
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00597204 7

NOVA

SCRIPTORUM LATINORUM

BIBLIOTHECA

NOVA
SCRIPTORUM LATINORUM
BIBLIOTHECA

AD OPTIMAS EDITIONES RECENSITA

ACCURANTIBUS PARISIENSIS ACADEMIÆ PROFESSORIBUS

ET COLLIGENTE J. P. CHARPENTIER

RHETORICES PROFESSORE

EDIDIT

C. L. F. PANCKOUCKE

EQUES LEGIONI HONORIS ADSCRIPTUS

LIPSIÆ

APUD JOH. AMBR. BARTH

M DCCC XXXVI.

Q. CURTIUS.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

LIBRI SUPERSTITES

CUM FREINSHEMII SUPPLEMENTIS

SUIS VARIORUMQUE NOTIS ILLUSTRAVIT

A. HUGUET

IN REGIO SANCTI LUDOVICI MAGNI COLLEGIO
AGGREGATUS PROFESSOR

VOLUMEN PRIMUM.

LIPSIÆ

APUD JOH. AMBR. BARTH

M DCCC XXXVI

PRÆFATIO.

Cuilibet Q. Curtium Rufum legenti mirum profecto videri debuit scriptorem non ultimum certe locum inter Latinos tenentem, cujus scripta in omnium ore et manu versantur, nemini esse notum. Ita tamen sese res habet : qua floruerit ætate, quæ fuerit vivendi conditio, æque incertum. Imo de nomine non satis constat : nam omissum alii volunt prænomen *Quintus*, cognomen *Rufus* alii : quæ tamen duo, perpetuo veterum librorum consensu confirmata, retinenda esse censeo, ut optime probat Franciscus Modius in notis quibus Nostrum illustravit. Quod vero ad ætatem qua vixit, spectat, lis est adhuc sub judice, et forte diutius erit. Hac de re in permultas diversissimasque discedunt docti viri sententias. Enumerare longior mora foret varia quibus suam quisque opinionem fulsi argumenta, prætereaque id non tanti pretii est; ad hanc igitur festinabimus conjecturam, cui plus auctoritatis aut saltem plus verisimilitudinis subesse videtur.

Exstant in Curtiana historia duo loci unde ætatem

auctoris nostri colligere conati sunt viri eruditi. Primus quidem locus est l. IV, c. 4, ubi Curtius de fatis Tyri urbis disserens addit : « Multis ergo casibus defuncta est, etc. » Alter vero locus est, et hic quidem præcipuus, l. X, c. 9, seqq. : « Proinde jure meritoque populus romanus salutem se principi suo debere profitetur, qui noctis, quam pene supremam habuimus, novum sidus illuxit. Hujus, hercule, non solis ortus lucem caliganti reddidit mundo, quum sine suo capite discordia membra trepidarent. Quot ille tum exstinxit faces! quot condidit gladios! quantam tempestatem subita serenitate discussit! Non ergo revirescit solum, sed etiam floret imperium. Absit modo invidia, excipiet hujus seculi tempora ejusdem domus, utinam perpetua, certe diuturna posteritas. »

Constat Curtium ævum suum hic innuisse. Quem vero principem hac tam poetica voce *novum sidus* significet, maxime ambiguum. Nam Petrus Pithæus et Bongarsius *Augustum;* Popma, Matthæus Raderus, Carolus Sponius, *Tiberium;* Justus Lipsius, Barnabas Brissonius, Valens Acidalius nec non Tellierius, *Claudium;* Gerardus Vossius, Jo. Clericus et Freinshemius, *Vespasianum;* Isaacus Pontanus, *Trajanum;* Caspar Barthius, p. 1165, ad Claudian., *Theodosium* intellexit. Recentioribus tandem ætatibus eam rem doctius fusiusque tractavit vir tum dignitate, tum ingenio excellentissimus Joannes Franciscus Josephus *Bagnolo*, Comes

Italus, in libro singulari quem inscripsit *Della gente Cuzzia, e dell' età di Q. Curzio l'istorico, ragionamento.* In hoc libro auctor Curtium Constantini Magni σύγχρονον fuisse multis demonstrat. Hunc autem, in ea tanta repugnantium discordantiumque sententiarum diversitate, cum Joach. Theod. *Cunze,* ducalis scholæ, Schæningensi rectore, sequemur. Ut enim scite observat nostras *Lemaire,* dum conjecturam viri illius verisimillimam esse affirmat, nulla non hujus loci de quo supra verba cum Constantini imperio congruunt. Vix dubium quin Curtio hæc dicenti obversata fuerit ante oculos illa temporum confusio, qua res romana sub ipsis imperii auspiciis Constantini Magni labefactata et concussa ad exitium ipsum vergeret. Nimirum hac tempestate affectabant plures regnum. Constantius enim, Constantini pater, atque Armentarius Cæsares Augusti appellantur, creatis Cæsaribus, Severo per Italiam, Maximino per Orientem, eodemque tempore Constantinus Cæsar efficitur. Maximinus imperator, dehinc Licinius Augustus, parique modo Alexander Carthagine imperator factus, etc. Idem testatur Eutropius, l. x, 1, seqq.

Tum vere *discordia membra trepidabant sine suo capite.* Quum, rebus omnibus ita permistis turbatisque, fato concessisset Constantius, Constantinus in Britannia creatus est imperator, et, ubique exardescentibus bellorum civilium facibus, victor evasit, tandemque solus rerum summam adeptus est. Huc sane referenda hæc

Curtii : « Quantam tempestatem subita serenitate discussit ! » Deinde Constantinus, victis fugatisque Gothis, rempublicam domi forisque securam præstitit, suam legibus auctoritatem restituit, artes bonas, præcipue litterarum studia fovit, et inde factum ut *imperium non reviresceret solum, sed etiam floreret.* Imperatoriam potestatem hæreditatis loco filiis traditurus, simul vero quo melius res administrarentur, cum filio fratris, Delmatio, optimæ opinionis juvene, tres filios, Constantinum, Constantium atque Constantem Cæsares creavit, eosque Galliæ, Orienti, Italiæque præposuit. Inde spes illa diuturnæ posteritatis affulget Curtio qui exclamat : « Absit modo invidia, excipiet hujus seculi tempora ejusdem domus, utinam perpetua, certe diuturna posteritas ! »

Equidem hanc nobilissimi viri interpretationem probabo tum propter alia, tum in primis quod Curtii nusquam apud veteres mentio occurrat. Jam si superioribus vixisset ætatibus, ut volunt nonnulli, non mediocriter sane mirum foret Quintilianum in recensione illa omnium scriptorum juventuti studiosæ commendandorum, *Instit. Orat.*, x, 1, Curtii nomen prorsus omisisse. Ceterum de hac gravi admodum eademque intricata quæstione dijudicet ipse lector eruditus. Nunc autem vix necesse arbitror hic referre sententiolam affirmare non dubitantium libros qui sub Curtii nomine feruntur, confectos fuisse ab erudito quodam Italo ante annos trecentos.

Nam adeo insulsa et inepta est, ut vel aliquantisper immorari pudeat. Ceterum quam vanæ sint istæ ineptiæ optime docuit Jo. Ch. Wagenseilius in *Pera librorum juvenilium*, t. IV, p. 178.

Quum igitur ita ambigatur qua ætate vixerit Curtius et quis fuerit, nihil omnino suppetit quod de vitæ ejus conditione dicamus. Ex orationibus quidem crebro in ejus historia occurrentibus colligere in promptu est, eum rhetorices fuisse studiosissimum; utrum vero artem illam professus sit atque publice docuerit, an otium huic studio impenderit privatim, non liquet.

Jam vero expositis doctorum virorum de Q. Curtii ætate atque conditione conjecturis, ad stilum ejus et historiam transeundum. Hic quoque multa dissimilia atque omnino inter se contraria affirmant docti, vixque ullum reperias inter antiquos scriptores, qui tam diversa fama, ut ita dicam, jactatus fuerit. Fuerunt quidem qui ejus stili dulcedine ac nitore capti, aurea, ut aiunt, ætate latini sermonis dignum habuerunt, latinarum elegantiarum ac venerum patris cognomine etiam dignati; fuere contra qui contemptim inter inanium fabularum levissimos assertores eum abjecerunt, contenderuntque perpetuo propemodum declamatoris stilio fuisse usum. Hi Curtio exprobrant descriptiones quæ frequentius in eo reperiuntur, easque dicunt rhetorico prorsus stilio expressas : exprobrant et hyperbolas, ut non modestas, sed nimis poeticas. Quidquid id est, si stilum tantum re-

spicias, fatearis necesse est Curtium tersissimum nec non limatissimum scriptorem fuisse. Scilicet elegans est, gravis, virilis; verba nitorem habent, compositio suavitatem. Modo brevis, sed ipsa brevitate plenus; copiosus modo, copia vero non molestus. Varium dixeris nec tamen diversum. Vultum eumdem, non colorem servat, et tamen formosus pari ingenio, nunc vela sermonis pandit, nunc contrahit. Sed eadem felicitate invehitur, et incedit, alibi celerior, accuratior alibi, ubique placens. Miraris omnia tam ingeniose exprimi, tam facile intelligi.

Nemo æque lectorem docet et delectat; ut vult Horatius ille, utile dulci miscet. Proponit enim utilia documenta quæ usum vitæ communis adjuvant, quæ principes viros et infimæ sortis homines meliores reddere possunt, seu ad virtutem hortetur, seu vitia, vanæ gloriæ videlicet, pecuniæ, vindictæ, libidinis amorem ex animis evellat. Addit præterea quæ doctrinæ aculeos legentium mentibus relinquant, verba scilicet eximia, sententias selectas, miro artificio compositas orationes, ut quum artis habeant haud parum, sponte tamen natæ videantur. In locis autem describendis quæ amœnitas, quæ suavitas! Ut naturam non tam pingit, quam cum ea certat! ut semper, illius æmulus, exhibet ante oculos quod tantum scribit! Nulli colores sermonem æquent; nec legere, sed intueri coram videris, quidquid expressum est. Quid plura? Curtius vere fuit historicus Alexandro dignus :

auctorem scriptor æquat; alius, ut a quodam scriptum est præclare, vincere terrarum orbem non potuit, nec alius ingenii præstantia tantæ gloriæ par fuit.

In his quidem Curtiani stili laudibus permulti et illi quidem probatissimi viri consenserunt : nunc vero si veritatem, primam profecto historici legem requiras, non negandum est multa in Nostro esse desideranda. Duæ sunt disciplinæ, germanæ veluti sorores, quarum altera cuilibet res gestas scribere aggredienti omnino necessaria, altera quoque non sane negligenda; astronomiam et geographiam dico, quas tamen vix a limine salutasse videtur Curtius. Astronomiæ quidem rudis plane fuit, qui credidit lunam deficere non modo quum terræ umbram subiret, sed et quum sole premeretur. Vide l. IV, c. 10, t. I. Ex hac astronomiæ ignorantia natæ sunt descriptiones regionum omnino falsæ, quod nempe nesciret sub quo cœli tractu jacerent, seu quantum a linea æquinoctiali distarent. Exempli gratia torridam zonam collocat in tractibus ad septentrionem Parapamisadarum sitis. Sic enim Alexandri iter per loca deserta Sogdianorum describit : « Arenas vapor æstivi solis incendit, etc., » l. VII, c. 5, t. II. Num aliter loqui potuit de itinere per meridianas Persidis partes aut ad Jovem Ammonem? Ex eadem astronomiæ ignorantia profluxerunt istæ portentorum descriptiones quas Alexander suos jactantes inducit ad Hypasim flumen : « In alium orbem paras ire... ut plura quam sol videt, victoria lustres, » l. IX, c. 3, t. II. Hy-

perbole quidem vix toleranda, si dixissent : « Quæcumque sol videt, victoria lustres. » Nec dixerit quispiam qua vixit ætate Curtius astronomiam nondum satis fuisse notam. Ex scriptis Ptolemæi non multo Curtio recentioris patet ita cognitam fuisse astronomiam, ut istius modi ineptiæ vitari possent. Quod vero ad geographiam pertinet, imperitiorem etiam se præbet Noster, plurimaque et immania in eam admittit peccata. Videlicet quum loquitur de situ notissimi Ammonis oraculi, et tractus regionis et vicinorum sedes illi prorsus ignota nonne omnibus liquet ? « Cœli mira temperies, verno tempori maxime similis, omnes anni partes pari salubritate percurrit. » Eam non esse temperiem interioris Libyæ circa vigesimum octavum latitudinis septentrionalis gradum, quem fugit ? Alias existimat Arabiam Euphrati proximam illam esse odoriferam, seu quæ Felix dici solet, quum sit Arabia Deserta : « Euntibus a parte læva Arabia odorum fertilitate nobilis regio, etc., » l. v, c. I, t. I. Adde quod perperam a læva, ex Assyria nempe Babylonem euntibus, Arabiam collocat : nam Arabia Deserta ad dextram, procul vero ad meridiem odorifera. Amnem Marsyam, l. III, c. I, quum extra urbis mœnia se evolvit, Lycum appellari fabulatur, quasi non omnibus notum esset Lycum amnem a Marsya prorsus alienum, Laodiceæ mœnia interlabi.

Videtur dicere Curtius Arbelam, l. IV, c. 9, urbem propiorem fuisse campis in quibus de summa rerum Ma-

cedones cum Persis contenderunt. At ex Arriano patet illam sexcentorum stadiorum spatio ab istis remotam. Hic enim dicit Alexandrum, quum fugientium hostium tergis aliquandiu hæsisset, Lycoque superato, nonnihil temporis fessis suis ad curanda corpora dedisse, mox vero, nocte intempesta, iter ad Arbelam intendisse, quam postera tantum die attigit. Pugnata igitur fuit pugna non prope Arbelam, sed juxta vicum cui Gangamelæ nomen, ut volunt Arrianus, Strabo, Plutarchus. Rursus Arbelam vocat vicum, Darii solummodo clade insignem. Sed probat Strabo Arbelam urbem opulentam atque provinciæ caput fuisse. Longe vero gravissimum in errorem Curtius labitur, et ex quo vicini cujusque loci situm permiscuit, quum Pontum Euxinum subinde cum mari Caspio, et Caucasum cum Parapamiso confundit. Eratosthenes Cyrenæus qui hunc errorem dudum animadverterat, dicebat Macedonas finxisse Alexandrum, ut æquarent Baccho et Herculi, loca ista quæ illi adierunt, victoriis esse emensum.

Jam vero exprobraveris merito Curtio, quod sæpe ex antiquis monumentis ea elegerit, quæ grandiori orationi materiam suppeditarent. Sic fabulas in antiquioribus scriptoribus inventas, quasque veri amans, ut decet, historicus aut prætermisisset aut saltem commemoratas arguisset mendacii, avide arripuit et pro veris magnifica oratione descripsit. Fabulosa nempe quæ de perturbatione et metu Macedonum turgidis verbis

narrat, quum primum Oceani æstum vidissent : nam res erat Græcis jamdudum nota, ut ex Herodoto, aliisque scriptoribus qui ante Alexandrum floruerunt, apparet. Huc etiam accedit quod æstus in mari Indico exiguus sit, nec qui tantos tumultus ciere possit. Manifestum quoque mendacium inest in eo quod ad totius operis calcem de cadavere Alexandri affert: « Septimus, inquit, dies erat ex quo corpus regis jacebat in solio.... Non aliis quam Mesopotamiæ regione fervidior æstus existit, adeo ut pleraque animalia, quæ in nudo solo deprehendit, exstinguat; tantus est vapor solis et cœli quo cuncta velut igne torrentur.... Ut tandem curare corpus exanimum amicis vacavit, nulla tabe, ne minimo quidem livore corruptum videre qui intraverunt, etc. » Hæc sunt declamatorum figmenta, ut omnia in Alexandro inusitata et portentosa viderentur. Quod tum ex aliorum historicorum collatione, tum ex Arriani in his accuratissimi silentio erit compertum.

Rursus quis credat quod in Curtio legitur, l. IV, c. 4, Tyriorum millia quindecim a Sidoniis morti clam subducta, tacente de hoc Arriano qui omnia quæcumque alicujus momenti sunt quasi religiosa sedulitate colligit? Refert Noster vulgatam de Persepolis incendio et de Thaïde faces subdente fabulam, l. VII, c. 5. Quis vero a risu temperet, affirmante Curtio nullum tantæ urbis superfuisse vestigium, quum, auctore Arriano, redux ex India Alexander illam intraverit; quumque, defuncto

illo, Persepolis inter principes novorum regnorum urbes in Asia remanserit?

Jam potest dici de Nostro quod de Seneca Fabius, nimium fuisse amatorem ingenii sui : describendi enim libidini dum ultra modum indulget, sæpe sæpius in descriptionibus rerum vulgarium nihilque ad rem attinentium immoratur. Sic crebræ occurrunt in eo fluviorum descriptiones, nec ut singulares eorum naturas lectorem doceat, aut memorabile aliquid ad eorum ripas gestum enarret, sed ut describentis ingenium demiremur. Exempli causa describit nescio quos Persidis fluvios, quos Araxem et Medum vocat, l. v, c. 4, t. 1. Plura ejus imperitiæ aut incuriæ in rebus geographicis supra attulimus, quam ut hic notemus in geographiam peccata, quæ insignia sunt : nam fluvios Armeniæ transfert in Persidem, et decursum eorum absurde describit. Luxuriantem tantum rhetoris stilum animadverti volumus. Rursus quum multa, levioris certe momenti, effusius narret, vix Memnonis nomen obiter attigit, neque quidquam de consilio quod peritissimus ille artium belli dux inierat, exercitum in Græciam transferendi, retulit. Alia ex parte quum sæpius dixerit omne persici exercitus robur Græcis militibus constitisse, illos apud Issum nihil agentes ostendit, prorsus quasi compressis manibus pugnæ otiosi spectatores adfuissent. Quos satis habet dicere, quum in fugam omnis Persarum acies vertitur, a ceteris abruptos, haud sane fugientibus similes, evasisse Amynta duce.

Ut ut hæc sunt, inter præclarissimos qui latine scripserint historiam auctores merito numerandus, est Q. Curtius, studiosæque in primis juventuti commendandus, ut qui acumine ingenii, sententiarum nervis, continuaque orationis elegantia et perspicuitate nulli fere secundus exstitit.

A. HUGUET,
In collegio Sancti Ludovici
aggregatus professor.

J. FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM

IN

Q. CURTIUM

LIBER PRIMUS.

I. ALEXANDRI, qui ademptum Persis imperium in Græciam intulit, vitam atque res gestas plurimi Græcorum memoraverunt. Ex quibus plerosque operum suorum spectatores, quosdam etiam socios atque ministros habuit : nonnullos, ut erat avidus mansuræ post mortem gloriæ, ad hoc ipsum evocavit, ut res suas traderent posteritati.

Ceterum, præter ipsam rerum magnitudinem, innata genti fabularum cupido effecit, ut eorum complures monstris quam vero similiora proderent. Fide autem dignissimi videntur Ptolemæus, qui postea regnavit, et Aristobulus. Etenim exstincto jam Alexandro, sua edentibus metus et assentationis causæ decesserant, quibus fere narrandarum rerum veritas corrumpi solet : nam Ptolemæum etiam regii nominis dignitatem mendaci historia polluere voluisse, quis crederet?

Uterque autem quum multis ad res Alexandri pertinentibus negotiis non interfuerint modo, verum etiam præfuerint, verissima præ aliis tradere potuisse liquet. Quoties igitur consentiunt, ceteris antehabuimus: ubi in diversum abeunt, ex copia rerum ea potissimum secrevimus, quæ diligenter inter se composita proxime ad rerum gestarum fidem videbantur accedere.

Quod etiam post ætatem Alexandri alios Græcorum secutos video, quibus aliqua veri cura fuit, et nuper ex Sicilia Diodorum. Nam qui ex Romanis animum ad historiam applicuerunt, ii patriis rebus contenti, externa neglectui habuere, quia victoris populi gesta componentibus neque majestas rerum deerat, et plus utilitatis allatura videbantur in eadem republica degentibus. Quorum studium ut laude dignissimum arbitror, sic extra reprehensionem fore confido, si nostris etiam hominibus ostendam eum regem, qui unus omnium mortalium, intra brevissimum ævi spatium, plurimum terrarum occupavit; quo appareat, non forte neque temere res humanas ferri, sed plerumque fortunam pro moribus; neque diuturnam esse felicitatem, quæ virtute destituatur.

Igitur Alexandrum omnibus ingenii fortunæque dotibus abunde auctum ornatumque fuisse comperio, quibus fatalem tantæ potentiæ virum oportebat instrui. Genus ab Hercule repetebant Macedonum reges; Olympias Alexandri mater, initia suæ gentis ad Achillem referebat. Puero neque incitamenta exemplaque gloriæ, neque virtutis magister aut exercitatio deerant; quippe Philippus pater continuis bellis contemptam ante Macedonum

gentem extulit, et coacta in ordinem Græcia, cunctis formidabilem fecit. Denique non solum operum post se gestorum fundamenta posuit; verum etiam, quum decederet, Persico bello intentus, delectus habuerat, commeatus, pecuniam, exercitum paraverat, et Parmenionis opera jam Asiam aperuerat.

Sed in eo rerum momento subductus est, ut et maxima gerendi belli subsidia filio, et plenam gesti gloriam relinqueret; quadam fortunæ industria, quam unus hic perpetuo obsequentem sibi habuit. Cujus admiratione non postea modo, sed statim ab initio dubitatum est, rectiusne foret, non per Æacidas aut Herculem, sed ab ipso protinus Jove, tanto homini divinæ stirpis originem asserere.

Ipse quidem, quum Ammonem Libycum adiret, ejus filium se appellari voluit, ut postea trademus. Ceterum, draconem in cubili matris ejus visum, quem Jupiter induerit, eoque genitum fuisse Alexandrum multi crediderunt. Insomniis etiam, vatumque responsis fidem generis factam; et quum Philippus Delphos sciscitatum misisset, oraculo monitum, ut Ammonem imprimis revereretur. Nec desunt qui fabulosum id quidem, non tamen adulterium matris falso jactatum asserant. Quippe pulsum Ægypti regno Nectanebum, non, ut vulgo arbitrantur, in Æthiopas concessisse; sed quum adversus vim persicam in Philippo maxime præsidium speraret, in Macedoniam vectum, magicis præstigiis illusisse Olympiadi, torumque hospitis temeravisse. Suspectam quidem exinde Philippo, neque aliam tam intimam divortii, quod inter eos secutum est, causam, pro com-

perto postea fuisse. Etiam quo die Philippus Cleopatram domum deduxerat, Attalum sponsæ avunculum, Alexandro natalium dedecus exprobrare ausum, ipso quoque rege ex sese genitum negante. Denique de Olympiadis adulterio non in nostro solum orbe, sed apud devictas quoque nationes, pertinacem rumorem obtinuisse. Verum velandæ ignominiæ repetitum ex antiquis fabulis de dracone commentum : idem enim olim de Aristomene Messenios, de Aristodama Sicyonios jactavisse. Sane apud majores nostros de Scipione, qui Carthaginem prior afflixit, eadèm ferme fama fuit; similisque divinitatis opinionem romani modo principis ortus habuit ; nam de conditore urbis Romulo quid attinet dicere, quum nulla gens tam vilis reperiatur, quæ sui generis auctorem non faciat deum, aut deo editum?

Ceterum Nectanebi fuga temporibus hisce non congruit : sexennis enim jam erat Alexander, quum ille, ab Ocho victus, avitis opibus excideret. Nec ideo minus vanum est, quod de Jove fertur. Ipsa quidem Olympias, dempto post mariti necem metu, asseverationem filii Jove se genitum credi volentis irrisisse dicitur, missaque epistola petivisse, ne se, nihil tale commeritam, odiis Junonis objectare pergeret. Antea enim ipsa maxime fabulam confirmasse creditur, proficiscentemque in Asiam Alexandrum monuisse, ut memor originis digna tanto genitore capesseret.

Veruntamen ostentis deum variisque præsagiis inter conceptum editumque partum significatum fuisse, quantus homo nasceretur, consensu traditur. Obsignatam Olympiadis alvum annulo, cujus sculptura leonem

præferret, per quietem Philippus vidit. Cujus rei memoriam servavit Alexandria, quam in Ægypto conditam, aliquandiu Leontopolim appellavere : nam de Alexandri magnanimitate et robore somnium illud interpretatus erat Aristander, peritissimus vatum, qui postea comes ei hæsit sacrisque ejus præfuit.

Qua autem nocte Olympias peperit, maximi per Asiam nominis templum Ephesiæ Dianæ ignis hausit. Intulerat eum cujusdam hominis perditi furor, qui comprehensus tortusque, non alia mente id commisisse fassus est, quam ut magno aliquo facinore memoriam sui diuturnam efficeret. Ergo tam fœdi exempli cladem non istius tantum ædis damno æstimavere magi, qui tum Ephesi degebant, verum pro majoris ruinæ præsagio habentes, totam urbem mœstis implevere clamoribus : exortam alicubi facem, cujus incendio, similem ob causam, totus olim Oriens conflagraturus esset.

Forte per idem tempus Potidæam, Atheniensium coloniam, Philippus subegerat, quum et Olympia quadrigis se vicisse cognovit, et a Parmenione, quem in Illyrios miserat, majoris momenti nuntius venit, fusis ingenti prœlio barbaris, Macedonas prospere pugnavisse. Exsultanti tam læto ubique votorum exitu etiam de Olympiadis partu renuntiatum est : nec dubitavere vates, invictum fore, qui inter tot victoriarum palmas nasceretur. Ferunt tot simul prosperarum rerum cumulo attonitum regem, et invidiam deum veritum, oravisse Nemesin, ut hoc fortunæ obsequium modica aliqua calamitate ulcisci contenta foret. Proditum etiam est memoriæ, in oppido Pella, duas aquilas in culmine domus, ubi pue-

rum enixa erat regina, tota die persedisse. Gemini per Europam Asiamque imperii augurium id fuisse, post eventum facile interpretati sunt. Terram quoque tum movisse, magnamque tonitruorum fulminumque vim erupisse cœlo, auctores habeo.

Natus est autem, ut accuratiores tradunt, incipiente olympiade sexta supra centesimam, prætore Athenis Elpine, A. D. XII calend. sextil. quem tum mensem Macedones *Ioum* vocabant : quo tempore populus romanus quadringentesimum fere annum agens vicinorum bellis exercebatur, et subjugando terrarum orbi quotidianis incrementis præludebat.

II. At Philippus auctus filio, de quo propter oblata tot omina spem amplissimam conceperat, in educationem curamque ejus omnes cogitationes convertit. Quippe vir prudens et amans patriæ, nihil molitionibus suis profectum facile sentiebat, si, rebus undique motis, hominem imperitum aut segnem Macedoniæ post se relinqueret; suam quoque gloriam haud durabilem futuram, si maximarum rerum instrumenta, quæ tanta industria parabat, successoris inertia corrupisset.

Leguntur inter epistolas ejus, venustatis et prudentiæ plenas, litteræ, quas tum ad Aristotelem, qui cum Platone exercebatur, Athenas misit, in hunc fere modum scriptæ : « Philippus Aristoteli salutem dicit. Certiorem te facio, filium mihi genitum esse : nec perinde dii gratiam habeo, quod omnino natus est, quam quod te florente nasci illum contigit, a quo educatum institutumque neque nobis indignum spero evasurum, neque successioni tantarum rerum imparem. Satius enim exis-

timo carere liberis, quam opprobria majorum suorum tollentem, in pœnam genuisse. » Neque fefellit eum opinio; quippe puer Aristotele doctore diu usus, ad res in ea ætate gerendas insigne præsidium sibi comparavit. Sed hæc postea acciderunt.

Interim constituti sunt infanti nutritores atque pædagogi, Leonidas Olympiadis propinquus, et Lysimachus Acarnan. Philippus nationis ejusdem adjectus, qui valetudinem pueri regeret : Hellanicæ (Dropidis erat filia, ex illustrioribus Macedonum feminis), corporis et morum recta temperie probatæ, nutricis munus demandatum est. Hac cura paucos intra annos effectum est, ut jam tum polliceri videretur eum regem, quem postmodum exhibuit; nam et in puerilibus membris indomitus eminebat vigor, et eximiæ indolis argumenta ætatem longe prævenerant.

Excellens nativa et genuina venustate corporis, cultum aspernabatur, anxiam formæ curam feminis convenire dictitans, quæ nulla alia dote æque commendarentur : si virtutis potiri contigisset, satis se speciosum fore. Fuit autem, quum adolevisset, justa membrorum proportione conspicuus, artubus robustis, probeque compactis, vi tamen, quam specie validior; quippe corporis ejus habitus intra proceritatem stetit. Cutem habuit candidam, nisi quod in malis, itemque pectore, grato rubore suffundebatur : capillum flavum, leniter intortum : nasum aquilinum : oculos varios, nam lævus glaucus fuisse traditur, altero nigerrimo. Inerat autem ipsis occulta quædam vis, ut sine veneratione atque horrore quodam intuentium non aspiceretur.

Pernicitate pedum admirabili fuit; quam ut magnæ in expeditionibus utilitatis, etiam rex non omisit exercere, sæpeque cum velocissimis suorum cursu certare visus est : patientia laboris supra fidem eximia; qua sæpe una, difficillimis temporibus, sibi exercitibusque suis salutem peperit. Exercitationibus crebris, et calidissima corporis temperie, adeo quidquid vitiosi humoris sub cute colligi solet, expugnavit, ut suavem ex ore membrisque exhalaret odorem, eoque etiam tunicas, quibus uteretur, impleret : ob easdem causas, ut quidam putant, ad vinum iramque proclivior.

Visuntur adhuc imagines ejus statuæque, summorum artificum opera; ne enim vulgarium sculptorum pictorumve temeritate oris sui honor obsolesceret, studiose cavit, pœnam comminatus, si quis injussu suo conaretur. Ergo abundante tum artificum copia, volentem unus Apelles pinxit, sculpsit Pyrgoteles, Lysippus et Polycletus ære duxerunt. Citatiorem gressum Leonidæ vitium fuisse, ferunt; ex ipsius consuetudine id hæsisset Alexandro : quod postea, quum enixe vellet, corrigere non potuerit. Equidem educationi plurimum tribui debere non infiteor; ceterum hoc quidem naturæ potius adolescentis, quam assuetudini deputo : et enim in homine velocissimæ mentis, necessum erat, ut ardorem animi corporis etiam motus sequeretur.

Quem adeo non in vitio posuere successores ipsius, ut etiam studiose æmularentur; simul depressiore in lævum collo, obtutum ejus vibrantem, et elatiorem vocem imitati, quum animum non exprimerent; quippe plurimorum ex illis longa vita vix quidquam habuit dignum,

quod cum hujus pueritia compararetur. Neque enim quidquam aut loquebatur, aut agebat humile, sed dictis factisque par fortunæ suæ, vel etiam supra erat; nam quum esset laudis avidissimus, non undecunque eam affectabat, sed optimis quibusque comparari gaudebat; ingloriam ex vilibus palmam intelligens, tantoque illustriorem victoriam, quanto quos vicisset pluris haberentur. Ergo dicentibus, quoniam cursu plurimum valeret, debere profiteri nomen suum inter eos qui Olympicis ludis certaturi essent, cognominis sibi regis exemplo; magnam ea re per Græciam sibi famam comparaturum : « Facerem, inquit, si reges haberem adversarios. »

Quoties aut præclara aliqua pugna Philippus vicerat, aut oppidum opulentum in potestatem redegerat, lætantibus aliis, ipse haud obscure indolescebat : exceptaque vox est querentis inter æquales, nihil reliqui facturum patrem sibi ipsisque, quum adolevissent. Quippe deperiturum gloriæ verebatur, quidquid accessisset opibus : nec tam harum possessione, quam istius cupidine movebatur. Somni natura parcissimus, etiam arte vigilantiam adjuvabat : si quid occurrisset, quod seria meditatione dignum videretur, comprehensa pila argentea, brachium extra lectum porrigebat, ut in subjectam pelvim illapsa, excitato sonitu, torporem in somnum deficientis discuteret.

Deos ab ineunte ætate magnifice coluit. Sacro quodam ita liberaliter thura flammis intulit, ut Leonidas, vir severus et parcus, profusionem istam non ferens, exclamaret : « Sic adolebis, quum regiones subegeris, ubi hæc nascuntur. » Cujus vocis memor, quum postea thurife-

ram Arabiam pacaret, multa odorum talenta misit Leonidæ, cum mandatis, ne post hac in deorum honoribus astrictior esse vellet, quos intelligeret dona hilariter oblata tam larga manu rependere.

Animi sublimis et magna conaturi documenta mature dedit. Persis ea tempestate Artaxerxes, cognomento Ochus, præerat. Eum Artabazus et Menapis satrapæ, Memnonque Rhodius, egregius dux, bello lacessiverant; sed potentia regis oppressi, deserta Asia, ad Philippum profugerant. His tum Alexander septenni minor mire delectabatur, crebroque de rebus persicis interrogabat, nihil quidem puerile et sordidum, sed quibus maxime firmamentis opes regiæ niterentur? quis armorum usus, quæ audacia viris, quanta equis pernicitas esset? quot dierum itinere Macedonia distaret Susis? quæ regi morum via, quæque exercitatio corporis, atque opinio virtutis foret? Postea, quum deprecante fratre Memnonis Mentore, cujus sororem in matrimonio Artabazus habebat, cum exsulibus in gratiam rediisset Ochus, eosque a Philippo repeteret, Alexander legatos eximie in tantilla ætate indolis admiratione ita perculit, ut unus eorum in hæc verba prorumperet : « Hic quidem puer magnus est rex; noster vero, dives. »

Hæc autem quum merito quidem naturæ suæ debere videretur, haud minus institutioni debuit; nam pater satis gnarus, quantum Epaminondæ commercium sibi profuisset, quantoque plura eloquentia, quam vi confecisset, summa cura incubuerat, ut a tenera statim ætate liberalium artium studiis probe imbueretur. Igitur Aristotelem, magni nominis philosophum, ingentibus præ-

miis evocatum perpulit, ut etiam prima litterarum elementa puero traderet. Nec abnuit vir doctissimus, quum intelligeret, quantum esset a principio recte instrui multis imperaturum, frustraque contemni pro parvis, sine quibus ad majora profectus non esset.

Variis deinde magistris, ut alius alia arte excellebat, usus, non modo mentem egregiis implevit disciplinis, verum etiam corpus omnis generis exercitationibus, ad usum bellorum, et patientiam laboris edomuit; ne tum quidem vacuus, quum otiari videretur; quippe pila, vel saltatione virili, non tam laxabat animum, quam seriis obsequiis membra præparabat.

III. Postquam deinde ætas et ingenium paulisper adolevit, jamque severioribus studiis idoneus isus vest, revocatum, qui tum apud Mytilenæos agebat, Aristotelem continuo secum habuit, donec post mortem patris rerum potitus, in Asiam transjiceret : quo temporis spatio quidquid a tanto præceptore tradi potuit, perdidicit. Cognoscendæ rerum naturæ tanto avidius incubuit, quanto pertinaciore spe imperium universi orbis præceperat. Cujus indagationem postea quoque adjuvit, plane regio et animo et sumptu. Aristoteli, quo naturas animalium certius atque perspectius commentari posset, tota Asia Græciaque parere jussit, quotquot venatu, aucupio, piscatuve vitam tolerabant, aut aliquam in ejus modi negotiis peritiam assecuti fuerant. Constat in ejus operis impensas octingenta talenta philosophum accepisse. Adeo autem cognitionem illam dilexit, ut in eam sumptum faceret, curamque impenderet, cujus fructum visurus non erat. Post centum annos capti sunt cervi

cum torquibus aureis, quos addiderat, ut vel posteri cognoscerent, quanta fides habenda foret iis, quæ de istorum animalium longævitate ferebantur.

Sublimioribus quoque disciplinis, quas *acroamaticas* appellant, eruditum fuisse, ipsius testatur epistola, qua queritur Aristotelem dignitatem earum evulgatis præceptis profanasse. Et ille excusavit, rescribens : ita libros illos esse editos, ut haberi possint pro ineditis; nec enim quemquam sententiam ipsorum magnopere percepturum esse, nisi quæ iis continerentur, jam antea didicisset. Idem, quum Rhetorica ab eo exigeret, sollicite vetuit, ne aliorum etiam in manus pervenire pateretur. Neque enim minus honestis artibus, quam potentia ceteros præstare cupiebat, indignabaturque communicari laudem illam cum humillimis.

Medicinæ quoque studio imbutum ab Aristotele filio medici, ex gente Asclepiadarum, fidem ipsius epistolæ faciunt. Eam autem philosophiæ partem, quæ sibi aliisque probe imperare docet, ita coluit, ut magnanimitate, prudentia, temperantia, fortitudine, quam armis et opibus instructior, tantam imperii persici molem subruere aggressus censeatur.

Ipse quidem prædicavit, non minus se debere Aristoteli, quam Philippo : hujus enim munus fuisse, quod viveret; illius, quod honeste viveret. Ingenium tamen ardens ambitione, nimia honoris gloriæque prædicatione, quam inter genera bonorum referendam esse Aristoteles sciverat, elatum fuisse, ut non modo imperii prorogandi gratia bella ex bellis sereret, verum etiam deus haberi vellet, quidam non immerito credidere.

Ceterum non solum imperante Alexandro eximio honore, maximisque muneribus affectus est Aristoteles; sed et vivo adhuc Philippo ingens institutionis suæ pretium tulerat, impetrato, ut in ipsius gratiam patria instauraretur. Olynthios Philippus acerrimos hostes expertus fuerat; nam vicini Macedoniæ, et potentia hactenus haud impares, ægerrime tulerant, sub rege bellicoso vafroque, regni opes crescere, accolis perniciem aut servitium allaturas. Ergo quo infensioribus animis certatum est, eo asperior victoria fuit; urbem captam direptamque solo æquavit Philippus; cives veniere : in reliqua etiam ditionis eorum oppida sævitum est. Inter quæ Stagyram, unde Aristoteles genus ducebat, par calamitas obruerat. Eam tum regis permissu atque opibus ex integro condidit, restitutæque leges tulit, quibus postmodum usa est. Ita quam stantem florentemque tot fortium virorum manus ab excidio prohibere non potuerant, eam incensam atque dirutam unius civis excitavit ingenium.

Quanti autem Aristotelem fecerit Philippus, hinc etiam æstimari potest, quod sæpe filium monuit, ut sub tam idoneo magistro sapientiæ gnavam operam daret; ne mox multa committeret, qualium causa ipse pudore et pœnitentia angeretur. Igitur postea quoque maximis rebus intentus Alexander, non omisit magistrum venerari; crebroque per litteras compellavit hominem, nec disciplinarum modo arcana, sed et morum remedia petiit. Atque ille rescripsit, quibus ipsius atque subditorum felicitati consultum opinabatur, meminisset, tantam ipsi concessam esse potentiam, ut prodesset hominibus, non ut eos læderet : iræ quoque, in quam maxime præ-

cipitem noverat, modum poneret; neque enim irascendum inferioribus : parem autem ipsi esse neminem.

Ad postremum tamen animo jam elatior spernere eum cœpit : præsertim quum ob Callisthenis exitum infestum sibi, et præter sapientiæ precepta, etiam vindictæ causa, ambitionem humanum fastigium despicientis, disputationibus exagitare crederet. Certe paulo ante mortem, Cassandro objecta patri suo crimina purgante, exclamasse fertur, Aristotelicæ versutiæ machinationibus instructum venisse, ut justas aliorum querelas fallacibus argutiis eluderet : deinde utrique, si vera quæ deferrentur comperisset, malum minatum esse, tam vehementi vultu, ut diu post ejus interitum, quum forte Cassander, tum rerum in Græcia potens, imaginem Alexandri Delphis positam intueretur, revocatus in periculi sui memoriam, toto corpore cohorruerit. Quæ res Aristoteli etiam magnæ infamiæ occasio fuit : quippe venenum, quo Alexander periisse creditus est, non alterius ingenio equinæ ungulæ inditum, et Babylonem deportatum, rumor suspicatus est.

Adamavit et musicam, eique seriam initio opera dedit, donec contumeliosa interrogatione patris, « ecquid puderet tam scite canere? » velut artem suæ majestati indecoram, negligentius tractare cœpit. Quo quidem tempore magistro chordam quamdam ex artis præscripto pulsare jubenti, « quid autem referat, inquit, si hanc pulsavero! » in aliam intendens digitum. At ille, nihil referre futuri regis, futuri autem citharædi referre, respondit.

Delectatus deinceps est masculo cantu, quum molles

fractasque modulationes ut perniciem morum aversaretur. Quo nomine maxime amplexus est Timotheum, artis ejus professione celebrem. Ille enim accommodata ad ingenium illius scientia, modo, quem *Phrygium* appellant, ita aliquando eum rapuit, ut tanquam divino instinctu exardesceret animo, et, velut propinquo jam hoste, ad arma capienda prosiliret.

Eloquentiæ etiam sub Anaximene Lampsaceno studuit : quæ res postmodum incolumitatem urbi attulit, quum Persarum opibus studentem Alexander diruere constituisset. Conspicatus enim Anaximenem extra mœnia prodeuntem, nec dubitans, quin pro patria deprecatum venisset, Græcorum deos testatus est, non facturum se quod petisset. Quo audito, callidus ille rogavit, ut Lampsacum dirueret. Ille, et jurisjurandi religione astrictus, et magis etiam præceptoris olim sui sagacitate delinitus, gratiam delictorum Lampsacenis fecit.

Comœdos, ut instituto suo parum congruentia tractantes, corrumpendisque moribus natos, contempsit. Neglexit et pugiles, quanquam maximi tum in Græcia fierent; forte quod otiosos et saginæ addictos, valida membra spectaculorum potius ludibriis, quam patriæ necessitatibus commodare, non probabat.

Reliquas artes, etiam quas ipse non attigerat, impense fovit. Unde ex toto fere orbe passim ad ipsum confluebant, quicunque insigni aliqua peritia præcellere sibi videbantur : eique vel ingenii sui monumenta dedicabant, vel exhibito artis suæ specimine, a munificentissimo regum, et cujus animo fortuna responderet, immensas plerumque divitias consequebantur. Etiam quos

procul positos præclara eruditio aut virtus commendabat, iis ingentia munera ultro largiri consueverat. Igitur tantus ea tempestate doctorum atque solertium hominum proventus fuit, ut vix ulla ætas bonis artibus copiosior exstiterit. Solent enim ingenia moresque componi ad principum mentem; omnisque fere temporum inclinatio regnantium infamia, vel decus est.

IV. Ex veterum monumentis nihil antehabuit Homero, quem unum omnem sapientiam, qua imperia constant, optime complexum esse autumabat : adeoque eum cordi habuit, ut græco cognomento *Amator Homeri* diceretur. Libros ejus semper secum ferre solitus, etiam quum quiesceret, una cum pugione sub cervicali reponebat; militiæ suæ viaticum, et institutionem bellicæ virtutis appellans; Achillem prædicabat felicem, quod tantum virtutis suæ præconem invenisset.

Reperto inter damascenam prædam materiæ curæque exquisitissimæ scrinio, et disquirentibus amicis, cuinam usui convenientissime destinaretur, ipse : « Homero, inquit, dedicabimus, ut pretiosissimum humani ingenii monumentum, elegantissimo etiam opere servetur. » Inde obtinuit, ut emendatissima poetæ editio, quam magna cura comparaverat Alexander, e *narthecio* vocaretur : quippe scrinium illud, quum adhuc Persarum esset, unguentis et odoribus asservandis serviverat.

Quidam prospere gestæ rei nuntius, quum citato cursu ad eum ferretur, dextramque porrigeret, vultu maximæ lætitiæ notas præferente : « Quid mihi nuntiaturus es tanto gaudio dignum, inquit, nisi forsan Homerus revixit! » Sed tum eo jam felicitatis pervenerat, ut prope-

modum exsatiatæ gloriæ nihil deesse putaret, præter idoneum buccinatorem. Crebra autem lectione totum fere edidicit, ut nemo neque promptius eo familiariusque uteretur, neque exactius de eo judicaret. Ex omnibus autem ejus carminibus maxime probabat versum, quo boni simul imperatoris robustique militis laudes Agamemnoni tribuuntur, eumque præcipuum virtutis incitamentum, et veluti morum suorum magistrum habuit. His itaque disciplinis imbutus, summæ fortunæ vim atque dignitatem egregie tutatus est; superbia et licentia, qua quidem sola principes agunt, abstinuit.

Cultu curaque corporis haud multum supra privati modum eminens, virtute potius quam vestium ornatu anteire suos, imperatorium censebat : hilaris, humanus, affabilis, ut tamen contemptum excluderet; vino deditus, sed citra ebrietatem; nam si otium nactus esset, sermonibus magis quam compotatione tempus extrahebat.

Voluptates ita contempsit, ut matri curam injiceret, ne plane ad generandum inhabilis esset. Illud imprimis religiose tenuit, ne cujus torum violaret. Quibus vitæ morumque institutis diu inhæsit, magnumque et memorabilem regem egit; donec impetu quodam, et velut torrente fortunæ convulsus et mutatus, pristinam animi moderationem paulatim exueret.

Animi robur cum insigni dexteritate, magna patris et aliorum admiratione ostendit in equo Bucephala; nam id nomen bubuli capitis figura insignitus acceperat. Plurimum tum equestri laude pollebat Thessalia, nobiliumque equorum greges multis locis alebantur. Eminebat tamen inter omnes viribus et specie Bucephalas, quem

Philonicus ex Pharsalia oriundus, maximo in illis regionibus principe dignum existimans, ad Philippum adduxerat, sedecim talentis venalem.

Quum autem velocitatem equi obsequiumque experturi in campum descendissent, nemo amicorum satellitumque regis tractare eum potuit : quin insurgebat in omnes, et conscendere conatos ferocia exterrebat; jamque pro indomito, et ob feritatem inutili, relinquebatur, quum suspirans Alexander : « Qualem isti equum perdunt, per mollitiem animi et tractandi imperitiam! » Quo sæpius repetito a patre increpitus, quod ob negotium, quod emendare non posset, majores peritioresque conviciis incesseret; « Ego vero, inquit, emendabo, pater, si permiseris. « Atque illo subjiciente, frustratus autem quam pœnam pendes? — « Equi, inquit, pretium luam; » exortoque omnium risu, convenit, ut victor equum patre emente haberet, victus amitteret pecuniam.

Tum Alexander comprehensis equi habenis, eum ita statuit, ut in adversos solis radios conversus, umbram suam conspicere non posset; ea enim antea exterritum acrius ferocisse observaverat : quumque nihilominus æstuaret, jubam demulcens, dimissaque sensim chlamide, in sævientem adhuc insilit. Ille parendi insolens cervicem et calces jactare, multaque pervicacia contra frenum niti; denique proripere se conari, et ingenti violentia cursum moliri.

Spatiosa et equitabilis planities suberat; ergo ferocientem exsultantemque effusis in collum habenis, adactisque calcaneis cum ingenti clamore in cursum per-

mittit. Ingens deinde campi spatium evectus, jam lassatum et consistere volentem impellere non antea destitit, quam exhaustum cursu et labore domitum, mansuetiorem jam mitioremque reduxisset.

Descendentem manantibus gaudio lacrymis complexus est pater, osculoque capiti impresso, majus imperium sibi circumspicere jussit, nec Macedoniæ regnum tantam indolem capere. Post hæc Bucephalas, quum in ceteros ferociam suam retineret, uni Alexandro mira submissione paruit; multorumque mox laborum atque discriminum socius, in prœlio adversus Porum periit. Dignum id argumentum visum est, quo illustrarent opera sua nobilissimi artifices : duas ex marmore statuas equum domantis ostentant, Praxitelis et Phidiæ certamen. Alexandri eas imagines esse, quamvis ambigi possit, auctores haud obscuri crediderunt.

V. His atque talibus ingenii animique experimentis eam apud Philippum existimationem nactus est, ut quum ipse Byzantinos obsidione urgeret, idoneum jam crediderit filium, cui libera cum potestate Macedoniæ curam committeret, annos omnino sedecim habentem. Quo comperto Medarorum quidam, Thracia natio, Macedoniæ subjecta, oportunum defectioni, quam dudum agitabant, tempus advenisse rati, consilia nudavere.

Sed adolescens ostentandæ virtutis occasione lætus, cum ducibus a patre relictis propere in eos movit : victisque et ejectis rebellibus, urbem eorum varii generis convenis habitandam dedit : illi Alexandropolim ex nomine auctoris sui appellavere. Philippus eventu rei gaudens, ceterum sollicitus, ne suo arbitrio permissus adolescentis

animus, majora viribus cum exitio capesseret, evocavit eum, ut se magistro ardorem prudentia temperare disceret : et in subigendis Chersonesi oppidis strenua promptaque opera ejus usus est.

Ceterum quum ad Byzantium, validam urbem, hæreret obsidio, civibus egregie pro libertate pugnantibus; iisque Græci barbarique, quibus incrementa Philippi suspecta erant, certatim auxilio venturi nuntiarentur, desperata victoria, id unum agitabat, quanam ratione quam minimo copiarum atque famæ damno ab obsidione discederet.

Imperabat eo tempore Getis, scythico populo, Atheas, qui armis Istrianorum pressus, auxilium a Philippo petiverat, spe adoptionis facta, si fessis Getarum rebus succurreret. Idem quum hostium imperator decessisset, belli metu liberatus, Macedonas vacuos remiserat, negans vel ipsorum auxilio, vel adoptione Philippi eguisse; cui adversus hostes satis propriarum virium, et in successionem regni filius esset. Eam barbari contumeliam ulturum ferens Philippus, omisso Byzantio, in Scythiam convertit agmen; ubi, conserto prœlio, quum numero superiores Scythæ essent, nec virtutis pœniteret, arte Philippi Macedonibus victoria cessit. Cujus omne pretium, pecorum equorumque maximi greges, et infirmioris ætatis sexusque captivi fuere : ceteræ prædæ nihil exceptum est : quippe opibus minime studebant Getæ, sed quotidiano victu contenti, paupertatem inter vitæ commoda numerabant.

Ceterum quum ex Scythia regrediens, longo impedimentorum agmine, per Triballos iter faceret, illi, oppor-

tunis locis occupatis, transitum negabant, nisi prædæ partem accepturi. Erant in exercitu Philippi mercenarii Græcorum milites, qui et ipsi, quum in discriminis partem venissent, commodorum exsortes haberi moleste ferebant. Inde orta seditione ad manus ventum est, tam acri certamine, ut multis utrinque cadentibus etiam rex sauciaretur, transfosso femore, eodemque vulnere interfecto equo : tanta vis adacti teli, tantaque virtus inferentis ictum fuit. Ibi tum ante omnes prosiluit Alexander, jacentemque clypeo protegens, irruentium in eum alios occidit, alios avertit in fugam. Ita filii pietate servatus est, abscedentibus qui oppressuri fuerant, eo promptius, quod interfectum crediderant : sic ipsi vulneris atrocitati vitam debuisse visus, mortis opinione mortem effugit : præda inter consternationem amissa est. Ceterum ex vulnere claudicare coactus, quum initio eam corporis deformationem ægro animo ferret, memorabili ad posteritatem adolescentis voce monitus est, non irasci vulneri, cujus opera ad singulos gressus suæ virtutis admoneretur.

Satis jam gloriæ potentiæque Philippo quæsitum erat, satis etiam periculorum atque vulnerum pertulerat, si quietem pati posset animus ambitione vecors. Tributarios Illyriorum Macedonas, omnium non vicinorum modo, sed etiam longe dissitorum dominos effecerat; Triballos subegerat; Thraciam habebat in potestate; multis Græcorum populis imperabat; alios metu, aut largitionibus tenebat obnoxios. Thessalos Daochus, Cineas, Thrasydæus, cum Eudico et Simo Larissæis; Arcades Cercidas, Hieronymus, Eucalpidas; Argivos Myr-

tis, Teledamus, Mnaseas; Eleos Euxitheus, Cleotimus, Aristæchmus, regio jugo subdiderant : Messenios Philiadæ liberi, Neon et Thrasylochus; Sicyonios Aristratus et Epichares; Megarenses Ptœodorus, Helixus, Perilaus; Eubœenses Hipparchus, Clitarchus, et Sosistratus, suæ quique civitatis principes, conciliabant; Olynthum Euthycrates et Lasthenes prodiderant. Una Spartanorum civitas veteris disciplinæ egregie tenax et proditionis immunis fuit.

Sed quum imperio totius Græciæ immineret, Atheniensium maxime opes morari destinata cernebat. Nec deerant in civitate, qui res ad ipsum traherent : sed populus, qui omnia poterat, impellente Demosthene, contra Macedonum opes nitebatur, crebrisque, ut inter potentes vicinos, contentionibus, ingenium Philippi callidum, audax, et ob dominationem fidei famæque negligens cognoverat.

Maxime urebat regem recens dolor, quod ad Byzantium, Atheniensium opera, spe sua excidisset : qui non modo centum et viginti navium classem obsessis auxilio miserant, sed et Chiis Rhodiisque eadem audendi auctores fuerant. Igitur dum percuratur vulnus in Triballis acceptum, omnia occulte præparabat, quo Athenienses improvisus opprimeret. Exercitum retinenti obtentui erant Illyriorum nationes, quæ ingenio feroces, et servitutis insuetæ, impositum nuper jugum excutere tentabant. In eos Alexander missus, barbaris fusis fugatisque, eam de fortuna atque virtute sua spem, et reliquis fecit, et ipse concepit, ut jam sine patre rebus gerendis se parem existimaret. Hæc per biennium gesta.

Philippus autem præparatis omnibus, quæ olim destinaverat exsequi maturum ratus, exoptatissima occasione oblata, ante initium veris cum exercitu in Græciam venit, convocatis etiam ex Peloponneso copiis sociorum. Quippe Amphictyonum decreto creatus erat imperator Græcorum, ut insolentiam Locrorum, qui Amphissam incolunt, castigaret : namque Cyrrhæum agrum Apollini dicatum, Amphictyonum auctoritate contempta, colere perseverabant, ducemque ab his creatum, interemptis quibusdam, vulneraverant.

Erat tum Philippo fœdus cum Atheniensibus, sed parum in eo præsidii futurum arbitrabantur, si regi violandæ fidei merces affulsisset. Igitur legatos ad ipsum mittunt, petituros ut pactis staret, aut certe ante ver adultum nihil hostile moliretur; deliberaturum interea populum atheniensem, qua ratione controversiæ, quæ inciderant, componi possent : Thebas quoque legationem decernunt, quæ, exposito communi periculo, hortaretur, ut simul cum ipsis tutelam Græciæ susciperent. Sed Philippus per hospites et amicos, quorum Timolaus, Theogitonque et Anemœtas plurimum apud cives suos poterant, Thebanos in amicitia Macedonum continuit, ratusque, si cum solis Atheniensibus futura res esset, facile se superiorem fore, victis ad Amphissam Locris eorumque sociis, in Phocidem raptim ducto agmine, Elateam finibus Thebanorum simul Atheniensiumque imminentem occupat, impositoque præsidio, velut in belli sedem; operibus munit.

Ejus rei nuntius noctu Athenas perlatus tanta trepidatione urbem implevit, ut quum primo diluculo popu-

lus in concionem venisset, invitante ex more præcone, qui salutare patriæ consilium haberet, uti diceret, nemo surrexerit, donec Demosthenes congruentia tempori disserens, persuasit, ut e vestigio classis et exercitus educerentur, et legati tum ad ceteros Græcos, tum imprimis ad Thebanos mitterentur. In hanc sententiam decreto facto, Chares et Lysicles copiarum imperatores constituti; Demosthenes legationis ad Thebanos princeps ire jussus est.

Non fefellerat ea res Macedonis solertiam, satisque prospiciebat, quanta belli moles oritura esset, si inter istos populos fœdus convenisset; quippe Atheniensium civitas tunc etiam opibus et auctoritate satis pollebat : nec Thebanorum aut potentia non contemnenda erat, aut opinio; necdum exoleverat memoria Leuctricæ pugnæ, qua principatum Græciæ Lacedæmoniis extorserant. Igitur ut et sociorum confirmaret animos, et diversæ factionis machinationes præverteret, Amyntam et Clearchum Macedonas eo misit, addito, cujus eloquentiæ plurimum fidebat, Pythone Byzantio : quem in concilio Bœotorum ita locutum accepimus.

VI. « Si Philippo in Macedonia residente, Elateam Atheniensis exercitus haberet, neque vobis ullum cum rege fœderis aut amicitiæ jus esset, tamen dubitare non debeo, quin illius societatem essetis optaturi; quis enim illum tanta potentia, tantisque rebus gestis, civitati fama quam viribus validiori non præponeret? Nunc autem quum illo, qui victricibus copiis velut vestibulum urbis vestræ obtinet, socio atque amico utamini, ab Atheniensibus multis veteribus atque novis injuriis af-

fecti sitis, horum amicitiam, neglecto rege, vobis suadere, profecto contumelia est, Thebani. Sed superbissimi mortalium sibi solis ingenium consiliumque superesse autumant; reliquos, et imprimis Bœotos (vobis enim præ ceteris insultant) ineptos et rudes esse, nec quæ utilia honestaque factu sint, dignoscere.

« Itaque quo nihil est dementius, id se vobis persuasuros putant, ut ex ipsorum potius arbitrio, quam utilitate vestra hostes atque amicos habeatis, verbis confisi, in quibus omnis ipsorum vis est. Sed verba nemo sanus ante facta habuit, præsertim in bello; ubi res manu geritur, linguæ promptitudo supervacanea est. Ut sibi diserti videantur, virtus et fortuna Philippi, tantis suis sociorumque viribus subnixa, plus poterit.

« Nec enim facile dixerim, stolidior an impudentior sit eorum postulatio. Intentatum Atticæ fulmen excipite, Thebani : socio atque amico regi bellum cum exitio vestro facite, ut nos in tuto simus : vestros agros, vestra corpora objicite, ne injuriarum suarum vindictam ab Atheniensibus Philippus exigat. Hæccine sunt postulata hominum, qui aut ipsi sano judicio utantur, aut alios uti credant! Qui modo nullam premendi vos occasionem prætermiserunt, qui vos contumeliis, injuriis, armis quantum potuerunt persecuti, vestras clades atque pericula felicitatem suam rati sunt, ii nunc a vobis petere audent, ut cum ipsis perire malitis, quam cum Philippo vincere.

« At iste hospes et alumnus vester, educatus in contubernio Epaminondæ, clarissimi imperatoris sanctissimique viri, cum ipsius moribus a tenera ætate caritatem

urbis vestræ imbibit; vestras et Apollinis injurias phocensi bello ultus est, quum Athenienses odio vestri sacrilegis auxilia mitterent; iterum communi Amphyctionum decreto exoratus, ejusdem numinis contumeliam in Locros vindicavit : huc quoque profectus est, ut vestris commodis consuleret, non abscessurus, donec vos metu æmulæ inimicæque civitatis solverit.

« Id sive communibus consiliis viribusque lubet exsequi, non vetat, quominus in prædæ verius quam belli societatem veniatis : sive quiescetis, transitum concedite; ipse communium injuriarum idoneus ultor erit. Neque minus ad vos redibit emolumentum victoriæ : greges, armenta, mancipia, quæ ex hostibus capientur, maxima ex parte penes vos, ut vicinos, erunt : inde phocensis belli damna sarcietis.

« Id magis ex usu vestro sit, an vestros agros uri, vestra oppida expugnari, incendi, diripi, vestras denique res agi ferrique, quod Athenienses optant, expendite. Nam iracunda res est suspectus immerito candor, quoque pronior benevolentia fuerit, acrioribus stimulis in vindictam agitur.

« Ceterum hæc ita refero, non quo vobis ingratitudinem exprobrem, de qua nihil vereor, nec ut formidinem incutiam, qua nihil opus futurum existimo; sed ut Philippi in vos beneficia, et vicissim in illum vestra cogitantes, admoneamini, ea demum firma atque perpetua esse fœdera, quæ servari utriusque intersit. Quod si majora sunt illius merita, vobis curæ erit, ut mutuo in illum animo sitis; ille maximum laborum præmium putat, subvenisse Græciæ, pro cujus salute atque dignitate

perpetua cum barbaris bella gerit; atque utinam illum Atheniensium furor ingenio suo uti passus esset; jam in Asia audiretis arma ipsius esse, quæ nunc coercendis improborum motibus, invitus per Græciam circumferre cogitur. Poterat quidem amicis Atheniensibus uti, nisi huic Demostheni, atque aliis quibusdam, qui imperitam multitudinem, ut expositum ventis mare, orationum suarum aura, quo volunt, impellunt, vectigalem se facere indignum, usuque et exemplo fœdum existimasset : quippe si apud illos honestati pretium esset, gratuito boni forent. Quibus honesta vendere mos est, si eadem flagitii merces detur, utilia a noxiis, recta ab inhonestis non distinguunt : lucro, non affectu virtutis aut patriæ, neque deorum hominumve reverentia ducuntur.

« Nolite honesti aliquid aut egregii exspectare ab his hominibus; vestris utilitatibus non moventur, qui patriæ tam male consulunt : implicare vos volunt iisdem calamitatibus, ex quibus modo Macedonum virtute atque fide liberati estis, tantoque majoribus, quanto formidabilior hostis futurus esset Philippus, quam Philomelus, aut Onomarchus fuere : nam in precario imperio etiam boni ducis conatus haud minus cives quam hostes præpediunt; regum jussis nemo intercedit, nemo refragatur; unius arbitrio cuncti reguntur, in quo, quantum in rebus bellicis momentum sit, non ignoratis : nec jam in uno corpore Macedonibus id præsidium est; Philippum, etsi fatum auferret, Alexander regenerat, qui jam in adolescenti hac ætate, ea animi ingeniique documenta edidit, ut prope constet, summis imperatoribus parem esse futurum.

« Contra apud Athenienses pacis bellique arbitrium, quia penes omnes est, velut in medio positum audacissimus quisque ad se trahit : impetu magis quam consilio cuncta aguntur; homines maligni suadent, imperiti decernunt; bellum sumitur animosius, quam geritur; fœdera haud minori facilitate, quam junxere, violant; nam et cum Philippo fœdus ipsis est, quod quam sancte servent, re ipsa declarant; nec enim pro se fidem violasse satis habent, nisi per ipsos latius serpat ista contagio.

« Vestra autem constantia, Thebani, qua non minus quam rebus fortiter feliciterque gestis magni clarique habemini, non sinit ambigere, quin multis experimentis cognitam regis amicitiam semper infestæ æmulæque civitati prælaturi sitis. Neque vero averruncator malorum Hercules siverit, ut quem indigenam civemque deum præcipua religione colitis, ejus sanguinem impio injustoque bello persequamini; nam ceteros quidem socios, quam amicitiæ regiæ non pœniteat, ex ipsis vos malo cognoscere. » Hæc Python. Auditi dein sociorum legati, prolixe commendato regis animo, petiverunt, ut ipsum potius Græciæ vindicem, quam perturbatores ejus Athenienses sequerentur.

VII. At Demosthenes, facta dicendi potestate : « Non ignorabam, inquit, istos Philippi mercenarios neque laudibus in ipsum, neque in nos conviciis esse temperaturos; nam qui pudorem consumpserunt, quid loquantur, aut faciant, parum pensi habent, dum cupitis potiantur. Sed illi quidem, si bene vos novi, Thebani, spe sua egregie falsi, dignum virtute vestra Græcorumque moribus responsum ad Macedonem referent : vos autem

ad ea, quæ nunc agenda sunt, animum diligenter advertite; nam vestrorum quoque negotiorum summam nunc agi ipsis rerum argumentis ostendemus, non verborum præstigiis, quibus isti vereri se dicunt, ne capiamini.

« Sed quando sic pro vobis sunt solliciti, ponant metum; nihil faciemus, quo eloquentiores videamur. Malam quandoque causam adjuvit facundia; ubi nudam veritatem spectari dicentis interest, verba nemo prudens appendit. Nec de Philippo laboramus; sit sane per nos qualem isti fingunt; sit etiam pulcher, eloquens, atque adeo in conviviis etiam hilaris : nam et hinc eum commendavere quidam; adeo inanem veræ gloriæ fatebantur. Ceterum legatos ejus miror ea civitati nostræ coram vobis objecisse, quæ, si crimina sunt, non magis Atheniensibus, quam Thebanis, defendenda esse, in confesso est. Popularis enim status incommoda exagitant; quæ licet non ignoremus utrique, tamen regio dominatui merito præferimus. Atqui illi sic locuti sunt, tanquam in circulis et conviviis Macedonum adulatione gratiam quærerent, non apud liberam civitatem officio legatorum fungerentur. Scimus quidem regum regiorumque mancipiorum adversus gentes urbesque liberas pertinacia odia; et simpliciter fecerunt isti, qui detegunt; sed eo magis annitendum nobis est, Thebani, ut jura legesque nostras tueamur. Et optandum imprimis esset, ut qui rempublicam attigerunt, iis unum idemque pulcherrimum certamen foret, quinam rectius civitati suæ consulerent, aut consulta exsequerentur; nemo communia commoda posthaberet privatis; nemo acciperet munera; nemo istorum exemplo patriam Philippo proderet. Verum, The-

bani, nulli unquam non civitati modo, sed etiam homini, integra perfectaque felicitas obtigit : beatissimus habetur, cujus fortuna minimum ex adverso trahit.

« Malos autem nobis cives esse neminem fugit; ne vos quidem caruistis, aut caretis, Thebani : nam sine eo esset, non jam Elateæ Philippus libertati nostræ plagas tenderet; sed de regno Macedoniæ nobiscum decertaret. Habemus tamen et bonos, eosque plures malis, et potiores. Argumentum poscis? liberi sumus : non servimus Philippo, sicut tu, Python, Byzantios tuos servire voluisti; tu autem, Daoche, et tu, Thrasidæe, Thessalos regi vendidistis : Thessaliam enim servitute Philippi premi, videtis, Thebani, et nisi fallor, juxta nobiscum ingemiscitis : Byzantium, quantum in Pythone fuit, idem manebat exitium, quod Olynthus perpessa est : nos liberavimus. Quippe Græcam civitatem, quum maxime sociam atque fœderatam, ille religiosus atque venerabilis assertor Græciæ nec opinantem opprimere aggressus fuerat.

« Hæc est nimirum præclara ipsius prudentia : calliditatem pro ingenio habet : perjurium artem putat : perfidia tanquam virtute utitur. Aut dicat denique quo alio pacto formidabilem illam potentiam nactus est; si Græcos fraudibus, insidiis, proditione non cepit; si barbaros etiam non auro magis quam ferro vicit; si denique cuiquam mortalium aut fidem dare gravatus est, aut datam fallere non sustinuit. Istis tamen ille Græciæ vindex, nos perturbatores sumus! Sed quid istos pudeat, qui sua crimina nobis objectare malunt, quam non admonere vos eorum, quorum ipsi manifesti sunt?

« Si quis captorum munerum aut proditionis reus esset, illum tuendo, propugnando, legibus et pœnis eripiendo, vestrum negotium ageretis; nunc alios accusando, in vos sententiam dicitis. Quod si ignari, quorsum ea res pertineret, id admisistis, prudentiam in vobis requiro; si scientes prudentesque, verecundiam.

« Pro mea, quique in eadem mecum causa sunt, innocentia suffecerit, quod nos a Philippo nihil accepisse ipsi fatemini : nec enim si quid petivissemus, vacuos abire passus esset liberalissimus rex, ut a vobis quidem prædicatur. An qui vos corrupisse operæ pretium putavit, nobis, etiam petentibus, non largiretur? At Thebanos modo monuistis, ne consilium eorum sequerentur, qui patriæ male consuluerunt. Ego vero desino adversari illis, Thebani, si ita sentiunt; in ipsorum opinionem transeo : vosque quanto maximo potest opere hortor, oro, obsecro, perque vestram et communem Græciæ salutem obtestor, ut hoc ipsorum decretum amplectamini.

« Id si feceritis, neque pecorum atque armentorum gratia vos ipsos venire patiemini; neque ut ergastulis ager vester frequentetur, inter cetera Philippi mancipia Pæonibus et Triballis servietis : nam isti greges et mancipia intueri vos jubent, egregia servitutis præmia; uxores, liberos, parentes, libertatem, famam, fidem denique et fas Græcorum vilia habere; hæc enim profecto perdidistis, Thebani, nisi fraudi violentiæque Philippi una nobiscum resistitis. Quod si alienis laboribus tutos vos fore persuasum habetis, vereor ne magnopere decipiamini : etenim, quod abominor, Philippo victore, cui du-

bium est quin neque vos, neque quisquam Græcorum libertatem tueri possitis (nam in fide Philippi multum reponere, eorum est qui perire velint); at si nos victoria respexerit, quid ab hominibus, quos in extremo salutis atque dignitatis discrimine deserueritis, exspectandum vobis putetis, considerate : nam quæcunque vobis sententia sederit, Atheniensibus certe omnia experiri, neque libertatem prius quam vitam amittere decretum est. Quanquam etiam viribus non diffidimus, quibus si vestras societatis, conjuncti utique superiores erimus hosti, cui singuli pares esse possumus.

« Non ignoramus potentiam ejus Athenienses, quam olim nascentem augescentemque prævidimus; et, si ceteris Græcorum eadem mens fuisset, præcaveramus : diu enim bellum cum eo gessimus, non de Amphipoli, aut Haloneso, ut plerisque credebatur, sed pro salute et libertate Græciæ; donec destituti ab omnibus, a nonnullis etiam oppugnati, pacem necessariam magis quam honestam fecimus. Sed nunc, opinor, præses arcis nostræ Minerva, et Apollo Pythius patrium nobis numen, ceterique Græcorum dii aperuerunt oculos, et in vindictam avitæ libertatis populorum suorum animos excitant. Certe Herculem non sine indignatione verba legatorum audivisse arbitror, Philippo stirpem ab illo deo repetentium : ille enim agnoscat deus, omnium religionum contemptorem; Græcus, Macedonem; tyrannum, osor, punitor, exstirpator tyrannidis! Nullo enim alio argumento clariora sunt Herculis opera. At ille Græciam dominatu premit : quibusdam etiam civitatibus domesticos tyrannos imposuit, Philistidem Oreo, Hipparchum

Eretriæ, Chalcidi Taurosthenem. Ergo jam Eubœi, Achæi, Corinthii, Megarenses, Leucadii, Corcyræi nobis favent : alii fortunam spectant, quæ hactenus unicum Macedonicæ potentiæ vinculum fuit, quo leviter abrupto, ultro dilabetur.

« Quippe Thessali, unde Philippo robur equitatus est, neminem unquam diu fovere : Illyrii ceterique Macedoniam accolentes barbari, quorum et natura ferox est animus, et indignatione recentis servitii irritatus, si principia belli Philippo sequius evenerint, reliqua pro nobis conficient.

« Vos modo nobiscum acriter in hanc curam incumbite, sepositis interim contentionibus, quas inter vicinas urbes sæpe levis occasio concitat : odia privata, post rem bene gestam, communis lætitia in benevolentiam vertet; aut quum porro insanire vacabit, cum dedecore forte damnoque utrorumque, sed tamen citra exitium resumentur. Neque dolos Philippi timueritis : modo promissis ejus aures occludite; manus continete a muneribus.

« Si nihil ante libertatem habueritis, calliditas et largitiones frustra erunt. Potentiam ut discordiæ Græcorum extulerunt, ita consensus obruet. Quin et ipse, ut est temerarius, excipi potest : quod si accidat, nihil a ceteris est periculi; nam ipse gloriam atque dominationem, qui sub eo sunt quietem expetunt. Nisi forte Alexandrum veremini : quoniam isti quidem ita vos contemnunt, ut idoneos putent, quibus etiam pueri nomen formidinem possit incutere. »

VIII. Crederes alios repente factos Thebanos : qui

modo regios legatos attente, atque etiam cum assensu audiverant, adeo in contrarium mutati sunt, ut Philippum hostem judiçarent, ni quamprimum suis sociorumque finibus decederet; Macedonicæ factionis homines urbe pellerent; et Atheniensium copias eo reciperent. At Philippus inopinata Thebanorum defectione turbatus magis quam territus, insistere destinatis non omisit. Duobus levibus prœliis commissis, quum Athenienses successus non pœniteret, tandem utrique ad Chæroneam Bœotiæ oppidum totis viribus consedere.

Græcos decora majorum, et cura libertatis accendebant : Philippus egregiis copiis, totque bellorum victoribus fidebat; in se quoque non parum momenti collocabat, quod imperatoriis artibus ipse præcelleret; Græcorum celebratissimi duces jam decesserant. Theagenes Thebanis præerat, modico militiæ usu, neque satis firmus adversus pecuniam : Atheniensium quoque imperatorum virtutem atque peritiam ipse animo usuque rerum longe anteibat; sed duorum potentium populorum in unum conversæ vires, quorum auctoritatem Corinthii quoque aliique sequebantur, injecerant curam, minima unius diei parte, de capite fortunisque omnibus dimicaturo. Ne Thebanorum quidem principes a pacis consiliis abhorrebant; sed Atheniensium ardor evicit, ut omnes Græciæ spes opesque unius prœlii fortunæ permitterentur.

Alexander etiam immodicus animi testabatur patrem, ne tantam gloriæ occasionem e manibus elabi sineret : eoque tandem impulso, primus in hostem impetum fecit. Pugnatum est acriter ambigua diu victoria, donec

adolescens, quem cum delectis alteri cornuum præfecerat pater, summa animi viriumque contentione connixus, sacra Thebanorum cohorte, quæ ex optimis constabat, loco mota, victoriæ viam aperuit. Nam et Athenienses sociorum calamitate fracti, æstuque et vulneribus fatigati, non amplius sustinuere Macedonum impetum : quippe Philippus, æmulatione et pudore, si filio adolescente deterior videretur, gravis intolerandusque incubuerat. Ita de libertate Græciæ ista pugna decretum est : ceciderunt ex Atheniensibus amplius mille, supra duo millia capti fuere, sociorum quoque multi, aut pugnando mortem occubuerunt, aut vivi venerunt in potestatem victoris. Missus post hæc Athenas Alexander, veniam delictorum pacemque Atheniensibus Philippum dare pronuntiavit; captivos etiam gratis reddere; nec vetare, quin occisi tumularentur : quippe rex intentus in Persicum bellum, Græcorum fidem atque studia, clementia et moderatione provocabat.

Imperio tamen maris et insularum Athenienses exuit : in Thebanos immitior, quorum subita defectione in summum rerum omnium discrimen se adductum fuisse meminerat; nec judicabat veteribus sociis, post beneficia sua causam fuisse contra ipsum cum Atheniensibus sentiendi. Ergo quum urbem dedidissent, præsidio Macedonum imposito, interfectisque quos maxime invisos suspectosque habuerat, aliis solum vertere jussis, reductis suæ factionis exsulibus magistratus et judicia tradidit.

Reliquos deinde populos, qui adversus ipsum arma ceperant, eodem victoriæ impetu perdomuit. Nec quisquam tota Græcia præter Spartanos et Arcades domina-

tionis ejus expers mansit : alios armis, alios impari societate imperiis suis obnoxios habebat. Igitur conventu totius Græciæ Corinthum indicto, de bello Persis inferendo disseruit. Obviam eundum esse barbaris, imperium orbis immani superbia sibi destinantibus; aut parendum semper, aut mature resistendum esse; nec enim hoc agi, bellum an pacem habeant Græci; sed utrum in hostiles agros id transferre malint, an domi accipere : non veteres tantum injurias vindicandas esse; sed præsens dedecus amoliendum, ereptis ex Persarum servitute Græcis civitatibus, quæ Asiam incolerent : commodissime id fieri posse, dum compositis in Græcia rebus, universas vires in transmarinum bellum convertere liberum esset : domesticæ etiam quieti ea ratione prospectum iri, amotis occupatisque longinqua militia, qui otiosi discordiis et audacia res turbare consuevissent. Constituerent igitur, quo imperatore, quibusque copiis bellum istud administrandum videretur.

Non fallebat plerosque quantum e republica peteretur; sed armis amissam libertatem intempestivum videbatur verbis repetere. Nihil ergo dubitatum est, quin faustis acclamationibus Philippus imperator Græciæ ad liberandum orbem terrarum in Asiam proficisci juberetur. Descriptæ deinde singulorum opes; et quantum quisque militum, frumentique et pecuniæ mitteret, in tabulas relatum est. Ducenta peditum, quindecim equitum millia promissa fuisse reperio; quum in eo numero neque Macedones, neque parentes Macedonibus barbari censerentur.

IX. Ceterum, ut sine mixtura calamitatis nulla in

rebus humanis felicitas est, res foris prosperas domesticæ turbæ exceperunt. Animum conjugis olim, ut diximus, alieniorem Olympias morositate et arrogantia in dies magis magisque avertebat. Inde repudiatam nonnulli tradunt : ego in eodem matrimonio manenti Cleopatram superinductam comperio.

Nec enim Alexander in tanto dedecore dulcissimæ matris, cujus pudor ad ipsum quoque pertineret, nam ob stupri suspicionem expulsam addunt, interfuisset novercæ nuptiis : interfuit autem, et demum post contentionem, quæ in eo convivio exarserat, matrem abduxit. Quippe quum avunculus sponsæ Attalus, post longam compotationem, spem male tegens, orandos Macedonibus deos diceret, ut ex nova nupta legitimum regni successorem Philippus tolleret, Alexander in iram alioqui præceps, et tunc injuria irritatior; « Nos ergo, sceleste, spurii tibi videmur! » inquit : simul calicem, quem forte dextra tenebat, in os illius impegit; ille quoque invicem conjecit poculum.

Exorto tumultu, Philippus qui in alio lecto accubuerat, ejus diei lætitiam turbari moleste ferens, ense stricto Alexandrum petit; occideratque filium, nisi claudicantem ex vulnere pridem accepto gressum ira vinumque præpedivissent. Prolapsus amicis subita re exterritis spatium dedit, ut precibus, et utrisque medios interponendo Alexandrum eriperent. Nec minoris operæ fuit illum exorare, ut salvus esse vellet : multiplici injuria affectus sibi videbatur; et quanquam patris regisque nomina, naturæque et gentium decreta ingererentur, non abstinuit, quin insultans Philippo juberet intueri

Macedonas egregium transmittendi in Asiam belli auctorem, qui ex lecto in lectum transiliens, procidisset. Inde sibi matrique juxta timens, in Epiro, cui frater Olympiadis præerat, eam reliquit; ipse ad Illyriorum regem profectus est. Postea quoque, quum, reconciliatore Demarato Corinthio, in Macedoniam reversi essent, pervicacis ingenii mulier filium, suopte ingenio potentiæ anxium incitare non destitit, ut, quos posset, humanitate aut pecunia in amicitiam illiceret; et adversus iracundiam patris, etiam affinitate potentium hominum se muniret.

Sane olim monuerat Philippus, ut affabilitate sibi conciliaret hominum studia; largitiones autem non usquequaque probaverat, etiam per litteras increpito instituto ejus, quod benevolentiam auderet sperare ab hominibus, quos muneribus corrupisset. Falli qui regium id putaret, ministri et diribitoris officium esse. Verum quum ipse pecuniæ omnia penetrabilia jactaret, eaque haud minus sæpe quam armis uteretur, non tam recta præcipiendi studio ita scripsisse visus est, quam metu, ne ab adolescente filio suis artibus oppugnaretur. Idem objurgavit Alexandrum, quod Pexodori filiam, quam Arideo destinaverat pater, ambivisset, degenerem, et fortuna, in cujus spem educaretur, indignum appellando, qui Carem barbarum, barbaroque regi subjectum, socerum optaret.

Sed ipse, ut potentiam suam firmaret, nullam conditionem aspernatus erat, quin ex asperrima barbarie Illyrias Geticasque mulieres matrimonio jungeret, quanquam ex aliis etiam uxoribus pellicibusque complures

liberos suscepisset. Quod quum Alexandro molestum accideret, urbane adolescentem corripuit, hortatus, ut, multos imperii æmulos habiturus, operam daret, quo omnibus melior præstantiorque, non ob Philippum patrem, sed ex suo merito, rerum potiri videretur.

Quum autem ob has similesque causas crebra inciderent jurgia, nec abrupta semel benevolentia fido affectu coalesceret, ad extrema prolapsi sunt; præcipua Olympiadis violentia, in qua contumaciam sexus ingenium vastum et vehemens virili scelere in vindictam armabat. Stimulaverat ea fratrem Alexandrum, ut Philippo bellum faceret. Id, ne alieno tempore excipere cogeretur, callidus rex, quanquam viribus plus poterat, firmata per novam affinitatem gratia prævenire studuit, desponsa Epirotæ Alexandri germana, Cleopatra.

Ad istas nuptias celebrandas finitimarum gentium reguli, Græcarumque civitatum legati frequentes Ægas convenerant. Id oppidum elegerat Philippus, non sine quodam omine eorum, quæ postea accidere; nam ibi Macedonum reges sepeliri mos erat. Ferunt etiam Apollinem Delphicum de bello Persico consulenti maturum interitum cecinisse. Sed ambiguum, ut mos oraculis, responsum Philippus ad barbarorum exitium blanda interpretatione traxerat. Alia quoque præsagia, quæ tum nemo animadverterat, eventus monstravit.

Erat inter custodes regii corporis Pausanias quidam, quem in solatium acceptæ ab Attalo injuriæ, rex in eum dignitatis gradum provexerat : quippe Pausaniam Attalus mero onustum nefariis convivarum ludibriis exposuerat. Hujus ultionem quum a rege peteret, honorem

accepit. Etenim Philippus virum spectatæ in bello fortitudinis, ad hoc nuper propinqua affinitate conjunctum, punire adeo non sustinuit, ut insuper copiarum parti præfectum cum Parmenione et Amynta in Asiam præmitteret, opera ejus usurus in expeditione Persica.

Pausaniam autem rogatum, ut ipsi temporibusque reipublicæ dolorem suum condonaret, comitate alloquii et honestiore stipendio placare conatus est. Sed adolescens majorem contumeliæ, quam beneficii rationem habuit, odiumque ab auctore injuriæ in negligentem ejus vindicem convertit. Cum iis etiam, quos infensos Attali domui, nec Philippo concordes esse noverat, consilia communicasse non præter rationem creditum est, postquam ab Olympiade parricidæ in cruce pendenti coronam auream impositam nemo dubitavit, aliaque facinora perpetrata sunt, ex quibus totius sceleris ordo causæque haud obscure perspicerentur.

Dubia adhuc luce theatrum ingens hominum multitudo impleverat, spectatura ludos, qui superiorum dierum spectacula luxu et magnificentia longe superaturi dicebantur. Inter alia, quibus divitiis illudere solent opulenti reges, et fortunæ suæ magnitudinem non capientes, duodecim deorum effigies eminebant, in quibus artificum industria cum materiæ dignitate certaverat. Tertiadecima Philippi thensa accesserat, nulla in re ceteris vilior.

Id mortalitatis fastidium matura ultio consecuta est : et successu rerum insolescentem, seque diis immortalibus æquantem, priusquam indebito honore frueretur, fatum occupavit. Pausanias theatrum intrare volentem

observaverat : utque, præmissis amicis, qui eum deduxerant, relictisque a tergo satellitibus (nam in tanta omnium benevolentia nihil iis opus esse volebat ostendere) solus ingrediebatur, percussor improvisus assilit, gladioque barbarico, quem sub veste habuerat, latus nihil tale exspectantis haurit. Hic fuit exitus maximi ætatis suæ regum.

Macedoniæ regnum magnum ex inopi reddiderat : circumjectam barbariem domuerat : Græciæ imposuerat jugum : tum etiam Persico imperio imminebat. Jam auxilia Græcorum coibant; jam in Asiam transjecerant præmissi ab eo duces; quum in ipso rerum gerendarum articulo, prolixum victoriæ fructum sibi pollicentem vita destituit. Ita maxima quæque in lubrico sunt, et audacissimas spes hominum quilibet ex improviso casus eludit.

Olympias, comperta morte regis, Cleopatram Attali sorore genitam, ad suspendium adegit; natum ex ea paucis ante patris necem diebus puerum in ænea pelvi torruit : in clientes etiam propinquosque ejus atrocibus suppliciis sæviit, et occasione vindictæ per muliebrem impotentiam crudelissime usa est.

X. Sed Alexander, per cujus absentiam mater ista perpetraverat, tanquam salutare sidus, componendis tantis fluctibus tempestivus affulsit. Quippe, erectis in spem libertatis Græcorum animis, quos Philippus oppresserat, et tumultuantibus in vicinia barbaris, ne Macedoniæ quidem tranquillæ res erant. Attalus, haud spernendi exercitus prætor, ambitioso imperio mirum sibi favorem apud militum vulgus conciliaverat : principibus

Macedonum propinquitate innexus, etiam Philotæ sororem sibi desponderat : neque post tantas utrinque offensas, inviso infestoque fides haberi poterat. Amyntas, quem fratre Perdicca genitum, data in matrimonium Cyna Philippus generum legerat, ad paterni regni successionem per Alexandri cædem aspirabat.

Populi magna pars Olympiadis tyrannidem exosa, alii rerum novarum cupidine, varie in hunc aut illum inclinabant studiis : nec deerant, qui Alexandro Æropi filio restituendum dicerent fastigium, quod, excluso legitimo regni hærede, Amyntas prius, deinde Philippus, vi ac fraude invasissent. Exercitus quoque variis ex nationibus compositus, ut cuique animus aut spes erat, discordibus consiliis et sermonibus agitabatur. Contra Alexandro novum imperium, ac subito Philippi casu nihil adversus ingruentes motus provisum erat : et quanquam indolis haud pœniteret, ætas spernebatur.

Viginti annorum adolescentem tantæ rerum moli humeros subjecturum, aut, si recepisset, parem futurum non arbitrabantur. Etiam nervus gerendarum rerum pecunia defecerat, qua abundantes Persæ in omnem fere Græciam corruptores miserant : et, ne quid malis deesset, Macedoniæ maritima Tusci piratæ deprædabantur. Convocatis amicis, quum de præsenti rerum statu deliberatio instituta esset, non defuerunt, qui censerent, omissa Græciæ cura, quanta posset lenitate deficientes barbaros in officio continendos esse : postquam intestini motus consedissent, longinqua facilius compositurum.

Verum adolescens insigni animi magnitudine, cauta consilia pro ignavis fastidiebat : « perpetuo omnium con-

temptui obnoxium fore, si in principio regni impune se sperni pateretur : ad omnem deinceps vitam pertinere, qualem de se opinionem in animis hominum incipiens imperator excitet : Philippi necem haud magis sibi, quam rebellibus inexspectatam accidisse : trepidantes adhuc, et consilii incertos nullo negotio opprimi posse : per Macedonum cunctationem erigi seditionis auctores; et qui nunc etiam nutarent animis, tumultuantibus accessuros. Ita contra paratos confirmatosque anceps discrimen subeundum : nunc celeritatis magis, quam virium certamen esse : quod si adversus singulos audacia non esset, quid deinde futurum, si metum confesso, omnes uno impetu superfunderentur? »

His deinde congruentia ad populum locutus, adjecit; « effecturum se, ut cives hostesque fateri cogerentur, erepto patre, corpus nomenque regis mutatum esse, consilium animumque non desiderari. Eam rerum conversionem nonnullos occasionem tumultuandi putavisse; sed brevi pœnas daturos, modo Macedones eosdem animos, eosdem lacertos sibi commodarent, quos tanta cum ipsorum gloria, tantoque victoriæ fructu, patri suo per tot annos præstitissent. Id quo promptius alacriusque facerent, omnium præter militiæ vacationem ipsis concedere.» Consilium regis fortuna comprobavit : non segnius quam locutus fuerat, singula aggressum felicissimus omnium exitus secutus est. Et Amyntam quidem, patefactis quas ille struxerat insidiis, occupavit : Attalum per Hecatæum et Parmenionem sustulit. Ex iis, quos in Philippi necem consensisse rumor arguebat, unum Alexandrum Lyncestem exemit supplicio, quod imperium suscipienti

affuisset, primusque regem salutasset: ceteros occidit.

Ea severitate suam salutem in vindicta Philippi muniri credebat; simul aboleri famam, qua, ut conscius paternæ cædis notabatur. Crebræ inter eos discordiæ fidem suspicioni fecerant; et questum injurias Pausaniam ad facinus confirmasse ferebatur, prolato ex tragœdia carmine, quo Medea pariter pellici suæ, quique eam in matrimonium Jasoni tradidisset, et cujus in manum convenisset, idem exitium minabatur. Verum ipse quum aliquando Darii epistolæ responderet, invidiam in Persas transferre conatus est; illorum auro percussores Philippo comparatos fuisse. Quoque magis omnem culpæ suspicionem extergeret, postremo vitæ tempore magnificum Philippo templum exstruere cogitaverat: id, inter alia in commentariis ejus reperta, successores neglexere.

XI. Quum autem ad perficienda quæ animo agitabat, maximum in eo momentum positum arbitraretur, ut Græciæ principatum, quem Philippus comparaverat, retineret, raptim exercitu ducto Thessaliam improvisus irrupit. Sustulerant animos Thessalorum quidam, et insessis ad Tempe angustiis iter ex Macedonia venienti occludebant. Quippe eas regiones Olympus atque Ossa celebrati montes dirimunt: per quorum convalles Peneus amnis labitur, mira amœnitate solemnia gentis sacrificia meritus: lætis utrinque nemoribus obumbratus incedit; multoque cum fremitu ruenti, ex vicinis arboribus avicularum garritus obstrepit.

Angusta semita per quinque fere millia passuum protenditur, vix onusto jumento sufficiens iter præbens, quod adversus quemcunque numerum hominum vel de-

eum armati sepiant. Sed ille, qua minime perviæ rupes existimabantur, scalarum in modum exciso montis Ossæ latere, circumitu penetravit; adeoque celeritate sua cunctos exterruit, ut omnia ei vectigalia reditusque, simul universæ gentis imperium, quibus id legibus Philippus habuisset, nullo jam repugnante decernerentur. Phthiam, quæ generis sui auctorem Achillem protulisset, immunem esse jussit, eumque heroem expeditionis adversus Persas socium atque commilitonem eligere se dixit.

Ex Thessalia Thermopylas petiit, publicum Græciæ concilium : *Pylaïcum* appellant. Ibi quum frequens per eos dies conventus esset, in locum patris Amphictyonum decreto summus Græcorum imperator creatus, Ambraciotis ratam esse libertatem jussit, quam nuper expulso Macedonum præsidio receperant; ultro redditurum fuisse dictitans, ni paucis diebus ipsum antevertissent. Exinde Thebis admoto exercitu, fractaque Bœotorum et Atheniensium contumacia, qui populi maxime suis consiliis obstiterant, apud Corinthum Græcorum legatos occurrere sibi jussit. Ibi confirmato Amphictyonum decreto, communi omnium sententia, in Philippi patris locum imperator Græciæ suffectus est, et in bellum Persicum auxilia decreta.

Forte in eadem urbe Diogenes degebat, qui Cynico instituto spontaneam paupertatem amplexus, liberum et sui juris animum opibus curisque prætulerat : apricabatur ille in Craneo, Corinthi suburbio, ubi cupressorum lucus est. Eo quum Alexander videndi ejus desiderio venisset, optionemque faceret quæ vellet ab ipso petendi,

parumper discedere jussit regem, ne solem interciperet. Inopinatum responsum, hominemque, in quem in tanta sua fortuna ne beneficii quidem jus haberet, admiratus Macedo, dixisse fertur, « Diogenem esse voluisse, ni Alexander esset. » Scilicet magnitudo animi, qui ex alto despiceret omnia, quorum causa reliqui mortales semetipsos cupide perdunt, non plane fallebat mentem acerrimi juvenis, sed obcœcata cupiditatibus pervidere non poterat, quanto melius esset carere supervacuis opibus, quam habere necessarias.

Ex Peloponneso Delphos invisit, Apollinem de eventu belli, quod moliebatur, consulturus; sed virgo fatidica negabat per eos dies adiri deum fas esse : donec ipse eo profectus, vi corripuit virginem, et ad templum traxit. Sed quum, inter eundum, illa patrium morem pertinacia regis victum reputans, exclamasset, « Invictus es, fili, » accipere omen dixit, nec alio oraculo sibi opus esse. His rebus celeriter confectis, in regnum regressus, summo studio in vindictam spretæ Macedonum majestatis incubuit. Jamque præparatis omnibus, vere novo ex Amphipoli movens, adversus liberas Thraciæ gentes, decimis castris ad montem Æmum pervenit.

Magna Thracum manus jugum occupaverat, transitu prohibitura regem. Castra plaustris in modum valli circumdederant, propulsuri in hostem, si vis inferretur. Alexander barbarorum astu cognito, edixit militibus, ut, plaustris irruentibus, diducta phalange innoxia dilabi paterentur; aut, si deprehensi essent, humi strati, clypeis arcte commissis, testudine se protegerent. Ita hostium dolus irritus fuit; magna plaustrorum pars per

intervalla ordinum devoluta est; quæ armatis incidere, clypeis impacta, suorum impetu subsilientia nihil ponderis ad obterendum habuere: omnisque illa tempestas citra noxam detonuit.

Quo metu liberati Macedones, alacri clamore edito, impressionem faciunt. Procurrentes barbaros prægressi a dextro cornu sagittarii frequentibus telis incessebant. Ita sine periculo phalanx in verticem enisa, ut primum æquo loco consistere potuit, haud ambigua victoria hostem nudum aut leviter armatum disjecit. Sed eadem res quæ barbaros in prœlio prodiderat, in fuga adjuvit: armis haud sane onerati per nota loca facile dilapsi sunt; ita desideratis ex omni numero mille quingentis, ceteros fuga abstulit: mulierum puerorumque ingenti multitudine, prædaque pro locorum conditione satis ampla, victor potitus est. Sic aperto montis Æmi transitu, in interiora Thraciæ penetratum est.

Lucus est in iis gentibus, quem Libero patri dicatum prisca religione colunt; ibi quum Alexander barbaro ritu sacrificans, vinum aris infunderet, tanta flammæ vis erupit, ut superato ædis culmine, in cœlum emicare videretur. Eosdem gloriæ fines regi ostendi omnes credidere. Alia subinde res nuntiata prioris prodigii fidem affirmavit. In Thracibus, qui *Odrysæ* appellantur, Libethrus mons et civitas est, Orphei natalibus inclyta; ejus sacram effigiem ex cupresso fabricatam multo sudore manasse, qui viderant, ad regem retulere. De interpretatione sollicitis Aristander exemit metum, ad res Alexandri pertinere asseverans, quibus decantandis alumni filiique Musarum multum desudaturi essent. Triballi,

valida natio, trans montem Æmum colunt; in eos quum descenderet Alexander, rex gentis Syrmus in Peucen Istri insulam confugerat, expeditione Macedonis multo ante comperta, seque et quidquid ætate vel sexu invalidum erat, objecto amnis munimento tuebatur. Quippe Alexandro paucæ naves erant, et in aspera præruptaque ripa difficilis exscensio, ab hoste intento validoque haud ægre impediebatur. Ita Macedones re infecta discesserunt, contenti illata paucis ante diebus clade : nam priusquam eo processissent, alium Triballorum exercitum adorti, vix quinquaginta suorum amissis, tria hominum millia occiderant.

XII. Syrmo rege nequidquam oppugnato, in Getas convertit impetum, qui in ulteriore ripa quatuor equitum, decem peditum millia instruxerant. Id periculum non tam ex usu belli sumpsit, quam cupidine famæ, ut maximum Europæ flumen, defendentibus ferocissimis gentibus, transivisse gloriari posset. Igitur equitibus, quotquot capere navigia poterant, impositis, pedestrium copiarum partem lintribus, quorum ibi magna erat copia, alios utribus transduxit. Improvisa Macedonum impressione (quippe transmittentes nox, et in ripa, quam petebant, densa frumenti seges texerat) territi Getæ, vix primum emissi equitatus impetum tulere. Ut deinde cum phalange Nicanor successit, effuso cursu urbem quatuor ferme passuum millibus a flumine distantem petiverunt : mox, instante Alexandro, avectis conjugibus liberisque, quot eorum equis eripere potuerant, ceteros reliquere victori.

Eos rex Meleagro et Philippo abducendos dedit; ex-

cisaque urbe, et in ripa fluminis Jovi Herculique et ipsi Istro, qui transeunti propitius fuisset, aris consecratis, eodem die reduxit exercitum, incruenta victoria potitus. Venerunt deinde finitimarum gentium Syrmique regis oratores cum donis, quæ apud ipsos in pretio habentur. Germani quoque, qui usque a fontibus Istri terras ad sinum Adriaticum spectantes habitant, legatos miserunt: nam Ister in Germania oritur: ipsi patrio vocabulo *Danubium* appellant.

Magnitudinem corporum animorumque alacritatem admiratus Alexander, interrogavit, quidnam omnium maxime vererentur, putans suam potentiam formidabilem ipsis esse, eamque se confessionem expressuros: illi nihil se magnopere vereri responderunt, nisi forte, ne cœlum in ipsos rueret: ceterum virorum fortium amicitiam plurimi facere. Perculsus improviso responso, paulo reticuit; deinde hoc unum effatus, Germanos arrogantes esse, fœdus, ut petiere, junxit; Syrmoque et reliquis pacem dedit: satis gloriæ ea expeditione partum existimans, et in Persicum bellum animo conversus, unde cum leviori discrimine longe majus operæ pretium exspectabatur.

Taxasse id avunculum ejus Alexandrum constat, quum paulo post bello in Italia gerendo fatigaretur; nam inæqualem utriusque sortem questus, sibi cum viris pugnam evenisse dixit, Macedoni cum mulieribus. Ceterum regulos Thracum, quique alii ad res novandas opibus aut animis idonei videbantur, specie honoris, tanquam commilitones adversus Persas adscisceret, abduxit, capitaque ademit factionibus, sine principibus nihil ausuris.

Per Agrianos et Pæonas Macedoniam repetenti Illyriorum motus nuntiatur. Bardylis, ex carbonario multarum in eo tractu nationum rex, etiam Macedoniæ gravis incubuerat, donec magno prœlio a Philippo victus, atque instaurato deinde bello, fractis omnino viribus, in ditionem victoris concederet. Atque ille jam obierat, vita ad nonagesimum ætatis annum producta : ceterum filius ejus Clitus opportunum recuperandæ libertatis tempus advenisse dictitans, dum asperrimarum gentium armis Alexander trans Istrum attineretur, populares ad arma capienda impulit, inita societate cum Glaucia, rege Illyriorum, qui Taulantii vocantur.

Autariatæ, alia natio, iter facientes Macedonas aggressuri fuerant; sed Langarus, Agrianorum rex, Alexandro fidus, petiit, ut sibi curam eam permitteret : sese domi eorum tantum negotii ipsis comparaturum, ut animum a vexandis Macedonibus ad sua tuenda conversuri essent. Collaudatum donisque magnifice cultum juvenem dimisit rex; etiam sororis Cynæ nuptias pollicitus, quam ex Illyria muliere susceptam Amyntæ in matrimonium dederat pater. Et Agrianus quidem promissam operam præstitit; sed morbo correptum, ne pacta mercede frueretur, brevi consecuta mors prævenit. Ita cohibitis Autariatis, sine certamine Pelium perventum est, Dessarctiæ oppidum, Eordaico flumini imminens. Speciem pugnam expetentium præbebant hostes, et velut manus conserturi extra præsidia sua ferociter procurrerant; sed priusquam prœlium committi posset, refugerunt; licet opportuna loca, sylvisque et collibus impedita præcepissent. Fœdum ibi spectaculum Macedonum

oculis objectum est; tres pueri, totidemque puellæ cum tribus nigris arietibus confusa strage jacebant, quos barbari sacrilegio sacro diis suis immolaverant, quo pugnaturis audaciam inspirarent; sed vindex numen scelestis mentibus pro virtute vecordiam injecit.

Rex intra mœnia compulsos ducto exteriore muro intercludere statuerat, quum postridie cum magnis Taulantiorum copiis Glaucias advenit. Ita spe capiendæ urbis abjecta, quomodo tuto discederet, cogitabat. Interim Philota cum jumentis castrensibus et præsidio equitum frumentatum misso, comperit suos in discrimine versari; quippe Glaucias colles campo circumdatos occupaverat, in occasionem gerendæ rei intentus. Igitur adversus oppidanorum eruptionem, parte exercitus in castris relicta, cum ceteris copiis impigre profectus est; territisque Illyriis, suos recepit incolumes.

Ceterum iter facturo maximum periculum imminebat. Hinc flumen, inde prærupti arduique colles viam coarctabant, relicto itinere, quod multis locis vix quaternos armatos caperet : montium jugis Clitus atque Glaucias sagittariorum et funditorum cohortes, magnamque gravis armaturæ manum imposuerant. Alexander, ducentis equitibus ante utrumque phalangis cornu collocatis, imperat ut erigerent hastas; mox, signo dato, versus hostes, tanquam impetum facturi, infestas protenderent, modo in dextrum, modo in sinistrum latus invicem conversi.

Suspensis eo commento hostibus, phalangem raptim progressam nunc in plures acies diducit, nunc divisam colligit; ad extremum cuneo facto, in læva Illyriorum

præsidia strenue infert. Illi celeritate et peritia Macedonum in stuporem versi, desertis quos tenuerant montibus, versus urbem refugerunt. Pauci restiterant in edito colle, qua jam transierat Macedonum agmen : iis dejectis, Alexander duobus fere millibus Agrianorum sagittariorumque locum capit; phalangi, quam flumen transmittere jusserat, præsidio futurus.

Ea re conspecta, universa hostium multitudo iter ad montes arripuit, eo consilio, ut transjecta gravi armatura, extremum agmen, in quo ipse rex transiturus erat, adorirentur. Ille nihil territus, venientes fortiter excipit : simul phalanx, sublato clamore, quasi iterum transmisso amne subsidio suis itura, metum incussit hosti; nam rex quæ evenerunt futura ratus, præceperat, ut in adversam ripam delati statim aciem instruerent, lævum cornu, quod a flumine hostibusque propius aberat, in speciem multitudinis quantum possent explicantes.

Itaque quum universum exercitum incumbere sibi putarent Taulantii, paulisper retrocesserunt. Id spatium nactus Alexander, suos raptim ad flumen ducit : quo ubi ventum est, ipse inter primos transgreditur; et quum eos, qui agmen claudebant, reversus hostis urgeret, machinis dispositis, quæ trans amnem missilia spargerent, eum submovit : simul, qui jam ingressi flumen erant, e mediis aquis tela conjecere. Ita nemine desiderato ceterum iter quietum habuit. Triduum intercesserat, quum hostes, tanquam fugato Macedone metu vacuos, passim nullo ordine tendere, neque more militari vallum fossamve pro castris habere, neque vigilias et stationes obire nuntiatur.

Igitur assumptis sagittariis Agrianisque, et ea Macedonum militum manu, quam Perdiccas et Cænos ducebant, noctu superato flumine, celeriter ad eos contendit, reliquo exercitu sequi jusso. Nec exspectato eo, ne occasionem mora consumeret, levis armaturæ militem præmittit : mox ipse cum ceteris impetu facto, semisomnos et inermes magna strage afficiunt, multos vivos capiunt, reliquos conjiciunt in fugam, et ad Taulantiorum usque montes persequuntur. Clitus in ea consternatione in oppidum Pelium se recepit; deinde sive munimentis urbis, sive suorum animis diffisus, incensa urbe, in Taulantios exsulatum abiit.

XIII. Interea per universam Græciam diffusus rumor, Alexandrum in Triballis cecidisse, omnes Macedonicis opibus adversos in spem rerum novandarum erexit. Ea quoque in rebus humanis haud postrema calamitas est, quod utcunque levi auctori, quæ facta optamus, tam enixe creduntur, quasi veritati vim afferre possit pertinax et impatiens rationis opinio. Repertus est qui se inspiciente circumventum regem, et, quo minus ambigeretur, se in ea pugna vulneratum esse affirmaret. Id pronis auribus acceptum vulgatumque, civitati Thebanorum extremæ calamitatis initium exstitit. Quippe eo nuntio exciti quidam exsulum, quos a Philippo ejectos diximus, ducibus Phœnice et Prothyte, præfectos Macedonum, qui Cadmeam obtinebant, quum nulla doli suspicione extra arcem progressi essent, obtruncant : civibus ad speciosum liberandæ patriæ titulum strenue concurrentibus, præsidium obsident; et duplici vallo fossaque, ne commeatus aut auxilia submitti possent, cir-

cumdant. Legatis deinde supplicum habitu circum civitates Græciæ missis orabant, ne deesse vellent indigne ereptam libertatem repetentibus.

Et Demosthenes quidem veteri in Macedonas odio Athenienses permovit, ut auxilia prompte decernerent: missa tamen non sunt, quia subito Alexandri adventu perculsis exspectanda fortunæ inclinatio videbatur. Demosthenes privatis copiis Thebanos adjuvit, magnumque armorum numerum gratis subministravit, quibus perarmati qui Philippo adimente sua amiserant, Cadmeæ præsidiariis acriter institerunt. Peloponnesiorum haud invalida manus ad Isthmum convenerat; ad quos quum Antipater, quem interim, dum abesset, Macedoniæ præfecerat rex, misisset petitum, ne contra commune Græciæ decretum cum professis Alexandri hostibus consilia miscerent, nihilominus Thebanorum oratores admiserunt.

Quumque vulgus militum misericordia permoveretur, dux eorum Astylus, Arcas genere, moras nectebat; non tam incepti difficultate territus, quam per avaritiam, ut a festinantibus et necessitate anxiis majus stipendium acciperet. Decem talenta poscebantur: ea quum Thebani non conficerent, a macedonicæ factionis hominibus oblata sunt, ut quiesceret. Ita de Arcadum auxiliis Thebanorum spes in nihilum recidit. Alias tamen ex Peloponneso copias, ne adversus Thebas militarent, pecunia Demosthenes avertit. Namque trecenta talenta a Persis accepisse dicebatur, quibus ad facessendum Alexandro negotium uteretur.

His ita nuntiatis, Alexander præter Eordæam et Ely-

miotin, rupesque Stymphæas et Paryæas rapit exercitum; septimoque post die quam a Pelio movisset, Pellenen Thessaliæ oppidum pervenit. Post sextum deinde diem in Bœotiam venit; mox Onchestum, sex circiter passuum millibus a Thebis distantem, processit. Inter hæc Thebani majore animo quam consilio administratis rebus, omnium ignari agebant; nec dum intra Pylas esse credebant Macedonum copias : ipsum vero regem adventare adeo fidem superabat, ut potius alium Alexandrum Æropi filium exercitui præesse contenderent.

Rex ad fanum Iolai positis castris, quod ante Prœtidem portam est, pœnitentiæ eorum locum dare constituerat; quum illi, eruptione facta, in stationes Macedonum invecti, quosdam interficiunt, alios loco pellunt, donec ad ipsa jam castra suggressos emissa regis jussu levis armatura rejecit. Postero die ad portas, quibus in Atticam euntibus iter est, promoto exercitu, ut suis in arce conclusis præsto esset, adhuc cunctabatur, et, si pœniteret, erroris veniam ostentabat. Sed quibus pax placebat, potentia exsulum, eorumque per quos revocati fuerant, opprimebantur : qui, nulla spe salutis reliqua si Macedones urbe potirentur, patriæ ruinis obrui malebant, quam illius incolumitatem suo interitu emere, et ex Bœotarchis nonnullos in consilium traxerant. Quantaque hominum vecordia fuerit, vel hinc cognosci potest, quod Alexandro postulante, ut defectionis auctores dederent, duobus capitibus omnem civitatis noxam expiaturi; ipsi vicissim Philotam et Antipatrum principes amicorum regis deposcere sint ausi, et per præconem pronuntiare, si qui cum magno rege et Thebanis Græ-

corum libertatem adversus tyrannum asserere vellent, eos apud Thebas perfugium habituros.

Nec tamen Alexandri imperio oppugnata urbs est; sed, ut Ptolemæus tradidit (nam quidam aliter narrant), Perdiccas, qui in ea castrorum parte curabat, quæ vallo hostium, quo Cadmeam incluserant, obversa erat, non exspectato signo, impetum in eos fecit; superatoque munimento, manus cum hoste conserere cœpit; et Amyntam, qui cum sua cohorte juxta ipsum tendebat, ut idem auderet, exemplo permovit. Mox Alexander, suis timens, cum tota copiarum mole affuit, et leviter armatis perrumpere, suisque auxilio ire jussis, ipse cum reliquis pro vallo substitit.

Acri conserto prœlio, Perdiccas, dum interius vallum molitur, graviter saucius pugna effertur; et Cretensium sagittariorum multi, cum Eurybota duce suo, cadunt. Thebani perculsis instant, et ad Alexandrum refugientes insequuntur. Ibid quum rex instructa phalange dispersos et turbatos hostium ordines invaderet, statim, versa pugnæ fortuna, tanta Thebanorum trepidatio fuit, ut ne ad portas quidem, per quas in urbem se receperant, occludendas mente competerent : simul qui Cadmeam tenebant, in subjectos arci vicos excurrerunt. Ita nobilissima Græciæ urbs intra eumdem diem oppugnata et capta est. Nullum in ea crudelitatis exemplum prætermissum constat; viros feminasque promiscua strages hausit; nec ab impuberum cæde temperatum est.

Phocensium, Platæensiumque et Orchomeniorum et Thespiensium ea infamia fuit; quibus olim, dum Thebana res valebat, vicinæ civitatis opulentia exitiosa fue-

rat : Macedones ultra fas belli non sævière. Tandem, ut cædibus abstineretur, proclamatum est, quum jam sex hominum millia periissent; ceteris captis, ad triginta millia liberorum capitum venierunt. Ex omni præda quadringenta et quadraginta talenta redacta fuisse Clitarchus tradidit : alii, ex pretio captivorum id pecuniæ effectum. Centum talenta, quæ Thebanis Thessali debebant, Alexander sociis accepto tulit. Pauci quos bellum dissuasisse constabat, servitutem effugerunt : item sacerdotes, et quorum hospitio rex paterve ejus usus esset. Ex reliquis Timoclea nobilis facinoris mercedem, cum præsenti libertate, famam apud posteros tulit.

Inter Thracas, qui Alexandro militabant, quidam equitum ductor post vim mulieri illatam, ubi pretiosissima quæque occuluisset, minitabundus interrogabat. Illa non tam opum quam pudoris damno mœsta, avaritiam barbari in occasionem vindictæ convertit : ostensoque puteo, in quem mundum suum conjecisse simulabat, hominem cupide eo despicientem subductis pedibus impulit; conjectisque desuper saxis, quum ex angusto profundoque loco ascensum frustra moliretur, obruit.

Comprehensa a turmalibus occisi, ad Alexandrum trahitur, ut interfecti ducis pœnas daret. Ibi interrogante rege, quænam esset, et ob quod delictum adduceretur, intrepido vultu et voce : « Theagenis, inquit, soror sum; ejus, qui pro libertate Græciæ Thebanorum imperator occubuit. Injuriam meam ulta castitatis meæ prædonem interemi; cui si meo supplicio parentari jubeas, scies honestæ mulieri post extortam pudicitiam spiritu nihil vilius esse, quem utcunque expellere festina-

veris, sero moriar, pudori patriæque superstes. » Alexander, cognita causa, Thracem jure cæsum pronuntiavit; neque sibi placere ingenuis mulieribus vim fieri; collaudatamque feminam, cum omnibus qui cognatione ipsam attingerent, liberam esse jussit; et quo quisque vellet discedendi potestatem fecit.

Pepercit et Pindari posteris, in honorem vatis, qui proavum regis Alexandrum carminibus suis inseruerat, ipsiusque domum cremari vetuit. Non enim præsentem tantum virtutem adamavit, verum etiam memoriam magnorum virorum reverentia, et progeniem illorum beneficiis prosecutus est : nam et postea, quum postremo prœlio Darium vicisset, Crotoniatis prædæ partem misit, quod Xerxis bello, ceteris Græcorum coloniis de Græcia desperantibus, Phayllo duce triremem unam ad Salaminem misissent; et Platæenses honore donisque affecit, quia majores eorum Græcis adversus Mardonium prœliantibus agrum suum dono dederant.

XIV. Hanc Thebanorum cladem multa ostenta præcesserunt. Tribus ante mensibus quam Alexander advenisset, in fano Cereris, quæ Thesmophoros appellatur, conspecta est araneæ tela nigra, quum circa tempus Leuctricæ pugnæ, qua res Thebana ad summum felicitatis evecta fuit, candida comparuisset. Ad hæc sub adventum Macedonum sudantes in foro statuæ, eque lacu apud Onchestum tristis mugitus, et prodigioso sanguine fluens Dirce, terrere obstinatos poterant, nisi destinatos sorti suæ superbia perdidisset.

Quippe majorum gloriam intuentes, a quorum moribus longe recesserant, et in disparibus artibus eamdem sibi

fortunam polliciti, patriæ ruinam acceleraverunt; quum adversus triginta peditum, tria equitum millia, eumque veteranum et toties victorem exercitum, paulo plus decem armatorum millibus opponere non essent veriti. Ceterum Alexander, urbe capta, ad concilium sociorum retulit, quomodo ea utendum videretur. Erant inter eos Phocenses, multique ex Bœotis, quibus antiquissimæ cum Thebanis discordiæ gravibus sæpe damnis constiterant : neque, dum Thebæ starent, aut odiis suis satisfactum, aut securitati prospectum rebantur. Horum auctoritas valuit, ut muri atque ædificia diruerentur, ager arbitrio regis inter victores divideretur.

Ita nobilissimam urbem, non hominum modo clarissimorum, verum etiam deorum natales asserentem sibi, e media Græcia una dies eripuit, postquam octingentos fere annos post oraculum de corvis, eosdem incolas habuisset. Olim enim pulsis a gente Thracum atque Pelasgorum Bœotis edita sors fuerat : « Post quartam demum ætatem patrias sedes recepturi, considerent interim, quo loco corvos albos conspicati forent. » Ita quum ad Arnen Thessaliæ oppidum venissent, corvis conspectis, quos pueri gypso illeverant, ibi substiterunt. Diruta urbs est ad tibiæ cantum; quomodo sexagesimum ante annum Athenas Lysander deleverat.

Templis tamen aliisque sacris ædificiis abstineri jussit Alexander, etiam ne quod per incuriam damnum iis daretur, sollicitus. Præter insitam in deos venerationem recens religio permoverat; quia militum quosdam Cabirorum fanum, quod ante urbem est, spoliare aggressos, subita tempestas fulminibus et flamma cœlesti consump-

serat. Relictæ sunt etiam effigies statuæque, diis, vel hominibus virtute præcellentibus, per loca publica positæ : proditumque est memoriæ, fuisse qui inter consternationem captæ direptæque urbis aurum in sinus aut amicula statuarum abdiderint, idque salvum repererint, quum vigesimo post anno Cassander Antipatri filius Thebas instauraret. Quod quidem non tam misericordia in profugos fecisse creditur, quam ut Alexandri, quem oderat, gloriam detrectaret.

Quanquam autem veterem murorum ambitum urbi restituisset, neque mores antiquos, neque fortunam reddere potuit; nunquam postea resurrexit, ut convalesceret, sed multis subinde calamitatibus vexata, vix tenuis oppidi speciem ad memoriam nostram retinuit. Pœnituisse postea ferunt Alexandrum, quod excisis Thebis, velut alterum Græciæ oculum eruisset. Utique postquam Cliti cædem, et Macedonum ignaviam, expeditionem in penitiores Indos pertinaciter recusantium, iram Liberi Patris interpretatus est, ob afflictam patriam ejusmodi pœnas repetentis; et reperti sunt, qui ipsam regis mortem, non sine vindicta Bacchi, ab ebrietate et vino profectam crederent.

His ita perpetratis, Athenas misit, nuntiatum, « ut oratores qui populum adversus Macedonas concitare non desinerent, traderentur; aut, si illos amittere gravarentur, eadem contumaciæ præmia exspectarent, quorum exemplum in Thebanorum calamitate conspicerent. » Ibi quum Phocion, cujus ob integritatem vitæ maxima ad populum auctoritas erat, non irritandum adolescentis victorisque animum diceret, hortareturque eos ad quos peri-

culum maxime pertinebat, ut Lei et Erechtei filias imitati, spiritum pro patriæ salute profundere ne dubitarent, Demosthenes, qui nominatim petebatur, surrexit, docuitque « falli Athenienses, si paucorum deditione periculo defungi posse crederent; callidos Macedonas eos exposcere, quorum vigilantiam atque virtutem maxime invisam suspectamque haberent : amotis publicæ libertatis custodibus, in orbam indefensamque civitatem, tanquam lupos in oves canibus destitutas, impetum facturos esse. »

Multa commiserat in Macedonas Demosthenes, ob quæ haud injuria nullum apud eos veniæ locum relictum arbitrabatur. Philippo occiso, auctor exstiterat, ut Pausaniæ sacellum exstrueretur, apud pulvinaria deum supplicationes haberentur, aliaque ob insignem lætitiam decerni solita curarentur. Alexandrum, alias puerum, alias prodigiosæ vecordiæ vocabulo, *margiten* appellaverat. Persico auro corruptus, omnium fere bellorum, quæ contra Alexandrum patremque ejus Philippum Græci depugnaverunt, fax atque concitor fuerat. Attalum, quo graviorem adversarium non habuerat Alexander, Atheniensium societatem pollicitus, ad bellum regi palam inferendum exstimulaverat.

Neque civitas Atheniensium mediocriter deliquerat, detractis Philippi statuis, earumque materia in fœdos usus conversa, aliisque admissis, quæ vulgus imperitum et mobile, nulla futuri cura, ex arbitrio suasuque paucorum animose perpetrat. Sed nihil ex iis, quæ præfracte et contumaciter fecerant, æque commovit regem, quam in Thebanos humanitas, quos inter patriæ ruinam elap-

sos, contra ipsius edictum receperant, tantum ob eorum vicem doloris præ se ferentes, ut etiam mysteriorum solennia, quæ in honorem Liberi Patris præcipua religione quotannis celebrant, ob publicam mœstitiam intermitterent. Verum cupidine belli Persici, condonare Græcis injurias suas, quam exsequi malebat.

Igitur quum Demades, qui Philippo quoque gratus acceptusque fuerat, preces civitatis ad eum detulisset, Atheniensibus indulsit, ut Demosthene, Lycurgoque, et aliis quos depoposcerat retentis, unum Charidemum in exsilium mitterent. Ille ad Persas se contulit, magnoque ipsis usui fuit, donec ob libertatem linguæ, Darii jussu interfectus est. Alii quoque non postremi nominis viri, odio regis urbe deserta, ad hostes illius profecti, multum negotii Macedonibus exhibuerunt. Post eum rerum impetum cursumque, nemo supererat in Græcia, qui aut viribus suis post Thebanos (quorum gravis armatura celebris olim fuerat), aut, occupata Leucadia, munimentis confideret. Namque Leucadios situ oppidi, et proviso in longam obsidionem commeatu feroces, fame domuit, quum expugnatis quæ circa erant castellis, homines Leucadiam abire passus, adaucta per singulos dies multitudine, omnem eorum penum exhausisset.

Igitur ex Peloponneso quoque legationes venerunt, gratulatum quod, confectis ex animi sententia barbaricis bellis, etiam Græcorum quorumdam insolentiam et temeritatem castigasset. Arcades, qui Thebanis auxilio futuri se commoverant, duces, quorum instinctu ad eum furorem prolapsi essent, capitis se condemnavisse exponebant. Elei exsulibus suis reditum concessisse, non ob

aliud, nisi quod Alexandro charos accepissent. Et Ætoli excusaverunt, quod in tantis Græciæ turbis, ipsorum quoque gens novorum consiliorum expers non fuisset.

Megarenses novi generis honore risum regi, quique circa eum erant, commoverant, referentes ob studium et beneficia Alexandri in Græcos, Megarensis populi scito civitatem illi decretam esse : donec intellecto nemini ad eum diem, excepto Hercule, id honoris habitum, lætus accepit. Ceteris respondit, nihil sibi quiete et incolumitate Græciæ antiquius esse : modo in posterum novis rebus abstinerent : præteritorum veniam facile concedere. Verum Spartanis maxime diffisus, Philiadæ liberos Messenen, unde pulsi fuerant, restituit : Pellenem Achæorum Chæroni tradidit : Sicyonem, aliaque Peloponnesi oppida per clientes suos habuit, qui consilia Lacædemoniorum ex propinquo specularentur.

Tot tantisque rebus perficiendis pauci menses suffecerunt, intra quos tam grave atque multiplex bellum leviore negotio confecit, quam alius paravisset. Ipse quidem eam victoriam celeritati se debere confessus, interroganti, quonam maxime modo Græciam subegisset? «Nihil cunctando,» respondit.

J. FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM

IN

Q. CURTIUM

LIBER SECUNDUS.

I. PERSARUM ea tempestate Darius rex erat, paulo ante Philippi necem evectus in id fastigium a Bagoa spadone, qui, Ocho rege, et deinde filio ejus Arse, cum tota eorum domo exstinctis, imperium, quod sibi vindicare non poterat, sui beneficii fecit, perennem sibi gratiam pollicitus apud eum, quem tanto munere devinxisset. Nec tamen indignus ea fortuna Darius apud populares habebatur; nam etiam a gente regia non alienus erat : quippe Ostanes Ochi patruus Arsanen genuerat, Arsanes Codmannum. Sic enim vocabatur, dum privatus esset; sed in Cyri solium collocatus, more quodam Persarum, ejurato veteri nomine, Darius appellari voluit. Bello quoque spectatus, cæso ex provocatione hoste, quum adversus Cadusios bellum gereret Ochus, magnam virtutis opinionem pepererat. Hic a conditore regni Cyro decimus imperio Persarum præfuit. Nam Ochus Artaxerxem

patrem, ille Darium exceperat. Huic Artaxerxes regnum reliquit, Xerxis filius. Xerxes Dario patri successit, qui, Hystaspe genitus, post exstinctum in Cambyse Cyri sanguinem, illustri septem Persarum conspiratione, imperium Magis extorsit.

Sub his regibus per ducentos et triginta ferme annos res Persarum mira felicitate floruit : acribus initiis, dum rudis ad voluptates natio pro libertate gloriaque et opibus animose dimicabat. Procedente tempore, postquam præmia virtutis adepti videbantur, ipsam posthabuere, non tam suis viribus tuti, quam fama potentiæ a majoribus partæ, usuque divitiarum, quibus haud paulo felicius contra Græcos, quam armis decertavere. Ad postremum itaque, quum adversus Alexandri vim auro parum proficeretur, omnique externa ope abscedente, sibimet ipsis innitendum esset, animi deliciis et mollitie fracti effeminatique, fortunæ ruentis impetum non sustinuerunt.

Quippe industriam egestas acuit; affluentiam rerum luxus et inertia sequitur. Igitur audito fine Philippi, cujus fortuna et apparatibus exterriti fuerant, metu soluti, Alexandri adolescentiam despiciebant, contentum fore arbitrati, si securo Pellæ obambulare liceret. Verum quum de bellis ipsius victoriisque alia super alia nuntiarentur, contemptum hactenus juvenem impensius formidantes, summa cura, ut in bellum atrox atque diuturnum, auxilia comparabant. Et quoniam superiorum prœliorum experimentis imparem asiaticum militem europæo didicerant, missis in Græciam conquisitoribus, ad quinquaginta millia egregiæ juventutis mercede conduxerunt.

His copiis Memnon Rhodius prætor datus est, qui multis ante bellis fidem virtutemque suam Persis abunde probaverat. Is ad occupandam Cyzicum missus, citatis itineribus, per Phrygiam, qua Troadi committitur, ad Idam montem pervenit, ipso nomine naturam situs sui præferentem; nam condensa arboribus loca *Idas* antiqui dixere. Exsurgit iste celsiore cacumine quam ceteri ad Hellespontum montes. In medio specum habet religioso horrore famam in fabulis nactum, ut ibi dearum formas arbiter Trojanus spectasse prædicetur, quum imperio patris expositus, in Ida monte adolevisset.

Eadem Idæorum Dactylorum patria esse fertur, qui primi, Magna Matre docente, ambiguum ferri usum, neque minus utile necessitatis laborisque solatium quam acerrimum furoris instrumentum, invexerint vitæ. Illud etiam admiratione dignum proditur, quod circa Canis exortum, ventis depressiora turbantibus, in summo Idæi jugi cacumine quietus aer est : quodque, multa adhuc nocte terris incubante, solem aiunt conspici, non globi figura, sed in amplissimam latitudinem sparsum, et velut diversis ignium agminibus utrumque montis latus amplexum, coire paulatim, et propinquante jam luce, jugero paulo majus spatium implere; pauloque post in solitum orbem collectum destinatum iter percurrere. Credo per aerem nocturno gelu astrictum, nullisque ventorum flatibus disjectum, solis orientis, adhuc imperfecta imagine late sparsa, fallax oculis miraculum apparere, donec eo paulatim vi caloris absumpto dissipatoque, liber ad ipsum sideris orbem aspectus permittatur. Nam sereno liquidoque cœlo radii transmittuntur : ubi coac-

tus aer est, sistit exceptos, et tanquam in speculum incidentes cum incremento splendoris diffundit.

Sub Idæ radicibus Cyzicenus ager in Propontidem excurrit : ipsum oppidum in mediocri insula situm gemino ponte continenti annectitur. Sed in opus paulo post Alexander molitus est : sub Memnonis expeditionem navibus commeabatur. Qui quum Cyzicenos improviso impetu nequidquam terruisset, muros graviter tuentibus oppidanis, eorum regionem hostiliter populatus, magnam inde prædam coegit.

Nec a Macedonum ducibus cessabatur : Parmenio Grynium Æolidis oppidum expugnat; incolas servituti addicit. Deinde Caicum amnem transgressus, Pitanen adoritur, urbem opulentam, et duplici portu accipiendis ab Europa copiis opportunam; sed propero adventu Memnonis statim soluta obsidio est. Calas deinde, qui cum modicis Macedonum atque mercenariorum copiis in Troade res gerebat, cum Persis prœlio certavit : et impar hostium multitudini in Rhœteum se recepit.

II. Interea Alexander, constitutis in Græcia rebus, in Macedoniam reversus, quæ tantam belli molem aggressuro cavenda vel administranda essent, cum amicis deliberabat. Antipater ac Parmenio ætate et dignitate præcipui obtestabantur, ne in uno corpore totius imperii salutem fortunæ insidiis exponeret : quin prius operam daret liberis; et incolumitate patriæ firmata, ita demum de incremento ejus cogitaret. Quippe præter Alexandrum nemo ex Philippi sanguine dignus imperio supererat, Cleopatræ sobole per Olympiadem intercepta : Aridæus sordibus materni generis, et turbata mente Macedoniam

dedecere putabatur. Verum ille quietis impatiens, nihil nisi bellum, et ex victoria gloriam assidua cogitatione volvebat. Igitur : « Vos quidem, inquit, ut probos et amantes patriæ viros decet, de commodis adversisque illius haud sine causa solliciti estis. Arduum enim, quis neget? opus ordimur, quod semel temere cœptum, si eventus arguat, sera pœnitentia nequaquam emendaverit. Nam antequam vela solvamus, navigare velimus, an quiescere, nostra consultatio est : quum ventis fluctibusque nos crediderimus, in ipsorum arbitrio omnis noster cursus erit. Itaque non moleste fero vestram opinionem a sententia mea dissidere; quin potius simplicitatem laudo, vosque precor, ut in iis etiam de quibus porro referetur, eodem instituto utamini. Amici regum, si qui eo nomine digni sunt, non tam gratiam eorum, quam utilitatem atque decus, in consilio habent. Qui aliter fieri censet, quam ipse facturus erat, non instruit consultorem, sed decipit.

« Ceterum, ut et vobis consilii mei ratio pateat, certum habeo nihil minus convenire rebus meis quam dilationem. Omni quæ circa Macedoniam colit barbarie pacata, exstinctisque Græcorum motibus, fortissimum florentissimumque exercitum otio et desidia dilabi patimur : an potius in opulentissimas Asiæ regiones inducimus, olim possessionem ejus spe complexum, et præmia laborum, quos diu sub patre meo, deinde nobis imperantibus tertium jam annum exhausit, ex Persarum spoliis expetentem? Novum adhuc imperium Darii est, et, interfecto Bagoa, cujus beneficio regnat, crudelitatis et ingratitudinis suspicionem apud suos incurrit : quæ res optimos eorum qui parent, odio adversus imperantes implent,

et ad obsequia segniores, aut etiam præfractos reddunt.

« Numquid sedebimus, dum auctoritas ejus confirmetur, et, rebus domi per otium compositis, ultro bellum in Macedoniam transferat? Multa celeritatis præmia sunt, quæ nobis cessantibus ad hostem pertinebunt. Magnum in ejusmodi negotiis momentum post se trahit prima animorum inclinatio : at illa semper occupanti parata est : quippe nemo cunctanter appetit fortioris gratiam : porro fortior habetur, qui infert bellum, quam qui excipit. Quanto autem existimationis nostræ periculo fallemus spem eorum, qui adolescentibus nobis eum honorem deferendum judicaverunt, quem maximus imperator, pater meus, post tot virtutis experimenta paulo ante obitum obtinuit? Non enim ideo Græcorum concilium imperium nobis decrevit, ut in Macedonia desides et ignavis voluptatibus addicti, injurias olim et nuper græco nomini illatas negligeremus, sed ut eorum, quæ per summam superbiam improbe et petulanter in nos commiserunt, pœnas penderent.

« Quid dicam de iis Græcorum nationibus, quas late per Asiam diffusas impotentium barbarorum intoleranda servitus premit? Equidem quibus nuper precibus, quibusque argumentis causam eorum Delius Ephesius egerit, quum ipsi memineritis, non repetam. Id sane constat, eos omnes, ut primum signa nostra conspexerint, protinus ad nos esse transituros, et pro liberatoribus assertoribusque suis adversus graves iniquosque dominos quodlibet periculum impigre suscepturos. Quanquam quid nostri pariter hostiumque obliti auxilia circumspi-

cimus adversus gentes, quas etiam paulo lentius vicisse a pudore quam gloria propius affuerit? Patrum ævo in Asiam profectis Lacedæmoniorum paucis ingentes hostium exercitus frustra restiterunt : Phrygiam, Lydiam, Paphlagoniam, agi ferrique passi; aut quoties vetare voluerunt, ad hostium satietatem cæsi sunt, donec a suis revocatus Agesilaus, ob exortos in Græcia tumultus, trepidantibus et consilii incertis animi ex tanto terrore recipiendi spatium concederet. Paucis ante istum annis, vix decem Græcorum millia, sine ducibus, sine commeatu, ex intimis persici imperii partibus, per tot infestas nationes iter in patriam ferro aperuerunt, quum eos persequeretur universus regis exercitus, quo modo cum Cyro fratre de regno dimicaverat, victorque exstiterat : quem illi quidem ubicunque congressum fuderunt fugaveruntque. Nos igitur, quibus universa Græcia tot victoriis edomita paret, qui eorum fortissimos aut in acie cecidimus, aut habemus in castris, timebimus scilicet Asiam, quam eorum, quos vicimus, pauci pudendis cladibus affecerunt? »

Aliis deinde in eamdem sententiam adjectis, adeo permovit animos, ut, omnibus assentientibus, etiam Parmenio, qui maxime bellum differri voluerat, maxime accelerandum censeret, ultroque jam Alexandrum hortaretur. Itaque omni cura ad maturandam profectionem conversa, ad Dium Macedoniæ urbem Jovi Olympio sacrum fecit, institutum ab Archelao, qui post Perdiccam Alexandri filium regnavit. Musis quoque ludos scenicos fecit, per novem dies, pro numero dearum. Post hæc convivium summa magnificentia celebratum est, taber-

naculo, quod centum lectos caperet, adornato : ibi cum amicis ducibusque et civitatum legatis accubuit. Per exercitum quoque victimas dividi jussit, aliaque præberi, quibus destinatus hilaritati dies, festivis epulis et faustis instantis belli ominibus transigeretur.

III. Vere novo, contractis undique copiis, in Asiam transjecit, exercitum robore quam numero validiorem ducens. Triginta peditum millia Parmenio ducebat, quorum Macedones tredecim expleverant; quinque erant mercede militantium; ceteram multitudinem socii fœderatique miserant. Has copias Illyrii Thracesque et Triballi, ad quinque hominum millia sequebantur, additis mille Agrianorum sagittariis. Equitatum macedonum mille octingentorum Philotas ducebat; et totidem ex Thessalia Calas : a reliqua Græcia sexcenti omnino equites venerunt, quibus Erigyium præposuit : agmen ducebat Cassander cum nongentis Thracum atque Pæonum antecursoribus.

Hunc exercitum, non ultra quam in triginta dies proviso commeatu, infinitis barbarorum copiis opponere non dubitavit; virtute suorum fretus, qui vincendo senes facti, robore animorum armorumque usu cuilibet multitudini hostium insuperabiles erant. Antipatro, quem cum duodecim millibus peditum, et mille quingentis equitibus Macedoniæ Græciæque rebus præfecerat, injunctum, ut continuos in Europa delectus ageret, quibus adversus prœliorum fatique detrimenta exercitus subinde novaretur. Hoc unum sibi exceperat, quum cetera amicis largiretur. Quidquid enim salva majestate regni abesse poterat, priusquam naves conscenderet, inter suos distribuit.

Perdiccas prædium quod dabatur non accepit, interro-

gato rege quid tandem sibi ipsi reliqui faceret, atque illo subjiciente, « spes » : « Earumdem ergo, inquit, et nos participes erimus, qui tuis auspiciis militamus. » Pauci hunc secuti sunt : per ceteros non stetit, quin interrogatus ubi thesauri ipsius essent, vere responderet, apud amicos. Sane de summa rerum alea jacta, non absurde collocasse videtur opes quas habebat : quippe aut victor multo majores adepturus erat, aut, si victus esset, ista quoque amissurus; atque interim alacrioribus ministris utebatur.

Neque multum abscedebat præsentibus necessitatibus, quum agros et prædia et reditus, quorum dies multo post venturi erant, donaret : pecunia in belli usum seposita, cujus quanto minor copia erat, diligentius administrabatur. Quippe Philippo interfecto, minus sexaginta talentis pecuniæ signatæ, paucaque ex auro et argento pocula in thesauris ejus reperta sunt, quum æris alieni quingenta ferme talenta relinqueret. Quanquam enim iste rem macedonicam insignibus incrementis auxisset, auri quoque metallis apud Crenidas (ipse Philippos appellavit), ita excultis, ut inde mille talenta annui proventus cogerentur, continuis bellis, neque minus largitionibus, ærarium exhauserat. Macedoniæ etiam instaurandæ ornandæque magnos sumptus fecerat, quum pauperrimam accepisset. Ipsum inter initia regni tenuem fuisse, et quum ex quinquaginta drachmis auri poculum haberet, id cubitum euntem capiti subjecisse plerique meminerant. Hujus ergo filius bello lacessivit regem Persarum, cui somnum capienti quinque talentorum auri millia pro *cervicali,* tria argenti pro *scabello,* sub capite pedibusque lectuli, peculiaribus

cubiculis servabantur : quanquam ad paternum æs alienum octingenta insuper talenta, quæ ipse mutuo sumpserat, adjecisset, ex quibus vix decima portio supererat.

Solvisse autem dicitur, Timotheo tibiis concinente, summaque militum alacritate, opes barbarorum quos oppugnatum irent, certa fiducia sibi destinantium. Hoc modo per lacum, quem a vicini montis nomine Cerciniten vocant, ubi classem habebat, in Strymonem invectus, Amphipolin, et deinde ad ostia Strymonis processit : quo trajecto, præter montem Pangæum, viam ingressus est, quæ Abderam et Maroneam ducit. Nam in litore iter facere instituerat, ut navibus suis, quæ juxta ducebantur, præsidio esset, si Persæ forte occurrissent; quippe isti tum etiam maris imperium obtinebant. Ipsi enim modica classis; at apud hostes Cypriæ Phœniciæque naves, assuetique maritimis rebus classiarii, et exercitatissimi remiges erant. Nam Macedonia, nuper tentato maris imperio, nondum abundabat navibus; et a sociis maligne præbebantur. Etiam Athenienses, quum ab ipsis triremes peterentur, tantum xx miserunt : suggerentibus eorum oratoribus, periculum esse, ne classe accepta, contra eos, qui misissent, uteretur.

Ex iis locis ad Hebrum fluvium contendit : quo haud difficulter transmisso, in Pæticam Thraciæ regionem pervenit : inde superato amne, quem *Melanem* appellant, vigesimo postquam a domo profectus fuerat die, Seston attigit in extremis continentis finibus Hellesponto imminentem, qua angustis fluctibus insinuatum mare Asiam ab Europa dirimit. Quippe Macedonia Thraciam conjunctam habet; quæ procurrens in ortum duobus capi-

tibus Asiam tangeret, nisi intercedente pelago submoveretur : dextra Hellespontus arcet; ulterius Bosphorus, quem Thracium appellant, Byzantium a Chalcedone separat. Inter has angustias intercepta Propontis jam laxiore spatio juxta Bithyniam et Ponticas regiones diffunditur. Infra Bithyniam Mysia est; deinde Phrygia, Phrygiamque contingens Lydia, longius a mari remotæ. Interius spatiosas regiones celebratæ fecunditatis et opulentiæ gentes habitant. Litora quæ Thraciæ Græciæque obversa sunt, Hellespontii; deinde Troes colunt, calamitatibus inclyti. Infra hos Æolis et Ionia per longa litorum spatia Lydiæ prætenduntur. Caria deinde cum annexa Doride, magna ex parte mari circumfusa, non minus amplo tractu introrsum recedit. His terris nobilissimæ insulæ adjacent : Lesbus Æolica, Chius et Samus Ioniæ, et Dorica Rhodus, aliæque multæ, quarum nomina Græcorum monumentis inclaruerunt : nam antiquis temporibus omnem hanc oram Græcia frequentibus coloniis insederat, quæ tum quoque manebant; sed Persarum regi satrapisque subjectæ, priscam gentis libertatem barbarica servitute mutaverant.

Alexander ubi Seston pervenit, maximam copiarum partem, Parmenione duce, Abydum in adverso litore sitam petere jubet, attributis ad hoc centum sexaginta triremibus, multisque onerariis : ipse cum reliquis Eleuntem proficiscitur, Protesilao sacrum, cujus ibi sepulcrum aggesto tumulo tegitur. Circa tumulum crebræ ulmi sunt, quarum mira natura est : quippe ramis, qui Ilium spectant, matutino diei tempore enata folia statim defluunt, quum ceteris stabilis viriditas sit : ita acerbum herois

fatum exprimere creduntur, qui in ipso ætatis flore cum Græcis in Asiam profectus, prima trojani belli victima fuit. Huic tum Alexander inferias dedit, precatus, ut melioribus auspiciis hostile litus tangeret.

Inde cum quinquaginta longis navibus Sigeum petiit, portumque, nomen ab Achivis nactum, quorum classem trojanis temporibus exceperat. Quum jam in mediis Hellesponti fluctibus navigaret, namque suæ navis ipse gubernator erat, taurum Neptuno ac Nereidibus immolat, aureamque phialam, ex qua libaverat, diis marinis donum in pelagus abjicit. Jam in portu erat classis, quum rex conjecta in litus hasta, primus e navi librato corpore terram saltu contigit; testatus, se possessionem Asiæ diis bene juvantibus justo pioque bello sibi asserere. Aræ deinde constitutæ sunt, ubi exscensionem fecerat, Jovi descensori, Minervæque et Herculi : eo quoque loco, unde ex Europa solverat, aras exstrui jussit.

IV. Inde processit in campos, ubi veteris Ilii sedes monstrabatur. Ibi dum heroicorum operum monumenta avide perlustrat, quidam ex incolis, Paridis ei lyram pollicitus est. At ille, « Nihil, inquit, moror imbellium deliciarum vile instrumentum : at Achillis lyram cedo, fortium virorum laudes eadem personantis manu, qua facta superabat. » Nam Achillem, cujus origine gloriabatur, imprimis mirari solitus, etiam circum cippum ejus cum amicis nudus decucurrit, unctoque coronam imposuit. Hephæstion Patrocli tumulum coronavit, eumdem amicitiæ locum apud Alexandrum sibi esse significans, quem is apud Achillem habuisset.

Inter multos de Achille sermones duplici nomine bea-

tum sibi videri dixit rex, quod vivus fidum amicum nactus esset, exstinctus magnum præconem. Ceteris etiam heroibus, quorum iis in terris sepulcra ostenduntur, parentavit. Sacrificavit et Priamo ad Hercii aram, sive ut placaret manes ab Æacida interempti; sive ob cognationem, quam sibi cum Iliensibus intercedere arbitrabatur, quia viduam Hectoris Andromachen Neoptolemus in matrimonio habuerat. Minervæ, quam præcipua religione venerabatur, studiose sacrum fecit : suspensisque in templo armis suis, alia detraxit, quæ a trojani belli temporibus duravisse dicebantur. Hæc ab armigeris præferri jubebat, tanquam a propitio numine ad subigendam Asiam commodata : iisque indutum ferunt ad Granicum cum satrapis decertasse. Alioquin elegantibus armis gaudebat, nullius munditiei studiosior.

Cetra usum reperio splendida, galea eleganter cristata, utrinque dependentibus pinnis candore et magnitudine insignibus, thorace lineo duplici; galeam habebat ferream quidem, sed in purissimi argenti speciem splendoremque politam, Theophili opus; collare ferreum internitentes gemmæ distinguebant; gladio cingebatur acumine et duritie in paucis notabili; augebatque pretium ejus, quod in tanto ferri robore, levis et tractanti habilis erat. Huic armaturæ interdum amiculum militare injiciebat, quod genus tum *siculum* appellabatur. Ceterum quibusdam horum post id tempus potitus est : nam thorax, quem diximus, inter spolia pugnati ad Issum prœlii fuit; gladium Citieorum rex Cyprius dono dedit; Rhodii balteum, quem incomparabili industria conspicuum Helicon fecerat, egregius inter priscos artifices.

Neque pœnitet talia memorare, quæ veteribus scriptoribus digna relatu videbantur; et alioqui magnorum regum dicta factaque, etiam quæ leviora haberi solent, non sine fructu aut voluptate recoluntur. Certe arma Alexandri sequens ætas diu venerata est : quibus adeo pepercit vetustas, ut ex romanis imperatoribus alius, post subacta pontica regna, chlamyde illius triumphum suum ornaret; alius thoracem Alexandri indutus percurreret pontem, quem æmulatione Darii Xerxisque in pelago struxerat.

Post hæc Alexander a Minervæ fano digressus Arisben processit, ubi castra habebant Macedones, qui cum Parmenione transierant. Postero die præter Percoten et Lampsacon ad Practium flumen contendit; quod ex Idæis montibus ortum, lampsacenum abydenumque agrum interfluit, deinde paulisper ad septentrionem flexum, in Propontidem exit. Inde Hermotum prætergressus rex, ad Colonas duxit, in mediterraneis Lampsacenorum situm oppidum. Omnibus istis in deditionem acceptis (nam et Lampsacenis ignoverat), Panegorum misit, qui Priapenorum urbem, quam incolæ dedebant, reciperet : Amyntas Arabæi filius cum quatuor antecursorum turmis, una Apollionatum, quam Socrates ducebat, speculatum ire jussus; quippe hostes in propinquo versabantur, summa sollicitudine curaque bellum instruentes.

Inter eos rei militaris peritia longe eminebat Memnon. Is magnopere suadebat, « ut retrocedentes, omne quod usui hostibus esse posset, longe lateque corrumperent, quidquid in campo herbidum esset equitatu conculcarent, vicos urbesque incenderent, nihil præter

nudum solum relicturi : vix unius mensis commeatu instructum venisse Macedonem, deinceps rapto victurum : ea copia si eripiatur, brevi recessurum esse : ita parvo impendio toti Asiæ salutem quæri. Triste id quidem : sed in omni negotio, ubi periculum immineat, id spectare prudentes, ut quam minimo damno defungantur. Ita medicos, si correpta parte corporis morbum in ceteras transjici videant, unius membri jactura pro reliqui corporis incolumitate pacisci. Neque id sine exemplo facturos Persas. Sic olim Darium regem ipsas illas regiones urbesque vastavisse, ne Scythis isthac transituris receptus esset. At si prœlio contenderent, de summa rerum aleam jaci : pulsis semel Persis, omnem eam oram Alexandri fore : victores, nihil amplius habituros.

«Neque, hercule, parvum discrimen impendere ob vim macedonicæ phalangis, cui suum peditatum, quanquam numero superiorem, frustra oppósituri essent. Ipsius deinde regis præsentiam haud parum valere ad victoriam; stimulari milites spe, pudore, gloria, in conspectu imperatoris dimicantes, quæ omnia haberent Macedones; ipsis abesse Darium. Neminem ambigere, quin bellum in aliena terra gerere præstet, quam in sua : id commodum adepturos, si consilium suum secuti de invadenda Macedonia cogitarent.»

Nulli ceterorum ducum grata oratio fuit. Id fortasse Memnoni Rhodio probari posse, cui expediat bellum trahi, quo diutius honoribus, stipendiisque regiis perfrueretur; Persis commissos fidei suæ populos prodere pudendum videri : neque apud regem excusari posse, qui longe aliam belli gerendi rationem præscripsisset.

Quippe Darius, audito Alexandrum ex Macedonia movisse, litteras ad præfectos suos miserat, imperans, ut insanientem Philippi adolescentulum puerili verbere ætatis et conditionis admonitum, deinde purpurea veste indutum, quamprimum sibi vinctum adducerent : naves ipsius una cum nautis mari demergerent : milites omnes ad ultima maris Erythræi loca deportarent. Adeo præ superbia futuri securus, et ignarus sortis suæ, omnem humanæ imbecillitatis sensum exuerat, consanguineum deum se ferens, magis quod potentia non dispar ipsis videretur, quam ob veterem fabulam, qua Persarum reges a Perseo Jovis filio nomen atque genus traxisse ferebatur. Eodem fastu plenam epistolam ad Athenienses paulo ante scribi jusserat, addideratque, quando Macedonis amicitiam prætulissent, a se deinceps aurum ne peterent; non enim missurum esse, etiam rogantibus.

V. At Alexander quum, inter progrediendum, agrum a rege Persarum Memnoni dono datum attigisset, maleficio abstineri jubet, colonisque et fructibus parci : callido commento suspectum facturus hominem industrium, et quem ex omnibus hostium ducibus unum non contemneret, si in suas partes transducere nequivisset. Quumque lenitatem regis admirati quidam, acerrimum callidissimumque Macedonum hostem, quamprimum in potestatem redactus esset, interficiendum, atque interim quibus posset cladibus vexandum esse dicerent : « Quin, inquit, potius beneficiis supplantamus hominem, et amicum ex inimico facimus, eadem virtute et solertia pro nobis staturum? »

Ventum erat in campos Adrasteæ, per quos Grani-

cus amnis præcipiti cursu volvitur. Ibi quidam ex speculatoribus, quos cum Hegelocho præmiserat, reversi nuntiant, Persas, instructis ad prœlium ordinibus, in ulteriore ripa consistere. Paulisper commoratus, dum de transitu consilium caperet, duces convocari jubet. Plerisque præcipitis et irriti conatus videbatur, fluvium profundum perrumpere, ripam sua natura arduam atque impeditam obtinentibus tot equitum peditumque millibus. Nec deerant, qui ingererent, Dæsium mensem (is enim agebatur junio respondens) infaustum res gerentibus apud Macedonas haberi.

De periculo non anxius, superstitionem haud contempsit, gnarus quantum in rudibus animis valeret etiam vanæ religionis opinio. Igitur edixit, ut repetito prioris mensis nomine, pro Dæsio alter Artemisius haberetur : et quo efficacius confirmarentur attonitæ mentes, Aristandrum (nam is forte pro transitu sacrificabat) secreto moneri jubet, ut excepturam exta manum inscriberet medicamento, litteris inversis, quas impositum jecur recenti adhuc calore attraheret, rectasque exprimeret : iis significabatur, Alexandro victoriam concedere deos.

Vulgatum id miraculum tanta futuri spe omnes implevit, ut post hæc tam certa cœlestis favoris pignora nihil dubitandum conclamarent. Ita in maximam bene gerendæ rei fiduciam astu inducti, victoriam, quia suam esse arbitrabantur, rapuerunt. Rex impetu animorum utendum ratus, quanquam monente Parmenione, ut saltem proximam lucem opperiretur (jam enim major diei pars effluxerat), statim transduxit copias, Parmenionis

sollicitudinem joco prosecutus, erubescendum Hellesponto fore, si, illo superato, rivum hunc transire cunctarentur.

Tredecim equitum turmæ, cum ipso rege per obluctantes undas vix enisæ, priusquam stabile certumque solum attigissent, aut ordines inter transeundum luxatos instaurassent, circumfuso Persarum equitatu urgebantur. Quippe quum, repudiato Memnonis consilio, pugnare placuisset (nam Arsites, Phrygiæ satrapa, ne unum quidem tugurium eorum, qui sibi subessent, incendi se passurum affirmaverat, inque ejus sententiam a ceteris itum erat), ad Granicum amnem cum centum peditum millibus, viginti equitum consederant, flumine pro munimento usuri, et vicissim eam velut Asiæ portam venienti Alexandro obseraturi.

Cujus adventu cognito, equitatum, in quo robur erat virium, ita collocant, ut contra dextrum Macedonum cornu, quod ipse rex ducebat, nam sinistrum Parmenioni commiserat, Memnon cum filiis et Arsane Persa consisterent : in eadem parte Arsites curabat cum Paphlagonum equitum auxiliis : in subsidiis Spithridates erat, gener regis, Lydiæ Ioniæque satrapa, Rhœsace fratre, et Hyrcanis equitibus comitatus. In dextra acie Rheomitrem duo Medorum millia, totidemque Bactriani sequebantur : medium agmen Pharnaces reginæ frater, Arbupalesque Artaxerxis ex Dario nepos, et Mithrobarzanes Cappadociæ prætor regebant : iis Niphates Petanesque, cum Arsace et Atizye variarum gentium turmas applicuerant.

Ii tum multitudine et loco potiores graviter preme-

bant hostem, acrisque pugna conserebatur; maximo omnium regis periculo, quem armis manuque et imperiis conspicuum plures petebant. Sed tragula quidem, quæ in promiscuo pugnæ ardore desinentis loricæ plicis inciderat, vulnus haud intulit : ceterum a Rhœsace et Spithridate, fortissimis ducum, simul impetitus extremum discrimen adiit. Dum enim lancea in thorace Spithridatis confracta, conatumque destituente, gladium stringit; frater illius a latere adequitans acinacem incauto impingit, tanto nisu, ut cristam galeæ et pinnarum alteram decuteret, aciesque gladii summos regis capillos perstringeret : jamque repetito ictu, qua discussa cassis nudum caput ostendebat, descendere parabat; quum illum Clitus occupat, qui, animadverso regis periculo, amenti similis advolaverat, interceptumque barbari brachium cum ipso gladio dejicit : simul Alexandri ense Spithridates occubuit.

Nihilo tamen segnius repugnabant Persæ; donec interitu ducum, quorum plerique jam ceciderant, consternati, et quia jam etiam phalanx Macedonum transierat amnem, equos in fugam averterunt : neque pedestris acies diu restitit : equitatum suum ad obterendum hostem satis superque validum arbitrati, potius de præda, quam de discrimine cogitabant. Ita subito eventu deprehensorum cædes magis quam prœlium fuit. Mercenarii tamen, quibus Omares præerat, occupato quodam tumulo, strenue se tuebantur, quia conditionibus in fidem venturos ille non receperat. Ergo Macedonum plures in eo conflictu desiderati sunt, quam equestri prœlio ceciderant : ipse quoque rex, dum inter primos impetum in

eos facit, tam propinquus discrimini fuit, ut equum, cui tum insidebat, ictu gladii per latus adacto confossum amiserit.

Quibus rebus vehementer irritatus, equitatu simul et phalange circumdatos occidione occidit, exceptis duobus fere millibus, qui in deditionem venerunt. In universum cæsa sunt ex hostibus viginti peditum millia, duo equitum : captorum par ferme numerus fuit. Ex ducibus Memnon effugit, cum Arsace, Rheomithre et Atizye; ceteri honestis vulneribus occubuerunt. Arsites, quum in Phrygiam se recepisset, pudore et pœnitentia, quod hujus cladis causa non immerito haberetur, sibi manus intulit.

Alexander paucos quidem, sed promptissimos eo prœlio perdidit : triginta admodum pedites, septuaginta quinque equites ceciderant. Igitur ut ostenderet, omnibus in utraque fortuna apud se virtuti præmium fore, superstites Persarum spoliis ditat : occisorum corpora cum armis ceteroque cultu magnifice sepelit : parentibus eorum liberisque vacationem munerum concedit. Vulneratorum etiam cura ambitiose acta est; quum ipse rex obeundo tentoria et inspiciendo singulos, sollicitudinem suam pro gregariis etiam militibus ostentaret, ac gravem cujusque casum munificentia, laudibusque, aut promissis solaretur. Quæ comitas in omnia deinceps pericula fidissimos ei præstitit : nec quisquam recusavit spiritum pro eo rege profundere, qui neque vitam suorum inopem, neque mortem inhonoratam pateretur. Insignis præ ceteris honor fuit viginti quinque equitum ex turma *Amicorum*, quos primo statim congressu ex ini-

quo loco pugnantes multitudo Persarum oppresserat. Nam Lysippo, a quo uno, propter hominis peritiam, in ære fingi voluerat, imperavit, ut equestres ipsis statuas faceret : quas apud Dium Macedoniæ oppidum collocatas, post longam ætatem, abolito Macedonum regno, Q. Metellus Romam transtulit.

Primum hujus victoriæ decus penes ipsum regem fuit : aciem optime instruxerat, observataque loci natura, obliquos per flumen ordines duxerat, ne statim, quum ex aqua evasissent, a Persis invaderentur : turbatos deinde territosque excitavit, hortatus, ut saltem semel adhuc strenue adorirentur hostes. Neque minus manu fortiter usus erat; multos lancea, alios ense confecerat : primique ex hostibus fugam arripuerunt, qui contra ipsum constiterant. Consilium quoque ipsius audaci specie, plus tamen rationis quam temeritatis habuit. Pugnaturos adversus hostem novum, numeroque longe superiorem, etiam desperatione armare voluerat, ut præcisam objectu fluminis fugam conspicati, omnem salutis spem in victoria collocarent. Thessalorum etiam, nam id robur equitatus erat, insignis eo die opera exstitit; neque ceteri officio suo defuerunt, præsertim equites; nam equestri potissimum prœlio transacta res est : pedites e vestigio cesserunt.

Ceterum Alexander Persarum etiam nobilissimos sepulturæ tradidit; et quotquot ex Græcis mercenariis hostibus merentes ceciderant : qui autem eorum vivi in potestatem redacti fuerant, eos per Macedoniam in ergastula distribui jussit, quod, contra commune Græcorum decretum, pro barbarorum dominatione adversus pa-

triam pugnavissent. Thebanos tamen dimisit, qui, excisa urbe, ademptis agris, necessitate magis quam sponte peccassent : jam enim tot illorum calamitatibus expleta odia misericordiæ locum fecerant. Post hæc de manubiis trecentos clypeos selegit, qui Minervæ Atheniensi dedicarentur, superbo cum titulo : « Alexandrum Philippi F. Græcosque, exceptis Lacedæmoniis, de barbaris Asiam incolentibus suspendisse. »

Id eo fecerat, ut, communicata victoriæ laude, Græcis ad ceteras belli necessitates obsequentioribus uteretur : simul Lacedæmoniorum contumaciam traducebat, qui, seorsum initis consiliis, a cetero Græciæ corpore abrupti, tantique decoris expertes mansissent. Neque matris, quam eximia pietate semper coluit, oblitus, pocula, purpuram, aliaque id genus pretiosa spolia, paucis demptis, ad illam transmisit.

VI. Post hoc prœlium denuo ad Ilium profectus Alexander, deæ gratias egit, quæ gravissimi belli discrimen aditurum, armis et ominibus juvisset. Quippe superiori tempore quum statim post transmissum Hellespontum eo contendisset, uti supra retulimus, ante fanum Minervæ statuam equestrem humi prostratam vidit, Ariobarzanis ora referentem, qui Phrygiæ quondam satrapa fuerat. Idque omen interpretatus Aristander, illustrem ex equestri pugna victoriam promiserat Alexandro, maxime, si haud procul Phrygia dimicaretur : ipsius etiam dextra nobilem hostium ducem casurum. Neque fefellit spem vatis eventus prœlii, stratusque regis ense Spithridates prædictionis fidem implevit. Igitur et templum donariis exquisite coluit, et Ilio, quod tum haud multum supra

modici pagi speciem eminebat, nomen urbis addidit : utque id cum dignitate tueretur, reliquit, qui instaurandæ ejus ampliandæque curam agerent, liberamque et immunem esse jussit : quumque delubrum deæ pro religione loci nimis angustum neglectumque videret, eximium illi templum exstruere postea statuit. Sed hoc aliaque magnifica meditantem fatum occupavit : neque successores exsecuti sunt.

Ceterum illa victoria totam Asiam cis Taurum et Euphraten aperuit regi. Attoniti insperata clade, non copiis modo, sed et ducibus amissis, nullam præterquam in clementia victoris spem habebant; eamque festinata deditione certatim promereri satagebant. Phrygiam Arsites voluntario exitu vacuam fecerat; ei Calas Thessalorum ductor præponitur. Ex montanis quoque locis plerique descenderunt, seque et sua dedentes Alexandro : eos in fidem acceptos domum remisit; Zelitisque ignovit, quos a Persis coactos adversus ipsum militasse cognoverat. Tributum omnibus impositum est, quod Dario pendere consuevissent : idque postea constanter servavit, quum ceteras Asiæ regiones subigeret. Omne peregrinum imperium invidiæ subjectum esse noverat, etiam quum domestico mitius est; at si vetera subditorum onera novis cumulentur, intolerandum haberi.

Igitur monenti cuidam, longe plus tributorum vectigaliumque ex tanto imperio redigi posse, respondit, etiam olitorem se odisse, qui radicitus exscinderet olera, quæ carpere debuisset. Dascyleum præsidio Persarum teneri audiverat. Eo Parmenionem misit, quem oppidani statim receperunt, quum, audito Macedonum adventu,

Persæ excessissent. Ipse Sardes processit, caput omnium, quæ præfectis oræ maritimæ Persarum reges parere jusserant. Jamque haud amplius septuaginta stadiis ab urbe aberat, quum ad eum Mithrenes venit, cui tutelam arcis Sardianæ Darius crediderat, cum principibus Sardianorum, urbem arcemque, et pecuniam, quæ in ea custodiebatur, traditurus. Quibus benigne exceptis, ad Hermum fluvium progreditur, viginti fere stadiis ab urbe distantem. Ibi, castris positis, Amyntam Andromenis filium ad recipiendam arcem præmittit. Ea præcelso loco sita, difficili undequaque aditu, adversus quamcunque vim teneri potuerat, etiamsi murus, qui triplici munimento illam circumibat, affuisset. Ergo felicitati suæ gratulatus, quod amplissimas res animo volventem, arx munitissima longa obsidione non implicasset, Jovi Olympio templum ibi ponere decrevit. Quumque sollicite circumspiceret, quinam locus accipiendæ ædi maxime opportunus foret, confestim exorta vehemens tempestas multo imbre partem arcis perfudit, ubi vetus Lydorum regia fuerat. Eam itaque sedem nutu deorum destinari credens, templum ibi constitui jussit.

Arci deinde Pausaniam ex *Amicorum* cohorte præponit, attributis Argivorum auxiliis; ceteras sociorum copias cum Cala et Alexandro Æropi filio in Memnonis præfecturam immittit. Vectigalibus tributisque colligendis Niciam quemdam præficit; Asandrum Philotæ filium Lydiæ, quibus finibus Spithridates tenuisset. Dati ad id equites cum expeditis cohortibus, quot in præsentia suffecturi putabantur. Lydos omnes suis legibus libere uti permisit; et, quia Sardianos Dianæ, quam *Colœnem* vo-

cant cultui deditos cognoverat, illius templo jus asyli gratificatus est. Mithrenen honorifice secum habuit, ut ejus exemplo et alios ad proditionem illiceret : procedente tempore et Armeniam homini regendam commisit.

Ceterum, repertis in arce libellis, in quibus inter cetera perscriptæ erant largitiones ob bellum Macedonibus in Græcia conflandum a satrapis factæ, cognovit Demosthenem eam ob causam magnum auri pondus accepisse; cujus etiam epistolæ ibi servabantur. Sed quia, pace cum Atheniensibus inita, transacta res erat, nihil ea de re palam conquestus est; ceterum intentiore cura agitandum censuit, quomodo adversus efficacem viri eloquentiam Athenæ in officio continerentur, sua defectione universam Græciam in partes tracturæ. Nemo occurrebat Phocione dignior, cujus mira innocentia, et ob constantiam virtutis honorata paupertas erat : eum ergo, primum ob usum, deinde, ut hominis magnanimitatem multis experimentis cognovit, admiratione virtutis ita coluit, ut quum, post eversum Darii imperium, animo elatus, neminem jam salute dignaretur, ad quem scribebat, eximium eum honorem duobus tantum, Antipatro et Phocioni habuerit.

Constat huic aliquàndo centum talenta dono misisse regem : deinde optionem fecisse inter quatuor haud ignobiles Asiæ urbes unam eligendi. Cius, Elæa, Mylassaque et Gergetho fuere : quidam ultimo loco Patara nominant. At ille nihil horum accepit : sed, ne tanti regis amicitiam fastidiose sprevisse videretur, petiit, ut Echecratides sophista, et Athenodorus Imbrius, cum Demarato et Spartone Rhodiis, qui in arce sardiana captivi tenebantur, custodia liberarentur. Sed hæc in sequens

tempus excurrere. Tum ad Ephesum itum est, quam, accepto cladis persicæ nuntio, præsidiarii deseruerant, duabus Ephesiorum triremibus avecti.

Erat inter eos Amyntas Antiochi filius, qui ex Macedonia profugerat, nulla quidem injuria affectus, sed quod periculum a rege metueret : quem quia invisum exosumque habebat, illius animum ex suo metiebatur. Quarto postquam Sardibus movisset die, Ephesum introiit Alexander ; restitutisque exsulibus, qui paucorum dominatione pulsi fuerant, rempublicam populo tradidit. Ille libertatis diu desideratæ compos, eos qui Memnonem advocavissent, quique templum Dianæ spoliassent, inque eo Philippi statuam dejecissent, aut Heropythi monumentum effodissent, quod liberatori civitatis in foro positum fuerat, ad supplicium poscit. Ex quibus Pelagon cum fratre Syrphace et patruelibus, ex ipsa æde, in quam confugerant, rapti sunt, statimque lapidibus obruti. Jamque in cædes et injurias ibatur, quum Alexander, inhibita vulgi licentia, ulterius eo de negotio inquiri, aut cuique molestiam exhiberi vetuit. Id optimis quibusque saluti fuit; quos per causam veri fictive criminis, ipsorum dignitas aut opulentia, furibundæ plebis odiis avaritiæque objecisset.

Inter hæc Magnetes et Tralliani legatos mittunt, imperium accepturi. Eo Parmenione cum quinque peditum millibus, equitibusque ducentis ire jusso, Alcimalum cum paribus fere copiis circum æolicas ionicasque persici juris urbes mittit. Utrique injunctum, ut abolito paucorum dominatu, popularem ubique statum introducerent : quippe multitudinem suis rebus studere compererat, ob-

que eam rem tyrannos a barbaris impositos, per quos coerceretur.

Per eos dies, dum Ephesi commoratur Alexander, ut ex instantibus curis recrearet animum, frequenter in officinam Apellis ventitavit, a quo uno effigiem suam penicillo exprimi volebat; tanto favore complexus, ut dilectissimam pellicem, amore ejus deperire sentiens artificem, dono dederit. Pancasta vocabatur, ex Larissa nobili Thessaliæ urbe genus ducens : amabatque eam rex ardenti affectu, ob formæ pulchritudinem, et quoniam adolescenti prima mulierum ad libidinem placuerat. Hoc ut magnanimitatem Alexandri non dedecet, ita non crediderim, in officina imperite multa disserentem ab Apelle mordaci dicterio repressum fuisse : nam id neque majestati tanti regis, neque modestiæ pictoris, hominis non stupidi nec indocti, convenisset; et Alexander liberalibus studiis ab extrema ætate imbutus, etiam de artibus quas non calleret, haud inepte judicare didicerat.

Illud propius vero est, quod alii tradiderunt, quemdam ex Ephesiæ Dianæ sacerdotibus, quos *Megabyzos* appellari mos erat, reprehensum, quum quidem ei diceret Apelles : « Quoad tacuisti, aurum hoc atque purpura venerabilem te faciebant imperitis; at nunc de rebus quas non intelligis incipientem loqui, etiam pueri rident, qui colores terunt. » In ea urbe longe celeberrimam ædem, ut supra relatum est, Erostratus incenderat. Ea tum summa Ephesiorum cura maximisque impensis instaurabatur. Quorum studiis juvandis Alexander tributa quæ Persis dare consueverant, Dianæ pendi jussit; confirmavitque jus asyli, quod antiquitus etiam Liberum patrem

Herculemque servavisse cognoverat, addito etiam spatio, ut quaqua versum in unius stadii amplitudinem extenderetur.

Postea quoque, quum Asiam perpacasset, scripsit Ephesiis, se omnes sumptus, qui in id ædificium facti essent, restituturum, quique porro requirerentur, præbiturum de suo : ita tamen ut ipsius nomen instaurato operi inscriberetur. Idque deprecati sunt Ephesii. Quo tempore, quia Alexandro petenti aliquid denegare arduum erat, legatus eorum ad adulationem confugit, qua maxime expugnabilem norat, dixitque dedecere culmen ipsius, si diis aliquid consecraret, quum ipse deus esset : nam eum honorem ab hominibus haberi potiori naturæ. Ea gloriæ contentio inter maximum regem, et unam civitatem fuit. Obtinuerunt Ephesii; et maluerunt ingenti pecunia carere, quam instaurati templi titulo regi cedere. Nam quantos in id opus sumptus contulerint, vel ex una tabula æstimare licet, quam ibi dedicaverunt, viginti talentis auri redemptam. Alexander erat, fulmen tenens, quem inimitabili dexteritate Apelles expresserat; quatuor tantum coloribus usus, quo majus peritis miraculum esset.

VII. Sub idem tempus antiqui splendoris sedem Smyrnæi receperunt, postquam Lydorum armis excisa vetere Smyrna, quadringentos per annos vicatim habitavissent. Restituit eam rex viginti ferme stadiis a solo antiquæ urbis, somnio monitus. Solebat Alexander, quum a majoribus negotiis vacaret, otium venando eximere. Forte exercito corpore fessus in Pago monte obdormiverat : ibi per quietem visus est audire Nemeses (quarum in proximo fanum erat) imperantes, ut eo ipso loco urbem conderet,

inque eam Smyrnæos deduceret. Id insomnium mox Clarii Apollinis oraculum confirmavit, Smyrnæis consulentibus prospere cessuram migrationem promittens. Ita fundamenta novæ urbis imperio regis jacta sunt; absolutæ gloriam Antigonus tulit, quum ipsum paulo post Alexander Lydiæ Phrygiæque, et vicinis regionibus præposuisset.

In Smyrnæo sinu Clazomenii habitant, qua angustissimum est solum, quod procurrentes in mare terras per sexaginta ferme stadia continenti adnectens, peninsulæ speciem efficit. Alterum isthmi latus ex adverso Clazomeniorum Teos occupat. In extremo peninsulæ cornu Erythræ sunt, tum quoque fatidicis mulieribus inclytæ; juxta quas mons altissimus Mimas, insulæ Chiorum oppositus, mare prospectat; deinde paulatim depressior, haud procul angustiis Clazomeniorum in æquales campos desinit.

Eam loci naturam contemplatus Alexander, faucibus intercisis auferre continenti decrevit, ut Erythris et Mimanti mare circumfunderet, ac superiorem inferioremque sinum conjungeret. Id unum regi ex sententia successisse negant, quum ceteros ejus conatus fortuna enixe juvaret; abiitque res in religionem, nec fas esse mortalibus existimatum est, mutare faciem, quam natura locis indiderit; utique postquam alios similia molitos ubique successus destituit. Clazomenas tamen, mole duorum stadiorum aggesta continenti junxit, quas olim metu Persarum Clazomenii in insulam transtulerant. Sed hæc quidem opera regiis præfectis commissa sunt.

Ipse sacrificiis Ephesi magnifice celebratis, in honorem deæ cum universo exercitu qui aderat, in armis decurrit; postero deinde die cum peditatu quem secum habebat,

assumptis Thracum equitibus, et quatuor *Amicorum* turmis, inter quas et regia erat, Miletum contendit. Quippe Hegesistratus præsidii præfectus, litteris ad eum missis, spem deditionis fecerat : sed postquam Persarum classem in propinquo versari cognoverat, mutata sententia, oppidum Dario conservare nitebatur. Nam et commeatuum telorumque, et si qua alia ad tolerandam obsidionem requiruntur, magnam habebat copiam, et propugnatorum multitudine abundabat, quia Memnon, quum ex prœlio Miletum perfugisset, multis ibi suorum relictis præsidium firmaverat.

Igitur infesto agmine suggressus, exteriorem urbem, ut ipsi vocabant, ex itinere cepit : nam oppidani milítesque, ne vires spargerent, in interiorem urbem concesserant, auxilium suorum, quod haud procul abesse rebantur, opperituri. Verum vanam exspectationem fecit macedonicæ classis adventus, quæ Nicanore duce Laden insulam supra Miletum sitam occupavit : deinde, quum jam hostium classis ad Mycalen montem hæreret, ipsum Milesiorum portum ingressa, persici auxilii spem oppidanis ademit. Neque prohibebant barbari, quanquam numero navium longe præstarent : quippe paulo minus quadringentis habebant, quum Nicanor tantum sexaginta supra centum adduxisset.

Interea Glaucippus princeps civitatis ad Alexandrum missus, petito, ut urbem et portus Macedonibus Persisque communes esse pateretur, triste responsum retulerat, non se venisse in Asiam, ut acciperet quod alii concederent, sed ut quisque haberet quod ipse reliquisset : itaque scirent omnium fortunarum arbitrium meliori per-

mittendum; aut in proximam lucem de eo certandum esse. Sed qui in civitate erant, primum invadentium impetum fortiter retuderunt, cæsis inter alios duobus Hellanicæ filiis, quæ nutrix Alexandri fuerat, et Clitum, qui rege servato eximium decus meruit, fratrem habebat. Sed quum dolore iraque incensi hostes machinis admotis magnam murorum partem dejecissent, jamque in oppidum irrupturi viderentur, conspectisque in portu Macedonum triremibus, novus terror ingrueret, pars scutis incubantes in parvam insulam urbi objacentem enataverunt, alii, scaphis conscensis, quum idem molirentur, in ipso portus aditu ab hostium navigiis intercepti sunt.

Alexander, oppido in potestatem redacto, contra eos qui insulam tenebant, naves expediri jussit, quibus impositæ proris scalæ ferebantur, ut in abruptam insulæ oram, velut in muros hostilis oppidi, transcenderet miles. At quum mercenarios græcos, qui eo confugerant, quamvis haud plures trecentis essent, ultima pati paratos conspiceret, misertus virorum fortium, et qui pro fide in eos, a quibus conducti erant, haud procul exitio abessent, iis pepercit, et secum militare jussit. Barbaros in urbe deprehensos in servitutem redegit; Milesiis, qui superfuerant, libertatem restituit, ob veterem urbis gloriam. Tantum enim aliquando opibus gloriaque Miletus floruerat, ut per vicina maria supra septuaginta colonias deduxerit; multis quoque civibus nobilis, qui in sacris certaminibus palmam adepti, patriæ celebritatem auxerant: nam ejusmodi victoriæ, more quodam Græcorum, inter prima virtutis decora ce sentur. In quem jocatus Alexander, magna multitudine statuarum conspecta: «Ubi

erant istorum lacerti, inquit, quum Persarum jugum recepistis? » Quippe vir strenuus, et ad bellandi usum cuncta referens, ignominiosum ducebat, debitum seriis certaminibus robur, ad voluptatem inertis vulgi, inani ostentatione consumere.

Interea milites, quia vi introitum erat, obvia quæque diripientes, ad fanum Cereris pervenerant : quod quum exspoliaturi quidam irrupissent, ignis ex penetralibus ædis repente emicans, sacrilegorum oculos exstinxit. Hic etiam progenitorum suorum monumenta Alexander reperit, inspecto fonte, cujus aqua ex ipso scaturiginis labro hausta salsum saporem habet, eadem dulcissima, quum profluxit in rivulos. *Achilleum* Milesii nominant, inque eo lustratum heroem rumor tenuit, quum Strambelum Telamonis filium Lesbiis auxilium ferentem oppressisset. Apud Milesios Didymæi Apollinis oraculum erat, divitiis famaque celebre. Id tum Seleucus, cujus maximæ post Alexandrum opes fuere, de reditu in Macedoniam consuluisse dicitur, et responsum accepisse, ut Europa valere jussa, Asiam complecteretur.

Aliud subinde miraculum attentum habuit regem, cujus curiosum ingenium et cognoscendi avidum, novitate rerum mire afficiebatur. Amatum a delphine puerum ex Iasso, quod haud procul Mileto in insula situm oppidum est, acceperat, ejusque vocem agnovisse piscem, et quoties evocaretur, vehi cupientem excepisse dorso. Igitur gratum acceptumque Neptuno hominem interpretatus rex, sacerdotio ejus dei illum præfecit.

VIII. Occupata hunc in modum Mileto, quum adhuc barbarorum numerosa classis in mari vagaretur, et fidu-

cia multitudinis suæ, quodque peritia rei nauticæ Macedonas anteiret, hostem ad navale prœlium provocaret, obque ipsum urbis portum, in quem naves suas abduxerat rex, frequenter obversaretur, Alexander Philotam cum equitatu et tribus peditum cohortibus ad Mycalen montem mittit, ubi persicarum navium statio erat, ut exscendere volentes submoveret, neque aquari lignarive, aut cetera necessaria e terra petere permitteret. Ea res barbaros in maximas angustias conjecit : obsessis similes hærebant in portu, neque terram ubi volebant capere, aut necessariis rebus refici poterant. Itaque concilio habito, Samum averterunt cursum, petitoque inde commeatu, Miletum revecti ante ostium portus instructa acie constiterunt.

Inter hæc, quinque Persarum naves in portu quodam, qui inter parvam illam insulam, de qua supra dictum est, et stationem macedonicæ classis medius erat, multa hostium navigia conspicati, plenis velis eo ferebantur : nam maximam sociorum navalium partem ob varios usus abesse conjecerant; vacuarumque navium haud difficilem occupationem fore arbitrabantur. At rex iis qui aderant celeriter in decem triremes impositis, obviam ire hostibus jubet. Illi tum numero navium, tum inopinata re perterriti, quum ultro se peti conspicerent ab iis, quos imparatos oppressuri venerant, terga vertunt : una tamen navis, quæ Iassios vehebat, deprehensa est; ceteræ velociores ad suam classem effugerunt. Ita nullo eorum quæ intenderant effecto, Mileto discessum est.

Alexander, quum suam classem neque hostili parem, et ad alios usus supervacuam sibi cerneret, multique et

graves ad eam sumptus requirerentur, dimittere eam statuit, paucis navium retentis, quibus ad obsidiones urbium machinæ tormentaque portarentur. Dissuaserat illud Parmenio, monueratque, ut navali prœlio contenderetur : « Macedonibus enim victoribus magnum ad cetera emolumentum accessurum esse : at victos nihil sane amissuros, nam imperium maris jam tum esse penes Persas, et litora facile tutaturos, qui pedestribus copiis plus possent : » quoque expeditius quod videbatur obtineret, idem qui consilium dederat, exsequi illud paratum ostendebat, conscensisque navibus quam rex jussisset discriminis partem capessere.

Confirmabatur etiam augurio, quod superioribus diebus a tergo regiæ classis aquila in litore consistens apparuisset. Contra Alexander falli Parmenionem asseverabat, qui paucas suorum naves tantæ hostium multitudini, imperitosque remiges et rudes classiarios, exercitatissimis hominibus, reique nauticæ peritissimis objiciendos duceret. Se quidem virtuti suorum non diffidere, ceterum scire illam in navalibus pugnis minimum conferre ad victoriam. Multo enim plura ventorum fluctuumque ludibriis permitti, quæ gubernatorum atque remigum peritia vitaret, aut suis partibus opportuna redigeret. Nec in ipsarum navium constructione nihil aut parum situm : ita Macedonum conatus vanos fore, quum eos barbari impune aut eludere, aut etiam, si casui daretur, opprimere possent. Neque vero exiguum id detrimentum futurum. Totam Asiam arrecturam animos, si inter initia belli clades accepta foret. Plerosque mortalium ita comparatos esse, ut eum rerum eventum exspectandum pu-

tent, quem ex principio successuum spe aut formidine præceperunt : « Et ne de Asia dubitemus, inquit, quis mihi præstabit Græcos in fide mansuros, si felicitatem illam exspiravisse credant, quam, si verum amamus, unam in nobis reverentur? Plane ad fortunam meam pertinere arbitror, quod aquila pone classem conspecta est, idque boni successus omen accipio : sed hoc manifesto promittit augurium, nos hostium naves e continenti expugnaturos esse : nam præsaga victoriæ ales, non in navibus, sed in litore constitit; nec magis eventum, quam locum ostendit belli. Nam si, ut cœpimus, maritimas urbes nostri juris efficimus, Persarum classis ultro dilabetur; neque enim supplementum, aut commeatus, aut securæ etiam stationes in promptu erunt; et, si hæc adimas, quo plus in mari habent virium, eo celerius consumentur. Atque sic implebimus fidem vaticinii, quod æreæ tabulæ inscriptum nuper ex quodam in Lycia fonte ebullivisse comperimus, instare terminum persici imperii. »

Ita dissoluta classe, Pontum adjacentesque Ponto regiones prætoribus suis subjugandas reliquit; ipse institutum iter prosecutus, in Cariam movit : nam eo magnam vim hostium confluxisse cognoverat. Quippe Halicarnassus natura loci munitissima, duplicique arce tuta, spem præbebat Macedonem, torrentis more ruentem, ea urbe tanquam crepidine opposita coerceri posse. Maxima in Memnone spes erat, qui omnia ad ferendam obsidionem opportuna summa cura præparabat. Nuper enim a Dario maritimæ oræ totiusque classis prætor creatus erat. Nam homo callidus temporumque prudens, quum

se omnes persicos duces bellicis artibus superantem, unam ob causam infra meritum honorari intelligeret, quod Græcus genere, et olim macedonicæ regiæ hospes de proditione suspectus haberi poterat, uxorem suam liberosque ad Darium misit, quasi de securitate illorum sollicitus, revera ut his velut obsidibus fiduciam regis obligaret. Ceterum Alexander Cariam introgressus, omnia inter Miletum et Halicarnassum oppida brevi in potestatem redegit. Pleraque enim græcis incolis habitabantur, quibus immunitatem suasque leges restituere consueverat, ob liberandos eos in Asiam venisse professus.

Neque minorem mox a barbaris iniit gratiam, comiter excepta Ada, regii generis muliere, quæ iter per ea loca facientem convenerat, illiusque fidem implorans in regnum restitui oraverat. Nam Hecatomnus Cariæ rex tres filios habuit, duas filias, ex quibus maximus natu Mausolus Artemisiam duxerat; minor ex sororibus Ada fratri Hidrieo nupsit. Sed Mausolo quidem soror eademque conjux successit, more gentis, quo in matrimonium regnumque sociari fas est iisdem parentibus genitos : at postquam Artemisia desiderio defuncti extabuit, Hidrieus regno potitus, et sine sobole mortuus, Adæ reliquit imperium. Hanc Pexodarus expulit, qui unus de Hecatomni filiis supererat : et quanquam is decessisset, exclusa manebat, quia Orontobaten nobilem Persam Pexodarus generum asciverat, ut in novo et vi parto imperio illius opibus et gratia protegeretur : atque ille, exstincto socero, velut dotale regnum retinebat.

Eam injuriam deplorans mulier, simul Alindis deditis (munitissimum id castellum erat), impetravit, ut nomen

filii quod deferebat, lubens acciperet; strenuamque ei operam ad antiquæ dignitatis decus mature recipiendum polliceretur. Neque promisso fides defuit : expugnataque deinde Halicarnasso, totam illi Cariam parere jussit. Interim fama benigne exceptæ reginæ per omnem illum tractum diffusa, multas civitates Alexandro conciliavit; nam pleræque a necessariis aut familiaribus Adæ tenebantur : ii per legatos obtulerunt aureas coronas, futurosque in fine ac potestate regis, et imperata facturos promiserunt.

Dum hæc ita geruntur, exquisitæ artis saporisque cibos, atque bellaria sollicite confici curabat Ada, eaque cum ipsis coquis et cupediariis regi dono mittebat, tanquam bene merenti gratiam relatura, si muniis armorum fessum fatigatumque Asiatici luxus deliciis exciperet. At ille prudens intemperantiam gulæ seria tractanti intempestivam esse, benevolentiæ quidem muliebri comiter gratias egit; ceterum non attinuisse respondit, ut pro ipso sollicita esset, meliores habente coquos, quibus ipsum olim pædagogus suus Leonidas instruxisset : ad prandium iter antelucanum, ad cœnam frugale prandium.

IX. Jam tota ferme Caria in ditionem Alexandri concesserat, sed caput regni Halicarnassus firmo præsidio tenebatur. Itaque diuturnam obsidionem fore conjectans, commeatum, et machinas quæ ad oppugnationem pertinerent, navibus eo deportari jubet; ipse cum pedestri exercitu quinto ab urbe stadio castra communit. Deinde muros adortum juxta portam qua Mylassa iter est, improvisa oppidanorum eruptio excepit : sed Macedonibus

fortiter conserentibus manum, quibusdam suorum amissis, haud magno negotio rejecti sunt.

Pauci deinde dies intercesserant, quum Alexander, objecta spe Myndensium oppido per proditionem potiundi, nocte intempesta cum parte copiarum proficiscitur. Sed nihil quoquam movente, admota gravi armatura murum suffodi imperat : neque enim scalas aut machinas attulerat, quum oppugnandi consilio urbem non accessisset. Et illi quidem una turrium dejecta, nihil tamen aperuerunt loci, quo intra perrumperent. Nam forte ita prociderat turris, ut quam murorum partem stans protexerat, non minus ruina sepiret; civesque summa ope resistebant; et ab Halicarnassensibus adjuvabantur, quos, audito vicinæ civitatis periculo, maritimo itinere Memnon submiserat. Ita conatus Macedonum irritus fuit.

Alexander ad obsidionem Halicarnassi reversus, ante omnia fossam triginta maxime cubitos latam, altam quindecim, quam hostes pro urbe duxerant, expleturus, tres testudines apparat, quibus protectus miles materiam terramque sine noxa congereret. Æquata fossa, turres machinasque, quibus muri sternuntur, admoveri jussit. Jamque strata mœnium parte, qua ruinæ viam aperiebant, in urbem penetrare nitebantur; sed hostes, quum ob multitudinem integri subinde fessis succederent, ducumque præsentia ad omnia audenda confirmarentur, strenue repugnabant.

Luce per varia certamina consumpta, quum diurno labore fatigatos hostes Memnon segnius custodias agere crederet, cum valida manu prorumpit oppido, ignemque operibus injicit. Sed Macedonibus ad incendium con-

currentibus, quum hi exstinguere flammas conarentur, illi augerent, et prohibentibus vim intentarent, acre prœlium coortum est. Quippe Macedones robore virtutis et assuetudine periculorum longe præstantes hostibus, numero apparatuque Persarum urgebantur: et quia haud procul muris res gerebatur, ballistis catapultisque per mœnia dispositis eminus impetiti, multa vulnera accipiebant.

Atrox inter hæc utrinque clamor, hortantium suos, increpantium adversos; tum sauciorum et morientium gemitus, inter nocturnas tenebras omnia terrore tumultuque impleverant: augebantur hæc vocibus ceteræ multitudinis, quæ, dum alii pugnant, operi intenta, muris qui pulsu machinarum corruerant, reparandis occupabatur. Tandem acrius adnisi Macedones hostem intra mœnia redegerunt, centum septuaginta interfectis, inter quos et Neoptolemus, qui cum Amynta fratre ad Darium perfugerat, occubuit. Macedonum non quidem ultra sexdecim perierunt, sed trecenti ferme vulnerati sunt, quia nocturna pugna fuerat, neque adversus cæcos ictus et incidentia temere tela quidquam satis provideri potuerat.

Post aliquot deinde dies, levis et ludicra res ingenti certamini causam præbuit, orto initio a duobus veteranis ex Perdiccæ agmine: ii contubernales quum essent, unaque genio indulsissent, ut fit inter sermones familiares, jactantia militari sua fortia facta vicissim extollentes, altercari cœperant, uter alteri anteferretur; quum alter eorum: « Quid inani strepitu verborum fœdamus honestissimam contentionem? inquit: non qui lingua, sed cui dextra sit melior, hoc agitur; et adest occasio: ea op-

time de controversiis nostris judicabit : age, si vir es, exeuntem sequere. »

Vino et ambitione incaluerant; itaque privato consilio arma capiunt, et ad muros juxta arcem quæ Mylassis obversa est, excurrunt. Horum temeritate animadversa, statim ex oppido globus hostium effunditur. Illi firmato gradu certamen conserunt, propius incurrentes gladiis excipiunt, in recedentes tela conjiciunt : sed adversus multos, et ex superiore loco dimicantes haud diu impunita duorum audacia fuisset, nisi, conspecto ipsorum periculo, commilitonum pauci primo, deinde alii atque alii laborantibus subvenissent : eodem modo et oppidanis subinde ad locum ubi pugnabatur confluentibus. Ita nunc his, nunc illis robore numeroque superioribus, varie pugnatum est; donec Alexander cum manu quæ circa ipsum erat progressus, metum hostibus incussit, statimque intra munimenta compulsi sunt : nec multum affuit, quin hostes simul irrumperent. Forte enim intentis omnibus in ea quæ ante urbem gerebantur, mœnia negligenter servari contigerat, et duæ turres cum continenti murorum parte crebris arietum ictibus cesserant; tertia quoque, laxata jam et concussa compage, fodientibus haud in longum resistere potuisset. At quia tumultuarium id prœlium, neque universus exercitus instructus fuerat, opportunitas ejus rei e manibus amissa est.

Alexander, quanquam ea res opinione Græcorum de victoria concedentis videretur, corpora suorum, qui sub ipsis mœnibus oppetierant, induciis postulatis, ab hoste repetere, quam inhumata dimittere maluit. At qui cum

Persis erant, Ephialtes et Thrasybulus, Athenienses, quum plus apud ipsos odium adversus Macedonas, quam humanitatis ratio valeret, negabant indulgendum hoc esse infestissimis hostibus. Non tamen permoverunt Memnonem, quin Græcorum moribus indignum esse diceret, sepulturam invidere cæsis hostibus : armis et viribus in adversos et obsistentes utendum : neque contumeliis pugnandum in eos, quos bonis malisque nostris sua dies exemisset.

Sane præter alias Memnonis virtutes, etiam moderatio ejus insignis fuit : neque enim per vecordiam conviciis insectari hostem pulchrum ducebat ; sed virtute et consiliis vires illius animosque contundere. Igitur quum aliquando in agmine quemdam ex mercenariis nonnulla contumeliose et petulanter in Alexandrum jacientem audisset, conversa hasta hominem pulsans : « Non te conduxi, inquit, ut maledliceres Alexandro, sed ut adversus illum dimicares. »

X. Interea obsessi summo studio securitati suæ providentes, pro diruto muro alium interiorem ex cocto latere eduxerunt, non recta regione, sed in nascentis lunæ figuram sinuatum : eaque res, quum inter multos distributum munus esset, celerrime confecta est. Hunc murum Alexander postero statim die machinis quassare cœpit, quo minore negotio recens adhuc opus labefactaret. In eo labore occupatis Macedonibus, iterum ex urbe valida eruptio facta est : cratiumque, quibus opera tegebantur, nonnihil, et unius turris ligneæ partem flamma comprehendit. Ne ad cetera opera transiret incendium Philotas et Hellanicus obstiterunt, quibus in eam diem

machinarum custodia cesserat : et Alexander mature conspectus, tantum trepidationis injecit hostium animis, ut omissis facibus, quibus armati procurrerant, quidam etiam arma jacientes, effusa fuga oppidum repeterent. Inde vim facile propellebant, adjuti commoditate loci, quem multo æquiorem obtinebant; et quia murus, sicut diximus, ita constructus erat, ut quamcunque partem invasisset hostis, non a fronte tantum, sed ex utroque laterum missilibus appeti posset.

Posthæc Persarum duces, quum omnia sibi in dies arctiora esse viderent, constaretque non abscessurum Macedonem, donec urbis potiretur, de summa rerum consilium habebant. Ibi Ephialtes vir animi corporisque robore in paucis conspicuus, incommoda longa obsidionis disseruit : negabatque exspectandum, donec paulatim accisis viribus exhausti fractique cum ipsa urbe in victoris arbitrium concederent; sed dum aliquid virium superesset, cum robore conductitii militis erumpendum, et alacribus animis cum hoste confligendum esse : consilium suum, quo in speciem audacius esset, eo plus in exsequendo facilitatis habiturum : hostibus enim alia omnia exspectantibus, et adversus casum de quo nihil dubitarent imparatis, superfusum iri suos.

Neque Memnon, quanquam cauta consilia speciosis præferre solitus, restitit : nam etiamsi nihil novaretur, nulla propinqua auxilii spe, tristem obsidionis exitum fore prospiciebat; et, ut in tanto discrimine, non inconsultum rebatur, experiri virum acrem, et qui velút instinctu quodam ad extrema audenda ageretur. Igitur Ephialtes, duobus millibus ex omni mercenariorum nu-

mero delectis, faces mille parare jubet, primaque luce adesse, et armatos exspectare imperium. Cœpta die quum Alexander iterum muro lateritio machinas admovisset, instarentque Macedones operi, Ephialtes, porta subito patefacta, dimidium suorum immittit cum facibus; ipse cum ceteris denso agmine subsequitur, ut hostes incendium prohibituros submoveret.

Alexander, intellecto quid ageretur, aciem celeriter instruit, subsidia delecto milite firmat; quumque alios ad exstinguendum ire jussisset, in eos qui cum Ephialte advenerant impetum facit. At ille insigni corporis robore, quotquot conferre pedem audebant, obtruncans, suos voce, nutu, et imprimis exemplo ad virtutem animabat. Neque parum molestiæ e muris exhibebatur hosti : quippe turrem centum cubitorum obsessi erexerant, tormentisque commode dispositis hastas et saxa jaculabantur.

Inter hæc ex diversa parte urbis (ipsi *Tripylon* vocabant), duce Memnone, alius oppidanorum globus, qua minime exspectabatur, erupit; tantusque tumultus incessit castris, ut ipse etiam rex consilii incertus efficeretur. Sed animi magnitudine, et opportunis imperiis omnia pericula propulsabat; et fortuna in tempore subvenit. Igitur et qui machinas incenderant, a Macedonibus qui ibi curabant, quippe a rege missi subsidio venerant, cum magna clade repulsi sunt; et Memnonem Ptolemæus excepit Philippi filius, regii corporis custos, præter propriam manum Addæi Timandrique cohortibus stipatus : eaque parte egregie vicerunt Macedones, quanquam Ptolemæum Addæumque, et sagittariorum ducem Clearchum cum quadraginta ferme manipularibus ami-

sissent; et hostes cum tanta trepidatione recesserunt, ut angustum pontem, quem ad fossam superandam construxerant, multitudo festinantium ruperit, iis qui superstiterant, in præceps devolutis. Ex quibus nonnulli a suis conculcati interierunt; alios Macedones ex superiore loco telis confixere : multi, quibus ista calamitas pepercerat, sub ipsa urbis porta necem invenerunt : quippe exterritis omnibus, metuentibusque ne una Macedones irrumperent, porta præpropere occlusa, magnam oppidanorum partem ad exitium hosti tradidit.

Inter hæc Ephialtes, non spe magis quam desperatione formidabilis, cum regiis ferociter dimicabat : et ancipitem fecisset victoriam, ni laborantibus suis seniores Macedonum mature succurrissent : ii in castris habebantur immunes operum periculorumque, nisi ubi necessitas exigeret, cum stipendiis præmiisque nihilominus perfruerentur : meruerant eum honorem fortibus factis, et sub superioribus regibus ipsoque Alexandro bellicis laboribus ætate exacta. Ii quum suos periculis territos detrectare pugnam, et receptui locum circumspicere intelligerent, Atharia quodam duce, in primam aciem provolant; accensoque quod elanguerat prœlio, juniores conviciis et pudore flagitii ad resumendos animos compellunt.

Ita simul acerrimo nisu incumbentibus omnibus, quum æmulationem suam hostium damnis exercerent, momento temporis inclinata fortuna; Ephialtes cum plurimis fortissimisque suorum cæsus; reliqui in urbem repulsi sunt. Introierant etiam Macedonum multi, et oppidum vi capiebatur, quum receptui cani rex jussit; sive ut urbi

parceret, sive præcipiti jam in vesperam die, noctem et occultas ignotis locis insidias metuebat. Hoc prœlium præcipuas obsessorum vires consumpsit. Igitur Memnon, re cum Orontobate qui urbem tenebat, ceterisque ducibus deliberata, nocte intempesta turrim ligneam, et porticus, ubi tela servabantur, incendunt, ædificiisque muro vicinis ignem supponunt : quo celeriter concepto; quum et ex porticibus turrique flamma vento agitata accederet, late fuderunt incendium.

Oppidanorum militumque validissima pars arcem in insula sitam occupavit; alii in Salmacidem se contulere : alterius arcis id nomen inditum a fonte, qui ibi est, vulgatissimæ famæ. Reliquam multitudinem resque pretiosas duces avexerunt in Con insulam. Alexander indicio transfugarum, et objecta oculis specie, quæ in urbe gesta fuissent cognitis, quanquam media nocte, Macedonas in urbem irruere, et quos incendium augentes deprehendissent, interficere; si qui domi se continerent, ab eorum cæde temperare jubet. Luce oborta arces a Persis et mercenariis insessas contemplatus, quum obsidionem earum longi operis futuram suspicaretur, neque pretium putaret capite gentis expugnato, duabus arcibus assidentem, agendi tempus per otium et inertiam terere; urbem ipsam exscindit, arces muro fossaque circumseptas Ptolemæum observare jubet, quem cum tribus millibus peregrinorum militum, et equitibus ducentis ad Cariam tuendam relinquebat.

Is non longo post tempore, copiis cum Asandro Lydiæ prætore conjunctis Orontobaten acie vicit : et Macedonibus ira tædioque diuturnioris moræ oppugnationi

acriter incumbentibus, arces in potestatem redactæ sunt. At rex Phrygiam continentesque provincias animo complexus, Parmenionem cum *Amicorum* turmis et auxiliariis equitibus, Thessalisque quibus Alexander Lyncestes præerat, Sardes mittit, ut inde in Phrygiam irrueret, venturoque exercitui commeatum et pabulum ex hostico pararet. Data ad hoc plaustra, quæ simul ducerentur. Quum deinde multos Macedonum paulo ante eam expeditionem ductis uxoribus, desiderium earum impatienter ferre cognovisset, Ptolemæum Seleuci filium corporis custodem iis præfecit, domumque deducere jussit, cum uxoribus hibernaturos.

Duo quoque ex ducibus Cœnos atque Meleager ob eamdem causam una profecti sunt. Id regi magnæ apud milites commendationi fuit, promptioresque deinde eos ad longinquam militiam reddidit, quum sui rationem habitam viderent, sperarentque deinceps etiam ad suos visendos subinde commeatum impetraturos esse. Ducibus injunctum est, ut interim, dum in Macedonia morarentur, strenue delectus agerent; quantasque maximas possent equitum peditumque copias, cum iis qui tum abibant, sub initium veris adducerent. Animadverso autem exercitum Asiaticis moribus infici, magnamque vulgo per castra impudicorum multitudinem haberi, probrosos omnes conquiri jussit, et in parvam quamdam Ceramici sinus insulam seposuit, hæsitque infamia loco, et ob ejus rei memoriam Cinædopolis appellatur.

XI. His ita gestis, insistens consilio suo, ut omni maritima ora sui juris effecta, classem hostium inutilem redderet, Hyparnis receptis, quæ arcem tenentes mer-

cenarii dediderant, in Lyciam contendit. Ibi pacta cum Telmissensibus amicitia, Xanthoque flumine transmisso, cognominem amni urbem, Pinaraque et Patara, nobilia iis regionibus oppida, cum aliis minoribus circiter triginta, in fidem accipit : rebusque satis in præsens compositis, in Myliada procedit. Phrygiæ majoris portio Mylias est; sed Persarum regibus placuerat Lyciæ eam contribui.

Eam dum recipit, affuere Phaselitarum legati amicitiam orantes, aureamque coronam hospitale donum afferebant : idem petebant multarum urbium oratores ex inferiore Lycia. Itaque rex præmissis, quibus oppida sua Phaselitæ Lyciique traderent, paucis post diebus, Phaselin profectus est. Oppugnabant illi tum maxime validum præsidium, quod in ipsorum ditione Pisidæ construxerant, multasque inde injurias intulerant accolis. Id adventu Alexandri brevi captum fuit. Apud Phaselitas plusculos dies, ut seque et exercitum reficeret, quieti dedit. Invitabat etiam tempus anni; quippe media jam hyems difficiles progrediendi vias effecerat.

Ibi per hilaritatem et epulas laxato animo, quum statuam Theodecti a civibus suis in foro positam vidisset, ut a cœna temulentus surrexerat, saltabundus eo processit, frequentesque ei coronas injecit : nam Theodecten, quum Aristotelem una audiret, familiarem gratumque habuerat. Sed otiosos juvenilis animi lusus atrox a Parmenione nuntius cito discussit. Comprehenderat ille Persam quemdam Asisinem nomine, a rege Dario palam quidem ad Atyziem Phrygiæ satrapam missum, sed cum occultis mandatis, ut Alexandrum Lyncesten, cap-

lata occasione, secreto conveniret, eique, si destinata effecisset, Macedoniæ regnum et mille insuper auri talenta polliceretur. Nam is cum Amynta transfuga, scelesto consilio inito, occidendi regis partes sibi sumpserat. Oderat eum tum aliis de causis, tum quod Heromenem et Arrabæum, fratres hujus Alexandri, inter paternæ necis conscios supplicio affecisset. Et quanquam ipse pœna exemptus, multisque postea honoribus ornatus, non simplex beneficium regi deberet, insita animo ferocia et dominandi cupidine nihil nefas putabat, per quod ad regnum via sterneretur.

Re in consilium deducta, facilitatem regis arguebant amici, quod hominem in manifesto maleficio deprehensum, non modo punire non sustinuisset, verum etiam præmiis et honoribus auctum optimæ equitatus parti præposuisset. Quem deinceps ei fidum futurum, si præter impunitatem propior amicitiæ gradus, maximæ dignitates, honorificæ præfecturæ, parricidii merces essent? Igitur mature emendandum, quod nimia lenitate peccatum esset: priusquam ille, consilium emanasse sentiens, Thessalorum mobiles animos ad res novandas induceret. Non contemnendum esse periculum, quo majus ne excogitari quidem possit, neque spernenda deorum ostenta, qui regem de cavendis insidiis evidenter monuissent.

Nuper enim, dum Halicarnassum obsidens, post longos magnosque labores meridiatione reficitur, hirundo, nota auspiciis avis, magno cum garritu, circum caput quiescentis volitaverat, et modo in hoc, modo illud lectuli latus se demiserat, turbulentiorem solito cantum

exorsa. Et rex quidem defatigato corpore non penitus excussit somnum, sed tamen avem continuo strepitu molestam sentiens, manu obiter repulit. Illa adeo non exterrita est, ut etiam in ipsius capite consederit, neque prius strepere desierit, quam ab experrecto demum abacta est. Idque sic interpretatus fuerat Aristander, ut instare periculum diceret, ab amico regis; sed insidias in occulto non mansuras : hoc enim monere naturam avis, quæ præ ceteris homini familiaris, eademque supra modum garrula esset.

His itaque diligenter expensis, quum indicium Asisinis cum vatis responso convenire cerneret, meminissetque se matris litteris anxie monitum, ut ab hoc homine sibi caveret, nihil ultra differendum ratus, quid fieri vellet, Parmenioni significat : nam, ut diximus, cum ipso in Phrygiam iverat Lyncestes Alexander. Sed ne quo casu consilium regis parum in tempore proderetur, litteras scribi non placuit; sed per hominem fidum atque honoratum mandata perferri. Electus est Amphoterus Crateri frater, qui quum macedonicum habitum phrygio mutasset, assumptis Pergensibus aliquot itineris gnaris, ad Parmenionem occultus penetrat.

Ita Alexander comprehenditur : et quum ob veterem suam familiæque dignitatem et gratiam diu dilatus esset, tertio post anno, dum a Philotæ consciis supplicium sumitur, societate criminis, et pœna sontium in exitium abreptus periit. Regi ex Phaselide moventi, supra detectas insidias propitius numinis favor alio statim beneficio patuit. Parte exercitus ad Pergensium urbem per montes præmissa, ceteros ipse per litus ducebat, qua Cli-

max mons, Pamphylio mari imminens, angustam euntibus semitam relinquit, quoties mare tranquillum est; at quum æstus incubuit, fluctibus operitur, idque hyeme frequens et prope perpetuum est.

At Alexander nihil æque ac moram metuens, exercitum per æqua, per iniqua, eodem ardore atque impetu rapiebat. Continui per eos dies austri flaverant, qui mare in litus propellentes, omnia itineris vestigia altis paludibus opplent: assiduæ etiam magnæque pluviæ, ut ventis istis spirantibus solet, ruebant. Sed adventante Alexandro, subito exortus aquilo cœlum purgavit imbribus, undas rejecit in mare, et Macedonibus transitum aperuit. Sic quoque unius diei itinere per incerta vada emergendum fuit, aqua ad umbilicum ferme pertingente. Tantam in periculis Alexandri fiduciam, ut ab ipsius ingenio profectam non dubito, ita frequentibus prodigiis et ominibus auctam confirmatamque fuisse crediderim, postquam decreto numinis, clarissimis maximisque rebus se destinari conjecit.

Adhuc in Macedonia degenti species humana augustior apparuisse dicitur, monentis ut ad evertendum imperium persicum quamprimum in Asiam sequeretur; atque in memoriam insomnii revocatum esse regem, quum in Phœnice res gereret, obvio Judæorum sacerdote in quo recognovit ornatum, quem pridem in objecta imagine per quietem viderat. Nam inter obsidionem Tyri vicinis regibus populisque deditionem et delectus imperaverat: sed Judæi, qui Hierosolyma famosam urbem tenebant, fœdus cum Dario causati, Macedonum amicitiam detrectabant. Eam gentis contumaciam punitu-

rus, in Judæam infesto agmine perrexit. At Hierosolymitani ut regis iram lenirent, cum uxoribus liberisque supplices in occursum venientis effunduntur.

Sacerdotes primi ibant tenuissima bysso amicti : hos deinde populus candido et ipse vestitu sequebatur. Agmen ducebat Jaddus summus sacrorum antistes cum solenni ornatu. Appropinquantis pompæ venustatem speciemque miratus rex, equo desiliens, solus processit, adoratoque dei nomine, quod aureæ laminæ insculptum cidaris pontificia præferebat, ipsum quoque reverenter salutavit. Improvisa res omnium qui cum eo advenerant animos in stuporem dedit. Judæi ex propinqui exitii metu non in spem incolumitatis modo, sed inopinatæ gratiæ fiduciam erecti circumibant regem, laudes gratulationemque et vota miscentes.

Contra Syrorum reguli, qui ob crebras acerbasque cum Judæis simultates Alexandrum secuti fuerant, inimicorum suppliciis, ut rebantur, infesti animi libidinem expleturi, stupebant, dubii verane essent quæ intuerentur, an aliquod oculorum ludibrium vana imagine sopitos sensus falleret. Neque minus Macedonas insolentia spectaculi suspensos habuit : donec propius accedens Parmenio interrogare ausus est, quid ita externis cæremoniis honorem deferret, quem a tam fœda gente etiam recipere vix tanto rege dignum esset. Atque ille insomnium suum retulit. Deinde urbem ingressus in pulcherrima æde ritu recepto sacrum deo fecit, et dona templo intulit.

Inspexit etiam sacros gentis codices, quibus continebantur diu ante perscripta vaticinia; inter quæ Tyrum Ma-

cedonibus cessuram, et Persas a Græco quodam debellatum iri clare significabatur. Eum se fore interpretatus, Judæis concessit, ut domi forisque suis legibus ritibusque libere uterentur; et quia septimum quemque annum agriculturæ exsortem agunt, etiam tributorum ista portione solverentur. Naturam quoque regionis admiratus, quæ aliis fructibus inter præstantissimas dives, opobalsamum sola producit, Andromachum iis regionibus præposuit : quem Samaritani, perpetui Judæorum hostes, paulo post atrociter necaverunt. Sed hæc quidem post Tyrum Gazamque expugnatas gesta sunt : nos per occasionem præcepimus.

XII. Ceterum angustiis ad mare Pamphylium superatis, Alexander Pergis profectus in itinere obvios habuit Aspendiorum legatos, ex principibus civitatis. Ii petentes, ne præsidium recipere cogerentur, quinquaginta talenta in stipendium militum, et quantum equorum tributi nomine regi Persarum alere consueverant, promiserunt. Inde rex ad Sidetas, qui Melanem amnem accolunt, progressus est; Cumæorum ex Æolide genus, sed sermone barbaro : nam Græcus exoleverat, non diuturnitate temporis, ut accidit; verum majores suos, ut in eas regiones venerunt, repente oblitos patriæ linguæ, novam et antea inauditam sonuisse memorabant.

Side recepta, quæ Pamphyliæ metropolis erat, Syllium ibatur, tutum natura situs oppidum, et tam peregrino milite, quam barbarorum accolentium firma manu egregie munitum. Ea res, et quia Aspendios rebellare nuntiabatur, avertit iter : Aspendumque ductus est exercitus. Illi subita Macedonum irruptione territi, desertis quæ in plano erant ædificiis, in arcem concessere. Alexan-

der vacua urbe potitus, sub ipsa arce castra communit; et quum peritissimos architectos haberet, apparatu oppugnationis obsessos ad pacem prioribus conditionibus repetendam compulit. Nihil ad majora properanti optatius accidere potuisset, quam loci haud contemnendi longa obsidione non detineretur; ne tamen impunita defectorum temeritas esset, potissimos civium obsides tradi, pecuniæque imperatæ nec exsolutæ summam duplicari præcepit : adjectum est, ut satrapæ, quem Alexander præfecisset, obedirent, annua Macedonibus tributa solverent, et de agro, unde vicinos vi ejecisse arguebantur, judicio contenderent. His ita gestis remensus iter, quod ad Pergensium oppidum ferebat, inde perrexit in Phrygiam. Sed per ista loca ducenti superandæ erant angustiæ, quas juxta Telmissum urbem Pisidarum, duo montes ex adverso concurrentes efficiunt, ita strictis faucibus, ut portarum similitudinem referant : easque barbari armata manu utrinque insederant.

Alexander in ipso aditu castra poni jubet, ratus, quod evenit, Telmissenses castris locatis periculum differi credentes, non diu hæsuros in angustiis, sed modico in illis relicto præsidio ceteros in urbem recessuros esse. Igitur occasione haud segniter usus, protinus sagittarios et funditores, quodque ex gravi armatura maxime expeditum erat, inducit, et, præsidio barbarorum deturbato, ante ipsam urbem castra collocat. Ibi legatos Selgensium audit, qui ob vetustas cum vicinis Telmissensibus simultates, quanquam ejusdem nationis essent, amicitiam ac auxilia offerebant regi. Quibus perbenigne exceptis, ne in obsidione unius urbis tempus tereret,

Sagalassum castra movit, validam urbem et juventutis robore firmatam. Quum enim omnes Pisidæ bellicosi sint, Sagalessenses præ ceteris pugnaces habentur. Ii, quum etiam a Telmisso fœderatæ sociæque copiæ venissent, viris magis quam mœnibus confisi, in vicino colle instruxerant aciem, et præmissos ab Alexandro velites opportunitate loci adjuti repulerant : sed Agriani resistebant, queis propinqua jam Macedonum phalanx, et ante prima signa rex conspectus audaciam addiderat. Maximus militi labor fuit per ardua conniti : postquam æquioribus paulo locis consistere datum est, semermum montanorum vulgus haud ægre disjecere.

Ex Macedonum ducibus Cleander desideratus est, cum viginti ferme militibus; barbarorum ad quingentos cecidere : ceteros expedita fuga, et locorum notitia protexit. Fugientibus tamen institit rex contentione quanta poterat tam grave agmen : eodemque impetu urbs eorum capta est. Per cetera deinde Pisidiæ munita loca circumtulit bellum : quorum nonnulla pugnando cepit; alia conditionibus in fidem venerunt. Telmissum expugnatam, ob pertinaciam civium, solo æquavit; populo libertatem ademit; et paulo post cum aliis quibusdam Pisidiæ civitatibus, Celænarum præfecturæ contribuit. Pacatis hunc in modum asperrimis nationibus, in Phrygiam processit, qua Ascanius lacus est, cujus aqua sua sponte concrescens, necessitate salis e longinquo petendi solvit accolas.

Dum ea geruntur, Memnon suarum partium reliquiis undique collectis, ut inhærentem Asiæ Alexandrum extorqueret, ad bellum Græciæ Macedoniæque inferendum

cogitationes convertit. Quippe Darius in hoc uno spem reponens, qui victoris impetum sua virtute suaque prudentia diutissime ad Halicarnassum moratus esset, summæ rerum præfecerat eum, magnamque pecuniæ vim transmiserat. Itaque mercenariorum manu quanta poterat conducta, cum trecentarum navium classe libero mari vagabatur; et quæ tantis conatibus adversa vel æqua futura essent, solerti æstimatione pensabat.

Interea locis quæ minus anxie custodiebantur occupatis (inter quæ et Lampsacus fuerat), insulas aggressus est, quibus Macedones, quanquam utrinque continenti potirentur, ob inopiam navium auxilium ferre non poterant. Juvit consilium ducis animorum mira ubique dissensio, quum, aliis ad Alexandrum libertatis auctorem res trahentibus, non deessent qui persicis opibus aucti, propriam sub veteribus dominis potentiam, quam liberata republica eàmdem omnium æqualitatem mallent. Igitur Athenagoras et Apollonides ex Chiorum optimatibus, re cum Phisino Megareoque, et aliis suæ factionis hominibus communicata, Memnonem arcessunt. Ita Chius proditione capitur, et, præsidio ibi collocato, urbanarum rerum administratio Apollonidi sociisque traditur.

Inde Lesbum petens, Antissam, Pyrrham et Eressum nullo negotio capit; Methymnæ Aristonicum tyrannum imponit, totamque insulam, excepta Mytilene nobilissima urbe, in potestatem redigit. Ea multis diebus obsidionem constanter pertulit : nec ab ipso Memnone capta est. Ille enim quum jam magnis operibus urbem circumvallasset, et occluso portu, naviumque stationi-

bus per opportuna loca dispositis, ne qua subsidio venientibus aditus pateret, providisset, pestilenti morbo correptus, præclaram Persarum spem, irreparabili cum ipsorum damno, deseruit. Sed quum se jam morti vicinum intelligeret, Pharnabazo sororis suæ filio, quem Artabazo pepererat, imperium suum tradidit, donec Darius, re comperta, aliter statueret.

Hic cum Autophradate classis præfecto munia partitus, eo tandem obsessos adegit, ut securo præsidii discessu pacto, columnas, queis fœderis cum Alexandro leges insculptæ erant, subverterent, Darioque fidem polliciti, dimidiam exsulum suorum partem reciperent. At Persæ non integra fide pactis stetere; sed introductis in urbem militibus, Lycomedem Rhodium præesse jusserunt : Diogeni, qui ob studia in Persas exsulaverat, patriæ tyrannis tradita est. Pecunia deinceps privatim ab opulentissimo quoque per vim ablata : neque eo minus imperatum tributum, quod commune Mitylenæorum penderet.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER TERTIUS.

I. Inter hæc Alexander, ad conducendum ex Peloponneso militem Cleandro cum pecunia misso, Lyciæ Pamphyliæque rebus compositis, ad urbem Celænas exercitum admovit. Mediam illa tempestate interfluebat Marsyas amnis, fabulosis Græcorum carminibus inclytus. Fons ejus, ex summo montis cacumine excurrens, in subjectam petram magno strepitu aquarum cadit : inde diffusus, circumjectos rigat campos, liquidus et suas duntaxat undas trahens. Itaque color ejus, placido mari similis, locum poetarum mendacio fecit : quippe traditum est, nymphas, amore amnis retentas, in illa rupe considere. Ceterum, quamdiu intra muros fluit, nomen suum retinet : at, quum extra munimenta se evolvit, majore vi ac mole agentem undas *Lycum* appellant.

Alexander quidem urbem destitutam a suis intrat : arcem vero, in quam confugerant, oppugnare adortus, caduceatorem præmisit, qui denuntiaret, ni dederent, ipsos ultima esse passuros. Illi caduceatorem in turrim, et situ et opere multum editam, perductum, quanta esset altitudo, intueri jubent, ac nuntiare Alexandro, non eadem ipsum et incolas æstimatione munimenta metiri : se scire inexpugnabiles esse, ad ultimum, pro fide morituros. Ceterum, ut circumsideri arcem, et omnia sibi in dies arctiora viderunt esse, sexaginta dierum inducias pacti, ut, nisi intra eos auxilium Darius ipsis misisset, dederent urbem : postquam nihil inde præsidii mittebatur, ad præstitutam diem permisere se regi.

Superveniunt deinde legati Atheniensium, petentes ut capti apud Granicum amnem redderentur sibi. Ille non hos modo, sed etiam ceteros Græcos restitui suis jussurum respondit, finito persico bello. Ceterum Dario imminens, quem nondum Euphratem superasse cognoverat, undique omnes copias contrahit; totis viribus tanti belli discrimen aditurus. Phrygia erat, per quam ducebatur exercitus, pluribus vicis, quam urbibus frequens. Tunc habebat quondam nobilem Midæ regiam; *Gordium* nomen est urbi, quam Sangarius amnis interfluit, pari intervallo Pontico et Cilicio mari distantem. Inter hæc maria angustissimum Asiæ spatium esse comperimus, utroque in arctas fauces compellente terram. Quæ, quia continenti adhæret, sed magna ex parte cingitur fluctibus, speciem insulæ præbet; ac, nisi tenue discrimen objiceret, maria, quæ nunc dividit, committeret.

Alexander, urbe in suam ditionem redacta, Jovis tem-

plum intrat. Vehiculum, quo Gordium Midæ patrem vectum esse constabat, aspexit, cultu haud sane a vilioribus vulgatisque usu abhorrens. Notabile erat jugum astrictum compluribus nodis in semetipsos implicatis et celantibus nexus. Incolis deinde affirmantibus editam esse oraculo sortem, Asiæ potiturum, qui inexplicabile vinculum solvisset, cupido incessit animo sortis ejus implendæ. Circa regem erat et Phrygum turba et Macedonum, illa exspectatione suspensa, hæc sollicita ex temeraria regis fiducia. Quippe serie vinculorum ita astricta, ut, unde nexus inciperet, quove se conderet, nec ratione nec visu percipi posset, solvere aggressus injecerat curam, ne in omen verteretur irritum inceptum. Ille nequaquam diu luctatus cum latentibus nodis : « Nihil, inquit, interest quomodo solvantur; » gladioque ruptis omnibus loris, oraculi sortem vel elusit vel implevit.

Quum deinde Darium, ubicunque esset, occupare statuisset, ut a tergo tuta relinqueret, Amphoterum classi ad oram Hellesponti, copiis autem præfecit Hegelochum, Lesbum et Chium et Con præsidiis hostium liberaturos. His talenta ad belli usum quingenta attributa : ad Antipatrum et eos, qui Græcas urbes tuebantur, sexcenta missa : ex fœdere naves sociis imperatæ, quæ Hellesponto præsiderent. Nondum enim Memnona vita excessisse cognoverat, in quem omnes intenderat curas, satis gnarus cuncta in expedito fore, si nihil ab eo moveretur. Jamque ad urbem Ancyram ventum erat, ubi numero copiarum inito, Paphlagoniam intrat : huic juncti erant Eneti, unde quidam Venetos trahere origi-

nem credunt : omnisque hæc regio paruit regi; datisque obsidibus, tributum, quod ne Persis quidem tulissent, pendere ne cogerentur, impetraverunt. Calas huic regioni præpositus est : ipse, assumptis qui ex Macedonia nuper advenerant, Cappadociam petiit.

II. At Darius, nuntiata Memnonis morte haud secus quam par erat motus, omissa omni alia spe, statuit ipse decernere : quippe quæ per duces suos acta erant, cuncta damnabat, ratus, pluribus curam, omnibus abfuisse fortunam. Igitur castris ad Babylonem positis, quo majore animo capesserent bellum, universas vires in conspectum dedit : et circumdato vallo, quod decem millium armatorum multitudinem caperet, Xerxis exemplo numerum copiarum iniit. Orto sole ad noctem agmina, sicut descripta erant, intravere vallum : inde occupaverunt emissa Mesopotamiæ campos : equitum peditumque propemodum innumerabilis turba, majorem quam pro numero speciem gerens.

Persarum erant centum millia; in quibus eques triginta millia implebat. Medi decem equitum, quinquaginta millia peditum habebant. Barcanorum equitum duo millia fuere; armati bipennibus levibusque scutis cetræ maxime speciem reddentibus : peditum decem millia pari armatu sequebantur. Armenii quadraginta millia miserant peditum; additis septem millibus equitum. Hyrcani egregii, ut inter illas gentes, sex millia expleverant, equis militatura. Derbices quadraginta millia peditum armaverant; pluribus hærebant ferro præfixæ hastæ, quidam lignum igni duraverant : hos quoque duo millia equitum ex eadem gente comitata sunt. A Caspio mari

octo millium pedester exercitus venerat, ducenti equites. Cum his erant ignobiles aliæ gentes : duo millia peditum, equitum duplicem paraverant numerum. His copiis triginta millia Græcorum mercede conducta, egregiæ juventutis, adjecta sunt. Nam Bactrianos et Sogdianos et Indos ceterosque rubri maris accolas, ignota etiam ipsi gentium nomina, festinatio prohibebat acciri.

Nec quidquam illi minus, quam multitudo militum defuit; cujus tum universæ aspectu admodum lætus, purpuratis solita vanitate spem ejus inflantibus, conversus ad Charidemum Atheniensem, belli peritum, et ob exilium infestum Alexandro (quippe Athenis jubente eo fuerat expulsus) percontari cœpit, satisne ei videretur instructus ad obterendum hostem? At ille et suæ sortis et regiæ superbiæ oblitus : «Verum, inquit, et tu forsan audire nolis; et ego, nisi nunc dixero, alias nequidquam confitebor. Hic tanti apparatus exercitus, hæc tot gentium et totius Orientis excita sedibus suis moles, finitimis potest esse terribilis : nitet purpura auroque, fulget armis et opulentia, quantam qui oculis non subjecere, animis concipere non possunt. Sed Macedonum acies, torva sane et inculta, clypeis hastisque immobiles cuneos et conferta robora virorum tegit. Ipsi *phalangem* vocant peditum stabile agmen. Vir viro, armis arma conserta sunt : ad nutum monentis intenti, sequi signa, ordines servare didicere. Quod imperatur, omnes exaudiunt : obsistere, circumire, discurrere in cornu, mutare pugnam, non duces magis quam milites callent. Et ne auri argentique studio teneri putes, adhuc illa disciplina paupertate magistra stetit : fatigatis humus cubile est : cibus quem oc-

cupant, satiat : tempora somni arctiora quam noctis sunt. Jam Thessali equites et Acarnanes Ætolique, invicta bello manus, fundis credo et hastis igne duratis repellentur; pari robore opus est : in illa terra, quæ hos genuit, auxilia quærenda sunt : argentum istud atque aurum ad conducendum militem mitte. »

Erat Dario mite ac tractabile ingenium, nisi etiam naturam plerumque fortuna corrumperet. Itaque veritatis impatiens hospitem ac supplicem, tunc maxime utilia suadentem, abstrahi jussit ad capitale supplicium. Ille ne tum quidem libertatis oblitus : « Habeo, inquit, paratum mortis meæ ultorem : expetet pœnas mei consilii spreti is ipse, contra quem tibi suasi. Tu quidem, licentia regni tam subito mutatus, documentum eris posteris, homines, quum se permisere fortunæ, etiam naturam dediscere. » Hæc vociferantem, quibus erat imperatum, jugulant. Sera deinde pœnitentia subiit regem, ac vera dixisse confessus, eum sepeliri jussit.

III. Thymodes erat, Mentoris filius, impiger juvenis, cui præceptum est a rege, ut omnes peregrinos milites, in quibus plurimum habebat spei, a Pharnabazo acciperet, opera eorum usurus in bello : ipsi Pharnabazo tradit imperium, quod ante Memnoni dederat. Anxium de instantibus curis agitabant etiam per somnum species imminentium rerum, sive illas ægritudo, sive divinatio animi præsagientis arcessit. Castra Alexandri magno ignis fulgore collucere ei visa sunt : et paulo post Alexander adduci ad ipsum in eo vestis habitu, quo ipse fuisset : equo deinde per Babylonem vectus, subito cum ipso equo oculis esse subductus.

Ad hæc vates varia interpretatione curam distrinxerant. Alii lætum id regi somnium esse dicebant; quod castra hostium arsissent; quod Alexandrum, deposita regia veste, in persico et vulgari habitu perductum esse vidisset. Quidam contra augurabantur : quippe illustria Macedonum castra visa fulgorem Alexandro portendere : quod vero regnum Asiæ occupaturum esse, haud ambiguæ rei, quoniam in eodem habitu Darius fuisset, quum appellatus est rex. Vetera quoque omina, ut fit, sollicitudo revocaverat : Darium enim in principio imperii vaginam acinacis persicam jussisse mutari in eam formam, qua Græci uterentur; protinusque Chaldæos interpretatos, imperium Persarum ad eos transiturum, quorum arma esset imitatus. Ceterum ipse et vatum responso, quod edebatur in vulgus, et specie, quæ per somnum oblata erat, admodum lætus, castra ad Euphratem moveri jubet.

Patrio more Persarum traditum est, orto sole demum procedere, die jam illustri. Signum e tabernaculo regis buccina dabatur; super tabernaculum, unde ab omnibus conspici posset, imago solis crystallo inclusa fulgebat. Ordo autem agminis erat talis. Ignis, quem ipsi sacrum et æternum vocabant, argenteis altaribus præferebatur. Magi proximi patrium carmen canebant. Magos trecenti et sexaginta quinque juvenes sequebantur, puniceis amiculis velati, diebus totius anni pares numero : quippe Persis quoque in totidem dies descriptus est annus. Currum deinde Jovi sacratum albentes vehebant equi : hos eximiæ magnitudinis equus, quem solis appellabant, sequebatur : aureæ virgæ et albæ vestes regen-

tes equos adornabant. Haud procul erant vehicula decem, multo auro argentoque cælata. Sequebatur hæc equitatus duodecim gentium, variis armis et moribus. Proximi ibant quos Persæ *Immortales* vocant, ad decem millia. Cultus opulentiæ barbaræ non alios magis honestabat : illi aureos torques, illi vestem auro distinctam habebant, manicatasque tunicas, gemmis etiam adornatas.

Exiguo intervallo, quos *cognatos regis* appellant, decem et quinque millia hominum. Hæc vero turba, muliebriter propemodum culta, luxu magis quam decoris armis conspicua erat. *Doryphori* vocabantur proximum his agmen, soliti vestem excipere regalem; hi currum regis anteibant, quo ipse eminens vehebatur. Utrumque currus latus deorum simulacra ex auro argentoque expressa decorabant : distinguebant internitentes gemmæ jugum; ex quo eminebant duo aurea simulacra cubitalia, quorum alterum Nini, alterum Beli gerebat effigiem. Inter hæc auream aquilam, pinnas extendenti similem, sacraverant. Cultus regis inter omnia luxuria notabatur : purpureæ tunicæ medium albo intextum erat : pallam auro distinctam aurei accipitres, velut rostris inter se corruerent, adornabant; et zona aurea muliebriter cinctus acinacem suspenderat, cui ex gemma erat vagina. *Cidarim* Persæ regium capitis vocabant insigne; hoc cærulea fascia albo distincta circumibat. Currum decem millia hastatorum sequebantur : hastas argento exornatas, spicula auro præfixa gestabant. Dextra lævaque regem ducenti ferme nobilissimi propinquorum comitabantur. Horum agmen claudebatur triginta millibus peditum, quos equi regis quadringenti sequebantur. In-

tervallo deinde unius stadii matrem Darii Sysigambim currus vehebat; et in alio erat conjux : turba feminarum reginas comitantium equis vectabatur. Quindecim inde, quas *armamaxas* appellant, sequebantur. In his erant liberi regis, et qui educabant eos, spadonumque grex, haud sane illis gentibus vilis. Tum regiæ pellices trecentæ sexaginta vehebantur, et ipsæ regali cultu ornatuque. Post quas pecuniam regis sexcenti muli et trecenti cameli vehebant, præsidio sagittariorum prosequente. Propinquorum amicorumque conjuges huic agmini proximæ, lixarumque et calonum greges vehebantur. Ultimi erant cum suis quisque ducibus, qui cogerent agmen, leviter armati.

Contra si quis aciem Macedonum intueretur, dispar facies erat : equis virisque non auro, non discolori veste, sed ferro atque ære fulgentibus. Agmen et stare paratum et sequi : nec turba, nec sarcinis prægrave; intentum ad ducis non signum modo, sed etiam nutum; et castris locus, et exercitui commeatus suppetebant. Ergo Alexandro in acie miles non defuit. Darius, tantæ multitudinis rex, loci, in quo pugnavit, angustiis redactus est ad paucitatem, quam in hoste contempserat.

IV. Interea Alexander, Abistamene Cappadociæ præposito, Ciliciam petens cum omnibus copiis, regionem, quæ *castra Cyri* appellatur, pervenerat; stativa ibi habuerat Cyrus, quum adversum Crœsum in Lydiam duceret. Aberat ea regio quinquaginta stadia ab aditu, quo Ciliciam intramus : *Pylas* incolæ dicunt arctissimas fauces, munimenta, quæ manu ponimus, naturali situ imitante.

Igitur Arsanes, qui Ciliciæ præerat, reputans quid initio belli Memnon suasisset, quondam salubre consilium sero exsequi statuit : igni ferroque Ciliciam vastat, ut hosti solitudinem faciat : quidquid usui esse potest, corrumpit, sterile ac nudum solum, quod tueri nequibat, relicturus. Sed longe utilius fuit angustias aditus, qui Ciliciam aperit, valido occupare præsidio, jugumque opportune itineri imminens obtinere; unde inultus subeuntem aut prohibere, aut opprimere hostem potuisset. Nunc paucis, qui callibus præsiderent, relictis, retro ipse concessit, populator terræ, quam a populationibus vindicare debuerat. Ergo, qui relicti erant, proditos se rati, ne conspectum quidem hostis sustinere valuerunt, quum vel pauciores locum obtinere potuissent. Namque perpetuo jugo montis asperi ac prærupti Cilicia includitur; quod, quum a mari surgat, veluti sinu quodam flexuque curvatum, rursus altero cornu in diversum litus excurrit. Per hoc dorsum, qua maxime introrsum mari cedit, asperi tres aditus et perangusti sunt : quorum uno Cilicia intranda est, campestris eadem, qua vergit ad mare, planitiem ejus crebris distinguentibus rivis. Pyramus et Cydnus inclyti amnes fluunt. Cydnus non spatio aquarum, sed liquore memorabilis : quippe leni tractu e fontibus labens, puro solo excipitur, nec torrentes incurrunt, qui placide manantis alveum turbent. Itaque incorruptus idemque frigidissimus, quippe multa riparum amœnitate inumbratus, ubique fontibus suis similis in mare evadit.

Multa in ea regione monimenta, vulgata carminibus, vetustas exederat. Monstrabantur urbium sedes, Lyr-

nessi et Thebes; Typhonis quoque specus et Corycium nemus, ubi crocum gignitur, ceteraque, in quibus nihil præter famam duraverat. Alexander fauces jugi, quæ Pylæ appellantur, intravit. Contemplatus locorum situs, non alias magis dicitur admiratus esse felicitatem suam; obrui potuisse vel saxis confitebatur, si fuissent, qui in subeuntes propellerent. Iter vix quaternos capiebat armatos : dorsum montis imminebat viæ, non angustæ modo, sed plerumque præruptæ, crebris oberrantibus rivis, qui ex radicibus montium manant. Thracas tamen leviter armatos præcedere jusserat, scrutarique calles, ne occultus hostis in subeuntes erumperet; sagittariorum quoque manus occupaverat jugum; intentos arcus habebant, moniti, non iter ipsos inire, sed prœlium.

Hoc modo agmen pervenit ad urbem Tarson, cui tum maxime Persæ subjiciebant ignem, ne opulentum oppidum hostis invaderet. At ille, Parmenione ad inhibendum incendium cum expedita manu præmisso, postquam barbaros adventu suorum fugatos esse cognovit, urbem a se conservatam intrat.

V. Mediam Cydnus amnis, de quo paulo ante dictum est, interfluit, et tunc æstas erat, cujus calor non aliam magis quam Ciliciæ oram vapore solis accendit : et diei fervidissimum tempus cœperat. Pulvere ac sudore simul perfusum regem invitavit liquor fluminis, ut calidum adhuc corpus ablueret. Itaque, veste deposita, in conspectu agminis, decorum quoque futurum ratus, si ostendisset suis levi ac parabili cultu corporis se esse contentum, descendit in flumen : vixque ingressi subito horrore artus rigere cœperunt : pallor deinde suffusus est,

et totum propemodum corpus vitalis calor reliquit. Exspiranti similem ministri manu excipiunt, nec satis compotem mentis in tabernaculum deferunt.

Ingens sollicitudo et pæne jam luctus in castris erat. Flentes querebantur, in tanto impetu cursuque rerum, omnis ætatis ac memoriæ clarissimum regem, non in acie saltem, non ab hoste dejectum, sed abluentem aqua corpus, ereptum esse et exstinctum. Instare Darium, victorem, antequam vidisset hostem; sibi easdem terras, quas victores peragrassent, repetendas : omnia aut ipsos, aut hostes populatos; per vastas solitudines, etiamsi nemo insequi velit, euntes, fame atque inopia debellari posse. Quem signum daturum fugientibus? quem ausurum Alexandro succedere? Jam ut ad Hellespontum fuga penetrarent, classem, qua transeant, quem præparaturum? Rursus in ipsum regem misericordia versa, illum florem juventæ, illam vim animi, eumdem regem et commilitonem, divelli a se et abrumpi, immemores sui querebantur.

Inter hæc liberius meare spiritus cœperat : allevabat rex oculos, et paulatim redeunte animo, circumstantes amicos agnoverat : laxataque vis morbi ad hoc solum videbatur, quia magnitudinem mali sentiebat. Animi autem ægritudo corpus urgebat; quippe Darium quinto die in Ciliciam fore nunciabatur. Vinctum ergo se tradi, et tantam victoriam eripi sibi e manibus, obscuraque et ignobili morte in tabernaculo suo exstingui se querebatur : admissisque amicis pariter et medicis : « In quo me, inquit, articulo rerum mearum fortuna deprehenderit, cernitis. Strepitum hostilium armorum exaudire

mihi videor, et qui ultro intuli bellum, jam provocor. Darius ergo quum tam superbas litteras scriberet, fortunam meam in consilio habuit? sed nequidquam, si mihi arbitrio meo curari licet. Lenta remedia et segnes medicos non exspectant tempora mea : vel mori strenue, quam tarde convalescere mihi melius est. Proinde, si quid opis, si quid artis in medicis est, sciant me non tam mortis, quam belli remedium quærere. »

Ingentem omnibus incusserat curam tam præceps temeritas ejus. Ergo pro se quisque precari cœpere, ne festinatione periculum augeret, sed esset in potestate medentium : inexperta remedia haud injuria ipsis esse suspecta, quum ad perniciem ejus, etiam a latere ipsius, pecunia sollicitaret hostis (quippe Darius mille talenta interfectori Alexandri daturum se pronunciari jusserat) : itaque ne ausurum quidem quemquam arbitrabantur experiri remedium, quod propter novitatem posset esse suspectum.

VI. Erat inter nobiles medicos e Macedonia regem secutus Philippus, natione Acarnan, fidus admodum regi : puero comes et custos salutis datus, non ut regem modo, sed etiam ut alumnum, eximia caritate diligebat. Is non præceps se, sed strenuum remedium afferre, tantamque vim morbi potione medicata levaturum esse promisit. Nulli promissum ejus placebat, præter ipsum, cujus periculo pollicebatur. Omnia quippe facilius quam moram perpeti poterat : arma et acies in oculis erant ; et victoriam in eo positam esse arbitrabatur, si tantum ante signa stare potuisset, id ipsum, quod post diem tertium medicamentum sumpturus esset (ita enim medicus præ-

dixerat), ægre ferens. Inter hæc a Parmenione fidissimo purpuratorum litteras accipit, quibus ei denunciabat, ne salutem suam Philippo committeret : mille talentis a Dario et spe nuptiarum sororis ejus esse corruptum.

Ingentem animo sollicitudinem litteræ incusserant; et, quidquid in utramque partem aut metus aut spes subjecerat, secreta æstimatione pensabat. « Bibere perseverem, ut, si venenum datum fuerit, ne immerito quidem, quidquid acciderit, evenisse videatur? Damnem medici fidem? in tabernaculo ergo me opprimi patiar? At satius est alieno me mori scelere, quam metu meo. » Diu animo in diversa versato, nulli, quid scriptum esset, enunciat; epistolamque, sigillo annuli sui impressam, pulvino, cui incumbebat, subjecit. Inter has cogitationes biduo assumpto, illuxit a medico destinatus dies, et ille cum poculo, in quo medicamentum diluerat, intravit. Quo viso, Alexander, levato corpore in cubitum, epistolam, a Parmenione missam, sinistra manu tenens, accipit poculum, et haurit interritus; tum epistolam Philippum legere jubet, nec a vultu legentis movit oculos, ratus aliquas conscientiæ notas in ipso ore posse deprehendere. Ille, epistola perlecta, plus indignationis quam pavoris ostendit; projectisque amiculo et litteris ante lectum : « Rex, inquit, semper quidem spiritus meus ex te pependit, sed nunc vere, arbitror, sacro et venerabili ore trahitur. Crimen parricidii, quod mihi objectum est, tua salus diluet : servatus a me, vitam mihi dederis. Oro quæsoque, amisso metu, patere medicamentum concipi venis; laxa paulisper animum, quem intempestiva sollicitudine amici, sane fideles, sed mo-

leste seduli, turbant. » Non securum modo hæc vox, sed etiam lætum regem ac plenum bonæ spei fecit. Itaque : « Si dii, inquit, Philippe, tibi permisissent, quo maxime modo animum velles experiri meum, alio profecto voluisses ; sed certiore quam expertus es, ne optasses quidem. Hac epistola accepta, tamen quod dilueras bibi : et nunc, crede me non minus pro tua fide, quam pro mea salute, esse sollicitum. » Hæc elocutus, dextram Philippo offert.

Ceterum tanta vis medicaminis fuit, ut, quæ secuta sunt, criminationem Parmenionis adjuverint. Interclusus spiritus arcte meabat : nec Philippus quidquam inexpertum omisit. Ille fomenta corpori admovit; ille torpentem, nunc cibi, nunc vini odore, excitavit. Atque, ut primum mentis compotem esse sensit, modo matris sororumque, modo tantæ victoriæ appropinquantis admonere non destitit. Ut vero medicamentum se diffudit in venas, et sensim toto corpore salubritas percipi potuit, primo animus vigorem suum, deinde corpus quoque, exspectatione maturius, recuperavit : quippe post tertium diem quam in hoc statu fuerat, in conspectum militum venit. Nec avidius ipsum regem, quam Philippum, intuebatur exercitus : pro se quisque, dextram ejus amplexi, grates habebant, velut præsenti deo. Namque haud facile dictu est, præter ingenitam illi genti erga reges suos venerationem, quantum hujus utique regis vel admirationi dediti fuerint, vel caritate flagraverint. Jam primum nihil sine divina ope aggredi videbatur : nam, quum præsto esset ubique fortuna, temeritas in gloriam cesserat. Ætas quoque, vix tantis

matura rebus, sed abunde sufficiens, omnia ejus opera honestabat : et quæ leviora haberi solent, plerumque in re militari gratiora vulgo sunt; exercitatio corporis inter ipsos, cultus habitusque paululum a privato abhorrens, militaris vigor : quibus ille vel ingenii dotibus, vel animi artibus, ut pariter carus ac venerandus esset, effecerat.

VII. At Darius, nuncio de adversa valetudine accepto, celeritate, quantam capere tam grave agmen poterat, ad Euphratem contendit : junctoque eo pontibus, quinque tamen diebus trajecit exercitum, Ciliciam occupare festinans. Jamque Alexander, viribus corporis receptis, ad urbem Solos pervenerat : cujus potitus, ducentis talentis nomine mulctæ exactis, arci præsidium militum imposuit. Vota deinde pro salute suscepta per ludum atque otium reddens, ostendit, quanta fiducia barbaros sperneret. Æsculapio et Minervæ ludos celebravit. Spectanti nuncius lætus affertur ex Halicarnasso, Persas acie a suis esse superatos; Myndios quoque, et Caunios, et pleraque tractus ejus suæ facta ditionis.

Igitur, edito spectaculo ludicro, castrisque motis, et Pyramo amne ponte juncto, ad urbem Mallon pervenit : inde alteris castris ad oppidum Castabalum. Ibi Parmenio regi occurrit, quem præmiserat ad explorandum iter saltus, per quem ad urbem Isson nomine penetrandum erat. Atque ille, angustiis ejus occupatis, et præsidio modico relicto, Isson quoque desertam a barbaris ceperat. Inde progressus, deturbatis qui interiora montium obsidebant, præsidiis cuncta firmavit; occupatoque itinere, sicut paulo ante dictum est, idem et auctor et

nuncius venit. Isson inde rex copias admovit : ubi concilio habito, utrumne ultra progrediendum foret, an ibi opperiendi essent milites novi, quos ex Macedonia adventare constabat, Parmenio non alium locum prœlio aptiorem esse censebat : quippe illic utriusque regis copias numero futuras pares, quum angustiæ multitudinem non caperent. Planitiem ipsis camposque esse vitandos, ubi circumiri, ubi ancipiti acie opprimi possent. Timere ne, non virtute hostium, sed lassitudine sua vincerentur. Persas recentes subinde successuros, si laxius stare potuissent. Facile ratio tam salubris consilii accepta est : itaque inter angustias saltus hostem opperiri statuit.

Erat in exercitu regis Sisines Perses, quondam a prætore Ægypti missus ad Philippum, donisque et omni honore cultus, exsilium patria sede mutaverat : secutus deinde in Asiam Alexandrum, inter fideles socios habebatur. Huic epistolam Cretensis miles, obsignatam annulo, cujus signum haud sane notum erat, tradidit. Nabarzanes prætor Darii miserat eam, hortabaturque Sisinem, ut dignum aliquid nobilitate ac moribus suis ederet : magno id ei apud regem honori fore.

Has litteras Sisines, utpote innoxius, ad Alexandrum sæpe deferre tentavit; sed quum tot curis apparatuque belli regem videret urgeri, aptius subinde tempus exspectans, suspicionem initi scelesti consilii præbuit. Namque epistola, priusquam ei redderetur, in manus Alexandri pervenerat, lectamque eam ignoti annuli sigillo impresso, Sisini dari jusserat, ad æstimandam fidem barbari. Qui, quia per complures dies non adierat regem,

scelesto consilio eam visus est suppressisse, et in agmine a Cretensibus, haud dubie jussu regis, occisus est.

VIII. Jam Græci milites, quos Thymodes a Pharnabazo acceperat, præcipua spes et propemodum unica, ad Darium pervenerant. Hi magnopere suadebant, ut retro abiret, spatiososque Mesopotamiæ campos repeteret. Si id consilium damnaret, at ille divideret saltem copias innumerabiles, neu sub unum fortunæ ictum totas vires regni cadere pateretur. Minus hoc regi, quam purpuratis ejus displicebat : ancipitem fidem et mercede venalem proditionem imminere; et dividi non ob aliud copias velle, quam ut ipsi in diversa digressi, si quid commissum esset, traderent Alexandro. Nihil tutius esse, quam circumdatos eos exercitu toto obrui telis, documentum non inultæ perfidiæ futuros.

At Darius, ut erat sanctus et mitis, se vero tantum facinus negat esse facturum, ut suam secutos fidem, suos milites jubeat trucidari. Quem deinde amplius nationum exterarum salutem suam crediturum sibi, si tot militum sanguine imbuisset manus? Neminem stolidum consilium capite luere debere; defuturos enim qui suaderent, si suasisse periculum esset. Denique ipsos quotidie ad se vocari in concilium, variasque sententias dicere; nec tamen melioris fidei haberi, qui prudentius suaserit. Itaque Græcis nunciari jubet, ipsum quidem benevolentiæ illorum gratias agere; ceterum, si retro ire pergat, haud dubie regnum hostibus traditurum : fama bella stare, et eum, qui recedat, fugere credi. Trahendi vero belli vix ullam esse rationem; tantæ enim multitudini, utique quum jam hyems instaret, in regione vasta

et invicem a suis atque hoste vexata non suffectura alimenta. Ne dividi quidem copias posse servato more majorum, qui universas vires semper discrimini bellorum obtulerint. Et, hercule, terribilem antea regem, et absentia sua ad vanam fiduciam elatum, posteaquam adventare se senserit, cautum pro temerario factum, delituisse inter angustias saltus, ritu ignobilium ferarum, quæ, strepitu prætereuntium audito, sylvarum latebris se occulerent. Jam etiam valetudinis simulatione frustrari suos milites. Sed non amplius ipsum esse passurum detrectare certamen : in illo specu, in quem pavidi recessissent, oppressurum esse cunctantes.

Hæc magnificentius jactata quam verius. Ceterum, pecunia omni rebusque pretiosissimis Damascum Syriæ cum modico præsidio militum missis, reliquas copias in Ciliciam duxit, insequentibus more patrio agmen, conjuge et matre. Virgines quoque cum parvo filio comitabantur patrem. Forte eadem nocte et Alexander ad fauces, quibus Syria aditur, et Darius ad eum locum, quem Amanicas Pylas vocant, pervenit. Nec dubitavere Persæ, quin, Isso relicta, quam ceperant, Macedones fugerent. Nam etiam saucii quidam et invalidi, qui agmen non poterant persequi, excepti erant. Quos omnes, instinctu purpuratorum, barbara feritate sævientium, præcisis adustisque manibus, circumduci, ut copias suas noscerent, satisque omnibus spectatis, nunciare, quæ vidissent, regi suo jussit.

Motis ergo castris, superat Pinarum amnem, in tergis, ut credebat, fugientium hæsurus. At illi quorum amputaverat manus, ad castra Macedonum penetrant, Da-

rium quanto maximo cursu posset, sequi nunciantes. Vix fides habebatur. Itaque speculatores in maritimas regiones præmissos explorare jubet, ipsene adesset, an præfectorum aliquis speciem præbuisset universi venientis exercitus. Sed quum speculatores reverterentur, procul ingens multitudo conspecta est. Ignes deinde totis campis collucere cœperunt, omniaque velut continenti incendio ardere visa, quum incondita multitudo, maxime propter jumenta, laxius tenderet.

Itaque eo ipso loco metari suos castra jusserat, lætus, quod omni expetiverat voto, in illis potissimum angustiis decernendum fore. Ceterum, ut solet fieri, quum ultimi discriminis tempus adventat, in sollicitudinem versa fiducia est. Illam ipsam fortunam, qua aspirante, res tam prospere gesserat, verebatur, nec injuria, ex his quæ tribuisset sibi; quamque mutabilis esset, reputabat. Unam superesse noctem, quæ tanti discriminis moraretur eventum. Rursus occurrebat, majora periculis præmia : et sicut dubium esset, an vinceret, ita illud utique certum esse, honeste et cum magna laude moriturum.

Itaque corpora milites curare jussit, ac deinde tertia vigilia instructos et armatos esse. Ipse in jugum editi montis ascendit, multisque collucentibus facibus, patrio more, sacrificium diis præsidibus loci fecit. Jamque tertium, sicut præceptum erat, signum tuba miles acceperat, itineri simul paratus et prœlio : strenueque jussi procedere, oriente luce pervenerunt ad angustias, quas occupare decreverant. Darium triginta inde stadia abesse præmissi indicabant. Tunc consistere ag-

men jubet; armisque ipse sumptis aciem ordinat. Dario adventum hostium pavidi agrestes nunciaverunt, vix credenti occurrere etiam, quos ut fugientes sequebatur. Ergo non mediocris omnium animos formido incesserat: quippe itineri quam prœlio aptiores erant, raptimque arma capiebant. Sed ipsa festinatio discurrentium, suosque ad arma vocantium, majorem metum incussit. Alii in jugum montis evaserant, ut hostium agmen inde prospicerent; equos plerique frænabant. Discors exercitus, nec ad unum intentus imperium, vario tumultu cuncta turbaverat.

Darius initio, montis jugum cum parte copiarum occupare statuit, et a fronte, et a tergo circumiturus hostem: a mari quoque, quo dextrum ejus cornu tegebatur, alios objecturus, ut undique urgeret. Præter hæc, viginti millia præmissa cum sagittariorum manu, Pinarum amnem, qui duo agmina interfluebat, transire et objicere sese Macedonum copiis jusserat; si id præstare non possent, retrocedere in montes, et occulte circumire ultimos hostium. Ceterum, destinata salubriter, omni ratione potentior fortuna discussit: quippe alii præ metu imperium exsequi non audebant, alii frustra exsequebantur, quia, ubi partes labant, summa turbatur.

IX. Acies autem hoc modo stetit. Nabarzanes equitatu dextrum cornu tuebatur, additis funditorum sagittariorumque viginti fere millibus. In eodem Thymodes erat, Græcis peditibus, mercede conductis, triginta millibus præpositus. Hoc erat haud dubium robur exercitus, par Macedonicæ phalangi acies. In lævo cornu Aristomedes Thessalus viginti millia barbarorum peditum

habebat. In subsidiis pugnacissimas locaverat gentes. Ipsum regem in eodem cornu dimicaturum tria millia delectorum equitum, assueta corporis custodia, et pedestris acies quadraginta millia sequebantur. Hyrcani deinde Medique equites; his proximi ceterarum gentium ultra eos dextra lævaque dispositi. Hoc agmen, sicut dictum est instructum, sex millia jaculatorum funditorumque antecedebant. Quidquid in illis angustiis adiri poterat, impleverant copiæ, cornuaque hinc a jugo, illinc a mari stabant : uxorem matremque regis, et alium feminarum gregem in medium agmen acceperant.

Alexander phalangem, qua nihil apud Macedonas validius erat, in fronte constituit. Dextrum cornu Nicanor Parmenionis filius tuebatur : huic proximi stabant Cœnos, et Perdiccas, et Meleager, et Ptolemæus, et Amyntas, sui quisque agminis duces. In lævo, quod ad mare pertinebat, Craterus et Parmenio erant; sed Craterus Parmenioni parere jussus. Equites ab utroque cornu locati : dextrum Macedones, Thessalis adjunctis, lævum Peloponnenses tuebantur. Ante hanc aciem posuerat funditorum manum, sagittariis admixtis. Thraces quoque et Cretenses ante agmen ibant, et ipsi leviter armati. At iis, qui præmissi a Dario jugum montis insederant, Agrianos opposuit ex Græcia nuper advectos. Parmenioni autem præceperat, ut, quantum posset, agmen ad mare extenderet, quo longius abesset montibus, quos occupaverant barbari. At illi neque obstare venientibus, nec circumire prætergressos ausi, funditorum maxime aspectu profugerant territi : eaque res tutum Alexandro agminis latus, quod ne superne incesseretur timue-

rat, præstitit. Triginta et duo armatorum ordines ibant; neque enim latius extendi aciem patiebantur angustiæ. Paulatim deinde se laxare sinus montium, et majus spatium aperire cœperant; ita ut non pedes solum pluribus ordine incedere, sed etiam lateribus circumfundi posset equitatus.

X. Jam in conspectu, sed extra teli jactum, utraque acies erat, quum priores Persæ inconditum et trucem sustulere clamorem. Redditur et a Macedonibus major exercitus numero, jugis montium vastisque saltibus repercussus : quippe semper circumjecta nemora petræque, quantamcunque accepere vocem, multiplicato sono referunt. Alexander ante prima signa ibat, identidem manu suos inhibens, ne suspensi, acrius ob nimiam festinationem concitato spiritu, capesserent prœlium. Quumque agmini obequitaret, varia oratione, ut cujusque animis aptum erat, milites alloquebatur. Macedones, tot bellorum in Europa victores, ad subigendam Asiam atque ultima Orientis, non ipsius magis quam suo ductu, profecti, inveteratæ virtutis admonebantur. Illos terrarum orbis liberatores, emensosque olim Herculis et Liberi patris terminos, non Persis modo, sed etiam omnibus gentibus impositures jugum; Macedonum Bactra et Indos fore; minima esse, quæ nunc intuerentur, sed omnia victoria parari. Non in præruptis petris Illyriorum, et Thraciæ saxis sterilem laborem fore; spolia totius Orientis offerri. Vix gladio futurum opus; totam aciem suo pavore fluctuantem umbonibus posse propelli. Victor ad hæc Atheniensium Philippus pater invocabatur; domitæque nuper Bœotiæ, et urbis in ea nobilissimæ ad

solum dirutæ species repræsentabatur animis. Jam Granicum agmen, jam tot urbes, aut expugnatas, aut in fidem acceptas, omniaque, quæ post tergum erant, strata et pedibus ipsorum subjecta memorabat. Quum adierat Græcos, admonebat ab iis gentibus illata Græciæ bella, Darii prius, deinde Xerxis insolentia, aquam ipsam terramque postulantium, ut neque fontium haustum, nec solitos cibos relinquerent. Dein deum templa ruinis et ignibus esse deleta; urbes eorum expugnatas; fœdera humani divinique juris violata referebat. Illyrios vero et Thracas, rapto vivere assuetos, aciem hostium auro purpuraque fulgentem intueri jubebat, prædam, non arma gestantem. Irent, et imbellibus feminis aurum viri eriperent, aspera montium suorum juga, nudosque colles et perpetuo rigentes gelu ditibus Persarum campis agrisque mutarent.

XI. Jam ad teli jactum pervenerant, quum Persarum equites ferociter in lævum cornu hostium invecti sunt; quippe Darius equestri prœlio decernere optabat, phalangem Macedonici exercitus robur esse conjectans. Jamque etiam dextrum Alexandri cornu circumibatur. Quod ubi Macedo conspexit, duabus alis equitum ad jugum montis jussis subsistere, ceteros in medium belli discrimen strenue transfert. Subductis deinde ex acie Thessalis equitibus, præfectum eorum occulte circumire tergum suorum jubet, Parmenionique conjungi et quod is imperasset, impigre exsequi.

Jamque ipsi, in medium Persarum undique circumfusi, egregie se tuebantur; sed conserti et quasi cohærentes tela vibrare non poterant: simul erant emissa,

in eosdem concurrentia implicabantur, levique et vano ictu pauca in hostem, plura in humum innoxia cadebant. Ergo cominus pugnam coacti conserere, gladios impigre stringunt. Tum vero multum sanguinis fusum est. Duæ quippe acies ita cohærebant, ut armis arma pulsarent, mucrones in ora dirigerent. Non timido, non ignavo cessare tum licuit ; collato pede, quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant, donec vincendo locum sibi facerent. Tum demum ergo promovebant gradum, quum hostem prostraverant. At illos novus excipiebat adversarius fatigatos : nec vulnerati, ut alias solent, acie poterant excedere, quum hostis instaret a fronte, et a tergo sui urgerent.

Alexander non ducis magis quam militis munera exsequebatur, opimum decus cæso rege expetens; quippe Darius curru sublimis eminebat; et suis ad se tuendum, et hostibus ad incessendum, ingens incitamentum. Ergo frater ejus Oxathres, quum Alexandrum instare ei cerneret, equites, quibus præerat, ante ipsum currum regis objecit : armis et robore corporis multum super ceteros eminens, animo vero et pietate in paucissimis, illo utique prœlio, clarus, alios improvide instantes prostravit, alios in fugam avertit. At Macedones, ut circa regem erant, mutua adhortatione firmati, cum ipso in equitum agmen irrumpunt. Tum vero similis ruinæ strages erat

Circa currum Darii jacebant nobilissimi duces, ante oculos regis egregia morte defuncti, omnes in ora proni, sicut dimicantes procubuerant, adverso corpore vulneribus acceptis. Inter hos Atizyes, et Rheomithres, et Sa-

baces prætor Ægypti, magnorum exercituum præfecti, noscitabantur : circa eos cumulata erat peditum equitumque obscurior turba. Macedonum quoque non quidem multi, sed promptissimi tamen cæsi sunt : inter quos Alexandri dextrum femur leviter mucrone perstrictum est. Jamque qui Darium vehebant equi, confossi hastis et dolore efferati, jugum quatere, et regem curru excutere cœperant; quum ille, veritus ne vivus veniret in hostium potestatem, desilit, et in equum, qui ad hoc sequebatur, imponitur; insignibus quoque imperii, ne fugam proderent, indecore abjectis. Tum vero ceteri dissipantur metu, et, qua cuique patebat ad fugam via, erumpunt, arma jacientes, quæ paulo ante ad tutelam corporum sumpserant : adeo pavor etiam auxilia formidat.

Instabat fugientibus eques a Parmenione missus, et forte in id cornu omnes fuga abstulerat. At in dextro Persæ Thessalos equites vehementer urgebant. Jamque una ala ipso impetu proculcata erat, quum Thessali strenue circumactis equis dilapsi, rursus in prœlium redeunt, sparsosque et incompositos victoriæ fiducia barbaros ingenti cæde prosternunt. Equi pariter equitesque Persarum, serie laminarum graves, agmen, quod celeritate maxime constat, ægre moliebantur. Quippe in circumagendis equis suis Thessali inulti occupaverant.

Hac tam prospera pugna nunciata, Alexander non ante ausus persequi barbaros, utrinque jam victor, instare fugientibus cœpit. Haud amplius regem quam mille equites sequebantur, quum ingens multitudo hostium caderet : sed quis, aut in victoria, aut in fuga copias numerat? Agebantur ergo a tam paucis pecorum modo,

et idem metus, qui cogebat fugere, fugientes morabatur.

At Græci qui in Darii partibus steterant, Amynta duce (prætor hic Alexandri fuerat, tunc transfuga), abrupti a ceteris, haud sane fugientibus similes evaserant. Barbari longe diversam fugam intenderunt; alii qua rectum iter in Persidem ducebat, quidam circumitu rupes saltusque montium occultos petivere, pauci castra Darii. Sed jam illa quoque hostis victor intraverat, omni quidem opulentia ditia. Ingens auri argentique pondus, non belli, sed luxuriæ apparatum, diripuerant milites : quumque plus raperent, passim strata erant itinera vilioribus sarcinis, quas in comparatione meliorum avaritia contempserat.

Jamque ad feminas perventum erat, quibus, quo cariora ornamenta sunt, violentius detrahebantur; nec corporibus quidem vis ac libido parcebat. Omnia planctu tumultuque, prout cuique fortuna erat, castra repleverant; nec ulla facies mali deerat, quum per omnes ordines ætatesque victoris crudelitas ac licentia vagaretur. Tunc vero impotentis fortunæ species conspici potuit, quum ii, qui tum Dario tabernaculum exornaverant omni luxu et opulentia instructum, eadem illa Alexandro, quasi veteri domino, reservabant; namque id solum intactum omiserant milites, ita tradito more, ut victorem victi regis tabernaculo exciperent.

Sed omnium oculos animosque in semet converterant captivæ mater conjuxque Darii : illa, non majestate solum, sed etiam ætate venerabilis; hæc formæ pulchritudine, nec illa quidem sorte corrupta. Acceperat in sinum filium nondum sextum ætatis annum egressum, in spem

tantæ fortunæ, quantam paulo ante pater ejus amiserat, genitum. At in gremio anus aviæ jacebant adultæ virgines duæ, non suo tantum, sed etiam illius mœrore confectæ. Ingens circa eam nobilium feminarum turba constiterat, laceratis crinibus, abscissaque veste, pristini decoris immemores, reginas dominasque, veris quondam, tunc alienis nominibus, invocantes. Illæ, suæ calamitatis oblitæ, utro cornu Darius stetisset, quæ fortuna discriminis fuisset, requirebant; negabant se captas, si viveret rex. Sed illum equos subinde mutantem longius fuga abstulerat.

In acie autem cæsa sunt Persarum peditum centum millia, decem vero millia interfecta equitum. At ex parte Alexandri quatuor et quingenti saucii fuere, triginta omnino et duo ex peditibus desiderati sunt, equitum centum quinquaginta interfecti; tantulo impendio ingens victoria stetit!

XII. Rex, diu Darium persequendo fatigatus, posteaquam et nox appetebat, et eum assequendi spes non erat, in castra paulo ante a suis capta pervenit. Invitari deinde amicos, quibus maxime assueverat, jussit, quippe summa duntaxat cutis in femore perstricta non prohibebat interesse convivio; quum repente e proximo tabernaculo lugubris clamor, barbaro ululatu planctuque permistus, epulantes conterruit. Cohors quoque quæ excubabat ad tabernaculum regis, verita ne majoris motus principium esset, armare se cœperat. Causa pavoris subiti fuit, quod mater uxorque Darii cum captivis mulieribus nobilibus, regem, quem interfectum esse credebant, ingenti gemitu ejulatuque deflebant. Unus nam-

que e captivis spadonibus, qui forte ante ipsarum tabernaculum steterat, amiculum, quod Darius, sicut paulo ante dictum est, ne cultu proderetur, abjecerat, in manibus ejus, qui repertum ferebat, agnovit; ratusque interfecto detractum esse, falsum nuncium mortis ejus attulerat.

Hoc mulierum errore comperto, Alexander fortunæ Darii et pietati earum illacrymasse fertur. Ac primo Mithrenem, qui Sardes tradiderat, peritum persicæ linguæ, ire ad consolandas eas jusserat; veritus deinde ne proditor captivarum iram doloremque gravaret, Leonnatum ex purpuratis suis misit, jussum indicare falso lamentari eas vivum. Ille cum paucis armigeris in tabernaculum in quo captivæ erant pervenit, missumque a rege se nunciari jubet. At ii qui in vestibulo erant, ut armatos conspexere, rati actum esse de dominis, in tabernaculum currunt, vociferantes adesse supremam horam, missosque qui occiderent captas. Itaque, ut quæ nec prohibere possent, nec admittere auderent, nullo responso dato, tacitæ opperiebantur victoris arbitrium.

Leonnatus, exspectato diu qui se intromitteret, posteaquam nemo procedere audebat, relictis in vestibulo satellitibus, intrat in tabernaculum. Ea ipsa res turbaverat feminas, quod irrupisse non admissus videbatur. Itaque mater et conjux, provolutæ ad pedes, orare cœperunt, ut, priusquam interficerentur, Darii corpus ipsis patrio more sepelire permitteret; functas supremo in regem officio se impigre morituras. Leonnatus, et vivere Darium, et ipsas non incolumes modo, sed etiam apparatu pristinæ fortunæ reginas fore. Tum mater Darii

allevari se passa est. Alexander, postera die, cum cura sepultis militibus quorum corpora invenerat, Persarum quoque nobilissimis eumdem honorem haberi jubet, matrique Darii permittit quos vellet patrio more sepeliret. Illa paucos, arcta propinquitate conjunctos, pro habitu præsentis fortunæ humari jussit; apparatum funerum, quo Persæ suprema officia celebrarent, invidiosum fore existimans, quum victores haud pretiose cremarentur.

Jamque justis defunctorum corporibus solutis, præmittit ad captivas, qui nunciarent, ipsum venire : inhibitaque comitantium turba, tabernaculum cum Hephæstione intrat. Is longe omnium amicorum carissimus erat regi, cum ipso pariter educatus, secretorum omnium arbiter; libertatis quoque in admonendo eo non alius jus habebat, quod tamen ita usurpabat, ut magis a rege permissum, quam vindicatum ab eo videretur : et sicut ætate par erat regi, ita corporis habitu præstabat. Ergo reginæ, illum regem esse ratæ, suo more veneratæ sunt. Inde ex spadonibus captivis, quis Alexander esset, monstrantibus, Sysigambis advoluta est pedibus ejus, ignorationem nunquam antea visi regis excusans; quam manu allevans rex : « Non errasti, inquit, mater; nam et hic Alexander est. »

Equidem, si hac continentia animi ad ultimum vitæ perseverare potuisset, feliciorem fuisse crederem, quam visus est esse, quum Liberi patris imitaretur triumphum, ab Hellesponto usque ad Oceanum omnes gentes victoria emensus. Vicisset profecto superbiam atque iram, mala invicta; abstinuisset inter epulas cædibus amicorum; egregiosque bello viros et tot gentium secum do-

nutores indicta causa veritus esset occidere. Sed nondum fortuna se animo ejus superfuderat : itaque orientem eam moderate et prudenter tulit; ad ultimum magnitudinem ejus non cepit. Tum quidem ita se gessit, ut omnes ante eum reges et continentia et clementia vincerentur.

Virgines enim regias excellentis formæ tam sancte habuit, quam si eodem, quo ipse, parente genitæ forent : conjugem ejusdem, quam nulla ætatis suæ pulchritudine corporis vicit, adeo ipse non violavit, ut summam adhibuerit curam, ne quis captivo corpori illuderet : omnem cultum reddi feminis jussit, nec quidquam ex pristinæ fortunæ magnificentia captivis, præter fiduciam, defuit. Itaque Sysigambis : « Rex, inquit, mereris, ut ea precemur tibi, quæ Dario nostro quondam precatæ sumus; et, ut video, dignus es, qui tantum regem non felicitate solum, sed etiam æquitate superaveris. Tu quidem matrem me et reginam vocas, sed ego me tuam famulam esse confiteor : et præteritæ fortunæ fastigium capio, et præsentis jugum pati possum : tua interest, quantum in nos licuerit, si id potius clementia, quam sævitia, vis esse testatum. »

Rex bonum animum habere eas jussit. Darii deinde filium collo suo admovit : atque nihil ille conspectu tunc primum a se visi conterritus, cervicem ejus manibus amplectitur : motus ergo rex constantia pueri, Hephæstionem intuens : « Quam vellem, inquit, Darius aliquid ex hac indole hausisset ! » Tum tabernaculo egressus, tribus aris, in ripa Pinari amnis, Jovi atque Herculi Minervæque sacratis, Syriam petit; Damascum, ubi regis gaza erat, Parmenione præmisso.

XIII. Atque is, quum præcessisse Darii satrapam comperisset, veritus ne paucitas suorum sperneretur, arcessere majorem manum statuit. Sed forte in exploratores ab eo præmissos incidit natione Mardus, qui ad Parmenionem perductus, litteras ad Alexandrum a præfecto Damasci missas tradit ei; nec dubitare eum, quin omnem regiam supellectilem cum pecunia traderet, adjecit. Parmenio, asservari eo jusso, litteras aperit, in queis erat scriptum, ut mature Alexander aliquem ex ducibus suis mitteret cum manu exigua. Itaque, re cognita, Mardum datis comitibus ad proditorem remittit. Ille e manibus custodientium lapsus, Damascum ante lucem intrat. Turbaverat ea res Parmenionis animum, insidias timentis; et ignotum iter sine duce non audebat ingredi: felicitati tamen regis sui confisus, agrestes, qui duces itineris essent, excipi jussit: quibus celeriter repertis, quarto die ad urbem pervenit: jam metuente præfecto, ne sibi fides habita non esset.

Igitur, quasi parum munimentis oppidi fidens, ante solis ortum pecuniam regiam (gazam Persæ vocant) cum pretiosissimis rerum efferri jubet, fugam simulans; re vera, ut prædam hosti offerret. Multa millia virorum feminarumque excedentem oppido sequebantur; omnibus miserabilis turba, præter eum, cujus fidei commissa fuerat. Quippe quo major proditoris merces foret, objicere hosti parabat gratiorem omni pecunia prædam, nobiles viros, prætorum Darii conjuges liberosque, præter hos urbium græcarum legatos, quos Darius, velut in arce tutissima, in proditoris reliquerat manibus. *Gangabas* Persæ vocant humeris onera portantes: hi, quum fri-

gus tolerare non possent (quippe et procella subito nivem effuderat, et humus rigebat gelu), tum astrictas vestes, quas cum pecunia portabant, auro et purpura insignes, induunt, nullo prohibere auso, quum fortuna regis etiam humillimis in ipsum licentiam faceret.

Præbuere ergo Parmenioni non spernendi agminis speciem : qui intentiore cura suos quasi ad justum prœlium, paucis adhortatus, equis calcaria subdere jubet, et acri impetu in hostem invehi. At illi, qui sub oneribus erant, omissis per metum, capessunt fugam : armati, qui eos prosequebantur, eodem metu arma jactare, ac nota deverticula petere cœperunt. Præfectus, quasi et ipse conterritus (simulans), cuncta pavore compleverat. Jacebant totis campis opes regiæ : illa pecunia stipendio ingenti militum præparata; ille cultus tot nobilium virorum, tot illustrium feminarum ; aurea vasa; aurei freni; tabernacula regali magnificentia ornata; vehicula quoque a suis destituta, ingentis opulentiæ plena : facies etiam prædantibus tristis, si qua re avaritia moveretur. Quippe tot annorum incredibili et fidem excedente fortuna cumulata, tunc alia stirpibus lacerata, alia in cœnum demersa eruebantur : non sufficiebant prædantium manus prædæ.

Jamque etiam ad eos, qui primi fugerant, ventum erat : feminæ pleræque parvos trahentes liberos ibant; inter quas tres fuere virgines, Ochi, qui ante Darium regnaverat, filiæ, olim quidem ex fastigio paterno rerum mutatione detractæ, sed tum sortem earum crudelius aggravante fortuna. In eodem grege uxor quoque ejusdem Ochi fuit, Oxathrisque (frater hic erat Darii) filia,

et conjux Artabazi principis purpuratorum, et filius, cui Ilioneo fuit nomen. Pharnabazi quoque, cui summum imperium maritimæ oræ rex dederat, uxor cum filio excepta est : Mentoris filiæ tres ; ac nobilissimi ducis Memnonis conjux et filius : vixque ulla domus purpurati fuit tantæ cladis expers. Lacedæmonii quoque et Athenienses, societatis fide violata, Persas secuti ; Aristogiton, Dropides et Iphicrates, inter Athenienses genere famaque longe clarissimi ; Lacedæmonii, Pausippus et Onomastorides, cum Monimo et Callicratide, ii quoque domi nobiles.

Summa pecuniæ signatæ fuit talentorum duo millia et sexcenta ; facti argenti pondus quingenta æquabat : præterea triginta millia hominum cum septem millibus jumentorum, dorso onera portantium, capta sunt. Ceterum dii tantæ fortunæ proditorem sepulturæ celeriter debita pœna persecuti sunt : namque unus e consciis ejus, credo, regis vicem etiam in illa sorte reveritus, interfecti proditoris caput ad Darium tulit, opportunum solatium prodito : quippe et ultus inimicum erat ; et nondum in omnium animis memoriam majestatis suæ exolevisse cernebat.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER QUARTUS.

I. Darius tanti modo exercitus rex, qui, triumphantis magis quam dimicantis more, curru sublimis inierat prœlium, per loca, quæ prope immensis agminibus compleverat, jam inania et ingenti solitudine vasta, fugiebat. Pauci regem sequebantur : nam nec eodem omnes fugam intenderant ; et, deficientibus equis, cursum eorum, quos rex subinde mutabat, æquare non poterant. Unchas deinde pervenit, ubi excepere eum Græcorum quatuor millia : cum quibus ad Euphraten contendit ; id demum credens fore ipsius, quod celeritate præcipere potuisset. At Alexander Parmenionem, per quem apud Damascum recepta erat præda, jussum eam ipsam et captivos diligenti asservare custodia, Syriæ, quam Cœlen vocant, præfecit.

Novum imperium Syri, nondum belli cladibus satis domiti, aspernabantur : sed celeriter subacti obedienter imperata fecerunt. Aradus quoque insula deditur regi. Maritimam tum oram et pleraque longius etiam a mari recedentia, rex ejus insulæ Strato possidebat : quo in fidem accepto, castra movit ad urbem Marathon. Ibi illi litteræ a Dario redduntur, quibus ut superbe scriptis vehementer offensus est : præcipue eum movit, quod Darius sibi regis titulum, nec eumdem Alexandri nomini ascripserat. Postulabat autem magis quam petebat, ut, accepta pecunia, quantamcunque tota Macedonia caperet, matrem sibi ac conjugem liberosque restitueret; de regno, æquo, si vellet, Marte contenderet. Si saniora consilia tandem pati potuisset, contentus patrio, cederet alieni imperii finibus; socius amicusque esset : in ea se fidem et dare paratum et accipere.

Contra Alexander in hunc maxime modum rescripsit : « Rex Alexander Dario. Ille, cujus nomen sumpsisti, Darius Græcos, qui oram Hellesponti tenent, coloniasque Græcorum Ionias omni clade vastavit : cum magno deinde exercitu mare trajecit, illato Macedoniæ et Græciæ bello. Rursus Xerxes, gentis ejusdem, ad oppugnandos nos cum immanium barbarorum copiis venit : qui, navali prœlio victus, Mardonium tamen reliquit in Græcia, ut absens quoque popularetur urbes, agros ureret. Philippum vero parentem meum quis ignorat ab iis interfectum esse, quos ingentis pecuniæ spe sollicitaverant vestri? impia enim bella suscipitis, et quum habeatis arma, licitamini hostium capita : sicut tu proxime talentis mille, tanti exercitus rex, percussorem in me emere

voluisti. Repello igitur bellum, non infero : et diis quoque pro meliore stantibus causa, magnam partem Asiæ in ditionem redegi meam : te ipsum acie vici. Quem etsi nihil a me impetrare oportebat, utpote qui ne belli quidem in me jura servaveris, tamen, si veneris supplex, et matrem, et conjugem, et liberos sine pretio recepturum te esse promitto : et vincere et consulere victis scio. Quod si te nobis committere times, dabimus fidem impune venturum. De cetero quum mihi scribes, memento non solum regi te, sed etiam tuo scribere. » Ad hanc perferendam Thersippus missus.

Ipse in Phœnicen deinde descendit, et oppidum Byblon traditum recepit. Inde ad Sidona ventum est, urbem vetustate famaque conditorum inclytam. Regnabat in ea Strato, Darii opibus adjutus; sed quia deditionem magis popularium, quam sua sponte fecerat, regno visus indignus, Hephæstionique permissum, ut, quem eo fastigio e Sidoniis dignissimum arbitraretur, constitueret regem. Erant Hephæstioni hospites, clari inter suos juvenes, qui, facta ipsis potestate regnandi, negaverunt, quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Admiratus Hephæstio magnitudinem animi spernentis, quod alii per ignes ferrumque peterent : « Vos quidem macti virtute, inquit, estote, qui primi intellexistis quanto majus esset regnum fastidire, quam accipere. Ceterum date aliquem regiæ stirpis, qui meminerit a vobis acceptum habere se regnum. »

At illi, quum multos imminere tantæ spei cernerent, singulis amicorum Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantes, statuunt neminem esse potiorem quam

Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regiæ annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat : intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat. Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regiæ vestis insignibus hortum intrant, quem forte steriles herbas eligens Abdalonymus repurgabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his : « Habitus, inquit, hic, quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus illuvie æternisque sordibus squalidum : cape regis animum, et in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profer. Et quum in regali solio residebis, vitæ necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus status, in quo accipis regnum ; immo hercule, propter quem. »

Somnio similis res Abdalonymo videbatur : interdum, satisne sani essent qui tam proterve sibi illuderent, percontabatur. Sed ut cunctanti squalor ablutus est, et injecta vestis purpura auroque distincta, et fides a jurantibus facta, serio jam rex, iisdem comitantibus, in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenue tota urbe discurrit : aliorum studium, aliorum indignatio eminebat : ditissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit, diuque contemplatus : « Corporis, inquit, habitus famæ generis non repugnat : sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris? » Tum ille : « Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim ! hæ manus suffecere desiderio meo : nihil habenti nihil defuit. » Magnæ

indolis specimen ex hoc sermone Abdalonymi cepit; itaque non Stratonis modo regiam supellectilem attribui ei jussit; sed pleraque etiam ex persica præda : regionem quoque urbi appositam ditioni ejus adjecit.

Interea Amyntas, quem ad Persas ab Alexandro transfugisse diximus, cum quatuor millibus Græcorum, ipsum ex acie persecutis, fuga Tripolin pervenit; inde, in naves militibus impositis, Cyprum transmisit : et quum in illo statu rerum id quemque, quod occupasset, habiturum arbitraretur, velut certo jure possessum, Ægyptum petere decrevit, utrique regi hostis, et semper ex ancipiti mutatione temporum pendens; hortatusque milites ad spem tantæ rei, docet, Sabacem prætorem Ægypti cecidisse in acie : Persarum præsidium et sine duce esse et invalidum : Ægyptios, semper prætoribus eorum infestos, pro sociis ipsos, non pro hostibus æstimaturos. Omnia experiri necessitas cogebat : quippe quum primas spes fortuna destituit, futura præsentibus videntur esse potiora. Igitur conclamant, duceret quo videretur. Atque ille, utendum animis, dum spe calerent, ratus, ad Pelusii ostium penetrat, simulans a Dario se esse præmissum. Potitus ergo Pelusii, Memphin copias promovit : ad cujus famam Ægyptii, vana gens, et novandis, quam gerendis, aptior rebus, ex suis quisque vicis urbibusque, ad hoc ipsum concurrunt, ad delenda præsidia Persarum. Qui territi, tamen spem retinendi Ægyptum non amiserunt. Sed eos Amyntas prœlio superatos in urbem compellit; castrisque positis, victores ad populandos agros eduxit : ac, velut in medio positis omnibus hostium, cuncta agebantur.

Itaque Mazaces, quanquam infelici prœlio suorum animos territos esse cognoverat, tamen palantes et victoriæ fiducia incautos ostentans, perpulit ne dubitarent ex urbe erumpere, et res amissas recuperare. Id consilium non ratione prudentius, quam eventu felicius fuit : ad unum omnes cum ipso duce occisi sunt. Has pœnas Amyntas utrique regi dedit, nihilo magis ei, ad quem transfugerat, fidus, quam illi, quem deseruerat.

Darii prætores, qui prœlio apud Isson superfuerant, cum omni manu, quæ fugientes secuta erat, assumpta etiam Cappadocum et Paphlagonum juventute, Lydiam recuperare tentabant. Antigonus, prætor Alexandri, Lydiæ præerat : qui, quanquam plerosque militum ex præsidiis ad regem dimiserat, tamen, barbaris spretis, in aciem suos eduxit. Eadem illic quoque fortuna partium fuit : tribus prœliis alia atque alia regione commissis, Persæ funduntur.

Eodem tempore classis Macedonum ex Græcia accita Aristomenem, qui ad Hellesponti oram recuperandam a Dario erat missus, captis ejus aut mersis navibus, superat. A Milesiis deinde Pharnabazus, præfectus persicæ classis, pecunia exacta, et præsidio in urbem Chium introducto, centum navibus Andrum et inde Syphnum petiit : eas quoque insulas præsidiis occupat, pecunia multat. Magnitudo belli, quod ab opulentissimis Europæ Asiæque regibus, in spem totius orbis occupandi, gerebatur, Græciæ quoque et Cretæ arma commoverat. Agis, Lacedæmoniorum rex, octo millibus Græcorum, qui ex Cilicia profugi domos repetierant, contractis, bellum Antipatro, Macedoniæ præfecto, moliebatur.

Cretenses, has aut illas partes secuti, nunc Spartanorum, nunc Macedonum præsidiis occupabantur. Sed leviora inter illos fuere discrimina; unum certamen, ex quo cetera pendebant, intuente fortuna.

II. Jam tota Syria, jam Phœnice quoque, excepta Tyro, Macedonum erant; habebatque rex castra in continenti, a quo urbem angustum fretum dirimit. Tyrus, et claritate et magnitudine ante omnes urbes Syriæ Phœnicesque memorabilis, facilius societatem Alexandri acceptura videbatur, quam imperium. Coronam igitur auream legati donum afferebant; commeatusque large et hospitaliter ex oppido advexerant. Ille dona ut ab amicis accipi jussit; benigneque legatos allocutus, Herculi, quem præcipue Tyrii colerent, sacrificare velle se dixit: Macedonum reges credere ab illo deo ipsos genus ducere: se vero ut id faceret etiam oraculo monitum. Legati respondent, esse templum Herculis extra urbem in ea sede quam Palætyron ipsi vocent: ibi regem deo sacrum rite facturum. Non tenuit iram Alexander, cujus alioquin potens non erat. Itaque: « Vos quidem, inquit, fiducia loci, quod insulam incolitis, pedestrem hunc exercitum spernitis, sed brevi ostendam in continenti vos esse; proinde sciatis licet, aut intraturum me urbem, aut oppugnaturum. »

Cum hoc responso dimissos monere cœperunt, ut regem quem Syria, quem Phœnice recepisset, ipsi quoque urbem intrare paterentur. At illi, loco satis fisi, obsidionem ferre decreverunt. Namque urbem a continenti quatuor stadiorum fretum dividit, Africo maxime objectum, crebros ex alto fluctus in litus evolvit; nec ac-

cipiendo operi, quo Macedones continenti insulam jungere parabant, quidquam magis, quam ille ventus obstabat : quippe vix leni et tranquillo mari moles agi possunt; Africus vero prima quæque congesta pulsu illisa maris subruit : nec ulla tam firma moles est, quam non exedant undæ per nexus operum manantes; et ubi acrior flatus existit, summi operis fastigio superfusæ.

Præter hanc difficultatem haud minor alia erat : muros turresque urbis præaltum mare ambiebat; non tormenta, nisi e navibus procul excussa, mitti, non scalæ mœnibus applicari poterant : præceps in salum murus pedestre interceperat iter; naves nec habebat rex, et, si admovisset, pendentes et instabiles missilibus arceri poterant. Inter quæ parva dictu res Tyriorum fiduciam accendit. Carthaginiensium legati ad celebrandum anniversarium sacrum more patrio tunc venerant : quippe Carthaginem Tyrii condiderunt, semper parentum loco culti. Hortari ergo Pœni cœperunt, ut obsidionem forti animo paterentur; brevi Carthagine auxilia ventura. Namque ea tempestate magna ex parte punicis classibus maria obsidebantur.

Igitur bello decreto, per muros turresque tormenta disponunt : arma junioribus dividunt; opificesque, quorum copia urbs abundabat, in officinas distribuunt. Omnia belli apparatu strepunt : ferreæ quoque manus (*harpagonas* vocant), quas operibus hostium injicerent, corvique et alia tuendis urbibus excogitata, præparabantur. Sed quum fornacibus ferrum, quod excudi oportebat, impositum esset, admotisque follibus ignem flatu accenderent; sanguinis rivi sub ipsis flammis exsti-

tisse dicuntur, idque omen in Macedonum metum verterunt Tyrii. Apud Macedonas quoque, quum forte panem quidam militum frangerent, manantis sanguinis guttas notaverunt; territoque rege, Aristander peritissimus vatum, si extrinsecus cruor fluxisset, Macedonibus id triste futurum ait : contra, quum ab interiore parte manaverit, urbi, quam obsidere destinassent, exitium portendere.

Alexander, quum et classem procul haberet, et longam obsidionem magno sibi ad cetera impedimento videret fore, caduceatores, qui ad pacem eos compellerent, misit : quos Tyrii contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum; atque ille, suorum tam indigna nece commotus, urbem obsidere statuit. Sed ante jacienda moles erat, quæ urbem continenti committeret. Ingens ergo animos militum desperatio incessit, cernentium profundum mare, quod vix divina ope posset impleri : quæ saxa tam vasta, quas tam proceras arbores posse reperiri? exhauriendas esse regiones, ut illud spatium aggeraretur; et exæstuare semper fretum, quoque arctius volutetur inter insulam et continentem, hoc acrius furere. At ille, haudquaquam rudis tractandi militares animos, speciem sibi Herculis in somno oblatam esse pronunciat, dextram porrigentis : illo duce, illo aperiente, in urbem intrare se visum. Inter hæc, caduceatores interfectos, gentium jura violata, referebat : unam esse urbem, quæ cursum victoris morari ausa esset.

Ducibus deinde negotium datur, ut suos quisque castiget; satisque omnibus stimulatis, opus orsus est. Magna vis saxorum ad manum erat, Tyro vetere præbente : ma-

teries ex Libano monte ratibus et turribus faciendis vehebatur. Jamque a fundo maris in altitudinem modicam opus excreverat, nondum tamen aquæ fastigium æquabat; et, quo longius moles agebatur a litore, hoc magis, quidquid ingerebatur, præaltum absorbebat mare : quum Tyrii parvis navigiis admotis, per ludibrium exprobrabant, illos armis inclytos dorso, sicut jumenta, onera gestare : interrogabant etiam, num major Neptuno esset Alexander? hæc ipsa insectatio alacritatem militum accendit. Jamque paululum moles aquam eminebat, et simul aggeris latitudo crescebat urbique admovebatur, quum Tyrii magnitudine molis, cujus incrementum eos ante fefellerat, conspecta, levibus navigiis nondum commissum opus circumire cœperunt : missilibus eos quoque qui pro opere stabant incessere. Multis ergo impune vulneratis, quum et removere et appellere scaphas in expedito esset, ad curam semet ipsos tuendi ab opere converterant. Igitur rex munientibus coria velaque jussit obtendi, ut extra teli ictum essent : duasque turres ex capite molis erexit, e quibus in subeuntes scaphas tela ingeri possent. Contra Tyrii navigia procul a conspectu hostium litori appellunt, expositisque militibus, eos qui saxa gestabant, obtruncant. In Libano quoque Arabum agrestes, incompositos Macedonas aggressi, triginta fere interficiunt, paucioribus captis.

III. Ea res Alexandrum dividere copias coegit : et, ne segniter assidere uni urbi videretur, operi Perdiccam Craterumque præfecit; ipse cum expedita manu Arabiam petiit. Inter hæc Tyrii navem magnitudine eximia, saxis arenaque a puppi oneratam, ita ut multum prora

emineret, bitumine ac sulphure illitam remis concitaverunt; et quum magnam vim venti vela quoque concepissent, celeriter ad molem successit : tunc prora ejus accensa, remiges desiliere in scaphas, quæ ad hoc ipsum præparatæ sequebantur. Navis autem igne concepto latius fundere incendium cœpit : quod, priusquam posset occurri, turres et cetera opera in capite molis posita comprehendit. At qui desilierant in parva navigia, faces et quidquid alendo igni aptum erat in eadem opera ingerunt. Jamque non modo Macedonum turres, sed etiam summa tabulata conceperant ignem, quum ii, qui in turribus erant, partim haurirentur incendio, partim, armis omissis, in mare semetipsi immitterent. At Tyrii, qui capere eos quam interficere mallent, natantium manus stipitibus saxisque lacerabant, donec debilitati impune navigiis excipi possent.

Nec incendio solum opera consumpta; sed forte eodem die vehementior ventus motum ex profundo mare illisit in molem, crebrisque fluctibus compages operis verberatæ se laxavere, saxaque interluens unda medium opus rupit.

Prorutis igitur lapidum cumulis, quibus injecta terra sustinebatur, præceps in profundum ruit : tantæque molis vix ulla vestigia invenit Arabia rediens Alexander. Hic, quod in adversis rebus solet fieri, alius in alium culpam referebat, quum omnes verius de sævitia maris queri possent. Rex, novi operis molem orsus, in adversum ventum non latere, sed recta fronte direxit; ea cetera opera, velut sub ipsa latentia, tuebatur : latitudinem quoque aggeri adjecit, ut turres in medio erectæ

procul teli jactu abessent. Totas autem arbores cum ingentibus ramis in altum jaciebant, deinde saxis onerabant; rursus cumulo eorum alias arbores injiciebant : tum humus aggerebatur; superque alia strue saxorum arborumque cumulata, velut quodam nexu continens opus junxerant.

Nec Tyrii, quidquid ad impediendam molem excogitari poterat, segniter exsequebantur. Præcipuum auxilium erat, qui procul hostium conspectu subibant aquam, occultoque lapsu ad molem usque penetrabant, falcibus palmites arborum eminentium ad se trahentes : quæ ubi secutæ erant, pleraque secum in profundum dabant; tum levatos onere stipites truncosque arborum haud ægre moliebantur : deinde totum opus, quod stipitibus fuerat innixum, fundamento lapso, sequebatur. Ægro animi Alexandro, nec perseveraret, an abiret, satis certo, classis Cypro advenit, eodemque tempore Cleander cum Græcis militibus in Asiam nuper advectis. Centum et nonaginta navigia in duo dividit cornua; lævum Pnytagoras, rex Cypriorum, cum Cratero tuebatur; Alexandrum in dextro quinqueremis regia vehebat.

Nec Tyrii, quanquam classem habebant, ausi navale inire certamen, tres omnino naves ante ipsa mœnia opposuerunt : quibus rex invectus ipsas demersit. Postera die, classe ad mœnia admota, undique tormentis, et maxime arietum pulsu, muros quatit : quos Tyrii raptim obstructis saxis refecerunt; interiorem quoque murum, ut, si prior fefellisset, illo se tuerentur, undique orsi. Sed undique vis mali urgebat; moles intra teli jac-

tum erat; classis mœnia circumibat : terrestri simul navalique clade obruebantur. Quippe binas quadriremes Macedones inter se ita junxerant, ut proræ cohærerent; puppes intervallo, quantum capere possent, distarent : hoc puppium intervallum antennis asseribusque validis deligatis, superque eos pontibus stratis, qui militem sustinerent, impleverant : sic instructas quadriremes ad urbem agebant : inde missilia in propugnantes ingerebantur tuto, quia proris miles tegebatur.

Media nox erat, quum classem, sicuti dictum est, paratam, circumire muros jubet : jamque naves urbi undique admovebantur, et Tyrii desperatione torpebant, quum subito spissæ nubes intendere se cœlo, et quidquid lucis internitebat, effusa caligine exstinctum est. Tum inhorrescens mare paulatim levari, deinde acriori vento concitatum, fluctus ciere, et inter se navigia collidere. Jamque scindi cœperant vincula quibus connexæ quadriremes erant, ruere tabulata, et cum ingenti fragore in profundum secum milites trahere : neque enim conserta navigia ulla ope in turbido regi poterant : miles ministeria nautarum, remex militis officia turbabat; et, quod in hujusmodi casu accidit, periti ignaris parebant, quippe gubernatores, alias imperare soliti, tum metu mortis jussa exsequebantur. Tandem remis pertinacius everberatum mare, veluti eripientibus navigia classicis cessit : appulsaque sunt litori, lacerata pleraque.

Iisdem diebus forte Carthaginiensium legati triginta superveniunt, majus obsessis solatium, quam auxilium : quippe domestico bello Pœnos impediri; nec de imperio, sed pro salute dimicare nunciabant. Syracusani tunc Afri-

cam urebant; et haud procul Carthaginis muris locaverant castra. Non tamen defecere animis Tyrii, quanquam ab ingenti spe destituti erant; sed conjuges liberosque devehendos Carthaginem tradiderunt : fortius quidquid accideret laturi, si carissimam sui partem extra communis periculi sortem habuissent. Quumque unus e civibus concioni indicasset, oblatam esse per somnum sibi speciem Apollinis, quem eximia religione colerent, urbem deserentis, molemque a Macedonibus jactam in salo, in sylvestrem saltum esse mutatam : quanquam auctor levis erat, tamen ad deteriora credenda proni metu, aurea catena devinxere simulacrum, aræque Herculis, cujus numini urbem dicaverant, inseruere vinculum, quasi illo deo Apollinem retenturi. Syracusis id simulacrum devexerant Pœni, et in majore locaverant patria : multisque aliis spoliis urbium, a semet captarum, non Carthaginem magis, quam Tyrum ornaverant. Sacrum quoque, quod quidem diis minime cordi esse crediderim, multis seculis intermissum repetendi auctores quidam erant, ut ingenuus puer Saturno immolaretur : quod sacrilegium verius, quam sacrum, Carthaginienses a conditoribus traditum, usque ad excidium urbis suæ fecisse dicuntur; ac nisi seniores obstitissent, quorum consilio cuncta agebantur, humanitatem dira superstitio vicisset.

Ceterum, efficacior omni arte necessitas non usitata modo præsidia, sed quædam etiam nova admovit. Namque ad implicanda navigia, quæ muros subibant, validis asseribus corvos et ferreas manus (cum uncis ac falcibus) illigaverant, ut, quum tormento asseres promovis-

sent, subito laxatis funibus injicerent. Unci quoque et falces ex iisdem asseribus dependentes, aut propugnatores, aut ipsa navigia lacerabant. Clypeos vero æreos multo igne torrebant, quos repletos fervida arena, cœnoque decocto, e muris subito devolvebant. Nec ulla pestis magis timebatur : quippe ubi loricam corpusque fervens arena penetraverat, nec ulla vi excuti poterat, et quidquid attigerat, perurebat : jacientesque arma, laceratis omnibus queis protegi poterant, vulneribus inulti patebant : corvi vero et ferreæ manus tormentis emissæ plerosque rapiebant.

IV. Hic rex fatigatus statuerat, soluta obsidione, Ægyptum petere : quippe quum Asiam ingenti velocitate percurrisset, circa muros unius urbis hærebat, tot maximarum rerum opportunitate dimissa. Ceterum, tam discedere irritum, quam morari pudebat. Famam quoque, qua plura, quam armis, everterat, ratus leviorem fore, si Tyrum, quasi testem se posse vinci, reliquisset. Igitur ne quid inexpertum omitteret, plures naves admoveri jubet, delectosque militum imponi.

Et forte bellua inusitatæ magnitudinis, super ipsos fluctus dorso eminens, ad molem quam Macedones jecerant ingens corpus applicuit; diverberatisque fluctibus allevans semet, utrinque conspecta est : deinde a capite molis rursus alto se immersit; ac modo super undas eminens magna sui parte, modo superfusis fluctibus condita, haud procul munimentis urbis emersit. Utrisque lætus fuit belluæ aspectus : Macedones iter jaciendo operi monstrasse eam augurabantur; Tyrii, Neptunum, occupati maris vindicem, abripuisse belluam, ac molem

brevi profecto ruituram : lætique omine eo ad epulas dilapsi oneravere se vino; quo graves, orto sole navigia conscendunt redimita coronis floribusque : adeo victoriæ non omen modo, sed etiam gratulationem præceperant!

Forte rex classem in diversam partem agi jusserat, triginta minoribus navigiis relictis in litore; e quibus Tyrii duobus captis, cetera ingenti terruerant metu : donec suorum clamore audito, Alexander classem litori, e quo fremitus acciderat, admovit. Prima e Macedonum navibus quinqueremis velocitate inter ceteras eminens occurrit : quam ut conspexere Tyrii, duæ e diverso in latera ejus invectæ sunt; in quarum alteram quinqueremis eadem concitata, et ipsa rostro icta est, et illam invicem tenuit. Jamque ea, quæ non cohærebat, libero impetu evecta, in aliud quinqueremis latus invehebatur, quum opportunitate mira triremis e classe Alexandri in eam ipsam, quæ quinqueremi imminebat, tanta vi impulsa est, ut Tyrius gubernator in mare excuteretur e puppi. Plures deinde Macedonum naves superveniunt, et rex quoque aderat, quum Tyrii inhibentes remis, ægre evellere navem quæ hærebat, portumque omnia simul navigia repetunt.

Confestim rex insecutus, portum quidem intrare non potuit, quum procul e muris missilibus submoveretur; naves autem omnes fere aut demersit, aut cepit. Biduo deinde ad quietem dato militibus, jussisque et classem et machinas pariter admovere, ut undique territis instaret, ipse in altissimam turrem ascendit, ingenti animo, periculo majore; quippe regio insigni et

armis fulgentibus conspicuus, unus præcipue telis petebatur; et digna prorsus spectaculo edidit: multos e muris propugnantes hasta transfixit; quosdam etiam cominus gladio clypeoque impulsos præcipitavit: quippe turris ex qua dimicabat muris hostium propemodum cohærebat.

Jamque crebris arietibus saxorum compage laxata, munimenta defecerant, et classis intraverat portum, et quidam Macedonum in turres hostium desertas evaserant, quum Tyrii, tot simul malis victi, alii supplices in templa confugiunt, alii foribus ædium obseratis occupant liberum mortis arbitrium: nonnulli ruunt in hostem, haud inulti tamen perituri; magna pars summa tectorum obtinebat, saxa, et quidquid manibus fors dederat, ingerentes subeuntibus. Alexander, exceptis qui in templa confugerant, omnes interfici, ignemque tectis injici jubet. His per præcones pronuntiatis, nemo tamen armatus opem a diis petere sustinuit: pueri virginesque templa compleverant; viri in vestibulo suarum quisque ædium stabant, parata sævientibus turba.

Multis tamen saluti fuere Sidonii, qui intra Macedonum præsidia erant. Hi urbem quidem inter victores intraverant, sed cognationis cum Tyriis memores (quippe utramque urbem Agenorem condidisse credebant), multos Tyriorum etiam protegentes, ad sua perduxere navigia: quibus occultatis, Sidona devecti sunt. Quindecim millia hoc furto subducta sævitiæ sunt, quantumque sanguinis fusum sit, vel ex hoc existimari potest, quod intra munimenta urbis sex millia armatorum trucidata sunt. Triste deinde spectaculum victoribus ira præbuit

regis : duo millia, in quibus occidendis defecerat rabies, crucibus affixi per ingens litoris spatium pependerunt. Carthaginiensium legatis pepercit; addita denuntiatione belli, quod præsentium rerum necessitas moraretur.

Tyrus septimo mense, quam oppugnari cœpta erat, capta est; urbs et vetustate originis, et crebra fortunæ varietate ad memoriam posteritatis insignis. Condita ab Agenore, diu mare, non vicinum modo, sed quodcunque classes ejus adierunt, ditionis suæ fecit; et, si famæ libet credere, hæc gens litteras prima aut docuit, aut didicit. Coloniæ certe ejus pæne orbe toto diffusæ sunt : Carthago in Africa, in Bœotia Thebæ, Gades ad Oceanum. Credo libero commeantes mari, sæpiusque adeundo ceteris incognitas terras, elegisse sedes juventuti qua tunc abundabant : seu quia crebris motibus terræ (nam hoc quoque traditur) cultores ejus fatigati, nova et externa domicilia armis sibimet quærere cogebantur. Multis ergo casibus defuncta, et post excidium renata, nunc tamen longa pace cuncta refovente, sub tutela romanæ mansuetudinis acquiescit.

V. Iisdem ferme diebus Darii litteræ allatæ sunt, tandem ut regi scriptæ : petebat uti filiam suam, Statiræ erat nomen, nuptiis Alexander sibi adjungeret. Dotem fore omnem regionem inter Hellespontum et Halyn amnem sitam; inde Orientem spectantibus terris contentum se fore. Si forte dubitaret, quod offerretur, accipere, nunquam diu eodem vestigio stare fortunam, semperque homines, quantamcunque felicitatem habeant, invidiam tamen sentire majorem. Vereri, ne se, avium

modo, quas naturalis levitas ageret ad sidera, inani ac puerili mentis affectu efferret. Nihil difficilius esse, quam in illa ætate tantam capere fortunam. Multas se adhuc reliquias habere; nec semper in angustiis posse deprehendi : transeundum esse Alexandro Euphraten, Tigrinque, et Araxen, et Hydaspen, magna munimenta regni sui : veniendum in campos, ubi paucitate suorum erubescendum sit. Mediam, Hyrcaniam, Bactra, et Indos Oceani accolas quando aditurum? ne Sogdianos et Arachosios nominaret, ceterasque gentes ad Caucasum et Tanaim pertinentes. Senescendum fore tantum terrarum vel sine prœlio obeunti. Se vero ad ipsum vocare desineret : namque illius exitio esse venturum.

Alexander iis qui litteras attulerant respondit, Darium sibi aliena promittere : quod totum amiserit, velle partiri. Doti sibi dari Lydiam, Ioniam, Æolidem, Hellesponti oram, victoriæ suæ præmia; leges autem a victoribus dici, accipi a victis. In utro statu ambo essent, si solus ignoraret, quamprimum Marte decerneret. Se quoque, quum transisset mare, non Ciliciam, aut Lydiam (quippe tanti belli exiguam hanc esse mercedem), sed Persepolim caput regni ejus, Bactra deinde, et Ecbatana, ultimique Orientis oram imperio suo destinasse. Quacunque ille fugere potuisset, ipsum sequi posse : desineret terrere fluminibus, quem sciret maria transisse.

Reges quidem invicem hæc scripserant. Sed Rhodii urbem suam portusque dedebant Alexandro. Ille Ciliciam Socrati tradiderat, Philota regioni circa Tyrum jusso præsidere. Syriam quæ Cœle appellatur, Androma-

cho Parmenio tradiderat, bello, quod supererat, interfuturus. Rex Hephæstione Phœnices oram classe prætervehi jusso, ad urbem Gazan cum omnibus copiis venit. Iisdem fere diebus solenne erat ludicrum Isthmiorum, quod conventu totius Græciæ celebratur. In eo concilio, ut sunt Græcorum temporaria ingenia, decernunt, ut quindecim legarentur ad regem, qui ob res pro salute Græciæ ac libertate gestas, coronam auream donum victoriæ ferrent. Iidem paulo ante incertæ famæ captaverant auram, ut, quocunque pendentes animos tulisset fortuna, sequerentur.

Ceterum, non ipse modo rex obibat urbes, imperii jugum adhuc recusantes; sed prætores quoque ipsius, egregii duces, pleraque invaserant. Calas Paphlagoniam, Antigonus Lycaoniam : Balacrus, Idarne prætore Darii superato, Miletum cepit : Amphoterus et Hegelochus, centum sexaginta navium classe, insulas inter Achaiam atque Asiam in ditionem Alexandri redegerunt. Tenedo quoque recepta, Chium, incolis ultro vocantibus, statuerant occupare : sed Pharnabazus, Darii prætor, comprehensis qui res ad Macedonas trahebant, rursus Apollonidi et Athanagoræ, suarum partium viris, urbem cum modico præsidio militum tradit. Præfecti Alexandri in obsidione urbis perseverabant, non tam suis viribus, quam ipsorum qui obsidebantur voluntate. Nec fefellit opinio; namque inter Apollonidem et duces militum orta seditio irrumpendi in urbem occasionem dedit; quumque porta effracta cohors Macedonum intrasset, oppidani, olim consilio proditionis agitato, aggregant se Amphotero et Hegelocho, Persarumque præsidio cæso, Phar-

nabazus cum Apollonide et Athanagora vincti traduntur; duodecim triremes cum suo milite ac remige; præter eas triginta inanes et piratici lembi, Græcorumque tria millia a Persis mercede conducta : his in supplementum copiarum suarum distributis, piratisque supplicio affectis, captivos remiges adjecere classi suæ.

Forte Aristonicus, Methymnæorum tyrannus, cum piraticis navibus, ignarus omnium, quæ ad Chium acta erant, prima vigilia ad portus claustra successit; interrogatusque a custodibus quis esset, Aristonicum ad Pharnabazum venire respondit. Illi Pharnabazum quidem jam quiescere, et non posse tum adiri; ceterum patere socio atque hospiti portum, et postero die Pharnabazi copiam fore affirmant. Nec dubitavit Aristonicus primus intrare : secuti sunt ducem piratici lembi; ac dum applicant navigia crepidini portus, objicitur a vigilibus claustrum, et qui proximi excubabant, ab iisdem excitantur : nulloque ex his auso repugnare, omnibus catenæ injectæ sunt. Amphotero deinde Hegelochoque traduntur. Hinc Macedones transiere Mitylenen, quam Chares Atheniensis nuper occupatam, duorum millium Persarum præsidio tenebat : sed quum obsidionem tolerare non posset, urbe tradita, pactus ut incolumi abire liceret, Imbrum petit; deditis Macedones pepercerunt.

VI. Darius, desperata pace, quam per litteras legatosque impetrari posse crediderat, ad reparandas vires bellumque impigre renovandum intendit animum. Duces ergo copiarum Babyloniam convenire; Bessum quoque, Bactrianorum prætorem, quam maximo posset exercitu coacto, descendere ad se jubet. Sunt autem Bactriani

inter illas gentes promptissimi, horridis ingeniis, multumque a Persarum luxu abhorrentibus; siti haud procul Scytharum bellicosissima gente, et rapto vivere assueti; semperque in armis errant. Sed Bessus suspecta perfidia, haud sane æquo animo in secundo se continens gradu, regem terrebat : nam quum regnum affectaret, proditio, qua sola id assequi poterat, timebatur.

Ceterum Alexander, quam regionem Darius petisset omni cura vestigans, tamen explorare non poterat, more quodam Persarum, arcana regum mira celantium fide; non metus, non spes elicit vocem, qua prodantur occulta; vetus disciplina regum silentium vitæ periculo sanxerat; lingua gravius castigatur quam ullum probrum; nec magnam rem sustineri posse credunt ab eo, cui tacere grave sit, quod homini facillimum voluerit esse natura. Ob hanc causam Alexander omnium, quæ apud hostem gererentur, ignarus, urbem Gazan obsidebat. Præerat ei Betis, eximiæ in regem suum fidei; modicoque præsidio muros ingentis operis tuebatur.

Alexander, æstimato locorum situ, agi cuniculos jussit, facili ac levi humo acceptante occultum opus; quippe multam arenam vicinum mare evomit, nec saxa cotesque, quæ interpellent specus, obstabant. Igitur ab ea parte, quam oppidani conspicere non possent, opus orsus, ut a sensu ejus averteret, turres muris admoveri jubet. Sed eadem humus movendis inutilis turribus, desidente sabulo, agilitatem rotarum morabatur, et tabulata turrium perfringebat; multique vulnerabantur impune, quum idem recipiendis, qui admovendis turribus labor eos fatigaret.

Ergo, receptui signo dato, postero die muros corona circumdari jussit : ortoque sole, priusquam admoveret exercitum, opem deum exposcens, sacrum patrio more faciebat. Forte prætervolans corvus glebam, quam unguibus ferebat, subito omisit ; quæ, quum regis capiti incidisset, resoluta defluxit : ipsa autem avis in proxima turre consedit. Illita erat turris bitumine ac sulphure : in qua alis hærentibus, frustra se allevare conatus a circumstantibus capitur. Digna res visa de qua vates consulerentur, et erat non intactus ea superstitione mentis. Ergo Aristander, cui maxima fides habebatur, urbis quidem excidium augurio illo portendi; ceterum, periculum esse, ne rex vulnus acciperet; itaque monuit, ne quid eo die inciperet. Ille, quanquam unam urbem sibi, quo minus securus Ægyptum intraret, obstare ægre ferebat, tamen paruit vati, signumque receptui dedit.

Hinc animus crevit obsessis, egressique porta recedentibus inferunt signa; cunctationem hostium fore suam occasionem rati. Sed acrius quam constantius prœlium inierunt : quippe ut Macedonum signa circumagi videre, repente sistunt gradum. Jamque ad regem prœliantium clamor pervenerat, quum denunciati periculi haud sane memor, loricam tamen, quam raro induebat, amicis orantibus, sumpsit; et ad prima signa pervenit. Quo conspecto, Arabs quidam, Darii miles, majus fortuna sua facinus ausus, clypeo gladium tegens, quasi transfuga genibus regis advolvitur; ille assurgere supplicem, recipique inter suos jussit. At gladio barbarus strenue in dextram translato, cervicem appetit regis, qui, exigua corporis declinatione evitato ictu, in vanum

manum barbari lapsam amputat gladio, denunciato in illum diem periculo, ut arbitrabatur ipse, defunctus. Sed, ut opinor, inevitabile est fatum; quippe dum inter primores promptius dimicat, sagitta ictus est, quam per loricam adactam, stantem in humero medicus ejus Philippus evellit.

Plurimus deinde sanguis manare cœpit, omnibus territis, quia nunquam tam alte penetrasse telum, lorica obstante, cognoverant; ipse, ne oris quidem colore mutato, supprimi sanguinem, et vulnus obligari jussit. Diu ante ipsa signa vel dissimulato, vel victo dolore persliterat, quum suppressus paulo ante sanguis medicamento manare latius cœpit; et vulnus, quod recens adhuc dolorem non moverat, frigente sanguine intumuit. Linqui deinde animo, et summitti genu cœpit; quem proximi exceptum in castra receperunt; et Betis interfectum ratus, urbem ovans victoria repetit. At Alexander nondum percurato vulnere, aggerem, quo mœnium altitudinem æquaret, exstruxit; et pluribus cuniculis muros subrui jussit. Oppidani ad pristinum fastigium mœnium novum exstruxere munimentum : sed ne id quidem turres aggeri impositas æquare poterat; itaque interiora quoque urbis infesta telis erant. Ultima pestis urbis fuit cuniculo subrutus murus, per cujus ruinas hostis intravit.

Ducebat ipse rex antesignanos; et dum incautius subit, saxo crus ejus affligitur; innixus tamen telo, nondum prioris vulneris obducta cicatrice, inter primores dimicat : ira quoque accensus, quod duo in obsidione urbis ejus acceperat vulnera. Betim, egregia edita pugna, multisque vulneribus confectum deseruerant sui :

nec tamen segnius prœlium capessebat, lubricis armis suo pariter atque hostium sanguine. Sed quum undique unus omnium telis peteretur, ad postremum, exhaustis viribus, vivus in potestatem hostium pervenit; quo ad regem adducto, insolenti gaudio juvenis elatus, alias virtutis etiam in hoste mirator, « Non ut voluisti, inquit, morieris, Beti : sed quidquid in captivum inveniri potest, passurum esse te cogita. » Ille non interrito modo, sed contumaci quoque vultu intuens regem, nullam ad minas ejus reddit vocem. Tum Alexander : « Videtisne obstinatum ad tacendum? inquit; num genu posuit? num supplicem vocem misit? Vincam tamen silentium, et si nihil aliud, certe gemitu interpellabo. »

Iram deinde vertit in rabiem, jam tum peregrinos ritus nova subeunte fortuna : per talos enim spirantis lora trajecta sunt, religatumque ad currum traxere circa urbem equi, gloriante rege Achillem, a quo genus ipse deduceret, imitatum se esse pœna in hostem capienda. Cecidere Persarum Arabumque circa decem millia : nec Macedonibus incruenta victoria fuit. Obsidio certe non tam claritate urbis nobilitata est, quam geminato periculo regis, qui Ægyptum adire festinans, Amyntam cum decem triremibus in Macedoniam ad inquisitionem novorum militum misit : namque prœliis etiam secundis atterebantur copiæ, devictarumque gentium militi minor quam domestico fides habebatur.

VII. Ægyptii olim Persarum opibus infensi, quippe avare et superbe imperitatum sibi esse credebant, ad spem adventus ejus erexerant animos : utpote qui Amyntam quoque transfugam, et cum precario imperio ve-

nientem, læti recepissent. Igitur ingens multitudo Pelusium, qua intraturus videbatur, convenerat : atque ille, septimo die posteaquam a Gaza copias moverat, in regionem Ægypti, quam nunc *Castra Alexandri* vocant, pervenit. Deinde, pedestribus copiis Pelusium petere jussis, ipse cum expedita delectorum manu Nilo amne vectus est : nec sustinuere adventum ejus Persæ, defectione quoque perterriti. Jamque haud procul Memphi erat; in cujus præsidio Mazaces prætor Darii relictus, Orio amne superato, octingenta talenta Alexandro, omnemque regiam supellectilem tradidit.

A Memphi eodem flumine vectus, ad interiora Ægypti penetrat, compositisque rebus ita, ut nihil ex patrio Ægyptiorum more mutaret, adire Jovis Ammonis oraculum statuit. Iter expeditis quoque et paucis vix tolerabile ingrediendum erat : terra cœloque aquarum penuria est; steriles arenæ jacent, quas ubi vapor solis accendit, fervido solo exurente vestigia, intolerabilis æstus exsistit; luctandumque est, non tantum cum ardore et siccitate regionis, sed etiam cum tenacissimo sabulo, quod præaltum, et vestigio cedens, ægre moliuntur pedes.

Hæc Ægyptii vero majora jactabant. Sed ingens cupido animum stimulabat adeundi Jovem, quem generis sui auctorem, haud contentus mortali fastigio, aut credebat esse, aut credi volebat. Ergo cum iis quos ducere secum statuerat secundo amne descendit ad Marcotim paludem; eo legati Cyrenensium dona attulere, pacem, et ut adiret urbes suas, petentes. Ille, donis acceptis, amicitiaque conjuncta, destinata exsequi pergit. Ac primo quidem et sequenti die tolerabilis labor visus, nondum

tum vastis nudisque solitudinibus aditis, jam tamen sterili et emoriente terra. Sed ut aperuere se campi alto obruti sabulo, haud secus quam profundum æquor ingressi, terram oculis requirebant. Nulla arbor, nullum culti soli occurrebat vestigium; aqua etiam defecerat, quam utribus cameli vexerant: et in arido solo ac fervido sabulo nulla erat. Ad hæc sol omnia incenderat, siccaque et adusta erant ora; quum repente, sive illud deorum munus, sive casus fuit, obductæ cœlo nubes condidere solem: ingens æstu fatigatis, etiamsi aqua deficeret, auxilium. Enimvero, ut largum quoque imbrem excusserunt procellæ, pro se quisque excipere eum, quidam ob sitim impotentes sui, ore quoque hianti captare cœperunt. Quatriduum per vastas solitudines absumptum est.

Jamque haud procul oraculi sede aberant, quum complures corvi agmini occurrunt, modico volatu prima signa antecedentes: et modo humi residebant, quum lentius agmen incederet; modo se pennis levabant, antecedentium iterque monstrantium ritu. Tandem ad sedem consecratam deo ventum est. Incredibile dictu, inter vastas solitudines sita, undique ambientibus ramis, vix in densam umbram cadente sole, contecta est: multique fontes dulcibus aquis passim manantibus alunt sylvas. Cœli quoque mira temperies, verno tepori maxime similis, omnes anni partes pari salubritate percurrit. Accolæ sedis sunt ab oriente proximi Æthiopum: in meridiem versus Arabes spectant; Troglodytis cognomen est: quorum regio usque ad rubrum mare excurrit; at qua vergit ad occidentem, alii Æthiopes colunt, quos Scenitas

vocant : a septemtrione Nasamones sunt, gens syrtica, navigiorum spoliis quæstuosa; quippe obsident litora, et æstu destituta navigia notis sibi vadis occupant.

Incolæ nemoris, quos *Ammonios* vocant, dispersis tuguriis habitant : medium nemus pro arce habent, triplici muro circumdatum. Prima munitio tyrannorum veterum regiam clausit : in proxima conjuges eorum cum liberis et pellicibus habitant; hic quoque dei oraculum est : ultima munimenta satellitum armigerorumque sedes erant. Est etiam aliud Ammonis nemus : in medio habet fontem; aquam Solis vocant : sub lucis ortum tepida manat; medio die, quum vehementissimus est calor, frigida eadem fluit; inclinato in vesperam calescit; media nocte fervida exæstuat; quoque propius nox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decrescit, donec sub ipsum diei ortum assueto tepore languescat.

Id quod pro deo colitur, non eamdem effigiem habet, quam vulgo diis artifices accommodaverunt : umbilico maxime similis est habitus, smaragdo et gemmis coagmentatus. Hunc, quum responsum petitur, navigio aurato gestant sacerdotes, multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus : sequuntur matronæ virginesque patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propitiari Jovem credunt, ut certum edat oraculum.

At tum quidem regem propius adeuntem maximus natu e sacerdotibus *filium* appellat; hoc nomen illi parentem Jovem reddere affirmans. Ille se vero ait, et accipere, et agnoscere, humanæ sortis oblitus. Consuluit deinde, an totius orbis imperium fatis sibi destinaret

pater; vates, æque in adulationem compositus, terrarum omnium rectorem fore ostendit. Post hæc instituit quærere, an omnes parentis sui interfectores pœnas dedissent? Sacerdos parentem ejus negat ullius scelere posse violari: Philippi autem omnes interfectores luisse supplicia: adjecit, invictum fore, donec excederet ad deos. Sacrificio deinde facto, dona et sacerdotibus et deo data sunt; permissumque amicis, ut ipsi quoque consulerent Jovem. Nihil amplius quæsiverant, quam, an auctoresset sibi divinis honoribus colendi suum regem? Hoc quoque acceptum fore Jovi vates respondit.

Vere et salubriter æstimanti fidem oraculi vana profecto responsa videri potuissent: sed fortuna, quos uni sibi credere coegit, magna ex parte avidos gloriæ magis quam capaces facit. Jovis igitur filium se non solum appellari passus est, sed etiam jussit: rerumque gestarum famam, dum augere vult tali appellatione, corrumpit. Et Macedones, assueti quidem regio imperio, sed majore libertatis umbra quam ceteræ gentes, immortalitatem affectantem contumacius, quam aut ipsis expediebat, aut regi, aversati sunt. Sed hæc suo quæque tempori reserventur. Nunc cetera exsequi pergam.

VIII. Alexander ab Ammone rediens, ut ad Mareotim paludem, haud procul insula Pharo sitam, venit, contemplatus loci naturam, primum in ipsa insula statuerat urbem novam condere. Inde, ut apparuit magnæ sedis insulam haud capacem, elegit urbi locum, ubi nunc est Alexandria, appellationem trahens ex nomine auctoris. Complexus quidquid loci est inter paludem et mare, octoginta stadiorum muris ambitum destinat; et,

qui exædificandæ urbi præessent, relictis, Memphim petit. Cupido, haud injusta quidem, ceterum intempestiva, incesserat, non interiora modo Ægypti, sed etiam Æthiopiam invisere; Memnonis Tithonique celebrata regia cognoscendæ vetustatis avidum trahebat pæne extra terminos solis. Sed imminens bellum, cujus multo major supererat moles, otiosæ peregrinationi tempora exemerat.

Itaque Ægypto præfecit Æschylum Rhodium et Peucestem Macedonem; quatuor millibus militum in præsidium regionis ejus datis, claustra Nili fluminis Polemonem tueri jubet : triginta ad hoc triremes datæ. Africæ deinde, quæ Ægypto juncta est, præpositus Apollonius : vectigalibus ejusdem Africæ Ægyptique Cleomenes. Ex finitimis urbibus commigrare Alexandriam jussis, novam urbem magna multitudine implevit. Fama est, quum rex urbis futuræ muros polenta, ut Macedonum mos est, destinasset, avium greges advolasse, et polenta esse pastas, quumque id omen pro tristi a plerisque esset acceptum, respondisse vates, magnam illam urbem advenarum frequentiam culturam, multisque eam terris alimenta præbituram.

Regem, quum secundo amne deflueret, assequi cupiens Hector, Parmenionis filius, eximio ætatis flore, in paucis Alexandro carus, parvum navigium conscendit, pluribus, quam capere posset, impositis; itaque mersa navis omnes destituit. Hector, diu flumini obluctatus, quum madens vestis et astricti crepidis pedes natare prohiberent, in ripam tamen semianimis evasit; et ut primum fatigatus spiritum laxavit, quem metus et pericu-

lum intenderant, nullo adjuvante (quippe in diversum evaserant alii), exanimatus est. Rex amissi ejus desiderio vehementer afflictus est : repertumque corpus magnifico extulit funere.

Oneravit hunc dolorem nuncius mortis Andromachi, quem præfecerat Syriæ : vivum Samaritæ cremaverant. Ad cujus interitum vindicandum, quanta maxima celeritate potuit, contendit; advenientique sunt traditi tanti sceleris auctores. Andromacho deinde Memnona substituit, affectis supplicio, qui prætorem interemerant. Tyrannos, inter eos Methymnæorum Aristonicum et Chrysolaum, popularibus suis tradidit : quos illi ob injurias tortos necaverunt. Atheniensium deinde, Rhodiorum, et Chiorum legatos audit.

Athenienses victoriam gratulabantur; et, ut captivi Græcorum suis restituerentur, orabant; Rhodii et Chii de præsidio querebantur: omnes ea, quæ desiderare visi, impetraverunt. Mitylenis quoque, ob egregiam in partes suas fidem, et pecuniam, quam in bellum impenderant, reddidit, et magnam regionem finibus eorum adjecit. Cypriorum quoque regibus, qui a Dario defecerant ad ipsum, et oppugnanti Tyrum miserant classem, pro merito honos habitus est. Amphoterus deinde, classis præfectus, ad liberandam Cretam missus (namque et Persarum et Spartanorum armis pleraque ejus insulæ obsidebantur), ante omnia mare a piraticis classibus vindicare jussus : quippe obnoxium prædonibus erat, in bellum utroque rege converso. His compositis, Herculi Tyrio ex auro crateram cum triginta pateris dicavit : imminensque Dario iter ad Euphraten pronunciari jussit.

IX. Darius, quum ab Ægypto divertisse in Africam hostem comperisset, dubitaverat, utrumne circa Mesopotamiam subsisteret, an interiora regni sui peteret, haud dubie potentior auctor præsens futurus ultimis gentibus impigre bellum capessendi, quas ægre per præfectos suos moliebatur. Sed, ut idoneis auctoribus fama vulgavit, Alexandrum cum omnibus copiis, quamcunque ipse adisset regionem, petiturum, haud ignarus, quam cum strenuo res esset, omnia longinquarum gentium auxilia Babyloniam contrahi jussit. Bactriani, Scythæque, et Indi convenerant: nam et ceterarum gentium copiæ partibus simul affuerunt. Ceterum, quum dimidio ferme major esset exercitus, quam in Cilicia fuerat, multis arma deerant, quæ summa cura comparabantur.

Equitibus equisque tegumenta erant ex ferreis laminis serie inter se connexis: queis antea præter jacula nihil dederat, scuta gladiique adjiciebantur: equorumque domandi greges peditibus distributi sunt, ut major pristino esset equitatus: ingensque, ut crediderat, terror hostium, ducentæ falcatæ quadrigæ, unicum illarum gentium auxilium, secutæ sunt. Ex summo temone hastæ præfixæ ferro eminebant: utrinque a jugo ternos direxerant gladios, et inter radios rotarum plura spicula eminebant in adversum: aliæ deinde falces summis rotarum orbibus hærebant, et aliæ in terram dimissæ, quidquid obvium concitatis equis fuisset, amputaturæ.

Hoc modo instructo exercitu ac perarmato, Babylone copias movit. A parte dextra erat Tigris, nobilis fluvius; lævam tegebat Euphrates: agmen Mesopotamiæ campos impleverat. Tigri deinde superato, quum audis-

set haud procul abesse hostem, Satropatem equitum præfectum cum mille delectis præmisit. Mazæo prætori sex millia data, quibus hostem transitu amnis arceret; eidem mandatum, ut regionem, quam Alexander esset aditurus, popularetur atque ureret; quippe credebat inopia debellari posse nihil habentem, nisi quod rapiendo occupasset : ipsi autem commeatus alii terra, alii Tigri amne subvehebantur. Jam pervenerat ad Arbela vicum, nobilem sua clade facturus; hic commeatuum sarcinarumque majore parte deposita, Lycum amnem ponte junxit, et per dies quinque, sicut ante Euphraten, trajecit exercitum. Inde, octoginta fere stadia progressus, ad alterum amnem, *Bumado* nomen est, castra posuit. Opportuna explicandis copiis regio erat, equitabilis et vasta planities; ne stirpes quidem et brevia virgulta operiunt solum : liberque prospectus oculorum et ad ea, quæ procul recessere, permittitur. Itaque, si qua campi eminebant, jussit æquari, totumque fastigium extendi.

Alexandro, qui numerum copiarum ejus, quantum procul conjectari poterant, æstimabant, vix fecerunt fidem, tot millibus cæsis, majores copias esse reparatas. Ceterum omnis periculi et maxime multitudinis contemptor, undecimis castris pervenit ad Euphraten : quo pontibus juncto, equites primos ire, phalangem sequi jubet; Mazæo, qui, ad inhibendum transitum ejus, cum sex millibus equitum occurrerat, non auso periculum sui facere. Paucis deinde, non ad quietem, sed ad reparandos animos, diebus datis militi, strenue hostem insequi cœpit, metuens, ne interiora regni sui peteret, sequendusque esset per loca omni solitudine atque ino-

pia vasta. Igitur quarto die præter Arbela penetrat ad Tigrim.

Tota regio ultra amnem recenti fumabat incendio; quippe Mazæus, quæcunque adierat, haud secus quam hostis urebat. Ac primo, caligine, quam fumus effuderat, obscurante lucem, insidiarum metu substitit: deinde, ut speculatores præmissi tuta omnia nunciaverunt, paucos equitum ad tentandum vadum fluminis præmisit: cujus altitudo primo summa equorum pectora, mox ut in medium alveum ventum est, cervices quoque æquabat. Nec sane alius ad Orientis plagam tam violentus invehitur, multorum torrentium non aquas solum, sed etiam saxa secum trahens: itaque a celeritate qua defluit, *Tigri* nomen est inditum; quia Persica lingua *Tigrim* sagittam appellant. Igitur pedes, velut divisus in cornua, circumdato equitatu, levatis super capita armis, haud ægre ad ipsum alveum penetrat. Primus inter pedites rex egressus in ripam, vadum militibus manu, quando vox exaudiri non poterat, ostendit; sed gradum firmare vix poterant, quum modo saxa lubrica vestigium fallerent, modo rapidior unda subduceret.

Præcipuus erat labor eorum qui humeris onera portabant: quippe quum semetipsos regere non possent, in rapidos gurgites incommodo onere auferebantur; et dum sua quisque spolia consequi studet, major inter ipsos, quam cum amne orta luctatio est; cumulique sarcinarum passim fluitantes plerosque perculerant. Rex monere, ut satis haberent, arma retinere; cetera se redditurum. Sed neque consilium, neque imperium accipi poterat: obstrepebat hinc metus; præter hunc invicem

nutantium mutuus clamor. Tandem, qua leniore tractu amnis aperit vadum, emersere : nec quidquam præter paucas sarcinas desideratum est. Deleri potuit exercitus, si quis ausus esset vincere : sed perpetua fortuna regis avertit inde hostem.

Sic Granicum, tot millibus equitum peditumque in ulteriore stantibus ripa, superavit; sic angustis in Ciliciæ callibus, tantam multitudinem hostium. Audaciæ quoque, qua maxime viguit, ratio minui potest; quia nunquam in discrimen venit, an temere fecisset. Mazæus, qui, si transeuntibus flumen supervenisset, haud dubie oppressurus fuit incompositos, in ripa demum, et jam perarmatos, adequitare cœpit. Mille admodum equites præmiserat. Quorum paucitate Alexander explorata, deinde contempta, præfectum Pæonum Aristona laxatis habenis invehi jussit. Insignis eo die pugna equitum, et præcipue Aristonis fuit : præfectum equitatus Persarum Satropatem, directa in gutture hasta, transfixit; fugientemque per medios hostes consecutus, ex equo præcipitavit; et obluctanti caput gladio dempsit, quod relatum magna cum laude ante regis pedes posuit.

X. Biduo ibi rex stativa habuit : in proximum deinde iter pronunciari jussit. Sed prima fere vigilia, luna deficiens primum nitorem sideris sui condidit ; deinde sanguinis colore suffuso lumen omne fœdavit ; sollicitisque sub ipsum tanti discriminis casum ingens religio, et ex ea formido quædam incussa est. Diis invitis in ultimas terras trahi se querebantur ; jam nec flumina posse adiri, nec sidera pristinum præstare fulgorem : vastas terras, deserta omnia occurrere : in unius hominis jac-

tationem tot millium sanguinem impendi; fastidio esse patriam; abdicari Philippum patrem; cœlum vanis cogitationibus peti.

Jam pro seditione res erat, quum ad omnia interritus, duces principesque militum frequentes adesse prætorio, Ægyptiosque vates, quos cœli ac siderum peritissimos esse credebat, quid sentirent, expromere jubet. At illi, qui satis scirent, temporum orbes implere destinatas vices, lunamque deficere, quum aut terram subiret, aut sole premeretur, rationem quidem ipsis perceptam non edocent vulgus : ceterum affirmant, solem Græcorum, lunam esse Persarum; quoties illa deficiat, ruinam stragemque illis gentibus portendi; veteraque exempla percensent Persidis regum, quos adversis diis pugnasse lunæ ostendisset defectio.

Nulla res efficacius multitudinem regit quam superstitio : alioquin impotens, sæva, mutabilis, ubi vana religione capta est, melius vatibus quam ducibus suis paret. Igitur, edita in vulgus Ægyptiorum responsa rursus ad spem et fiduciam erexere torpentes. Rex, impetu animorum utendum ratus, secunda vigilia castra movit : dextra Tigrim habebat; a læva montes, quos *Gordœos* vocant. Hoc ingresso iter speculatores, qui præmissi erant, sub lucis ortum, Darium adventare nunciaverunt. Instructo igitur milite, et composito agmine, antecedebat. Sed Persarum exploratores erant mille ferme, qui speciem agminis magni fecerant : quippe ubi explorari vera non possunt, falsa per metum augurantur.

His cognitis, rex, cum paucis suorum assecutus agmen refugientium ad suos, alios cecidit, alios cepit :

equitesque præmisit, simul speculatum, simul ut ignem, quo barbari cremaverant vicos, exstinguerent; quippe fugientes raptim tectis acervisque frumenti injecerant flammas : quæ quum in summo hæsissent, ad inferiora nondum penetraverant. Exstincto igitur igne, plurimum frumenti repertum est : copia aliarum quoque rerum abundare cœperunt. Ea res ipsa militi ad persequendum hostem animum incendit; quippe, urente et populanti eo terram, festinandum erat, ne incendio cuncta præriperet. In rationem ergo necessitas versa; quippe Mazæus, qui antea per otium vicos incenderat, jam fugere contentus, pleraque inviolata hosti reliquit. Alexander, haud longius centum quinquaginta stadiis Darium abesse compererat; itaque ad satietatem quoque copia commeatuum instructus, quatriduo in eodem loco substitit.

Interceptæ deinde Darii litteræ sunt, quibus Græci milites sollicitabantur, ut regem aut interficerent, aut proderent : dubitavitque, an eas pro concione recitaret, satis confisus Græcorum quoque erga se benevolentiæ ac fidei. Sed Parmenio deterruit; non esse talibus promissis imbuendas aures militum; patere vel unius insidiis regem; nihil nefas esse avaritiæ. Secutus consilii auctorem, castra movit. Iter facienti spado unus ex captivis, qui Darii uxorem comitabantur, deficere eam nunciat, et vix spiritum ducere. Itineris continui labore animique ægritudine fatigata, inter socrus et virginum filiarum manus collapsa erat, deinde et exstincta : id ipsum nuncians alius supervenit. Et rex, haud secus quam si parentis suæ mors nunciata esset, crebros edidit gemitus : lacrymisque obortis, quales Darius profu-

disset, in tabernaculum, in quo mater erat Darii, defuncto assidens corpori, venit. Hic vero renovatus est mœror, ut prostratam humi vidit; recenti malo priorum quoque admonita, receperat in gremium adultas virgines, magna quidem mutui doloris solatia, sed quibus ipsa deberet esse solatio. In conspectu erat nepos parvulus, ob id ipsum miserabilis, quod nondum sentiebat calamitatem, maxima ex parte ad ipsum redundantem.

Crederes, Alexandrum inter suas necessitudines flere, et solatia non adhibere, sed quærere; cibo certe abstinuit, omnemque honorem funeri, patrio Persarum more, servavit : dignus, hercule, qui nunc quoque tantæ mansuetudinis et continentiæ ferat fructum. Semel omnino eam viderat, quo die capta est, nec ut ipsam, sed ut Darii matrem videret : eximiamque pulchritudinem formæ ejus non libidinis habuerat incitamentum, sed gloriæ.

E spadonibus, qui circa reginam erant, Tyriotes, inter trepidationem lugentium elapsus per eam portam, quæ, quia ab hoste aversa erat, levius custodiebatur, ad Darii castra pervenit : exceptusque a vigilibus, in tabernaculum regis perducitur, gemens et veste lacerata. Quem ut conspexit Darius, multiplici exspectatione commotus, et, quid potissimum timeret, incertus : « Vultus tuus, inquit, nescio quod ingens malum præfert : sed cave miseri hominis auribus parcas; didici enim esse infelix; et sæpe calamitatis solatium est, nosse sortem suam. Num, quod maxime suspicor, et loqui timeo, ludibria meorum nunciaturus es, mihi, et, ut credo,

ipsis quoque, omni graviora supplicio? » Ad hæc Tyriotes : « Istud quidem procul abest, inquit : quantuscunque enim reginis honor ab iis, qui parent, haberi potest, tuis a victore servatus est : sed uxor tua paulo ante excessit e vita. »

Tum vero non gemitus modo, sed etiam ejulatus totis castris exaudiebantur : nec dubitavit Darius, quin interfecta esset, quia nequisset contumeliam pati, exclamatque amens dolore : « Quod ego tantum nefas commisi, Alexander? quem tuorum propinquorum necavi, ut hanc vicem sævitiæ meæ reddas? Odisti me, non quidem provocatus : sed finge justum intulisse te bellum; cum feminis ergo agere debueras? » Tyriotes affirmare per deos patrios, nihil in eam gravius esse consultum : ingemuisse etiam Alexandrum morti, et non parcius flevisse, quam ipse lacrymaretur. Ob hæc ipsa amantis animus in sollicitudinem suspicionemque revolutus est, desiderium captivæ profecto a consuetudine stupri ortum esse conjectans. Summotis igitur arbitris, uno duntaxat Tyriote retento, jam non flens, sed suspirans : « Videsne in te, Tyriote, locum mendacio non esse? tormenta jam hic erunt : sed ne exspectaveris per deos, si quid tui tibi regis reverentiæ est : num, quod et scire expeto, et quærere pudet, ausus est et dominus, et juvenis? » Ille quæstioni corpus offerre, deos testes invocare, caste sancteque habitam esse reginam.

Tandem, ut fides facta est, vera esse, quæ affirmaret spado, capite velato, diu flevit : manantibusque adhuc lacrymis, veste ab ore rejecta, ad cœlum manus tendens : « Dii patrii, inquit, primum mihi stabilite re-

gnum : deinde, si de me jam transactum est, precor, ne quis Asiæ rex sit, quam iste tam justus hostis, tam misericors victor. »

XI. Itaque quanquam, pace frustra bis petita, omnia in bellum consilia converterat, victus tamen continentia hostis, ad novas pacis conditiones ferendas decem legatos, cognatorum principes, misit : quos Alexander, concilio advocato, introduci jussit. E quibus maximus natu : « Darium, inquit, ut pacem a te jam hoc tertio peteret, nulla vis subegit; sed justitia et continentia tua expressit. Matrem, conjugem, liberosque ejus, nisi quod sine illo sunt, captos esse non sensit : pudicitiæ earum quæ supersunt curam haud secus quam parens agens, reginas appellas; speciem pristinæ fortunæ retinere pateris. Vultum tuum video, qualis Darii fuit, quum dimitteremur ab eo : et ille tamen uxorem, tu hostem luges. Jam in acie stares, nisi cura te sepulturæ ejus moraretur. Et quid mirum est, si tam ab amico animo pacem petit? quid opus est armis, inter quos odia sublata sunt? Antea imperio tuo finem destinabat Halyn amnem, qui Lydiam terminat. Nunc, quidquid inter Hellespontum et Euphraten est, in dotem filiæ offert, quam tibi tradit : Ochum filium, quem habes, pacis et fidei obsidem retine : matrem et duas virgines filias redde : pro tribus corporibus triginta millia talentum auri precatur accipias.

« Nisi moderationem animi tui notam haberem, non dicerem hoc esse tempus, quo pacem non dare solum, sed etiam occupare deberes. Respice, quantum post te reliqueris : intuere, quantum petas! Periculosum est præ-

grave imperium : difficile est continere, quod capere non possis. Videsne, ut navigia, quæ modum excedunt, regi nequeant? Nescio an Darius ideo tam multa amiserit, quia nimiæ opes magnæ jacturæ locum faciunt. Facilius est quædam vincere, quam tueri : quam, hercule, expeditius manus nostræ rapiunt, quam continent! Ipsa mors uxoris Darii te admonere potest, minus jam misericordiæ tuæ licere, quam licuit. »

Alexander, legatis excedere tabernaculo jussis, quid placeret ad concilium refert. Diu nemo quid sentiret ausus est dicere, incerta regis voluntate. Tandem Parmenio, ante suasisse ait, ut captivos apud Damascum redimentibus redderet; ingentem pecuniam potuisse redigi ex iis, qui multi vincti virorum fortium occuparent manus. Et nunc magnopere censere, ut unam anum et duas puellas, itinerum agminumque impedimenta, triginta millibus talentis auri permutet. Opimum regnum occupari posse conditione, non bello : nec quemquam alium inter Istrum et Euphraten possedisse terras ingenti spatio intervalloque discretas. Macedoniam quoque respiceret potius, quam Bactra et Indos intueretur.

Ingrata oratio regi fuit. Itaque, ut finem dicendi fecit : « Et ego, inquit, pecuniam quam gloriam mallem, si Parmenio essem. Nunc Alexander, de paupertate securus sum : et me non mercatorem memini esse, sed regem. Nihil quidem habeo venale; sed fortunam meam utique non vendo. Captivos si placet reddi, honestius dono dabimus, quam pretio remittemus. »

Introductis deinde legatis, ad hunc modum respondit : « Nunciate Dario, me, quæ fecerim clementer et

liberaliter, non amicitiæ ejus tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captivis et feminis gerere non soleo : armatus sit oportet, quem oderim. Quod si saltem pacem bona fide peteret, deliberarem forsitan, an darem : verum enimvero, quum modo milites meos litteris ad proditionem, modo amicos ad perniciem meam pecunia sollicitet, ad internecionem mihi persequendus est, non ut justus hostis, sed ut percussor et veneficus. Conditiones vero pacis, quas fertis, si accepero, victorem eum faciunt.

« Quæ post Euphraten sunt liberaliter donat : ubi igitur me affamini ? nempe ultra Euphraten sum : summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, ut sciam vestrum esse quod ceditis. Eadem liberalitate dat mihi filiam suam ; nempe quam scio alicui servorum suorum nupturam : multum vero mihi præstat, si me Mazæo generum præponit ! Ite, nunciate regi vestro, et quæ amisit, et quæ adhuc habet, præmia esse belli : hoc regente utriusque terminos regni, id quemque habiturum, quod proximæ lucis assignatura fortuna est. »

Legati respondent, quum bellum in animo sit, facere eum simpliciter, quod spe pacis non frustraretur ; ipsos petere, quamprimum dimittantur ad regem : eum quoque bellum parare debere. Dimissi nunciant adesse certamen.

XII. Ille quidem confestim Mazæum cum tribus millibus equitum ad itinera, quæ hostis petiturus erat, occupanda præmisit. Alexander, corpori uxoris ejus justis persolutis, omnique graviore comitatu intra eadem mu-

nimenta cum modico præsidio relicto, ad hostem contendit. In duo cornua diviserat peditem, in utrumque latus equite circumdato : impedimenta sequebantur agmen. Præmissum deinde concitis equis Menidan jubet explorare, ubi Darius esset. At ille, quum Mazæus haud procul consedisset, non ausus ultra procedere, nihil aliud, quam fremitum hominum hinnitumque equorum exaudisse nunciat. Mazæus quoque, conspectis procul exploratoribus, in castra se recipit, adventus hostium nuncius.

Igitur Darius, qui in patentibus campis decernere optabat, armari militem jubet, aciemque disponit. In lævo cornu Bactriani ibant equites, mille admodum; Dahæ totidem : et Arachosii Susiique quatuor millia explebant. Hos quinquaginta falcati currus sequebantur; proximus quadrigis erat Bessus cum octo millibus equitum, item Bactrianis. Messagetæ duobus millibus agmen ejus claudebant. Pedites his plurium gentium non mixtas, sed suæ quisque nationis, junxerant copias. Persas deinde, cum Mardis Sogdianisque, Ariobarzanes et Orobates ducebant. Illi partibus copiarum, summæ Orsines præerat, a septem Persis oriundus, ad Cyrum quoque nobilissimum regem originem sui referens. Hos aliæ gentes, ne sociis quidem satis notæ, sequebantur. Post quas, quinquaginta quadrigas Phradates magno Caspianorum agmine antecedebat. Indi ceterique Rubri maris accolæ, nomina verius quam auxilia, post currus erant. Claudebatur hoc agmen aliis falcatis curribus quinquaginta; queis peregrinum militem adjunxerat. Hunc Armenii, quos minores vocant; Armenios Babylonii; utrosque Belitæ, et qui montes Cossæorum incolebant, se-

quebantur. Post hos ibant Gortuæ, gentes quidem Euboicæ, Medos quondam secuti, sed jam degeneres, et patrii moris ignari. Applicuerat his Phrygas et Cataonas. Parthorum deinde gens, incolentium terras, quas nunc Parthi, Scythia profecti, tenent, claudebant agmen. Hæc sinistri cornu acies fuit.

Dextrum tenebat natio majoris Armeniæ, Cadusiique, Cappadoces, et Syri, et Medi; his quoque falcati currus erant quinquaginta. Summa totius exercitus, equites quadraginta quinque millia : pedestris acies ducenta millia expleverat. Hoc modo instructi decem stadia procedunt : jussique subsistere, armati hostem exspectabant. Alexandri exercitum pavor, cujus causa non suberat, invasit : quippe lymphati trepidare cœperunt, omnium pectora occulto metu percurrente. Cœli fulgor, tempore æstivo ardenti similis internitens, ignis præbuit speciem; flammasque ex Darii castris splendere, velut illati temere præsidiis, credebant. Quod si perculsis Mazæus, qui præsidebat itineri, supervenisset, ingens clades accipi potuit; nunc dum ille segnis in eo, quem occupaverat, tumulo sedet, contentus non lacessi, Alexander, cognito pavore exercitus, signum ut consisterent dari, ipsos arma deponere, ac levare corpora jubet, admonens, nullam subiti causam esse timoris; hostem procul stare. Tandem compotes sui pariter arma et animos recepere : nec quidquam ex præsentibus tutius visum est, quam eodem loco castra munire.

Postero die Mazæus, qui cum delectis equitum in edito colle, ex quo Macedonum prospiciebantur castra, consederat, sive metu, sive quia speculari modo jussus

erat, ad Darium rediit. Macedones cum ipsum collem, quem deseruerat, occupaverunt : nam et tutior planitie erat, et inde acies hostium, quæ in campo explicabatur, conspici poterat. Sed caligo, quam circa humidi effuderant montes, universam quidem rei faciem non abstulit : ceterum, agminum discrimina atque ordinem prohibuit perspici. Multitudo inundaverat campos; fremitusque tot millium etiam procul stantium aures impleverat. Fluctuari animo rex, et modo suum, modo Parmenionis consilium sera æstimatione perpendere; quippe eo ventum erat, unde recipi exercitus, nisi victor, sine clade non posset. Itaque, dissimulato eo, mercenarium equitem ex Pæonia præcedere jubet. Ipse phalangem, sicut antea dictum est, in duo cornua extenderat : utrumque cornu equites tegebant. Jamque nitidior lux, discussa caligine, aciem hostium ostenderat : et Macedones, sive alacritate, sive tædio exspectationis, ingentem, pugnantium more, edidere clamorem : redditus et a Persis nemora vallesque circumjectas terribili sono impleverat. Nec jam contineri Macedones poterant, quin cursu quoque ad hostem contenderent. Melius adhuc ratus in eodem tumulo castra munire, vallum jaci jussit : strenueque opere perfecto, in tabernaculum, ex quo tota acies hostium conspiciebatur, secessit.

XIII. Tum vero universa futuri discriminis facies in oculis erat : armis insignibus equi virique splendebant; et, omnia intentiore cura præparari apud hostem, sollicitudo prætorum agmina sua interequitantium ostendebat; ac pleraque inania, sicut fremitus hominum, equorum hinnitus, armorum internitentium fulgor, solliciti-

tam exspectatione mentem turbaverant. Igitur, sive dubius animi, sive ut suos experiretur, consilium adhibet, quid optimum factu esset, exquirens.

Parmenio, peritissimus inter duces artium belli, furto, non prœlio opus esse censebat : intempesta nocte opprimi posse hostes; discordes moribus, linguis, ad hæc somno et improviso periculo territos, quando in nocturna trepidatione coituros? At interdiu primum terribiles occursuras facies Scytharum Bactrianorumque : hirta illis ora et intonsas comas esse; præterea eximiam vastorum magnitudinem corporum; vanis et inanibus, militem magis, quam justis formidinis causis moveri. Deinde tantam multitudinem circumfundi paucioribus posse; non in Ciliciæ angustiis et inviis callibus, sed in aperta et lata planitie dimicandum fore.

Omnes ferme Parmenioni assentiebant : Polypercon haud dubie in eo consilio positam victoriam arbitrabatur; quem intuens rex (namque Parmenionem nuper acrius, quam vellet, increpitum, rursus castigare non sustinebat) : « Latrunculorum, inquit, et furum ista solertia est, quam præcipis mihi : quippe illorum votum unicum est fallere. Meæ vero gloriæ semper aut absentiam Darii, aut angustias locorum, aut furtum noctis obstare non patiar : palam luce aggredi certum est; malo me fortunæ pœniteat, quam victoriæ pudeat. Ad hæc, illud quoque accedit, vigilias agere barbaros, et in armis stare, ut ne decipi quidem possint, compertum habeo; itaque ad prœlium vos parate. »

Sic incitatos ad corpora curanda dimisit. Darius illud, quod Parmenio suaserat, hostem facturum esse con-

jectans, frenatos equos stare, magnamque exercitus partem in armis esse, ac vigilias intentiore cura servari jusserat; ergo ignibus tota ejus castra fulgebant. Ipse cum ducibus propinquisque agmina in armis stantium circumibat, Solem Mithren, sacrumque et æternum invocans ignem, ut illis dignam vetere gloria majorumque monumentis fortitudinem inspirarent. Et profecto, si qua divinæ opis auguria humana mente concipi possent, deos stare secum; illos nuper Macedonum animis subitam incussisse formidinem: adhuc lymphatos ferri agique, arma jacientes: expetere præsides Persarum imperii deos debitas e vecordibus pœnas. Nec ipsum ducem saniorem esse; quippe ritu ferarum prædam modo, quam expeteret, intuentem, in perniciem, quæ ante prædam posita esset, incurrere.

Similis apud Macedones quoque sollicitudo erat: noctemque, velut in eam certamine edicto, metu egerunt. Alexander, non alias magis territus, ad vota et preces Aristandrum vocari jubet. Ille in candida veste, verbenas manu præferens, capite velato, præibat preces regi, Jovem, Minervam, Victoriamque propitianti. Tunc quidem sacrificio rite perpetrato, reliquum noctis acquieturus in tabernaculum rediit. Sed nec somnum capere, nec quietem pati poterat; modo e jugo montis aciem in dextrum Persarum cornu demittere agitabat; modo recta fronte concurrere hosti: interdum hæsitare, an potius in lævum torqueret agmen? tandem gravatum animi anxietate corpus altior somnus oppressit.

Jamque luce orta, duces ad accipienda imperia convenerant, insolito circa prætorium silentio attoniti;

quippe alias arcessere ipsos, et interdum morantes castigare assueverat : tunc ne ultimo quidem rerum discrimine excitatum esse mirabantur; et non somno quiescere, sed pavore marcere credebant. Non tamen quisquam e custodibus corporis intrare tabernaculum audebat : et jam tempus instabat; nec miles, injussu ducis, aut arma capere poterat, aut in ordines ire. Diu Parmenio cunctatus, cibum ut caperent ipse pronunciat. Jamque exire necesse erat : tunc demum intrat tabernaculum; sæpiusque nomine compellatum, quum voce non posset, tactu excitavit. « Multa lux, inquit, est; instructam aciem hostis admovit : tuus miles adhuc inermis exspectat imperium. Ubi est vigor ille animi tui? nempe excitare vigiles soles. »

Ad hæc Alexander : « Credisne, me prius somnum capere potuisse, quam exonerarem animum sollicitudine, quæ quietem morabatur? » signumque pugnæ tuba dari jussit. Et quum in eadem admiratione Parmenio perseveraret quod securus somnum cepisset : « Minime, inquit, mirum est; ego enim, quum Darius terras ureret, vicos excideret, alimenta corrumperet, potens mei non eram : nunc vero quid metuam, quum acie decernere paret? Hercule, votum meum implevit. Sed hujus quoque consilii ratio postea reddetur : vos ite ad copias, quibus quisque præest; ego jam adero, et quid fieri velim exponam.... » Raro admodum admonitu amicorum, quum metus discriminis aderat, uti solebat : tunc quoque, munimento corporis sumpto, processit ad milites. Haud alias tam alacrem viderant regem : et vultu ejus interrito, certam spem victoriæ augurabantur.

Atque ille, proruto vallo, exire copias jubet, aciemque disponit. In dextro cornu locati sunt equites, quos agema appellant; præerat his Clitus; cui junxit Philotæ turmas, ceterosque præfectos equitum lateri ejus applicuit. Ultima Meleagri ala stabat; quam phalanx sequebatur. Post phalangem Argyraspides erant; his Nicanor Parmenionis filius præerat. In subsidiis cum manu sua Cœnos: post eum Orestes Lyncestesque. Post illos Polypercon, dux peregrini militis; hujus agminis Amyntas princeps erat. Philagus Balacros regebat, in societatem nuper ascitos. Hæc dextri cornu facies erat.

In lævo, Craterus Peloponnensium equites habebat, Achæorumque; et Locrensium, et Maleon turmis sibi adjunctis; hos Thessali equites claudebant, Philippo duce. Peditum acies equitatu tegebatur; frons lævi cornu hæc erat. Sed, ne circumiri posset a multitudine, ultimum agmen valida manu cinxerat; cornua quoque subsidiis firmavit, non recta fronte, sed a latere positis, ut, si hostis circumvenire aciem tentasset, parata pugnæ forent. Hic Agriani erant, quibus Attalus præerat, adjunctis sagittariis Cretensibus. Ultimos ordines avertit a fronte, ut totam aciem orbe muniret. Illyrii hic erant, adjuncto milite mercede conducto. Thracas quoque simul objecerat leviter armatos; adeoque aciem versatilem posuit, ut, qui ultimi stabant, ne circumirentur, verti tamen, et in frontem circumagi possent. Itaque non prima, quam latera, non latera munitiora fuere, quam terga.

His ita ordinatis, præcipit, ut, si falcatos currus cum fremitu barbari emitterent, ipsi, laxatis ordinibus, impe-

tum incurrentium silentio exciperent, haud dubius sine noxa transcursuros, si nemo se opponeret; sin autem sine fremitu immisissent, eos ipsi clamore terrerent, pavidosque equos telis utrinque suffoderent. Qui cornibus præerant, extendere ea jussi, ita ut nec circumvenirentur, si arctius starent, nec tamen mediam aciem exinanirent. Impedimenta cum captivis, inter quos mater liberique Darii custodiebantur, haud procul acie, in edito colle constituit, modico præsidio relicto. Lævum cornu, sicut alias, Parmenioni tuendum datum : ipse in dextro stabat.

Nondum ad teli jactum pervenerant, quum Bion quidam transfuga quanto maximo cursu potuerat, ad regem pervenit, nuncians murices ferreos in terram defodisse Darium, qua hostem equites emissurum esse credebat : notatumque certo signo locum, ut fraus evitari a suis posset. Asservari transfuga jusso, duces convocat : expositoque quod nunciatum erat, monet, ut regionem monstratam declinent, equitemque periculum edoceant. Ceterum hoc tantus exercitus exaudire non poterat, usum aurium intercipiente fremitu duorum agminum : sed in conspectu omnium duces, et proximum quemque interequitans alloquebatur.

XIV. « Emensis tot terras in spem victoriæ, de qua dimicandum foret, hoc unum superesse discrimen; Granicum hic amnem, Ciliciæque montes, et Syriam Ægyptumque præeuntibus raptas, ingentia spei gloriæque incitamenta, referebat. Reprehensos ex fuga Persas pugnaturos, quia fugere non possent : tertium diem jam metu exsangues, armis suis oneratos, in eodem vestigio

hærere; nullum desperationis illorum majus indicium esse, quam quod urbes, quod agros suos urerent; quidquid non corrupissent, hostium esse confessi. Nomina modo vana gentium ignotarum ne extimescerent; neque enim ad belli discrimen pertinere, qui ab his Scythæ, quive Cadusii appellentur. Ob id ipsum, quod ignoti essent, ignobiles esse; nunquam ignorari viros fortes : at imbelles, ex latebris suis erutos, nihil præter nomina afferre; Macedones virtute assecutos, ne quis toto orbe locus esset, qui tales viros ignoraret. Intuerentur barbarorum inconditum agmen : alium nihil præter jaculum habere; alium funda saxa librare : paucis justa arma esse. Itaque illinc plures stare, hinc plures dimicaturos. Nec postulare se, ut fortiter capesserent prœlium, ni ipse ceteris fortitudinis fuisset exemplum; se ante prima signa dimicaturum : spondere pro se, quot cicatrices, totidem corporis decora : scire ipsos, unum pæne se prædæ communis exsortem, in illis colendis ornandisque usurpare victoriæ præmia. Hæc se fortibus viris dicere. Si qui dissimiles eorum essent, illa fuisse dicturum : pervenisse eo, unde fugere non possent : tot terrarum spatia emensis, tot amnibus montibusque post tergum objectis, iter in patriam et penates manu esse faciendum. »

Sic duces, sic proximi militum instincti sunt. Darius in lævo cornu erat, magno suorum agmine, delectis equitum peditumque stipatus; contempseratque paucitatem hostis, vanam aciem esse extentis cornibus ratus. Ceterum, sicut curru eminebat, dextra lævaque ad circumstantium agmina oculos manusque circumferens :

« Terrarum, inquit, quas Oceanus hinc alluit, illinc

claudit Hellespontus, paulo ante domini, jam non de gloria, sed de salute, et, quod saluti præponitis, de libertate pugnandum est. Hic dies imperium, quo nulla amplius vidit ætas, aut constituet, aut finiet. Apud Granicum minima virium parte cum hoste certavimus. in Cilicia victos Syria poterat excipere : magna munimenta regni Tigris atque Euphrates erant. Ventum est eo, unde pulsis ne fugæ quidem locus est; omnia tam diutino bello exhausta post tergum sunt : non incolas suos urbes, non cultores habent terræ. Conjuges quoque et liberi sequuntur hanc aciem, parata hostibus præda, nisi pro carissimis pignoribus corpora opponimus. Quod mearum fuit partium, exercitum, quem pæne immensa planities vix caperet, comparavi : equos, arma distribui : commeatus ne tantæ multitudini deessent, providi : locum, in quo acies explicari posset, elegi. Cetera in vestra potestate sunt : audete modo vincere; famamque, infirmissimum adversus fortes viros telum, contemnite.

« Temeritas est, quam adhuc pro virtute timuistis : quæ, ubi primum impetum effudit, velut quædam animalia emisso aculeo, torpet. Hi vero campi deprehendere paucitatem, quam Ciliciæ montes absconderant; videtis ordines raros, cornua extenta, mediam aciem vanam et exhaustam; nam ultimi, quos locavit aversos, terga jam præbent. Obteri mehercule equorum ungulis possunt; etiamsi nihil præter falcatos currus emisero. Et bello vicerimus, si vincimus prœlio : nam ne illis quidem ad fugam locus est : hinc Euphrates, illinc Tigris prohibet inclusos. Et, quæ antea pro illis erant, in contrarium versa sunt. Nostrum mobile et expeditum agmen est; illud

prædam grave; implicatos ergo spoliis nostris trucidabimus : eademque res et causa victoriæ erit, et fructus. Quod si quem e vobis nomen gentis movet, cogitet, Macedonum illic arma esse, non corpora; multum enim sanguinis invicem hausimus; et semper gravior in paucitate jactura est. Nam Alexander, quantuscunque ignavis et timidis videri potest, unum animal est, et, si quid mihi creditis, temerarium et vecors, adhuc nostro pavore, quam sua virtute felicius. Nihil autem potest esse diuturnum, cui non subest ratio; licet felicitas aspirare videatur, tamen ad ultimum temeritati non sufficit. Præterea breves et mutabiles vices rerum sunt : et fortuna nunquam simpliciter indulget.

« Forsitan ita dii fata ordinaverunt, ut Persarum imperium, quod secundo cursu per ducentos triginta annos ad summum fastigium evexerant, magno motu concuterent magis, quam affligerent, admonerentque nos fragilitatis humanæ, cujus nimia in prosperis rebus oblivio est. Modo Græcis ultro bellum inferebamus : nunc in sedibus nostris propulsamus illatum; jactamur invicem varietate fortunæ. Videlicet imperium, quod mutuo affectamus, una gens non capit. Ceterum, etiamsi spes non subesset, necessitas tamen stimulare deberet; ad extrema perventum est : matrem meam, duas filias, Ochum, in spem hujus imperii genitum principem, illam sobolem regiæ stirpis, duces vestros, regum instar, vinctos habet : nisi quod in vobis est, ipse ego majore mei parte captivus sum.

« Eripite viscera mea ex vinculis : restituite mihi pignora, pro quibus ipse mori non recuso, parentem, libe-

ros; nam conjugem in illo carcere amisi. Credite nunc omnes tendere ad vos manus, implorare patrios deos, opem vestram, misericordiam, fidem exposcere, ut servitute, ut compedibus, ut precario victu ipsos liberetis. An creditis, æquo animo iis servire, quorum reges esse fastidiunt? Video admoveri hostium aciem : sed quo propius discrimen accedo, hoc minus iis, quæ dixi, possum esse contentus. Per ego vos deos patrios, æternumque ignem, qui præfertur altaribus, fulgoremque Solis intra fines regni mei orientis, per æternam memoriam Cyri, qui ademptum Medis Lydisque imperium primus in Persidem intulit : vindicate ab ultimo dedecore nomen gentemque Persarum. Ite alacres et spe pleni, ut, quam gloriam accepistis a majoribus vestris, posteris relinquatis. In dextris vestris jam libertatem, opem, spem futuri temporis geritis. Effugit mortem, quisquis contempserit : timidissimum quemque consequitur. Ipse non patrio more solum, sed etiam ut conspici possim, curru vehor : nec recuso, quo minus imitemini me, sive fortitudinis exemplum, sive ignaviæ fuero. »

XV. Interim Alexander, ut et demonstratum a transfuga insidiarum locum circumiret, et Dario, qui lævum cornu tuebatur, occurreret, agmen obliquum incedere jubet. Darius quoque eodem suum obvertit, Besso admonito, ut Massagetas equites in lævum Alexandri cornu a latere invehi juberet. Ipse ante se falcatos currus habebat : quos, signo dato, universos in hostem effudit : ruebant laxatis habenis aurigæ, quo plures, nondum satis proviso impetu, obtererent. Alios ergo hastæ multum ultra temones eminentes, alios ab utroque latere di-

missæ falces laceravere; nec sensim Macedones cedebant, sed effusa fuga turbaverant ordines.

Mazæus quoque perculsis metum incussit, mille equitibus ad diripienda hostis impedimenta circumvehi jussis : ratus captivos quoque, qui simul asservabantur, rupturos vincula, quum suos appropinquantes vidissent. Non fefellerat Parmenionem, qui in lævo cornu erat : propere igitur Polydamanta mittit ad regem, qui et periculum ostenderet, et quid fieri juberet, consuleret. Ille, audito Polydamante : « Abi, nuncia, inquit, Parmenioni, si acie vicerimus, non nostra solum nos recuperaturos, sed etiam quæ hostium sunt occupaturos. Proinde non est quod quidquam virium subducat ex acie, sed ut me, ut Philippo patre dignum est, contempto sarcinarum damno, fortiter dimicet. »

Interim barbari impedimenta turbaverant : cæsisque plerisque custodum, captivi, vinculis ruptis, quidquid obvium erat, quo armari possent, arripiunt; et aggregati suorum equitibus, Macedonas ancipiti circumventos malo, invadunt : lætique circa Sysigambin, vicisse Darium, ingenti cæde prostratos hostes, ad ultimum etiam impedimentis exutos esse nunciant : quippe eamdem fortunam ubique esse credebant, et victores Persas ad prædam discurrisse. Sysigambis, hortantibus captivis, ut animum a mœrore allevaret, in eodem, quo antea fuit, perseveravit : non vox ulla excidit ei; non oris color vultusve mutatus est : sedit immobilis, credo, præcoce gaudio verita irritare fortunam, adeo ut quid mallet intuentibus fuerit incertum.

Inter hæc Menidas, præfectus equitum Alexandri,

cum paucis turmis opem impedimentis laturus advenerat; incertum, suone consilio, an regis imperio : sed non sustinuit Cadusiorum Scytharumque impetum : quippe vix tentato certamine refugit ad regem, amissorum impedimentorum testis magis, quam vindex. Jam consilium Alexandri dolor vicerat; et, ne cura recuperandi sua militem a prœlio averteret, non immerito verebatur. Itaque Areten, ducem hastatorum (*sarissophoros* vocabant), adversus Scythas mittit. Inter hæc currus, qui circa prima signa turbaverant aciem, in phalangem invecti erant. Macedones, confirmatis animis, in medium agmen accipiunt. Vallo similis acies erat : junxerant hastas; et ab utroque latere temere incurrentium ilia suffodiebant; circumire deinde currus, et propugnatores præcipitare cœperunt.

Ingens ruina equorum aurigarumque aciem compleverat; hi territos regere non poterant : equi, crebra jactatione cervicum, non jugum modo excusserant, sed etiam currus everterant; vulnerati interfectos trahebant : nec consistere territi, nec progredi debiles poterant. Paucæ tamen evasere quadrigæ in ultimam aciem, iis, quibus inciderunt, miserabili morte consumptis; quippe amputata virorum membra humi jacebant : et quia calidis adhuc vulneribus aberat dolor, trunci quoque et debiles arma non omittebant, donec, multo sanguine effuso, exanimati procumberent.

Interim Aretes, Scytharum, qui impedimenta diripiebant, duce occiso, gravius territis instabat. Supervenere deinde missi a Dario Bactriani, pugnæque vertere fortunam. Multi ergo Macedonum primo impetu obtriti

sunt : plures ad Alexandrum refugerunt. Tum Persæ, clamore sublato, qualem victores solent edere, ferociter in hostem, quasi ubique profligatum, incurrunt. Alexander territos castigare, adhortari; prœlium, quod jam elanguerat, solus accendere; confirmatisque tandem animis, ire in hostem jubet. Rarior acies erat in dextro cornu Persarum; namque inde Bactriani decesserant ad opprimenda impedimenta; itaque Alexander laxatos ordines invadit, et multa cæde hostium invehitur.

At qui in lævo cornu erant Persæ, spe posse eum includi, agmen suum a tergo dimicantis opponunt : ingensque periculum in medio hærens adisset, ni equites Agriani, calcaribus subditis, circumfusos regi barbaros adorti essent, aversosque cædendo in se obverti coegissent. Turbata erat utraque acies. Alexander et a fronte, et a tergo, hostem habebat; qui averso ei instabant, ab Agrianis equitibus premebantur : Bactriani impedimentis hostium direptis reversi, ordines suos recuperare non poterant : plura simul abrupta a ceteris agmina, ubicunque alium alii fors miscuerat, dimicabant.

Duo reges junctis prope agminibus prœlium accendebant; plures Persæ cadebant; par ferme utrinque numerus vulnerabatur. Curru Darius, Alexander equo vehebatur : utrumque delecti tuebantur, sui immemores; quippe, amisso rege, nec volebant salvi esse, nec poterant; ante oculos sui quisque regis mortem occumbere ducebant egregium. Maximum tamen periculum adibant qui maxime tuebantur; quippe sibi quisque cæsi regis expetebat decus. Ceterum, sive ludibrium oculorum, sive vera species fuit, qui circa Alexandrum erant,

vidisse se crediderunt paululum super caput regis placide volantem aquilam, non sonitu armorum, non gemitu morientium territam : diuque circa equum Alexandri pendenti magis, quam volanti, similis apparuit. Certe vates Aristander, alba veste indutus, et dextra præferens lauream, militibus in pugnam intentis avem monstravit, haud dubium victoriæ auspicium. Ingens ergo alacritas ac fiducia paulo ante territos accendit ad pugnam; utique postquam auriga Darii, qui ante ipsum sedens equos regebat, hasta transfixus est, nec aut Persæ, aut Macedones dubitavere, quin ipse rex esset occisus. Lugubri ergo ululatu, et incondito clamore gemituque totam fere aciem adhuc æquo Marte pugnantium turbavere cognati Darii et armigeri, lævoque cornu in fugam effuso, destituerant currum; quem a dextra parte stipati in medium agmen receperunt.

Dicitur, acinace stricto, Darius dubitasse, an fugæ dedecus honesta morte vitaret. Sed eminens curru nondum omnem suorum aciem prœlio excedentem destituere erubescebat. Dum inter spem et desperationem hæsitat, sensim Persæ cedebant, et laxaverant ordines. Alexander, mutato equo, quippe plures fatigaverat, resistentium adversa ora fodiebat, fugientium terga. Jamque non pugna, sed cædes erat, quum Darius quoque currum suum in fugam vertit. Hærebat in tergis fugientium victor : sed prospectum oculorum nubes pulveris, quæ ad cœlum ferebatur, abstulerat; ergo haud secus quam in tenebris errabant, ad sonitum notæ vocis, ut signum, subinde coeuntes. Exaudiebantur tantum strepitus habenarum, quibus equi currum trahentes identi-

dem verberabantur : hæc sola fugientis vestigia excepta sunt.

XVI. At in lævo Macedonum cornu, quod Parmenio, sicut ante dictum, tuebatur, longe alia fortuna utriusque partis res gerebatur. Mazæus, cum omni suorum equitatu vehementer invectus, urgebat Macedonum alas : jamque abundans multitudine, aciem circumvehi cœperat, quum Parmenio equites nunciare jubet Alexandro, in quo discrimine ipsi essent : nisi mature subveniretur, non posse sisti fugam. Jam multum viæ præceperat rex, imminens fugientium tergis, quum a Parmenione tristis nuncius venit; refrenare equos jussi, qui vehebantur, agmenque constitit, frendente Alexandro, eripi sibi victoriam e manibus, et Darium felicius fugere, quam se sequi. Interim ad Mazæum superati regis fama pervenerat. Itaque, quanquam validior erat, fortuna tamen partium territus, perculsis languidius instabat.

Parmenio ignorabat quidem causam sua sponte pugnæ remissæ : sed occasione vincendi strenue est usus. Thessalos equites ad se vocari jubet : « Ecquid, inquit, videtis istos, qui ferociter modo instabant, pedem referre, subito pavore perterritos? Nimirum nobis quoque regis nostri fortuna vicit : omnia Persarum cæde strata sunt; quid cessatis? an ne fugientibus quidem pares estis? » Vera dicere videbatur, et spes languentes quoque erexerat; subditis calcaribus, proruere in hostem; et illi jam non sensim, sed citato gradu recedebant, nec quidquam fugæ, nisi quod terga nondum verterant, deerat. Parmenio tamen, ignarus quænam in dextro cornu fortuna regis esset, repressit suos : Mazæus, dato fugæ spatio,

non recto itinere, sed majore, et ob id tutiore circumitu, Tigrim superat, et Babylonem cum reliquiis devicti exercitus intrat.

Darius, paucis fugæ comitibus, ad Lycum amnem contenderat; quo trajecto, dubitavit an solveret pontem, quippe hostem jam affore nunciabatur. Sed tot millia suorum, quæ nondum ad amnem pervenerant, ponte reciso, prædam hostis fore videbat. Abeuntem, quum intactum sineret pontem, dixisse constat, malle insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus. Ipse, ingens spatium fuga emensus, media fere nocte Arbela pervenit. Quis tot ludibria fortunæ, ducum agminumque cædem multiplicem, devictorum fugam, clades nunc singulorum, nunc universorum, aut animo assequi queat, aut oratione complecti? Propemodum seculi res in unum illum diem fortuna cumulavit. Alii, qua brevissimum patebat iter, alii diversos saltus, et ignotos sequentibus calles petebant. Eques pedesque confusi, sine duce, armatis inermes, integris debiles implicabantur.

Deinde, misericordia in metum versa, qui sequi non poterant, inter mutuos gemitus deserebantur. Sitis præcipue fatigatos et saucios perurebat, passimque omnibus rivis prostraverant corpora, præterfluentem aquam hianti ore captantes; quam quum avide turbidam hausissent, tendebantur extemplo præcordia premente limo; resolutisque et torpentibus membris, quum supervenisset hostis, novis vulneribus excitabantur. Quidam, occupatis proximis rivis, diverterant longius, ut quidquid occulti humoris usquam manaret exciperent; nec ulla adeo avia et sicca lacuna erat, quæ vestigantium sitim falleret. E

proximis vero itineri vicis senum ululatus feminarumque exaudiebantur, barbaro ritu Darium adhuc regem clamantium.

Alexander, ut supra dictum est, inhibito suorum cursu, ad Lycum amnem pervenerat; ubi ingens multitudo fugientium oneraverat pontem, et plerique, quum hostis urgeret, in flumen se præcipitaverant, gravesque armis, et prœlio ac fuga defatigati, gurgitibus hauriebantur. Jamque non pons modo fugientes, sed ne amnis quidem capiebat, agmina sua improvide subinde cumulantes; quippe, ubi intravit animos pavor, id solum metuunt quod primum formidare cœperunt. Alexander, instantibus suis, impune abeuntem hostem sequi permitteret; hebetia tela esse, et manus fatigatas, tantoque cursu corpora exhausta, et præceps in noctem diei tempus causatus est. Re vera de lævo cornu, quod adhuc in acie stare credebat, sollicitus, reverti ad ferendam opem suis statuit. Jamque signa converterat, quum equites, a Parmenione missi, illius quoque partis victoriam nunciant. Sed nullum eo die majus periculum adiit, quam dum copias reducit in castra. Pauci eum et incompositi sequebantur, ovantes victoria; quippe omnes hostes, aut in fugam effusos, aut in acie credebant cecidisse; quum repente ex adverso apparuit agmen equitum, qui primo inhibuere cursum; deinde, Macedonum paucitate conspecta, turmas in obvios concitaverunt.

Ante signa rex ibat, dissimulato magis periculo, quam spreto : nec defuit ei perpetua in dubiis rebus felicitas; namque præfectum equitatus avidum certaminis, et ob id ipsum incautius in se ruentem, hasta transfixit; quo ex

equo lapso, proximum ac deinde plures eodem telo confodit. Invasere turbatos amici quoque; nec Persæ inulti cadebant : quippe non universæ acies, quam hæ tumultuariæ manus, vehementius iniere certamen. Tandem barbari, quum, obscura luce, fuga tutior videretur esse quam pugna, diversis agminibus abiere. Rex, extraordinario periculo defunctus, incolumes suos reduxit in castra. Cecidere Persarum, quorum numerum victores finire potuerunt, millia XL; Macedonum minus quam CCC desiderati sunt.

Ceterum, hanc victoriam rex majore ex parte virtuti quam fortunæ suæ debuit; animo, non, ut antea, loco vicit. Nam et aciem peritissime instruxit, et promptissime ipse pugnavit; et magno consilio jacturam sarcinarum impedimentorumque contempsit, quum in ipsa acie summum rei videret esse discrimen : dubioque adhuc pugnæ eventu, pro victore se gessit : perculsos deinde hostes fudit : fugientes, quod in illo ardore animi vix credi potest, prudentius, quam avidius persecutus est. Nam si, parte exercitus adhuc in acie stante, instare cedentibus perseverasset, aut sua culpa victus esset, aut aliena virtute vicisset; jam, si multitudinem equitum occurrentium extimuisset, victori aut fœde fugiendum, aut miserabiliter cadendum fuit. Ne duces quidem copiarum sua laude fraudandi sunt; quippe vulnera, quæ quisque excepit, judicia virtutis sunt. Hephæstionis brachium hasta ictum est : Perdiccas, ac Cœnus, et Menidas sagittis prope occisi. Et se vere æstimare Macedonas qui tunc erant volumus, fatebimur et regem talibus ministris, et illos tanto rege fuisse dignissimos.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER QUINTUS.

I. Quæ interim ductu imperioque Alexandri, vel in Græcia, vel in Illyriis ac Thracia gesta sunt, si suis quæque temporibus reddere voluero, interrumpendæ sunt res Asiæ. Quas utique ad fugam mortemque Darii universas in conspectu dari, et, sicut inter se cohærent tempore, ita opere ipso conjungi, haud paulo aptius videri potest. Igitur ante, quæ prœlio apud Arbela conjuncta sunt, ordiar dicere.

Darius media fere nocte Arbela pervenit : eodemque magnæ partis amicorum ejus ac militum fugam fortuna compulerat; quibus convocatis exponit, haud dubitare se, quin Alexander celeberrimas urbes, agrosque, omni copia rerum abundantes, petiturus esset : prædam opimam paratamque ipsum et milites ejus spectare. Id suis

rebus tali in statu saluti fore, quippe se deserta cum expedita manu petiturum. Ultima regni adhuc intacta esse, inde bello vires haud ægre reparaturum. Occuparet sane gazam avidissima gens, et ex longa fame satiaret se auro; mox futura prædæ sibi : didicisse usu pretiosam supellectilem, pellicesque, et spadonum agmina nihil aliud fuisse, quam onera et impedimenta; eadem trahentem Alexandrum, quibus antea vicisset, inferiorem fore.

Plena omnibus desperationis videbatur oratio; quippe Babylonem urbem opulentissimam dedi cernentibus; jam Susa, jam cetera ornamenta regni, causamque belli victorem occupaturum. At ille docere pergit, non speciosa dictu, sed usu necessaria in rebus adversis sequenda esse. Ferro geri bella, non auro; viris, non urbium tectis : omnia sequi armatos. Sic majores suos, perculsos in principio rerum, celeriter pristinam reparasse fortunam. Igitur, sive confirmatis eorum animis, sive imperium magis quam consilium sequentibus, Mediæ fines ingressus est.

Paulo post Alexandro traduntur Arbela, regia supellectili ditique gaza repleta; quatuor millia talentum fuere; præterea pretiosæ vestes, totius, ut supra dictum est, exercitus opibus in illam sedem congestis. Ingruentibus deinde morbis, quos odor cadaverum totis jacentium campis vulgaverat, maturius castra movit. Euntibus a parte læva, Arabia, odorum fertilitate nobilis regio, campestre iter est. Inter Tigrin et Euphraten jacentia tam uberi et pingui solo sunt, ut a pastu repelli pecora dicantur, ne satietas perimat. Causa fertilitatis est

humor, qui ex utroque amne manat, toto fere solo propter venas aquarum resudante. Ipsi amnes ex Armeniæ montibus profluunt, ac magno deinde aquarum divortio iter, quod cepere, percurrunt; duo millia et D stadia emensi sunt, qui amplissimum intervallum circa Armeniæ montes notaverunt. Iidem, quum Mediæ et Gordiæorum terras secare cœperunt, paulatim in arctius coeunt, et quo longius manant, hoc angustius inter se spatium terræ relinquunt.

Vicini maxime sunt his campis, quos incolæ Mesopotamiam appellant; mediam namque ab utroque latere concludunt. Iidem per Babyloniorum fines in rubrum mare prorumpunt. Alexander quartis castris ad Mennin urbem pervenit. Caverna ibi est, ex qua fons ingentem vim bituminis effundit, adeo ut satis constet, babylonios muros ingentis operis hujus fontis bitumine interlitos esse. Ceterum Babylonem procedenti Alexandro Mazæus, qui ex acie in urbem eam confugerat, cum adultis liberis supplex occurrit, urbem seque dedens. Gratus adventus ejus fuit regi; quippe magni operis futura erat obsidio tam munitæ urbis. Ad hoc vir illustris, et manu promptus, famaque etiam proximo prœlio celebris, et ceteros ad deditionem sui incitaturus exemplo videbatur. Igitur hunc quidem benigne cum liberis excipit : ceterum quadrato agmine, quod ipse ducebat, velut in aciem irent, ingredi suos jubet. Magna pars Babyloniorum constiterat in muris, avida cognoscendi novum regem : plures obviam egressi sunt. Inter quos Bagophanes, arcis et regiæ pecuniæ custos, ne studio a Mazæo vinceretur, totum iter floribus coronisque constraverat, argenteis al-

taribus utroque latere dispositis, quæ non thure modo, sed omnibus odoribus cumulaverat.

Eum dona sequebantur, greges pecorum equorumque, leones quoque et pardales caveis præferebantur; magi deinde suo more carmen canentes. Post hos Chaldæi, Babyloniorumque non vates modo, sed etiam artifices cum fidibus sui generis ibant. Laudes ii regum canere soliti : Chaldæi siderum motus et statas temporum vices ostendere. Equites deinde babylonii, suo atque equorum cultu ad luxuriam magis, quam ad magnificentiam exacto, ultimi ibant. Rex, armatis stipatus, oppidanorum turbam post ultimos pedites ire jussit : ipse cum curru urbem, ac deinde regiam intravit. Postero die suppellectilem Darii et omnem pecuniam recognovit.

Ceterum ipsius urbis pulchritudo ac vetustas non regis modo, sed etiam omnium oculos in semet haud immerito convertit. Semiramis eam condiderat; non, ut plerique credidere, Belus, cujus regia ostenditur. Murus instructus laterculo coctili, bitumine interlitus, spatium XXX et duorum pedum latitudinem amplectitur : quadrigæ inter se occurrentes sine periculo commeare dicuntur. Altitudo muri C cubitorum eminet spatio : turres denis pedibus quam murus altiores sunt. Totius operis ambitus CCCLXVIII stadia complectitur : singulorum stadiorum structuram singulis diebus perfectam esse memoriæ proditum est. Ædificia non sunt admota muris, sed fere spatium unius jugeris absunt. Ac ne totam quidem urbem tectis occupaverunt; per XC stadia habitatur; nec omnia continua sunt; credo, quia tutius visum est, pluribus locis spargi; cetera serunt colunt-

que, ut, si externa vis ingruat, obsessis alimenta ex ipsius urbis solo subministrentur.

Euphrates interfluit, magnæque molis crepidinibus coercetur. Sed omnium operum magnitudinem circumveniunt cavernæ ingentes, in altitudinem pressæ ad accipiendum impetum fluminis; quod ubi appositæ crepidinis fastigium excessit, urbis tecta corriperet, nisi essent specus lacusque, qui exciperent. Coctili laterculo structi sunt; totum opus bitume astringitur. Pons lapideus, flumini impositus, jungit urbem; hic quoque inter mirabilia Orientis opera numeratus est : quippe Euphrates altum limum vehit, quo penitus ad fundamenta jacienda egesto, vix sufficiendo operi firmum reperiunt solum; arenæ autem subinde cumulatæ, et saxis, quibus pons sustinetur, adnexæ, morantur amnem; qui retentus acrius quam si libero cursu mearet, illiditur.

Arcem quoque ambitu xx stadia complexam habet; xxx pedes in terram turrium fundamenta demissa sunt: ad LXXX summum munimenti fastigium pervenit. Super arce vulgatum Græcorum fabulis miraculum, pensiles horti sunt, summam murorum altitudinem æquantes, multarumque arborum umbra et proceritate amœni. Saxo pilæ, quæ totum onus sustinent, instructæ sunt : super pilas lapide quadrato solum stratum est, patiens terræ, quam altam injiciunt, et humoris, quo rigant terras : adeoque validas arbores sustinent moles, ut stipites earum VIII cubitorum spatium crassitudine æquent, in L pedum altitudinem emineant, et frugiferæ æque sint, ac si terra sua alerentur. Et quum vetustas non opera solum manu facta, sed etiam ipsam naturam pau-

latim exedendo perimat, hæc moles, quæ tot arborum radicibus premitur, tantique nemoris pondere onerata est, inviolata durat; quippe xx lati parietes sustinent, undecim pedum intervallo distantes, ut procul visentibus silvæ montibus suis imminere videantur. Syriæ regem, Babylone regnantem, hoc opus esse molitum, memoriæ proditum est, amore conjugis victum, quæ, desiderio nemorum silvarumque in campestribus locis, virum compulit amœnitatem naturæ genere hujus operis imitari.

Diutius in hac urbe quam usquam constitit rex : nec ullus locus disciplinæ militari magis nocuit. Nihil urbis ejus corruptius moribus; nihil ad irritandas illiciendasque immodicas voluptates instructius. Liberos conjugesque cum hospitibus stupro coire, modo pretium flagitii detur, parentes maritique patiuntur. Convivales ludi tota Perside regibus purpuratisque cordi sunt : Babylonii maxime in vinum, et quæ ebrietatem sequuntur, effusi sunt. Feminarum, convivia ineuntium, in principio modestus est habitus; dein summa quæque amicula exuunt, paulatimque pudorem profanant ; ad ultimum (honos auribus sit) ima corporum velamenta projiciunt; nec meretricum hoc dedecus est, sed matronarum virginumque, apud quas comitas habetur vulgati corporis vilitas.

Inter hæc flagitia exercitus ille domitor Asiæ, per xxxiv dies saginatus, ad ea, quæ sequebantur, discrimina haud dubie debilior futurus fuit, si hostem habuisset. Ceterum, quo minus damnum sentiret, identidem incremento novabatur. Namque Amyntas Andromenis

ab Antipatro Macedonum peditum sex millia adduxit; D præterea ejusdem generis equites; cum his DC Thracas, adjunctis peditibus suæ gentis III millibus et D; et ex Peloponneso mercenarius miles ad IV millia advenerat, cum CCCLXXX equitibus.

Idem Amyntas adduxerat L principum Macedoniæ liberos adultos ad custodiam corporis; quippe inter epulas hi sunt regis ministri: iidemque equos ineunti prœlium admovent, venantemque comitantur, et vigiliarum vices ante cubiculi fores servant: magnorumque præfectorum et ducum hæc incrementa sunt et rudimenta. Igitur arci babyloniæ rex Agathone præsidere jusso, cum DCC Macedonum trecentisque mercede conductis, prætores, qui regioni Babyloniæ ac Ciliciæ præessent, Menetem et Apollodorum reliquit. His duo millia peditum dat cum mille talentis: utrique præceptum, ut in supplementum milites legerent. Mazæum transfugam satrapea Babyloniæ donat; Bagophanem, qui arcem tradiderat, se sequi jussit: Armenia Mithreni Sardium proditori data est. Ex pecunia deinde, Babyloniæ tradita, Macedonum equitibus sexceni denarii tributi; peregrinus eques quingenos accepit: ducenis pedestrium XX stipendium mensum est.

II. His ita compositis, in regionem, quæ Satrapene vocatur, pervenit; fertilis terra, copia rerum et omni commeatu abundans. Itaque diutius ibi substitit; ac ne desides otio demitterent animos, judices dedit, præmiaque proposuit de virtute militari certantibus. Novem, qui fortissimi indicati essent, singulis militum millibus præfuturi erant (*Chiliarchas* vocabant), tum primum in

hunc numerum copiis distributis : namque antea quingenariæ cohortes fuerant, nec fortitudinis præmia cesserant. Ingens militum turba convenerat, egregio interfutura certamini, testis eadem cujusque factorum, et de judicibus latura sententiam; quippe verone an falso honos cuique haberetur, ignorari non poterat. Primus omnium virtutis causa donatus est Adarchias senior, qui omissum apud Halicarnasson a junioribus prœlium unus maxime accenderat; proximus ei Antigenes visus est : tertium locum Philotas Angeus obtinuit : quartus Amyntæ datus est : post hos Antigonus, et ab eo Lyncestes Amyntas fuit : septimum locum Theodotus; ultimum obtinuit Hellanicus.

In disciplina quoque militaris rei, pleraque a majoribus tradita utiliter mutavit. Nam quum ante equites in suam quisque gentem describerentur seorsum a ceteris, exempto nationum discrimine, præfectis, non utique suarum gentium, sed delectis, attribuit. Tuba, quum castra movere vellet, signum dabat, cujus sonus plerumque, tumultuantium fremitu exoriente, haud satis exaudiebatur : ergo perticam, quæ undique conspici posset, supra prætorium statuit, ex qua signum eminebat pariter omnibus conspicuum; observabatur ignis noctu, fumus interdiu. Jamque Susa adituro Abulites, regionis ejus præfectus, sive Darii jussu, ut Alexandrum præda retineret, sive sponte, filium obviam misit, traditurum se urbem promittens. Benigne juvenem excepit rex, et, eo duce, ad Choaspen amnem pervenit, delicatam, ut fama est, vehentem aquam.

Hic Abulites cum donis regalis opulentiæ occurrit.

Dromades cameli inter dona erant velocitatis eximiæ; XII elephanti a Dario ex India acciti, non jam terror, ut speraverant, Macedonum, sed auxilium; opes victi ad victorem transferente fortuna. Ut vero urbem intravit, incredibilem ex thesauris summam pecuniæ egessit; L millia talentum argenti, non signati forma, sed rudi pondere. Multi reges tantas opes longa ætate cumulaverant liberis posterisque, ut arbitrabantur, quas una hora in externi regis manus intulit.

Consedit deinde in regia sella, multo excelsiore quam pro habitu corporis. Itaque pedes quum imum gradum non contingerent, unus ex regiis pueris mensam subdidit pedibus; et quum spadonem, qui Darii fuerat, ingemiscentem conspexisset rex, causam mœstitiæ requisivit. Ille indicat, Darium vesci in ea solitum, seque sacram ejus mensam ad ludibrium recidentem sine lacrymis conspicere non posse. Subiit ergo regem verecundia violandi hospitales deos. Jamque subduci jubebat, quum Philotas : « Minime vero hæc feceris, rex, sed omen quoque accipe, mensam, ex qua libavit hostis epulas, tuis pedibus esse subjectam. »

Rex, Persidis fines aditurus, Susa urbem Archelao et præsidium III millium tradidit : Xenophilo arcis cura mandata est : Macedonum ætate graves præsidere arcis custodiæ jussi. Thesaurorum Callicrati tutela permissa : satrapia regionis Susiæ restituta Abuliti. Matrem quoque Darii et liberos in eadem urbe deponit. Ac forte macedonicas vestes multamque purpuram, dono ex Macedonia sibi missam, cum his quæ eam confecerant, tradi Sisygambi jussit : omni namque honore eam, et filii

quoque pietate prosequebatur; admonerique jussit, ut, si cordi quoque vestis esset, conficere eam neptes suas assuefaceret, donoque doceret dare; ad hanc vocem lacrymæ obortæ prodidere animum aspernantis id munus : quippe non aliud magis in contumeliam Persarum feminæ accipiunt, quam admovere lanæ manus.

Nunciant, qui dona tulerant, tristem esse Sisygambim; dignaque res excusatione et solatio visa. Ipse ergo pervenit ad eam, et : « Mater, inquit, hanc vestem, qua indutus sum, sororum non solum donum, sed etiam opus vides; nostri decepere me mores. Cave, obsecro, in contumeliam accipias ignorationem meam. Quæ tui moris esse cognovi, ut spero, abunde servata sunt. Scio, apud vos filium in conspectu matris nefas esse considere, nisi quum illa permisit : quotiescunque ad te veni, donec, ut considerem annueres, restiti. Procumbens venerari me sæpe voluisti; inhibui. Dulcissimæ matri Olympiadi nomen debitum tibi reddo. »

III. Mitigato animo ejus, rex quartis castris pervenit ad fluvium : Pasitigrim incolæ vocant : oritur in montibus Uxiorum, et per L stadia silvestribus ripis præceps inter saxa devolvitur. Accipiunt deinde eum campi, quos clementiore alveo præterit, jam navium patiens; DC stadia sunt mollioris soli, per quod leni tractu aquarum Persico mari se insinuat.

Alexander, amne superato, cum IX millibus peditum, et Agrianis atque Græcorum mercenariis, III additis millibus Thracum, in regionem Uxiorum pervenit. Finitima Susis est, et in primam Persidem excurrit, arctum inter se et Susianos aditum relinquens. Madates erat hu-

jus regionis præfectus, haud sane temporum multorum homo; quippe ultima pro fide experiri decreverat. Sed periti locorum Alexandrum docent, occultum iter esse per calles, et aversum ab urbe; si paucos misisset leviter armatos, super capita hostium evasuros. Quum consilium placuisset, iidem itinerum fuerunt duces; M et D mercede conducti et Agriani fere M Tauroni præfecto dati, ac post solis occasum iter ingredi jussi.

Ipse tertia vigilia castris motis, circa lucis ortum superaverat angustias, cæsaque materia cratibus et pluteis faciendis, ut qui turres admoverent, extra teli ictum essent, urbem obsidere cœpit. Prærupta erant omnia, saxis et cotibus impedita; multis ergo vulneribus depulsi, ut quibus non cum hoste solum, sed etiam cum loco dimicandum esset, subibant tamen; quia rex inter primos constiterat, interrogans, tot urbium victores an non erubescerent hærere in obsidione castelli exigui et ignobilis? simul jam inter hæc eminus petebatur; quum testudine objecta milites, qui, ut inde discederet, perpellere nequiverant, tuebantur.

Tandem Tauron super arcem urbis se cum suo agmine ostendit: ad cujus conspectum, et animi hostium labare, et Macedones acrius prœlium inire cœperunt. Anceps oppidanos malum urgebat; nec sisti vis hostium poterat; paucis ad moriendum, pluribus ad fugam animus fuit: magna pars in arcem concessit. Inde xxx oratoribus missis ad deprecandum, triste responsum a rege redditur, non esse veniæ locum. Itaque suppliciorum metu perculsi, ad Sisygambim, Darii matrem, occulto itinere ignotoque hostibus, mittunt, qui peterent, ut

ipsa regem mitigaret, haud ignari, parentis eam loco diligi colique; et Madates sororis ejus filiam secum matrimonio junxerat, Darium propinqua cognatione contingens. Diu Sisygambis supplicum precibus repugnavit, abnuens, deprecationem pro illis convenire fortunæ in qua esset : adjecitque, metuere sese, ne victoris indulgentiam fatigaret : sæpius cogitare, captivam esse se quam reginam fuisse.

Ad ultimum victa, litteris Alexandrum ita deprecata est, ut ipsum excusaret quod deprecaretur; petere se, ut illis quoque, si minus, sibi ignosceret; pro necessario ac propinquo suo, jam non hoste, sed supplice, tantum vitam precari. Moderationem clementiamque regis, quæ tunc fuit, vel una hæc res possit ostendere; non Madati modo ignovit, sed omnes, et deditos, et captivos, libertate atque immunitate donavit : urbem reliquit intactam : agros sine tributo colere permisit. A victore Dario plura mater non impetrasset.

Uxiorum deinde gentem subactam Susianorum satrapiæ contribuit : divisisque cum Parmenione copiis, illum campestri itinere procedere jubet; ipse cum expedito agmine jugum montium cepit, quorum perpetuum dorsum in Persidem excurrit. Omni hac regione vastata, tertio die Persidem, quinto angustias, quas illi Susidas pylas vocant, intrat. Ariobarzanes has cum xxv millibus peditum occupaverat, rupes abscissas et undique præruptas, in quarum cacuminibus extra teli jactum barbari stabant, de industria quieti et paventibus similes, donec in arctissimas fauces penetraret agmen.

Quod ubi contemptu sui pergere vident, tum vero

ingentis magnitudinis saxa per montium prona devolvunt : quæ incussa sæpius subjacentibus petris majore vi incidebant, nec singulos modo, sed agmina proterebant. Fundis quoque excussi lapides et sagittæ ingerebantur undique; nec id miserrimum fortibus viris erat, sed quod inulti ferarum ritu, velut in fovea deprehensi cæderentur. Ira igitur in rabiem versa, eminentia saxa complexi, ut ad hostem perveniant, alius alium levantes, conabantur ascendere : ea ipsa multorum simul manibus correpta et convulsa, in eos, qui commoverant, recidebant. Nec stare ergo, nec niti, nec testudine quidem protegi poterant, quum tantæ molis onera propellerent barbari. Regem non dolor modo, sed etiam pudor temere in illas angustias conjecti exercitus angebat. Invictus ad eam diem fuerat, nihil frustra ausus : impune Ciliciæ fauces intraverat : mari quoque novum iter in Pamphyliam aperuerat; tunc hæsitabat deprehensa felicitas; nec aliud remedium erat, quam reverti qua venerat. Itaque, signo receptui dato, densatis ordinibus, scutisque super capita consertis, retro evadere ex angustiis jubet : xxx fuere stadia, quæ remensi sunt.

IV. Tum castris undique aperto loco positis, non consultare modo quid agendum esset, sed vates quoque adhibere cœpit a superstitione animi. Sed quid tunc prædicere Aristander, cui tum plurimum credebat ex vatibus, poterat? Itaque damnatis intempestivis sacrificiis, peritos locorum convocari jubet. Per Mediam iter ostendebant tutum apertumque; sed rex dimittere milites insepultos erubescebat : ita tradito more, ut vix ullum militiæ tam solemne esset munus, quam humandi suos. Captivos

ergo, quos nuper exceperat, vocari jubet; inter quos erat quidam græcæ persicæque linguæ peritus, qui frustra eum in Persidem montium dorso exercitum ducere affirmat; silvestres esse calles, vix singulis pervios : omnia contegi frondibus, implexosque arborum ramos silvas committere.

Namque Persis ab altero latere perpetuis montium jugis clauditur, quod in longitudinem MDC stadia, in latitudinem CLXX procurrit. Hoc dorsum a Caucaso monte ad rubrum mare pertinet; quaque deficit mons, aliud munimentum, fretum objectum est. Planities deinde sub radicibus montium spatiosa procumbit, fertilis terra, multisque vicis atque urbibus frequens. Araxes amnis per hos campos multorum aquas torrentium evolvit in Medum : Medus a mari, et ad meridiem versus, minor amnis eo, quem accepit, evehitur; gignendæque herbæ non alius est aptior, quidquid alluit, floribus vestiens. Platani quoque et populi contegunt ripas; ita ut procul visentibus continuata videantur montibus nemora riparum, quippe obumbratus amnis presso in solum dilabitur alveo, imminentque colles, ipsi quoque frondibus læti, radies eorum humare subeunte. Regio non alia tota Asia salubrior habetur : temperatum cœlum : hinc perpetuum jugum opacum et umbrosum, quod æstus levat; illinc mare adjunctum, quod modico tepore terras fovet.

His expositis, captivus interrogatus a rege, auditu ne, an oculis comperta haberet, quæ diceret? pastorem se fuisse, et omnes eos calles percurrisse, respondit : bis captum, semel a Persis in Lycia, iterum ab ipso. Subit

animum memoria regis oraculo editæ sortis. quippe consulenti responsum erat, ducem in Persidem ferentis viæ Lycium civem fore. Igitur promissis, quanta et præsens necessitas exigebat, et ipsius fortuna capiebat, oneratum armari jubet Macedonum more, et, quod bene verteret, monstraret iter; quamvis arduum et præceps, evasurum se esse cum paucis: nisi forte crederet, quo ipse pecoris causa isset, Alexandrum pro gloria et perpetua laude ire non posse. Etiam atque etiam docere captivus, quam difficile iter esset, maxime armatis; tum rex, prædem me, inquit, accipe, neminem eorum, qui sequuntur, recusaturum ire, qua duces. »

Cratero igitur ad custodiam castrorum relicto, cum peditibus, queis assueverat, et iis copiis, quas Maleager ducebat, et sagittariis equitibus M, præcepit, ut, castrorum specie manente, plures de industria ignes fieri imperet; quo magis barbari crederent, ipsum regem in castris esse. Ceterum, si forte Ariobarzanes cognovisset, per callium anfractus eum intrare, et ad occupandum iter suum partem copiarum tentasset opponere, Craterus, in eum illato terrore, retineret ad propius periculum conversum agmen; sin autem ipse hostem fefellisset, et saltum occupasset, quum trepidantium barbarorum tumultum exaudisset persequentium regem, id ipsum iter, quo pridie pulsi fuerant, ne dubitaret ingredi: quippe vacuum fore, hostibus in semet aversis.

Ipse tertia vigilia, silenti agmine, ac ne tuba quidem dato signo, pergit ad demonstratum iter callium: tridui alimenta portare militem jusserat leviter armatum. Sed præter invias rupes ac prærupta saxa, vestigium subinde

fallentia, nix cumulata vento ingredientes fatigabat: quippe velut in foveas delati hauriebantur; et quum a commilitonibus levarentur, trahebant magis adjuvantes, quam sequebantur. Nox quoque, et ignota regio, ac dux, incertum an satis fidus, multiplicabant metum: si custodes fefellisset, quasi feras bestias ipsos posse deprehendi: ex unius captivi vel fide, vel anima, pendere et regis salutem, et suam.

Tandem venere in jugum: a dextra iter ad ipsum Ariobarzanem erat: hic Philotam et Cœnon cum Amynta et Polyperconte, expeditam habentes manum, reliquit, monitos ut, quia eques pediti erat mixtus, quia pinguissimum esset solum et pabuli fertile, sensim procederent: duces itineris de captivis dati. Ipse cum armigeris, et ala, quam *agema* appellant, ardua semita, sed longius a stationibus hostium remota, multa cum vexatione processit. Medius erat dies, et fatigatis necessaria quies: quippe tantumdem itineris supererat, quantum emensi erant; sed minus præcipitis atque ardui. Itaque refectis cibo somnoque militibus, secunda vigilia surgit; et cetera quidem haud ægre præteriit.

Ceterum, qua se jugum montium paulatim ad planiora demittit, ingens vorago concursu cavata torrentium iter ruperat. Ad hæc arborum rami, alius alio implicati et coeuntes, ut perpetuam objecerant sepem. Desperatio igitur ingens, adeo ut vix lacrymis abstinerent, incesserat. Præcipue obscuritas terrori erat: nam etiam si qua sidera internitebant, continenti fronde tectæ arbores conspicere prohibebant; ne aurium quidem usus supererat, silvas quatiente vento; quæ concurrentibus

ramis majorem quam pro flatu sonum reddebant. Tandem exspectata lux omnia, quæ terribiliora nox fecerat, minuit : circumiri brevi spatio poterat eluvies; et sibi quisque dux itineris cœperat fieri.

Evadunt ergo in editum verticem : ex quo hostium statione conspecta, strenue armati a tergo se ostendunt nihil tale metuentibus; quorum pauci, qui congredi ausi erant, cæsi sunt. Itaque hinc morientium gemitus, hinc ad suos recurrentium miserabilis facies, integros quoque, antea quam discrimen experirentur, in fugam avertit. Fremitu deinde in castra, queis Craterus præerat, illato, ad occupandas angustias, in quibus pridie hæsitarat, miles educitur; simul et Philotas cum Polyperconte Amyntaque et Cœno diversum iter ingredi jussus, alium terrorem intulit barbaris. Ergo undique Macedonum armis fulgentibus, ancipiti malo oppressi, memorabile tamen prœlium edunt; ut opinor, ignaviam quoque necessitas acuit; et sæpe desperatio spei causa est. Nudi complectebantur armatos, et ingenti corporum mole secum ad terram detrahentes, ipsorum telis plerosque fodiebant. Ariobarzanes tamen, XL ferme equitibus et quinque millibus peditum stipatus, per mediam aciem Macedonum cum multo suorum atque hostium sanguine erupit, Persepolim urbem caput regionis occupare festinans. Sed a custodibus urbis exclusus, consecutis strenue hostibus, cum omnibus fugæ comitibus renovato prœlio cecidit. Craterus quoque raptim agmine acto supervenit.

V. Rex eodem loco, quo hostium copias fuderat, castra communivit. Quanquam enim undique fugati hos-

tes victoriam concesserant, tamen præaltæ præcipitesque fossæ, pluribus locis objectæ, abruperant iter; sensimque et caute progrediendum erat, jam non hostium, sed locorum fraude suspecta. Procedenti ei litteræ redduntur a Tyridate, custode regiæ pecuniæ, indicantes, eos, qui in urbe essent, audito ejus adventu, diripere velle thesauros; properaret occupare dimissos: expeditum iter esse, quanquam Araxes amnis interfluat. Nullam virtutem regis istius magis, quam celeritatem laudaverim; relictis enim pedestribus copiis, tota nocte cum equitibus, itineris tanto spatio fatigatis, ad Araxen prima luce pervenit. Vici erant in propinquo; quibus dirutis, pontem ex materia eorum, subditis saxis, strenue induxit.

Jamque haud procul urbe erant, quum miserabile agmen, inter pauca fortunæ exempla memorandum, regi occurrit. Captivi erant Græci ad quatuor millia fere, quos Persæ vario suppliciorum modo affecerant; alios pedibus, quosdam manibus auribusque amputatis, inustisque barbararum litterarum notis, in longum sui ludibrium reservaverant; et quum se quoque alienæ ditionis esse cernerent, volentes regi occurrere non prohibuerant. Inusitata simulacra, non homines videbantur; nec quidquam in illis præter vocem poterat agnosci: plures igitur lacrymas commovere, quam profuderant ipsi; quippe in tam multiplici variaque fortuna singulorum, intuentibus similes quidem, sed tamen dispares pœnas, quis maxime miserabilis esset, liquere non poterat.

Ut vero Jovem illi tandem Græciæ ultorem aperuisse

oculos conclamavere, omnes pari supplicio affecti sibi videbantur. Rex abstersis, quas profuderat, lacrymis, bonum habere animum jubet; visuros urbes suas conjugesque : et castra inde duo ab urbe stadia communit. Græci excesserant vallo, deliberaturi, quid potissimum a rege peterent : quumque aliis sedes in Asia rogare, aliis reverti domos placeret, Euthymon Cymæus ita locutus ad eos fertur :

« Hi qui modo ad opem petendam ex tenebris et carcere procedere erubuimus, ut nunc est, supplicia (quorum nos pudeat magis, an pœniteat, incertum est) ostentare Græciæ velut lætum spectaculum cupimus? At ii optime miserias ferunt, qui abscondunt : nec ulla est tam familiaris infelicibus patria, quam solitudo, et status prioris oblivio : nam qui multum in suorum misericordia ponunt, ignorant, quam celeriter lacrymæ inarescant. Nemo fideliter diligit, quem fastidit; nam et calamitas querula est, et superba felicitas : ita suam quisque fortunam in consilio habet, quum de aliena deliberat : nisi mutuo essemus miseri, olim alius alii potuissemus esse fastidio. Quid mirum est, fortunatos semper parem quærere? Obsecro vos, olim vita defuncti, quæramus locum, in quo hæc semesa membra obruamus, ubi horribiles cicatrices celet exsilium.

« Grati prorsus conjugibus, quas juvenes duximus, revertemur! Liberi in flore et ætatis et rerum agnoscent, et fratres ergastuli detrimenta? Et quota pars nostri tot obire terras potest? procul Europa in ultima Orientis relegati, senes, debiles, majore membrorum parte mulctati, tolerabimus scilicet, quæ armatos et victores

fatigaverunt. Conjuges deinde, quas captis sors et necessitas unicum solatium applicuit, parvosque liberos trahimus nobiscum, an relinquimus? cum his venientes nemo agnoscere volet; relinquemus ergo extemplo præsentia pignora, quum incertum sit, an visuri simus ea quæ petimus? Inter hos latendum est, qui nos miseros nosse cœperunt. »

Hæc Euthymon. Contra Theætetus Atheniensis orsus est dicere : « Neminem pium habitu corporis suos æstimaturum, utique sævitia hostis, non natura calamitosos. Dignum esse omni malo, qui erubesceret fortuita : tristem enim de mortalitate ferre sententiam, et desperare misericordiam, quia ipse alteri denegaturus sit. Deos, quod ipsi nunquam ausi optare forent, offerre patriam, conjuges, liberos, et quidquid homines vel vita æstimant, vel morte redimunt. Quin illi ex hoc carcere erumperent, alium domi esse cœli haustum, alium lucis aspectum : mores, sacra, linguæ commercium etiam a barbaris expeti; quæ ingenita ipsi omissuri sint sua sponte; non ob aliud tam calamitosi, quam quod illis carere coacti essent. Se certe rediturum ad penates et in patriam, tantoque beneficio regis usurum : si quos contubernii liberorumque, quos servitus coegisset agnoscere, amor detineret, relinquerent, quibus nil patria carius est. »

Pauci hujus sententiæ fuere : ceteros consuetudo, natura potentior, vicit. Consenserunt, petendum esse a rege, ut aliquam ipsis attribueret sedem. Centum ad hoc electi sunt : quos Alexander ratus, quod ipse præstare cogitabat, petituros : « Jumenta, inquit, assignari quæ

vos veherent, et singulis vestrum mille denarium dari jussi. Quum redieritis in Græciam, præstabo, ne quis statum suum, si hæc calamitas absit, vestro credat esse meliorem. » Illi, obortis lacrymis, terram intuebantur, nec aut erigere vultus, aut loqui audebant : tandem, rege tristitiæ causam exigente, Euthymon similia iis, quæ in consilio dixerat, respondit. Atque ille, non fortunæ solum eorum, sed etiam pœnitentiæ misertus, terna millia denarium singulis dari jussit : denæ vestes adjectæ sunt, et armenta cum pecoribus ac frumento data, ut coli serique attributus iis ager posset.

VI. Postero die, convocatos duces copiarum docet, nullam infestiorem urbem Græcis esse quam regiam veterum Persidis regum; hinc illa immensa agmina infusa : hinc Darium prius, deinde Xerxem Europæ impium intulisse bellum; excidio illius parentandum esse majoribus. Jamque barbari, deserto oppido, qua quemque metus agebat, diffugerant : quum rex phalangem nil cunctatus inducit. Multas urbes, refertas opulentia regia, partim expugnaverat, partim in fidem acceperat : sed urbis hujus divitiæ vicere præterita.

In hanc totius Persidis opes congesserant barbari; aurum argentumque cumulatum erat : vestis ingens modus : supellex non ad usum modo, sed ad ostentationem luxus comparata. Itaque inter ipsos victores ferro dimicabatur : pro hoste erat, qui pretiosiorem occupaverat prædam : et quum omnia, quæ reperiebantur, capere non possent, jam res non occupabantur, sed æstimabantur. Lacerabant regias vestes, ad se quisque partem trahentes : dolabris prætiosæ artis vasa cædebant : nihil ne-

que intactum erat, neque integrum ferebatur : abrupta simulacrorum membra, ut quisque avellerat, trahebat. Neque avaritia solum, sed etiam crudelitas in capta urbe grassata est: auro argentoque onusti vilia captivorum corpora trucidabant; passimque obvii cædebantur, quos antea pretium sui mirabiles fecerat. Multi ergo hostium manus voluntaria morte occupaverunt; pretiosissima vestium induti, e muris semetipsos cum conjugibus ac liberis in præceps jactantes. Quidam ignes, quod paulo post facturus hostis videbatur, subjecerant ædibus, ut cum suis vivi cremarentur. Tandem suis rex corporibus et cultu feminarum abstinere jussit.

Ingens pecuniæ captivæ modus traditur, prope ut fidem excedat; ceterum aut de aliis quoque dubitamus, aut credimus, in hujus urbis gaza fuisse C et XX millia talenta; ad quæ vehenda, namque ad usus belli secum portare decreverat, jumenta et camelos a Susis et Babylone contrahi jussit. Accessere ad hanc pecuniæ summam, captis Persagadis, sex millia talentorum. Cyrus Persagadum urbem condiderat, quam Alexandro præfectus ejus Gobares tradidit. Rex arcem Persepolis, III millibus Macedonum præsidio relictis, Nicarchidem tueri jubet: Tyridati quoque, qui gazam tradiderat, servatus est honos, quem apud Darium habuerat : magnaque exercitus parte et impedimentis ibi relictis, Parmenionem Craterumque præfecit.

Ipse cum mille equitibus peditumque expedita manu interiorem Persidis regionem, sub ipsum Vergiliarum sidus, petiit : multisque imbribus et prope intolerabili tempestate vexatus, procedere tamen, quo intenderat,

perseveravit. Ventum erat ad iter perpetuis obsitum nivibus, quas frigoris vis gelu astrinxerat. Locorum squalor et solitudines inviæ fatigatum militem terrebant, humanarum rerum terminos se videre credentem. Omnia vasta, atque sine ullo humani cultus vestigio attoniti intuebantur; et antequam lux quoque et cœlum ipsos deficerent, reverti jubebant.

Rex castigare territos supersedit : ceterum ipse equo desiliit, pedesque per nivem et concretam glaciem ingredi cœpit; erubuerunt non sequi, primum amici, deinde copiarum duces, ad ultimum milites : primusque rex, dolabra glaciem perfringens, iter sibi fecit; exemplum regis ceteri imitati sunt. Tandem propemodum invias silvas emensi, humani cultus rara vestigia et passim errantes pecorum greges reperere : et incolæ, qui sparsis tuguriis habitabant, quum se callibus inviis septos esse credidissent, ut conspexere hostium agmen, interfectis qui comitari fugientes non poterant, devios montes, et obsitos nivibus petiverunt. Inde per colloquia captivorum paulatim feritate mitigata, tradidere se regi, nec in deditos gravius consultum.

Vastatis deinde agris Persidis, vicisque compluribus redactis in potestatem, ventum est in Mardorum gentem bellicosissimam, et multum a ceteris Persis cultu vitæ abhorrentem. Specus in montibus fodiunt, in quos seque ac conjuges et liberos condunt : pecorum aut ferarum carne vescuntur. Ne feminis quidem pro naturæ habitu molliora ingenia sunt; comæ prominent hirtæ : vestis super genua est : funda vinciunt frontem; hoc et ornamentum capitis, et telum est. Sed hanc quoque gen-

tem idem fortunæ impetus domuit. Itaque trigesimo die, posteaquam a Persepoli profectus erat, eodem rediit. Dona deinde amicis ceterisque pro cujusque merito dedit; propemodum omnia, quæ in ea urbe ceperat, distributa.

VII. Ceterum ingentia animi bona, illam indolem, qua omnes reges antecessit, illam in subeundis periculis constantiam, in rebus moliendis efficiendisque velocitatem, in deditos fidem, in captivos clementiam, in voluptatibus permissis quoque et usitatis temperantiam, haud tolerabili vini cupiditate fœdavit. Hoste et æmulo regni reparante tum quum maxime bellum, nuper subactis quos vicerat, novumque imperium aspernantibus, de die inibat convivia, quibus feminæ intererant; non quidem quas violari nefas esset; quippe pellices licentius, quam decebat, cum armato vivere assuetæ. Ex his una Thais, et ipsa temulenta, maximam apud omnes Græcos initurum gratiam, affirmat, si regiam Persarum jussisset incendi; exspectare hoc eos, quorum urbes barbari delessent.

Ebrio scorto de tanta re ferenti sententiam unus et alter, et ipsi mero onerati, assentiunt. Rex quoque fuit avidior, quam patientior: « Quin igitur ulciscimur Græciam, et urbi faces subdimus? » Omnes incaluerant mero: itaque surgunt temulenti ad incendendam urbem, cui armati pepercerant. Primus rex ignem regiæ injecit; tum convivæ, et ministri, pellicesque. Multa cedro ædificata erat regia: quæ celeriter, igne concepto, late fudit incendium. Quod ubi exercitus, qui haud procul ab urbe tendebat, conspexit, fortuitum ratus, ad opem fe-

rendam concurrit; sed ut ad vestibulum regiæ ventum est, vident regem ipsum adhuc aggerentem faces. Omissa igitur, quam portaverant, aqua, aridam materiam in incendium jacere cœperunt. Hunc exitum habuit regia totius Orientis, unde tot gentes ante jura petebant, patria tot regum, unicus quondam Græciæ terror, molita mille navium classem, et exercitus, quibus Europa inundata est, contabulato mari molibus, perfossisque montibus, in quorum specus fretum immissum est.

Ac ne longa quidem ætate, quæ excidium ejus secuta est, resurrexit. Alias urbes habuere Macedonum reges, quas nunc habent Parthi : hujus vestigium non inveniretur, nisi Araxes amnis ostenderet : haud procul mœnibus fluxerat; inde urbem fuisse XX stadiis distantem, credunt magis, quam sciunt accolæ. Pudebat Macedones, tam præclaram urbem a comessabundo rege deletam esse : itaque res in serium versa est; et imperaverunt sibi, ut crederent, illo potissimum modo fuisse delendam. Ipsum, ut primum gravatam ebrietate mentem quies reddidit, pœnituisse constat, et dixisse, majores pœnas Persas Græcis daturos fuisse, si ipsum in solio regiaque Xerxis respicere coacti essent. Postero die, Lycio, itineris, quo Persidem intraverat, duci, XXX talenta dono dedit. Hinc in regionem Mediæ transiit, ubi supplementum novorum militum a Cilicia occurrit : peditum erant quinque millia, equites mille : utrisque Plato Atheniensis præerat. His copiis auctus, Darium persequi statuit.

VIII. Ille jam Ecbatana pervenerat, caput Mediæ; urbem hanc nunc tenent Parthi, eaque æstiva agenti-

bus sedes est. Adire deinde Bactra decreverat : sed veritus, ne celeritate Alexandri occuparetur, consilium iterque mutavit. Aberat ab eo Alexander stadia MD; sed jam nullum intervallum adversus celeritatem ejus satis longum videbatur. Itaque prœlio magis, quam fugæ se præparabat; xxx millia peditum sequebantur, in quibus Græcorum erant quatuor millia, fide erga regem ad ultimum invicta; funditorum quoque et sagittariorum manus quatuor millia expleverat : præter hos III millia et CCC equites erant, maxime Bactrianorum; Bessus præerat, Bactrianæ regionis præfectus.

Cum hoc agmine Darius paulum declinavit via militari, jussis præcedere lixis impedimentorumque custodibus. Concilio deinde advocato : « Si me cum ignavis, inquit, et pluris qualemcunque vitam honesta morte æstimantibus, fortuna junxisset, tacerem potius quam frustra verba consumerem; sed majore, quam vellem, documento, et virtutem vestram, et fidem expertus, magis etiam conniti debeo, ut dignus talibus amicis sim, quam dubitare, an vestri similes adhuc sitis. Ex tot millibus, quæ sub imperio fuerunt meo, bis me victum, bis fugientem persecuti estis. Fides vestra et constantia, ut regem me esse credam, facit. Proditores et transfugæ in urbibus meis regnant : non, hercule, qui tanto honore digni habeantur, sed ut præmiis eorum vestri sollicitentur animi.

« Meam tamen fortunam, quam victoris, maluistis sequi; dignissimi, quibus, si ego non possim, dii pro me gratiam referant; et, mehercule, referent. Nulla erit tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama, quæ non in

cælum vos debitis laudibus ferat. Itaque, etiam si consilium fugæ, a qua multum abhorret animus, agitassem, vestra tamen virtute fretus obviam issem hosti. Quousque enim in regno exsulabo, et per fines imperii mei fugiam externum et advenam regem, quum liceat experto belli fortunam aut reparare, quæ amisi, aut honesta morte defungi? nisi forte satius est exspectare victoris arbitrium, et, Mazæi et Mithrenis exemplo, precarium accipere regnum nationis unius, ut jam malit ille gloriæ suæ, quam iræ obsequi. Nec dii siverint, ut hoc decus mei capitis, aut demere mihi quisquam, aut condonare possit: nec hoc imperium vivus amittam; idemque erit regni mei, qui et spiritus, finis.

« Si hic animus, si hæc lex, nulli non parta libertas est : nemo e vobis fastidium Macedonum, nemo vultum superbum ferre cogetur. Sua cuique dextra, aut ultionem tot malorum pariet, aut finem. Equidem quam versabilis fortuna sit, documentum ipse sum; nec immerito mitiores vices ejus exspecto; sed si justa ac pia bella dii aversantur, fortibus tamen viris licebit honeste mori. Per ego vos decora majorum, qui totius Orientis regna cum memorabili laude tenuerunt, per illos viros, quibus stipendium Macedonia quondam tulit, per tot navium classes in Græciam missas, per tot tropæa regum, oro et obtestor, ut nobilitate vestra gentisque dignos spiritus capiatis, ut eadem constantia animorum, qua præterita tolerastis, experiamini, quidquid deinde fors tulerit. Me certe in perpetuum, aut victoria egregia nobilitabit, aut pugna. »

IX. Hæc dicente Dario, præsentis periculi species

omnium simul corda animosque horrore perstrinxerat, nec aut consilium suppetebat, aut vox, quum Artabazus, vetustissimus amicorum, quem hospitem fuisse Philippi sæpe diximus : « Nos vero, inquit, pretiosissima vestium induti, armisque quanto maximo cultu possumus adornati, regem in aciem sequemur, ea quidem mente, victoriam ut speremus, mortem non recusemus. »

Assensu excepere ceteri hanc vocem; sed Nabarzanes, qui in eodem consilio erat cum Besso, inauditi antea facinoris societate inita, regem suum per milites, quibus ambo præerant, comprehendere et vincire decreverant : ea mente, ut, si Alexander ipsos insecutus foret, tradito rege vivo, inirent gratiam victoris, magni profecto cepisse Darium æstimaturi; sin autem eum effugere potuissent, interfecto Dario, regnum sibi occuparent, bellumque renovarent. Hoc parricidium quum diu volutassent, Nabarzanes, aditum nefariæ spei præparans :

« Scio, me, inquit, sententiam esse dicturum, prima specie haudquaquam auribus tuis gratam; sed medici quoque graviores morbos asperis remediis curant; et gubernator, ubi naufragium timet, jactura, quidquid servari potest, redimit. Ego tamen, non ut damnum quidem facias, suadeo, sed ut te ac regnum tuum salubri ratione conserves. Diis adversis bellum inimus, et pertinax fortuna Persas urgere non desinit; novis initiis et ominibus opus est. Auspicium, et imperium alii trade interim, qui tam diu rex appelletur, donec Asia decedat hostis; victor deinde, regnum tibi reddat. Hoc autem brevi futurum ratio promittit. Bactra intacta sunt : Indi et Sacæ in tua potestate : tot populi, tot exercitus,

tot equitum peditumque millia ad renovandum bellum vires paratas habent, ut major belli moles supersit, quam exhausta sit. Quid ruimus, belluarum ritu, in perniciem non necessariam? Fortium virorum est, magis mortem contemnere, quam odisse vitam. Sæpe tædio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignavi : at virtus nihil inexpertum omittit. Itaque ultimum omnium mors est, ad quam non pigre ire satis est. Proinde si Bactra, quod tutissimum receptaculum est, petimus, præfectum regionis ejus, Bessum, regem, temporis gratia, statuamus. Compositis rebus, justo regi tibi fiduciarium restituet imperium.»

Haud mirum est, Darium non temperasse animo, quanquam, tam impiæ voci quantum nefas subesset, latebat. Itaque : « Pessimum, inquit, mancipium, reperisti exoptatum tibi tempus quo parricidium aperires! » Strictoque acinace interfecturus videbatur, ni propere Bessus Bactrianique, tristium specie, ceterum, si perseveraret, vincturi, circumstetissent. Nabarzanes interim elapsus, mox et Bessus secutus, copias, quibus præerant, a cetero exercitu secedere jubent, secretum inituri concilium. Artabazus convenientem præsenti fortunæ sententiam orsus, mitigare Darium, temporum identidem admonens, cœpit : ferret æquo animo qualiumcunque, suorum tamen, vel stultitiam, vel errorem. Instare Alexandrum gravem, etiam si omnes præsto essent : quid futurum, si persecuti fugam ipsius, alienentur a rege? Ea re paruit Artabazo; et quanquam movere castra statuerat, turbatis tamen omnium animis, eodem in loco substitit; sed attonitus mœstitia simul et desperatione, tabernaculo se inclusit.

Ergo in castris, quæ nullius regebantur imperio, varii animorum motus erant; nec in commune, ut antea, consulebatur. Dux Græcorum militum Patron arma capere suos jubet, paratosque esse ad exsequendum imperium. Persæ secesserant : Bessus cum Bactrianis erat, tentabatque Persas abducere, Bactra, et intactæ regionis opulentiam, simulque quæ manentibus instarent pericula, ostentans. Persarum omnium eadem fere fuit vox, nefas esse deseri regem. Inter hæc Artabazus omnibus imperatoriis fungebatur officiis : ille Persarum tabernacula circumire, hortari, monere nunc singulos, nunc universos; non ante destitit, quam satis constaret, imperata facturos. Idem ægre a Dario impetravit, ut cibum caperet, animumque regis.

X. At Bessus et Nabarzanes olim agitatum scelus exsequi statuunt, regni cupiditate accensi : Dario autem incolumi, tantas opes sperare non poterant. Quippe in illis gentibus regum eximia majestas est; ad nomen quoque barbari conveniunt; et pristinæ veneratio fortunæ sequitur adversam. Inflabat impios animos regio, cui præerant, armis virisque, et spatio locorum nulli earum gentium secunda : tertiam partem Asiæ tenet : multitudo juniorum exercitus, quos amiserat Darius, æquabat. Itaque non illum modo, sed etiam Alexandrum spernebant, inde vires imperii repetituri, si regionis potiri contigisset.

Diu omnibus cogitatis, placuit per milites Bactrianos, ad omne obsequium destinatos, regem comprehendere, mittique nuncium ad Alexandrum, qui indicaret, vivum asservari eum. Si, id quod timebant, proditionem as-

pernatus esset, occisuri Darium, et Bactra cum suarum gentium manu petituri. Ceterum propalam comprehendi Darius non poterat, tot Persarum millibus laturis opem regi : Græcorum quoque fides timebatur.

Itaque, quod non poterant vi, fraude assequi tentant : pœnitentiam secessionis simulare decreverant, et excusare apud regem consternationem suam. Interim, qui Persas sollicitarent, mittuntur : hinc spe, hinc metu militares animos versant ; ruinæ rerum illos subdere capita ; in perniciem trahi ; quum Bactra pateant, exceptura eos donis et opulentia, quantam animis concipere non possint. Hæc agitantibus Artabazus supervenit, sive regis jussu, sive sua sponte, affirmans, mitigatum esse Darium, eumdem illis amicitiæ gradum patere apud regem. Illi lacrymantes nunc purgare se, nunc Artabazum orare, ut causam ipsorum tueretur, precesque perferret. Sic peracta nocte, sub lucis ortum, Bessus et Nabarzanes cum Bactrianis militibus in vestibulo prætorii aderant, titulum solemnis officii occulto sceleri præferentes. Darius, signo ad eundum dato, currum pristino more conscendit.

Nabarzanes ceterique parricidæ, procumbentes humi, quem paulo post in vinculis habituri erant, sustinuere venerari ; lacrymas etiam pœnitentiæ indices profuderunt : adeo humanis ingeniis parata simulatio est! Preces deinde suppliciter admotæ Darium, natura simplicem et mitem, non credere modo, quæ affirmabant, sed etiam flere coegerunt. Ac ne tum quidem cogitati sceleris pœnituit, quum intuerentur, qualem et regem et virum fallerent. Ille quidem securus periculi, quod in-

stabat, Alexandri manus, quas solas timebat, effugere properabat.

XI. Patron autem, Græcorum dux, præcepit suis, ut arma, quæ in sarcinis antea ferebantur, induerent, ad omne imperium suum parati et intenti. Ipse currum regis sequebatur, occasioni imminens alloquendi eum; quippe Bessi facinus præsenserat: sed Bessus, id ipsum metuens, custos verius, quam comes, a curru non recedebat. Diu ergo Patron cunctatus, ac sæpius sermone revocato, inter fidem timoremque hæsitans, regem intuebatur. Qui, ut tandem advertit oculos, Bubacen spadonem inter proximos currum sequentem percontari jubet, numquid ipsi velit dicere. Patron, se vero, sed remotis arbitris, loqui velle cum eo respondit. Jussusque propius accedere, sine interprete (nam haud rudis Græcæ linguæ Darius erat): « Rex, inquit, ex L millibus Græcorum supersumus pauci, omnis fortunæ tuæ comites; et in hoc tuo statu iidem, qui, florente te, fuimus, quascunque sedes elegeris, pro patria et domesticis rebus petituri. Secundæ adversæque res tuæ copulavere nos tecum. Per hanc fidem invictam oro et obtestor, in nostris castris tibi tabernaculum statue, nos corporis tui custodes esse patiaris. Amisimus Græciam; nulla Bactra sunt nobis; spes omnis in te, utinam et in ceteris esset! Plura dici non attinet. Custodiam corporis tui externus et alienigena non deposcerem, si crederem alium posse præstare. »

Bessus, quanquam erat Græci sermonis ignarus, tamen, stimulante conscientia, indicium profecto Patronem detulisse credebat: et interpretis Græci relato ser-

mone exempta dubitatio. Darius autem, quantum ex vultu concipi poterat, haud sane territus, percontari Patrona causam consilii, quod afferret, cœpit. Ille non ultra differendum ratus : « Bessus, inquit, et Nabarzanes insidiantur tibi, in ultimo discrimine et fortunæ tuæ, et vitæ. Hic dies aut parricidis, aut tibi futurus ultimus. » Et Patron quidem egregiam conservati regis gloriam tulerat. Eludant licet, quibus forte ac temere humana negotia volvi agique persuasum est. Equidem æterna constitutione crediderim, nexuque causarum latentium, et multo ante destinatarum, suum quemque ordinem immutabili lege percurrere. Darius certe respondit, quanquam sibi Græcorum militum fides nota sit, nunquam tamen a popularibus suis recessurum; difficilius sibi esse damnare, quam decipi; quicquid sors tulisset, inter suos perpeti malle, quam transfugam fieri. Sero se perire, si salvum esse sui milites nollent. Patron, desperata salute regis, ad eos, quibus præerat, rediit, omnia pro fide experiri paratus.

XII. At Bessus occidendi protinus regis impetum conceperat : sed veritus, ne gratiam Alexandri, ni vivum eum tradidisset, inire non posset, dilato in proximam noctem sceleris consilio, agere gratias incipit, quod perfidi hominis insidias, jam Alexandri opes spectantis, prudenter cauteque vitasset : donum eum hosti laturum fuisse regis caput; nec mirari, hominem mercede conductum omnia habere venalia, sine pignore, sine lare, terrarum orbis exsulem; ancipitem hostem, ad nutum licentium circumferri. Purganti deinde se, deosque patrios testes fidei suæ invocanti, Darius vultu assentiebat, haud dubius,

quin vera deferrentur a Græcis : sed eo rerum ventum erat, ut tam periculosum esset non credere suis, quam decipi. xxx millia erant, quorum inclinata in scelus levitas timebatur; quatuor millia Patron habebat : quibus si credidisset salutem suam, damnata popularium fide, parricidio excusationem videbat offerri : itaque præoptabat immerito, quam jure violari.

Besso tamen, insidiarum consilium purganti, respondit, « Alexandri sibi non minus justitiam, quam virtutem esse perspectam. Falli eos, qui proditionis ab eo præmium exspectent; violatæ fidei neminem acriorem fore vindicem ultoremque. » Jamque nox appetebat, quum Persæ, more solito armis positis, ad necessaria ex proximo vico ferenda discurrunt; at Bactriani, ut imperatum erat a Besso, armati stabant. Inter hæc Darius Artabazum acciri jubet; expositisque, quæ Patron detulerat, haud dubitare Artabazus, quin transeundum esset in castra Græcorum : Persas quoque, periculo vulgato, secuturos. Destinatus sorti suæ, et jam nullius salubris consilii patiens, unicam in illa fortuna opem, Artabazum, ultimum illum visurus, amplectitur; perfususque mutuis lacrymis, inhærentem sibi avelli jubet : capite deinde velato, ne inter gemitus digredientem velut a rogo intueretur, in humum pronum corpus abjecit.

Tum vero custodiæ ejus assueti, quos regis salutem vel periculo vitæ tueri oportebat, dilapsi sunt, cum armatis, quos jam adventare credebant, haud rati se futuros pares. Ingens ergo in tabernaculo solitudo erat, paucis spadonibus, quia, quo discederent, non habebant, circumstantibus regem. At ille, remotis arbitris, diu

aliud atque aliud consilium animo volutabat. Jamque solitudinem, quam paulo ante pro solatio petiverat, perosus, Bubacem vocari jubet; quem intuens : « Ite, inquit, consulite vobis, ad ultimum regi vestro, ut decebat, fide exhibita ; ego hic legem fati mei exspecto. Forsitan mireris, quod vitam non finiam? alieno scelere, quam meo mori malo. » Post hanc vocem, spado gemitu non modo tabernaculum, sed etiam castra complevit. Irrupere deinde alii ; laceratisque vestibus, lugubri et barbaro ululatu regem deplorare cœperunt. Persæ, ad illos clamore perlato, attoniti metu, nec arma capere, ne in Bactrianos inciderent, nec quiescere audebant, ne impie deserere regem viderentur. Varius ac dissonus clamor, sine duce ac sine imperio, totis castris referebatur.

Besso et Nabarzani nunciaverant sui, regem a semet ipso interemptum esse; planctus eos deceperat. Itaque citatis equis advolant, sequentibus, quos ad ministerium sceleris delegerant : et quum tabernaculum intrassent, quia regem vivere spadones indicabant, comprehendi vincirique jusserunt. Rex, curru paulo ante vectus, et deorum a suis honoribus cultus, nulla externa ope admota, captivus servorum suorum, in sordidum vehiculum, pellibus undique contectum, imponitur. Pecunia regis et suppellex, quasi jure belli, diripitur, onustique præda, per scelus ultimum parta, fugam intendunt. Artabazus cum iis, qui imperio parebant, Græcisque militibus, Parthienen petebat, omnia tutiora parricidarum contuitu ratus. Persæ, promissis Bessi onerati, maxime quia nemo alius erat, quem sequerentur, conjunxere se

Bactrianis, agmen eorum tertio assecuti die. Ne tamen honos regi non haberetur, aureis compedibus Darium vinciunt, nova ludibria subinde excogitante fortuna. Et, ne forte cultu regio posset agnosci, sordidis pellibus vehiculum intexerant : ignoti jumenta agebant, ne percontantibus in agmine monstrari posset : custodes procul sequebantur.

XIII. Alexander, audito Darium movisse ab Ecbatanis, omisso itinere, quod patebat in Mediam, fugientem insequi pergit strenue. Tabas oppidum est in Parætacene ultima : ibi transfugæ nunciant, præcipitem fuga Bactra petere Darium. Certiora deinde cognoscit ex Bagistane Babylonio, non equidem vinctum regem, sed in periculo esse aut mortis, aut vinculorum. Rex, ducibus convocatis : « Maximum, inquit, opus, sed labor brevissimus superest; Darius haud procul destitutus a suis, aut oppressus. In illo corpore posita est victoria nostra : et tanta res, celeritatis præmium. » Omnes pariter conclamant, paratos ipsos sequi; nec labori, nec periculo parceret. Igitur raptim agmen cursus magis, quam itineris modo ducit, ne nocturna quidem quiete diurnum laborem relaxante.

Itaque quingenta stadia processit : perventumque erat in vicum, in quo Darium Bessus comprehenderat : ibi Melon, Darii interpres, excipitur : corpore æger non potuerat agmen sequi, et, deprehensus celeritate regis, transfugam se esse simulabat. Ex hoc acta cognoscit. Sed fatigatis necessaria quies erat. Itaque delectis equitum sex millibus trecentos, quos *Dimachas* appellabant, adjungit : dorso hi graviora arma portabant, ceterum

equis vehebantur; quum res locusque posceret, pedestris acies erat. Hæc agentem Alexandrum adeunt Orsillos et Mithracenes, qui Bessi parricidium exosi transfugerant : nunciabantque, stadia D abesse Persas; ipsos brevius iter monstraturos.

Gratus regi adventus transfugarum fuit; itaque, prima vespera, ducibus iisdem, cum expedita equitum manu monstratam viam ingreditur, phalange, quantum festinare posset, sequi jussa. Ipse quadrato agmine incedens, ita cursum regebat, ut primi conjungi ultimis possent. CCC stadia processerant, quum occurrit Brocubelus Mazæi filius, Syriæ quondam prætor : is quoque transfuga nunciabat, Bessum haud amplius quam CC stadia abesse. Exercitum, utpote qui nihil præcaveret, incompositum inordinatumque procedere : Hyrcaniam videri petituros; si festinaret sequi, palantibus superventurum : Darium adhuc vivere. Strenuo alioqui cupiditatem consequendi transfuga injecerat : itaque, calcaribus subditis, effuso cursu eunt. Jamque fremitus hostium iter ingredientium exaudiebatur; sed prospectum ademerat pulveris nubes; paulisper ergo inhibuit cursum, donec consideret pulvis.

Jamque conspecti a barbaris erant, et abeuntium agmen conspexerant, nequaquam futuri pares, si Besso tantum animi fuisset ad prœlium, quantum ad parricidium fuerat. Namque et numero barbari præstabant, et robore : ad hoc, refecti cum fatigatis certamen inituri erant. Sed nomen Alexandri et fama, maximum in bello utique momentum, pavidos in fugam convertit. Bessus et ceteri facinoris ejus participes, vehiculum Darii assecuti, cœperunt hortari eum, ut conscenderet equum, et

se hosti fuga eriperet. Ille deos ultores adesse testatur, et Alexandri fidem implorans, negat, se parricidas velle comitari. Tum vero ira quoque accensi tela injiciunt in regem, multisque confossum vulneribus relinquunt. Jumenta quoque, ne longius prosequi possent, convulnerantur, duobus servis, qui regem comitabantur, occisis. Hoc edito facinore, ut vestigia fugæ spargerent, Nabarzanes Hyrcaniam, Bessus Bactra, paucis equitum comitantibus, petebant: barbari ducibus destituti, qua quemque aut spes ducebat, aut pavor, dissipabantur; quingenti tantum equites congregaverant se, incerti adhuc, resistere ne melius esset, an fugere.

Alexander, hostium trepidatione comperta, Nicanorem cum equitum parte ad inhibendam fugam præmittit; ipse cum ceteris sequitur: III ferme millia resistentium occisa sunt; reliquum agmen intactum, more pecudum, agebatur, jubente rege, ut cædibus abstineretur. Nemo captivorum erat, qui monstrare Darii vehiculum posset: singuli, ut quæque prehenderant, scrutabantur; nec tamen ullum vestigium fugæ regis exstabat. Festinantem Alexandrum vix tria millia equitum persecuta sunt; at in eos, qui lentius sequebantur, incidebant universa fugientium agmina. Vix credibile dictu, plures captivi, quam qui caperent, erant: adeo omnem sensum territis fortuna penitus excusserat, ut nec hostium paucitatem, nec multitudinem suam satis cernerent.

Interim jumenta, quæ Darium vehebant, nullo regente, decesserant militari via, et errore delata per IV stadia, in quadam valle constiterant, æstu, simulque vulneribus fatigata. Haud procul erat fons, ad quem

monstratum a peritis Polystratus Macedo siti maceratus accessit : ac dum galea haustam aquam sorbet, tela jumentorum deficientium corporibus infixa conspexit; miratusque confossa potius, quam abacta esse, semivivi hominis gemitum percipit. Itaque more ingenii humani cupidus visendi, quid rei vehiculo isto conderetur, dimotis pellibus, quibus obtectum erat, Darium multis vulneribus confossum reperit : regius enim cultus, et aureæ catenæ, queis a parricidis vinctus fuerat, dubitationem eximebant.

Non erat expers Græci sermonis Darius, gratiasque agebat diis, qui post tanta mala, tamque gravia, hoc tamen indulsissent solatii, ne omnino in solitudine extremum spiritum effunderet. Itaque: « Te, inquit, quisquis es mortalium, per communem hominum sortem, a qua nec maximos regum exemptos esse præsenti spectaculo moneris, rogo quæsoque, ut hæc ad Alexandrum mandata mea perferas; nihil eorum, quæ longe tristissima perpessus sum, ne hunc quidem incomparabilis calamitatis exitum, ita gravem mihi accidisse, ut hoc unum, quod post tanta in me meosque merita adversus clementissimum victorem inimico vivendum fuit, et nunc ingrato moriendum est. Sed si qua postremis miserorum votis apud deos vis est, et cum ipso spiritu profusas preces mitius aliquod numen exaudit, ille quidem sospes et incolumis, longeque supra contagium meæ sortis, et invidiam fortunæ positus, in solio Cyri gloriosam ætatem exigat : suæque virtutis memor, cum matri liberisque meis locum apud se esse patiatur, quem illi fide et obsequio meruerint. At parricidas promptum exitium consequatur, quod Alexander irrogabit, si non misericordia

infelicis hostis, saltem odio facinorum, et ne impunita in aliorum etiam regum, suumque ipsius exitium erumpant.»

Post hæc, quum siti angeretur, allata per Polystratum aqua recreatus: « Ergo, ait, hanc etiam tantis calamitatibus extremam accedere oportuit, ut bene merito gratiam referre non possim! at referet Alexander; Alexandro vero dii. » Dextram deinde protendit, eamque Alexandro, fidei regiæ pignus, ferri jubens, apprehensa Polystrati manu, animam efflavit.

Alexander an spiranti adhuc supervenerit, incertum est : illud constat, miserabili regis opulentissimi exitu comperto, copiosas lacrymas profudisse, statimque chlamyde sibi detracta, corpus operuisse, et magno cum honore ad suos deferri jussisse, ut regio Persarum more curatum monumentis majorum inferretur. Ingratitudinem hominum, a quis pro summis beneficiis crudele exitium Darius pertulit, quanquam suopte ingenio horrendam et exsecrabilem, insigniore ad posteritatem infamia damnavit canis cujusdam mira fides, qui ab omnibus familiaribus derelicto solus affuit, et quam in vivum præ se tulit benevolentiam, morienti quoque constanter præstitit. Hunc vitæ finem sortitus est ille, quem modo contumelia affici putabant, nisi regem regum, et deorum consanguineum salutarent : magnoque iterum experimento approbatum est, neminem magis patere fortunæ, quam qui pluribus ejusdem blanditiis irretitus, jugum illius tota cervice receperit.

VOLUMINIS PRIMI FINIS.

IN QUINTUM CURTIUM RUFUM ADNOTATIONES.

LIBER TERTIUS.

I. Pag. 121. *Inter hæc.* In superioribus libris qui perierunt, de itineribus Alexandri, antequam Phrygiam intraret, atque de Memnonis, optimi Persarum ducis, expeditione et obitu agebat, ut opinor, Curtius.

Urbem Celænas. Celænæ urbs, caput quondam Phrygiæ fuit; migratum inde haud procul veteribus Celænis, novaque urbs « Apamea Cibcton » vocata : has urbes duas confudit Curtius : nam ejus ætate Celænæ veteres nullæ erant.

Marsyas amnis. Non tam amnis quam satyrus Marsyas carminibus inclytus erat : quem enim tibiis cum Apolline certasse victumque, detracta pelle, nomen flumini dedisse fugit?

Liquidus et suas duntaxat undas trahens. Id est purus, limpidus, nec fluvii alius aqua turbida corruptus.

Nymphas. Ad ejusmodi fabulam respiciunt illa Ovidii de Marsya, *Met.* VI, 396 :

> Illum ruricolæ, silvarum numina, Fauni,
> Et Satyri fratres, et tunc quoque clarus Olympus,
> Et Nymphæ flerunt. . . . . .

P. 122. *Caduceatorem.* A caduceo dictus : erat autem caduceus sive caduceum virga geminis implicata serpentibus, qua Mercurium usum fuisse fertur quum ad alia multa, tum ad discordias componendas. Etsi autem caduceum pro symbolo pacis vulgo ducatur, ex hoc loco tamen caduceatores et bello denuntiando, Romanorum fecialium more, interdum missos esse patet.

P. 122. *Granicum amnem.* Asiæ Minoris fluvius, ex Ida monte profluens.

Dario imminens. Omnes cogitationes in Darium intendens. In hoc quidem Freinshemius, Cunzius, Schmiederus consentiunt.

Euphratem. Fluvius qui in Assyria Babylonem interfluit.

Midæ regiam. Hic ille Midas est omnium poetarum fabulis decantatus, cui, quidquid tetigerat, vertebatur in aurum.

Inter hæc maria angustissimum Asiæ. Hic gravissime errasse Nostrum doctissimus probat *Lem.*; nusquam enim nisi forte in Argæo, excelsissimo Cappadociæ propriæ monte, locus est, unde quis mare utrumque, Ponticum et Cilicium conspicere possit.

Maria... committeret. I. e. conjungeret. — Hanc formulam libentius usurpat auctor.

P. 123. *Unde nexus inciperet.* Nexus ille erat ex « corni » arboris libro : gallice *le cornouiller.*

Nequaquam. Volunt alii « nequidquam. »

Vel elusit vel implevit. — *Elusit* quidem, si dissecuit vinculum quod arte explicandum erat; *implevit* vero, si quocumque modo dissolvi satis esset.

Memnona. Memnon Rhodius, Darii ducum præstantissimus, quem ob industriam et peritiam rei bellicæ solum verebatur Alexander : his verbis de eo loquitur *Bossuet*, *Histoire universelle :* « La Perse perdit le seul général qu'elle pût opposer aux Grecs : c'était Memnon de Rhodes. Tant qu'Alexandre eut en tête un si fameux capitaine, il put se glorifier d'avoir vaincu un ennemi digne de lui. Au commencement d'une diversion qui déjà inquiétait toute la Grèce, Memnon mourut, et Alexandre mit tout à ses pieds. » Ad Mitylenen morbo exstinctus est.

P. 124. *Quod ne Persis quidem tulissent.* Narrat Xenophon se in illo nobili decem millium reditu occurrisse Paphlagoniæ regulo, Persis vix ac ne vix quidem parenti.

II. *Xerxis exemplo.* Teste Herodoto, VII, 60, Xerxes in loco quodam nomine *Dorisco*, qui decem mille hominum capere poterat, singulas armatorum myriadas seorsim recensuit.

Orto sole ad noctem. I. e. ab ortu solis usque ad noctem : mos enim erat apud Persas nunquam ante ortum solis castra movere.

Innumerabilis turba. Secundum Curtium, constabat Persarum exercitus ex trecentis undecim millibus et ducentis ; secundum vero Justin., XI, 9, et Diod. Sicul., XVII, 31, ex quingentis mil-

libus; Arrian., II, 8, 12, et Plut., *Alex. vit.*, 18, sexcenta millia numerant.

P. 124. *Cetræ maxime speciem reddentibus.* Similia erant *cetris*, sive minoribus scutis coriaceis, quibus Afri et Hispani utebantur.

Derbices. Tantam copiarum vim ab illa ferme incognita gente missam fuisse cum Schmiedero miramur nec injuria.

P. 125. *Purpuratis.* Hoc verbum, ut plerumque, designat amicos regis, principesque, præsertim si de Barbaris agitur : a purpureis vestimentis nomen trahebant.

Immobiles cuneos. Vulgo dicunt interpretes cuneum esse militum formam in trigonum ordinatam; quia vero satis constat phalangem Macedonum proprie fuisse aciem quadratam, gallice *bataillon carré*, hic intelligendum est cuneos immobiles dictos fuisse simpliciter pro agminibus quæ hostis dissipare nequiret.

P. 126. *Thessali equites.* Thessalia, Græciæ regio. — Scriptores antiqui de Thessalorum equitum laude uno ore consentiunt.

Licentia regni. Scilicet ex miti factus es iracundus, quod quidlibet tibi, ut pote regi, licere existimas.

III. *Quo ipse fuisset.* Nempe quum nondum esset rex : prius enim quam Darius regnaret, *Astandes* fuerat; quo quidem nomine apud Persas, teste Suida, appellabantur quidam cursores seu veredarii.

P. 127. *Protinusque Chaldæos.* Chaldæi, astronomiæ peritissimi, regiones nunc desertas Euphratem inter et Arabiam, juxta Babyloniam, tenebant.

P. 128. *Immortales.* Erant hi persici exercitus robur, selecti quidem ex nobilissimis genere manuque promptissimis, quorum auctor, si fides Nadero adhibeatur, videtur fuisse Cyrus : de his dicit Herodot., *Polyhymn.*, 83 : Ἐκαλέοντο δὲ ἀθάνατοι οἱ Πέρσαι οὗτοι ἐπὶ τοῦδε· εἴ τις αὐτέων ἐξέλιπε τὸν ἀριθμὸν ἢ θανάτῳ βιηθεὶς ἢ νούσῳ, ἄλλος ἀνὴρ ἀραίρετο· καὶ ἐγένοντο οὐδαμὰ οὔτε πλεῦνες μυρίων, οὔτε ἐλάσσονες.

Cognatos regis. Sæpius occurrit apud Curtium vox illa : « cognati regis » non sanguinis quidem jure, sed tantum honoris causa appellabantur : similiter usurpabant crebro Græci φίλος et συγγενής. Vide ARRIAN., IV; XEN., *Cyrop.*, VIII, 3. Eodem, ut verisimile est, sensu, recentioris Europæ reges sese invicem « cognatos » (*notre frère*), et nobilissimum quemque sui imperii « cognatum » (*notre cousin*) nuncupant.

P. 128. *Doryphori.* Sic dicti ex græcis duobus verbis, δόρυ, φέρω, id est qui hastas gerunt; numero mille erant.

Ex gemma erat vagina. Sane ex multis gemmis compacta.

Cidarim. Cidaris erat apud Persas tiara quædam recta quæ coni ferme speciem reddebat.

Spicula auro præfixa gestabant. Inde Persas intelligas qui μηλοφόροι vocantur, qui aurea mala hastis præfixa gestabant. De his vide HERODOT., VII, 41.

P. 129. *Armamaxas.* Quoddam vehiculi genus apud Orientales, ad usum præsertim mulierum, ut ex plurimis Xenophontis locis colligere in promptu est : hoc nomen ex græco detortum, ἁρμάμαξα, currus.

Haud sane illis gentibus vilis. Nimirum illis non tantum custodia regis et feminarum, sed et exercitus præfecturæque mandabantur.

Lixarumque et calonum. Lixæ erant servi militum quibus aquam afferebant, aut parabant cibos, a *lixa*, quam veteres aquam esse dixerunt. *Calones*, custodes supellectilis castrensis, sic dicti a *calis* (κᾶλον), fustibus, quos servi sequentes dominos ad prœlium portabant. Vide SERVIUM ad *Æneid.*, VI, 1.

Miles non defuit. Scilicet pugnatores non defuerunt, ut rectissime notavit doctissimus *Lem.*

IV. *Castra Cyri.* I. e. Cyri minoris, quod diserte dicit Arr., II, 4, 3. Hic graviter errat Curtius castra Cyri majoris referens. Vide SAINTE-CROIX, *Examen des historiens d'Alexandre*, p. 246.

P. 130. *Asperi tres aditus et perangusti sunt.* Per hoc montis jugum, qua longius intra terras a mari recedit, triplex patet aditus, alius *Pylæ Ciliciæ*, ex Cappadocia in Ciliciam; alius *Pylæ Syriæ*, Amanum inter et mare ipsum (falso igitur dicit Curtius aditus esse per montes, qua maxime introrsum mari cedunt); alius *Pylæ Amanicæ*, ex Syria per montem Amanum, non longe a superioribus remotæ : quartum denique ex Cataonia juxta Pyramum flumen oportet addamus ex *Itinerar. Antonin.*

Lyrnessi et Thebes. Hic locus novum Curtii in geographicis incuriæ exemplum affert. Priscis temporibus Lyrnessus et Thebes Mysiæ urbes erant, quibus ab Achille vastatis, incolæ in Pamphyliam migravere, ut refert Strab., XIII, et novas passim cognomines condidere urbes, quas Curtius cum antiquis confundit.

P. 131. *At ille, Parmenione.* Hic primum de Parmenione fit mentio; dux fuit nulli nisi regi secundus.

V. *Æstas erat cujus calor non aliam.* Hoc per hypallagen dictum, id est, ut monet Schæferus, calor solis accendit Ciliciam æstate.

P. 132. *Exspiranti similem.* Notum est idem accidisse Frederico Ahenobarbo (*Frédéric Barberousse*), Germanorum imperatori; qui, quum in Cydnum sese immisisset, morbo correptus est, nec multo post decessit, anno P. C. 1190, die Junii decima.

Laxataque vis morbi ad hoc solum. I. e. huc usque tantum, ut recte interpretatur Schæfer. Sic dicit Seneca, *Epist.* VI, 1 : « Quibusdam ægris gratulatio fit, quum se ipsi ægros esse senserunt. »

P. 133. *Superbas litteras scriberet.* Assentio Schmiedero dicenti hoc intelligendum esse de litteris quas Darius cum pecunia Græcis miserat ut bellum contra Alexandrum capesserent. Vide ARRIAN., l. II, 14, 11.

VI. P. 134. *Fidissimo purpuratorum.* Translata a Persis in Macedonas vox : Macedonum enim principes non erant reipsa *purpurati.*

Bibere perseverem. Intellige : maneamne in voluntate bibendi, ut ante litteras acceptas? nondum enim bibere cœperat.

Accipit poculum, et haurit interritus. Vide quam eloquenter nobile illud virtutis specimen æstimaverit genevensis philosophus, *Émile*, l. II.

Sacro et venerabili ore trahitur. Probatissimi interpretes hunc locum intelligunt hocce modo : ex tua vita pendet quoque mea, ita ut isto sacro ore non tibi magis quam mihi vitalem spiritum trahas. Quod si enim Philippus Alexandrum perdidisset, supplicio nullo modo eripi potuisset. Hanc sententiam fulciunt sequentia.

P. 135. *Crede me non minus pro tua fide...* Bene *Lemaire* quum, auctore Schmiedero, restituit « crede me non minus » pro « credo te non minus » quod vulgo legitur. *Pro tua fide,* id est, ut tua erga me fides palam fiat.

Nunc cibi. Olim medici pane recens cocto aut aliis cibis utebantur. ut odore animam ægrotantium retinerent.

Velut præsenti deo. Scilicet « propitio : » hæc vox apud poetas et Curtium frequenter occurrit. Sic Terent., *Phorm.* :

Non tu hunc habeas plane præsentem deum.

P. 136. *Vel animi artibus.* Locus ille Livii hunc explicare potest : « Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus memorabilis, sed arte quoque quadam ab juventute in ostentationem earum compositus. » xxvi, 19, 3.

VII. *Ad urbem Solos.* Ciliciæ urbs, a Tarso occidentem versus sita; ex Diog. Laert. discimus atticam linguam ibi depravatam fuisse, et originem dedisse vocabulo *solæcismus*, gallice *solécisme*, quo designantur linguæ errores.

Æsculapio et Minervæ. Æsculapio quidem ut medicorum deo, Minervæ autem ut pote quam imprimis coleret Alexander, ut passim apud Curtium et Arrian. exstat.

Ad oppidum Castabalum. Erat oppidulum *Catabolon* nomine, ad mare situm, duo circiter mill. geogr. occidentem versus ab Isso; huc tantum ex ratione itineris Alexandro perveniendi copia erat. *Castabala* vero alius est in hac Ciliciæ parte locus, sed in Mediterraneis longe remotior, qua tunc Alexander non iter habebat. Error est vel Curtii vel librariorum.

P. 137. *Isson inde.* Ciliciæ urbs, ingens ex Strabone : hic Cicero, ut constat ex *Epist. ad. Attic.*, v, 20, Amaniensibus fusis, imperator a suis salutatus est. Eodem loco Severus imperator Nigerum, anno P. C. 194, profligavit.

Exsilium patria sede. Quidam edd. « exsilio patriam sedem. » Sic Virgil., *Georg.*, ii, 511 :

> Exsilioque domos et dulcia limina mutant;

sed omnes codd. nostræ lectioni favent. Ceterum hic « exsilium » non sonat « pœnam, » sed « peregrinum solum. »

VIII. P. 138. *Qui prudentius suaserit.* Eodem sensu Thucydides, l. iii : Τὴν σώφρονα πόλιν, τῷ τε πλεῖστα βουλεύοντι μὴ προστιθέναι τιμὴν, ἀλλὰ μηδὲ ἐλασσοῦν τῆς ὑπαρχούσης, καὶ τὸν μὴ τυχόντα γνώμης, οὐχ ὅπως ζημιοῦν, ἀλλὰ μηδὲ ἀτιμάζειν : quod est : bene morata civitas nullum adjicit honorem meliora suadenti, sed non certe honores jam præsentes imminuit : sic eum qui in sententia victus fuit, non modo pœna nulla, sed ne dedecore quidem prosequitur.

Fama bella stare. Scilicet in bello famam plurimum ponderis habere. Sic Seneca, *Epist.* xiii : « Fama conficere bellum solet; » et Livius, xxvii, 47 : « Fama bellum conficit. » His sententiis referti veterum libri. Consulas Cæs., *de Bell. Civ.*, ii, 31; Herodian., i, 14; Tacit., *Annal.*, xiii, 8.

P. 139. *More majorum.* Scilicet Cyrus, Darius, Xerxes aliique universas vires semper discrimini bellorum offerebant: quod testantur Herodotus, Xenophon nec non alii.

Sed non amplius ipsum esse passurum detrectare. « Ipsum » se Darium: « detrectare, » nempe Alexandrum.

Amanicas Pylas. Vide supra.

Superat Pinarum amnem. Rectius Arrianus, II, 7, 2, et 8, 8, dixit Alexandrum non superasse fluvium, sed castra ad eum movisse.

P. 140. *Laxius tenderet.* Scilicet male dispositus exercitus latius spatium tentoriis occupabat. « Tendere » verbum militare est, Tacit. et Sueton. familiare. Sic Virgil.:

> . . . . . Hic sævus tendebat Achilles.
>
> *Æneid.*, II, 29.

Tertia vigilia. Apud Romanos nox distributa in quatuor vigilias, quarum unaquæque ex tribus constabat horis: incipiebat prima quidem sexta hora vespertina, quarta vero sexta hora matutina finem habebat.

Diis præsidibus loci. Docuerat Pythagoras singulis locis genium præesse, quem adorabant advenæ. Sic Virg.:

> . . . . . Geniumque loci, primamque deorum
> Tellurem, Nymphasque et adhuc ignota precatur
> Flumina.
>
> *Æneid.*, VII, 136.

P. 141. *Itineri quam prœlio aptiores.* Nam, ut luculenter observat Freinsh., inter eundum arma ferebantur in sarcinis; quæ vero corpori aptabant, quum ad prœlium irent.

IX. P. 142. *Ante hanc aciem.* Et paulo post: « ante agmen ibant. » Hoc « ante » idem præstat quod græce πρό. In Græcis enim aciem describentibus, verba πρὸ τούτων ἐτετάχατο nihil aliud sonant quam τούτοις ἐχόμενοι ἐτετάχατο, id est, a latere eorum, qui priores nominabantur, stabant. Reipsa, etiam hac in pugna, collocaverat Alexander sagittarios non ante frontem agminum modo recensitorum, sed ab eorum latere. Vocula πρὸ, male intellecta etiam in Diodoro, XVII, 33, Curtium in errorem induxit.

Quo longius abesset montibus. Minime profecto, sed ne a mari

quoque circumiri posset. Vide ARRIAN. in hac pugna describenda diligentissimum.

X. P. 143. *Major exercitus numero.* Intellige, major quam ferebat exercitus paucitas : quod approbatur Radero et *Tellier.*

Ne suspensi, acrius ob nimiam festinationem. Plane assentior *Lemaire* sic hunc locum intelligenti : « Suspensi spiritu acrius concitato », i. e. non liberum virium usum habentes propter spiritum concitatiorem, sed torpentes.

P. 144. *Tot urbes, aut expugnatas.* Quas inter memoratu dignissimæ, Miletus, Halicarnassus, Aspendus, Salagassus.

Aquam ipsam terramque postulantium. Persarum reges a populis quibus bellum indicebant, per legatos terram poscebant et aquam, hoc est totius regionis potestatem; quod usitatum in bellis Darii et Xerxis adversus Græcos comperimus. Male Schmied. contendit Curtium non intellexisse dicendi formulam : « Aquam terramque postulare, » quod addit « ut neque fontium haustum, etc. » Schmied. contra ipse non intelligit Curtium qui hanc formulam, quo majorem in invidiam Persas vocaret, alium in sensum detorsit, quasi Persæ revera Græcis neque fontium haustum, nec solitos cibos *relinquere* vellent.

XI. *Quod ubi Macedo conspexit.* Turbat omnia et permiscet Curtius in hac descriptionis parte haud secus ac multis in aliis. Hæ aciei macedonicæ emendationes non post, sed ante prœlii initium factæ : quis credere queat Alexandrum tempore ipso quo timendum erat ne dextrum cornu circumiretur, Thessalos a dextro cornu in lævum transtulisse ?

Jamque ipsi. Intelligendi hic sunt non Macedones, ut ex superioribus videretur, sed ipsi exercitus utrique Persarum et Macedonum.

P. 145. *Duæ quippe acies ita cohærebant.* Longius esset enumerare infinita exempla quibus conserti hunc in modum exercitus depinguntur. Homerus, *Iliad.*, XIII, 130, scripsit :

> Φράξαντες δόρυ δουρὶ, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ·
> Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Et Virg. per imitationem :

> . . . . . . Hæret pede pes, densusque viro vir.

Qui plura velit, adeat Ovid., *Metam.*, IX, 43; Stat., *Theb.*, VIII, 398; Lucan., VII, 493, etc.

Darius curru sublimis. Notum est reges Persarum, curru vectos, prœlium inire solitos. Scripsit Arrianus, II, 11, Εὐθὺς, ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἅρματος, σὺν τοῖς πρώτοις ἔφυγε.

Adverso corpore vulneribus. Est « adversum » vulnus quod in pectore; « aversum » quod in tergo accipitur : illud quidem gloriosum, hoc vero infame. Prava sane, ut opinor, ista quæ apud veteres invaluerat opinio : annon enim fieri potest ut media in acie vel promptissimus miles a tergo feriatur?

P. 146. *Arma jacientes.* Hoc respondet celeberrimo illi inter Græcos infamiæ probro, ῥίπτειν τὴν ἀσπίδα.

Persæ thessalos equites vehementer urgebant. Hic locus vere inextricabilis : supra dixit Curtius Thessalos ab Alexandro a dextro ad lævum cornu traductos : erant igitur cum Parmenione qui huic lævo præerat cornu : quid ergo? Parmenio instabat fugientibus, et, eodem temporis puncto, urgebantur a Persis Thessali qui prope ipsum stabant! Victor simul erat et victus Parmenio! videant doctiores : ego vero ne unum quidem verbum in his intelligo.

Circumactis equis dilapsi. Hoc quidem explicat phrasis græca, qua dicuntur equites ἐς κύκλους περιιππεύειν sive τοὺς κύκλους παριππεύειν : scilicet in ludicris aut veris certaminibus equites interdum « in orbem agebant equos, » novisque viribus ex incursu assumptis, iterum in adversarios invehebantur. Hæc optime Schmied.

Inulti occupaverant. Recte, ut opinor, ex regg. codd., 5717, 5718, « inulti » pro « inultos, » quæ vox vulgata, comprobante Heinsio, reposuit *Lemaire*. « Thessali inulti, » id est, impune « occupaverant » Persas, dum ipsi (Thessali) equos suos circumagerent. Hæc est sententia *Lemaire* quam plane probo, licet fateatur huic repugnare sententiam fere omnium commentatorum qui « in circumagendis equis » ad Persas, non ad Thessalos pertinere volunt.

P. 147. *Quasi veteri domino.* Quidam legunt « venturo. »

Nec illa quidem sorte corrupta. Recte Cellarius : pulchritudine de qua nihil detraxerat captivitas aut mœror.

P. 148. *Laceratis crinibus, abscissaque veste.* Id apud Orientis gentes in magno luctu positum fuisse in more, vel ex sacris litteris constat.

Ex parte Alexandri quatuor et quingenti saucii fuere. Nihil satis compertum de Macedonici exercitus jactura : cui vero persuaderi poterit hanc tam levem fuisse quam narrat Curtius, præsertim quum ipse supra dixit : « tum vero multum sanguinis fusum est... in eodem vestigio stabant donec vincendo locum sibi facerent » hæc enim pariter et ad Persas et ad Macedonas referenda. Quod ad Persarum jacturam attinet, multæ quoque et variæ sunt sententiæ; id solum constat maximam eorum vim fuisse desideratam. Vide Diod., xvii, 36; Arrian., ii, 11; Just., xi, 9.

XII. P. 149. *Darii corpus ipsis patrio more sepelire.* Persæ non mortuos cremabant, sed cera circumlitos terræ mandabant, rati nimirum Ignem, quem adorarent, humanorum cadaverum contactu inquinari.

P. 150. *Cum Hephæstione intrat.* Non illud constat quod Alexander reginas viderit : dubitat Arrian.; Gellius, *Noct. att.*, l. vi, 8, negat. Plutarch., *Alex.*, c. 22, refert Alexandri quamdam epistolam qua se unquam vidisse et videre voluisse Darii uxorem inficiatur.

Corporis habitu præstabat. Notum est Alexandrum mediocris tantum staturæ fuisse. De quo Ovidius :

> Magnus Alexander corpore parvus erat.

Et *Bayle* noster (*Dict. philos.*): « Il n'y avait rien de médiocre en sa personne que la taille : tout le reste, bon ou mauvais, était excessif. »

Suo more veneratæ. More Persarum quem Græci προσκυνεῖν vocant, id est humi prosterni et adorare. Vide Corn. Nep., in *Conone.*

Usque ad Oceanum. Indicum scilicet.

P. 151. *Superfuderat.* Male Freinshem. « infuderat » pro « superfuderat. » Nam, ut optime notat Schæfer., quod infunditur, id ab eo cui infunditur, vulgo capitur atque continetur; porro sequitur : « magnitudinem » fortunæ « non cepit : » « superfudit » ergo se fortuna animo, id est, superavit eum ac quasi demersit.

Conjugem ejusdem. Sc. Darii : « ejusdem » desiderat quo referatur.

Fortunæ fastigium capio. Intellige : fastigio præteritæ fortunæ nunquam intumui.

Darii deinde filium. Ochum, nondum sextum ætatis annum egressum.

Aliquid ex hac indole hausisset. Curtium id male scripsisse existimat Schmied., nec sane immerito. Quis enim credat Alexandrum serio optasse ut constantiorem hostem habuisset? Melius profecto Diod., XVII, 38, qui tradit Alexandrum Hephæstioni dixisse : Ὁ παῖς ὢν ἓξ ἐτῶν καὶ τὴν ἀρετὴν ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν προφαίνων, πολλῷ βελτίων ἐστὶ τοῦ πατρός.

Damascum, ubi regis gaza erat. Non perpetuo regii thesauri asservabantur Damasci, ut Susis; sed Darius, Ciliciam petens, maximam pecuniæ partem resque pretiosissimas in hanc urbem miserat. « Gaza, » id est, ærarium; persica vox est quæ ad Græcos Latinosque transiit.

XIII. P. 152. *Darii satrapam.* Observavit Raderus « satrapa » esse nomen persicum quo Latini nunc præfectum, nunc prætorem designant.

Nec dubitare eum, quin... traderet. A vero discedit Curtius qui contendit regiam supellectilem a præfecto Damasci fuisse « proditam, » « proditoremque » paulo post ab uno suorum obtruncatum. Testatur contra Arrian., II, 5, 1, præfectum fuisse Cophena, Artabazi filium, qui adeo non Darium prodidit, ut contra, gaza capta, in ejus partibus perstiterit, nec prius ad Alexandrum transierit, quam Darius fuisset interfectus.

Gangabas. Tres libri : « Cangabas. »

P. 153. *Tum astrictas vestes.* Scilicet ex Radero vestes collectæ in sarcinas : ex Schæf. autem quæ corpori presse adhæreant.

Simulans. Male alii, me judice, « similans; » propter « quasi » hoc verbum mihi superare videtur : libenter annuam Gronovio qui ingeniosissime, ut semper, conjecit : « quasi et ipse conterritus simulato cuncta pavore compleverat. »

Ochi, qui ante Darium. Post Ochum quadriennio regnavit filius Arses sive Arsames; huic a Bagoa interempto successit Darius.

P. 154. *Ilioneo.* Notat *Lem.*, et probo quidem, nomen Ilioneum sibi esse suspectum, ut pote quod græcam potius quam persicam linguam redoleat : præterea Curtius solus « Ilioneum » vocat.

Mentoris filiæ tres. Memnonis frater, Rhodius, nobilissimus ætate sua Persarum dux.

Memnonis conjux. Barsine, secundum Plutarch. Artabazi filia; secundum Arrian., Darii : hanc, et animo et forma insignem, uxorem postea duxit Alexander. PLUT., *Alex.*, c. XXXVI.

Societatis fide violata. Scilicet initam cum Alexandro societatem, legatos ad Darium mittendo, violaverant.

Aristogiton, Dropides. Videtur Curtius in unum confudisse quæ diverso tempore acciderant. Arrian., II, 15, 2, alia profert nomina, narratque post pugnam tantum ad Arbela eos fuisse captos de quibus hic Curtius. Ex his Iphicrates solus, Atheniensis, ob patris præclare gesta insignis, Damasci captus.

Pecuniæ signatæ. Daricorum. Daricus, aureus ad Persarum usum nummus, sic dictus vel quod Darii imaginem insculptam gereret, vel quod primus Darius, Hystaspis filius, excudi jussisset : æquabat circiter *un napoléon de* 20 *fr.* pecuniæ nostræ.

Talentorum duo millia et sexcenta. Vere Freinsh. dixit in nullam fere scriptorum partem plus fortunæ licuisse quam in numeros : si talenta attica intelligantur, æquant 14,040,000 fr.; si vero babylonica, et hoc est verisimilius, 16,380,000 fr.

Facti argenti. Orig., XVI, 17 : Tria sunt genera argenti, auri et æris : « signatum, » quod in nummis est; « factum, » quod in vasis et signis; « infectum, » quod in massis est.

Proditorem sepulturæ. Facile apparet hunc locum non esse integrum. Quorsum spectat istud « sepulturæ inter varias diversasque conjecturas? » Libentius cum *Lemaire* assentiar Gronovio qui rejicit « dii » quod etiam in multis, imprimis in nostris codd. regg. abest, et ita legit : « ceterum t. fort. proditorem superi ultores celeriter, etc. »

LIBER QUARTUS.

I. P. 155. *Triumphantis magis.* Alludit Romanorum morem quo, si qui acie hostem devicissent, curru sublimes Urbem ingrederentur.

Unchas deinde. Alii « Onchas et Orchas : » est locus fere medius inter Pylas Amanicas et Thapsacum urbem ubi Darius fugiens Euphratem superavit : ex Arriano idem locus est ac Sochi.

P. 156. *Ad urbem Marathon.* Nemo sane confuderit hanc urbem cum « Marathone » Atticæ urbe, apud quam Miltiades notissimam illam de Persis victoriam anno A. C. 490 retulit. Hanc scilicet Arr. et Plin. ex adverso Aradi in continente ponunt.

Regis titulum. Ex Arr. multo minus arroganter scripsit Darius : in Curtio enim litteræ ejus insolentiæ sunt, ut victoris magis quam victi videantur. De his variant Diodor., XVII, 39, et Justin., XI, 12.

Postulabat autem magis. « Postulare » plus dicit quam « petere : » qui « postulat » exigit, jubet, potius quam *petit.* Vide probatissimum opus *de Synonymis latinis* a *Gard. Dumesnil*, 1911.

Quantamcunque tota. Hoc per hyperbolam dictum.

Æquo, si vellet, Marte. Subobscurus locus : significat enim « æquo Marte » pugnare, ita ut victoria neutrius partis sit : quod hic minime intelligendum est. Vocem igitur *æquo* corruptam esse aut redundare censeo.

Si saniora consilia tandem. Pro « tandem » vult legere « tamen » *Lemaire.* Male, me judice : illustrem prorsus sensum præbet « tandem, » nec video cur immutetur.

Navali prœlio victus. I. e. apud Salamina insulam.

Philippum vero. Innuit Alexander Persas auctores fuisse cædis paternæ, de qua ipse, certe mater Olympias, in suspicionem venerant. Vide Just., l. IX, 7. Vulgo autem creditur a juvene quodam inter Macedonas nobili, Pausania, in apparatu nuptiarum Cleopatræ filiæ interemptum fuisse, Olympiademque hujus sceleris non expertem.

P. 157. *Descendit.* Quia nimirum Phœnice paulo inferius sita quam urbs Marathon erat.

Inde ad Sidona. Non satis certum est cur Noster dicat hanc urbem fama « conditorum » inclytam : erat enim Sidon vetustissima ac princeps Phœnicum urbs, sed temporibus ita remotis condita, ut, quo anno, quive conditores fuerint, dici nequeat. Fabulosus omnino Agenor quem Curtius infra Sidonis et Tyri conditorem vocat.

Quanto majus esset. Sic Claudian., *Epith. Pallad.*, v. 81 :

> . . . . . Magnum delata potestas :
> Majorem contempta probat.

Imminere tantæ spei. I. e., tantam dignitatem affectare . quæ sententia nostrati *Lemaire* pulchra quidem et vivida expressa imagine jure videtur.

P. 158. *Nihil habenti.* Pro « nihil habenti » non inepte conjecerunt viri docti : « nihil aventi. »

P. 159. *Sine duce esse.* Nesciebat Amyntas Mazacen superesse. Vide infra, VII, 4.

Ægyptii, vana gens. In hoc cum Curtio plerique scriptores antiqui consentiunt : ventosa est atque insolens natio, dixit Plin., *Paneg.*, 31, et Herod., locutus de Alexandrino populo, IV, 8 : Φύσει τὰς γνώμας κουφότατος ὤν.

Velut in medio positis omnibus. In hoc sese exercuere interpretes : variis omissis sententiis, libenter sequar lectionem *Lemaire,* qui proponit ex nostris codd. regg. « divitiis » pro « omnibus, » quod cum « cuncta » sequenti redundare videtur.

P. 160. *Aristomenem,* etc. De hoc et ejus classe nihil superest.

In urbem Chium. Nobilem insulam, Ioniæ oppositam, jam expugnaverat Memnon. Vide Arrian., II, 1.

Cretæ arma commoverat. Creta, insula, in Mediterraneo mari, Minois legibus inclyta, Ἑκατόμπολις (a civitatibus centum) dicta.

II. P. 161. *Tyro.* Tyrus, insula, etiamnunc, licet deserta, « Sur » vocata, distinguenda est a *Palætyro* (gallice l'*ancienne Tyr,* ex græco, πάλαι). Palætyros triginta stadia ab insula, meridiem versus, in continenti sita erat; Sidonis colonia, commercio et magnitudine clarissima, ab Assyriis capta et deleta est. Qua in ruinas versa, Tyrii in hac insula novam urbem condiderunt, quam florentissimam, munitissimamque oppugnavit Macedo.

Africo maxime objectum, etc. Sic vocatus quod ab occasu hiberno Italis ex Africa spiret : gallice *sud-ouest.* — *Evolvit.* Hæc Curtius a Virgilio, *Æneid.,* I, 86, mutuatus est :

. . . . Creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.

P. 162. *Præaltum mare ambiebat.* Quod si fuisset « præaltum, » id certe faustum fuisset Alexandro : nam naves ad murum applicari potuissent : intellexit profecto mare universum quod muros circumibat, nec eam maris partem qua fretum erat. « Ambiebat : » « ambibat » sæpius usurpatur; sed annuo *Lemaire* utrumque in usu esse existimanti; atque hoc magis quod, ut notavit Naderus, hoc verbum omnino a ceteris ab « eo » compositis desciscat, quartumque prorsus sequatur : ut igitur dicitur « audiebat, » sic « ambiebat » dici potest.

Non tormenta. Usurpantur interdum « tormenta » pro telis ex tormento missis.

Ad celebrandum anniversarium sacrum. Sine dubio Herculis Tyrii. Vide Just., XVIII, 17; Diod., XX, 14.

Carthaginem Tyrii condiderunt. Vide JUST., XVIII, 4, sqq. Dixit Virgil., *Æneid.*, I, 12 :

> Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
> Carthago.

Harpagonas. Iis utebantur vel in attrahendis retinendisque navibus, vel in muris diruendis : vox detorta ex græco, ἁρπάζειν, gallice *harpons.*

P. 163. *Ad cetera.* Scilicet ad ceteras expeditiones : debebat etiam Palæstinam et Ægyptum ditionis suæ facere.

P. 164. *Ex Libano monte.* Errat Curt. : non Libano, sed Anti-Libano. Vide PLUTARCH. et ARR. Anti-Libanis enim multo propior erat Tyrus.

Moles aquam eminebat. Animadverte vim præpositionis *e*, quæ pro *extra* ponitur; scilicet excedebat aquam.

III. P. 165. *Prora ejus accensa.* In quam nempe congesta erant quæcumque ad excitandum ingens incendium aptissima.

P. 166. *Palmites arborum.* Palmites improprie dictum : certum enim est « palmitem » non nisi de vite dici : saltem nunquam arborum ramos sic vocat Plinius. In errorem sane inductus fuit Noster ab auctoribus græcis qui h. l. κλήματα posuerunt. Porro κλήματα palmites significant; at, apud Plutarchum et alios, pro virgis, viminibus, baculis etiam frequenter dicuntur.

Classis Cypro advenit. Cypri reges quum omnem Phœnicen captam viderent, cum CXX navibus Sidonem venerunt, seque Alexandro dediderunt; quæ naves Phœnicum aliorumque adjunctæ CXC numerum effecerunt; ex Arriano autem CCXXIV.

Nuper advectis. Alii « advectus : » ceterum in pluribus hujus loci verbis variæ sententiæ.

Tres omnino naves. Legebatur antea « triremes omnes. » Optime *Lemaire* cum Modio et quibusdam editis scripsit : « tres omnino naves; » testatur enim Arrianus Tyrios, quotquot potuerunt navibus, portuum fauces obstruxisse. Tres modo triremes, longius extra fauces positæ, a Phœnicibus demersæ fuerunt.

Interiorem... murum. Narrat Diodorus, XVII, 43, Tyrios post veterem murum, quinque cubitorum intervallo in medio relicto, murum alterum decem cubitos latum exstruxisse. De substruendo illo interioris muri genere affert exemplum Saguntinorum, LIV., l. XXI.

P. 167. *Binas quadriremes.* Non duas solum, sed plures.

Effusa caligine. Cum Gronov. « offusa » malim. Ceterum de hac tempestate obmutescunt scriptores cuncti, nec temere creditur poeticam aliquam tempestatis descriptionem exhibendi occasionem finxisse Curtium.

Syracusani tunc Africam. Hic recte Curtii errorem notat Reinecc. Nusquam enim legitur Syracusanos prope Carthaginem castra fuisse metatos, præterquam apud Just., xxii, 6, duce Agathocle. Porro Agathocles, temporum ordine, Alexandro posterior fuit.

P. 168. *Speciem Apollinis.* Vulgare est apud veteres a diis urbem, impendente exitio, deseri. Sic Virg., *Æneid.*, ii, 351 :

Excessere omnes, adytis arisque relictis,
Dî, quibus imperium hoc steterat.

Quasi illo deo... retenturi. « Retenturo » alii : quod quidem malim : male enim mihi sonare videtur hic ablativus, « illo deo. »

Et in majore locaverant. Tyro scilicet, quæ « major patria, » sicut et sunt « majores » parentes.

Ingenuus puer Saturno. Nota est belluina ista consuetudo qua omnes barbaræ gentes, imprimisque Carthaginienses Saturno humano sanguine sacrificabant. Vide Just., xviii, 6, 2; Diod., xiii, et xx, et alios. *Saturno* credit Cellarius intelligendum hic esse Molochum, de quo tam poetice nostras *Voltaire*, *Henriade*, cantu v :

Quand à Moloch, leur dieu, les mères gémissantes
Offraient de leurs enfans les entrailles fumantes.

Cum uncis ac falcibus. Hæc quidem verba Modius, et cum eo *Lemaire*, pro glossa habent, iisque annuo.

IV. P. 169. *Asiam.* Videlicet Minorem : Romani enim præ ceteris Asiam vocitabant eas regiones ubi primam provinciam habuerunt.

Abripuisse belluam. « Adripuisse » alii : præfert *Lemaire* cum regg. codd. et Schmiedero « abripuisse. » Hæc lectio mihi probatur. Ceterum de bellua Arrianus nihil.

P. 170. *Forte rex classem in diversam.* Tyriorum naves in duobus portubus erant, quorum alter Sidonem, alter Ægyptum spectabat : non « forte, » sed de industria Alexander ad utrum-

que observandum classem suam diviserat, minoribus navigiis relictis in litore, ex adverso ejus portus qui Sidonem spectabat, reliquis in diversam partem missis ut portum, qui Ægyptum versus erat, observarent. De his vide ARRIAN., III, 20, 26.

P. 170. *In mare excuteretur.* Idem accidit illi gubernatori apud VIRG., *Æneid.*, I, 115 :

> . . . . . Excutitur, pronusque magister
> Volvitur in caput.

Tyrii inhibentes remis. I. e. puppim versus remigabant, navem evulsuri : hoc ipsum Latini verbo nautico appellant « inhibere remis : » Græci vero πρύμναν κρούεσθαι.

P. 171. *Saxorum compage laxata.* Hoc est, muris quassatis subversisque.

Portum. Ex eo quod supra diximus, « portus » cum *Lemaire* malim.

Occupant liberum mortis arbitrium. Quærunt quo genere mortis præferant sua ipsorum manu perire antequam ab hostibus interficiantur.

Qui intra Macedonum præsidia erant. Præsidia intelligenda videntur ii Macedonum milites qui forte custodiendis locis in ipsa Tyro hic illic erant præpositi.

Utramque urbem. Sidonem nempe et Palætyrum : at Palætyrus, si fides adhibeatur probatissimis auctoribus, multo junior Sidone, Sidonis colonia erat; male igitur Curtius eumdem utrique urbi conditorem dat.

P. 172. *Duo millia... affixi.* Recte Popma : « Apud historicos et poetas frequens est generum inter se permutatio, quum duæ voces dissimiles in oratione collocantur, quarum posterior ad rem significatam refertur, et genere non respondet. »

Crucibus affixi. De hac victoris sævitia omnino silet Arrianus.

Capta est. Sub. junii, anno A. Chr. 332.

In Bœotia Thebæ. Thebas in Bœotia tribus ante illud bellum seculis Cadmus, Agenoris filius, condidit, ævo tam antiquo, ut incertum sit an tum exstiterit Tyrus necne.

V. P. 173. *In angustiis.* Sicut in Cilicia.

Araxen. Duo erant flumina nomine Araxes. Hic agitur de eo quod in Euphraten influebat : alterum Armeniam e Media dividebat : distinguas necesse est.

P. 173. *Hydaspen.* Non male Cellarius « Choaspen » qui est prope Susa pro Hydaspe substituendum censuit.

Indos Oceani accolas. Arachosii in extremis imperii persici finibus habitabant a Bactrianis ad austrum : Sogdiani a Bactrianis septentrionem versus. Quomodo igitur, si gentium sedes novisset Curtius, Bactrianis junxisset Oceani accolas, Sogdianis Arachosios?

Caucasum et Tanaim. Hoc in loco etiam errat Curtius, errabant Macedones ipsi : intelligas Paropamisum montem inter Bactrianos et Indos, atque Jaxartem fluvium Sogdianos inter et Scythas. Verus Caucasus est inter Pontum Euxinum et mare Caspium : verus Tanais (*Don*) Asiam ab Europa dirimit.

P. 174. *Ludicrum Isthmiorum.* Ludi Isthmici sic dicti ab isthmo Corinthiaco, ubi habebantur, a Sisypho instituti, et a Theseo postea restaurati in Neptuni honorem, anni cujusque tertii initio celebrabantur.

Incertæ famæ captaverant auram. Hoc poetice dictum : auram Latini a vento leniori traducere solent ad quamvis rem, qua leve aliquid et fluxum designatur. Sic Liv., XVII, 26, dicit : « aura favoris popularis. »

P. 175. *Methymnæorum tyrannus.* In urbibus persicæ ditionis, tyranni erant principes quibus ipsarum urbium perpetua imperia a magno rege data erant.

VI. P. 176. *Quod homini facillimum.* Nihil contra difficilius, ut observavere omnes ubique sapientes. Huc refer : « Res omnium difficillimæ, tacere et audire, » A. Gell., I, 9.

Urbem Gazan. Urbs ampla erat et in edito colle sita; ultima e Phœnice in Ægyptum eunti : hæc est illa Gaza cujus Samson in verticem montis portas gestavit.

Agi cuniculos. Fossas subterraneas quæ sub terra prope murum agebantur, ita ut mox murus superstructus prorueret.

P. 177. *Corona circumdari jussit.* Credidit Curtius Alexandrum corona militum muros cinxisse, pessime quidem; huncque locum dilucide explicat Arrian. his verbis : χῶμα χωννύναι ἐν κύκλῳ πάντοθεν τῆς πόλεως, i. e. « aggerem continuum circa totam urbem factum. » Ad hanc enim artem confugit Alexander, quum propter loci iniquitatem turres admoveri non possent. Hæc optime *Lem.*, ex Schmied.

Inferunt signa. — *Inferre signa* dicuntur qui instructa acie in

hostem eunt; pugnaturos enim signa præcedere solent : inde vox illa usitatissima apud Latinos, « ante prima signa » pugnare.

P. 178. *Aggerem, quo mœnium altitudinem.* Hic quidem sese deridendum propinat Curtius dum narrat « aggerem quo mœnium altitudinem æquaret..... » videlicet ignorabat urbem in colle sitam. Inde non minus errat in sequentibus.

Antesignanos. Antesignani, inquit Liv., prima acies.

P. 179. *Et si nihil aliud.* Hellenismus Arr., *Epict.*, 1, c. 2 : Εἰ μηδὲν ἄλλο, μὴ αὐτὴν πωλήσεις.

Gloriante rege Achillem. Notum est quod Homerus Virgiliusque de Achille referunt, qui

> Ter circum iliacos raptaverat Hectora muros.
>
> *Æneid.*, 1, 483.

Declarat vero Schmied., eique annuit *Sainte-Croix*, hæc omnia de stolida Alexandri feritate ficta et commentitia esse.

VII. P. 180. *Castra Alexandri.* Non confundenda quidem cum eo loco quem Ptolemæus vocat τὴν Ἀλεξάνδρου παρεμβολήν. Hunc Cellarius monet fuisse in Ammoniaca regione; illum vero fuisse non procul a Pelusio orientem versus, eo circiter loco qui Strab., l. xvi, dicitur ὁ Χαβρίου λεγόμενος χάραξ, « Chabriæ castra. »

Nilo amne. Celeberrimus Ægypti amnis de cujus fonte etiam hodie non satis constat. Alexander summo studio inquisivit in caput ejus, ita ut Maximus Tyrius tradiderit eum nihil consuluisse Ammonem, præterquam de Nili fontibus.

Orio amne. Obscurior locus. Alii *Oxio*, alii *Orio*, alii *Orion*, vel *Oron*, nostri *Oron* exhibent; omittunt prorsus alii, Orteliusque *ocius* supplet. Quidquid id est, si retineatur *Orio*, intelligas canalem ex Nilo derivatum quem, præter Nilum ipsum, Mazaces transire deberet.

A Memphi. De expeditione a Memphi solum Curtium loqui observandum est : imo Noster hocce eodem libro viii, 3, plane sibi contradicit.

Jovis Ammonis. Multæ et variæ sunt de hujus templi origine scriptorum opiniones. Nobis satis erit mythologicam referre originem : Bacchus, in Libyæ arenis, jamjam siti periturus, a Jove auxilium petivit, qui ei sub speciem arietis apparuit, et aquæ fontem exhibuit : cui scilicet gratum animum testaturus Bacchus templum ædificavit, « Ammonem » græco a verbo ἄμμος (arena, *sable*)

dictum. Constat oraculum Ammonis a Græcis antiquitus esse consultum, et seculo quinto ineunte adhuc exstitisse.

P. 180. *Generis sui auctorem.* Patrem suum profecto. Nam vulgo et diu ante Alexandrum Macedoniæ reges originem suam ab Hercule trahere credebatur. — *Mortali fastigio.* Patre Philippo rege quidem, sed mortali.

P. 181. *Adusta erant ora.* Quidam « erant omnia; » male, ut recte notat ex Modio et Schmiedero *Lemaire:* cur enim hanc vocem « omnia » inepte iterasset Noster?

Accolæ sedis sunt. Hic, ut sæpius in geographicis fieri solet, prorsus errat Curt. Vix de accolis Ammonis sermo esse potest. Non certum est quidem Æthiopas ab oriente Ammoniis proximos fuisse; certissime vero falsum *Arabes Troglodytas* meridiem versus ab Ammone sedes habuisse. Omnes populi, qui in antris habitant, vocabantur Troglodytæ, præcipue vero et proprie, qui litora Nubiæ et Abyssiniæ juxta sinum Arabicum incolebant : porro perpendite quam ingentibus terrarum intervallis ab Ammoniis distarent. — *Scenitas :* ad occidentem quin alii fuerint Æthiopes non dubium est; at de nomine « Scenitarum » sub judice lis est. — *Nasamones :* longe lateque sedes habebant Nasamones, nempe ab septentrione Ammonis circum Cyrenaicam et Syrtes; erat alia quidem Nasamonum pars gens syrtica; illa vero minime, quæ a septentrione Ammonis vivebat. Hæc igitur cuncta permiscuit Noster : consule diligentissimam Schmied. notam, quam cum *Lemaire* secutus sum.

P. 182. *Quum vehementissimus.* Legunt plurimi « cujus. »

Umbilico maxime similis. In hoc loco desudavere interpretes : sic cum Schotto, Rader. et Schmied. intelligendum esse putat *Lemaire :* « habitus, » seu forma, facies, similis est lapidis qui constat ex smaragdo et aliis gemmis, sed ad umbilici speciem compositus : « umbilicus » porro dicitur pro eminentiæ rotundæ figura, ut umbilicus in concharum genere, aut in corpore humano.

P. 183. *Omnes interfectores.* Falso : nondum enim ea tempestate supplicium luerat Alexander Lyncestes, quem Philippi cædis conscium fuisse constat. Vide Curt., vii, 1, 6.

Magis quam capaces. I. e. qui possint capere, continere, ferre : vox hoc sensu elegantior, Curtio et luculentissimis auctoribus familiaris admodum.

VIII. *Ut ad Mareotim.* Editi fere omnes scribunt « ut a mari ad

Mareotim : » « a mari » vero rejiciunt, nec male, optimi et vetustissimi nostri codd. quos cum *Lemaire* sequor : Alexander enim a terra, non a mari ad Mareotim venit.

P. 184. *Memnonis Tithonique.* Memnon fuit Abydi rex, quem ex Aurora suscepit Tithonus, et ab Achille ante Trojam occisus. Fuit ejus regia Abydi, antiquissimis temporibus maxima secundum Thebas urbe in Ægypto superiori : hanc regiam Curtius in Æthiopia parum accurate locare videtur. — *Extra terminos solis.* Recte Cellarius monet Curt. ex populari loquendi consuetudine dixisse : nam quæ longius ad meridiem vergebant, veteribus, ob immodicos solis æstus, inhabitabilia videbantur. Sic Virgil., *Æn.*, VI, 799 :

> . . . . . . Jacet extra sidera tellus,
> Extra anni solisque vias.

Urbis futuræ muros polenta. Optime *Lemaire*, me judice, scripsit ex Gronov. pro « urbis futuris muris polentam. » Polenta est farina hordeacea qua mos erat Macedonibus uti, non habentibus cretam seu terram albam (gallice *craie*), qua ambitus urbium condendarum designarentur.

Spiritum laxavit. Hoc est, ut primum spiritus longo vehementique conatu distentus laxari cœpit.

IX. P. 186. *Nam et ceterarum gentium copiæ.* Has ultimas voces quibus nullum sensum idoneum extorquere potest, ex glossemate in textum irrepsisse conjecit Cunzius, nec sane video quo hæc pertineant. *Tellier* reponit « jam » pro « nam, » bene : quid enim sibi vult hæc particula ?

Falcatæ quadrigæ. De his falcatis quadrigis magnam et horrendam stragem edentibus in permultas variasque prorsus sententias discedunt auctores : quas enumerare longior mora esset. Optima quidem est eorum curruum descriptio apud Xenoph., qui Cyrum eos inveniendi principem refert.

P. 187. *Arbela vicum.* Non *vicus* quidem, ut ait Noster, sed *urbs* amplior, sicut ex hoc ipso colligere licet, quod in ea majorem sarcinarum partem deponi jusserat. *Nobilem sua clade facturus.* Si Arriano, III, 8, et Strab., XVI, 737, credas, non apud Arbela, sed ad Gangamela sive Gausamela, juxta flumen Bumadum sita, et sexcenta aut quingenta stadia ab Arbelis distantia, ultima illa pugna Alexandrum inter et Darium pugnata est.

P. 187. *Equitabilis.* — *Equitabilis* et infra *inequitabiles*, voces quidem fere inusitatæ, quas vero et propter vim significandi et brevitatem admitti non male esset.

Fastigium extendi. I. e. tolli et æquari.

Undecimis castris. Scilicet post undecim dies.

Ad reparandos animos. Male Modius proponit « præparatione. » Minime enim animorum *præparatione* egebant Macedones, quum prœliandum esset.

P. 188. *Quarto die præter Arbela...* Ridendum prorsus, nec immerito ridet Schmied. Hoc iter est circiter quinque et sexaginta milliar. geographicorum : quod si Alexander cum omni exercitu intra quatuor dies emensus fuisset, sane et ipse et milites alas habuissent!

Velut divisus in cornua. Scilicet factæ acies quasi duæ longæ quibus utrimque appositus equitatus, quo facilior, fluminis impetu equis fracto, transitus pediti fieret.

P. 189. *Nutantium mutuus clamor.* Volunt alii « natantium, » « mutantium » alii : non omnino rejiciam natantium; sed quo tendat « mutantium » minus intelligo. Ceterum servandum esse censeo « nutantium, » quæ vox optime congruit cum his superioribus : « gradum vix firmare poterant. »

Audaciæ quoque, qua maxime viguit, ratio minui potest. Locus vexatus : speciosum quidem sensum proponit *Lemaire*, quem vero non admittam, quia interpunctionem prorsus subvertit : vult enim, sublato puncto, *temere fecisset* referri ad Mazæum : et illud nego. Sequar potius sententiam *Tellier*, sicque totum intelligam hunc locum : « Audaciæ quoque, qua maxime viguit, argui minus potest, quia nulli unquam in mentem venerit dubitare, an temere aliquid fecisset Alexander. » Nam suscipienti quælibet aspirabat fortuna.

X. *Luna deficiens.* Astronomi fere consentiunt eclipsin eam accidisse die duodecimo cal. octobr. anno A. C. N. 331. — *Pristinum præstare fulgorem.* Quinque codd. pro « præstare » ferunt « servare. »

P. 190. *Abdicari Philippum patrem.* Improprie dictum : non enim liberi abdicant patres, sed patres liberos : *abdicare* est patris qui filio omnia filiorum jura adimit. Vide *Synonymes de Gardin.*

Lunamque deficere, quum aut terram subiret. I. c. in umbram

terræ incidens, solis luce privaretur. *Aut sole premeretur.* Id est inter solem et terram immissa et propiore sole quasi pressa, vel terræ partem solis luce privaret (qui defectus non lunæ, sed solis est), vel illa parte, qua nobis obversa est, luce careret, quod lunæ silentium dicitur, non defectus. Quidquid est, hic negligentiam aliquam in Curtio deprehendas, ut recte observavere *Tellier* et *J. Leclerc*, *Indic. de Curtio*, c. 2.

P. 191. *Ad inferiora nondum penetraverant.* Ineptam tautologiam id esse vult *Lemaire*; quod non video; nam postquam in summo *hæsissent*, ad *inferiora* certe poterant *penetrare*.

Patere vel unius insidiis. Sic Tacitus, *Hist.*, XI, 75 : « fluxam militum fidem et periculum *ex singulis*. »

P. 192. *Inter suas necessitudines.* Cognatos, consanguineos intellige.

Spadonibus. Stephanus Byzantinus refert *spadones* ita vocatos fuisse a Spado, vico persico, ubi primum homines castrari cœperunt.

Didici enim esse infelix. Sic Ovid., *Trist.* V, *Eleg.* II, v. 4 :

> Jam pridem didici fortiter esse miser.

Mihi, et, ut credo. Eamdem sententiam apud Diodorum reperire est, XIX, 8 : Δεινότερα γὰρ θανάτου τοὺς μὲν ἄνδρας καὶ πατέρας εἰκὸς ἦν πείσεσθαι, γυναικῶν ὕβρεις καὶ παρθένων αἰσχύνας ἀναλογιζομένους.

P. 193. *Capite velato.* Mos erat apud veteres velare et operire se parte vestis, vel propter sacra, vel ob magnam aliquam calamitatem.

XI. P. 195. *Nimiæ opes magnæ jacturæ.* Non aliter Phædrus, l. II, *fab.* 7 :

> Magnæ periculo sunt opes obnoxiæ.

Minus jam misericordiæ tuæ licere. I. e. quo diutius differs, eo magis tibi minuitur misericordiæ exhibendæ occasio : timendum enim ne moriantur deinceps feminæ principes, captivitatis dolore confectæ. Sic Plutarch. in *Alex.* : Ταχὺ μέντοι μετεμελήθη τῆς τοῦ Δαρείου γυναικὸς ἀποθανούσης ἐν ὠδῖσιν. Καὶ φανερὸς ἦν (Ἀλέξανδρος) ἀνιώμενος, ὡς ἐπίδειξιν οὐ μικρὰν ἀφῃρημένος χρηστότητος.

Discretas. Alii « desertas, » sed male.

Et ego, inquit. Hæc sunt verba ab omnibus antiquis scripto-

ribus decantata et quasi supra omnem admirationem posita. Sed mihi hoc Alexandri dictum longe rectius æstimasse videtur *Mably* noster, qui in hoc responso plus superbiæ et ambitionis quam veræ magnitudinis deprehendit. Vide *Observ. sur les Grecs*, p. 192 et sqq. Ceterum bene notat Freinshem. Alexandrum potuisse imitari Callicratidam, Lacedæmonium, qui, dicente quodam ex consiliariis : « Ego hoc facerem, si tu essem.—*Et ego*, inquit, si tu »

P. 196. *Ut percussor et veneficus.*—*Lemaire* noster rejicit *et*, vocem *veneficus* adjectivum esse contendens : sed non raro vox illa pro substantivo habetur, et assentior Acidalio qui *et* inseruit, dicens *percussorem* ad milites sollicitatos pertinere, *veneficum* ad Philippum medicum.

Simpliciter. I. e. bona fide. Eodem libro dicit Noster nunquam simpliciter indulgere fortunam : vox quidem lectissima.

XII. *Justis persolutis.* Justa dicuntur suprema officia quæ mortuis debentur.

P. 197. *In lævo cornu.* Quod ad pugnam spectat, quum ejus descriptionem servarit Arrian., III, 11, ex eadem Curtium supplere et emendare copia est.

Cum Mardis Sogdianisque. Prorsus falsum Sogdianos cum Persis ivisse : nomen corruptum est : legendum « Susianisque. » Susiani enim sive Susii, Arriano quoque auctore, Persis proximi erant.

Ariobarzanes et Orobates. Illi erant duces Persarum et reliquorum qui ad sinum Persicum (*golfe Persique*) habitabant, non vero Sogdianorum, ut scripsit Noster : nam his præerat Bessus; nec Susianorum, ut emendavimus : hi quippe parebant Oxathri, teste Arrian., III, 8.

Hos aliæ gentes, ne sociis quidem satis notæ. Hæc omnia et sequentia confusionis plena : Curtius aliarum gentium quamvis in acie stantium nullam facit mentionem; aliarum vero, tanquam pugnarent, quæ prœlio adesse non poterant; aliis nova affingit nomina. Imo quum gentes ignorat, eas *ne sociis quidem satis notas* affirmat, hic scilicet et supra, l. III, 2, negligentiæ aut ignorantiæ manifestus. Vide ARRIAN.

P. 198. *Gortuæ, gentes.* Legunt alii « gentis; » rectius quidem, sed *Gortuanorum* nomen apud alios non invenitur : forte Eretrienses erant quos Datis et Artaphernes ex Eubœa in Asiam trajecerant (Herod., VI, 119).

P. 198. *Phrygas et Cataonas.* Habitabant hi quidem Taurum inter et Anti-Taurum : illi vero quomodo in exercitu Darii starent, non satis video : nam duobus abhinc annis ab Alexandro subacti, præfectis ejus parebant.

Parthi, Scythia profecti. Gens illa nomen suum accepit a Scythis exsulibus qui, Assyriorum Medorumque temporibus, ipsam occupaverunt : nam scythico sermone *Parthen* sonat *exsules.*

Summa totius exercitus. In hoc plurimum inter se dissident scriptores : sed justo minor Curtius est. Arrian., III, 8, XL millia equitum, et decies centena millia peditum numerat; Plutarch. vero universe decies centena millia; Diod. Sic., XVII, octingenta millia peditum, et equitum haud minus ducentis millibus; Justin. denique quadringenta millia peditum et centum millia equitum. orro hos inter quis fide dignissimus?

Lymphati. Dicebantur proprie *lymphati* qui ob speciem aliquam Nymphæ in lympha conspectam versi repente in amentiam existimabantur : quos Græci νυμφολήπτους, quasi a nympha correptos vocant.

Illati temere præsidiis. I. e. jam intra Darii castra versantes.

P. 199. *Dissimulato eo.* Manca sane hic oratio est : nam si verba « eo dissimulato » Curtii essent, pro *eo* vel *pavore* vel *metu* legendum esset. Omnis locus ab *eo dissimulato* ad *contenderent* usque aliunde inculcatus est. Omnia non de prœlio apud Gangamela, sed de principio conflictus issici intelligenda sunt. Hoc patebit, si utriusque prœlii descriptiones contuleris. Satis sit notare apud Gangamela nec *nemora* nec *valles* fuisse, ut ait ipse Curtius, supra 9, 10, quæ terribili sono clamantium impleri possent, sed circa Issum. Vera igitur omnia sunt, si de prœlio issico; falsa et reliquæ narrationi repugnantia, si de prœlio ad Gangamela intelliguntur. Hæc scitissime quidem *Lemaire* noster notavit.

XIII. P. 200. *Latrunculorum, inquit, et furum.* Eodem sensu dixit *Racine* noster, *Alexandre*, IV, 2 :

> Jamais on ne m'a vu dérober la victoire,
> Et par ces lâches soins qu'on ne peut m'imputer,
> Tromper mes ennemis au lieu de les dompter.

P. 201. *Mithren.* Vox persica designans solem, quem præcipue Persæ colerent.

In candida veste. Apud Romanos pro more solemni sacra sic

peragebantur. — *Verbenæ* sunt gramen et herbæ puræ e sacro loco evulsæ, rami, virgæ, frondes sacrarum arborum. — *Capite velato.* Erat ritus precantium capita velare.

P. 201. *Altior somnus oppressit.* De hoc somno, si unum excipias Arrian., omnes uno ore consentiunt scriptores. Idem refert *Bossuet* nostras de Magno Condæo ante pugnam apud Rocroium.

P. 202. *Quippe alias arcessere ipsos.* De Alexandri vigilantia aliquid memoratu non indignum perhibet Marcellin., XVI, 6 : « Ille namque ænea concha supposita, brachio extra cubile protento, pilam tenebat argenteam, ut, quum nervorum rigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus abrumperet somnum. »

Raro admodum admonitu amicorum. Locus hic sane corruptissimus commentatores plurimum exercuit : omissis aliis, libenter sequar Schmied., cui favent *Tellier* et *Lemaire.* Existimat ille periodum non suo loco esse, et legere mallet : « Raro admodum, admonitu magis amicorum quam metu discriminis quod adeundum erat, uti solebat munimento corporis : tunc quoque sumpto, processit ad milites, etc. »

P. 203. *In dextro cornu.* Curtius Alexandri æque ac Darii aciem male descripsit : Vide ARRIAN., III, 11, 12, in his descriptionibus diligentissimum.

Quos agema appellant. Inter equites Alexandri primi erant *equites amici,* τῶν ἱππέων οἱ ἑταῖροι; erant eorum octo alæ quarum prima, numero circiter trecentorum equitum, *ala regia* sive *agema equitum* (nam erat quoque *agema peditum*) appellabatur.

Argyraspides. Ex græco, ἄργυρος, ἄσπις, quia scilicet milites illi argenteum clypeum gestabant.

In subsidiis cum manu sua Cœnos. Hæc et quæ sequuntur propria ipsius culpa corrupit Curt. Scilicet minime intellexit auctorem suum græcum scribentem vel ἐπὶ δὲ, vel ἐπὶ τούτοις, quod vertendum erat : « post hos in eadem acie et fronte : » nam Græcis in describenda acie ab altero cornu ad alterum progredi mos erat.

Orestes Lyncestesque. Hic quoque graviter errat Curt. *Orestes* scripsit, gentile pro nomine proprio : Perdiccas enim qui intelligendus est, erat *Orestes,* sive ex *Orestide,* regione Epiri. *Lyncestes* quoque est nomen gentile pro proprio. Forte legendum est *Orestæ Lyncestæque.*

· P. 203. *Polypercon.* Dux, non peregrini militis, ut vult Noster, sed quartæ τάξεως *peditum amicorum.* — *Philagus Balacros.* Ridendum in modum et novum ducem et novam gentem effingit Curtius : nam Diod. pro Amynta qui tunc ad supplementa in Macedonia conducenda aberat, *Philippum* quemdam *Balacri* filium, cum copiis suis post Polypercontem stetisse tradidit.

P. 204. *Murices ferreos.* Gallice *chausses-trapes.*

XIV. *Præeuntibus.* Alii « prætereuntibus, » quod malim; dativus græcus pro « a prætereuntibus » Macedonibus qui Syriam atque est Ægyptum sine multo labore ἐν παρόδῳ cepisse dicuntur.

P. 205. *Justa arma esse.* Qualia miles bene instructus habere debet.

P. 206. *Emisso aculeo, torpet.* Non « amisso, » ut volunt alii.

P. 207. *Unum animal est.* Proprie est animal quidquid animam ducit : hic profecto respondet *uni homini.* Sic Liv., de eodem Alexandro, IX, 7, 22 : « Quantalibet, inquit, magnitudo hominis concipitur animo, *unius* tamen ea magnitudo *hominis* est. »

XV. P. 208. *Massagetas equites.* Massagetæ in extremo cornu lævo Darii stabant: cœpit hac in parte prœlium, Massagetis in eos quibus dextrum suum cornu cinxerat impressionem facientibus, Arrian., III, 13, 3. Curtius igitur scribere debuit, in « dextrum Alexandri cornu, » pro « in lævum. »

P. 209. *Menidas.* Nec *Amyntas,* ut legunt Freinsh. et ceteri. Sed nec Diod. nec Arrian. dixit ullum equitum præfectum id egisse ut impedimenta liberaret.

P 211. *Rarior acies erat in dextro cornu.* In *lævo* Persarum cornu, non in *dextro* steterant Bactriani.

Ab Agrianis equitibus. Ex regg. codd. et Schmied. legit *Lem.* « equitibus » pro « militibus; » sed in his duo nec injuria carpit : primum est, quod Agrianos scribit Curt., dum græce vocantur Ἀγριάνες, quam formam secuti sunt Latinorum reliqui; secundum, quod hic equitibus annumerantur. Hoc enim reliquorum omnium opinioni repugnat. In Arriano omnibus locis pedites dicuntur; pertinebant ad copias levis armaturæ, et sunt jaculatores.

P. 212. *Aquilam.* Narrat Plutarch., 33, hanc prius apparuisse, quam Alexander pugnam capesseret; quod quidem longe verisimilius est quam in ipso prœlii æstu. Hanc aquilam non præ-

termisit egregius pictor *Lebrun*, in tabulis illis *Batailles d'Alexandre.*

P. 212. *Ut signum.* Multi codd. ferunt : *aut signum :* nec spernendum.

Currum trahentes. Id sane non satis clarum : sine dubio agitur de *curru Darii,* sed nihil de eo proxime præcedit, ut probant sequentia : mihi placet opinio *Lem.*, qui non pauca hoc loco excidisse putat.

XVI. P. 214. *Quam quum avide.* Alii « diu avidi » legunt, non bene.

P. 215. *Hebetia tela.* Sic Liv., VIII, 38, 16 : « jam viris vires, jam ferro sua vis deerat. »

P. 216. *Diversis agminibus.* Legere est in multis codd. *dispersis.*

Extraordinario periculo. Scilicet in quod extra prœlium incurrerat : jam enim victor erat.

Millia XL. Variæ sunt de utriusque exercitus jactura sententiæ : contendit Arrian., III, 15, 16, apud Persas trecenta millia desiderata fuisse, quod quidem vere incredibile, *centum* vero tantum viros apud Macedonas periisse; Diodorus Persas cecidisse supra 90,000, Macedonas autem quingentos. Vide super his SAINTE-CROIX, *Examen critique,* p. 303.

IN LIBRUM QUINTUM.

I. P. 217. *Quæ interim ductu.* « Ductu » minus apte dictum : nam ea « ductu » regis vel ducis geri dicuntur, quæ ipse præsens gerit; *auspiciis* vero atque *imperio*, quæ jubente illo vel absente geruntur. Hic secum pugnat Noster, ut pote qui infra, VI, 3, 2, dixerit : « alia *ductu* meo, alia *imperio auspicioque* perdomui. »

P. 218. *Quibus antea vicisset.* Plurimi codd. « quibus rebus. »

Dedi cernentibus. Legitur in nostr. regg. et ceteris codd. « certantibus : » utrumque Modius et Schmied. pro glossa ducunt, quod mihi non displicet; redundare enim hæc duo videntur.

Viris, non urbium tectis. Classicus hic locus est. Sic *Corneille, Sertorius*, III, 2 :

> Je n'appelle plus Rome un enclos de murailles.....
> Rome n'est plus dans Rome; elle est toute où je suis.

P. 218. *Euntibus a parte læva.* Nihil prorsus de Alexandri ab Arbelis Babylonem itinere dixit Diodorus, nihil Arrian. Intelligendum est eum eamdem viam secutum qua Darius venerat, per easdem fere regiones quas etiam Xenophon cum decem millibus permeaverat. Hæc « euntibus a parte læva » non mediocriter commentatores vexaverunt : dissident inter se regii codd.; alii « euntibus a parte læva; euntibus aperit se a læva » alii; alii et quidem probatissimi : « euntibus aperit se læva. » Quæ quidem codd. dissensio locum integrum non esse arguit. Huc illud accedat : qui fieri potuit ut Alexandro ab Arbelis Babylonem petenti *Arabia felix* a læva esset? In hac sententiarum varietate mihi videtur *Lemaire* optime sensisse hunc locum levissima mutatione sanandum, et proposuisse scitius : « euntibus aperit se læta odorum fertilitate nobilis regio. » Ita enim omnis tollatur error.

P. 219. *Duo millia et* D *stadia.* In hoc errant Diodor. et Curtius, hic vero magis. Si Tigrin et Euphraten 2500 stadia distare uterque scripsit, intelligendum est de fluminum fontibus. Diserte enim Strabo, I : Διέχουσι δὲ ἀλλήλων αἱ πηγαὶ τοῦ τε Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγριδος περὶ δισχιλίους καὶ πεντακοσίους σταδίους.

Iidem, quum Mediæ et Gordiæorum terras secare cœperunt. Manifestus Diodori et Curtii error. Nec Tigris nec Euphrates usquam secant Mediam, nec attingunt quidem.

Cum liberis excipit. « Excipit » ex nostris codd. et Schmied.; alii « excepit; » sed male, nam sequitur « jubet. »

P. 220. *Urbis pulchritudo ac vetustas.* Quidam codd. « venustas : » hoc vero propter « pulchritudinem » redundare mihi videatur.

Semiramis. A Semiramide, Nini uxore, conditam fuisse Babylonem plurimi scriptores prodiderunt. Belum Græci eum deum appellant quem Babylonii præcipue colerent. — *Cujus regia ostenditur.* Hoc intelligendum non de ejus templo, quod Alexandri adhuc ætate ab Xerxe ob res in Græcia infeliciter gestas dirutum jacebat; sed de arce urbis quam Bagophanes Alexandro tradiderat, Arr., III, 16, 6, et VII, 17.

P. 221. *Lapide quadrato.* Diodor., I, lucidius illud descripsit : Τὸ δ' ἐπὶ ταῖς δοκοῖς ὀρόφωμα πρῶτον μὲν εἶχεν ὑπεστρωμένον κάλαμον μετὰ πολλῆς ἀσφάλτου, μετὰ δὲ ταῦτα πλίνθον ὀπτὴν διπλῆν ἐν γύψῳ δεδεμένην. Τρίτην δ' ἐπιβολὴν ἐπεδέχετο μολιβδᾶς στέγας, πρὸς τὸ μὴ διικνεῖσθαι κατὰ

βάθος τὴν ἐκ τοῦ χώματος νοτίδα· ἐπὶ δὲ τούτοις, ἐσεσώρευτο γῆς ἱκανὸν βάθος, ἀρκούμενον ταῖς τῶν μεγίστων δένδρων ῥίζαις.

P. 222. *Inviolata durat.* Mirum sane quam varie, quam diverse ædificia ista totiusque Babylonis fata exposuerint scriptores. Contendit Strab., XVI, 738, Alexandro in mentem venisse *templum* Beli a Xerxe devastatum restaurare, sed non potuisse, quia αὐτὴ ἡ χοῦς εἰς ἀνακάθαρσιν μυρίοις ἀνδράσι δυοῖν μηνῶν ἔργον ἦν. Contra Plin., *Hist. nat.*, VI, 26 : « Durat, inquit, *adhuc* ibi Jovis Beli templum. » Alii denique alia scripsere.

Syriæ regem. I. e. Assyriæ regem; sed quis ille fuerit, incertum.

Amœnitatem naturæ. Modius legi voluit : « Naturæ genium amœnitate hujus operis imitari. »

Convivales ludi. In primis mulierum cantus, quas Græci Μουσουργοὺς, Ægypti *Almæas*, Indi *Bayaderas*, vocant.

Debilior futurus fuit. « Fuit » enallage temporis apud Latinos usitatissima pro « fuisset. »

P. 223. *Denarii.* Denarius æstimatur gallice, *un gros* vel *trois grammes*, nempe 75 *cent.* 778.

II. *Satrapene.* Nusquam apud geographos regionem istius nominis reperias : forsitan intelligendum est *Sitacene* ex Diod., XVII, 65, aut saltem *Sadraceæ*, quæ ita forte dicebatur a Σαδράκαις, regia Darii Hyst. in hoc loco sita, teste Strabone, XVI.

P. 224. *Ultimum obtinuit Hellanicus.* Deficit octavus. Profecto nomen ejus excidit.

Choaspen amnem. Narrat Herodotus, I, 188, sola hujus aqua Persarum reges, etiam peregre profectos, uti solitos.

P. 225. *Velocitatis eximiæ.* Δρόμος enim græce velocitas est.

Imum gradum. Male vertit Curtius Diodori τὸ κατὰ τὸν θρόνον ὑπόβαθρον, i. e. scabellum. Erat sella excelsior quam ut quis absque scabello commode insidere potuisset; Dario commodum erat τὸ ὑπόβαθρον : proceriore igitur statura fuit quam Alexander.

P. 226. *Animum aspernantis id munus.* Curtius solus mentionem facit de hac Sisygambis offensione in quam Alexander, imprudens sane, incurrit.

III. *Pasitigrim incolæ vocant.* Nullius ætatis scriptores quidquam satis certum de Pasitigridis cursu prodidere. Si doctori *Vincent* fidem adhibeas, Pasitigris significat eum Tigrin (qui respectu ad proprium Tigrin) ex Media septentrionem inter et orientem

plaga, per Susianam fertur. Mannert., *Geogr.*, v. II, p. 473, conjecit, et hoc quidem verisimilius, e Mediæ montibus occasum versus ab Ecbatanis fluvium decurrere.

P. 227. *Extra teli ictum.* « Extra teli jactum » est quo pertingere jacta tela nequeunt; « extra teli ictum, » quo perveniunt, sed sine noxa, prohibito allapsu aut tactu.

Testudine objecta. Scilicet milites scuta tollebant, densabantque super ejus caput, quod tuerentur.

Oratoribus missis. « Legatis » intellige. Sic Virgil., *Æneid.*, XI, 100 :

> Jamque oratores aderant ex urbe latina.

P. 228. *Tertio die Persidem, quinto angustias.* Ponendum sane est aliquam Persidis partem cis angustias, majorem ultra eas fuisse; nam minime fieri poterat ut Alexander prius Persidem intraret, quam Susidas Pylas superasset. Si vero Pylæ Susidæ terminus Persidis occasum versus erant, laudanda Cunzii conjectura : « Iter tendens in Persidem, quinto angustias, etc. »

IV. P. 229. *Per Mediam iter.* Codd. « per medium iter, » quod sensu caret. Cunzius vero conjiciebat : per *Medum*, qui fluvius haud procul ab isto, ubi Alexander tum erat, loco, Araxi jungebatur; sed id minime mihi satisfacit.

P. 230. *Fretum objectum est.* Intellige sinum Persicum, quod sæpe Rubrum, sive Erythræum mare vocatur.

In Medum. Vel potius Medus Araxi infunditur. Strab., I : Συμβάλλει δ' εἰς τὸν Ἀράξην ὁ Μῆδος.

P. 231. *Monstraret iter.* « Monstrare » melius sine dubio, ut vult Freinsh.

P. 232. *Quæ concurrentibus.* Plurimi codd. vulgo « concutientibus. »

P. 233. *In quibus pridie hæsitarat.* Errat Curt. Scribendum erat « ante diem tertium, » ut constat ex divisione itineris in paragraphis 1, 17, 19, 22, 23, 26, relata.

V. P. 234. *Occupare dimissos.* Omnes edd. habent tantum « properaret occupare : » « dimissos » addidit *Lemaire*, ex auctoritate plurimorum et optimorum codd., in primisque nostrorum regg. Hanc vocem diversissime interpretantur commentatores; omissis aliis, probo sententiam *Lemaire*, qui simpliciter intelligit « dimis-

sos, » i. e. thesauros quos Darius fugiens solos dimiserat, reliquerat; idque hunc sensum fulcit, quod scilicet Tyridates vere esset regiæ pecuniæ custos.

P. 234. *Intuentibus similes quidem.* Quia scilicet omnes erant mutilati. — *Dispares.* Quia varia et dispar erat mutilatio.

P. 235. *Omnes pari supplicio affecti.* Locus vexatus; vult Cunzius ipsos Macedonas pari in infortunio se versari credidisse, nec hunc sensum ego rejiciam. Contendit vero *Lemaire*, quia miseros illos, in hoc infortunii consortio, variis et sive levioribus, sive gravioribus doloris gradibus ingemiscere suæ ipsorum calamitatis sensus prohibebat, « omnes pari supplicio affectos sibi visos fuisse. » Equidem hancce sententiam nimis accersitam existimo. Ceterum eligat lector.

Ubi horribiles cicatrices celet exsilium. Hæc verba absunt a quibusdam codd., in primisque a nostris regg.

P. 236. *Homines vel vita æstimant.* I. e. æque ac vitam æstimant.

Relinquerent. Alii, « quibus nil patria carius, conjuges et liberos in servitute susceptos relinquerent. »

VI. P. 237. *Regiam veterum Persidis regum.* Intellige « Persepolim. »

P. 238. *Talenta.* Lege « talentum » cum Acidalio, 120,000 tal. efficiunt 648,000,000 *fr.* Huc accedant 50,000 talenta Susis inventa, et 6,000 Persagadis, ut omittatur præda Babylone et Damasci capta, habebis circiter 950,000,000.

Cyrus Persagadum urbem condiderat. Nempe ad fluvium *Kores*, eo ipso loco ubi Medos superaverat. Persagada, sive Parsagada, significat « castra Persarum. »

Ipse cum mille. Apud Diodor. aut Arrian. nihil quidquam de hac expeditione reperias.

VII. P. 240. *Nuper subactis quos vicerat, novumque.* « Quos vicerat » et « que » Modio, Schmied. et *Lem.* insititia videntur; equidem cum illis sentio.

Thais. Femina genere Attica : Arrian. incendendæ arcis non Thaidem, de qua nihil dicit, sed Alexandrum ipsum, et sobrium quidem, auctorem fuisse affirmat.

P. 241. *Mille navium classem.* Pertinent hæc et sequentia ad expeditionem Xerxis in Græciam. — *Contabulatum mare molibus.* I. e. Hellespontus ponte junctus. — *Perfossos montes.* Athos scilicet.

P. 241. *Ac ne longa quidem ætate.* Scheffer. mavult : « Ac ne tam longa hac quidem ætate. » Ceterum abunde probarunt editores Persepolim (cujus proprium nomen veteres non tradiderunt, nam hoc græcum est, πόλις, πέρθω, id est urbs devastata), a Macedonibus non prorsus esse excisam, sed diu post Alexandrum adhuc stetisse. — *Macedonum reges.* Glossa sane inepti interpretis est hæc vox : Macedonum. Freinsh. conjiciebat Medorum, quod rectius foret. Intelligendæ sunt urbes illæ in quibus itidem versari Parthorum reges solebant.

VIII. P. 242. *Via militari.* I. e. quæ ordines militares capiat : gallice *grande route.*

P. 243. *Hoc decus mei capitis.* Scilicet diadema.

Quibus stipendium Macedonia. Nempe Amyntas, Macedonum rex, terram et aquam dederat legatis a Megabyzo, nomine Darii Hystaspis, missis. Herod., v, 17, 18.

IX. P. 244. *Tot populi, tot exercitus.* Hæc omnia mirum in modum verbis exaggeravit Noster.

X. P. 246. *Ad nomen quoque Barbari conveniunt.* Intellige : dummodo quis nomen tantum regis habeat.

Regio, cui præerant. Erat Nabarzanes equitum præfectus, nec ulli regioni præerat. Profecto Noster ponit « præerant, » quia Nabarzanen in societatem quasi ut sceleris, sic dignitatis adsciverat Bessus. Bactra sane ampla regio : sed multum aberat ut tertiam Asiæ, quam veteres noverunt, partem tenuerit.

P. 247. *Consternationem.* Idem interdum sonat quod seditio : sic Liv., xxxiv, 2, « consternatio muliebris » pro « seditione mulierum » dixit.

XI. P. 248. *In sarcinis.* Id in itinere fere semper fiebat : inde hæc vox usitatissima, « arma expedire. »

Utinam et in ceteris. Modius delet *in;* quod non improbat Freinsh.

Interpretis Græci relato sermone. Qui id fieri potuit, quia Patron. cum Dario, « remotis arbitris, » loqui voluerat? Probat *Lem., Tanneguy Lefebvre* substituisse et felicissime quidem « interpretis Græci remotione. » Hæc enim « remotio » valde suspecta Besso esse debuit.

P. 249. *Immutabili lege.* Hæc Curtii de fato sententia quæ ex aliis etiam locis constat, stoicæ disciplinæ fuit.

XII. *Ad nutum licentium.* — *Licere*, gallice *être mis à prix :*

liceri, licitari freq., *mettre à prix.* Vide nostratem doctissimum GARD., *Syn. lat.*

P. 251. *Deorum a suis honoribus.* Locus corruptior manifeste : omnes codd. vocem « auspiciis » constantissime retinent; quam tolli religioni habet Freinsh. Vera lectio *Lem.* videtur : « deorum auspiciis ac summis honoribus cultus. »

XIII. P. 252. *Omisso itinere, quod.* Plures de hoc loco sunt lectiones : nulla vero geographiæ satisfacit. Alexander enim montes Parætacenes transgressus, multorum dierum itinere per Mediam ivit, Ecbatana Mediæ caput occupavit, inde iterum per Mediam ad Pylas Caspias pervenit : num igitur dici potuit eum « in Mediam iter omisisse? »

Quos Dimachas appellabant. Equitum genus, qui nunc equis, nunc pedites pugnabant, ex græco, δὶς μάχομαι. Respondet illis equitatus quem vocamus *dragons.*

P. 253. *Ipse quadrato agmine incedens.* Freinsh. mavult « sequi jussa » cum « quadrato agmine » jungi; quod probat *Lem.*, propter Arrian., III, 21; sicque tollitur vox *ipse.* « Quadrato agmine, » hoc est, « acie instructa, » nam acies instructa non semper erat quadrata, ut plerumque interpretatur Noster.

P. 254. *Nicanorem.* Si fides adhibeatur Arrian., Nicanor non erat cum Alexandro, sed in via militari, qua longiori Bessum sequebatur.

P. 255. *Semivivi.* Hic multa in omnibus codd desunt. Freinshemianum supplementum ad claudendum hunc librum additum est.

HUGUET.

FINIS PRIMI VOLUMINIS.

NOVA

SCRIPTORUM LATINORUM

BIBLIOTHECA

NOVA

SCRIPTORUM LATINORUM

BIBLIOTHECA

AD OPTIMAS EDITIONES RECENSITA

ACCURANTIBUS PARISIENSIS ACADEMIÆ PROFESSORIBUS

ET COLLIGENTE J. P. CHARPENTIER

RHETORICES PROFESSORE

EDIDIT

C. L. F. PANCKOUCKE

EQUES LEGIONI HONORIS ADSCRIPTUS

LIPSIÆ

APUD JOH. AMBR. BARTH

M DCCC XXXVII

Q. CURTIUS.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

LIBRI SUPERSTITES

CUM FREINSHEMII SUPPLEMENTIS

SUIS VARIORUMQUE NOTIS ILLUSTRAVIT

A. HUGUET

IN REGIO SANCTI LUDOVICI MAGNI COLLEGIO
AGGREGATUS PROFESSOR

VOLUMEN SECUNDUM.

LIPSIÆ

APUD JOH. AMBR. BARTH

M DCCC XXXVII.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER SEXTUS.

I. Dum ea per Asiam geruntur, ne in Græcia quidem Macedoniaque tranquillæ res fuere. Regnabat apud Lacedæmonios Agis, Archidami filius, qui Tarentinis opem ferens ceciderat, eodem die quo Philippus Athenienses ad Chæroneam vicit. Is Alexandri per virtutem æmulus, cives suos stimulabat, ne Græciam servitute Macedonum diutius premi paterentur : nisi in tempore providerent, idem jugum ad ipsos transiturum esse. Annitendum igitur, dum aliquæ adhuc Persis ad resistendum vires essent : illis oppressis, adversus immanem potentiam frustra avitæ libertatis memores futuros. Sic instinctis animis, occasionem belli ex commodo cœptandi circumspiciebant. Igitur felicitate Memnonis invitati, consilia cum ipso miscere aggressi sunt; et postquam ille

rerum lætarum initia intempestiva morte destituit, nihilo remissius agebant. Sed ad Pharnabazum et Autophradaten profectus Agis, triginta argenti talenta, decemque triremes impetravit, quas Agesilao fratri misit, ut in Cretam navigaret, cujus insulæ cultores inter Lacedæmonios et Macedonas diversis studiis distrahebantur.

Legati quoque ad Darium missi sunt, qui in usum belli ampliorem vim pecuniæ, pluresque naves peterent. Atque hæc eorum cœpta clades ad Issum (nam ea intervenerat) adeo non interpellavit, ut etiam adjuverit : quippe fugientem insecutus Alexander, in longinqua loca magis magisque rapiebatur; et ex ipso prœlio mercenariorum ingens multitudo in Græciam fuga penetraverat; quorum octo millia persica pecunia conduxit Agis, eorumque opera plerasque Cretensium urbes recepit. Quum deinceps Menon in Thraciam ab Alexandro missus, barbaros ad defectionem impulisset, adque eam comprimendam Antipater exercitum ex Macedonia in Thraciam duxisset, opportunitate temporis strenue usi Lacedæmonii totam Peloponnesum, paucis urbibus exceptis, in partes traxerunt, confectoque exercitu viginti millium peditum, cum equitibus bis mille, Agidi summam imperii detulerunt.

Antipater, ea re comperta, bellum in Thracia, quibus potest, conditionibus componit; raptimque in Græciam regressus, ab amicis sociisque civitatibus auxilia cogit. Quibus convenientibus ad quadraginta pugnatorum millia recensuit. Advenerat et ex Peloponneso valida manus : sed quia dubiam ipsorum fidem resciverat, dissimulata suspicione, gratias egit, quod ad defendendam

adversus Lacedæmonios Alexandri dignitatem affuissent : scripturum se id regi gratiam in tempore relaturo : in præsens nihil opus esse majoribus copiis : itaque domos redirent, fœderis necessitate expleta. Nuntios deinde ad Alexandrum mittit, de motu Græciæ certiorem facturos. Atque illi regem apud Bactra demum consecuti sunt; quum interim Antipatri victoria, et nece Agidis in Arcadia transactum esset.

Sane jam pridem tumultu Lacedæmoniorum cognito, quantum tot terrarum spatiis discretus potuit, providerat : Amphoterum cum Cypriis et Phœniciis navibus in Peloponnesum navigare; Meneten tria millia talentum ad mare defèrre jusserat, ut ex propinquo pecuniam Antipatro subministraret, quanta illum indigere cognovisset. Probe enim perspexerat, quanti ad omnia momenti motus istius inclinatio futura esset, quanquam deinceps, adepto victoriæ nuntio, suis operibus id discrimen comparans, murium eam pugnam fuisse cavillatus est. Ceterum principia ejus belli haud improspera Lacedæmoniis fuere. Juxta Corrhagum, Macedoniæ castellum, cum Antipatri militibus congressi, victores exstiterant : et rei bene gestæ fama, etiam qui suspensis mentibus fortunam spectaverant, in societatem eorum pertracti sunt. Una ex Elæis Achæisque urbibus Pellene fœdus aspernabatur; et in Arcadia Megalopolis, fida Macedonibus ob Philippi memoriam, a quo beneficiis affecta fuerat. Sed hæc arcte circumsessa haud procul deditione aberat, nisi tandem Antipater subvenisset. Is postquam castra castris contulit, seque numero militum alioque apparatu superiorem conspexit, quamprimum de summa rerum prœlio

contendere statuit : neque Lacedæmonii detrectavere certamen.

Ita commissa est pugna, quæ rem spartanam majorem in modum afflixit. Quum enim angustiis locorum, in quibus pugnabatur, confisi, ubi hosti nullum multitudinis usum futurum credebant, animose congressi essent, neque Macedones impigre resisterent, multum sanguinis fusum est. Sed postquam Antipater integram subinde manum laborantibus suis subsidio mittebat : impulsa Lacedæmoniorum acies gradum paulisper retulit. Quod conspicatus Agis, cum cohorte regia, quæ ex fortissimis constabat, se in medium pugnæ discrimen immisit, obtruncatisque, qui promptius resistebant, magnam partem hostium propulit. Cœperant fugere victores; et, donec avidius sequentes in planum deduxere, multi cadebant; sed ut primum locus, in quo stare possent, fuit, æquis viribus dimicatum est. Inter omnes tamen Lacedæmonios rex eminebat, non armorum modo et corporis specie, sed etiam magnitudine animi, quo uno vinci non potuit. Undique nunc cominus, nunc eminus petebatur, diuque arma circumferens, alia tela clypeo excipiebat, corpore alia vitabat; donec hasta femora perfossa, plurimo sanguine effuso, destituere pugnantem. Ergo clypeo suo exceptum armigeri raptim in castra referebant, jactationem vulnerum haud facilè tolerantem.

Non tamen omisere Lacedæmonii pugnam, et, ut primum sibi quam hosti æquiorem locum capere potuerunt, densatis ordinibus effuse fluentem in se aciem excepere. Non aliud discrimen vehementius fuisse memo-

riæ proditum est. Duarum nobilissimarum bello gentium exercitus pari Marte pugnabant. Lacedæmonii vetera, Macedones præsentia decora intuebantur : illi pro libertate, hi pro dominatione pugnabant : Lacedæmoniis dux, Macedonibus locus deerat. Diei quoque unius tam multiplex casus modo spem, modo metum utriusque partis augebat, velut de industria inter fortissimos viros certamen æquante fortuna. Ceterum angustiæ loci, in quo hæserat pugna, non patiebantur totis ingredi viribus; spectabant ergo plures, quam inierant prœlium, et, qui extra teli jactum erant, clamore invicem suos accendebant.

Tandem Laconum acies languescere, lubrica arma sudore vix sustinens; pedem deinde referre cœpit, urgente hoste, ac apertius fugere. Insequebatur dissipatos victor, et emensus cursu omne spatium, quod acies Laconum obtinuerat, ipsum Agim persequebatur. Ille, ut fugam suorum et proximos hostium conspexit, deponi se jussit : expertusque membra an impetum animi sequi possent, postquam deficere se sensit, poplitibus semet excepit; galeaque strenue sumpta, clypeo protegens corpus, hastam dextra vibrabat, ultro vocans hostem, si quis jacenti spolia demere auderet. Nec quisquam fuit, qui sustineret cominus congredi : procul missilibus appetebatur, ea ipsa in hostem retorquens, donec lancea nudo pectori infixa est : qua ex vulnere evulsa, inclinatum ac deficiens caput clypeo paulisper excepit; deinde, linquente spiritu pariter ac sanguine, moribundus in arma procubuit.

Cecidere Lacedæmoniorum v millia et ccc, ex Mace-

donibus haud amplius mille; ceterum vix quisquam nisi saucius revertit in castra. Hæc victoria non Spartam modo sociosque ejus, sed etiam omnes, qui fortunam belli spectaverant, fregit.

Nec fallebat Antipatrum, dissentire ab animis gratulantium vultus; sed bellum finire cupienti opus erat decipi : et quanquam fortuna rerum placebat, invidiam tamen, quia majores res erant, quam quas præfecti modus caperet, metuebat. Quippe Alexander hostes vinci voluerat; Antipatrum vicisse, ne tacitus quidem indignabatur : suæ demptum gloriæ existimans, quidquid cessisset alienæ. Itaque Antipater, qui probe nosset spiritus ejus, non est ausus ipse agere arbitria victoriæ; sed concilium Græcorum, quid fieri placeret, consuluit. A quo Lacedæmonii, nihil aliud quam ut oratores mittere ad regem liceret precati, veniam defectionis, præter auctores, impetraverunt. Megalopolitani, quorum urbs erat obsessa a defectione, Achæis et Ætolis cxx talenta dare jussi sunt. Hic fuit exitus belli, quod repente ortum, prius tamen finitum est, quam Darium Alexander apud Arbela superaret.

II. Sed ut primum instantibus curis laxatus est animus, militarium rerum quam quietis otiique patientior, excepere eum voluptates : et quem arma Persarum non fregerant, vitia vicerunt; intempestiva convivia, et perpotandi pervigilandique insana dulcedo, ludique, et greges pellicum, omnia in externum lapsa sunt morem; quem æmulatus quasi potiorem suo, ita popularium animos oculosque pariter offendit, ut a plerisque amicorum pro hoste haberetur. Tenaces quippe disci-

plinæ suæ, solitosque parco ac parabili victu ad implenda naturæ desideria defungi, in peregrina et devictarum gentium mala impulerat. Hinc sæpius comparatæ in caput ejus insidiæ; secessio militum, et liberior inter mutuus querelas dolor : ipsius deinde nunc ira, nunc suspiciones, quas excitabat inconsultus pavor, ceteraque his similia, quæ deinde dicentur.

Igitur quum intempestivis conviviis dies pariter noctesque consumeret, satietatem epularum ludis interpolabat, non contentus artificum, quos e Græcia exciverat, turba; quippe captivæ feminarum jubebantur suo ritu canere inconditum et abhorrens peregrinis auribus carmen. Inter quas unam rex ipse conspexit mœstiorem quam ceteras, et producentibus eam verecunde reluctantem. Excellens erat forma, et formam pudor honestabat; dejectis in terram oculis, et, quantum licebat, ore velato, suspicionem præbuit regi, nobiliorem esse, quam ut inter convivales ludos, deberet ostendi. Ergo interrogata quænam esset, neptem se Ochi, qui nuper regnasset in Persis, filio ejus genitam esse, respondit; uxorem Histaspis fuisse. Propinquus hic Darii fuerat, magni et ipse exercitus prætor.

Adhuc in animo regis tenues reliquiæ pristini moris hærebant : itaque fortunam regia stirpe genitæ et tam celebre nomen reveritus, non dimitti modo captivam, sed etiam restitui ei suas opes jussit : virum quoque requiri, ut reperto conjugem redderet. Postero autem die præcipit Hephæstioni, ut omnes captivos in regiam juberet adduci : ubi singulorum nobilitate spectata, secrevit a vulgo, quorum eminebat genus. Decem hi fuerunt;

inter quos repertus est Oxathres, Darii frater, non illius fortuna, quam indole animi sui clarior. Sex et viginti millia talentum proxima præda redacta erant : e queis duodecim millia in congiarium militum assumpta sunt; par huic pecuniæ summa custodum fraude subtracta est. Oxydates erat nobilis Perses, qui a Dario capitali supplicio destinatus cohibebatur in vinculis; huic liberato satrapeam Mediæ attribuit : fratremque Darii recepit in cohortem Amicorum, omni vetustæ claritatis honore servato.

Hinc in Parthienen perventum est, tunc ignobilem gentem, nunc caput omnium, qui post Euphraten et Tigrim amnes siti, rubro mari terminantur. Scythæ regionem campestrem ac fertilem occupaverunt, graves adhuc accolæ; sedes habent et in Europa, et in Asia. Qui super Bosporum colunt, ascribuntur Asiæ; at qui in Europa sunt, a lævo Thraciæ latere ad Borysthenem, atque inde ad Tanain, alium amnem, recta plaga attinent. Tanais Europam et Asiam medius interfluit; nec dubitatur, quin Scythæ, qui Parthos condidere, non a Bosporo, sed ex regione Europæ penetraverint. Urbs erat ea tempestate clara Hecatompylos, condita a Græcis : ibi stativa rex habuit commeatibus undique advectis. Itaque rumor, otiosi militis vitium, sine auctore percrebuit, regem contentum rebus, quas gessisset, in Macedoniam protinus redire statuisse. Discurrunt lymphatis similes in tabernacula, et itineri sarcinas aptant : signum datum crederes, ut vasa colligerent. Totis castris tumultus hinc contubernales suos requirentium, hinc onerantium plaustra, perfertur ad regem. Fecerant fidem

rumori temere vulgato Græci milites, redire jussi domos, quorum equitibus singulis denariorum sena millia dono dederat. Ipsis quoque finem militiæ adesse credebant.

Haud secus, quam par erat, territus Alexander, qui Indos atque ultima Orientis peragrare statuisset, præfectos copiarum in prætorium contrahit : obortisque lacrymis, ex medio gloriæ spatio revocari se, victi magis, quam victoris fortunam in patriam relaturum conquestus est : nec sibi ignaviam militum obstare, sed deorum invidiam, qui fortissimis viris subitum patriæ desiderium admovissent, paulo post in eamdem cum majore laude famaque redituris. Tum vero pro se quisque operam suam offerre : difficillima quæque poscere; polliceri militum quoque obsequium, si animos eorum leni et apta oratione permulcere voluisset. Nunquam infractos et abjectos recessisse, quoties ipsius alacritatem et tanti animi spiritus haurire potuissent. Ita se facturum esse respondit. Illi modo vulgi aures præparent sibi; satisque omnibus, quæ in rem videbantur esse, compositis, vocari ad concionem exercitum jussit, apud quem talem orationem habuit.

III. « Magnitudinem rerum, quas gessimus, milites, intuentibus vobis, minime mirum est, et desiderium quietis, et satietatem gloriæ occurrere. Ut omittam Illyrios, Triballos, Bœotiam, Thraciam, Spartam, Achæos, Peloponnesum, quorum alia ductu meo, alia imperio auspicioque perdomui, ecce orsi bellum ab Hellesponto, Ionas, Æolidem, servitio barbariæ impotentis eximimus : Cariam, Lydiam, Cappadociam, Phrygiam, Pa-

phlagoniam, Pamphyliam, Pisidas, Ciliciam, Syriam, Phœnicen, Armeniam, Persidem, Medos, Parthienen habemus in potestate; plures provincias complexus sum, quam alii urbes ceperunt : et nescio, an enumeranti mihi quædam ipsarum rerum multitudo subduxerit. Itaque si crederem, satis certam esse possessionem terrarum, quas tanta velocitate domuimus, ego vero, milites, ad penates meos, ad parentem sororesque, et ceteros cives, vel retinentibus vobis, erumperem, ut ibi potissimum parta vobiscum laude et gloria fruerer, ubi nos uberrima victoriæ præmia exspectant, liberorum, conjugum parentumque lætitia, pax, quies, rerum per virtutem partarum secura possessio. Sed in novo, et (si verum fateri volumus) precario imperio, adhuc jugum ejus rigida cervice subeuntibus barbaris, tempore, milites, opus est, dum mitioribus ingeniis imbuantur, et efferatos mollior consuetudo permulceat. Fruges quoque maturitatem statuto tempore exspectant : adeo etiam illa, sensus omnis expertia, tamen suo lege mitescunt! Quid? creditis tot gentes alterius imperio ac nomine assuetas, non sacris, non moribus, non commercio linguæ nobiscum cohærentes, eodem prœlio domitas esse, quo victæ sunt? Vestris armis continentur, non suis moribus; et, qui præsentes metuunt, in absentia hostes erunt. Cum feris bestiis res est, quas captas et inclusas, quia ipsarum natura non potest, longior dies mitigat.

« Et adhuc sic ago, tanquam omnia subacta sint armis, quæ fuerunt in ditione Darii. Hyrcaniam Nabarzanes occupavit; Bactra non possidet solum parricida Bessus, sed etiam minatur : Sogdiani, Dahæ, Messagetæ, Sacæ,

Indi. sui juris sunt. Omnes hi, simul terga nostra viderint, sequentur. Illi enim ejusdem nationis sunt; nos alienigenæ et externi : suis autem quique parent placidius, etiam quum is præest, qui magis timeri potest. Proinde aut, quæ cepimus, omittenda sunt, aut, quæ non habemus, occupanda. Sicut in corporibus ægris, milites, nihil quod nociturum est, medici relinquunt; sic nos, quidquid obstat imperio, recidamus. Parva sæpe scintilla contempta magnum excitavit incendium. Nihil tuto in hoste despicitur : quem spreveris, valentiorem negligentia facies.

« Ne Darius quidem hereditarium Persarum accepit imperium; sed in sedem Cyri, beneficio Bagoæ, castrati hominis, admissus : ne vos magno labore credatis Bessum vacuum regnum occupaturum. Nos vero peccavimus, milites, si Darium ob hoc vicimus, ut servo ejus traderemus imperium, qui ultimum ausus scelus, regem suum, etiam externæ opis egentem, certe, cui nos victores pepercissemus, quasi captivum in vinculis habuit, ad ultimum, ne a nobis conservari posset, occidit. Hunc vos regnare patiemini, quem equidem cruci affixum videre festino, omnibus regibus gentibusque fidei, quam violavit, meritas pœnas solventem? At hercule, si mox eumdem Græcorum urbes, aut Hellespontum vastare nunciatum erit vobis, quo dolore afficiemini, Bessum præmia vestræ occupasse victoriæ? Tunc ad repetendas res festinabitis : tunc arma capietis. Quanto autem præstat territum adhuc et vix mentis suæ compotem opprimere? Quatridui nobis iter superest, qui tot proculcavimus nives, tot amnes superavimus, tot montium juga

transcurrimus. Non mare illud, quod exæstuans iter fluctibus occupat, euntes nos moratur; non Ciliciæ fauces et angustiæ includunt : plana omnia et prona sunt. In ipso limine victoriæ stamus; pauci nobis fugitivi et domini sui interfectores supersunt. Egregium me hercule opus, et inter prima gloriæ vestræ numerandum posteritati famæque tradetis, Darii quoque hostis, finito post mortem ejus odio, parricidas esse vos ultos, neminem impium effugisse manus vestras. Hoc perpetrato, quanto creditis Persas obsequentiores fore, quum intellexerint vos pia bella suscipere, et Bessi sceleri, non nomini suo, irasci? »

IV. Summa militum alacritate, jubentium, quocunque vellet, duceret, oratio excepta est; nec rex moratus impetum, tertioque per Parthienen die, ad fines Hyrcaniæ penetrat, Cratero relicto cum iis copiis, quibus præerat, et ea manu, quam Amyntas ducebat, additis sexcentis equitibus et totidem sagittariis, ut ab incursione barbarorum Parthienen tueretur. Erigyium impedimenta, modico præsidio dato, campestri itinere ducere jubet. Ipse cum phalange et equitatu CL stadia emensus, castra in valle, qua Hyrcaniam adeunt, communit. Nemus præaltis densisque arboribus umbrosum est, pingue vallis solum rigantibus aquis, quæ ex petris imminentibus manant. Ex ipsis radicibus montium Zioberis amnis effunditur, qui tria fere stadia in longitudinem universus fluit; deinde saxo, quod alveolum interpellat, repercussus, duo itinera velut, dispensatis aquis, aperit. Inde torrens, et saxorum, per quæ incurrit, asperitate violentior terram præceps subit. Per CCC stadia

conditus labitur; rursusque velut ex alio fonte conceptus editur, et novum alveum intendit, priore sui parte spatiosior; quippe in latitudinem XIII stadiorum diffunditur; rursusque angustioribus coercitus ripis iter cogit: tandem in alterum amnem cadit, cui Rhidago nomen est. Incolæ affirmabant, quæcunque dimissa essent in cavernam, quæ propior est fonti, rursus, ubi aliud os amnis aperit, exsistere. Itaque Alexander duos tauros, qua subeunt aquæ terram, præcipitari jubet, quorum corpora, ubi rursus erumpit, expulsa videre, qui missi erant, ut exciperent.

Quartum jam diem eodem loco quietem militi dederat, quum litteras Nabarzanis, qui Darium cum Besso interceperat, accipit; quarum sententia hæc erat: Se Dario non fuisse inimicum; immo etiam, quæ credidisset utilia esse, suasisse: et quia fidele consilium regi dedisset, prope occisum ab eo. Agitasse Darium, custodiam corporis sui contra jus fasque peregrino militi tradere, damnata popularium fide, quam per ducentos et triginta annos inviolatam regibus suis præstitissent. Se in præcipiti et lubrico stantem, consilium a præsenti necessitate repetisse. Darium quoque, quum occidisset Bagoan, hoc excusatione satis fecisse popularibus, quod insidiantem sibi interemisset. Nihil esse miseris mortalibus spiritu carius; amore ejus ad ultima esse propulsum; sed ea magis esse secutum, quæ coegisset necessitas, quam quæ optasset. In communi calamitate suam quemque habere fortunam. Si venire se juberet, sine metu esse venturum. Non timere, ne fidem datam tantus rex violaret: deos a deo falli non solere.

Ceterum si, cui fidem daret, videretur indignus, multa exsilia patere fugienti : patriam esse, ubicunque vir fortis sedem elegerit.

Nec dubitavit Alexander fidem, quo Persæ modo accipiebant, dare, inviolatum, si venisset, fore. Quadrato tamen agmine et composito ibat; speculatores subinde præmittens, qui explorarent loca; levis armatura ducebat agmen; phalanx eam sequebatur; post pedites erant impedimenta. Et gens bellicosa, et natura situs difficilis aditu curam regis intenderant. Namque perpetua vallis jacet, usque ad mare Caspium patens. Duo terræ ejus velut brachia excurrunt : media flexu modico sinum faciunt, lunæ maxime similem, quum eminent cornua, nondum totum orbem sidere implente. Cercetæ, Mosyni et Chalybes a læva sunt : ab altera parte Leucosyri et Amazonum campi; et illos, qua vergit ad septemtrionem, hos ad occasum conversa prospectat.

Mare Caspium, dulcius ceteris, ingentis magnitudinis serpentes alit : piscium longe diversus ab aliis color est; quidam Caspium, quidam Hyrcanum appellant : alii sunt, qui Mæotim paludem in id cadere putent : et argumentum afferunt aquam, quod dulcior sit quam cetera maria, infuso paludis humore mitescere. A septemtrione ingens in litus mare incumbit, longeque agit fluctus, et magna parte exæstuans stagnat; idem alio cœli statu recipit in se fretum, eodemque impetu, quo effusum est, relabens, terram naturæ suæ reddit; et quidam credidere, non Caspium mare esse, sed ex India in Hyrcaniam cadere, cujus fastigium, ut supra dictum est, perpetua valle submittitur.

Hinc rex xx stadia processit, semita propemodum invia, cui silva imminebat, torrentesque et eluvies iter morabantur; nullo tamen hoste obvio, penetravit; tandemque ad ulteriora perventum est. Præter alios commeatus, quorum tum copia regio abundabat, pomorum quoque ingens modus nascitur, et uberrimum gignendis uvis solum est. Frequens arbor faciem quercus habet, cujus folia multo melle tinguntur: sed, nisi solis ortum incolæ occupaverint, vel modico tepore succus exstinguitur.

Triginta hinc stadia processerat, quum Phrataphernes ei occurrit, seque et eos, qui post Darii mortem profugerant, dedens: quibus benigne exceptis, ad oppidum Arvas pervenit; hic ei Craterus et Erigyius occurrunt. Præfectum Tapurorum gentis Phradaten adduxerant; hic quoque in fidem receptus, multis exemplo fuit experiendi clementiam regis. Satrapem deinde Hyrcaniæ dedit Menapim; exsul hic regnante Ocho ad Philippum pervenerat: Tapurorum quoque gentem Phradati reddidit.

V. Jamque rex ultima Hyrcaniæ intraverat, quum Artabazus, quem Dario fidissimum fuisse supra diximus, cum propinquis Darii ac suis liberis modicaque Græcorum militum manu occurrit. Dextram venienti obtulit rex; quippe et hospes Philippi fuerat, quum Ocho regnante exsularet, et hospitii pignora in regem suum ad ultimum fides conservata vincebat. Comiter igitur exceptus: « Tu quidem, inquit, rex, perpetua felicitate floreas; ego, ceteris lætus, hoc uno torqueor, quod, præcipiti senectute, diu frui tua bonitate non pos-

sum; » nonagesimum et quintum annum agebat. Novem juvenes, eadem matre geniti, patrem comitabantur : hos Artabazus dextra regis admovit, precatus ut tam diu viverent, donec utiles Alexandro essent. Rex pedibus iter plerumque faciebat : tunc admoveri sibi et Artabazo equos jussit, ne, ipso ingrediente pedibus, senex equo vehi erubesceret.

Deinde, ut castra sunt posita, Græcos, quos Artabazus adduxerat, convocari jubet : at illi, nisi Lacedæmoniis fides daretur, respondent, se, quid agendum ipsis foret, deliberaturos. Legati erant Lacedæmoniorum missi ad Darium, quo victo, applicaverant se Græcis mercede apud Persas militantibus. Rex, omissis sponsionum fideique pignoribus, venire eos jussit, fortunam, quam ipse dedisset, habituros. Diu cunctantes, plerisque consilia variantibus, tandem venturos se pollicentur. At Democrates Atheniensis, qui maxime Macedonum opibus semper obstiterat, venia desperata, gladio se transfigit; ceteri, sicut constituerant, ditioni Alexandri se ipsos permittunt; mille et D milites erant; præter hos legati ad Darium missi XC. In supplementum distributus miles; ceteri remissi domum, præter Lacedæmonios, quos tradi in custodiam jussit.

Mardorum erat gens confinis Hyrcaniæ, cultu vitæ aspera et latrociniis assueta; hæc sola nec legatos miserat, nec videbatur imperata factura. Itaque rex indignatus, si una gens posset efficere, ne invictus esset, impedimentis cum præsidio relictis, invicta manu comitante procedit. Noctu iter fecerat, et prima luce hostis in conspectu erat : tumultus magis quam prœlium fuit.

Deturbati ex collibus, quos occupaverant, barbari profugiunt; proximique vici ab incolis deserti capiuntur. Interiora regionis ejus haud sane adiri sine magna vexatione exercitus poterant. Juga montium præaltæ silvæ rupesque inviæ sepiunt; ea, quæ plana sunt, novo munimenti genere impedierant barbari. Arbores densæ sunt ex industria consitæ, quarum teneros adhuc ramos manu flectunt, quos intortos rursus inserunt terræ; inde velut ex alia radice lætiores virent trunci; hos, qua natura fert, adolescere non sinunt : quippe alium alii quasi nexu conserunt, qui ubi multa fronde vestiti sunt, operiunt terram; itaque occulti nexus ramorum, velut laquei, perpetua sepe iter claudunt.

Una ratio erat cædendo aperire saltum : sed hoc quoque magni operis; crebri namque nodi duraverant stipites, et in se implicati arborum rami, suspensis circulis similes, lento vimine frustrabantur ictus. Incolæ autem, ritu ferarum, virgulta subire soliti, tum quoque intraverant saltum, occultisque telis hostem lacessebant. Ille, venantium modo latibula scrutatus, plerosque confodit : ad ultimum circumire saltum milites jubet, ut, si qua pateret, irrumperent. Sed ignotis locis plerique oberrabant; excepti sunt quidam; inter quos equus regis, *Bucephalam* vocabant; quem Alexander non eodem, quo ceteras pecudes, animo æstimabat; nam ille nec in dorso insidere suo patiebatur alium, et regem, quum vellet ascendere, sponte sua genua submittens excipiebat, credebaturque sentire quem veheret.

Majore ergo, quam decebat, ira simul ac dolore stimulatus, equum vestigari jubet, et per interpretem pro-

nunciari, ni reddidissent, neminem esse victurum. Hac denunciatione territi cum ceteris donis equum adducunt. Sed ne sic quidem mitigatus, cædi silvas jubet, aggestaque humo e montibus planitiem ramis impeditam exaggerari. Jam aliquantulum altitudinis opus creverat, quum barbari, desperato regionem, quam occupaverant, posse retineri, gentem suam dedidere; rex, obsidibus acceptis, Phradati tradere eos jussit. Inde quinto die in stativa revertitur. Artabazum deinde, geminato honore, quem Darius habuerat ei, remittit domum.

Jam ad urbem Hyrcaniæ, in qua regia Darii fuit, ventum erat. Ibi Nabarzanes accepta fide occurrit, dona ingentia ferens. Inter quæ Bagoas erat, specie singulari spado, atque in ipso flore pueritiæ; cui et Darius fuerat assuetus, et mox Alexander assuevit; ejusque maxime precibus motus Nabarzani ignovit.

Erat, ut supra dictum est, Hyrcaniæ finitima gens Amazonum, circa Thermodoonta amnem, Themiscyræ incolentium campos. Reginam habebant Thalestrin, omnibus inter Caucasum montem et Phasin amnem imperitantem. Hæc, cupidine visendi regis accensa, finibus regni sui excessit; et quum haud procul abesset, præmisit indicantes, venisse reginam adeundi ejus cognoscendique avidam. Protinus facta potestate veniendi, ceteris jussis subsistere, CCC feminarum comitata processit. Atque ut primum rex in conspectu fuit, equo ipsa desiliit, duas lanceas dextra præferens. Vestis non toto Amazonum corpore obducitur; nam læva pars ad pectus est nuda, cetera deinde velantur. Nec tamen sinus vestis, quem nodo colligunt, infra genua descendit. Altera pa-

pilla intacta servatur, qua muliebris sexus liberos alant; aduritur dextra, ut arcus facilius intendant, et tela vibrent.

Interrito vultu regem Thalestris intuebatur; habitum ejus haudquaquam rerum famæ parem oculis perlustrans, quippe hominibus barbaris in corporum majestate veneratio est; magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est. Ceterum interrogata, num aliquid petere vellet, haud dubitavit fateri, ad communicandos cum rege liberos se venisse: dignam, ex qua ipse regni generaret heredes; feminini sexus se retenturam, marem redditaram patri. Alexander, an cum ipso militare vellet, interrogat: et illa, causata sine custode regnum reliquisse, petere perseverabat, ne se irritam spei pateretur abire. Acrior ad Venerem feminæ cupido quam regis, ut paucos dies subsisteret, perpulit; XIII dies in obsequium desiderii ejus absumpti sunt. Tum illa regnum suum, rex Parthienem petiverunt.

VI. Hic vero palam cupiditates suas solvit; continentiamque et moderationem, in altissima quaque fortuna eminentia bona, in superbiam ac lasciviam vertit. Patrios mores disciplinamque Macedonum regum salubriter temperatam, et civilem habitum, velut leviora magnitudine sua ducens, persicæ regiæ, par deorum potentiæ, fastigium æmulabatur. Jacere humi venerabundos pati cœpit: paulatimque servilibus ministeriis tot victores gentium imbuere, et captivis pares facere expetebat. Itaque purpureum diadema distinctum albo, quale Darius habuerat, capiti circumdedit, vestemque persi-

2.

cam sumpsit, ne omen quidem veritus, quod a victoris insignibus in devicti transiret habitum; et ille se quidem Persarum spolia gestare dicebat: sed cum illis quoque mores induerat; superbiamque habitus animi insolentia sequebatur. Litteras quoque, quas in Europam mitteret, veteris annuli gemma obsignabat : iis, quas in Asiam scriberet, Darii annulus imprimebatur, ut appareret, unum animum duorum non capere fortunam.

Amicos vero et equites, cumque his principes militum, aspernantes quidem, sed recusare non ausos, persicis ornaverat vestibus. Pellices CCC et LX, totidem quot Darii fuerant, regiam implebant; quas spadonum greges, et ipsi muliebria pati assueti, sequebantur. Hæc luxu et peregrinis infecta moribus veteres Philippi milites, rudis natio ad voluptates, palam aversabantur; totisque castris unus omnium sensus ac sermo erat, plus amissum victoria, quam bello quæsitum esse; tum maxime vinci ipsos, dedique alienis moribus et externis : tantæ moræ pretium, domos quasi in captivo habitu reversuros; pudere jam sui, regem victis quam victoribus similiorem, ex Macedoniæ imperatore Darii satrapen factum.

Ille non ignarus, et principes amicorum et exercitum graviter offendi, gratiam liberalitate donisque recuperare tentabat; sed, opinor, liberis pretium servitutis ingratum est. Igitur, ne in seditionem res verteretur, otium interpellandum erat bello; cujus materia opportune alebatur. Namque Bessus, veste regia sumpta, Artaxerxen appellari se jusserat; Scythasque et ceteros Tanais accolas contrahebat. Hæc Satibarzanes nunciabat:

quem receptum in fidem, regioni, quam antea obtinuerat, præfecit. Et quum grave spoliis apparatuque luxuriæ agmen vix moveretur, suas primum, deinde totius exercitus sarcinas, exceptis admodum necessariis, conferri jussit in medium. Planities spatiosa erat, in quam vehicula onusta perduxerant. Exspectantibus cunctis, quid deinde esset imperaturus, jumenta jussit abduci; suisque primum sarcinis face subdita, ceteras incendi præcepit.

Flagrabant, exurentibus dominis, quæ ut intacta ex urbibus hostium raperent, sæpe flammas restinxerant; nullo sanguinis pretium audente deflere, quum regias opes idem ignis exureret. Brevis deinde oratio mitigavit dolorem; habilesque militiæ et ad omnia parati lætabantur, sarcinarum potius, quam disciplinæ fecisse jacturam. Igitur Bactrianam regionem petebant. Sed Nicanor, Parmenionis filius, subita morte correptus, magno desiderio sui affecerat cunctos. Rex, ante omnes mœstus, cupiebat quidem subsistere funeri affuturus; sed penuria commeatuum festinare cogebat. Itaque Philotas cum II millibus et DC relictus, ut justa fratri persolveret: ipse contendit ad Bessum.

Iter facienti litteræ ei afferuntur a finitimis satraparum; e quibus cognoscit, Bessum quidem hostili animo occurrere cum exercitu: ceterum Satibarzanem, quem satrapen Ariorum ipse præfecisset, defecisse ab eo. Itaque, quanquam Besso imminebat, tamen ad Satibarzanem opprimendum præverti optimum ratus, levem armaturam et equestres copias educit, totaque nocte strenue facto itinere, improvisus hosti supervenit. Cujus

cognito adventu, Satibarzanes cum II millibus equitum (nec enim plures subito contrahi poterant) Bactra perfugit, ceteri proximos montes occupaverunt.

Prærupta rupes est, qua spectat occidentem : eadem, qua vergit ad orientem, leniore summissa fastigio, multis arboribus obsita, perennem habet fontem, ex quo largæ aquæ manant. Circumitus ejus XXX et II stadia comprehendit; in vertice herbidus campus. In hoc multitudinem imbellem considere jubent : ipsi, qua rupes erat, arborum truncos et saxa obmoliuntur; XIII millia armata erant.

In horum obsidione Cratero relicto, ipse Satibarzanem sequi festinat. Et quia longius eum abesse cognoverat, ad expugnandos eos, qui edita montium occupaverant, redit. Ac primo repurgari jubet, quidquid ingredi possent : deinde, ut occurrebant inviæ cautes præruptæque rupes, irritus labor videbatur, obstante natura. Ille, ut erat animi semper obluctantis difficultatibus, quum et progredi arduum, et reverti periculosum esset, versabat se ad omnes cogitationes, aliud atque aliud, ita ut fieri solet, ubi prima quæque damnamus, subjiciente animo. Hæsitanti, quod ratio non potuit, fortuna consilium subministravit.

Vehemens favonius erat, et multam materiam ceciderat miles, aditum per saxa molitus; hæc vapore torrida inaruerat. Ergo aggeri alias arbores jubet, et igni dari alimenta : celeriterque stipitibus cumulatis, fastigium montis æquatum est. Tunc undique ignis injectus cuncta comprehendit : flammam in ora hostium ventus ferebat; fumus ingens velut quadam nube absconderat

cœlum. Sonabant incendio silvæ; atque ea quoque, quæ non incenderat miles, concepto igne, proxima quæque adurebant. Barbari suppliciorum ultimum, si qua intermoreretur ignis, effugere tentabant; sed, qua flamma dederat locum, hostis obstabat. Varia igitur cæde consumpti sunt. Alii in medios ignes, alii in petras præcipitavere se; quidam manibus hostium se obtulerunt: pauci semiustulati venere in potestatem.

Hinc ad Craterum, qui Artacaenam obsidebat, redit. Ille, omnibus præparatis, regis exspectabat adventum, captæ urbis titulo, sicut par erat, cedens. Igitur Alexander turres admoveri jubet; ipsoque aspectu territi barbari, e muris supinas manus tendentes, orare cœperunt, iram in Satibarzanem defectionis auctorem reservaret; supplicibus semet dedentibus parceret. Rex, data venia, non obsidionem modo solvit, sed omnia sua incolis reddidit.

Ab hac urbe digresso supplementum novorum militum occurrit. Zoilus D equites ex Græcia adduxerat: III millia ex Illyrico Antipater miserat. Thessali equites C et XXX cum Philippo erant: ex Lydia II millia et DC, peregrinus miles, advenerant: CCC equites gentis ejusdem sequebantur. Hac manu adjecta, Drangas pervenit: bellicosa natio est; satrapes erat Barzaentes, sceleris in regem suum particeps Besso. Is suppliciorum, quæ meruerat, metu, profugit in Indiam.

VII. Jam nonum diem stativa erant, quum externa vi non tutus modo rex, sed invictus, intestino facinore petebatur. Dymnus, modicæ apud regem auctoritatis et gratiæ, exoleti, qui Nicomacho erat nomen, amore fla-

grabat, obsequio uni sibi dediti corporis vinctus. Is, quod ex vultu quoque perspici poterat, similis attonito, remotis arbitris, cum juvene secessit in templum, arcana se et silenda afferre præfatus : suspensumque exspectatione, per mutuam caritatem et pignora utriusque animi, rogat, ut affirmet jurejurando, quæ commisisset, silentio esse tecturum. Et ille ratus, nihil, quod etiam cum perjurio detegendum foret, indicaturum, per præsentes deos jurat. Tum Dymnus aperit, in tertium diem insidias regi comparatas, seque ejus consilii fortibus viris et illustribus esse participem. Quibus juvenis auditis, se vero fidem in parricidio dedisse, constanter abnuit, nec ulla religione, ut scelus tegat, posse constringi.

Dymnus, et amore et metu amens, dextram exoleti complexus et lacrymans, orare primum, ut particeps consilii operisque fieret : si id sustinere non posset, attamen ne proderet se, cujus erga ipsum benevolentiæ, præter alia, hoc quoque haberet fortissimum pignus, quod caput suum permisisset fidei adhuc inexpertæ. Ad ultimum aversari scelus perseverantem metu mortis terret : ab illo capite conjuratos pulcherrimum facinus inchoaturos. Alias deinde effeminatum et muliebriter timidum, alias proditorem amatoris appellans, nunc ingentia promittens, interdumque regnum quoque, versabat animum tanto facinore procul abhorrentem. Strictum deinde gladium modo illius, modo suo admovens jugulo, supplex idem et infestus, expressit tandem, ut non solum silentium, sed etiam operam polliceretur. Namque abunde constantis animi, et dignus, qui pudicus esset,

nihil ex pristina voluntate mutaverat; sed, se captum Dymni amore, simulabat nihil recusare. Sciscitari inde pergit, cum quibus tantæ rei societatem inisset. Plurimum referre, quales viri tam memorabili operi admoturi manus essent. Ille, et amore et scelere malesanus, simul gratias agit, simul gratulatur, quod fortissimis juvenum non dubitasset se jungere, Demetrio corporis custodi, Peucolao, Nicanori; adjicit his Aphœbetum, Loceum, Dioxenum, Archepolym et Amyntam.

Ab hoc sermone dimissus Nicomachus, ad fratrem (Cebalino erat nomen), quæ acceperat defert. Placet ipsum subsistere in tabernaculo, ne, si regiam intrasset, non assuetus adire regem, conjurati proditos se esse resciscerent. Ipse Cebalinus ante vestibulum regiæ, neque enim propius aditus ei patebat, consistit, opperiens aliquem ex prima cohorte amicorum, quo introduceretur ad regem.

Forte, ceteris dimissis, unus Philotas, Parmenionis filius, incertum quam ob causam, substiterat in regia. Huic Cebalinus, ore confuso magnæ perturbationis notas præ se ferens, aperit quæ ex fratre compererat; et sine cunctatione nunciari regi jubet. Philotas, laudato eo, protinus intrat ad Alexandrum; multoque invicem de aliis rebus consumpto sermone, nihil eorum, quæ ex Cebalino cognoverat, nunciat. Sub vesperam eum prodeuntem in vestibulo regiæ excipit juvenis, an mandatum exsecutus foret requirens. Ille, non vacasse sermoni suo regem, causatus, discessit. Postero die Cebalinus venienti in regiam præsto est: intrantemque admonet pridie communicatæ cum ipso rei. Ille curæ sibi esse

respondit : ac ne tum quidem regi, quæ audierat, aperit.

Cœperat Cebalino esse suspectus. Itaque non ultra interpellandum ratus, nobili juveni, Metron erat ei nomen, super armamentarium posito, quod scelus pararetur, indicat. Ille, Cebalino in armamentario abscondito, protinus regi, corpus forte curanti, quid ei index detulisset, ostendit. Rex, ad comprehendendum Dymnum missis satellitibus, armamentarium intrat. Ibi Cebalinus, gaudio elatus : « Habeo te, inquit, incolumem ex impiorum manibus ereptum. »

Percontatus deinde Alexander, quæ noscenda erant, ordine cuncta cognoscit. Rursusque institit quærere, quotus dies esset, ex quo Nicomachus ad eum detulisset indicium? Atque illo fatente jam tertium esse, existimans, haud incorrupta fide tanto post deferre quæ audierat, vinciri eum jussit. Ille clamitare cœpit, eodem temporis momento, quo audisset, ad Philotam decurrisse : ab eo percontaretur. Rex item quærens, an Philotam adisset? an institisset ei, ut perveniret ad se? perseverante eo affirmare quæ dixerat, manus ad cœlum tendens, manantibus lacrymis, hanc sibi a carissimo quondam amicorum relatam gratiam querebatur.

Inter hæc Dymnus, haud ignarus, quam ob causam accerseretur a rege, gladio, quo forte erat cinctus, graviter se vulnerat, occursuque satellitum inhibitus, perfertur in regiam. Quem intuens rex : « Quod, inquit, in te, Dymne, tantum cogitavi nefas, ut tibi Macedonum regno dignior Philotas me quoque ipso videretur? » Illum jam defecerat vox. Itaque edito gemitu, vultuque a conspectu regis averso, subinde collapsus exstinguitur.

Rex, Philota venire in regiam jusso: « Cebalinus, inquit, ultimum supplicium meritus, si in caput meum præparatas insidias biduo texit, hujus criminis reum Philotam substituit; ad quem protinus indicium detulisse se affirmat: quo propiore gradu amicitiæ me contingis, hoc majus est dissimulationis tuæ facinus; et ego Cebalino magis, quam Philotæ, id convenire fateor. Faventem habes judicem, si, quod admitti non oportuit, saltem negari potest. » Ad hoc Philotas haud sane trepidus, si animus vultu æstimaretur, Cebalinum quidem scorti sermonem ad se detulisse; sed ipsum tam levi auctori nihil credidisse respondit, veritum, ne jurgium inter amatorem et exoletum, non sine risu aliorum, detulisset. Quum Dymnus interemerit se ipsum, qualiacunque erant, non fuisse reticenda. Complexusque regem, orare cœpit, ut præteritam vitam potius, quam culpam silentii tamen, non facti ullius, intueretur. Haud facile dixerim, credideritne ei rex, an altius iram suppresserit; dextram reconciliatæ gratiæ pignus obtulit; et contemptum magis, quam celatum indicium esse videri sibi dixit.

VIII. Advocato tamen concilio amicorum, cui tum Philotas adhibitus non est, Nicomachum introduci jubet. Is eadem, quæ detulerat ad regem, ordine exposuit. Erat Craterus regi carus in paucis, et eo Philotæ, ob æmulationem dignitatis, adversus; neque ignorabat, sæpe Alexandri auribus nimia jactatione virtutis atque operæ gravem fuisse, et ob ea non quidem sceleris, sed contumaciæ tamen esse suspectum. Non aliam premendi inimici occasionem aptiorem futuram ratus, odio suo pie-

tatis præferens speciem: «Utinam, inquit, in principio quoque hujus rei nobiscum deliberasses. Suasissemus, si Philotæ velles ignoscere, patereris potius ignorare eum, quantum deberet tibi, quam usque ad mortis metum adductum cogeres, potius de periculo suo, quam de tuo cogitare beneficio. Ille enim semper insidiari tibi poterit; tu non semper Philotæ poteris ignoscere. Nec est quod existimes, eum, qui tantum facinus ausus est venia posse mutari; scit eos, qui misericordiam consumpserunt, amplius sperare non posse. At ego, etiam si ipse vel pœnitentia, vel beneficio tuo victus quiescere volet, patrem ejus Parmenionem, tanti ducem exercitus, et inveterata apud milites tuos auctoritate, haud multum infra magnitudinis tuæ fastigium positum, scio non æquo animo salutem filii sui debiturum tibi. Quædam beneficia odimus; meruisse mortem confiteri pudet. Superest, ut malit videri injuriam accepisse, quam vitam: proinde scito, tibi cum illis de salute esse pugnandum. Satis hostium superest, ad quos persequendos ituri sumus: latus a domesticis hostibus muni; hos si submoves, nihil metuo ab externo.»

Hæc Craterus. Nec ceteri dubitabant, quin conjurationis indicium suppressurus non fuisset, nisi auctor aut particeps. Quem enim pium et bonæ mentis, non amicum modo, sed ex ultima plebe, auditis quæ ad eum delata erant, non protinus ad regem fuisse cursurum? Ne Cebalini quidem exemplo, qui ex fratre comperta ipsi nunciasset, Parmenionis filium, præfectum equitatus, omnium arcanorum regis arbitrum; simulasse etiam non vacasse sermoni suo regem, ne index alium internun-

cium quæreret. Nicomachum, religione quoque deum astrictum, conscientiam suam exonerare properasse : Philotam, consumpto per ludum jocumque pæne toto die, gravatum esse pauca verba, ad caput regis pertinentia, tam longo et forsitan supervacuo inserere sermoni. At enim, si non credidisset talia deferentibus pueris, cur igitur extraxisset biduum, tanquam indicio haberet fidem; dimittendum fuisse Cebalinum, si delationem ejus damnabat. In suo quemque periculo magnum animum habere : quum de salute regis timeretur, credulos esse debere; vana quoque deferentes admittere. Omnes igitur quæstionem de eo, ut participes sceleris indicare cogeretur, habendam esse decernunt.

Rex admonitos, ut consilium silentio premerent, dimittit. Pronunciari deinde iter in posterum diem jubet, ne qua novi initi consilii daretur nota. Invitatus est etiam Philotas ad ultimas ipsi epulas; et non cœnare modo, sed etiam familiariter colloqui cum eo, quem damnaverat, sustinuit. Secunda deinde vigilia, luminibus exstinctis, cum paucis in regiam coeunt Hephæstion, et Craterus, et Cœnus, et Erigyius : hi ex amicis; ex armigeris autem Perdiccas et Leonnatus. Per hos imperatum, ut, qui ad prætorium excubabant, armati vigilarent. Jam ad omnes aditus dispositi milites; equites quoque itinera obsidere jussi, ne quis ad Parmenionem, qui tum Mediæ magnisque copiis præerat, occultus evaderet.

Attarras autem cum trecentis armatis intraverat regiam : huic decem satellites traduntur, quorum singulos deni armigeri sequebantur. Ii ad alios conjuratos comprehendendos distributi sunt : Attarras, cum trecentis ad

Philotam missus, clausum aditum domus moliebatur, quinquaginta juvenum promptissimis stipatus; nam ceteros cingere undique domum jusserat, ne occulto aditu Philotas posset elabi. Illum, sive securitate animi, sive fatigatione resolutum, somnus oppresserat; quem Attarras torpentem adhuc occupat. Tandem ei sopore discusso quum injicerentur catenæ : « Vicit, inquit, bonitatem tuam, rex, inimicorum meorum acerbitas : » nec plura elocutum capite velato in regiam adducunt.

Postero die rex edixit, omnes armati coirent. Sex millia fere militum venerant; præterea turba lixarum calonumque impleverant regiam. Philotam armigeri agmine suo tegebant, ne ante conspici posset a vulgo, quam rex allocutus milites esset. De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus; in pace, erat vulgi : nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas. Igitur primum Dymni cadaver infertur, plerisque, quid patrasset, quove casu exstinctus esset, ignaris.

IX. Rex deinde in concionem procedit, vultu præferens dolorem animi : amicorum quoque mœstitia exspectationem haud parvam rei fecerat. Diu rex, demisso in terram vultu, attonito stupentique similis stetit; tandem recepto animo; « Pæne, inquit, milites, hominum scelere vobis ereptus sum; deum providentia et misericordia vivo : conspectusque vestri venerabilis cogit, ut vehementius parricidis irascerer, quoniam spiritus, immo unus vitæ meæ fructus est, tot fortissimis viris, et de me optime meritis, referre adhuc gratiam posse. »

Interrupit orationem militum gemitus, obortæque

sunt omnibus lacrymæ. Tum rex : « Quanto, inquit, majorem in animis vestris motum excitabo, quum tanti sceleris auctores ostendero; quorum mentionem adhuc reformido, et tanquam salvi esse possint, nominibus abstineo. Sed vincenda est memoria pristinæ caritatis, et conjuratio impiorum civium detegenda. Quomodo autem tantum nefas sileam? Parmenio, illa ætate, tot meis, tot parentis mei meritis devinctus, omnium nobis amicorum vetustissimus, ducem tanto sceleri se præbuit. Minister ejus Philotas Peucolaum, et Demetrium, et hunc Dymnum, cujus corpus aspicitis, ceterosque ejusdem amentiæ in caput meum subornavit. »

Fremitus undique indignantium querentiumque tota concione obstrepebat; qualis solet esse multitudinis, et maxime militaris, ubi aut studio agitur, aut ira.

Nicomachus deinde, et Metron, et Cebalinus producti, quæ quisque detulerat, exponunt. Nullius eorum indicio Philotas particeps sceleris destinabatur : itaque, indignatione pressa, vox indicum silentio excepta est. Tum rex : « Qualis, inquit, ergo animi vobis videtur, qui hujus rei delatum indicium ad ipsum suppressit? Quod non fuisse vanum, Dymni exitus declarat. Incertam rem deferens, tormenta non timuit Cebalinus : Metron ne momentum quidem temporis distulit exonerare se, ut eo, ubi lavabar, irrumperet. Philotas solus nihil timuit, nihil credidit. O magni animi virum ! Iste, si regis periculo commoveretur, vultum non mutaret? indicem tantæ rei sollicitus non audiret? Subest nimirum silentio facinus, et avida spes regni præcipitem animum ad ultimum nefas impulit. Pater Mediæ præest; ipse,

apud multos copiarum duces meis præpotens viribus, majora, quam capit, spirat. Orbitas quoque mea, quod sine liberis sum, spernitur. Sed errat Philotas; in vobis liberos, parentes, consanguineos habeo : vobis salvis, orbus esse non possum. »

Epistolam deinde Parmenionis interceptam, quam ad filios Nicanorem et Philotam scripserat, recitat, haud sane indicium gravioris consilii præferentem; namque summa ejus hæc erat : « Primum vestri curam agite, deinde vestrorum : sic enim quæ destinavimus, efficiemus. » Adjecitque rex : « sic esse scriptam, ut, sive ad filios pervenisset, a consciis posset intelligi; sive intercepta esset, falleret ignaros. At enim Dymnus, quum ceteros participes sceleris indicaret, Philotam non nominavit : hoc quidem illius non innocentiæ, sed potentiæ indicium est, quod sic ab iis timetur etiam, a quibus prodi potest, ut, quum de se fateantur, illum tamen celent. Ceterum Philotam ipsius indicat vita. Hic Amyntæ, qui mihi consobrinus fuit, et in Macedonia capiti meo impias comparavit insidias, socium se et conscium adjunxit. Hic Attalo, quo graviorem inimicum non habui, sororem suam in matrimonium dedit. Hic, quum scripsissem ei, pro jure tam familiaris usus atque amicitiæ, qualis sors edita esset Jovis Ammonis oraculo, sustinuit rescribere mihi, se quidem gratulari, quod in numerum deorum receptus essem; ceterum misereri eorum, quibus vivendum esset sub eo, qui modum hominis excederet. Hæc sunt etiam animi pridem alienati a me, et invidentis gloriæ meæ indicia; quæ quidem, milites, quam diu licuit, in animo meo pressi. Videbar

enim mihi partem viscerum meorum abrumpere, si, in quos tam magna contuleram, viliores mihi facerem. Sed jam non verba punienda sunt; linguæ temeritas pervenit ad gladios. Hos, si mihi creditis, Philotas in me acuit. Id si ipse admisit, quo me conferam, milites? cui caput meum credam? Equitatui, optimæ exercitus parti, principibus nobilissimæ juventutis unum præfeci: salutem, spem, victoriam meam fidei ejus tutelæque commisi. Patrem in idem fastigium, in quo me ipsi posuistis, admovi: Mediam, qua nulla opulentior regio est, tot civium sociorumque millia imperio ejus ditionique subjeci. Unde præsidium petieram, periculum exstitit. Quam feliciter in acie occidissem, potius hostis præda, quam civis victima! nunc servatus ex periculis, quæ sola timui, in hæc incidi, quæ timere non debui. Soletis identidem a me, milites, petere, ut saluti meæ parcam. Ipsi mihi præstare potestis, quod suadetis, ut faciam. ad vestras manus, ad vestra arma confugio: invitis vobis, salvus esse nolo; volentibus, non possum, nisi vindicor.»

Tum Philotam, religatis post tergum manibus, obsoleto amiculo velatum, jussit induci. Facile apparebat, motos esse tam miserabili habitu non sine invidia paulo ante conspecti. Ducem equitatus pridie viderant; sciebant, regis interfuisse convivio: repente non reum modo, sed etiam damnatum, immo vinctum intuebantur. Subibat animos Parmenionis quoque, tanti ducis, tam clari civis, fortuna; qui modo duobus filiis, Hectore et Nicanore, orbatus, cum eo, quem reliquum calamitas fecerat, absens diceret causam. Itaque Amyntas, regis prætor, inclinatam ad misericordiam concionem rursus

aspera in Philotam oratione commovit. Proditos eos esse barbaris; neminem ad conjugem suam, neminem in patriam et ad parentes fuisse rediturum; velut truncum corpus, dempto capite, sine spiritu, sine nomine, aliena terra ludibrium hostis futuros. Haudquaquam pro spe ipsius, Amyntæ oratio grata regi fuit, quod conjugum, quod patriæ admonitos, pigriores ad cetera munia exsequenda fecisset.

Tunc Cœnus, quanquam Philotæ sororem matrimonio secum conjunxerat, tamen acrius quam quisquam in Philotam invectus est; parricidam esse regis, patriæ, exercitus, clamitans : saxumque, quod forte ante pedes jacebat, eripuit, emissurus in eum; ut plerique credidere, tormentis subtrahere cupiens : sed rex manum ejus inhibuit, dicendi prius causam debere fieri potestatem reo, nec aliter judicari passurum se affirmans.

Tum dicere jussus Philotas, sive conscientia sceleris, sive periculi magnitudine amens et attonitus, non attollere oculos, non hiscere audebat. Lacrymis deinde manantibus, linquente animo, in eum, a quo tenebatur, incubuit : abstersisque amiculo ejus oculis, paulatim recipiens spiritum ac vocem, dicturus videbatur. Jamque rex, intuens eum : « Macedones, inquit, de te judicaturi sunt : quæro, an patrio sermone sis apud eos usurus. » Tum Philotas : « Præter Macedonas, inquit, plerique adsunt, quos facilius, quæ dicam, percepturos arbitror, si eadem lingua fuero usus, qua tu egisti; non ob aliud, credo, quam ut oratio tua intelligi posset a pluribus. » Tum rex : « Ecquid videtis, adeo etiam sermonis patrii Philotam tædere? solus quippe fastidit eum dicere. Sed

dicat sane utcunque cordi est, dum memineritis, æque illum a nostro more atque sermone abhorrere.» Atque ita concione excessit.

X. Tum Philotas : «Verba, inquit, innocenti reperire facile est; modum verborum misero tenere difficile. Itaque inter optimam conscientiam, et iniquissimam fortunam destitutus, ignoro, quomodo et animo meo et tempori paream. Abest quidem optimus causæ meæ judex : qui cur me ipse audire noluerit, non mehercule excogito, quum illi, utrinque cognita causa, tam damnare me liceat, quam absolvere; non cognita vero liberari ab absente non possum, qui a præsente damnatus sum. Sed quanquam vincti hominis non supervacua solum, sed etiam invisa defensio est, quæ judicem non docere videtur, sed arguere; tamen, utcunque licet dicere, memet ipse non deseram, nec committam, ut damnatus etiam mea sententia videar.

«Equidem cujus criminis reus sim, non video. Inter conjuratos nemo me nominat; de me Nicomachus nihil dixit; Cebalinus plus, quam audierat, scire non potuit. Atqui conjurationis caput me fuisse credit rex! Potuit ergo Dymnus eum præterire, quem sequebatur? præsertim quum quærenti socios vel falso fuerim nominandus, quo facilius, qui verebatur, posset impelli. Non enim detecto facinore nomen meum præteriit, ut posset videri socio pepercisse; sed Nicomacho, quem taciturum arcana de semet ipso credebat, confessus, aliis nominatis, me unum subtrahebat. Quæso, commilitones, si Cebalinus me non adisset, nihil me de conjuratis scire voluisset, num hodie dicerem causam nullo

me nominante? Dymnus sane et vivat adhuc, et velit mihi parcere; quid ceteri? qui de se confitebuntur, me videlicet subtrahent! Maligna est calamitas; et fere noxius, quum suo supplicio crucietur, acquiescit alieno. Tot conscii, ne in equuleum quidem impositi, verum fatebuntur? Atqui nemo parcit morituro; nec cuiquam moriturus, ut opinor.

« Ad verum crimen, et ad unum revertendum mihi est. Cur rem delatam ad te tacuisti? cur tam securus audisti? hoc qualecunque est, confesso mihi, ubicunque es, Alexander, remisisti : dextram tuam amplexus reconciliati pignus animi, convivio quoque interfui. Si credidisti mihi, absolutus sum; si pepercisti, dimissus: vel judicium tuum serva. Quid hac proxima nocte, qua digressus sum a mensa tua, feci? quod novum facinus delatum ad te mutavit animum tuum? Gravi sopore adquiescebam, quum me malis indormientem meis inimici vinciendo excitarunt. Unde et parricidæ et proditori tam alta quies somni, scelerati, conscientia obstrepente, quum dormire non possint? Agitant eos furiæ, non consummato modo, sed et cogitato parricidio. At mihi securitatem primum innocentia mea, deinde dextra tua obtulerant : non timui, ne plus alienæ crudelitati apud te liceret, quam clementiæ tuæ. Sed ne te mihi credidisse pœniteat, res ad me deferebatur a puero, qui non testem, non pignus indicii exhibere poterat, impleturus omnes metu, si cœpisset audiri. Amatoris et scorti jurgio interponi aures meas credidi infelix, et fidem ejus suspectam habui, quod non ipse deferret, sed fratrem potius subornaret : timui, ne negaret mandasse se Ceba-

lino, et ego viderer multis amicorum regis fuisse periculi causa. Sic quoque, quum læserim neminem, inveni qui mallet perire me, quam incolumem esse : quid inimicitiarum creditis excepturum fuisse, si insontes lacessissem?

« At enim Dymnus se occidit? num igitur facturum eum divinare potui? minime. Ita quod solum indicio fidem fecit, id me, quum a Cebalino interpellatus sum, movere non poterat. At hercule, si conscius Dymno tanti sceleris fuissem, biduo illo proditos esse nos, dissimulare non debui, Cebalinus ipse tolli de medio nullo negotio potuit. Deinde post delatum indicium, quo periturus eram, cubiculum regis solus intravi, ferro quidem cinctus. Cur distuli facinus? an sine Dymno non sum ausus? ille igitur princeps conjurationis fuit : sub illius umbra Philotas latebam, qui regnum Macedonum affecto. Et quis e vobis corruptus est donis? quem ducem, quem præfectum impensius colui?

« Mihi quidem objicitur, quod societatem patrii sermonis asperner, quod Macedonum mores fastidiam : sic ergo imperio, quod dedignor, immineo. Jam pridem nativus ille sermo commercio aliarum gentium exolevit; tam victoribus, quam victis, peregrina lingua discenda est. Non mehercule ista me magis lædunt, quam quod Amyntas, Perdiccæ filius, insidiatus est regi; cum quo quod amicitia fuerit mihi, non recuso defendere, si fratrem regis non oportuit diligi a nobis : sin autem in illo fortunæ gradu positum etiam venerari necesse erat, utrum, quæso, quod non divinavi, reus sum? an impiorum amicis insontibus quoque moriendum est? Quod si

æquum est, cur tamdiu vivo? si injustum, cur nunc demum occidor?

« At enim scripsi, misereri me eorum, quibus vivendum esset sub eo, qui se Jovis filium crederet! Fides amicitiæ, veri consilii periculosa libertas, vos me decepistis! vos, quæ sentiebam, ne reticerem, impulistis! Scripsisse me hæc fateor regi, non de rege scripsisse : non enim faciebam invidiam, sed pro eo timebam. Dignior mihi Alexander videbatur, qui Jovis stirpem tacitus agnosceret, quam qui prædicatione jactaret. Sed quoniam oraculi fides certa est, sit deus causæ meæ testis : retinete me in vinculis, dum consulitur Ammon in arcanum et occultum scelus. Interim, qui regem nostrum dignatus est filium, neminem eorum, qui stirpi suæ insidiati sunt, latere patietur. Si certiora oraculis creditis esse tormenta, ne hanc quidem exhibendæ veritatis fidem deprecor.

« Solent rei capitis adhibere vobis parentes : duos fratres ego nuper amisi; patrem nec ostendere possum, nec invocare audeo, quum et ipse tanti criminis reus sit. Parum est enim, tot modo liberorum parentem, in unico filio acquiescentem, eo quoque orbari, ni ipse in rogum meum imponitur. Ergo, carissime pater, et propter me morieris, et mecum? Ego tibi vitam adimo, ego senectutem tuam exstinguo! Quid enim me procreabas infelicem adversantibus diis? an ut hos ex me fructus perciperes, qui te manent? Nescio, adolescentia mea miserior sit, an senectus tua : ego in ipso robore ætatis eripior; tibi carnifex spiritum adimet, quem, si fortuna exspectare voluisset, natura reposcebat.

« Admonuit me patris mei mentio, quam timide et constanter, quæ Cebalinus detulerat ad me, indicare debuerim. Parmenio enim, quum audisset, venenum a Philippo medico regi parari, deterrere eum voluit epistola scripta, quominus medicamentum biberet, quod medicus dare constituerat. Num creditum est patri meo? num ullam auctoritatem ejus litteræ habuerunt? Ego ipse, quoties, quæ audieram, detuli, cum ludibrio credulitatis repulsus sum. Si et, quum indicamus, invisi, et, quum tacemus, suspecti sumus, quid facere nos oportet? » Quumque unus e circumstantium turba exclamasset, « bene meritis non insidiari : » Philotas, « Recte, inquit, quisquis es, dicis. Itaque, si insidiatus sum, pœnam non deprecor; et finem facio dicendi, quoniam ultima verba gravia sunt visa auribus vestris. » Abducitur deinde ab iis, qui custodiebant eum.

XI. Erat inter duces manu strenuus Belon quidam, pacis artium et civilis habitus rudis, vetus miles, ab humili ordine ad eum gradum, in quo tunc erat, promotus, qui tacentibus ceteris, stolida audacia ferox, admonere eos cœpit; quoties quisque diversoriis, quæ occupassent, proturbatus esset, ut purgamenta servorum Philotæ reciperentur eo, unde commilitones expulisset. Auro argentoque vehicula ejus onusta totis vicis stetisse; ac ne in vicina quidem diversorii quemquam commilitonum receptum esse; sed per dispositos, quos ad somnum habebat, omnes procul relegatos, ne femina illa murmurantium inter se silentio verius, quam sono excitaretur. Ludibrio ei fuisse rusticos homines, Phrygasque, et Paphlagonas appellatos; qui non erubesceret, Macedo na-

tus, homines linguæ suæ per interpretem audire. Cur Ammonem consuli vellet? eundem Jovis arguisse mendacium, Alexandrum filium agnoscentis : scilicet veritum, ne invidiosum esset, quod dii offerrent. Quum insidiaretur capiti regis et amici, non consuluisse eum Jovem : nunc ad oraculum mittere, dum pater ejus sollicitaretur, qui præsit in Media, et pecunia, cujus custodia commissa sit, perditos homines ad societatem sceleris impellat. Ipsos missuros ad oraculum, non qui Jovem interrogent, quod ex rege cognoverint; sed qui gratias agant, qui vota pro incolumitate regis optimi persolvant.

Tum vero universa concio accensa est; et a corporis custodibus initium factum, clamantibus, discerpendum esse parricidam manibus eorum. Id quidem Philotas, qui graviora supplicia metueret, haud sane iniquo animo audiebat. Rex in concionem reversus, sive ut in custodia quoque torqueret, sive ut diligentius cuncta cognosceret, concilium in posterum diem distulit : et quanquam in vesperam inclinabat dies, tamen amicos convocari jubet : et ceteris quidem placebat, Macedonum more obrui saxis; Hephæstion autem, et Craterus, et Cœnus tormentis veritatem exprimendam esse dixerunt : et illi quoque, qui aliud suaserant, in horum sententiam transeunt. Concilio ergo dimisso, Hephæstion cum Cratero et Cœno ad quæstionem de Philota habendam consurgunt. Rex, Cratero arcessito, et sermone habito, cujus summa non edita est, in intimam diversorii partem secessit, et remotis arbitris, in multam noctem quæstionis exspectavit eventum.

Tortores in conspectu Philotæ omnia crudelitatis in-

strumenta proponunt. Et ille ultro : « Quid cessatis, inquit, regis inimicum, interfectorem, confitentem occidere? quid quæstione opus est? cogitavi, volui. »

Craterus exigere, ut, quæ confiteretur, in tormentis quoque diceret. Dum corripitur, dum obligantur oculi, dum vestis exuitur, deos patrios, gentium jura, nequidquam apud surdas aures invocabat.

Per ultimos deinde cruciatus, utpote et damnatus, et inimicis in gratiam regis torquentibus, laceratur. Ac primo, quanquam hinc ignis, illinc verbera, jam non ad quæstionem, sed ad pœnam ingerebantur, non vocem modo, sed etiam gemitus habuit in potestate; sed postquam intumescens corpus ulceribus flagellorum ictus nudis ossibus incussos ferre non poterat, si tormentis adhibituri modum essent, dicturum se, quæ scire expeterent, pollicetur. Sed finem quæstioni fore, jurare eos per Alexandri salutem volebat, removerique tortores. Et utroque impetrato, Cratero inquit : « Dic quid me velis dicere. » Illo indignante, ludificari eum, rursusque revocante tortores, tempus petere cœpit, dum reciperet spiritum, cuncta quæ sciret, indicaturus.

Interim equites, nobilissimus quisque, et ii maxime, qui Parmenionem propinqua cognatione contingebant, postquam Philotam torqueri fama vulgaverat, legem Macedonum veriti, qua cautum erat, ut propinqui eorum, qui regi insidiati erant, cum ipsis necarentur, alii se interficiunt; alii in devios montes vastasque solitudines fugiunt : ingenti per tota castra terrore diffuso, donec rex, tumultu cognito, legem se supplicio conjunctis sontium remittere edixit.

Philotas, verone an mendacio liberare se a cruciatu voluerit, anceps conjectura est, quoniam et vera confessis, et falsa dicentibus, idem doloris finis ostenditur. Ceterum : « Pater, inquit, meus Hegelocho quam familiariter usus sit, non ignoratis. Illum dico Hegelochum, qui in acie cecidit : ille omnium malorum nobis causa fuit. Nam quum primum Jovis filium se salutari jussit rex, id indigne ferens ille : « Hunc igitur regem agnoscimus, inquit, qui Philippum dedignatur patrem? actum est de nobis, si ista perpeti possumus. Non homines solum, sed etiam deos despicit, qui postulat deus credi. Amisimus Alexandrum, amisimus regem : incidimus in superbiam, nec diis, quibus se exæquat, nec hominibus, quibus se eximit, tolerabilem. Nostrone sanguine deum fecimus, qui nos fastidiat, qui gravetur mortalium adire concilium? Credite mihi, et nos, si viri sumus, a diis adoptabimur. Quis proavum hujus Alexandrum, quis deinde Archelaum, quis Perdiccam occisos ultus est? hic quidem interfectoribus patris ignovit.

« Hæc Hegelochus dixit supra cœnam; et postera die, prima luce, a patre arcessor. Tristis erat, et me mœstum videbat : audieramus enim, quæ sollicitudinem incuterent. Itaque ut experiremur, utrumne vino gravatus effudisset illa, an altiore concepta consilio, arcessiri eum placuit. Venit; eodemque sermone ultro repetito, adjecit se, sive auderemus duces esse, proximas a nobis partes vindicaturum; sive deesset animus, consilium silentio esse tecturum. Parmenioni, vivo adhuc Dario, intempestiva res videbatur; non enim sibi, sed hosti esse occisuros Alexandrum : Dario vero sublato, præmium

regis occisi Asiam, et totum Orientem interfectoribus esse cessurum. Approbatoque consilio, in hæc fides et data est, et accepta. Quod ad Dymnum pertinet, nihil scio; et hæc confessus intelligo non prodesse mihi, quod prorsus sceleris expers sum. »

Illi rursus tormentis admotis, quum ipsi quoque hastis os oculosque ejus everberarent, ut hoc quoque crimen confiteretur, expressere. Exigentibus deinde, ut ordinem cogitati sceleris exponeret, quum diu Bactra retentura regem viderentur, timuisse respondit, ne pater LXX natus annos, tanti exercitus dux, tantæ pecuniæ custos, interim exstingueretur, ipsique, spoliato tantis viribus, occidendi regis causa non esset. Festinasse ergo se, dum præmium haberet in manibus. Repræsentare consilium, cujus patrem fuisse auctorem nisi crederent; tormenta, quanquam tolerare non posset, tamen non recusaret.

Illi, collocuti satis quæsitum videri, ad regem revertuntur : qui postero die, et quæ confessus erat Philotas recitari, et ipsum, quia ingredi non poterat, jussit afferri. Omnia agnoscente eodem, Demetrius, qui proximi sceleris particeps esse arguebatur, producitur : multa affirmatione, animique pariter constantia, et vultu abnuens, quidquam sibi in regem cogitatum esse, tormenta etiam deposcebat in semetipsum. Quum Philotas, circumlatis oculis, incideret in Calin quemdam, haud procul stantem, propius eum jussit accedere. Illo perturbato, et recusante transire ad eum : « Patieris, inquit, Demetrium mentiri, rursusque me excruciari ? » Calin vox sanguisque defecerant; et Macedones Philotam in-

quinare innoxios velle suspicabantur, quia nec a Nicomacho, nec ab ipso Philota, quum torqueretur, nominatus esset adolescens; qui, ut præfectos regis circumstantes se vidit, Demetrium et semetipsum id facinus cogitasse confessus est.

Omnes ergo a Nicomacho nominatos, more patrio, dato signo, saxis obruerunt. Magno non modo salutis, sed etiam vitæ periculo liberatus erat Alexander : quippe Parmenio et Philotas, principes amicorum, nisi palam sontes, sine indignatione totius exercitus non potuissent damnari. Itaque anceps quæstio fuit : dum inficiatus est facinus, crudeliter torqueri videbatur; post confessionem Philotas ne amicorum quidem misericordiam meruit.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER SEPTIMUS.

I. Philotam sicut recentibus sceleris ejus vestigiis jure affectum supplicio censuerant milites, ita postquam desierat esse, quem odissent, invidia in misericordiam vertit. Moverat et claritas juvenis, et patris ejus senectus atque orbitas. Primus Asiam aperuerat regi, omnium periculorum ejus particeps; semper alterum in acie cornu defenderat : Philippo quoque ante omnes amicus; et ipsi Alexandro tam fidus, ut occidendi Attalum non alio ministro uti mallet. Horum cogitatio subibat exercitum; seditiosæque voces referebantur ad regem; queis ille haud sane motus, satisque prudens, otii vitia negotio discuti, edicit, ut omnes in vestibulo regiæ præsto adforent; quos ubi frequentes adesse cognovit, in concionem processit.

Haud dubie ex composito Apharias postulare cœpit, ut Lyncestes Alexander, qui multo ante quam Philotas regem voluisset occidere, exhiberetur. A duobus indicibus, sicut supra diximus, delatus, tertium jam annum custodiebatur in vinculis : eundem in Philippi quoque cædem conjurasse cum Pausania, pro comperto fuit : sed, quia primus Alexandrum regem salutaverat, supplicio magis quam crimini fuerat exemptus. Tum quoque Antipatri, soceri ejus, preces justam regis iram morabantur. Ceterum recruduit soporatus dolor; quippe veteris periculi memoriam præsentis cura renovabat.

Igitur Alexander ex custodia educitur, jussusque dicere, quam toto triennio meditatus erat defensionem, hæsitans et trepidus, pauca ex iis, quæ composuerat, protulit : ad ultimum non memoria solum, sed etiam mens eum destituit. Nulli erat dubium, quin trepidatio conscientiæ indicium esset, non memoriæ vitium; itaque ex iis, qui proxime adstiterant, obluctantem adhuc oblivioni lanceis confoderunt. Cujus corpore sublato, rex introduci jussit Amyntam et Simmiam : nam Polemon, minimus ex fratribus, quum Philotam torqueri compperisset, profugerat. Omnium Philotæ amicorum hi carissimi fuerant; ad magna et honorata ministeria illius maxime suffragatione producti : memineratque rex, summo studio ab eo conciliatos sibi; nec dubitabat, hujus quoque ultimi consilii fuisse participes. Igitur, olim esse sibi suspectos matris suæ litteris, quibus esset admonitus, ut ab his salutem suam tueretur. Ceterum se invitum deteriora credentem, nunc manifestis indiciis

victum, jussisse vinciri. Nam pridie quam detegeretur Philotæ scelus, quin in secreto cum ipso fuissent, non posse dubitari; fratrem vero, qui profugerit quum Philotas torqueretur, aperuisse fugæ causam. Nuper præter consuetudinem, officii specie, amotis longius ceteris, admovisse semetipsos lateri suo, nulla probabili causa : seque mirantem, quod non vice sua tali fungerentur officio, et ipsa trepidatione eorum perterritum, strenue ad armigeros, qui proximi sequebantur, recessisse. Ad hoc accedere, quod quum Antiphanes, scriba equitum, Amyntæ denuntiasset, pridie quam Philotæ scelus deprehensum esset, ut ex suis equis more solito daret iis, qui amisissent suos, superbe respondisse, nisi incepto desisteret, brevi sciturum, quis ipse esset. Jam linguæ violentiam, temeritatemque verborum, quæ in semetipsum jacularentur, nihil aliud esse, quam scelesti animi indicem ac testem : quæ si vera essent, idem meruisse eos, quod Philotam; si falsa, exigere ipsum, ut refellant.

Productus deinde Antiphanes, de equis non traditis, et adjectis etiam superbe minis, indicat. Tum Amyntas, facta dicendi potestate : « Si nihil, inquit, interest regis, peto, ut dum dico, vinculis liberer. » Rex solvi utrumque jubet : desiderantique Amyntæ, ut habitus quoque redderetur armigeri, lanceam dari jussit. Quam ut læva comprehendit, evitato eo loco, in quo Alexandri corpus paulo ante jacuerat :

« Qualiscunque, inquit, exitus nos manet, rex, confitemur, prosperum eventum tibi debituros, tristiorem fortunæ imputaturos. Sine præjudicio dicimus causam,

liberis corporibus animisque; habitum etiam, in quo te comitari solemus, reddidisti. Causam non possumus, fortunam timere desinemus. Te quæso, permittas mihi id primum defendere, quod a te ultimum objectum est.

« Nos, rex, sermonis adversus majestatem tuam habiti nullius conscii sumus nobis. Dicerem jam pridem, vicisse te invidiam, nisi periculum esset ne alia maligne dicta crederes blanda oratione purgari. Ceterum etiamsi militis tui, vel in agmine deficientis et fatigati, vel in acie periclitantis, vel in tabernaculo ægri, et vulnera curantis, aliqua vox asperior esset accepta, merueramus fortibus factis, ut malles ea tempori nostro imputare, quam animo. Quum quid accidit tristius, omnes rei sunt : corporibus nostris, quæ utique non odimus, infestas admovemus manus; parentes, liberis si occurrant, et ingrati et invisi sunt. Quum donis honoramur, quum præmiis onusti revertimur, quis ferre nos potest? quis illam animorum alacritatem continere? militantium nec indignatio nec lætitia moderata est. Ad omnes affectus impetu rapimur; vituperamus, laudamus, miseremur, irascimur, utcunque præsens movit affectio. Modo Indiam adire et Oceanum libet; modo conjugum, et liberorum, patriæque memoria occurrit. Sed has cogitationes, has inter se colloquentium voces, signum tuba datum finit : in suos ordines quisque currimus, et quidquid irarum in tabernaculo conceptum est, in hostium effunditur capita. Utinam Philotas quoque intra verba peccasset!

« Proinde ad id revertar, propter quod rei sumus. Amicitiam, quæ nobis cum Philota fuit, adeo non eo

inficias, ut expetisse quoque nos, magnosque ex ea fructus percepisse confitear. An vero Parmenionis, quem tibi proximum esse voluisti, filium, omnes pæne amicos tuos dignatione vincentem, cultum a nobis esse miraris? Tu hercule, si verum audire vis, rex, hujus nobis periculi causa es. Quis enim alius effecit, ut ad Philotam decurrerent, qui placere vellent tibi? Ab illo traditi ad hunc gradum amicitiæ tuæ ascendimus. Is apud te fuit, cujus gratiam expetere, et iram timere possemus.

« Annon propemodum in tua verba tui omnes, te præeunte, juravimus, eosdem nos inimicos amicosque habituros esse, quos tu haberes? hoc sacramento pietatis obstricti aversaremur scilicet, quem tu omnibus præferebas! Igitur si hoc crimen est, tu paucos innocentes habes; immo hercule neminem. Omnes enim Philotæ amici esse voluerunt; sed totidem, quot volebant esse, non poterant : ita si a consciis amicos non dividis, nec ab amicis quidem separabis illos, qui idem esse voluerunt.

« Quod igitur conscientiæ affertur indicium? ut opinor, quia pridie familiariter et sine arbitris locutus est nobiscum? At ego purgare non possem, si pridie quidquam ex vetere vita ac more mutassem. Nunc vero, si, ut omnibus diebus, illo quoque, qui suspectus est, fecimus, consuetudo diluet crimen. Sed equos Antiphani non dedimus? et, pridie quam Philotas detectus est, hæc mihi cum Antiphane res erat? qui si nos suspectos facere vult, quod illo die equos non dederimus, semetipsum, quod eos desideraverit, purgare non poterit. Anceps enim crimen est inter retinentem et exigentem;

nisi quod melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.

« Ceterum, rex, equos decem habui, e queis Antiphanes octo jam distribuerat iis qui amiserant suos. Omnino duos ipse habebam : quos quum vellet abducere homo superbissimus, certe iniquissimus, nisi pedes militare vellem, retinere cogebar. Nec inficias eo, liberi hominis animo locutum esse me cum ignavissimo, et hoc unum militiæ suæ usurpante, ut alienos equos pugnaturis distribuat. Huc enim malorum ventum est, ut verba mea eodem tempore et Alexandro excusem et Antiphani.

« At hercule mater de nobis inimicis tuis scripsit. Utinam prudentius esset sollicita pro filio, et non inanes quoque species anxio animo figuraret! Quare enim non ascribit metus sui causam? Denique non ostendit auctorem, quo facto dictove nostro mota tam trepidas tibi litteras scripsit. O miseram conditionem meam, cui forsitan non periculosius est tacere quam dicere! Sed utcunque cessura res est, malo tibi defensionem meam displicere, quam causam.

« Agnosces autem, quæ dicturus sum; quippe meministi, quum me ad perducendos ex Macedonia milites mitteres, dixisse te, multos integros juvenes in domo tuæ matris abscondi. Præcepisti igitur mihi, ne quem præter te intuerer; sed detrectantes militiam perducerem ad te. Quod equidem feci, et liberius, quam expediebat mihi, exsecutus sum imperium tuum. Gorgiam, Hecateum et Gorgatam, quorum bona opera uteris, inde perduxi.

« Quid igitur iniquius est, quam me, qui, si tibi non

paruissem, jure daturus fui pœnas, nunc perire, quia parui? Neque enim ulla alia matri tuæ persequendi nos causa est, quam quod utilitatem tuam muliebri præposuimus gratiæ. Sex millia Macedonum peditum et DC equites adduxi, quorum pars secutura me non erat, si militiam detrectantibus indulgere voluissem. Sequitur ergo, ut, quia illa propter hanc causam irascitur nobis, tu mitiges matrem, qui iræ ejus nos obtulisti. »

II. Dum hæc Amyntas agit, forte supervenerunt, qui fratrem ejus Polemonem, de quo ante dictum est, fugientem consecuti, vinctum reducebant. Infesta concio vix inhiberi potuit, quin protinus suo more saxa in eum jaceret. Atque ille sane interritus : « Nihil, inquit, pro me deprecor; modo ne fratrum innocentiæ fuga imputetur mea. Hæc si defendi non potest, meum crimen sit : horum ob id ipsum melior est causa, quod ego, qui profugi, suspectus sum. » At hæc elocuto universa concio assensa est. Lacrymæ deinde omnibus manare cœperunt, adeo in contrarium repente mutatis, ut solum pro eo esset, quod maxime læserat.

Juvenis erat primo ætatis flore pubescens, quem inter equites tormentis Philotæ conturbatos alienus terror abstulerat. Desertum eum a comitibus, et hæsitantem inter revertendi fugiendique consilium, qui secuti erant, occupaverunt. Is tum flere cœpit, et os suum converberare; mœstus non suam vicem, sed propter ipsum periclitantium fratrum. Moveratque jam regem, non concionem modo : sed unus erat implacabilis frater; qui terribili vultu intuens eum : « Tum, ait, demens, lacrymare debueras, quum equo calcaria subderes, fratrum desertor,

et desertorum comes. Miser quo, et unde fugiebas? Effecisti, ut reus capitis, accusatoris uterer verbis.» Ille peccasse se, sed gravius in fratres, quam in semetipsum, fatebatur.

Tum vero neque lacrymis, neque acclamationibus, quibus studia sua multitudo profitetur, temperaverunt. Una vox erat pari emissa consensu, ut insontibus et fortibus viris parceret. Amici quoque, data misericordiæ occasione, consurgunt, flentesque regem deprecantur. Ille silentio facto: «Et ipse, inquit, Amyntam mea sententia fratresque ejus absolvo. Vos autem, juvenes, malo beneficii mei oblivisci, quam periculi vestri meminisse. Eadem fide redite in gratiam mecum, qua ipse vobiscum revertor. Nisi, quæ delata essent, excussissem, valde dissimulatio mea suspecta esse potuisset. Sed satius est, purgatos esse, quam suspectos. Cogitate, neminem absolvi posse, nisi qui dixerit causam. Tu, Amynta, ignosce fratri tuo: erit hoc simpliciter etiam mihi reconciliati animi tui pignus.»

Concione deinde dimissa, Polydamanta vocari jubet. Longe acceptissimus Parmenioni erat, proximus lateri in acie stare solitus. Et quanquam conscientia fretus in regiam venerat, tamen, ut jussus est fratres suos exhibere, admodum juvenes, et regi ignotos ob ætatem, fiducia in sollicitudinem versa trepidare cœpit, sæpius quæ nocere possent, quam quibus eluderet, reputans.

Jam armigeri, quibus imperatum erat, produxerant eos; quum exsanguem metu Polydamanta propius accedere jubet; submotisque omnibus: «Scelere, inquit, Parmenionis omnes pariter appetiti sumus, maxime ego ac

tu; quos amicitiæ specie fefellit : ad quem persequendum puniendumque (vide quantum fidei tuæ credam) te ministro uti statui : obsides, dum hoc peragis, erunt fratres tui. Proficiscere in Mediam, et ad præfectos meos litteras scriptas manu mea perfer. Velocitate opus est, qua celeritatem famæ antecedas : noctu pervenire illuc te volo; postero die, quæ scripta erunt, exsequi. Ad Parmenionem quoque epistolas feres; unam a me, alteram Philotæ nomine scriptam : signum annuli ejus in mea potestate est; sic pater credens a filio impressum, quum te viderit, nihil metuet. »

Polydamas, tanto liberatus metu, impensius etiam, quam exigebatur, promittit operam; collaudatusque, et promissis oneratus, deposita veste, quam habebat, arabica induitur. Duo Arabes, quorum interim conjuges ac liberi, vinculum fidei, obsides apud regem erant, dati comites. Per deserta etiam ob siccitatem loca camelis, undecima die, quo destinaverat, perveniunt. Et prius quam ipsius nunciaretur adventus, rursus Polydamas vestem macedonicam sumit, et in tabernaculum Cleandri (prætor hic regius erat) quarta vigilia pervenit. Redditis deinde litteris, constituerunt prima luce ad Parmenionem coire : namque ceteris quoque litteras regis attulerat.

Jam ad eum venturi erant, quum Parmenioni Polydamanta venisse nunciaverunt; qui dum lætatur adventu amici, simulque noscendi, quæ rex ageret, avidus (quippe longo intervallo nullam ab eo epistolam acceperat), Polydamanta requiri jubet. Diversoria regionis illius magnos recessus habent, amœnosque nemoribus

manu consitis; ea præcipue regum satraparumque voluptas erat. Spatiabatur in nemore Parmenion medius inter duces, quibus erat imperatum litteris regis ut occiderent : agendæ autem rei constituerant tempus, quum Parmenion a Polydamante litteras traditas legere cœpisset. Polydamas procul veniens, ut a Parmenione conspectus, vultu lætitiæ speciem præferente, ad complectendum eum cucurrit; mutuaque gratulatione functi, Polydamas epistolam ab rege scriptam ei tradidit. Parmenion vinculum epistolæ solvens, quidnam rex ageret, requirebat. Ille ex ipsis litteris cogniturum esse respondit. Quibus Parmenion lectis : « Rex, inquit, expeditionem parat in Arachosios : strenuum hominem, et nunquam cessantem! Sed tempus saluti suæ tanta jam parta gloria parcere. » Alteram deinde epistolam, Philotæ nomine scriptam, lætus, quod ex vultu notari poterat, legebat. Tum ejus latus gladio haurit Cleander, deinde jugulum ferit; ceteri exanimem quoque confodiunt.

Et armigeri, qui ad aditum nemoris astiterant, cognita cæde, cujus causa ignorabatur, in castra perveniunt, et tumultuoso nuncio milites concitant. Illi armati ad nemus, in quo perpetrata cædes erat, coeunt; et, ni Polydamas, ceterique ejusdem noxæ participes dedantur, murum circumdatum nemori eversuros, denunciant, omniumque sanguine duci parentaturos. Cleander primores eorum intromitti jubet, litterasque regis scriptas ad milites recitat, quibus insidiæ Parmenionis in regem, precesque, ut ipsum vindicarent, continebantur.

Igitur cognita regis voluntate, non quidem indigna-

tio, sed tamen seditio compressa est. Dilapsis pluribus, pauci remanserunt, qui, saltem ut corpus ipsius sepelire permitterent, precabantur. Diu id negatum est, Cleandri metu, ne offenderet regem : pertinacius deinde precantibus, materiem consternationis subtrahendam ratus, capite deciso, truncum humare permisit; ad regem caput missum est.

Hic exitus Parmenionis fuit, militiæ domique clari viri. Multa sine rege prospere; rex sine illo nihil magnæ rei gesserat : felicissimo regi, et omnia ad fortunæ suæ exigenti modum, satisfecit. LXX natus annos, juvenis ducis, et sæpe etiam gregarii militis munia explevit; acer consilio, manu strenuus, carus principibus, vulgo militum acceptior. Hæc impulerint illum ad regni cupiditatem, an tantum suspectum fecerint, ambigi potest; quia Philotas ultimis cruciatibus victus verane dixerit, quæ facta probari non poterant, an falsis tormentorum petierit finem, re quoque recenti, quum magis posset liquere, dubitatum est.

Alexander, quos mortem Parmenionis conquestos esse compererat, separandos a cetero exercitu ratus, in unam cohortem secrevit, ducemque his Leonidam dedit, et ipsum Parmenioni quondam intima familiaritate conjunctum. Fere iidem erant, quos alioqui rex habuerat invisos : nam quum experiri vellet militum animos, admonuit, qui litteras in Macedoniam ad suos scripsisset, iis, quos ipse mittebat, perlaturis cum fide traderet. Simpliciter ad necessarios suos quisque scripserat, quæ sentiebat : aliis gravis erat, plerisque non ingrata militia. Ita et agentium gratias, et querentium litteræ ex-

ceptæ sunt : et qui forte tædium laboris per litteras erant questi, hanc seorsum cohortem a ceteris tendere ignominiæ causa jubet, fortitudine usurus in bello, libertatem linguæ ab auribus credulis remoturus. Et consilium temerarium forsitan (quippe fortissimi juvenes contumeliis irritati erant), sicut omnia alia, felicitas regis excepit. Nihil illis ad bella promptius fuit; incitabat virtutem et ignominiæ demendæ cupido; et quia fortiora facta in paucis latere non poterant.

III. His ita compositis, Alexander, Arianorum satrape constituto, iter pronunciari jubet in Agriaspas, quos jam tunc mutato nomine Evergetas appellabant, ex quo frigore victusque penuria Cyri exercitum affectum tectis et commeatibus juverant. Quintus dies erat, ut in eam regionem pervenerat; cognoscit, Satibarzanem, qui ad Bessum defecerat, cum equitum manu irrupisse rursus in Arios. Itaque Caranum et Erigyium cum Artabazo, et Andronico, et sex millibus Græcorum peditum DC equites sequebantur. Ipse LX diebus gentem Evergetarum ordinavit, magna pecunia ob egregiam in Cyrum fidem donata. Relicto deinde, qui iis præesset, Amenide (scriba is Darii fuerat), Arachosios, quorum regio ad Ponticum mare pertinet, subegit.

Ibi exercitum, qui sub Parmenione fuerat, occupavit : sex millia Macedonum erant, et CC nobiles, et quinque millia Græcorum cum equitibus ducentis, haud dubie robur omnium virium regis. Arachosiis datus Menon prætor, IV millibus peditum, et DC equitibus in præsidium relictis. Ipse rex nationem, ne finitimis quidem satis notam, quippe nullo commercio volentem mu-

tuos usus, cum exercitu intravit. Parapamisadæ appellantur, agreste hominum genus, et inter barbaros maxime inconditum; locorum asperitas hominum quoque ingenia duraverat. Gelidissimum septemtrionis axem ex magna parte spectant; Bactrianis ad occidentem conjuncti sunt : meridiana regio ad mare Indicum vergit. Tuguria latere primo struunt, et, quia sterilis est terra materiæ, in nudo etiam montis dorso, usque ad summum ædificiorum fastigium, eodem latereulo utuntur. Ceterum structura latior ab imo paulatim incremento operis in arctius cogitur : ad ultimum in carinæ maxime modum coit; ibi foramine relicto, superne lumen accipiunt ad medium. Vites et arbores, si quæ in tanto terræ rigore durare potuerunt, obruunt humo : penitus hyeme defossæ latent : quum nive discussa aperiri humus cœpit, cœlo solique redduntur. Ceterum adeo altæ nives premunt terram, gelu et perpetuo pæne rigore constrictæ, ut ne avium quidem feræve ullius vestigium exstet. Obscura cæli verius umbra, quam lux, nocti similis premit terram, vix ut quæ prope sunt conspici possint.

In hac tamen omnis humani cultus solitudine destitutus exercitus, quidquid malorum tolerari potest, pertulit; inopiam, frigus, lassitudinem, desperationem. Multos exanimavit rigor insolitus nivis : multorum adussit pedes, plurimorum oculos. Præcipue pernicialis fuit fatigatis : quippe in ipso gelu deficientia corpora sternebant; quæ quum moveri desissent, vis frigoris ita astringebat, ut rursus ad surgendum conniti non possent. A commilitonibus torpentes excitabantur : neque aliud remedium erat, quam ut ingredi cogerentur. Tum demum

vitali calore moto, membris aliquis redibat vigor. Si qui tuguria barbarorum adire potuerunt, celeriter refecti sunt; sed tanta caligo erat, ut ædificia nulla alia res quam fumus ostenderet. Illi, nunquam ante in terris suis advena viso, quum armatos repente conspicerent, exanimati metu, quidquid in tuguriis erat, afferebant, ut corporibus ipsorum parceretur, orantes.

Rex agmen circumibat pedes, jacentes quosdam erigens, et alios, quum ægre sequerentur, adminiculo corporis sui excipiens; nunc ad prima signa, nunc in medio, nunc in ultimo agmine itineris multiplicato labore aderat. Tandem ad loca cultiora perventum est, commeatuque largo recreatus exercitus : simul et qui consequi non potuerant, in illa castra venerunt.

Inde agmen processit ad Caucasum montem, cujus dorsum Asiam perpetuo jugo dividit : hinc simul mare, quod Ciliciam subit, illinc Caspium fretum, et amnem Araxem, aliaque regionis Scythiæ deserta spectat. Taurus secundæ magnitudinis mons committitur Caucaso; a Cappadocia se attollens Ciliciam præterit, Armeniæque montibus jungitur. Sic inter se tot juga velut serie cohærentia perpetuum habent dorsum, ex quo Asiæ omnia fere flumina, alia in Rubrum, alia in Caspium mare, alia in Hyrcanum et Ponticum decidunt : XVII dierum spatio Caucasum superavit exercitus. Rupes in eo X in circuitu stadia complectitur, quatuor in altitudinem excedit, in qua vinctum Promethea fuisse antiquitas tradit. Condendæ in radicibus montis urbi sedes electa est : VII millibus seniorum Macedonum, et præterea militibus, quorum opera uti desisset, permissum, in no-

vam urbem considere. Hanc quoque Alexandriam incolæ appellaverunt.

IV. At Bessus, Alexandri celeritate perterritus, diis patriis sacrificio rite facto, sicut illis gentibus mos est, cum amicis ducibusque copiarum inter epulas de bello consultabat. Graves mero suas vires extollere : hostium nunc temeritatem, nunc paucitatem spernere. Præcipue Bessus, ferox verbis, et parto per scelus regno superbus, ac vix potens mentis, dicere : « socordia Darii crevisse hostium famam; occurrisse enim in Ciliciæ angustissimis faucibus, quum retrocedendo posset perducere incautos in loca, naturæ situ invia, tot fluminibus objectis, tot montium latebris, inter quas deprehensus hostis ne fugæ quidem, nedum resistendi occasionem fuerit habiturus. Sibi placere in Sogdianos recedere; Oxum amnem velut murum objecturum hosti, dum ex finitimis gentibus valida auxilia concurrerent. Venturos autem Chorasmios, et Dahas, Sacasque, et Indos, et ultra Tanaim amnem colentes Scythas; quorum neminem adeo humilem esse, ut humeri ejus non possent Macedonis militis verticem æquare. »

Conclamant temulenti, unam hanc sententiam salubrem esse : et Bessus circumferri merum largius jubet, debellaturus super mensam Alexandrum. Erat in eo convivio Cobares, natione Medus, sed magicæ artis (si modo ars est, non vanissimi cujusque ludibrium) magis professione, quam scientia celeber; alioquin moderatus et probus.

Is quum præfatus esset, scire servo utilius parere dicto, quam afferre consilium; quum illos, qui pareant,

idem quod ceteros maneat; qui vero suadeant, proprium periculum : poculum ei, quod habebat in manu, tradidit; quo accepto Cobares : « Natura, inquit, mortalium hoc quoque nomine prava et sinistra dici potest, quod in suo quisque negotio hebetior est, quam in alieno; turbida sunt consilia eorum, qui sibi suadent. Obstat metus; aliis cupiditas; nonnunquam naturalis eorum, quæ excogitaveris, amor : nam in te superbia non cadit. Expertus es, unumquemque, quod ipse repererit, aut solum, aut optimum ducere. Magnum onus sustines capite, regium insigne; hoc aut moderate perferendum est, aut, quod abominor, in te ruet : consilio, non impetu opus est. »

Adjicit deinde, quod apud Bactrianos vulgo usurpabant, canem timidum vehementius latrare, quam mordere : altissima quæque flumina minimo sono labi. Quæ inserui, ut, qualiscunque inter barbaros potuit esse prudentia, traderetur. In his audientium suspenderat exspectationem. Tum consilium aperit, utilius Besso, quam gratius :

« In vestibulo, inquit, regiæ tuæ velocissimus consistit rex. Ante ille agmen, quam tu mensam istam movebis. Nunc ab Tanai exercitum arcesses, et armis flumina oppones. Scilicet qua tu fugiturus es, hostis sequi non potest! iter utrique commune est, victori tutius. Licet strenuum metum putes esse, velocior tamen spes est. Quin validioris occupas gratiam, dedisque te, utcunque cesserit, meliorem fortunam deditus, quam hostis habiturus? Alienum habes regnum, quo facilius eo careas : incipies forsitan justus esse rex, quum ipse fecerit,

qui tibi et dare potest regnum et eripere. Consilium habes fidele, quod diutius exsequi supervacuum est. Nobilis equus umbra quoque virgæ regitur; ignavus ne calcari quidem concitari potest. »

Bessus, et ingenio et multo meo ferox, adeo exarsit, ut vix ab amicis, quo minus occideret eum (nam strinxerat quoque acinacem), contineretur. Certe e convivio prosilivit haudquaquam potens mentis. Cobares, inter tumultum elapsus, ad Alexandrum transfugit.

VIII millia Bactrianorum habebat armata Bessus, quæ, quamdiu propter cœli intemperiem Indiam potius Macedonas petituros crediderant, obedienter imperata fecerunt : postquam adventare Alexandrum compertum est, in suos quisque vicos dilapsi, Bessum reliquerunt. Ille cum clientium manu, qui non mutaverant fidem, Oxo amne superato, exustisque navigiis, quibus transierat, ne iisdem hostis uteretur, novas copias in Sogdianis contrahebat.

Alexander Caucasum quidem, ut supra dictum est, transierat; sed inopia frumenti prope ad famem ventum erat. Succo ex sesama expresso, haud secus quam oleo artus perungebant. Sed hujus succi ducenis quadragenis denariis amphoræ singulæ; mellis denariis trecenis nonagenis; trecenis vini æstimabantur; tritici nihil aut admodum exiguum reperiebatur. Siros vocabant barbari: quos ita solerter abscondunt, ut, nisi qui defoderunt, invenire non possint. In iis conditæ fruges erant. In quarum penuria milites fluviatili pisce et herbis sustinebantur. Jamque hæc ipsa alimenta defecerant, quum jumenta, quibus onera portabant, cædere jussi sunt:

horum carne, dum in Bactrianos perventum, traxere vitam.

Bactrianæ terræ multiplex et varia natura est; alibi multa arbor et vitis largos mitesque fructus alit: solum pingue crebri fontes rigant: quæ mitiora sunt, frumento conseruntur; cetera armentorum pabulo cedunt. Magnam deinde partem ejusdem terræ steriles arenæ tenent: squalida siccitate regio non hominem, non frugem alit: quum vero venti a Pontico mari spirant, quidquid sabuli in campis jacet, converrunt. Quod ubi cumulatum est, magnorum collium procul species est, omniaque pristini itineris vestigia intereunt. Itaque qui transeunt campos, navigantium modo noctu sidera observant, ad quorum cursum iter dirigunt, et propemodum clarior est noctis umbra, quam lux. Ergo interdiu invia est regio, quia nec vestigium, quod sequantur, inveniunt, et nitor siderum caligine absconditur. Ceterum si quos ille ventus, qui a mari exoritur, deprehendit, arena obruit. Sed qua mitior terra est, ingens hominum equorumque multitudo gignitur: itaque Bactriani equites XXX millia expleverant. Ipsa Bactra, regionis ejus caput, sita sunt sub monte Parapamiso. Bactrus amnis præterit mœnia; is urbi et regioni dedit nomen.

Hic regi stativa habenti nunciatur ex Græcia Peloponnensium Laconumque defectio; nondum enim victi erant, quum proficiscerentur tumultus ejus principia nunciaturi: et alius præsens terror affertur; Scythas, qui ultra Tanaim amnem colunt, adventare Besso ferentes opem. Eodem tempore, quæ in gente Ariorum Caranus et Erigyius gesserant, perferuntur.

Commissum erat prœlium inter Macedones Ariosque. Transfuga Satibarzanes barbaris præerat; qui quum pugnam segnem utrinque æquis viribus stare vidisset, in primos ordines adequitavit, demptaque galea, inhibitis, qui tela jaciebant, si quis viritim dimicare vellet, provocavit ad pugnam, nudum se caput in certamine habiturum. Non tulit ferociam barbari dux exercitus Erigyius, gravis quidem ætate, sed et animi et corporis robore nulli juvenum postferendus. Is galea dempta canitiem ostentans: « Venit, inquit, dies, quo aut victoria, aut morte honestissima, quales amicos et milites Alexander habeat, ostendam. » Nec plura elocutus, equum in hostem egit.

Crederes imperatum ut acies utræque tela cohiberent; protinus certe recesserunt dato libero spatio; intenti in eventum, non duorum modo, sed etiam suæ sortis, quippe alienum discrimen secuturi. Prior barbarus emisit hastam, quam Erigyius modica capitis declinatione vitavit. At ipse infestam sarissam, equo calcaribus concito, in medio barbari gutture ita fixit, ut per cervicem emineret. Præcipitatus ex equo barbarus adhuc tamen repugnabat; sed ille extractam ex vulnere hastam rursus in os dirigit. Satibarzanes hastam manu complexus, quo maturius interiret, ictum hostis adjuvit; et barbari, duce amisso, quem magis necessitate, quam sponte secuti erant, tunc haud immemores meritorum Alexandri, arma Erigyio tradunt.

Rex his quidem lætus, de Spartanis haud quaquam securus, magno tamen animo defectionem eorum tulit, dicens, « non ante ausos consilia nudare, quam ipsum

ad fines Indiæ pervenisse cognovissent.» Ipse Bessum persequens copias movit : cui Erigyius, barbarici opimum belli decus præferens, occurrit.

V. Igitur Bactrianorum regione Artabazo tradita, sarcinas et impedimenta ibi cum præsidio reliquit. Ipse cum expedito agmine loca deserta Sogdianorum intrat, nocturno itinere exercitum ducens. Aquarum, ut ante dictum est, penuria, prius desperatione, quam desiderio bibendi, sitim accendit. Per cccc stadia ne modicus quidem humor exsistit. Arenas vapor æstivi solis accendit, quæ ubi flagrare cœperunt, haud secus quam continenti incendio cuncta torrentur. Caligo deinde, immodico terræ fervore excitata, lucem tegit : camporumque non alia quam vasti et profundi æquoris species est. Nocturnum iter tolerabile videbatur, quia rore et matutino frigore corpora levabantur. Ceterum cum ipsa luce æstus oritur : omnemque naturalem absorbet humorem siccitas; ora visceraque penitus uruntur. Itaque primum animi, deinde corpora deficere cœperunt; pigebat et consistere et progredi. Pauci a peritis regionis admoniti præpararant aquam; hæc paulisper repressit sitim : deinde crescente æstu rursum desiderium humoris accensum est. Ergo quidquid vini oleique erat, hominibus ingerebatur; tantaque dulcedo bibendi fuit, ut in posterum sitis non timeretur. Graves deinde avide hausto humore non sustinere arma, non ingredi poterant; et feliciores videbantur, quos aqua defecerat, quum ipsi sine modo infusam vomitu cogerentur egerere.

Anxium regem tantis malis circumfusi amici, ut meminisset sui, orabant; animi sui magnitudinem uni-

cum remedium deficientis exercitus esse; quum ex iis, qui præcesserant ad capiendum locum castris, duo occurrunt utribus aquam gestantes, ut filiis suis, quos in eodem agmine esse, et ægre pati sitim non ignorabant, occurrerent : qui quum in regem incidissent, alter ex iis, utre resoluto, vas quod simul ferebat, implet, porrigens regi. Ille accipit; percontatus, quibus aquam portarent, filiis ferre cognoscit. Tunc poculo pleno, sicut oblatum est, reddito: «Nec solus, inquit, bibere sustineo; nec tam exiguum dividere omnibus possum. Vos currite, et liberis vestris, quod propter illos attulistis, date.»

Tandem ad flumen Oxum ipse pervenit prima fere vespera. Sed exercitus magna pars non potuerat consequi : in edito monte ignes jubet fieri, ut ii, qui ægre sequebantur, haud procul castris se abesse cognoscerent. Eos autem, qui primi agminis erant, mature cibo ac potione firmatos, implere alios utres, alios vasa, quibuscunque aqua possit portari, jussit, ac suis opem ferre. Sed qui intemperantius hauserant intercluso spiritu exstincti sunt : multoque major horum numerus fuit, quam ullo amiserat prœlio. At ille thoracem adhuc indutus, nec aut cibo refectus aut potu, qua veniebat exercitus, constitit : nec ante ad curandum corpus recessit, quam præterierant, qui agmen sequebantur; totamque eam noctem cum magno animi motu perpetuis vigiliis egit.

Nec postero die lætior erat, quia nec navigia habebat, nec pons erigi poterat, circum amnem nudo solo et materia maxime sterili. Consilium igitur, quod unum necessitas subjecerat, init : utres quamplurimos stramentis

refertos dividit; his incubantes transnavere amnem: quique primi transierant, in statione erant, dum trajicerent ceteri. Hoc modo sexto demum die in ulteriore ripa totum exercitum exposuit. Jamque ad persequendum Bessum statuerat progredi; quum ea, quæ in Sogdianis erant, cognoscit.

Spitamenes erat inter omnes amicos præcipuo honore cultus a Besso; sed nullis meritis perfidia mitigari potest : quæ tamen jam minus in eo inviso esse poterat, quia nihil ulli nefastum in Bessum interfectorem regis sui videbatur. Titulus facinoris speciosus præferebatur, vindicta Darii: sed fortunam, non scelus oderant Bessi. Nam ut Alexandrum flumen Oxum superasse cognovit, Dataphernem et Catenem, quibus a Besso maxima fides habebatur, in societatem rei adsciscit. Illi promptius adeunt, quam rogabantur; assumptisque octo fortissimis juvenibus, talem dolum intendunt.

Spitamenes pergit ad Bessum, et remotis arbitris, comperisse ait se, insidiari ei Dataphernem et Catenem: ut vivum Alexandro traderent agitantes, a semet occupatos esse, et vinctos teneri. Bessus tanto merito, ut credebat, obligatus, partim gratias agit, partim avidus explendi supplicii, adduci eos jubet. Illi manibus sua sponte religatis, a participibus consilii trahebantur: quos Bessus truci vultu intuens consurgit, manibus non temperaturus. At illi, simulatione omissa, circumsistunt eum, et frustra repugnantem vinciunt; direpto ex capite regni insigni, lacerataque veste, quam e spoliis occisi regis induerat. Ille deos sui sceleris ultores adesse confessus, adjecit, non Dario iniquos fuisse, quem sic ulciscerentur,

sed Alexandro propitios, cujus victoriam semper etiam hostis adjuvisset. Multitudo an vindicatura Bessum fuerit, incertum est; nisi illi, qui vinxerant, jussu Alexandri fecisse ipsos ementiti, dubios adhuc animi terruissent. In equum impositum Alexandro tradituri ducunt.

Inter hæc rex, quibus matura erat missio, electis DCCCC fere, equiti bina talenta dedit, pediti terna denarium millia; monitosque, ut liberos generarent, remisit domum. Ceteris gratiæ actæ, quod ad reliqua belli navaturos operam pollicebantur.

Perventum erat in parvulum oppidum. Branchidæ ejus incolæ erant. Mileto quondam jussu Xerxis, quum e Græcia rediret, transierant, et in ea sede constiterant, quia templum, quod Didymeon appellatur, in gratiam Xerxis violaverant. Mores patrii nondum exoleverant; sed jam bilingues erant, paulatim a domestico externo sermone degeneres. Magno igitur gaudio regem excipiunt, urbem seque dedentes. Ille Milesios, qui apud ipsum militarent, convocari jubet. Vetus odium Milesii gerebant in Branchidarum gentem. Proditis ergo, sive injuriæ, sive originis meminisse mallent, liberum de Branchidis permittit arbitrium.

Variantibus deinde sententiis, se ipsum consideraturum, quod optimum factu esset, ostendit. Postero die occurrentibus, Branchidas secum procedere jubet; quumque ad urbem ventum esset, ipse cum expedita manu portam intrat. Phalanx mœnia oppidi circumiri jussa, et dato signo diripere urbem, proditorum receptaculum, ipsosque ad unum cædere. Illi inermes passim trucidantur, nec aut commercio linguæ, aut

supplicum velamentis precibusque inhiberi crudelitas potest.

Tandem ut dejicerent, fundamenta murorum ab imo moliuntur, ne quod urbis vestigium exstaret. Nec mora, lucos quoque sacros non cædunt modo, sed etiam exstirpant; ut vasta solitudo et sterilis humus, excussis etiam radicibus, linqueretur. Quæ si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse, non crudelitas videretur : nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.

Inde processit ad Tanaim amnem. Quo perductus est Bessus non vinctus modo, sed etiam omni velamento corporis spoliatus. Spitamenes eum tenebat collo inserta catena; tam barbaris, quam Macedonibus gratum spectaculum. Tum Spitamenes : « Et te, inquit, et Darium reges meos ultus, interfectorem domini sui adduxi, eo modo captum, cujus ipse fecit exemplum. Aperiat ad hoc spectaculum oculos Darius. Exsistat ab inferis, qui illo supplicio indignus fuit, et hoc solatio dignus est. »

Alexander, multum collaudato Spitamene, conversus ad Bessum : « Cujus, inquit, feræ rabies occupavit animum tuum, quum regem de te optime meritum prius vincire, deinde occidere sustinuisti? Sed hujus parricidii mercedem falso regis nomine persolvisti. » Ibi ille facinus purgare non ausus, regis titulum se usurpasse dixit, ut gentem suam tradere ipsi possit; qui cessasset, alium fuisse regnum occupaturum.

At Alexander Oxathrem, fratrem Darii, quem inter corporis custodes habebat, propius jussit accedere; tra-

dique Bessum ei, ut cruci affixum, mutilatis auribus naribusque, sagittis configerent barbari; asservarentque corpus, ut ne aves quidem contingerent. Oxathres cetera sibi curæ fore pollicetur. Aves non ab alio, quam a Catene posse prohiberi adjicit, eximiam ejus artem cupiens ostendere; namque adeo certo ictu destinata feriebat, ut aves quoque exciperet. Nam etsi forsitan sagittandi tam celebri usu minus admirabilis videri hæc ars possit; tamen ingens visentibus miraculum, magnoque honori Cateni fuit. Dona deinde omnibus, qui Bessum adduxerant, data sunt. Ceterum supplicium ejus distulit, ut eo loco, in quo Darium ipse occiderat, necaretur.

VI. Interea Macedones ad petendum pabulum incomposito agmine egressi, a barbāris, qui de proximis montibus decurrerunt, opprimuntur; pluresque capti sunt, quam occisi : barbari autem, captivos præ se agentes, rursus in montem recesserunt. xx millia latronum erant; fundis sagittisque pugnam invadunt. Quos dum obsidet rex, inter promptissimos dimicañs sagitta ictus est, quæ in medio crure fixa reliquerat spiculum. Illum quidem mœsti et attoniti Macedones in castra referebant : sed nec barbaros fefellit subductus ex acie; quippe ex edito monte cuncta prospexerant.

Itaque postero die misere legatos ad regem, quos ille protinus jussit admitti; solutisque fasciis magnitudinem vulneris dissimulans crus barbaris ostendit. Illi jussi considere affirmant non Macedonas, quam ipsos fuisse tristiores cognito vulnere ipsius; cujus si auctorem reperissent, dedituros fuisse : cum diis enim pugnare sacrilegos tantum. Ceterum se gentem in fidem dedere,

superatos virtute illius. Rex, fide data et captivis receptis, gentem in deditionem accepit.

Castris inde motis lectica militari ferebatur, quam pro se quisque eques pedesque subire certabant. Equites, cum quibus rex prœlia inire solitus erat, sui muneris id esse censebant. Pedites contra, quum saucios commilitones ipsi gestare assuevissent, eripi sibi proprium officium tum potissimum, quum rex gestandus esset, querebantur. Rex in tanto utriusque partis certamine et sibi difficilem, et præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem subire eos jussit.

Hinc quarto die ad urbem Maracanda perventum est: LXX stadia murus urbis amplectitur : arx nullo cingitur muro. Præsidio urbi relicto, proximos vicos depopulatur atque urit. Legati deinde Abiorum Scytharum superveniunt liberi, ex quo decesserat Cyrus, tum imperata facturi. Justissimos barbarorum constabat : armis abstinebant, nisi lacessiti. Libertatis modico et æquali usu, principibus humiliores pares fecerunt.

Hos benigne allocutus, ad eos Scythas, qui Europam incolunt, Peridam quemdam misit ex amicis, qui denunciaret eis, ne Tanaim amnem regionis injussu regis transirent : eidem mandatum, ut contemplaretur locorum situm; et illos quoque Scythas, qui super Bosporo incolunt, viseret. Condendæ urbi sedem super ripam Tanais elegerat; claustrum et jam perdomitorum, et quos deinde adire decreverat. Sed consilium distulit Sogdianorum nunciata defectio, quæ Bactrianos quoque traxit: VII millia equitum erant, quorum auctoritatem ceteri sequebantur.

Alexander Spitamenen et Catenen, a quibus ei traditus erat Bessus, haud dubius quin eorum opera redigi possent in potestatem, coercendo eos, qui novaverant res, jussit arcessiri. At illi defectionis, ad quam coercendam evocabantur, auctores vulgaverant famam, Bactrianos equites a rege omnes, ut occiderentur, arcessiri: idque imperatum ipsis; non sustinuisse tamen exsequi, ne inexpiabile in populares facinus admitterent. Non magis Alexandri sævitiam, quam Bessi parricidium ferre potuisse. Itaque sua sponte jam motos metu pœnæ haud difficulter concitaverunt ad arma.

Alexander, transfugarum defectione comperta, Craterum obsidere Cyropolim jubet: ipse aliam urbem regionis ejusdem corona capit; signoque, ut puberes interficerentur, dato, reliqui in prædam cessere victoris: urbs diruta est, ut ceteri cladis exemplo continerentur. Memaceni, valida gens, obsidionem, non ut honestiorem modo, sed etiam ut tutiorem, ferre decreverant. Ad quorum pertinaciam mitigandam rex L equites præmisit, qui clementiam ipsius in deditos, simulque inexorabilem animum in devictos, ostenderent. Illi nec de fide, nec de potentia regis ipsos dubitare respondent; equitesque tendere extra munimenta urbis jubent. Hospitaliter deinde exceptos, gravesque epulis et somno, intempesta nocte adorti interfecerunt.

Alexander haud secus, quam par erat, motus, urbem corona circumdedit munitiorem, quam ut primo impetu capi posset. Itaque Meleagrum et Perdiccam in obsidionem jungit, Cyropolim, ut ante dictum est, obsidentes. Statuerat autem parcere urbi conditæ a Cyro: quippe

non alium gentium illarum magis admiratus est, quam hunc regem, et Semiramim, in queis et magnitudinem animi, et claritatem rerum longe emicuisse credebat. Ceterum pertinacia oppidanorum ejus iram accendit. Itaque captam urbem diripere jussit delectos Macedones, haud injuria infestos; et ad Meleagrum et Perdiccam redit.

Sed non alia urbs fortius obsidionem tulit : quippe et militum promptissimi cecidere, et ipse rex ad ultimum periculum venit : namque cervix ejus saxo ita icta est, ut oculis caligine offusa collaberetur, ne mentis quidem compos : exercitus certe velut erepto eo ingemuit. Sed invictus adversus ea, quæ ceteros terrent, nondum percurato vulnere, acrius obsidioni institit, naturalem celeritatem ira concitante. Cuniculo ergo suffossa mœnia ingens nudavere spatium, per quod irrupit; victorque urbem dirui jussit. Hinc Menedemum cum III millibus peditum et DCCC equitibus ad urbem Maracanda misit. Spitamenes transfuga, præsidio Macedonum inde dejecto, muris urbis ejus incluserat se, haud oppidanis consilium defectionis approbantibus. Sequi tamen videbantur, quia prohibere non poterant.

Interim Alexander ad Tanaim amnem redit, et, quantum soli occupaverant castris, muro circumdedit : LX stadiorum urbis murus fuit: hanc quoque urbem *Alexandriam* appellari jussit. Opus tanta celeritate perfectum est, ut decimo septimo die, qua munimenta excitata erant, tecta quoque urbis absolverentur. Ingens militum certamen inter ipsos fuerat, ut suum quisque munus (nam divisum erat) primus ostenderet. Incolæ novæ urbi dati captivi, quos reddito pretio dominis liberavit,

quorum posteri nunc quoque nondum apud eos tam longa ætate propter memoriam Alexandri exoleverunt.

VII. Rex Scytharum, cujus tum ultra Tanaim imperium erat, ratus eam urbem, quam in ripa amnis Macedones condiderant, suis impositam esse cervicibus, fratrem Cartasim nomine cum magna equitum manu misit ad diruendam eam, proculque amne submovendas Macedonum copias. Bactrianos Tanais ab Scythis, quos Europæos vocant, dividit : idem Asiam et Europam finis interfluit. Ceterum Scytharum gens haud procul Thracia (sita ab Oriente) ad septemtrionem se vertit; Sarmatarumque, ut quidam credidere, non finitima, sed pars est. Recta deinde regionem aliam ultra Istrum jacentem colit; ultima Asiæ, quæ Bactra sunt, stringit : quæ septemtrioni proxima sunt, profundæ inde silvæ, vastæque solitudines excipiunt. Rursus quæ ad Tanaim et Bactra spectant, humano cultu haud disparia sunt. Primum cum hac gente non provisum bellum Alexander gesturus, quum in conspectu ejus obequitaret hostis, adhuc æger ex vulnere, præcipue voce deficiens, quam et modicus cibus, et cervicis extenuabat dolor, amicos in consilium advocari jubet.

Terrebat eum non hostis, sed iniquitas temporis. Bactriani defecerant; Scythæ etiam lacessebant : ipse non insistere in terra, non equo vehi; non docere, non hortari suos poterat. Ancipiti periculo implicitus, deos quoque incusans, querebatur, se jacere segnem, cujus velocitatem nemo antea valuisset effugere; vix suos credere, non simulari valetudinem. Itaque qui post Darium victum hariolos et vates consulere desierat, rursus ad su-

perstitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus, Aristandrum, cui credulitatem suam addixerat, explorare eventum rerum sacrificiis jubet.

Mos erat aruspicibus, exta sine rege spectare, et, quæ portenderentur, referre. Inter hæc rex, dum fibris pecudum explorantur eventus latentium rerum, propius ipsum considere amicos jubet, ne contentione vocis cicatricem infirmam adhuc rumperet. Hephæstion, Craterus et Erigyius erant cum custodibus in tabernaculum admissi : « Discrimen, inquit, me occupavit meliore hostium quam meo tempore : sed necessitas ante rationem est; maxime in bello, quo raro permittitur tempora eligere. Defecere Bactriani, in quorum cervicibus stamus; et quantum in nobis animi sit, alieno Marte experiuntur. Haud dubie, si omiserimus Scythas ultro arma inferentes, contempti ad illos, qui defecerunt, revertemur. Si vero Tanaim transierimus, et ubique invictos esse nos Scytharum pernicie ac sanguine ostenderimus, quis dubitabit parere etiam Europæ victoribus? Fallitur, qui terminos gloriæ nostræ metitur spatio, quod transituri sumus. Unus amnis interfluit: quem si trajicimus, in Europam arma proferimus. Et quanti æstimandum est, dum Asiam subigimus, in alio quodammodo orbe tropæa statuere, et quæ tam longo intervallo natura videtur diremisse, una victoria subito committere? At hercule, si paululum cessaverimus, in tergis nostris Scythæ hærebunt. An soli sumus, qui flumina transnare possumus? multa in nosmet ipsos recident, quibus adhuc vicimus. Fortuna belli artem victos quoque docet : utribus amnem trajiciendi exemplum fecimus nuper : hoc ut Scy-

thæ imitari nesciant, Bactriani docebunt. Præterea unus gentis hujus adhuc exercitus venit : ceteri exspectantur; ita bellum vitando alemus ; et, quod inferre possemus, accipere cogemur.

« Manifesta est consilii mei ratio. Sed an permissuri sint Macedones animo uti meo, dubito ; quia, ex quo hoc vulnus accepi, non equo vectus sum, non pedibus ingressus : sed si me sequi vultis, valeo, amici. Satis virium est ad toleranda ista : aut si jam adest vitæ meæ finis, in quo tandem opere melius exstinguar? »

Hæc quassa adhuc voce, subdeficiens, vix proximis exaudientibus dixerat, quum omnes a tam præcipiti consilio regem deterrere cœperunt : Erigyius maxime, qui, haud sane auctoritate proficiens apud obstinatum animum, superstitionem, cujus potens non erat rex, incutere tentavit, dicendo, deos quoque obstare consilio, magnumque periculum, si flumen transisset, ostendi. Intranti Erigyio tabernaculum regis Aristander occurrerat, tristia exta fuisse significans : hæc ex vate comperta Erigyius nunciabat. Quo inhibito, Alexander, non ira solum, sed etiam pudore confusus, quod superstitio, quam celaverat, detegebatur, Aristandrum vocari jubet. Qui ut venit, intuens eum : « Non rex, inquit, sed privatus, sacrificium ut faceres, mandavi : quid eo portenderetur, cur apud alium, quam apud me, professus es? Erigyius arcana mea et secreta, te prodente, cognovit : quem certum mehercule habeo extorum interprete uti metu suo. Tibi autem quam potest, denuncio, ipse mihi indices, quid ex extis cognoveris ; ne possis inficiari dixisse, quæ dixeris. »

Ille exsanguis, attonitoque similis stabat, per metum etiam voce suppressa : tandemque eodem metu stimulante, ne regis exspectationem moraretur : « Magni, inquit, laboris, non irriti discrimen instare prædixi; nec mea ars, quam benevolentia me perturbat. Infirmitatem valetudinis tunc video, et quantum in uno te sit, scio. Vereor, ne præsenti fortunæ tuæ sufficere non possis. » Rex jussum confidere felicitati suæ remisit : sibi enim ad alia gloriam concedere deos.

Consultanti deinde cum iisdem, quonam modo flumen transirent, supervenit Aristander, non alias lætiora exta vidisse se affirmans, utique prioribus longe diversa : tum sollicitudinis causas apparuisse; nunc prorsus egregie litatum esse. Ceterum quæ subinde nunciata sunt regi, continuæ felicitati rerum ejus imposuerant labem. Menedemum, ut supra dictum est, miserat ad obsidendum Spitamenem, Bactrianæ defectionis auctorem : qui, comperto hostis adventu, ne muris urbis includeretur, simul fretus excipi posse, qua venturum sciebat, consedit occultus. Silvestre iter aptum insidiis tegendis erat : ibi Dahas condidit. Equi binos armatos vehunt, quorum invicem singuli repente desiliunt, et equestris pugnæ ordinem turbant : equorum velocitati par est hominum pernicitas.

Hos Spitamenes saltum circumire jussos pariter et a lateribus, et a fronte, et a tergo hosti ostendit. Menedemus undique inclusus, ne numero quidem par, diu tamen restitit, clamitans, nihil aliud superesse locorum fraude deceptis, quam honestæ mortis solatium ex hostium cæde. Ipsum prævalens equus vehebat, quo sæpius

in cuneos barbarorum effusis habenis evectus, magna strage eos fuderat. Sed quum unum omnes peterent, multis vulneribus exsanguis Hypsiden quemdam ex amicis hortatus est, ut in equum suum ascenderet, et se fuga eriperet. Hæc agentem anima defecit, corpusque ex equo defluxit in terram.

Hypsides poterat quidem effugere; sed, amisso amico, mori statuit : una erat cura, ne inultus occideret. Itaque, subditis calcaribus equo, in medios hostes se immisit, et memorabili edita pugna obrutus telis est. Quod ubi videre, qui cædi supererant, tumulum paulo, quam cetera, editiorem capiunt : quos Spitamenes fame in deditionem subacturus obsedit. Cecidere eo prœlio peditum II millia, CCC equites. Quam cladem Alexander solerti consilio texit, morte denunciata iis, qui ex prœlio venerant, si acta vulgassent.

VIII. Ceterum quum animo disparem vultum diutius ferre non posset, in tabernaculum super ripam fluminis de industria locatum secessit. Ibi sine arbitris singula animi consulta pensando, noctem vigiliis extraxit, sæpe pellibus tabernaculi allevatis, ut conspiceret hostium ignes, e quibus conjectare poterat, quanta hominum multitudo esset. Jamque lux apparebat, quum thoracem indutus procedit ad milites, tum primum post vulnus proxime acceptum. Tanta erat apud eos veneratio regis, ut facile periculi, quod horrebant, cogitationem præsentia ejus excuteret. Læti ergo, et manantibus præ gaudio lacrymis, consalutant eum, et, quod ante recusaverant, bellum feroces deposcunt. Ille, se ratibus equitem phalangemque transportaturum esse, pronunciat; super

utres jubet nare levius armatos. Plura nec dici res desideravit, nec rex dicere per valetudinem potuit.

Ceterum tanta alacritate militum rates junctæ sunt, ut in triduum ad XII millia effectæ sint. Jamque ad transeundum omnia aptaverant, quum legati Scytharum XX, more gentis per castra equis vecti, nunciari jubent regi, velle ipsos ad eum mandata perferre. Admissi in tabernaculum, jussique considere, in vultu regis defixerant oculos; credo, quia magnitudine corporis animum æstimantibus modicus habitus haudquaquam famæ par videbatur.

Scythis autem non, ut ceteris barbaris, rudis et inconditus sensus est : quidam eorum sapientiam capere dicuntur, quantamcunque gens capit semper armata. Sicque locutos esse apud regem memoriæ proditum est: abhorrent forsitan moribus nostris, et tempora et ingenia cultiora sortitis; sed ut possit oratio eorum sperni, tamen fides nostra non debet; quæ, utcunque tradita sunt, incorrupta perferemus. Igitur unum ex his maximum natu ita locutum accepimus :

« Si dii habitum corporis tui aviditati animi parem esse voluissent, orbis te non caperet : altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres; et hoc assecutus, scire velles, ubi tanti numinis fulgor conderetur. Sic quoque concupiscis, quæ non capis : ab Europa petis Asiam; ex Asia transis in Europam : deinde, si humanum genus omne superaveris, cum silvis, et nivibus, et fluminibus, ferisque bestiis gesturus es bellum. Quid tu, ignoras arbores magnas diu crescere, una hora exstirpari? Stultus est, qui fructus earum spectat, altitudinem

non metitur. Vide ne, dum ad cacumen pervenire contendis, cum ipsis ramis, quos comprehenderis, decidas. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit; et ferrum rubigo consumit : nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido. Quid nobis tecum est? nunquam terram tuam attigimus. Qui sis, unde venias, licetne ignorare in vastis sylvis viventibus? nec servire ulli possumus; nec imperare desideramus. Dona nobis data sunt, ne Scytharum gentem ignores, jugum boum, aratrum, hasta, sagitta et patera : his utimur et cum amicis, et adversus inimicos. Fruges amicis damus boum labore quæsitas; patera, cum his vinum diis libamus; inimicos sagitta eminus, hasta cominus petimus : sic Syriæ regem, et postea Persarum Medorumque superavimus, patuitque nobis iter usque in Ægyptum.

« At tu, qui te gloriaris ad latrones persequendos venire, omnium gentium, quas adisti, latro es. Lydiam cepisti, Syriam occupasti, Persidem tenes, Bactrianos habes in potestate, Indos petisti; jam etiam ad pecora nostra avaras et instabiles manus porrigis. Quid tibi divitiis opus est, quæ te esurire cogunt? primus omnium satietate parasti famem; ut, quo plura haberes, acrius, quæ non habes, cuperes.

« Non succurrit tibi, quam diu circum Bactra hæreas? dum illos subigis, Sogdiani bellare cœperunt; bellum tibi ex victoria nascitur : nam, ut major fortiorque sis quam quisquam, tamen alienigenam dominum pati nemo vult. Transi modo Tanaim : scies, quam late pateant; nunquam tamen consequeris Scythas : paupertas nostra velocior erit quam exercitus tuus, qui prædam tot na-

tionum vehit. Rursus, quum procul abesse nos credes, videbis in tuis castris; eadem velocitate et sequimur, et fugimus. Scytharum solitudines Græcis etiam proverbiis audio eludi; at nos deserta, et humano cultu vacua, magis quam urbes et opulentos agros sequimur.

« Proinde fortunam tuam pressis manibus tene : lubrica est, nec invita teneri potest. Salubre consilium sequens, quam præsens tempus, ostendit melius : impone felicitati tuæ frenos; facilius illam reges. Nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quæ manus et pennas tantum habet; quum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non sinit. Denique, si deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere : sin autem homo es, id quod es, semper esse te, cogita : stultum est eorum meminisse, propter quæ tui oblivisceris. Quibus bellum non intuleris, bonis amicis poteris uti : nam et firmissima est inter pares amicitia; et videntur pares, qui non fecerunt inter se periculum virium. Quos viceris, amicos tibi esse, cave credas : inter dominum et servum nulla amicitia est; etiam in pace belli tamen jura servantur.

« Jurando gratiam Scythas sancire, ne credideris; colendo fidem, jurant. Græcorum ista cautio est, qui acta consignant, et deos invocant; nos religionem in ipsa fide novimus : qui non reverentur homines, fallunt deos. Nec tibi amico opus est, de cujus benevolentia dubites. Ceterum nos et Asiæ et Europæ custodes habebis : Bactra, nisi dividat Tanais, contingimus; ultra Tanaim usque ad Thraciam colimus; Thraciæ Macedoniam conjunctam esse fama est : utrique imperio tuo finitimos,

hostes an amicos velis esse, considera.» Hæc barbarus.

IX. Contra rex fortuna sua, et consiliis eorum se usurum esse respondet; nam et fortunam, cui confidat, et consilium suadentium, ne quid temere et audacter faciat, secuturum; dimissisque legatis, in præparatas rates exercitum imposuit : in proris clypeatos locaverat, jussos in genua subsidere, quo tutiores essent adversus ictus sagittarum. Post hos, qui tormenta intenderent, stabant; et ab utroque latere, et a fronte circumdati armatis : reliqui, qui post tormenta constiterant, remigem lorica indutum scutorum testudine armati protegebant. Idem ordo in illis quoque ratibus, quæ equitem vehebant servatus est : major pars a puppe nantes equos loris trahebat; at illos, quos utres stramento repleti vehebant, objectæ rates tuebantur.

Ipse rex cum delectis primus ratem solvit, et in ripam dirigi jussit : cui Scythæ admotos ordines equitum in primo ripæ margine opponunt, ut ne applicari quidem terræ rates possent. Ceterum præter hanc speciem ripis præsidentis exercitus, ingens navigantes terror invaserat : namque cursum gubernatores, quum obliquo flumine impellerentur, regere non poterant; vacillantesque milites, et ne excuterentur solliciti, nautarum ministeria turbaverant. Ne tela quidem conati nixu vibrare poterant; quum prior standi sine periculo, quam hostem incessendi, cura esset : tormenta saluti fuerunt; quibus in confertos ac temere se offerentes haud frustra excussa sunt tela. Barbari quoque ingentem vim sagittarum infudere ratibus; vixque ullum fuit scutum, quod non pluribus simul spiculis perforaretur.

Jamque terræ rates applicabantur, quum acies clypeata consurgit, et hastas certo ictu, utpote libero nixu, mittit e ratibus; et ut territos recipientesque equos videre, alacres mutua adhortatione in terram desiliere. Turbatis acriter pedem inferre cœperunt: equitum deinde turmæ, quæ frenatos habebant equos, perfregere barbarorum aciem. Interim ceteri agmine dimicantium tecti aptavere se pugnæ. Ipse rex, quod vigoris, ægro adhuc corpore, deerat, animi firmitate supplebat: vox adhortantis non poterat audiri, nondum bene obducta cicatrice cervicis; sed dimicantem cuncti videbant. Itaque ipsi quidem ducum fungebantur officio; aliusque alium adhortati in hostem salutis immemores ruere cœperunt.

Tum vero non ora, non arma, non clamorem hostium barbari tolerare potuerunt; omnesque effusis habenis (namque equestris acies erat) capessunt fugam: quos rex, quanquam vexationem invalidi corporis pati non poterat, per LXXX tamen stadia insequi perseveravit. Jamque linquente animo suis præcepit, ut, donec lucis aliquid superesset, fugientium tergis inhærerent: ipse, exhaustis etiam animi viribus, in castra se recepit, reliquum substitit. Transierant jam Liberi patris terminos; quorum monumenta lapides erant crebris intervallis dispositi, arboresque proceræ, quarum stipites hedera contexerat. Sed Macedonas ira longius provexit; quippe media fere nocte in castra redierunt, multis interfectis, pluribus captis, equosque MDCCC abegere: ceciderunt autem Macedonum equites LX, pedites C fere; mille saucii fuerunt.

Hæc expeditio deficientem magna ex parte Asiam fama tam opportunæ victoriæ domuit: invictos Scy-

thas esse crediderant; quibus fractis nullam gentem Macedonum armis parem fore confitebantur. Itaque Sacæ misere legatos, qui pollicerentur, gentem imperata facturam. Moverat eos regis non virtus magis, quam clementia in devictos Scythas : quippe captivos omnes sine pretio remiserat, ut fidem faceret, sibi cum ferocissimis gentium de fortitudine, non de ira fuisse certamen.

Benigne igitur exceptis Sacarum legatis, comitem Excipinum dedit, admodum juvenem, ætatis flore conciliatum sibi; qui quum specie corporis æquaret Hephæstionem, ei lepore haud sane virili par non erat. Ipse, Cratero cum majore parte exercitus modicis itineribus sequi jusso, ad Maracanda urbem pervenit; ex qua Spitamenes, cognito ejus adventu, Bactra perfugerat. Itaque quatriduo rex longum itineris spatium emensus, pervenerat in eum locum, in quo, Menedemo duce, II millia peditum, et CCC equites amiserat : horum ossa tumulo contegi jussit, et inferias more patrio dedit. Jam Craterus, cum phalange subsequi jussus, ad regem pervenerat : itaque ut omnes, qui defecerant, pariter belli clade premerentur, copias dividit; urique agros, et interfici puberes jussit.

X. Sogdiana regio majori ex parte deserta est : octingenta fere stadia in latitudinem vastæ solitudines tenent. Ingens spatium rectæ regionis est, per quam amnis, *Polytimetum* vocant incolæ, fertur torrens : eum ripæ in tenuem alveum cogunt; deinde caverna accipit, et sub terram rapit. Cursus absconditi indicium est aquæ meantis sonus; quum ipsum solum, sub quo tantus amnis fluit, ne modico quidem resudet humore.

Ex captivis Sogdianorum ad regem xxx nobilissimi, corporum robore eximio, perducti erant; qui ut per interpretem cognoverunt, jussu regis ipsos ad supplicium trahi, carmen lætantium more canere, tripudiisque et lasciviori corporis motu gaudium quoddam animi ostentare cœperunt. Admiratus rex, tanta magnitudine animi oppetere mortem, revocari eos jussit, causam tam effusæ lætitiæ, quum supplicium ante oculos haberent, requirens. Illi, si ab alio occiderentur, tristes morituros fuisse, respondent; nunc a tanto rege, victore omnium gentium, majoribus suis redditos, honestam mortem, quam fortes viri voto quoque expeterent, carminibus sui moris lætitiaque celebrare. Tum rex : « Quæro itaque, inquit, an vivere velitis non inimici mihi, cujus beneficio victum estis? » Illi nunquam se inimicos ei; sed bello lacessitos, hostes fuisse respondent : si quis ipsos beneficio, quam injuria experiri maluisset, certaturos fuisse, ne vincerentur officio. Interrogantique, quo pignore fidem obligaturi essent, vitam, quam acciperent, pignori futuram esse dixerunt : reddituros, quandoque repetisset. Nec promissum fefellerunt : nam, qui remissi domos ierant, in fide continuere populares; quatuor, inter custodes corporis retenti, nulli Macedonum in regem caritate cesserunt. In Sogdianis Peucolao cum tribus millibus peditum (neque enim majori præsidio indigebat), relicto, Bactra pervenit : inde Bessum Ecbatana duci jussit, interfecto Dario pœnas capite persoluturum.

Iisdem fere diebus Ptolemæus et Menidas peditum tria millia, et equites mille adduxerunt mercede militaturos. Alexander quoque ex Lycia cum pari numero peditum,

et D equitibus venit : totidem e Syria Asclepiodorum sequebantur; Antipater Græcorum VIII millia, in queis D equites erant, miserat. Itaque exercitu aucto, ad ea, quæ defectione turbata erant, componenda processit, interfectisque consternationis auctoribus, quarto die ad flumen Oxum perventum est : hic, quia limum vehit, turbidus semper, et insalubris est potu. Itaque puteos miles cœperat fodere; nec tamen humo alte egesta exsistebat humor, quum in ipso tabernaculo regis conspectus est fons, quem, quia tarde notaverant, subito exstitisse finxerunt; rexque ipse credi voluit donum dei id fuisse.

Superatis deinde amnibus Ocho et Oxo, ad urbem Marginiam pervenit : circa eam VI oppidis condendis electa sedes est. Duo ad meridiem versa; quatuor, spectantia orientem, modicis inter se spatiis distabant, ne procul repetendum esset mutuum auxilium. Hæc omnia sita sunt in editis collibus : tum velut freni domitarum gentium; nunc originis suæ oblita serviunt, quibus imperaverunt. Et cetera quidem pacaverat rex.

XI. Una erat petra, quam Arimazes Sogdianus cum XXX millibus armatorum obtinebat, alimentis ante congestis, quæ tantæ multitudini vel per biennium suppeterent. Petra in altitudinem XXX eminet stadia; circumitu C et L complectitur : undique abscissa et abrupta, semita perangusta aditur. In medio altitudinis spatio habet specum, cujus os arctum et obscurum est; paulatim deinde ulteriora panduntur; ultima etiam altos recessus habent : fontes per totum fere specum manant; e quibus collatæ aquæ per prona montis flumen emittunt.

Rex, loci difficultate spectata, statuerat inde abire :

cupido deinde incessit animo, naturam quoque fatigandi. Prius tamen, quam fortunam obsidionis experiretur, Cophan (Artabazi hic filius erat) misit ad barbaros, qui suaderet, ut dederent rupem. Arimazes, loco fretus, superbe multa respondit : ad ultimum, an Alexander volare possit, interrogat. Quæ nunciata regi sic accendere animum, ut adhibitis, cum quibus consultare erat solitus, indicaret insolentiam barbari, eludentis ipsos, quia pennas non haberent : se autem proxima nocte effecturum, ut crederet Macedones etiam volare. « Trecentos, inquit, pernicissimos juvenes, ex suis quisque copiis, perducite ad me, qui per calles et pæne invias rupes domi pecora agere consueverint. »

Illi præstantes et levitate corporum et ardore animorum strenue adducunt; quos intuens rex : « Vobiscum, inquit, o juvenes, et mei æquales, urbium invictarum ante munimenta superavi; montium juga perenni nive obruta emensus sum; angustias Ciliciæ intravi; Indiæ sine lassitudine vim frigoris sum perpessus; et mei documenta vobis dedi, et vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident; cetera negligunt : nullæ vigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentis ad cacumen : nihil tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti. Experiendo, quæ ceteri desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen; quod quum ceperitis, candidis velis signum mihi dabitis : ego copiis admotis hostem in nos a vobis convertam. Præmium erit ei, qui primus occupaverit verticem, talenta x : uno minus accipiet, qui proximus

ei venerit; eademque ad decem homines servabitur portio : certum autem habeo, vos non tam liberalitatem intueri meam, quam voluntatem. »

His animis regem audierunt, ut jam cepisse verticem viderentur : dimissique ferreos cuneos, quos inter saxa defigerent, validosque funes parabant. Rex circumvectus petram, qua minime asper ac præruptus aditus videbatur, secunda vigilia, quod bene verteret, ingredi jubet. Illi, alimentis in biduum sumptis, gladiis modo atque hastis armati subire cœperunt. Ac primo pedibus ingressi sunt : deinde, ut in prærupta perventum est, alii manibus eminentia saxa complexi levavere semet, alii adjectis funium laqueis evasere, quum cuneos inter saxa defigerent, gradus subinde queis insisterent. Diem inter metum laboremque consumpserunt. Per aspera enixis puriora restabant, et crescere altitudo petræ videbatur : illa vero miserabilis erat facies, quum ii, quos instabilis gradus fefellerat, ex præcipiti devolverentur; mox eadem in se patienda alieni casus ostendebat exemplum.

Per has tamen difficultates enituntur in verticem montis : omnes fatigatione continuati laboris affecti; quidam mulctati parte membrorum : pariterque eos et nox et somnus oppressit. Stratis passim corporibus in inviis et in asperis saxorum, periculi instantis obliti, in lucem quieverunt : tandemque velut ex alto sopore excitati, occultas subjectasque ipsis valles rimantes, ignari, in qua parte petræ tanta vis hostium condita esset, fumum specus infra se ipsos evolutum notaverunt. Ex quo intellectum est, illam hostium latebram esse : itaque hastis imposuere, quod convenerat, signum; totoque e

numero duos et xxx in ascensu interiisse cognoscunt.

Rex, non cupidine magis potiundi loci, quam vicem eorum, quos ad tam manifestum periculum miserat, sollicitus, toto die cacumina montis intuens restitit; noctu demum, quum obscuritas conspectum oculorum ademisset, ad curandum corpus recessit. Postero die nondum satis clara luce primus vela, signum capti verticis, conspexit : sed ne falleretur acies, dubitare cogebat varietas cœli, nunc internitente lucis fulgore, nunc condito. Verum ut liquidior lux apparuit cœlo, dubitatio exempta est; vocatumque Cophan, per quem barbarorum animos tentaverat, mittit ad eos, qui moneret, nunc saltem salubrius consilium inirent : sin autem fiducia loci perseverarent, ostendi a tergo jussit, qui ceperant verticem.

Cophas admissus suadere cœpit Arimazi, petram tradere, gratiam regis inituro, si tantas res molientem in unius rupis obsidione hærere non coegisset : ille, ferocius superbiusque, quam antea locutus, abire Cophan jubet. At is prehensum manu barbarum rogat, ut secum extra specum prodeat : quo impetrato, juvenes in cacumine ostendit, ejusque superbiæ haud immerito illudens, pennas ait habere milites Alexandri. Jamque e Macedonum castris signorum concentus, et totius exercitus clamor audiebatur. Ea res, sicut pleraque belli vana et inania, barbaros ad deditionem traxit; quippe occupati metu, paucitatem eorum, qui a tergo erant, æstimare non poterant. Itaque Cophan (nam trepidantes reliquerat) strenue revocant; et cum eo xxx principes mittunt, qui petram tradant, et, ut incolumibus abire liceat, paciscantur.

Ille quanquam verebatur, ne, conspecta juvenum paucitate, deturbarent eos barbari, tamen, et fortunæ suæ confisus, et Arimazis superbiæ infensus, nullam se conditionem deditionis accipere respondit. Arimazes, desperatis magis quam perditis rebus, cum propinquis nobilissimisque gentis suæ descendit in castra : quos omnes verberibus affectos sub ipsis racidibus petræ crucibus jussit affigi. Multitudo dedititiorum incolis novarum urbium cum pecunia capta dono data est : Artabazus in petræ regionisque, quæ apposita esset ei, tutela relictus.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER OCTAVUS.

I. Alexander, majore fama quam gloria in ditionem redacta petra, quum propter vagum hostem spargendæ manus essent, in tres partes divisit exercitum. Hephæstionem uni, Cœnon alteri duces dederat : ipse ceteris præerat. Sed non eadem mens omnibus barbaris fuit : armis quidam subacti; plures ante certamen imperata fecerunt, quibus eorum, qui in defectione perseveraverant, urbes agrosque jussit attribui. At exsules Bactriani cum DCCC equitibus Massagetarum proximos vicos vastaverunt : ad quos coercendos Attinas, regionis ejus præfectus, CCC equites, insidiarum, quæ parabantur, ignarus, eduxit. Namque hostis in sylvis, quæ erant forte campo junctæ, armatum militem condidit, paucis propellentibus pecora, ut improvidum ad insidias præda

perduceret. Itaque incomposito agmine, solutisque ordinibus Attinas prædabundus sequebatur; quem prætergressum sylvam, qui in ea consederant, ex improviso adorti, cum omnibus interemerunt.

Celeriter ad Craterum hujus cladis fama perlata est; qui cum omni equitatu supervenit : et Massagetæ quidem jam refugerant; Dahæ mille oppressi sunt : quorum clade totius regionis finita defectio. Alexander quoque, Sogdianis rursus subactis, Maracanda repetit : ibi Peridas, quem ad Scythas super Bosporum colentes miserat, cum legatis gentis occurrit. Phrataphernes quoque, qui Chorasmiis præerat, Massagetis et Dahis regionum confinio adjunctus, miserat, qui facturum imperata pollicerentur. Scythæ petebant, ut regis sui filiam matrimonio sibi jungeret; si dedignaretur affinitatem, principes Macedonum cum primoribus suæ gentis connubio coire pateretur : ipsum quoque regem venturum ad eum pollicebantur. Utraque legatione benigne audita, Hephæstionem et Artabazum opperiens, stativa habuit; quibus adjunctis, in regionem, quæ appellatur Bazaria, pervenit.

Barbaræ opulentiæ in illis locis haud ulla sunt majora indicia, quam magnis nemoribus saltibusque nobilium ferarum greges clausi. Spatiosas ad hoc eligunt sylvas, crebris perennium aquarum fontibus amœnas : muris nemora cinguntur, turresque habent venantium receptacula. Quatuor continuis ætatibus intactum saltum fuisse constabat; quem Alexander cum toto exercitu ingressus, agitari undique feras jussit. Inter quas quum leo magnitudinis raræ ipsum regem invasurus incurreret,

forte Lysimachus, qui postea regnavit, proximus Alexandro, venabulum objicere feræ cœperat : quo rex repulso, et abire jusso, adjecit, tam a semet uno quam a Lysimacho leonem interfici posse. Lysimachus enim quondam quum venaretur in Syria, occiderat eximiæ magnitudinis feram solus : sed lævo humero usque ad ossa laceratus ad ultimum periculi pervenerat. Id ipsum exprobrans ei rex, fortius, quam locutus est, fecit; nam feram non excepit modo, sed etiam uno vulnere occidit. Fabulam quæ objectum leoni a rege Lysimachum temere vulgavit, ab eo casu, quem supra diximus, ortam esse crediderim.

Ceterum Macedones, quanquam prospero eventu defunctus erat Alexander, tamen scivere gentis suæ more, ne pedes venaretur, aut sine delectis principum amicorumque. Ille, IV millibus ferarum dejectis, in eodem saltu cum toto exercitu epulatus est.

Inde Maracanda reditum est; acceptaque ætatis excusatione ab Artabazo, provinciam ejus destinat Clito. Hic erat, qui apud Granicum amnem nudo capite regem dimicantem clypeo suo texit, et Rhœsacis manum capiti regis imminentem gladio amputavit : vetus Philippi miles, multisque bellicis operibus clarus. Hellanice, quæ Alexandrum educaverat, soror ejus, haud secus quam mater a rege diligebatur : ob has causas validissimam imperii partem fidei ejus tutelæque commisit.

Jamque iter parare in posterum jussus, solenni et tempestivo adhibetur convivio : in quo rex, quum multo incaluisset mero, immodicus æstimator sui, celebrare, quæ gesserat, cœpit; gravis etiam eorum auribus, qui sentiebant vera memorari. Silentium tamen habuere se-

niores, donec Philippi res orsus obterere, « nobilem apud Chæroneam victoriam sui operis fuisse jactavit; ademptamque sibi malignitate et invidia patris tantæ rei gloriam. Illum quidem, seditione inter Macedones milites et Græcos mercenarios orta, debilitatum vulnere, quod in ea consternatione acceperat, jacuisse, non alias quam simulatione mortis tutiorem; se corpus ejus protexisse clypeo suo, ruentesque in illum sua manu occisos. Quæ patrem nunquam æquo animo esse confessum, invitum filio debentem salutem suam : itaque post expeditionem, quam sine eo fecisset ipse in Illyrios, victorem scripsisse se patri, fusos fugatosque hostes; nec affuisse unquam Philippum. Laude dignos esse, non qui Samothracum initia viserent, quum Asiam uri vastarique oporteret, sed eos, qui magnitudine rerum fidem antecessissent. »

Hæc et his similia læti audiere juvenes; ingrata senioribus erant, maxime propter Philippum, sub quo diutius vixerant. Tum Clitus, ne ipse quidem satis sobrius, ad eos, qui infra ipsum cubabant, conversus, Euripidis retulit carmen, ita ut sonus magis quam sermo exaudiri posset a rege. Quo significabatur, male instituisse Græcos, quod tropæis regum duntaxat nomina inscriberentur; alieno enim sanguine partam gloriam intercipi. Itaque rex, quum suspicaretur malignius habitum esse sermonem, percontari proximos cœpit, quid ex Clito audissent. Et illis ad silentium obstinatis, Clitus paulatim majore voce Philippi acta bellaque in Græcia gesta commemorat, omnia præsentibus præferens.

Hinc inter juniores senesque orta contentio est : et

rex, velut patienter audiret, queis Clitus obterebat laudes ejus, ingentem iram conceperat. Ceterum quum animo videretur imperaturus, si finem procaciter orto sermoni Clitus imponeret, nihil eo remittente, magis exasperabatur. Jamque Clitus etiam Parmenionem defendere audebat, et Philippi de Atheniensibus victoriam Thebarum præferebat excidio, non vino modo, sed etiam animi prava contentione provectus. Ad ultimum : « Si moriendum, inquit, est pro te, Clitus est primus : at quum victoriæ arbitrium agis, præcipuum ferunt præmium, qui procacissime patris tui memoriæ illudunt. Sogdianam regionem mihi attribuis, toties rebellem, et non modo indomitam, sed quæ ne subigi quidem possit; mittor ad feras bestias præcipitia ingenia sortitas. Sed quæ ad me pertinent, transeo. Philippi milites spernis, oblitus, nisi hic Atharias senex juniores pugnam detrectantes revocasset, adhuc nos circa Halicarnassum hæsuros fuisse. Quomodo ergo Asiam etiam cum istis junioribus subjecisti? Verum est, ut opinor, quod avunculum tuum in Italia dixisse constat, ipsum in viros incidisse, te in feminas. »

Nihil ex omnibus inconsulte ac temere actis regem magis moverat, quam Parmenionis cum honore mentio illata : dolorem tamen rex pressit; contentus jussisse, ut convivio excederet. Nec quidquam aliud adjecit, quam forsitan eum, si diutius locutus foret, exprobraturum sibi fuisse vitam a semet ipso datam; hoc enim superbe sæpe jactasse. Atque illum cunctantem adhuc surgere, qui proximi ei cubuerant, injectis manibus jurgantes monentesque conabantur abducere. Clitus, quum abs-

traheretur, ad pristinam violentiam ira quoque adjecta, suo pectore tergum illius esse defensum; nunc postquam tanti meriti præteriit tempus, etiam memoriam invisam esse proclamat. Attali quoque cædem objiciebat, et ad ultimum, Jovis, quem patrem sibi Alexander assereret, oraculum eludens, veriora se regi, quam patrem ejus respondisse, dicebat.

Jam tantum iræ conceperat rex, quantum vix sobrius ferre potuisset : enimvero olim mero sensibus victis, ex lecto repente prosiluit. Attoniti amici, ne positis quidem, sed abjectis poculis, consurgunt, in eventum rei, quam tanto impetu acturus esset, intenti. Alexander, rapta lancea ex manibus armigeri, Clitum adhuc eadem linguæ intemperantia furentem percutere conatus, a Ptolemæo et Perdicca inhibetur. Medium complexi et obluctari perseverantem morabantur : Lysimachus et Leonnatus etiam lanceam abstulerant. Ille militum fidem implorans, comprehendi se a proximis amicorum, quod Dario nuper accidisset, exclamat; signumque tuba dari, ut ad regiam armati coirent, jubet. Tum vero Ptolemæus et Perdiccas, genibus advoluti, orant, ne in tam præcipiti ira perseveret, spatiumque potius animo det; omnia postero die justius exsecuturum. Sed clausæ erant aures, obstrepente ira. Itaque impotens animi percurrit in regiæ vestibulum, et, vigili excubanti hasta ablata, constitit in aditu, quo necesse erat iis, qui simul cœnaverant, egredi : abierant ceteri, Clitus ultimus sine lumine exibat. Quem rex, quisnam esset, interrogat. Eminebat etiam in voce sceleris, quod parabat, atrocitas : et ille, jam non suæ, sed regis iræ memor, Clitum

esse, et de convivio exire respondit. Hæc dicentis latus hasta transfixit, morientisque sanguine aspersus: «I nunc, inquit, ad Philippum, et Parmenionem, et Attalum.»

II. Male humanis ingeniis natura consuluit, quod plerumque non futura, sed transacta perpendimus : quippe rex, postquam ira mente decesserat, etiam ebrietate discussa, magnitudinem facinoris sera æstimatione perspexit. Videbat tunc immodica libertate abusum, sed alioqui egregium bello virum, et, nisi erubesceret fateri, servatorem sui, occisum. Detestabile carnificis ministerium occupaverat rex, verborum licentiam, quæ vino poterat imputari, nefanda cæde ultus. Manabat toto vestibulo cruor, paulo ante convivæ : vigiles attoniti et stupentibus similes procul stabant, liberioremque pœnitentiam solitudo excipiebat. Ergo hastam ex corpore jacentis evulsam retorsit in semet : jamque admoverat pectori, quum advolant vigiles, et repugnanti e manibus extorquent, allevatumque in tabernaculum deferunt.

Ille humi prostraverat corpus, gemitu ejulatuque miserabili tota personante regia : laniare deinde os unguibus, et circumstantes rogare, ne se tanto dedecori superstitem esse paterentur. In has preces tota nox exacta est; scrutantemque, num ira deorum ad tantum nefas actus esset, subit, anniversarium sacrificium Libero patri non esse redditum statuto tempore : itaque inter vinum et epulas cæde commissa, iram dei fuisse manifestam. Ceterum magis eo movebatur, quod omnium amicorum animos videbat attonitos; neminem cum ipso sociare sermonem postea ausurum : vivendum esse in solitudine velut feræ bestiæ, terrenti alias, alias timenti.

Prima deinde luce tabernaculo corpus, sicut adhuc cruentum erat, jussit inferri. Quo posito ante ipsum, lacrymis obortis: «Hanc, inquit, nutrici meæ gratiam retuli, cujus duo filii apud Miletum pro mea gloria occubuere mortem: hic frater, unicum orbitatis solatium, a me inter epulas occisus est. Quo nunc se conferet misera? omnibus ejus unus supersum, quem solum æquis oculis videre non poterit. Et ego servatorum meorum latro, revertar in patriam, ut ne dextram quidem nutrici sine memoria calamitatis ejus offerre possim?» Et quum finis lacrymis querelisque non fieret, jussu amicorum corpus ablatum est: rex triduum jacuit inclusus. Quem ut armigeri corporisque custodes ad moriendum obstinatum esse cognoverunt; universi in tabernaculum irrumpunt, diuque precibus ipsorum reluctatum ægre vicerunt, ut cibum caperet: quoque minus cædis puderet, jure interfectum Clitum Macedones decernunt, sepultura quoque prohibituri, ni rex humari jussisset.

Igitur decem diebus maxime ad confirmandum pudorem apud Maracanda consumptis, cum parte exercitus Hephæstionem in regionem Bactrianam misit, commeatus in hyemem paraturum. Quam Clito autem destinaverat provinciam, Amyntæ dedit. Ipse Xenippa pervenit: Scythiæ confinis est regio, habitaturque pluribus ac frequentibus vicis, quia ubertas terræ non indigenas modo detinet, sed etiam advenas invitat. Bactrianorum exsulum, qui ab Alexandro defecerant, receptaculum fuerat. Sed postquam regem adventare compertum est, pulsi ab incolis, II millia fere et ducenti congregantur. Omnes equites erant, etiam in pace latrociniis assueti: tum fe-

rocia ingenia non bellum modo, sed etiam veniæ desperatio efferaverat. Itaque ex improviso adorti Amyntam, prætorem Alexandri, diu anceps prœlium fecerant. Ad ultimum DCC suorum amissis, quorum CCC hostis cepit, dedere terga victoribus : haud sane inulti; quippe LXXX Macedonum interfecerunt, præterque eos CCC et L saucii facti sunt. Veniam tamen etiam post alteram defectionem impetraverunt. His in fidem acceptis, in regionem, quam Naura appellant, rex cum toto exercitu venit.

Satrapes erat Sysimithres duobus ex sua matre filiis genitis : quippe apud eos parentibus stupro coire cum liberis fas est : II millibus armatis popularibus, fauces regionis, qua in arctissimum cogitur, valido munimento sepserant : præterfluebat torrens amnis a tergo; petra claudebat : hanc manu perviam incolæ fecerant. Sed aditus specus accipit lucem; interiora nisi illato lumine obscura sunt : perpetuus cuniculus iter præbet in campos, ignotum nisi indigenis. At Alexander, quanquam angustias naturali situ munitas ac validas manu barbari tuebantur, tamen arietibus admotis munimenta, quæ manu adjuncta erant, concussit, fundisque et sagittis propugnantium plerosque dejecit; quos ubi dispersos fugavit, ruinas munimentorum supergressus, ad petram admovit exercitum. Ceterum interveniebat fluvius, coeuntibus aquis ex superiore fastigio in vallem; magnique operis videbatur, tam vastam voraginem explere. Cædi tamen arbores et saxa congeri jussit : ingensque barbaros pavor, rudes ad talia opera, concusserat, excitatam molem subito cernentes. Itaque rex, ad deditionem metu posse compelli ratus, Oxarten misit nationis ejusdem,

sed ditionis suæ, qui suaderet duci, ut traderet petram. Interim ad augendam formidinem et turres admovebantur, et excussa tormentis tela emicabant. Itaque verticem petræ, omni alio præsidio damnato petiverunt.

At Oxartes trepidum diffidentemque rebus suis Sysimithrem cœpit hortari, ut fidem quam vim Macedonum mallet experiri; neu moraretur festinationem victoris exercitus, in Indiam tendentis : cui quisquis semet offeret, in suum caput alienam cladem esse versurum. Et ipse quidem Sysimithres deditionem annuebat : ceterum mater eademque conjux, morituram se ante denuncians, quam in ullius veniret potestatem, barbari animum ad honestiora quam tutiora converterat; pudebatque, libertatis majus esse apud feminas quam apud viros pretium. Itaque, dimisso internuncio pacis, obsidionem ferre decreverat : sed quum hostis vires suasque pensaret, rursus muliebris consilii, quod præceps magis quam necessarium esse credebat, pœnitere eum cœpit : revocatoque strenue Oxarte, futurum se in regis potestate respondit; unum precatus, ne voluntatem et consilium matris suæ proderet, quo facilius venia illi quoque impetraretur. Præmissum igitur Oxarten cum matre liberisque et totius cognationis grege sequebatur, ne exspectato quidem fidei pignore, quod Oxartes promiserat. Rex, equite præmisso, qui reverti eos juberet, opperirique præsentiam ipsius, supervenit, et, victimis Minervæ ac Victoriæ cæsis, imperium Sysimithri restituit, spe majoris etiam provinciæ facta, si cum fide amicitiam ipsius coluisset. Duos illi juvenes patre tradente, secum militaturos sequi jussit; relicta deinde phalange,

ad subigendos, qui defecerant, cum equite processit.

Arduum et impeditum saxis iter primo utcunque tolerabant: mox equorum non ungulis modo attritis, sed corporibus etiam fatigatis, sequi plerique non poterant, et rarius subinde agmen fiebat, pudorem, ut fere fit, immodico labore vincente. Rex tamen, subinde equos mutans, sine intermissione fugientes insequebatur. Nobiles juvenes comitari eum soliti defecerant præter Philippum: Lysimachi erat frater, tum primum adultus, et, quod facile appareret, indolis raræ. Is pedes, incredibile dictu, per D stadia vectum regem comitatus est, sæpe equum suum offerente Lysimacho: nec tamen, ut digrederetur a rege, effici potuit, quum lorica indutus arma gestaret. Idem, quum perventum esset in saltum, in quo se barbari abdiderant, nobilem edidit pugnam; regemque cominus cum hoste dimicantem protexit. Sed postquam barbari in fugam effusi deseruere sylvas, animus, qui in ardore pugnæ corpus sustentaverat, liquit; subitoque ex omnibus membris profuso sudore, arboris proximæ stipiti se applicuit. Deinde ne illo quidem adminiculo sustinente, manibus regis exceptus est, inter quas collapsus exstinguitur. Mœstum regem alius haud levis dolor excepit. Erigyius inter claros duces fuerat; quem exstinctum esse paulo ante, quam reverteretur in castra, cognovit: utriusque funus omni apparatu atque honore celebratum est.

III. Dahas deinde statuerat petere: ibi namque Spitamenem esse cognoverat. Sed hanc quoque expeditionem, ut pleraque alia, fortuna, indulgendo ei nunquam fatigata, pro absente transegit. Spitamenes uxoris im-

modico amore flagrabat; quam, ægre fugam et nova subinde exsilia tolerantem, in omne discrimen comitem trahebat. Illa malis fatigata, identidem muliebres adhibere blanditias, ut tandem fugam sisteret, victorisque Alexandri clementiam expertus, placaret, quem effugere non posset. Tres adulti erant liberi ex eo geniti, quos quum pectori patris admovisset, ut saltem eorum misereri vellet, orabat; et quo efficaciores essent preces, haud procul erat Alexander. Ille, se prodi, non moneri ratus, et formæ profecto fiducia cupere eam quam primum dedi Alexandro, acinacem strinxit, percussurus uxorem, nisi prohibitus esset fratrum ejus occursu. Ceterum abire conspectu jubet, addito metu mortis, si se oculis ejus obtulisset: et ad desiderium levandum noctes inter pellices agere cœpit. Sed penitus hærens amor fastidio præsentium accensus est : itaque rursus, uni ei deditus, orare non destitit, ut tali consilio abstineret, patereturque sortem, quamcunque eis fortuna fecisset; sibi mortem deditione esse leviorem. At illa purgare se, quod, quæ utilia esse censebat, muliebriter forsitan, sed fida tamen mente suasisset; de cetero futuram in viri potestate. Spitamenes, simulato captus obsequio, de die convivium apparari jubet; vinoque et epulis gravis, semisomnus in cubiculum fertur. Quem ut alto et gravi somno sopitum esse sensit uxor, gladium, quem veste occultaverat, stringit, caputque ejus abscissum, cruore respersa, servo suo conscio facinoris tradit. Eodem comitante, sicut erat cruenta veste, in Macedonum castra pervenit, nunciarique Alexandro jubet, esse, quæ ex ipsa deberet cognoscere.

Ille protinus barbaram jussit admitti : quam ut aspersam cruore conspexit, ratus ad deplorandam contumeliam venisse, dicere, quæ vellet, jubet. At illa servum, quem stare in vestibulo jusserat, introduci desideravit, qui, quia caput Spitamenis veste tectum habebat, suspectus, scrutantibus, quid occuleret, ostendit. Confuderat oris exsanguis notas pallor, nec, quis esset, nosci satis poterat : ergo rex certior factus, humanum caput afferre eum, tabernaculo excessit; percontatusque, quid rei sit, illo profitente, cognoscit. Variæ hinc cogitationes invicem animum diversa agitantem commoverant. Meritum ingens in semet esse credebat, quod transfuga et proditor, tantis rebus, si vixisset, injecturus moram, interfectus esset : contra facinus ingens aversabatur, quum optime meritum de ipsa, communium parentem liberorum, per insidias interemisset. Vicit tamen gratiam meriti sceleris atrocitas, denunciarique jussit, ut excederet castris, neu licentiæ barbaræ exemplar in Græcorum mores et mitia ingenia transferret.

Dahæ, Spitamenis cæde comperta, Dataphernen, defectionis ejus participem, vinctum Alexandro seque dedunt. Ille, maxima præsentium curarum parte liberatus, convertit animum ad vindicandas injurias eorum, quibus a prætoribus suis avare ac superbe imperabatur. Ergo Phrataphernі Hyrcaniam et Mardos cum Tapuris tradidit, mandavitque, ut Phradaten, cui succedebat, ad se in custodiam mitteret. Arsami, Drangarum præfecto, substitutus est Stasanor. Arsaces in Mediam missus, ut Oxydates inde discederet. Babylonia, mortuo Mazæo, Deditameni subjecta est.

IV. His compositis, tertio mense ex hibernis movit exercitum, regionem, quæ *Gabaza* appellatur, aditurus. Primus dies quietum iter præbuit : proximus ei nondum quidem procellosus et tristis, obscurior tamen pristino, non sine crescentis mali damno præteriit. Tertio ab omni parte cœli emicare fulgura, et, nunc internitente luce, nunc condita, non oculos modo meantis exercitus, sed etiam animos terrere cœperunt. Erat prope continuus cœli fragor, et passim cadentium fulminum species visebatur, attonitisque auribus, stupens agmen nec progredi, nec consistere audebat. Tum repente imber grandinem incutiens torrentis modo effunditur, ac primo quidem armis suis tecti exceperant; sed jam nec retinere arma lubricæ et rigentes manus poterant, nec ipsi destinare, in quam regionem obverterent corpora, quum undique tempestatis violentia major, quam vitabatur, occurreret.

Ergo ordinibus solutis per totum saltum errabundum agmen ferebatur; multique, prius metu, quam labore defatigati, prostraverant humi corpora, quanquam imbrem vis frigoris concreto gelu astrinxerat. Alii se stipitibus arborum admoverant; id plurimis et adminiculum et suffugium erat. Nec fallebat ipsos morti locum eligere, quum immobiles vitalis calor linqueret : sed grata erat pigritia corporum fatigatis; nec recusabant exstingui quiescendo : quippe non vehemens modo, sed etiam pertinax vis mali insistebat; lucemque, naturale solatium, præter tempestatem, haud disparem nocti, sylvarum quoque umbra suppresserat.

Rex, unus tanti mali patiens, circumire milites, con-

trahere dispersos, allevare prostratos, ostendere procul evolutum ex tuguriis fumum, hortarique ut proxima quæque suffugia occuparent. Nec ulla res magis saluti fuit, quam quod multiplicato labore sufficientem malis, quibus ipsi cesserant, regem deserere erubescebant. Ceterum efficacior in adversis necessitas, quam ratio, frigoris remedium invenit : dolabris enim sylvas sternere aggressi, passim acervos struesque accenderunt. Continenti incendio ardere crederes saltum, et vix inter flammas agminibus relictum locum : hic calor stupentia membra commovit; paulatimque spiritus, quem continuerat rigor, meare libere cœpit. Excepere alios tecta barbarorum, quæ, in ultimo saltu abdita, necessitas investigaverat; alios castra, quæ in humido quidem, sed jam cœli mitescente sævitia, locaverunt. Mille militum atque lixarum calonumque pestis illa consumpsit.

Memoriæ proditum est, quosdam applicatos arborum truncis, et non solum viventibus, sed et inter se colloquentibus similes, esse conspectos; durante adhuc habitu, in quo mors quemque deprehenderat. Forte Macedo gregarius miles, seque et arma sustentans, tandem in castra pervenerat : quo viso, rex, quanquam ipse tunc maxime admoto igne refovebat artus, ex sella sua exsiluit, torpentemque militem, et vix compotem mentis, demptis armis, in sua sede jussit considere. Ille diu, nec ubi requiesceret, nec a quo esset exceptus, agnovit; tandem, recepto calore vitali, ut regiam sedem regemque vidit, territus surgit : quem intuens Alexander : « Ecquid intelligis, miles, inquit, quanto meliore sorte, quam Persæ, sub rege vivatis? illis enim in-

sella regis consedisse capitale foret; tibi saluti fuit. »

Postero die convocatis amicis copiarumque ducibus, pronunciari jussit, ipsum omnia, quæ amissa essent, redditurum; et promisso fides exstitit. Nam Sysimithres multa jumenta, et camelorum duo millia adduxit, pecoraque et armenta; quæ distributa pariter militem et damno et fame liberaverunt. Rex, gratiam sibi relatam a Sysimithre præfatus, sex dierum cocta cibaria ferre milites jussit, Sacas petens : totam hanc regionem depopulatus, xxx millia pecorum ex præda Sysimithri dono dat. Inde pervenit in regionem, cui Cohortanus, satrapes nobilis, præerat, qui se regis potestati fideique permisit : ille, imperio ei reddito, haud amplius, quam ut duo ex tribus filiis secum militarent, exegit. Satrapes etiam eum, qui penes ipsum relinquebatur, tradit.

Barbara opulentia convivium, quo regem accipiebat, instruxerat. Id quum multa comitate celebraret, introduci xxx nobiles virgines jussit : inter quas erat filia ipsius, Roxane nomine, eximia corporis specie, et decore habitus in barbaris raro. Quæ, quanquam inter electas processerat, omnium tamen oculos convertit in se, maxime regis, minus jam cupiditatibus suis imperantis inter obsequia fortunæ, contra quam non satis cauta mortalitas est. Itaque ille, qui uxorem Darii, qui duas filias virgines, quibus forma præter Roxanem comparari nulla poterat, haud alio animo quam parentis aspexerat, tunc in amorem virgunculæ, si regiæ stirpi comparetur, ignobilis, ita effusus est, ut diceret, ad stabiliendum regnum pertinere, Persas et Macedones connubio jungi; hoc uno modo et pudorem victis, et superbiam victoribus de-

trahi posse : Achillem quoque, a quo genus ipse duceret, cum captiva coisse; ne inferri nefas arbitrarentur, ita matrimonii jure velle jungi.

Insperato gaudio lætus pater sermonem ejus excepit: et rex, medio cupiditatis ardore, jussit afferri patrio more panem; hoc erat apud Macedones sanctissimum coeuntium pignus, quem divisum gladio uterque libabat. Credo eos, qui gentis mores condiderunt, parco et parabili victu ostendere voluisse jungentibus opes, quantulo contenti esse deberent. Hoc modo rex Asiæ et Europæ introductam inter convivales ludos matrimonio sibi adjunxit, e captiva geniturus, qui victoribus imperaret. Pudebat amicos super vinum et epulas socerum ex deditis esse electum : sed, post Cliti cædem libertate sublata, vultu, qui maxime servit, assentiebantur.

V. Ceterum Indiam et inde Oceanum petiturus, ne quid a tergo, quod destinata impedire posset, moveretur, ex omnibus provinciis xxx millia juniorum legi jussit, et ad se armata perduci, obsides simul habiturus et milites. Craterum autem ad persequendos Haustanen et Catenen, qui ab ipso defecerant, misit : quorum Haustanes captus est, Catenes in prœlio occisus. Polypercon quoque regionem, quæ Bubacene appellatur, in ditionem redegit. Itaque omnibus compositis, cogitationes in bellum indicum vertit. Dives regio habebatur non auro modo, sed gemmis quoque margaritisque, ad luxum magis quam ad magnificentiam exculta. Clypei militares auro et ebore fulgere dicebantur : itaque, necubi vinceretur, quum ceteris præstaret, scutis argenteas laminas, equis frenos aureos addidit; loricas quoque alias

auro, alias argento adornavit : cxx millia armatorum erant, quæ regem ad id bellum sequebantur.

Jamque omnibus præparatis, quod olim prava mente conceperat, tunc esse maturum ratus, quonam modo cœlestes honores usurparet, cœpit agitare. Jovis filium non dici tantum se, sed etiam credi volebat, tanquam perinde animis imperare posset, ac linguis. Itaque more Persarum Macedones venerabundos ipsum salutare, prosternentes humi corpora. Non deerat talia concupiscenti perniciosa adulatio, perpetuum malum regum, quorum opes sæpius assentatio, quam hostis, evertit. Nec Macedonum hæc erat culpa (nemo enim illorum quidquam ex patrio more labare sustinuit), sed Græcorum, qui professionem honestarum artium malis corruperant moribus.

Agis quidam Argivus, pessimorum carminum post Chœrilum conditor, et ex Sicilia Cleo (hic quidem non ingenii solum, sed etiam nationis vitio adulator), et cetera urbium suarum purgamenta, quæ propinquis etiam maximorumque exercituum ducibus a rege præferebantur : hi tum cœlum illi aperiebant, Herculemque et Patrem Liberum, et cum Polluce Castorem novo numini cessuros esse jactabant. Igitur festo die omni opulentia convivium exornari jubet, cui non Macedones modo et Græci principes amicorum, sed etiam nobiles adhiberentur : cum quibus quum discubuisset rex, paulisper epulatus, convivio egreditur.

Cleo, sicut præparaverat, sermonem cum admiratione laudum ejus instituit; merita deinde percensuit, quibus uno modo referri gratiam posse, si, quem intelligerent

deum esse, confiterentur, exigua thuris impensa tanta beneficia pensaturi. Persas quidem non pie solum, sed etiam prudenter reges suos inter deos colere : majestatem enim imperii salutis esse tutelam. Nec Herculem quidem et Patrem Liberum prius dicatos deos, quam vicissent secum viventium invidiam : tantumdem quoque posteros credere, quantum præsens ætas spopondisset. Quod si ceteri dubitent, semetipsum, quum rex iniisset convivium, prostraturum humi corpus; debere idem facere ceteros, et in primis sapientia præditos : ab illis enim cultus in regem esse prodendum exemplum.

Haud perplexe in Callisthenem dirigebatur oratio; gravitas viri et prompta libertas invisa erat regi, quasi solus Macedones paratos ad tale obsequium moraretur. Is tum, silentio facto, unum illum intuentibus ceteris : « Si rex, inquit, sermoni tuo affuisset, nullius profecto vox responsuri tibi desideraretur; ipse enim peteret, ne in peregrinos ritus degenerare se cogeres, neu rebus felicissime gestis invidiam tali adulatione contraheres. Sed quoniam abest, ego tibi pro illo respondeo : nullum esse eumdem et diuturnum et præcocem fructum; cœlestesque honores non dare te regi, sed auferre : intervallo enim opus est, ut credatur deus, semperque hanc gratiam magnis viris posteri reddunt. Ego autem seram immortalitatem precor regi, ut vita diuturna sit, et æterna majestas. Hominem consequitur aliquando, nunquam comitatur divinitas. Herculem modo et Patrem Liberum consecratæ immortalitatis exempla referebas. Credisne, illos unius convivii decreto deos factos? prius ab oculis mortalium amolita natura est, quam in cœlum fama

perveheret. Scilicet ego et tu, Cleo, deos facimus! a nobis divinitatis suæ auctoritatem accepturus est rex! potentiam tuam experiri libet: fac aliquem regem, si deum potes facere; facilius est cœlum dare, quam imperium. Dii propitii sine invidia, quæ Cleo dixit, audierint, eodemque cursu, quo fluxere res, ire patiantur; nostris moribus velint nos esse contentos. Non pudet patriæ, nec desidero ad quem modum rex mihi colendus sit, discere; quos equidem victores esse confiteor, si ab illis leges, queis vivamus, accipimus.»

Æquis auribus Callisthenes veluti vindex publicæ libertatis audiebatur: expresserat non assensionem modo, sed etiam vocem, seniorum præcipue, quibus gravis erat inveterati moris externa mutatio. Nec quidquam eorum, quæ invicem jactata erant, rex ignorabat; quum post aulæam, quæ lectos obduxerat, staret. Igitur ad Agin et Cleonem misit, ut sermone finito barbaros tantum, quum intrasset, procumbere suo more paterentur: et paulo post, quasi potiora quædam egisset, convivium repetit. Quem venerantibus Persis, Polypercon, qui cubabat super regem, unum ex iis mento contingentem humum per ludibrium cœpit hortari, ut vehementius id quateret ad terram; elicuitque iram Alexandri, quam olim animo capere non poterat. Itaque rex: «Tu autem, inquit, non veneraberis me? An tibi uni digni videmur esse ludibrio?» Ille nec regem ludibrio, nec se contemptu dignum esse respondit. Tum detractum cum lecto rex præcipitat in terram; et quum is pronus corruisset: «Videsne, inquit, idem te fecisse, quod in alio paulo ante ridebas?» Et tradi eo in custodiam jusso, convivium sol-

vit. Polyperconti quidem postea, castigato diu, ignovit.

VI. In Callisthenem, olim contumaciæ suspectum, pervicacioris iræ fuit, cujus explendæ matura obvenit occasio. Mos erat, ut supra dictum est, principibus Macedonum, adultos liberos regibus tradere ad munia, haud multum servilibus ministeriis abhorrentia. Excubabant servatis noctium vicibus proximi foribus ædis, in qua rex acquiescebat; per hos pellices introducebantur alio aditu, quam quem armati obsidebant. Iidem acceptos ab agasonibus equos, quum rex ascensurus esset, admovebant; comitabanturque et venantem, et in prœliis, omnibus artibus studiorum liberalium exculti. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cum rege : castigandi eos verberibus nullius potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum præfectorumque apud Macedonas fuit : hinc habuere posteri reges, quorum stirpibus post multas ætates Romani opes ademerunt.

Igitur Hermolaus, puer nobilis ex regia cohorte, quum aprum telo occupasset, quem rex ferire destinaverat, jussu ejus verberibus affectus est; quam ignominiam ægre ferens, deflere apud Sostratum cœpit. Ex eadem cohorte erat Sostratus, amore ejus ardens : qui quum laceratum corpus, in quo deperibat, intueretur, forsitan olim ob aliam quoque causam regi infestus, juvenem, sua sponte jam motum, data fide acceptaque perpulit, ut occidendi regem consilium secum iniret. Nec puerili impetu rem exsecuti sunt : quippe solerter legerunt, quos in societatem sceleris adsciscerent : Nicostratum, Antipatrum, Asclepiodorumque, et Philotam placuit assumi;

per hos adjecti sunt Anticles, Elaptonius et Epimenes. Ceterum agendæ rei haud sane facilis patebat via : opus erat eadem omnes conjuratos nocte excubare, ne ab expertibus consilii impedirentur; forte autem alius alia nocte excubabat. Itaque in permutandis stationum vicibus, ceteroque apparatu exsequendæ rei, triginta et duo dies absumpti sunt.

Aderat nox, qua conjurati excubare debebant, mutua fide læti, cujus documentum tot dies fuerant : neminem metus spesve mutaverat; tanta omnibus vel in regem ira, vel fides inter ipsos fuit! Stabant igitur ad fores ædis ejus, in qua rex vescebatur, ut convivio egressum in cubiculum deducerent. Sed fortuna ipsius, simulque epulantium comitas provexit omnes ad largius vinum; ludi etiam convivales extraxere tempus, nunc lætis conjuratis, quod sopitum agressuri essent, nunc sollicitis, ne in lucem convivium extraheretur : quippe alios in stationem oportebat prima luce succedere; ipsorum post VII dies reditura vice : nec sperare poterant in illud tempus omnibus duraturam fidem.

Ceterum quum jam lux appeteret, et convivium solvitur, et conjurati exceperunt regem, læti occasionem exsequendi sceleris admotam; quum mulier attonitæ, ut creditum est, mentis, conversari in regia solita, quia instinctu videbatur futura prædicere, non occurrit modo abeunti, sed etiam semet objecit; vultuque et oculis motum præferens animi, ut rediret in convivium monuit : et ille per ludum, bene deos suadere respondit; revocatisque amicis in horam diei ferme secundam convivii tempus extraxit.

Jam alii ex cohorte in stationem successerant, ante cubiculi fores excubituri; adhuc tamen conjurati stabant, vice officii sui expleta : adeo pertinax spes est humanæ mentis, quam ingentes concupiscentiæ devorant. Rex benignius quam alias allocutus, discedere eos ad curanda corpora, quoniam tota nocte perstitissent, jubet. Data sunt singulis quinquaginta sestertia, collaudatique, quod, etiam aliis tradita vice, tamen excubare perseverassent. Illi tanta spe destituti domos abeunt; et ceteri quidem exspectabant stationis suæ noctem : Epimenes, sive comitate regis, qua ipsum inter conjuratos exceperat, repente mutatus, sive quia cœptis deos obstare credebat, fratri suo Eurylocho, quem antea expertem esse consilii voluerat, quid pararetur, aperit. Omnibus Philotæ supplicium in oculis erat. Itaque protinus injicit fratri manum, et in regiam pervenit : excitatisque custodibus corporis, ad salutem regis pertinere, quæ afferret, affirmat.

Et tempus, quo venerant, et vultus haud sane securi animi index, et mœstitia e duobus alterius, Ptolemæum ac Leonnatum excubantes ad cubiculi limen excitaverunt : itaque, apertis foribus et lumine illato, sopitum mero ac somno excitant regem. Ille paulatim mente collecta, quid afferant, interrogat. Nec contatus Eurylochus, non ex toto domum suam aversari deos, dixit, quia frater ipsius, quanquam impium facinus ausus foret, tamen et pœnitentiam ejus ageret, et per se potissimum profiteretur indicium : in eam ipsam noctem, quæ decederet, insidias comparatas fuisse : auctores scelesti consilii esse, quos minime crederet rex.

Tum Epimenes cuncta ordine, consciorumque nomina exponit. Callisthenem non ut participem facinoris nominatum esse constabat; sed solitum puerorum sermonibus vituperantium criminantiumque regem faciles aures præbere. Quidam adjiciunt, quum Hermolaus apud eum quoque verberatum se a rege quereretur, dixisse Callisthenem, meminisse debere eos jam viros esse : idque an ad consolandam patientiam verberum, an ad incitandum juvenum dolorem dictum esset, in ambiguo fuisse. Rex, animi corporisque sopore discusso, quum tanti periculi, quod evaserat, imago oculis oberraret, Eurylochum L talentis et cujusdam Tyridatis opulenti bonis donat protenus; fratremque, antequam pro salute ejus precaretur, restituit. Sceleris autem auctores, interque eos Callisthenem, vinctos asservari jubet : quibus in regiam adductis, toto die et nocte proxima, mero ac vigiliis gravis, acquievit. Postero autem frequens consilium adhibuit, cui patres propinquique eorum, de quibus agebatur, intererant, ne de sua quidem salute securi : quippe Macedonum more perire debebant, omnium devotis capitibus, qui sanguine contigissent eos. Rex introduci conjuratos præter Callisthenem jussit : atque, quæ agitaverant, sine cunctatione confessi sunt. Increpantibus deinde universis eos, ipse rex, quo suo merito tantum in semet cogitassent facinus, interrogat.

VII. Stupentibus ceteris, Hermolaus : « Nos vero, inquit, quoniam, quasi nescias, quæris, occidendi te consilium inivimus, qui non ut ingenuis imperare cœpisti, sed quasi in mancipia dominaris. » Primus ex omnibus pater ipsius Sopolis, parricidam etiam paren-

tis sui clamitans esse, consurgit, et ad os manu objecta, scelere et malis insanientem ultra negat audiendum. Rex, inhibito patre, dicere Hermolaum jubet, quæ ex magistro didicisset Callisthene.

Et Hermolaus : « Utor, inquit, beneficio tuo, et dico, quæ nostris malis didici. Quota pars Macedonum sævitiæ tuæ superest? quotusquisque non e vilissimo sanguine? Attalus, et Philotas, et Parmenio, et Lyncestes Alexander, et Clitus, quantum ad hostes pertinet, vivunt; stant in acie, te clypeis suis protegunt, et pro gloria tua, pro victoria vulnera accipiunt : quibus tu egregiam gratiam retulisti. Alius mensam tuam sanguine suo aspersit; alius ne simplici quidem morte defunctus est : duces exercituum tuorum in equuleum impositi, Persis, quos vicerant, fuere spectaculo. Parmenio, indicta causa, trucidatus est, per quem Attalum occideras. Invicem enim miserorum uteris manibus ad expetenda supplicia : et, quos paulo ante ministros cædis habuisti, subito ab aliis jubes trucidari. »

Obstrepunt subinde cuncti Hermolao : pater supremum strinxerat ferrum, percussurus haud dubie, ni inhibitus esset a rege : quippe Hermolaum dicere jussit, petiitque, ut causas supplicii augentem patienter audirent.

Ægre ergo coercitis, rursus Hermolaus : «Quam liberaliter, inquit, pueris, rudibus ad dicendum, agere permittis! at Callisthenis vox carcere inclusa est, quia solus potest dicere. Cur enim non producitur, quum etiam confessi audiuntur? nempe quia liberam vocem innocentis audire metuis, ac ne vultum quidem pateris. At-

qui nihil eum fecisse contendo : sunt hic, qui mecum rem pulcherrimam cogitaverunt; nemo est, qui conscium fuisse nobis Callisthenem dicat, quum morti olim destinatus sit a justissimo et patientissimo rege. Hæc ergo sunt Macedonum præmia, quorum ut supervacuo et sordido abuteris sanguine! At tibi xxx millia mulorum captivum aurum vehunt, quum milites nihil domum præter gratuitas cicatrices relaturi sint. Quæ tamen omnia tolerare potuimus, antequam nos barbaris dederes, et, novo more, victores sub jugum mitteres. Persarum te vestis et disciplína delectat : patrios mores exosus es. Persarum ergo, non Macedonum regem occidere voluimus; et te transfugam belli jure persequimur. Tu Macedonas voluisti genua tibi ponere, venerarique te, ut deum : tu Philippum patrem aversaris; et, si quis deorum ante Jovem haberetur, fastidires etiam Jovem. Miraris, si liberi homines superbiam tuam ferre non possumus? Quid speramus ex te, quibus aut insontibus moriendum est, aut, quod tristius morte est, in servitute vivendum? Tu quidem, si emendari potes, multum mihi debes : ex me enim scire cœpisti, quod ingenui homines ferre non possunt. De cetero parce his, quorum orbam senectutem suppliciis ne oneraveris : nos jube duci, ut, quod ex tua morte petieramus, consequamur ex nostra. » Hæc Hermolaus.

VIII. At rex : «Quam falsa sint, inquit, quæ iste tradita a magistro suo dixit, patientia mea ostendet. Confessum enim ultimum facinus, tamen, ut vos quoque, non solum ipse, audiretis, expressi; non imprudens, quum permisissem huic latroni dicere, usurum eum

rabie, qua compulsus est, ut me, quem parentis loco colere deberet, vellet occidere. Nuper, quum procacius se in venatione gessisset, more patrio et ab antiquissimis Macedoniæ regibus usurpato, eum castigari jussi : hoc et oportet fieri; et, ut a tutoribus pupilli, a maritis uxores, servis quoque pueros hujus ætatis verberare concedimus. Hæc est sævitia in ipsum mea, quam impia cæde voluit ulcisci : nam in ceteros, qui mihi permittunt uti ingenio meo, quam mitis sim, non ignoratis; et commemorare supervacuum est. Hermolao parricidarum supplicia non probari, quum eadem ipse meruerit, minime hercule admiror : nam quum Parmenionem et Philotam laudat, suæ servit causæ. Lyncesten vero Alexandrum, bis insidiatum capiti meo, a duobus indicibus liberavi : rursus convictum per biennium tamen distuli; donec vos postularetis, ut tandem debito supplicio scelus lueret. Attalum, antequam rex essem, hostem meo capiti fuisse meministis. Clitus utinam non coegisset me sibi irasci! cujus temerariam linguam, probra dicentem mihi et vobis, diutius tuli, quam ille eadem me dicentem tulisset.

« Regum ducumque clementia non in ipsorum modo, sed etiam in illorum, qui parent, ingeniis sita est. Obsequio mitigantur imperia : ubi vero reverentia excessit animis, et summa imis confundimus, vi opus est, ut vim repellamus. Sed quid ego mirer, istum crudelitatem mihi objecisse, qui avaritiam exprobrare ausus sit? Nolo singulos vestrum excitare, ne invisam liberalitatem meam faciam, si pudori vestro gravem fecero. Totum exercitum aspicite : qui paulo ante nihil præter arma

habebat, nunc argenteis cubat lectis; mensas auro onerant; greges servorum ducunt : spolia de hostibus sustinere non possunt.

« At enim Persæ, quos vicimus, in magno honore sunt apud me! Equidem moderationis meæ certissimum indicium est, quod ne victis quidem superbe impero : veni enim in Asiam, non ut funditus everterem gentes, nec ut dimidiam partem terrarum solitudinem facerem, sed ut illos quoque, quos bello subegissem, victoriæ meæ non pœniteret. Itaque militant vobiscum, pro imperio vestro sanguinem fundunt, qui superbe habiti rebellassent. Non est diuturna possessio, in quam gladio inducimur; beneficiorum gratia sempiterna est. Si habere Asiam, non transire volumus, cum his communicanda est nostra clementia : horum fides stabile et æternum faciet imperium. Et sane plus habemus, quam capimus : insatiabilis autem avaritiæ est, adhuc implere velle, quod jam circumfluit.

« Verum tamen eorum mores in Macedonas transfundo! In multis enim gentibus esse video, quæ non erubescamus imitari : nec aliter tantum imperium apte regi potest, quam ut quædam et tradamus illis, et ab iisdem discamus. Illud pæne dignum risu fuit, quod Hermolaus postulabat a me, ut aversarer Jovem, cujus oraculo agnoscor. An etiam, quid dii respondeant, in mea potestate est? Obtulit nomen filii mihi : recipere ipsis rebus, quas agimus, haud alienum fuit. Utinam Indi quoque deum esse me credant! fama enim bella constant, et sæpe etiam, quod falso creditum est, veri vicem obtinuit.

« An me luxuriæ indulgentem putatis arma vestra auro argentoque adornasse? Assuetis nihil vilius hac videre materia volui ostendere, Macedonas, invictos ceteris, nec auro quidem vinci. Oculos ergo primum eorum sordida omnia et humilia spectantium capiam; et docebo, nos non auri aut argenti cupidos, sed orbem terrarum subacturos venisse. Quam gloriam tu parricida intercipere voluisti, et Macedonas, rege adempto, devictis gentibus dedere.

« At nunc mones me, ut vestris parentibus parcam! Non oportebat quidem vos scire, quid de his statuissem, quo tristiores periretis, si qua vobis parentum memoria et cura est: sed olim istum morem occidendi cum scelestis insontes propinquos parentesque solvi; et profiteor, in eodem honore futuros omnes eos, in quo fuerunt. Nam tuum Callisthenem, cui uni vir videris, quia latro es, scio, cur produci velis; ut coram his probra, quæ modo in me jecisti (modo audisti), illius quoque ore referantur: quem, si Macedo esset, tecum introduxissem, dignissimum te discipulo magistrum: nunc Olynthio non idem juris est. »

Post hæc consilium dimisit, tradique damnatos hominibus, qui ex eadem cohorte erant, jussit. Illi, ut fidem suam sævitia regi approbarent, excruciatos necaverunt. Callisthenes quoque tortus interiit, initi consilii in caput regis innoxius, sed haudquaquam aulæ et assentantium accommodatus ingenio. Itaque nullius cædes majorem apud Græcos Alexandro excitavit invidiam, quod præditum optimis moribus artibusque, a quo revocatus ad vitam erat, quum interfecto Clito mori perseveraret,

non tantum occiderit, sed etiam torserit, indicta quidem causa : quam crudelitatem sera pœnitentia consecuta est.

IX. Sed ne otium, serendis rumoribus natum, aleret, in Indiam movit, semper bello, quam post victoriam, clarior. India tota ferme spectat orientem, minus in latitudinem quam recta regione spatiosa. Quæ austrum accipiunt, in altius terræ fastigium excedunt; plana sunt cetera, multisque inclytis amnibus, Caucaso monte ortis, placidum per campos iter præbent. Indus gelidior est quam ceteri; aquas vehit, a colore maris haud multum abhorrentes. Ganges amnis, ab ortu eximius, ad meridianam regionem decurrit, et magnorum montium juga recto alveo stringit. Inde eum objectæ rupes inclinant ad orientem : utque rubro mari accipitur, findens ripas, multas arbores cum magna soli parte exsorbet; saxis quoque impeditus crebro reverberatur : ubi mollius solum reperit, stagnat, insulasque molitur. Acesines eum auget. Ganges decursurum in mare intercipit; magnoque motu amnis uterque colliditur : quippe Ganges asperum os influenti objicit; nec repercussæ aquæ cedunt.

Dyardanes minus celeber auditu est, quia per ultima Indiæ currit : ceterum, non crocodilos modo, uti Nilus, sed etiam delphines, ignotasque aliis gentibus belluas alit. Erymanthus, crebris flexibus subinde curvatus, ab accolis rigantibus carpitur : ea causa est, cur tenues reliquias jam sine nomine in mare emittat. Multis præter hos amnibus tota regio dividitur, sed ignobilibus, quia non adeo interfluunt. Ceterum, quæ propiora sunt mari, aquilones maxime deurunt : ii cohibiti jugis mon-

tium, ad interiora non penetrant, ita alendis frugibus mitia. Sed adeo in illa plaga mundus statas temporum vices mutat, ut, quum alia fervore solis exæstuant, Indiam nives obruant, rursusque ubi cetera rigent, illic intolerandus æstus existat; nec cur, ulli se naturæ causa ingessit. Mare certe, quo alluitur, ne colore quidem abhorret a ceteris : ab Erythra rege inditum est nomen, propter quod ignari rubere aquas credunt.

Terra lini ferax; inde plerisque sunt vestes. Libri arborum teneri, haud secus quam chartæ, litterarum notas capiunt. Aves ad imitandum humanæ vocis sonum dociles sunt; animalia inusitata ceteris gentibus, nisi invecta : eadem terra et rhinocerotas alit, non generat. Elephantorum major est vis, quam quos in Africa domitant, et viribus magnitudo respondet. Aurum flumina vehunt, quæ leni modicoque lapsu segnes aquas ducunt. Gemmas margaritasque mare litoribus infundit : neque alia illis major opulentiæ causa est, utique postquam vitiorum commercium vulgavere in exteras gentes; quippe æstimantur purgamenta æstuantis freti pretio, quod libido constituit.

Ingenia hominum, sicut ubique, apud illos locorum quoque situs format. Corpora usque pedes carbaso velant; soleis pedes, capita linteis vinciunt : lapilli ex auribus pendent; brachia quoque et lacertos auro colunt, quibus inter populares aut nobilitas, aut opes eminent. Capillum pectunt sæpius, quam tondent : mentum semper intonsum est; reliquam oris cutem ad speciem levitatis exæquant. Regum tamen luxuria, quam ipsi magnificentiam appellant, supra omnium gentium vitia.

Quum rex sane in publico conspici patitur, thuribula argentea ministri ferunt, totumque iter, per quod ferri destinavit, odoribus complent. Aurea lectica margaritis circumpendentibus recubat : distincta sunt auro et purpura carbasa, quæ indutus est : lecticam sequuntur armati corporisque custodes; inter quos ramis aves pendent, quas cantu seriis rebus obstrepere docuerunt. Regia auratas columnas habet : totas eas vitis auro cælata percurrit; aviumque, quarum visu maxime gaudent, argenteæ effigies opera distinguunt. Regia adeuntibus patet, quum capillum pectit atque ornat : tunc responsa legationibus, tunc jura popularibus reddit. Demptis soleis, odoribus illinuntur pedes. Venatus maximus labor est, inclusa vivario animalia inter vota cantusque pellicum figere : binum cubitorum sagittæ sunt, quas emittunt majore nixu, quam effectu; quippe telum, cujus in levitate vis omnis est, inhabili pondere oneratur. Breviora itinera equo conficit : longior ubi expeditio est, elephanti vehunt currum; et tantarum belluarum corpora tota contegunt auro. Ac ne quid perditis moribus desit, lecticis aureis pellicum longus ordo sequitur : separatum a reginæ ordine agmen est, æquatque luxuria. Feminæ epulas parant; ab iisdem vinum ministratur, cujus omnibus Indis largus est usus. Regem mero somnoque sopitum in cubiculum pellices referunt, patrio carmine noctium invocantes deos.

Quis credat, inter hæc vitia curam esse sapientiæ? Unum agreste et horridum genus est, quos sapientes vocant. Apud hos occupare fati diem pulchrum; et vivos se cremari jubent, quibus aut segnis ætas, aut incom-

moda valetudo est : exspectatam mortem pro dedecore vitæ habent; nec ullus corporibus, quæ senectus solvit, honos redditur : inquinari putant ignem, nisi qui spirantes recipit. Illi, qui in urbibus publicis moribus degunt, siderum motus scite spectare dicuntur, et futura prædicere; nec quemquam admovere leti diem credunt, cui exspectare interrito liceat.

Deos putant, quidquid colere cœperunt; arbores maxime, quas violare capitale est. Menses in quinos denos descripserunt dies; anni plena spatia servant. Lunæ cursu notant tempora, non, ut plerique, quum orbem sidus implevit, sed quum se curvare cœpit in cornua. Et idcirco breviores habent menses, qui spatium eorum ad hunc lunæ modum dirigunt. Multa et alia traduntur, quibus morari ordinem rerum, haud sane operæ videbatur.

X. Igitur Alexandro, fines Indiæ ingresso, gentium suarum reguli occurrerunt, imperata facturi, illum tertium Jove genitum ad ipsos pervenisse memorantes : Patrem Liberum atque Herculem fama cognitos esse : ipsum coram adesse cernique. Rex benigne exceptos sequi jussit, iisdem itinerum ducibus usurus. Ceterum, quum amplius nemo occurreret, Hephæstionem et Perdiccam cum copiarum parte præmisit ad subigendos, qui aversarentur imperium : jussitque ad flumen Indum procedere, et navigia facere, queis in ulteriora transportari posset exercitus. Illi, quia plura flumina superanda erant, sic junxere naves, ut solutæ plaustris vehi possent, rursusque conjungi. Post se Cratero cum phalange jusso sequi, equitatum ac levem armaturam eduxit : eos-

que, qui occurrerant, levi prœlio in urbem proximam compulit. Jam supervenerat Craterus : itaque, ut principio terrorem incuteret genti, nondum arma Macedonum expertæ, præcipit ne cui parceretur, munimentis urbis, quam obsidebat, incensis. Ceterum, dum obequitabat mœnibus, sagitta ictus est : cepit tamen oppidum, et, omnibus incolis ejus trucidatis, etiam in tecta sævitum est.

Inde, domita ignobili gente, ad Nysam urbem pervenit. Forte castris ante mœnia ipsa in sylvestri loco positis, nocturnum frigus vehementius, quam alias, horrore corpora affecit, opportunumque remedium ignis oblatum est. Cæsis quippe sylvis, flammam excitaverunt, quæ igni alita oppidanorum sepulcra comprehendit; vetusta cedro facta erant, conceptumque ignem late fudere, donec omnia solo æquata sunt. Et ex urbe primum canum latratus, deinde etiam hominum fremitus auditus est. Tum et oppidani hostem, et Macedones ipsos ad urbem venisse cognoscunt.

Jamque rex eduxerat copias, et mœnia obsidebat, quum hostium, qui discrimen tentaverant, obruti telis sunt. Aliis ergo deditionem, aliis pugnam experiri placebat : quorum dubitatione comperta, circumsideri tantum eos, et abstineri cædibus jussit; tandemque obsidionis malis fatigati dedidere se. A Libero Patre conditos se esse dicebant; et vera hæc origo erat. Sita est sub radicibus montis, quem Meron incolæ appellant; inde Græci mentiendi traxere licentiam, Jovis femine Liberum Patrem esse cœlatum. Rex, situ montis cognito ex incolis, cum toto exercitu, præmissis commeatibus, ver-

ticem ejus ascendit. Multa hedera vitisque toto gignitur monte: multæ perennes aquæ manant. Pomorum quoque varii salubresque succi sunt, sua sponte fortuitorum seminum fruges humo nutriente. Lauri baccæque, et multa in illis rupibus agrestis est sylva.

Credo equidem, non divino instinctu, sed lascivia esse provectos, ut passim hederæ ac vitium folia decerperent, redimitique fronte toto nemore similes bacchantibus vagarentur. Vocibus ergo tot millium, præsidem nemoris ejus deum adorantium, juga montis collesque resonabant, quum orta licentia a paucis, ut fere fit, in omnes se repente vulgasset. Quippe, velut in media pace, per herbas congestamque frondem prostraverant corpora. Et rex, fortuitam lætitiam non aversatus, large ad epulas omnibus præbitis, per decem dies Libero Patri operatum habuit exercitum.

Quis neget, eximiam quoque gloriam sæpius fortunæ, quam virtutis esse beneficium? quippe ne epulantes quidem et sopitos mero aggredi ausus est hostis, haud secus bacchantium ululantiumque fremitu perterritus, quam si prœliantium clamor esset auditus. Eadem felicitas ab Oceano revertentes temulentos comessantesque inter ora hostium texit.

Hinc ad regionem, quæ Dædala vocatur, perventum est. Deseruerant incolæ sedes, et in avios sylvestresque montes confugerant. Ergo Acadera transit, æque usta et destituta incolentium fuga. Itaque rationem belli necessitas mutavit: divisis enim copiis, pluribus simul locis arma ostendit; oppressique, et, qui exspectaverant hostem, omni clade perdomiti sunt. Ptolemæus plurimas

urbes, Alexander maximas cepit: rursusque, quas distribuerat, copias junxit.

Superato deinde Choaspe amne, Cœnon in obsidione urbis opulentæ (Beziram incolæ vocant) reliquit: ipse ad Mazagas venit. Nuper Assacano, cujus regnum fuerat, demortuo, regioni urbique præerat mater ejus Cleophes. Triginta millia peditum tuebantur urbem, non situ solum, sed etiam opere munitam. Nam qua spectat Orientem, cingitur amne torrenti, qui præruptis utrinque ripis aditum ad urbem impedit. Ad occidentem et a meridie velut de industria rupes præaltas admolita natura est, infra quas cavernæ et voragines longa vetustate in altum cavatæ jacent; quaque desinunt, fossa ingentis operis objecta est: xxxv stadia murus urbis complectitur, cujus inferiora saxo, superiora crudo latere sunt structa. Lateri vinculum lapides sunt, quos interposuere, ut duriori materiæ fragilis incumberet, simulque terra humore diluta. Ne tamen universa consideret, impositæ erant trabes validæ, quibus injecta tabulata muros et tegebant, et pervios fecerant.

Hæc munimenta contemplantem Alexandrum, consiliique incertum, quia nec cavernas nisi aggere poterat implere, nec tormenta aliter muris admovere, quidam e muro sagitta percussit. Tum forte in suram incidit telum: cujus spiculo evulso admoveri equum jussit; quo vectus, ne obligato quidem vulnere, haud segnius destinata exsequebatur. Ceterum, quum crus saucium penderet, et cruore siccato frigescens vulnus aggravaret dolorem, dixisse fertur, se quidem Jovis filium dici, sed corporis ægri vitia sentire. Non tamen ante se recepit

in castra, quam cuncta prospexit, et, quæ fieri vellet, edixit. Ergo, sicut imperatum erat, alii extra urbem tecta demoliebantur, ingentemque vim materiæ faciendo aggeri detrahebant; alii magnarum arborum stipites cumulis ac moles saxorum in cavernas dejiciebant. Jamque agger æquaverat summæ fastigium terræ: itaque turres erigebantur; quæ opera ingenti militum ardore intra nonum diem absoluta sunt. Ad ea visenda rex nondum obducta vulneri cicatrice processit; laudatisque militibus admovere machinas jussit: e quibus ingens vis telorum in propugnatores effusa est. Præcipue rudes talium operum terrebant mobiles turres; tantasque moles nulla ope, quæ cerneretur, adductas, deorum numine agi credebant: pila quoque muralia et excussas tormentis prægraves hastas negabant convenire mortalibus. Itaque desperata urbis tutela, concessere in arcem. Inde, quia nihil obsessis præter deditionem placebat, legati ad regem descenderunt veniam petituri. Qua impetrata, regina cum magno nobilium feminarum grege, aureis pateris vina libantium, processit. Ipsa, genibus regis parvo filio admoto, non veniam modo, sed etiam pristinæ fortunæ impetravit decus: quippe appellata regina est; et credidere quidam, plus formæ, quam miserationi datum. Puero quoque, certe postea ex ea utcunque genito, Alexandro fuit nomen.

XI. Hinc Polypercon, ad urbem Oram cum exercitu missus, inconditos oppidanos prœlio vicit: intra munimenta compulsos secutus, urbem in ditionem redegit. Multa ignobilia oppida, deserta a suis, venere in regis potestatem. Quorum incolæ armati petram Aornon no-

mine occupaverunt. Hanc ab Hercule frustra obsessam esse, terræque motu coactum absistere, fama vulgaverat. Inopem consilii Alexandrum, quia undique præceps et abrupta rupes erat, senior quidam peritus locorum cum duobus filiis adiit, si pretium operi esset, aditum se monstraturum esse promittens. LXXX talenta constituit daturum Alexander; et altero ex juvenibus obside retento, ipsum ad exsequenda, quæ obtulerat, dimisit. Leviter armatis dux datus est Mullinus, scriba regis. Hos enim circumitu, qui fallerent hostem, in summum jugum placebat evadere. Petra non, ut pleræque, modicis ac mollibus clivis in sublime fastigium crescit, sed in metæ maxime modum erecta est : cujus ima spatiosiora sunt, altiora in arctius coeunt, summa in acutum cacumen exsurgunt. Radices ejus Indus amnis subit, præaltus utrinque asperis ripis : ab altera parte voragines eluviesque præruptæ sunt. Nec alia expugnandi patebat via, quam ut replerentur. Ad manum sylva erat, quam rex ita cædi jussit, ut nudi stipites jacerentur : quippe rami frondi vestiti impedissent ferentes. Ipse primus truncam arborem jecit; clamorque exercitus, index alacritatis, secutus est, nullo detrectante munus, quod rex occupasset. Intra septimum diem cavernas expleverant, quum rex sagittarios et Agrianos jubet per ardua niti; juvenesque promptissimos ex sua cohorte XXX delegit. Duces his dati sunt Charus et Alexander; quem rex nominis, quod sibi cum eo commune esset, admonuit.

Ac primo, quia tam manifestum periculum erat, ipsum regem discrimen subire non placuit : sed ut signum

tuba datum est, vir audaciæ promptæ conversus ad corporis custodes sequi se jubet, primusque invadit in rupem. Nec deinde quisquam Macedonum substitit: relictisque stationibus, sua sponte regem sequebantur. Multorum miserabilis fuit casus, quos ex prærupta rupe lapsos amnis præterfluens hausit, triste spectaculum etiam non periclitantibus: quum vero alieno exitio, quid ipsis timendum foret, admonerentur, in metum misericordia versa, non exstinctos, sed semet ipsos deflebant. Et jam eo perventum erat, unde sine pernicie nisi victores redire non possent, ingentia saxa in subeuntes provolventibus barbaris, qui perculsi instabili et lubrico gradu præcipites recidebant. Evaserant tamen Alexander et Charus, quos cum xxx delectis præmiserat rex, et jam pugnare cominus cœperant; sed quum superne tela barbari ingererent, sæpius ipsi feriebantur, quam vulnerabant. Ergo Alexander, et nominis sui et promissi memor, dum acrius quam cautius dimicat, confossus undique obruitur. Quem ut Charus jacentem conspexit, ruere in hostem, omnium præter ultionem, immemor, cœpit, multosque hasta, quosdam gladio interemit. Sed quum tot unum incesserent manus, super amici corpus procubuit exanimis.

Haud secus, quam par erat, promptissimorum juvenum ceterorumque militum interitu commotus rex signum receptui dedit. Saluti fuit, quod sensim et intrepidi se receperunt; et barbari, hostem depulisse contenti, non institere cedentibus. Ceterum Alexander, quum statuisset desistere incepto (quippe nulla spes potiundæ petræ offerebatur), tamen speciem ostendit in obsidione

perseverantis : nam et itinera obsideri jussit, et turres admoveri, et fatigatis alios succedere. Cujus pertinacia cognita, Indi per biduum quidem ac duas noctes, cum ostentatione non fiduciæ modo, sed etiam victoriæ, epulati sunt, tympana suo more pulsantes. Tertia vero nocte tympanorum quidem strepitus desierat audiri : ceterum ex tota petra faces refulgebant, quas accenderant barbari, ut tutior esset ipsis fuga, obscura nocte per invia saxa cursuris.

Rex, Balacro, qui specularetur, præmisso, cognoscit petram fuga Indorum esse desertam; tum, dato signo, ut universi conclamarent, incomposite fugientibus metum incussit : multique, tanquam adesset hostis, per lubrica saxa, perque invias cotes præcipitati occiderunt; plures, aliqua membrorum parte mulctati, ab integris deserti sunt. Rex, locorum magis quam hostium victor, tamen magnæ victoriæ sacrificiis et cultu diis satisfecit. Aræ in petra locatæ sunt Minervæ Victoriæque. Ducibus itineris, quos subire jusserat leviter armatos, etsi promissis minora præstiterant, pretium cum fide redditum est. Petræ regionisque ei adjunctæ Sisicosto tutela permissa.

XII. Inde processit Ecbolima : et quum angustias itineris obsideri xx millibus armatorum ab Eryce quodam comperisset, gravius agmen exercitus Cœno ducendum modicis itineribus tradidit. Ipse prægressus cum funditore ac sagittario, deturbatis qui obsederant saltum, sequentibus se copiis viam fecit. Indi, sive odio ducis, sive gratiam victoris regis inituri, Erycem fugientem adorti interemerunt, caputque ejus atque arma

ad Alexandrum detulerunt. Ille facto impunitatem dedit; honorem denegavit exemplo. Hinc ad flumen Indum sextis decimis castris pervenit, omniaque, ut præceperat, ad trajiciendum præparata ab Hephæstione reperit.

Regnabat in ea regione Omphis, qui patri quoque fuerat auctor dedendi regnum Alexandro. Et post mortem parentis legatos miserat, qui consulerent eum regnare se interim vellet, an privatum opperiri ejus adventum. Permissoque ut regnaret, non tamen jus datum usurpare sustinuit. Is benigne quidem exceperat Hephæstionem, gratuitum frumentum copiis ejus admensus : non tamen ei occurrerat, ne fidem ullius nisi regis experiretur. Itaque venienti obviam cum armato exercitu egressus est; elephanti quoque, per modica intervalla militum agmini immixti, procul castellorum fecerant speciem.

Ac primo Alexander non socium, sed hostem adventare credebat; jamque et ipse arma milites capere, et equites discedere in cornua jusserat, paratos ad pugnam : at Indus, cognito Macedonum errore, jussis subsistere ceteris, ipse concitat equum quo vehebatur : idem Alexander quoque fecit, sive hostis, sive amicus occurreret, vel sua virtute, vel illius fide tutus. Coivere, quod ex utriusque vultu posset intelligi, amicis animis; ceterum, sine interprete non poterat conseri sermo : itaque adhibito eo, barbarus occurrisse se dixit cum exercitu, totas imperii vires protinus traditurum; nec exspectasse, dum per nuncios daretur fides. Corpus suum et regnum permittere illi, quem sciret gloriæ mili-

tantem, nihil magis quam famam timere perfidiæ. Lætus simplicitate barbari rex, et dextram fidei suæ pignus dedit, et regnum restituit. LVI elephanti erant, quos tradidit Alexandro, multaque pecora eximiæ magnitudinis: tauros ad III millia, pretiosum in ea regione acceptumque animis regnantium armentum. Quærenti Alexandro plures agricultores haberet, an milites; cum duobus regibus bellanti sibi majore militum, quam agrestium manu opus esse respondit. Abisares et Porus erant; sed in Poro eminebat auctoritas: uterque ultra Hydaspen amnem regnabat; et belli fortunam, quisquis arma inferret, experiri decreverat.

Omphis, permittente Alexandro, et regium insigne sumpsit, et more gentis suæ nomen, quod patris fuerat, Taxilen appellavere populares, sequente nomine imperium in quemcunque transiret. Ergo quum per triduum hospitaliter Alexandrum accepisset, quarto die, et quantum frumenti copiis, quas Hephæstion duxerat, præbitum a se esset, ostendit, et aureas coronas ipsi amicisque omnibus, præter hæc signati argenti LXXX talenta, dono dedit. Qua benignitate ejus Alexander mire lætus, et, quæ is dederat, remisit, et mille talenta, ex præda quam vehebat, adjecit, multaque convivalia ex auro et argento vasa, plurimum Persicæ vestis, XXX equos ex suis, cum iisdem insignibus, queis assueverant, quum ipsum veherent. Quæ liberalitas, sicut barbarum obstrinxerat, ita amicos ipsius vehementer offendit. E quibus Meleager, super cœnam largiore vino usus, gratulari se Alexandro dixit, quod saltem in India reperisset dignum talentis mille. Rex, haud oblitus quam ægre

tulisset, quod Clitum ob linguæ temeritatem occidisset, iram quidem tenuit, sed dixit, invidos homines nihil aliud, quam ipsorum esse tormenta.

XIII. Postero die, legati Abisaræ adiere regem : omnia ditioni ejus, ita ut mandatum erat, permittebant; firmataque invicem fide, remittuntur ad regem. Porum quoque nominis sui fama ratus ad deditionem posse compelli, misit ad eum Cleocharen, qui denunciaret ei, ut stipendium penderet, et in primo finium suorum aditu occurreret regi. Porus alterum ex his facturum sese respondit, ut intranti regnum suum præsto esset, sed armatus. Jam Hydaspen Alexander superare decreverat, quum Barzaentes, defectionis Arachosiis auctor, vinctus, trigintaque elephanti simul capti perducuntur, opportunum adversus Indos auxilium : quippe plus in belluis, quam in exercitu, spei ac virium illis erat. Gamaxusque rex exiguæ partis Indorum, qui Barzaenti se conjunxerat, vinctus adductus est.

Igitur, transfuga et regulo in custodiam, elephantis autem Taxili traditis, ad amnem Hydaspen pervenit; in cujus ulteriore ripa Porus consederat, transitu prohibiturus hostem. LXXXV elephantos objecerat eximio corporum robore; ultraque eos currus CCC, et peditum XXX fere millia, in queis erant sagittarii, sicuti ante dictum est, gravioribus telis, quam ut apte excuti possent. Ipsum vehebat elephantus super ceteras belluas eminens; armaque auro et argento distincta corpus raræ magnitudinis honestabant : par animus robori corporis; et quanta inter rudes poterat esse sapientia.

Macedonas non conspectus hostium solum, sed etiam

fluminis, quod transeundum erat, magnitudo terrebat : quatuor in latitudinem stadia diffusum, profundo alveo et nusquam vada aperiente, speciem vasti maris fecerat. Nec pro spatio aquarum late stagnantium impetum coercebat; sed quasi in arctum coeuntibus ripis, torrens et elisus ferebatur : occultaque saxa inesse ostendebant pluribus locis undæ repercussæ. Terribilior erat facies ripæ, quam equi virique compleverant. Stabant ingentes vastorum corporum moles, et de industria irritatæ horrendo stridore aures fatigabant. Hinc hostis, hinc amnis capacia quidem bonæ spei pectora, et sæpe se experta, improviso tamen pavore percusserant. Quippe instabiles rates nec dirigi ad ripam, nec tuto applicari posse credebant. Erant in medio amne insulæ crebræ, in quas et Indi et Macedones nantes, levatis super capita armis, transibant. Ibi levia prœlia conserebant; et uterque rex parvæ rei discrimine summæ experiebatur eventum.

Ceterum, in Macedonum exercitu temeritate atque audacia insignes fuere Symmachus et Nicanor, nobiles juvenes, et perpetua partium felicitate ad spernendum omne periculum accensi : queis ducibus promptissimi juvenum lanceis modo armati transnavere in insulam, quam frequens hostis tenebat, multosque Indorum, nulla re magis, quam audacia armati, interemerunt. Abire cum gloria poterant, si unquam temeritas felix inveniret modum; sed dum supervenientes contemptim et superbe quoque exspectant, circumventi ab iis qui occulti enataverant, eminus obruti telis sunt. Qui effugerant hostem, aut impetu amnis ablati sunt, aut vor-

ticibus impliciti; eaque pugna multum fiduciam Pori erexit, cuncta cernentis e ripa.

Alexander, inops consilii, tandem ad fallendum hostem talem dolum intendit. Erat insula in flumine amplior ceteris, sylvestris eadem, et tegendis insidiis apta; fossa quoque præalta haud procul ripa, quam tenebat ipse, non pedites modo, sed etiam cum equis viros poterat abscondere. Igitur ut a custodia hujus opportunitatis oculos hostium averteret, Ptolemæum cum omnibus turmis obequitare jussit procul ab insula, et subinde Indos clamore terrere, quasi flumen transnaturus foret. Per complures dies Ptolemæus id fecit; eoque consilio Porum quoque agmen suum ei parti, quam se petere simulabat, coegit advertere.

Jam extra conspectum hostis insula erat: Alexander in diversa parte ripæ statui suum tabernaculum jussit, assuetamque comitari ipsum cohortem ante id tabernaculum stare, et omnem apparatum regiæ magnificentiæ, hostium oculis de industria ostendi. Attalum, et æqualem sibi, et haud disparem habitu oris et corporis, utique quum procul viseretur, veste regia exornat, præbiturum speciem ipsum regem illi ripæ præsidere, nec agitare de transitu. Hujus consilii effectum primo morata tempestas est, mox adjuvit; incommoda quoque ad bonos eventus vertente fortuna. Trajicere amnem cum ceteris copiis in regionem insulæ, de qua ante dictum est, parabat, averso hoste in eos, qui cum Ptolemæo inferiorem obsederant ripam, quum procella imbrem, vix sub tectis tolerabilem, effudit; obrutique milites nimbo in terram refugerunt, navigiis ratibusque desertis: sed

tumultuantium fremitus, obstrepentibus ventis, ab hoste non poterat audiri. Deinde momento temporis repressus est imber, ceterum adeo spissæ intendere se nubes, ut conderent lucem, vixque colloquentium inter ipsos facies noscitaretur.

Terruisset alium obducta nox cœlo, quum ignoto amne navigandum esset, forsitan hoste eam ipsam ripam, quam cæci atque improvidi, et ex periculo gloriam accersentes petebant, occupante. Obscuritatem, quæ ceteros terrebat, suam occasionem ratus, dato signo, ut omnes silentio ascenderent in rates, eam qua ipse vehebatur, primam jussit expelli. Vacua erat ab hostibus ripa quæ petebatur; quippe adhuc Porus Ptolemæum tantum intuebatur : una ergo navi, quam petræ fluctus illiserat, hærente, ceteræ evadunt; armaque capere milites, et ire in ordines jussit.

XIV. Jamque agmen in cornua divisum ipse ducebat, quum Poro nunciatur, armis virisque ripam obtineri, et rerum adesse discrimen. Ac primo, humani ingenii vitio, spei suæ indulgens, Abisaren belli socium (et ita convenerat) adventare credebat. Mox liquidiore luce aperiente hostem, C quadrigas, et III millia equitum venienti agmini Porus objecit. Dux erat copiarum, quas præmisit, Hages, frater ipsius : summa virium in curribus : senos viros singuli vehebant, duos clypeatos, duos sagittarios ab utroque latere dispositos; ceteri aurigæ erant, haud sane inermes : quippe jacula complura, ubi cominus prœliandum erat, omissis habenis, in hostem ingerebant. Ceterum vix ullus hujus usus auxilii eo die fuit : namque, ut supra dictum est, imber, violentius

quam alias fusus, campos lubricos et inequitabiles fecerat; gravesque et propemodum immobiles currus illuvie ac voraginibus hærebant. Contra Alexander expedito ac levi agmine strenue invectus est. Scythæ et Dahæ primi omnium invasere Indos : Perdiccam deinde cum equitibus in dextrum cornu hostium emisit.

Jam undique pugna se moverat, quum ii qui currus agebant, illud ultimum auxilium suorum rati, effusis habenis, in medium discrimen ruere cœperunt. Anceps id malum utrisque erat : nam et Macedonum pedites primo impetu obterebantur, et per lubrica atque invia immissi currus excutiebant eos a quibus regebantur. Aliorum turbati equi non in voragines modo lacunasque, sed etiam in amnem præcipitavere curricula. Pauci tamen hostium tenus exacti penetravere ad Porum acerrime pugnam cientem. Is, ut dissipatos tota acie currus vagari sine rectoribus vidit, proximis amicorum distribuit elephantos. Post eos posuerat pedites, ac sagittarios, et tympana pulsare solitos; id pro cantu tubarum Indis erat : nec strepitu eorum movebantur, olim ad notum sonum auribus mitigatis. Herculis simulacrum agmini peditum præferebatur; id maximum erat bellantibus incitamentum, et deseruisse gestantes militare flagitium habebatur. Capitis etiam sanxerant pœnam, iis qui ex acie non retulissent; metu, quem ex illo hoste quondam conceperant, etiam in religionem venerationemque converso.

Macedonas non belluarum modo, sed etiam ipsius regis aspectus parumper inhibuit. Belluæ dispositæ inter armatos speciem turrium procul fecerant. Ipse Porus

humanæ magnitudinis propemodum excesserat formam. Magnitudini Pori adjicere videbatur bellua qua vehebatur, tantum inter ceteras eminens, quanto aliis ipse præstabat. Itaque Alexander, contemplatus et regem et agmen Indorum, «Tandem, inquit, par animo meo periculum video : cum bestiis simul et cum egregiis viris res est.» Intuensque Cœnum, «Quum ego, inquit, Ptolemæo, Perdiccaque, et Hephæstione comitatus, in lævum hostium cornu impetum fecero, viderisque me in medio ardore certaminis, ipse dextrum move, et turbatis signa infer. Tu, Antigenes, et tu, Leonnate, et Tauron, invehemini in mediam aciem, et urgebitis frontem. Hastæ nostræ prælongæ et validæ non alias magis quam adversus belluas rectoresque earum usui esse poterunt; deturbate eos qui vehuntur, et ipsas confundite. Anceps genus auxilii est, et in suos acrius furit. In hostem enim imperio, in suos pavore agitur.»

Hæc elocutus, concitat equum primus. Jamque, ut destinatum erat, invaserat ordines hostium, quum Cœnus ingenti vi in lævum cornu invehitur. Phalanx quoque in mediam Indorum aciem uno impetu prorupit. At Porus, qua equitem invehi senserat, belluas agi jussit; sed tardum et pæne immobile animal equorum velocitatem æquare non poterat : ne sagittarum quidem ullus erat barbaris usus; quippe longæ et prægraves, nisi prius in terra statuerent arcum, haud satis apte et commode imponuntur. Tum humo lubrica, et ob id impediente conatum, molientes ictus celeritate hostium occupabantur. Ergo, spreto regis imperio (quod fere fit ubi turbatis acrius metus quam dux imperare cœpit),

totidem erant imperatores, quot agmina errabant : alius jungere aciem, alius dividere; stare quidam, et nonnulli circumvehi terga hostium jubebant : nihil in medium consulebatur.

Porus tamen cum paucis, quibus metu potior fuerat pudor, colligere dispersos, obvius hosti ire pergit, elephantosque ante agmen suorum agi jubet. Magnum belluæ injecere terrorem; insolitusque stridor non equos modo, tam pavidum ad omnia animal, sed viros quoque ordinesque turbaverat. Jam fugæ circumspiciebant locum paulo ante victores; quum Alexander Agrianos et Thracas leviter armatos, meliorem concursatione quam cominus militem, emisit in belluas. Ingentem hi vim telorum injecere et elephantis, et regentibus eos : phalanx quoque instare constanter territis cœpit. Sed quidam, avidius persecuti, belluas in semet irritavere vulneribus : obtriti ergo pedibus earum, ceteris, ut parcius instarent, fuere documentum. Præcipue terribilis illa facies erat, quum manu arma virosque corriperent, et super se regentibus traderent. Anceps ergo pugna nunc sequentium, nunc fugientium elephantos, in multum diei varium certamen extraxit, donec securibus (id namque genus auxilii præparatum erat) pedes amputare cœperunt. Copidas vocant gladios leviter curvatos, falcibus similes, queis appetebant belluarum manus; nec quidquam inexpertum non mortis modo, sed etiam in ipsa morte novi supplicii timor omittebat.

Ergo elephanti, vulneribus tandem fatigati, suos impetu sternunt, et qui rexerant eos, præcipitati in terram, ab ipsis obterebantur. Itaque pecorum modo ma-

gis pavidi, quam infesti, ultra aciem exigebantur, quum Porus, destitutus a pluribus, tela multo ante præparata in circumfusos ex elephanto suo cœpit ingerere, multisque eminus vulneratis, expositus ipse ad ictus undique petebatur. Novem jam vulnera hinc tergo, illinc pectore exceperat, multoque sanguine profuso languidis manibus magis elapsa, quam excussa tela mittebat. Nec segnius bellua instincta rabie, nondum saucia invehebatur ordinibus; donec rector belluæ regem conspexit, fluentibus membris omissisque armis, vix compotem mentis. Tum belluam in fugam concitat sequente Alexandro : sed equus ejus multis vulneribus confossus deficiensque procubuit, posito magis rege, quam effuso; itaque dum equum mutat, tardius insecutus est. Interim frater Taxilis, regis Indorum, præmissus ab Alexandro, monere cœpit Porum, ne ultima experiri perseveraret, dederetque se victori. At ille, quanquam exhaustæ erant vires, deficiebatque sanguis, tamen ad notam vocem excitatus : « Agnosco, inquit, Taxilis fratrem, imperii regnique sui proditoris; » et telum, quod unum forte non effluxerat, contorsit in eum, quod per medium pectus penetravit ad tergum. Hoc ultimo virtutis opere edito, fugere acrius cœpit; sed elephantus quoque, qui multa exceperat tela, deficiebat : itaque sistit fugam, peditemque sequenti hosti objecit.

Jam Alexander consecutus erat, et, pertinacia Pori cognita, vetabat resistentibus parci. Ergo undique et in pedites, et in ipsum Porum tela congesta sunt : queis tandem gravatus labi ex bellua cœpit. Indus, qui elephantum regebat, descendere eum ratus, more solito

elephantum procumbere jussit in genua; qui ut se submisit, ceteri quoque, ita enim instituti erant, demisere corpora in terram : ea res et Porum, et ceteros victoribus tradidit. Rex spoliari çorpus Pori, interemtum esse credens, jussit, et, qui detraherent loricam vestemque, concurrere, quum bellua dominum tueri et spoliantes cœpit appetere, levatumque corpus ejus rursus dorso suo imponere. Ergo telis undique obruitur, confossoque eo, in vehiculum Porus imponitur.

Quem rex ut vidit allevantem oculos, non odio, sed miseratione commotus : « Quæ, malum! inquit, amentia te coegit, rerum mearum cognita fama, belli fortunam experiri, quum Taxiles esset in deditos clementiæ meæ tam propinquum tibi exemplum? » At ille : « Quoniam, inquit, percontaris, respondebo ea libertate, quam interrogando fecisti. Neminem me fortiorem esse censebam; meas enim noveram vires, nondum expertus tuas : fortiorem esse te, belli docuit eventus. Sed ne sic quidem parum felix sum, secundus tibi. » Rursus interrogatus, quid ipse victorem statuere debere censeret. « Quod hic, inquit, dies tibi suadet, quo expertus es, quam caduca felicitas esset. » Plus monendo profecit, quam si precatus esset : quippe magnitudinem animi ejus interritam, ac ne fortuna quidem infractam, non misericordia modo, sed etiam honore excipere dignatus est. Ægrum curavit haud secus, quam si pro ipso pugnasset : confirmatum contra spem omnium in amicorum numerum recepit : mox donavit ampliore regno, quam tenuit. Nec sane quidquam ingenium ejus solidius aut constantius habuit, quam admirationem veræ laudis

et gloriæ : simplicius tamen famam æstimabat in hoste, quam in cive : quippe a suis credebat magnitudinem suam destrui posse; eamdem clariorem fore, quo majores fuissent, quos ipse vicisset.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER NONUS.

I. Alexander, tam memorabili victoria lætus, qua sibi Orientis fines apertos esse censebat, Soli victimis cæsis, milites quoque, quo promptioribus animis reliqua belli munia obirent, pro concione laudatos docuit, quidquid Indis virium fuisset, illa dimicatione prostratum : cetera opimam prædam fore, celebratasque opes in ea regione eminere, quam peterent : proinde jam vilia et obsoleta esse spolia de Persis : gemmis margaritisque, et auro atque ebore Macedoniam Græciamque, non suas tantum domos repleturum. Avidi milites et pecuniæ et gloriæ, simul quia nunquam affirmatio ejus fefellerat eos, pollicentur operam ; dimissisque cum bona spe, navigia ædificari jubet, ut, quum totam Asiam percurrisset, finem terrarum mare inviseret. Multa ma-

teria navalis in proximis montibus erat; quam cædere aggressi, magnitudinis inusitatæ reperere serpentes. Rhinocerotes quoque, rarum alibi animal, in iisdem montibus erant; ceterum hoc nomen belluis eis inditum a Græcis : sermonis ejus ignari aliud lingua sua usurpant. Rex, duabus urbibus conditis in utraque fluminis, quod superaverat, ripa, copiarum duces coronis et mille aureis singulos donat : ceteris quoque proportione aut gradus quem in militia obtinebant, aut navatæ operæ, honos habitus est.

Abisares, qui prius, quam cum Poro dimicaretur, legatos ad Alexandrum miserat, rursus alios misit, pollicentes omnia facturum, quæ imperasset, modo ne cogeretur corpus suum dedere; neque enim aut sine regio imperio victurum, aut regnaturum esse captivum. Cui Alexander nunciari jussit, si gravaretur ad se venire, ipsum ad eum esse venturum.

Hinc, Poro amneque superato, ad interiora Indiæ processit. Sylvæ erant prope in immensum spatium diffusæ, procerisque et in eximiam altitudinem editis arboribus umbrosæ : plerique rami, instar ingentium stipitum flexi in humum, rursus, qua se curvaverant, erigebantur, adeo ut species esset non rami resurgentis, sed arboris ex sua radice generatæ. Cœli temperies salubris : quippe et vim solis umbræ levant, et aquæ largæ manant e fontibus. Ceterum hic quoque serpentium magna vis erat, squamis fulgorem auri reddentibus; virus haud ullum magis noxium est : quippe morsum præsens mors sequebatur; donec ab incolis remedium oblatum est. Hinc per deserta ventum est ad flumen Hyaroten : junc-

tum erat flumini nemus, opacum arboribus alibi inusitatis, agrestiumque pavonum multitudine frequens. Castris inde motis, oppidum haud procul positum corona capit, obsidibusque acceptis stipendium imponit. Ad magnam deinde, ut in ea regione, urbem pervenit, non muro solum, sed etiam palude munitam.

Ceterum barbari vehiculis inter se junctis dimicaturi occurrerunt : tela aliis hastæ, aliis secures erant, transiliebantque in vehicula strenuo saltu, quum succurrere laborantibus suis vellent. Ac primo insolitum genus pugnæ Macedonas terruit, quum eminus vulnerarentur : deinde, spreto tam incondito auxilio, ab utroque latere vehiculis circumfusi repugnantes fodere cœperunt. Et vincula, queis conserta erant, jussit incidi, quo facilius singula circumvenirentur; itaque VIII millibus suorum amissis in oppidum refugerunt. Postero die, scalis undique admotis, muri occupantur : paucis pernicitas saluti fuit, qui, cognito urbis excidio, paludem transnavere, et in vicina oppida ingentem intulere terrorem, invictum exercitum et deorum profecto advenisse memorantes.

Alexander, ad vastandam eam regionem Perdicca cum expedita manu misso, partem copiarum Eumeni tradit, ut is quoque barbaros ad deditionem compelleret : ipse ceteros ad urbem validam, in quam aliarum quoque confugerant incolæ, duxit. Oppidani, missis qui regem deprecarentur, nihilominus bellum parabant : quippe orta seditio in diversa consilia diduxerat vulgum; alii omnia deditione potiora, quidam nullam opem in ipsis esse ducebant. Sed dum nihil in commune consulitur, qui deditioni imminebant, apertis portis hostem reci-

piunt. Alexander, quanquam belli auctoribus jure poterat irasci, tamen, omnibus venia data, et obsidibus acceptis, ad proximam deinde urbem castra movit. Obsides ducebantur ante agmen, quos, quum e muris agnovissent, utpote gentis ejusdem, in colloquium convocaverunt. Illi, clementiam regis simulque vim commemorando, ad deditionem eos compulere : ceterasque urbes simili modo deditas in fidem accepit.

Hinc in regnum Sophitis perventum est. Gens, ut barbari credunt, sapientia excellit, bonisque moribus regitur. Genitos liberos non parentum arbitrio tollunt aluntque, sed eorum, quibus spectandi infantium habitum cura mandata est. Si quos segnes, aut aliqua membrorum parte inutiles notaverunt, necari jubent. Nuptiis coeunt, non genere ac nobilitate conjunctis, sed electa corporum specie, quia eadem æstimatur in liberis.

Hujus gentis oppidum, cui Alexander admoverat copias, ab ipso Sophite obtinebatur : clausæ erant portæ; sed nulli in muris turribusque se armati ostenderant, dubitabantque Macedones, deseruissentne urbem incolæ, an fraude se occulerent; quum subito, patefacta porta, rex Indus cum duobus adultis filiis occurrit, multum inter omnes barbaros eminens corporis specie. Vestis erat auro purpuraque distincta, quæ etiam crura velabat : aureis soleis inseruerat gemmas : lacerti quoque et brachia margaritis ornata erant. Pendebant ex auribus insignes candore et magnitudine lapilli. Baculum aureum berylli distinguebant : quo tradito precatus, ut sospes acciperet, se liberosque et gentem suam dedidit.

Nobiles ad venandum canes in ea regione sunt; la-

tratu abstinere dicuntur, quum videre feram, leonibus maxime infesti. Horum vim ut ostenderet Alexandro, in consepto leonem eximiæ magnitudinis jussit emitti, et quatuor omnino admoveri canes, qui celeriter occupaverunt feram; tum ex iis, qui assueverant talibus ministeriis, unus, canis leoni cum aliis inhærentis crus avellere, et, quia non sequebatur, ferro amputare cœpit: nec sic quidem pertinacia victa, rursus aliam partem secare instituit; et deinde non segnius inhærentem ferro subinde cædebat. Ille in vulnere feræ dentes moribundus quoque infixerat; tantam in illis animalibus ad venandum cupiditatem ingenerasse naturam, memoriæ proditum est. Equidem plura transcribo, quam credo: nam nec affirmare sustineo, de quibus dubito, nec subducere, quæ accepi.

Relicto igitur Sophite in suo regno, ad fluvium Hyphasin processit, Hephæstione, qui diversam regionem subegerat, conjuncto. Phegeus erat gentis proximæ rex, qui, popularibus suis colere agros, ut assueverant, jussis, Alexandro cum donis occurrit, nihil quod imperaret detrectans.

II. Biduum apud eum substitit rex: tertio die amnem superare decreverat, transitu difficilem, non spatio solum aquarum, sed etiam saxis impeditum. Percontatus igitur Phegea, quæ noscenda erant, undecim dierum ultra flumen per vastas solitudines iter esse cognoscit: excipere deinde Gangem, maximum totius Indiæ fluminum: ulteriorem ripam colere gentes Gangaridas et Pharrasios; eorumque regem esse Aggrammen, xx millibus equitum ducentisque peditum obsidentem vias: ad hæc

quadrigarum duo millia trahere, et præcipuum terrorem elephantos, quos trium millium numerum explere dicebat.

Incredibilia regi omnia videbantur : igitur Porum (nam cum eo erat) percontatur, an vera essent, quæ dicerentur. Ille vires quidem gentis et regni haud falso jactari affirmat ; ceterum, qui regnaret, non modo ignobilem esse, sed etiam ultimæ sortis : quippe patrem ejus, tonsorem vix diurno quæstu propulsantem famem, propter habitum haud indecorum, cordi fuisse reginæ : ab ea in propiorem ejus, qui tum regnasset, amicitiæ locum admotum, interfecto eo per insidias, sub specie tutelæ liberum ejus invasisse regnum ; necatisque pueris hunc, qui nunc regnat, generasse, invisum vilemque popularibus, magis paternæ fortunæ, quam suæ memorem.

Affirmatio Pori multiplicem animo regis injecerat curam : hostem belluasque spernebat ; situm locorum et vim fluminum extimescebat : relegatos in ultimum pæne rerum humanarum terminum persequi et eruere, arduum videbatur. Rursus avaritia gloriæ et insatiabilis cupido famæ nihil invium, nihil remotum videri sinebat ; et interdum dubitabat, an Macedones, tot emensi spatia terrarum, in acie et in castris senes facti, per objecta flumina, per tot naturæ obstantes difficultates secuturi essent : abundantes onustosque præda, magis parta frui velle, quam acquirenda fatigari. Non idem sibi et militibus animi esse : se, totius orbis imperium mente complexum, adhuc in operum suorum primordio stare : militem, labore defatigatum, proximum quemque fructum, finito tandem periculo, expetere. Vicit

ergo cupido rationem, et, ad concionem vocatis militibus, ad hunc maxime modum disseruit :

« Non ignoro, milites, multa, quæ terrere vos possent, ab incolis Indiæ per hos dies de industria esse jactata : sed non est improvisa vobis mentientium vanitas. Sic Ciliciæ fauces, sic Mesopotamiæ campos, Tigrin et Euphraten, quorum alterum vado transivimus, alterum ponte, terribilem fecerant Persæ. Nunquam ad liquidum fama perducitur; omnia, illa tradente, majora sunt vero : nostra quoque gloria, quum sit ex solido, plus tamen habet nominis, quam operis. Modo quis belluas, offerentes mœnium speciem, quis Hydaspen amnem, quis cetera, auditu majora quam vero, sustinere posse credebat? Olim, hercule, fugissemus ex Asia, si nos fabulæ debellare potuissent.

« Creditisne elephantorum greges majores esse, quam usquam armentorum sunt? quum et rarum sit animal, nec facile capiatur, multoque difficilius mitigetur. Atqui eadem vanitas copias peditum equitumque numeravit : nam flumen, quo latius fusum est, hoc placidius stagnat; quippe angustis ripis coercita, et in angustiorem alveum elisa, torrentes aquas invehunt : contra spatio alvei segnior cursus est. Præterea in ripa omne periculum est, ubi applicantes navigia hostis exspectat. Ita, quantumcunque flumen intervenit, idem futurum discrimen est evadentium in terram. Sed omnia ista vera esse fingamus. Utrumne vos magnitudo belluarum, an multitudo hostium terret? Quod pertinet ad elephantos, præsens habemus exemplum : in suos vehementius, quam in nos incurrerunt; tam vasta corpora securibus

falcibusque mutilata sunt. Quid autem interest, totidem sint, quot Porus habuit, an tria millia, quum, uno aut altero vulneratis, ceteros in fugam declinari videamus? Inde paucos quoque incommode regunt : congregata vero tot millia ipsa se elidunt, ubi nec stare, nec fugere potuerint inhabiles vastorum corporum moles. Equidem sic animalia ista contempsi, ut, quum haberem, ipse non opposuerim, satis gnarus, plus suis, quam hostibus periculi inferre.

« At enim equitum peditumque multitudo vos commovet! cum paucis enim pugnare soliti estis, et nunc primum inconditam sustinebitis turbam. Testis adversus multitudinem invicti Macedonum roboris Granicus amnis, et Cilicia, inundata cruore Persarum, et Arbela, cujus campi devictorum a nobis ossibus strati sunt. Sero hostium legiones numerare cœpistis, postquam solitudinem in Asia vincendo fecistis : quum per Hellespontum navigaremus, de paucitate nostra cogitandum fuit. Nunc nos Scythæ sequuntur; Bactriana auxilia præsto sunt; Dahæ Sogdianique inter nos militant. Nec tamen illi turbæ confido; vestras manus intueor; vestram virtutem, rerum, quas gesturus sum, vadem prædemque habeo : quamdiu vobiscum in acie stabo, nec meos, nec hostium exercitus numeravero : vos modo animos mihi plenos alacritatis ac fiduciæ adhibete. Non in limine operum laborumque nostrorum, sed in exitu stamus : pervenimus ad solis ortum et Oceanum, nisi obstat ignavia : inde victores, perdomito fine terrarum, revertemur in patriam.

« Nolite, quod pigri agricolæ faciunt, maturos fruc-

tus per inertiam amittere e manibus. Majora sunt periculis præmia; dives eadem et imbellis est regio : itaque non tam ad gloriam vos duco, quam ad prædam. Digni estis, qui opes, quas illud mare litoribus invehit, referatis in patriam; digni, qui nihil inexpertum, nihil metu omissum relinquatis. Per vos gloriamque vestram, qua humanum fastigium exceditis, perque et mea in vos, et in me vestra merita, quibus invicti contendimus, oro quæsoque, ne humanarum rerum terminos adeuntem alumnum commilitonemque vestrum, ne dicam regem, deseratis.

« Cetera vobis imperavi; hoc unum debiturus sum : et is vos rogo, qui nihil unquam vobis præcepi, quin primus me periculis obtulerim; qui sæpe aciem clypeo meo texi, ne infregeretis in manibus meis palmam, qua Herculem Liberumque patrem, si invidia abfuerit, æquabo. Date hoc precibus meis, et tandem obstinatum silentium rumpite. Ubi est ille clamor, alacritatis vestræ index? ubi ille meorum Macedonum vultus? non agnosco vos, milites; nec agnosci videor a vobis. Surdas jam dudum aures pulso : aversos animos et infractos excitare conor. »

Quumque illi in terram demissis capitibus tacere perseverarent : « Nescio quid, inquit, imprudens in vos deliqui, quod me ne intueri quidem vultis. In solitudine mihi videor esse : nemo respondet; nemo saltem negat. Quos alloquor? quid autem postulo? vestram gloriam et magnitudinem vindicamus. Ubi sunt illi, quorum certamen paulo ante vidi contendentium, qui potissimum vulnerati regis corpus exciperent? Desertus,

destitutus sum, hostibus deditus. Sed solus quoque ire perseverabo : objicite me fluminibus, et belluis, et illis gentibus, quarum nomina horretis; inveniam, qui desertum a vobis sequantur. Scythæ Bactrianique erunt mecum, hostes paulo ante, nunc milites nostri. Mori præstat, quam precario imperatorem esse : ite reduces domos; ite deserto rege ovantes : ego hic a vobis desperatæ victoriæ, aut honestæ morti locum inveniam. »

III. Ne sic quidem ulli militum vox exprimi potuit : exspectabant, ut duces principesque ad regem perferrent, vulneribus et continuo labore militiæ fatigatos non detrectare munia, sed sustinere non posse. Ceterum illi metu attoniti in terram ora defixerant. Ergo primo fremitus sua sponte, deinde gemitus quoque oritur; paulatimque liberius dolor erigi cœpit, manantibus lacrymis, adeo ut rex, ira in misericordiam versa, ne ipse quidem, quanquam cuperet, temperare oculis potuerit. Tandem, universa concione effusius flente, Cœnus ausus est, contantibus ceteris, propius tribunal accedere, significans, se loqui velle. Quem ut videre milites detrahentem galeam capiti (ita enim regem alloqui mos est), hortari cœperunt, ut causam exercitus ageret.

Tum Cœnus : « Dii prohibeant, inquit, a nobis impias mentes; et profecto prohibent. Idem animus est tuis, qui fuit semper, ire quo jusseris, pugnare, periclitari, sanguine nostro commendare posteritati tuum nomen. Proinde si perseveras, inermes quoque, et nudi, et exsangues, utcunque tibi cordi est, sequimur, vel antecedimus. Sed si audire vis non fictas tuorum mili-

tum voces, verum necessitate ultima expressas; præbe, quæso, propitias aures imperium atque auspicium tuum constantissime secutis, et, quocunque pergis, secuturis.

« Vicisti, rex, magnitudine rerum non hostes modo, sed etiam milites : quidquid mortalitas capere poterat, implevimus, emensis maria terrasque melius nobis, quam incolis omnia nota sunt; pæne in ultimo mundi fine consistimus. In alium orbem paras ire, et Indiam quæris Indis quoque ignotam : inter feras serpentesque degentes eruere ex latebris et cubilibus suis expetis, ut plura, quam sol videt, victoria lustres. Digna prorsus cogitatio animo tuo! sed altior nostro : virtus enim tua semper in incremento erit; nostra vis in fine jam est.

« Intuere corpora exsanguia, tot perfossa vulneribus, tot cicatricibus putria. Jam tela hebetia sunt : jam arma deficiunt. Vestem Persicam induimus, quia domestica subvehi non potest; in externum degeneravimus cultum. Quotocuique lorica est? quis equum habet? jube quæri, quam multos servi ipsorum persecuti sunt, quid cuique supersit ex præda. Omnium victores, omnium inopes sumus. Nec luxuria laboramus, sed bello instrumenta belli consumpsimus. Hunc tu pulcherrimum exercitum nudum objicies belluis? quarum ut multitudinem augeant de industria barbari, magnum tamen esse numerum, etiam ex mendacio intelligo. Quod si adhuc penetrare in Indiam certum est, regio a meridie minus vasta est : qua subacta, licebit decurrere in illud mare, quod rebus humanis terminum voluit esse natura. Cur circum-

itu petis gloriam, quæ ad manum posita est? hic quoque occurrit Oceanus : nisi mavis errare, pervenimus, quo tua fortuna ducit. Hæc tecum, quam sine te cum his, loqui malui, non uti inirem circumstantis exercitus gratiam, sed ut vocem loquentium potius, quam gemitum murmurantium audires. »

Ut finem orationi Cœnus imposuit, clamor undique cum ploratu oritur, regem, patrem, dominum, confusis appellantium vocibus. Jamque et alii duces præcipueque seniores, queis ob ætatem et excusatio honestior erat, et auctoritas major, eadem precabantur. Ille nec castigare obstinatos, nec mitigare poterat iratos : itaque inops consilii desiluit e tribunali, claudique regiam jussit, omnibus, præter assuetos, adire prohibitis. Biduum iræ datum est; tertio die processit, erigique XII aras ex quadrato saxo, monumentum expeditionis suæ; munimenta quoque castrorum jussit extendi, cubiliaque amplioris formæ, quam pro corporum habitu relinqui, ut speciem omnium augeret, posteritati fallax miraculum præparans.

Hinc repetens, quæ emensus erat, ad flumen Acesinem locat castra. Ibi forte Cœnus morbo exstinctus est : cujus morte ingemuit rex quidem; adjecit tamen, propter paucos dies longam orationem eum exorsum, tanquam solus Macedoniam visurus esset. Jam in aqua classis, quam ædificari jusserat, stabat. Inter hæc Memnon ex Thracia in supplementum equitum sex millia, præter eos ab Harpalo peditum septem millia adduxerat; armaque XXV millia auro et argento cælata pertulerat, queis distributis, vetera cremari jussit. Mille navigiis adi-

turus Oceanum, discordes et vetera odia retractantes Porum et Taxilem, Indiæ reges, firmata per affinitatem gratia, reliquit in suis regnis, summo in ædificanda classe amborum studio usus. Oppida quoque duo condidit, quorum alterum *Nicæam* appellavit, alterum *Bucephalon*, equi, quem amiserat, memoriæ ac nomini dedicans urbem. Elephantis deinde et impedimentis terra sequi jussis, secundo amne defluxit, quadraginta ferme stadia singulis diebus procedens, ut opportunis locis exponi subinde copiæ possent.

IV. Perventum erat in regionem, in qua Hydaspes amnis Acesini committitur. Hinc decurrit in fines Sobiorum : hi de exercitu Herculis majores suos esse commemorant, ægros relictos esse; cepisse sedem, quam ipsi obtinebant. Pelles ferarum pro veste, clavæ pro telo erant : multaque etiam, quum Græci mores exolevissent, stirpis ostendebant vestigia. Hinc, exscensione facta, CC et L stadia processit, depopulatusque regionem, oppidum, caput ejus, corona cepit.

XL peditum millia alia gens in ripa fluminum opposuerat, quam, amne superato, in fugam compulit, inclusosque mœnibus expugnat : puberes interfecti sunt, ceteri venierunt. Alteram deinde urbem expugnare adortus, magnaque vi defendentium pulsus, multos Macedonum amisit : sed quum in obsidione perseverasset, oppidani, deserta salute, ignem subjecere tectis; se quoque, ac liberos, conjugesque incendio cremant. Quod quum ipsi augerent, hostes exstinguerent, nova forma pugnæ erat : delebant incolæ urbem; hostes defendebant : adeo etiam naturæ jura bellum in contrarium

mutat. Arx erat oppidi intacta, in qua præsidium dereliquit : ipse navigio circumvectus est arcem; quippe tria flumina, tota India, præter Gangen, maxima, munimento arcis applicant undas. A septemtrione Indus alluit; a meridie Acesines Hydaspi confunditur. Ceterum amnium coitus maritimis similes fluctus movent; multoque ac turbido limo, quod aquarum concursu subinde turbatur, iter, qua meant navigia, in tenuem alveum cogitur. Itaque quum crebri fluctus se inveherent, et navium hinc proras, hinc latera pulsarent, subducere nautæ cœperunt; sed ministeria eorum hinc metu, hinc prærapida celeritate fluminum occupantur. In oculis duo majora omnium navigia submersa sunt; leviora, quum et ipsa nequirent regi, in ripam tamen innoxia expulsa sunt. Ipse rex in rapidissimos vortices incidit : quibus intorta navis, obliqua et gubernaculi impatiens agebatur.

Jam vestem detraxerat corpori, projecturus semet in flumen; amicique, ut exciperent eum, haud procul nabant; apparebatque anceps periculum tam nataturi, quam navigare perseverantis. Ergo ingenti certamine concitant remos, quantaque vis humana esse poterat, admota est, ut fluctus, qui se invehebant, everberarentur. Findi crederes undas, et retro gurgites cedere : quibus tandem navis erepta, non tamen ripæ applicabatur, sed in proximum vadum illiditur. Cum amne bellum fuisse crederes : ergo aris pro numero fluminum positis, sacrificioque facto, XXX stadia processit. Inde ventum est in regionem Oxydracarum Mallorumque, quos alias bellare inter se solitos tunc periculi societas

junxerat. Nonaginta millia juniorum peditum in armis erant; præter hos equitum x millia, nongentæque quadrigæ.

At Macedones, qui omni discrimine jam defunctos se esse crediderant, postquam integrum bellum cum ferocissimis Indiæ gentibus superesse cognoverunt, improviso metu territi, rursus seditiosis vocibus regem increpare cœperunt; Gangen amnem, et quæ ultra essent, coactos transmittere; non tamen finisse, sed mutasse bellum : indomitis gentibus se objectos, ut sanguine suo aperirent ei Oceanum : trahi extra sidera et solem, cogique adire, quæ mortalium oculis natura subduxerit : novis identidem armis novos hostes exsistere : quos ut omnes fundant fugentque, quod præmium ipsos manere? caliginem, ac tenebras, et perpetuam noctem profundo incubantem; repletum immanium belluarum gregibus fretum : immobiles undas, in quibus emoriens natura defecerit.

Rex, non sua, sed militum sollicitudine anxius, concione advocata docet, imbelles esse, quos metuant : nihil deinde, præter has gentes, obstare, quo minus terrarum spatia emensi ad finem simul mundi laborumque perveniant : cessisse illis, metuentibus Gangen et multitudinem nationum, quæ ultra amnem essent; declinasse iter eo, ubi par gloria, minus periculum esset : jam prospicere se Oceanum : jam perflare ad ipsos auram maris : ne inviderent sibi laudem, quam peteret : Herculis et Liberi patris terminos transituros illos, regi suo parvo impendio immortalitatem famæ daturos; paterentur se ex India redire, non fugere.

Omnis multitudo, et maxime militaris, mobili impetu fertur : ita seditionis non remedia, quam principia majora sunt. Non alias tam alacer clamor ab exercitu est redditus, jubentium duceret, diis secundis, et æquaret gloria, quos æmularetur. Lætus his acclamationibus ad hostes protinus castra movit. Validissimæ Indorum gentes erant, et bellum impigre parabant; ducemque ex natione Oxydracarum spectatæ virtutis elegerant. Qui sub radicibus montis castra posuit, lateque ignes, ut speciem multitudinis augeret, ostendit; clamore quoque ac sui moris ululatu identidem acquiescentes Macedonas frustra terrere conatus.

Jam lux appetebat, quum rex fiduciæ ac spei plenus alacres milites arma capere et exire in aciem jubet. Sed metune, an seditione oborta inter ipsos, subito profugerunt barbari. Certe avios montes et impeditos occupaverunt : quorum agmen rex frustra persecutus, impedimenta cepit. Perventum deinde est ad oppidum Oxydracarum, in quod plerique confugerant, haud majore fiducia mœnium, quam armorum. Jam admovebat rex, quum vates monere eum cœpit, ne committeret, aut certe differret obsidionem : vitæ ejus periculum ostendi. Rex Demophoonta (is namque vates erat) intuens : « Si quis, inquit, te arti tuæ intentum, et exta spectantem sic interpellet, non dubitem, quin incommodus ac molestus videri tibi possit. » Et quum ille, ita prorsus futurum, respondisset : « Censesne, inquit, tantas res, non pecudum fibras, ante oculos habenti ullum esse majus impedimentum, quam vatem superstitione captum ? » Nec diutius quam respondit moratus, admo-

veri jubet scalas : cunctantibusque ceteris evadit in murum.

Angusta muri corona erat : non pinnæ, sicut alibi, fastigium ejus distinxerant; sed perpetua lorica obducta transitum sepserat. Itaque rex hærebat magis, quam stabat in margine, clypeo undique incidentia tela propulsans; nam ubique eminus ex turribus petebatur. Nec subire milites poterant, quia superne vi telorum obruebantur : tandem magnitudinem periculi pudor vicit; quippe cernebant cunctatione sua dedi hostibus regem. Sed festinando morabantur auxilia : nam dum pro se quisque certat evadere, oneravere scalas; queis non sufficientibus, devoluti unicam spem regis fefellerunt : stabat enim in conspectu tanti exercitus, velut in solitudine destitutus.

V. Jamque lævam, qua clypeum ad ictus circumferebat, lassaverat, clamantibus amicis, ut ad ipsos desiliret, stabantque excepturi, quum ille ausus est rem incredibilem atque inauditam, multoque magis ad famam temeritatis, quam gloriæ insignem. Namque in urbem hostium plenam præcipiti saltu semet ipse immisit, quum vix sperare posset, dimicantem certe, et non inultum esse moriturum : quippe, antequam assurgeret, opprimi poterat, et capi vivus. Sed forte ita libraverat corpus, ut se pedibus exciperet : itaque stans init pugnam; et, ne circumiri posset, fortuna providerat. Vetusta arbor, haud procul muro, ramos multa fronde vestitos, velut de industria regem protegentes, objecerat : hujus spatioso stipiti corpus, ne circumiri posset, applicuit, clypeo tela, quæ ex adverso ingerebantur, excipiens. Nam quum

unum procul tot manus peterent, nemo tamen audebat propius accedere : missilia ramis plura, quam clypeo incidebant.

Pugnabat pro rege primum celebrati nominis fama; deinde desperatio, magnum ad honeste moriendum incitamentum. Sed quum subinde hostis afflueret, jam ingentem vim telorum exceperat clypeo; jam galeam saxa perfregerant; jam continuo labore gravia genua succiderant. Itaque contemptim et incaute, qui proximi steterant, incurrerunt : e quibus duos gladio ita excepit, ut ante ipsum exanimes procumberent; nec cuiquam deinde propius incessendi eum animus fuit : procul jacula sagittasque mittebant. Ille, ad omnes ictus expositus, ægre jam exceptum poplitibus corpus tuebatur; donec Indus duorum cubitorum sagittam (namque Indis, ut antea diximus, hujus magnitudinis sagittæ erant) ita excussit, ut per thoracem paulum super latus dextrum infigeretur. Quo vulnere afflictus, magna vi sanguinis emicante, remisit arma, moribundo similis, adeoque resolutus, ut ne ad vellendum quidem telum sufficeret dextra. Itaque ad exspoliandum corpus, qui vulneraverat, alacer gaudio accurrit : quem ut injicere corpori suo manus sensit, credo, ultimi dedecoris indignitate commotus, linquentem revocavit animum, et nudum hostis latus subjecto mucrone hausit. Jacebant circa regem tria corpora, procul stupentibus ceteris : ille, ut, antequam ultimus spiritus deficeret, dimicans jam exstingueretur, clypeo se allevare conatus est; et postquam ad connitendum nihil supererat virium, dextra impendentes ramos complexus tentabat assurgere; sed ne sic quidem potens cor-

poris, rursus in genua procumbit, manu provocans hostes, si quis congredi auderet.

Tandem Peucestas, per aliam oppidi partem deturbatis propugnatoribus, muri vestigia persequens, regi supervenit : quo conspecto, Alexander, jam non vitæ suæ, sed mortis solatium supervenisse ratus, clypeo fatigatum corpus excepit. Subit inde Timæus, et paulo post Leonnatus : huic Aristonus supervenit. Indi quoque, quum intra mœnia regem esse comperissent, omissis ceteris, illuc concurrerunt, urgebantque protegentes; ex quibus Timæus, multis adverso corpore vulneribus acceptis, egregiaque edita pugna, cecidit : Peucestas quoque, tribus jaculis confossus, non se tamen scuto, sed regem tuebatur : Leonnatus, dum avide ruentes barbaros submovet, cervice graviter icta, semianimis procubuit ante regis pedes. Jam et Peucestas vulneribus fatigatus submiserat clypeum : in Aristono spes ultima hærebat : hic quoque graviter saucius tantam vim hostium ultra sustinere non poterat.

Inter hæc ad Macedonas regem cecidisse fama perlata est. Terruisset alios, quod illos incitavit; namque, periculi omnis immemores dolabris perfregere murum, et, qua moliti erant aditum, irrupere in urbem; Indosque plures fugientes, quam congredi ausos, ceciderunt. Non senibus, non feminis, non infantibus parcitur : quisquis occurrerat, ab illo vulneratum regem esse credebant; tandemque internecione hostium justæ iræ parentatum est. Ptolemæum, qui postea regnavit, huic pugnæ affuisse, auctor est Clitarchus et Timagenes; sed ipse, scilicet gloriæ suæ non refragatus, abfuisse se, missum

in expeditionem, memoriæ tradidit. Tanta componentium vetusta rerum monumenta vel securitas, vel, par huic vitium, credulitas fuit.

Rege in tabernaculum relato, medici lignum sagittæ corpori infixum ita, ne spiculum moveretur, abscindunt. Corpore deinde nudato, animadvertunt hamos inesse telo; nec aliter id sine pernicie corporis extrahi posse, quam ut secando vulnus augerent. Ceterum, ne secantes profluvium sanguinis occuparet, verebantur; quippe ingens telum adactum erat, et penetrasse in viscera videbatur.

Critobulus, inter medicos artis eximiæ, sed in tanto periculo territus, manus admovere metuebat, ne in ipsius caput parum prosperæ curationis recideret eventus. Lacrymantem eum, ac metuentem, et sollicitudine propemodum exsanguem rex conspexerat. « Quid, inquit, quodve tempus exspectas, et non quamprimum hoc dolore me saltem moriturum liberas? An times ne reus sis, quum insanabile vulnus acceperim? » At Critobulus tandem, vel finito, vel dissimulato metu, hortari eum cœpit ut se continendum præberet, dum spiculum evelleret : etiam levem corporis motum noxium fore. Rex, quum affirmasset nihil opus esse iis qui semet continerent, sicut præceptum erat, sine motu præbuit corpus.

Igitur patefacto latius vulnere, et spiculo evulso, ingens vis sanguinis manare cœpit; linquique animo rex, et, caligine oculis offusa, veluti moribundus extendi. Quumque profluvium medicamentis frustra inhiberent, clamor simul atque ploratus amicorum oritur, regem

exspirasse credentium. Tandem constitit sanguis, paulatimque animum recepit, et circumstantes cœpit agnoscere. Toto eo die, ac nocte quæ secuta est, armatus exercitus regiam obsedit, confessus, omnes unius spiritu vivere; nec prius recesserunt, quam compertum est, somno paulisper acquiescere : hinc certiorem spem salutis ejus in castra retulerunt.

VI. Rex, septem diebus curato vulnere, nec dum obducta cicatrice, quum audisset convaluisse apud barbaros famam mortis suæ, duobus navigiis junctis, statui in medium undique conspicuum tabernaculum jussit, ex quo se ostenderet periisse credentibus. Conspectusque ab incolis spem hostium falso nuncio conceptam inhibuit. Secundo deinde amne defluxit, aliquantum intervalli a cetera classe præcipiens, ne quies, corpori invalido adhuc necessaria, pulsu remorum impediretur. Quarto, postquam navigare cœperat, die, pervenit in regionem desertam quidem ab incolis, sed frumento et pecoribus abundantem : placuit is locus et ad suam, et ad militum requiem.

Mos erat principibus amicorum et custodibus corporis, excubare ante prætorium, quoties regi adversa valetudo incidisset : hoc tum more quoque servato, universi cubiculum ejus intrant. Ille, sollicitus ne quid novi afferrent, quia simul venerant, percontatur num hostium recens nunciaretur adventus. At Craterus, cui mandatum erat, ut amicorum preces perferret ad eum :

« Credisne, inquit, adventu magis hostium, ut jam in vallo consisterent, quam cura salutis tuæ, ut nunc est tibi vilis, nos esse sollicitos? Quantalibet vis omnium

gentium conspiret in nos; impleat armis virisque totum orbem; classibus maria consternat; inusitatas belluas inducat : tu nos præstabis invictos. Sed quis deorum hoc Macedoniæ columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum? Quis enim tibi superstes aut optat esse, aut potest? eo pervenimus, auspicium atque imperium secuti tuum, unde, nisi te reduce, nulli ad penates suos iter est. Qui si adhuc de Persidis regno cum Dario dimicares, etsi nemo vellet, tamen ne admirari quidem posset, tam promptæ esse te ad omne discrimen audaciæ : nam ubi paria sunt periculum ac præmium, et secundis rebus amplior fructus est, et adversis solatium majus. Tuo vero capite ignobilem vicum emi, quis ferat, non tuorum modo militum, sed ullius etiam gentis barbaræ civis, qui tuam magnitudinem novit? Horret animus cogitatione rei, quam pauló ante vidimus. Eloqui timeo, invicti corporis spoliis inertissimos manus fuisse injecturos, nisi te interceptum misericors in nos fortuna servasset. Totidem proditores, totidem desertores sumus, quot te non potuimus persequi. Universos licet milites ignominia notes, nemo recusabit luere id, quod, ne admitteret, præstare non potuit. Patere nos, quæso, alio modo esse viles tibi. Quocunque jusseris, ibimus. Obscura pericula et ignobiles pugnas nobis deposcimus : temet ipsum ad ea serva, quæ magnitudinem tuam capiunt : cito gloria obsolescit in sordidis hostibus; nec quidquam indignius est, quam consumi eam, ubi non possit ostendi. »

Eadem fere Ptolemæus, et similia iis ceteri; jamque

confusis vocibus eum orabant, ut tandem exsatiatæ laudi modum faceret, ac saluti suæ, id est publicæ, parceret.

Grata erat regi pietas amicorum; itaque, singulos familiarius amplexus, considere jubet, altiusque sermone repetito : « Vobis quidem, inquit, o fidissimi piissimique civium atque amicorum, grates ago habeoque, non solum eo nomine, quod hodie salutem meam vestræ præponitis, sed quod a primordiis belli nullum erga me benevolentiæ pignus atque indicium omisistis; adeo ut confitendum sit, nunquam mihi vitam meam fuisse tam caram, quam esse cœpit, ut vobis diu frui possim. Ceterum non eadem est cogitatio eorum qui pro me mori optant, et mea; qui quidem hanc benevolentiam vestram virtute meruisse me judico : vos enim diuturnum fructum ex me, forsitan etiam perpetuum, percipere cupitis : ego me metior non ætatis spatio, sed gloriæ.

Licuit paternis opibus contento intra Macedoniæ terminos per otium corporis exspectare obscuram et ignobilem senectutem. Quanquam ne pigri quidem sibi fata disponunt; sed unicum bonum diuturnam vitam æstimantes sæpe acerba mors occupat. Verum ego, qui non annos meos, sed victorias numero, si munera fortunæ bene computo, diu vixi. Orsus a Macedonia imperium, Græciam teneo : Thraciam et Illyrios subegi : Triballis Medisque imperito; Asiam, qua Hellesponto, qua Rubro mari alluitur, possideo; jamque haud procul absum a fine mundi, quem egressus, aliam naturam, alium orbem aperire mihi statui. Ex Asia in Europæ terminos momento unius horæ transivi. Victor utriusque regionis

post nonum regni mei, post vigesimum atque octavum ætatis annum, videorne vobis in excolenda gloria, cui me uni devovi, posse cessare? Ego vero non deero, et ubicunque pugnabo, in theatro terrarum orbis esse me credam. Dabo nobilitatem ignobilibus locis : aperiam cunctis gentibus terras, quas natura longe submoverat. In his operibus exstingui me, si sors ita feret, pulchrum est : ea stirpe sum genitus, ut multam prius, quam longam vitam debeam optare. Obsecro vos, cogitate nos pervenisse in terras, quibus feminæ ob virtutem celeberrimum nomen est. Quas urbes Semiramis condidit! quas gentes redegit in potestatem! quanta opera molita est! Nondum feminam æquavimus gloria, et jam nos laudis satietas cepit! Dii faveant, majora adhuc restant; sed ita nostra erunt, quæ nondum attigimus, si nihil parvum duxerimus, in quo magnæ gloriæ locus est. Vos modo me ab intestina fraude et domesticorum insidiis præstate securum; belli Martisque discrimen impavidus subibo. Philippus in acie tutior, quam in theatro fuit : hostium manus sæpe vitavit, suorum effugere non valuit. Aliorum quoque regum exitus si reputaveritis, plures a suis, quam ab hoste interemptos numerabitis.

« Ceterum quoniam olim rei agitatæ in animo meo nunc promendæ occasio oblata est, mihi maximus laborum atque operum meorum erit fructus, si Olympias mater immortalitati consecretur, quandoque excesserit vita. Si licuerit, ipse præstabo hoc : si me præceperit fatum, vos mandasse mementote. » Ac tum quidem amicos dimisit : ceterum per complures dies ibi stativa habuit.

VII. Hæc dum in India geruntur, Græci milites, nu-

per in colonias a rege deducti Garabactra, orta inter ipsos seditione, defecerant, non tam Alexandro infensi, quam metu supplicii. Quippe, occisis quibusdam popularium, qui validiores erant, arma spectare cœperunt; et, Bactriana arce, quæ quasi negligentius asservata erat, occupata, barbaros quoque in societatem defectionis impulerant. Athenodorus erat princeps eorum, qui regis quoque nomen assumpserat, non tam imperii cupidine, quam in patriam revertendi cum iis qui auctoritatem ipsius sequebantur. Huic Bicon quidam nationis ejusdem, sed ob æmulationem infestus, comparavit insidias, invitatumque ad epulas per Boxum quemdam Macerianum in convivio occidit. Postero die concione advocata, Bicon, ultro insidiatum sibi Athenodorum plerisque persuaserat; sed aliis suspecta fraus erat Biconis; et paulatim in plures cœpit manare suspicio. Itaque Græci milites arma capiunt, occisuri Biconem, si daretur occasio : ceteri principes eorum iram multitudinis mitigaverunt. Præter spem suam Bicon præsenti periculo ereptus, paulo post insidiatus auctoribus salutis suæ est : cujus dolo cognito, et ipsum comprehenderunt, et Boxum. Ceterum Boxum protinus placuit interfici; Biconem etiam per cruciatum necari : jamque corpori tormenta admovebantur, quum Græci milites, incertum ob quam causam, lymphatis similes ad arma discurrunt. Quorum fremitu exaudito, qui torquere Biconem jussi erant, omisere, veriti ne id facere tumultuantium vociferatione prohiberentur. Ille, sicut nudatus erat, pervenit ad Græcos, et miserabilis facies supplicio destinati in diversum animos repente mutavit, dimittique eum

jusserunt. Hoc modo pœna bis liberatus, cum ceteris, qui colonias a rege attributas reliquerunt, revertit in patriam. Hæc circa Bactra et Scytharum terminos gesta.

Interim regem duarum gentium, de quibus ante dictum est, centum legati adeunt. Omnes curru vehebantur, eximia magnitudine corporum, decoro habitu : lineæ vestes intextæ auro, purpuraque distinctæ. Ei se dedere ipsos, urbes agrosque referebant; per tot ætates inviolatam libertatem illius primum fidei ditionique permissuros. Deos sibi deditionis auctores, non metum; quippe intactis viribus jugum excipere. Rex, consilio habito, deditos in fidem accepit, stipendio, quod Arachosiis utraque natio pensitabat, imposito; præterea II millia et D equites imperat : et omnia obedienter a barbaris facta. Invitatis deinde ad epulas legatis gentium regulisque, exornari convivium jussit. Centum aurei lecti modicis intervallis positi erant; lectis circumdederat aulæa, purpura auroque fulgentia; quidquid aut apud Persas vetere luxu, aut apud Macedonas nova immutatione corruptum erat, confusis utriusque gentis vitiis, in illo convivio ostendens.

Intererat epulis Dioxippus Atheniensis, pugil nobilis, et ob eximiam virtutem virium regi pernotus et gratus. Invidi malignique increpabant per seria et ludum, saginati corporis sequi inutilem belluam, quum ipsi prœlium inirent, oleo madentem præparare ventrem epulis. Eadem igitur in convivio Horratas Macedo jam temulentus exprobrare ei cœpit, et postulare ut, si vir esset, postero die secum ferro decerneret : regem tandem, vel de sua temeritate, vel de illius ignavia judicaturum. Et a

Dioxippo, contemptim militarem eludente ferociam, accepta conditio est. Ac postero die rex, quum etiam acrius certamen exposcerent, quia deterrere non poterat, destinata exsequi passus est.

Ingens hic militum, inter quos erant Græci, qui Dioxippo studebant, convenerat multitudo. Macedo justa arma sumpserat, æreum clypeum, hastam, quam *sarissam* vocant, læva tenens, dextra lanceam, gladioque cinctus, velut cum pluribus simul dimicaturus. Dioxippus, oleo nitens, et coronatus, læva puniceum amiculum, dextra validum nodosumque stipitem præferebat. Ea ipsa res omnium animos exspectatione suspenderat : quippe armato congredi nudum, dementia, non temeritas videbatur. Igitur Macedo, haud dubius eminus interfici posse, lanceam emisit : quam Dioxippus quum exigua corporis declinatione vitasset, antequam ille hastam transferret in dextram, assiluit, et stipite mediam eam fregit. Amisso utroque telo, Macedo gladium cœperat stringere, quem occupatum complexu, pedibus repente subductis, Dioxippus arietavit in terram; ereptoque gladio, pedem super cervicem jacentis imposuit, stipitem intentans, elisurusque eo victum, ni prohibitus esset a rege.

Tristis spectaculi eventus non Macedonibus modo, sed etiam Alexandro fuit; maxime, quia barbari adfuerant : quippe celebratam Macedonum fortitudinem ad ludibrium recidisse verebatur. Hinc ad criminationem invidorum adapertæ sunt aures regis, et post paucos dies inter epulas aureum poculum ex composito subducitur; ministrique, quasi amisissent quod amoverant, regem

adeunt. Sæpe minus est constantiæ in rubore, quam in culpa; conjectum oculorum, quibus ut fur destinabatur, Dioxippus ferre non potuit; et quum excessisset convivio, litteris conscriptis, quæ regi redderentur, ferro se interemit. Graviter mortem ejus tulit rex, existimans, indignationis esse, non pœnitentiæ testem; utique postquam, falso insimulatum eum, nimium invidorum gaudium ostendit.

VIII. Indorum legati, dimissi domos, paucis post diebus cum donis revertuntur : trecenti erant equi, mille triginta currus, quos quadrijugi equi ducebant, lineæ vestis aliquantum, mille scuta indica, et ferri candidi talenta centum; leonesque raræ magnitudinis, et tigres, utrumque animal ad mansuetudinem domitum : lacertarum quoque ingentium pelles, et dorsa testudinum. Cratero deinde imperat rex, haud procul amne, per quem erat ipse navigaturus, copias duceret; eos autem, qui comitari eum solebant, imponit in naves, et in fines Mallorum secundo amne devehitur. Inde Sabracas adiit, validam Indiæ gentem, quæ populi, non regum imperio regebatur : sexaginta millia peditum habebant, equitum sex millia; has copias currus quingenti sequebantur : tres duces spectatos virtute bellica elegerant.

At qui in agris erant proximi flumini (frequentes autem vicos, maxime in ripa, habebant), ut videre totum amnem, qua prospici poterat, navigiis constratum, et tot millium arma fulgentia; territi nova facie, deorum exercitum, et alium Liberum patrem, celebre in illis gentibus nomen, adventare credebant. Hinc militum clamor, hinc remorum pulsus, variæque nautarum vo-

ces hortantium, pavidas aures impleverant. Ergo universi ad eos, qui in armis erant, currunt, furere clamitantes, cum diis prœlium inituros, navigia non posse numerari, quæ invictos veherent; tantumque in exercitum suorum intulere terroris, ut legatos mitterent gentem dedituros.

His in fidem acceptis, ad alias deinde gentes quarto die pervenit. Nihilo plus animi his fuit, quam ceteris fuerat : itaque oppido ibi condito, quod *Alexandriam* appellari jusserat, fines eorum, qui *Musicani* appellantur, intravit. Hic de Teriolte satrape, quem Paropamisadis præfecerat, iisdem arguentibus, cognovit : multaque avare ac superbe fecisse convictum interfici jussit. Oxathres, prætor Bactrianorum, non absolutus modo, sed etiam jure amplioris imperii donatus est. Finibus Musicanis deinde in ditionem redactis, urbi eorum præsidium imposuit. Inde Præstos, et ipsam Indiæ gentem, perventum est. Oxycanus rex erat, qui se munitæ urbi cum magna manu popularium incluserat. Hanc Alexander, tertio die, quam cœperat obsidere, expugnavit. Et Oxycanus, quum in arcem confugisset, legatos de conditione deditionis misit ad regem : sed antequam adirent eum, duæ turres cum ingenti fragore prociderant, per quarum ruinas Macedones evasere in arcem; qua capta, Oxycanus cum paucis repugnans occiditur. Diruta igitur arce, et omnibus captivis venumdatis, Sabi regis fines ingressus est; multisque oppidis in fidem acceptis, validissimam gentis urbem cuniculo cepit.

Barbaris simile monstri visum est, rudibus militarium operum : quippe in media ferme urbe armati e terra

exsistebant, nullo suffossi specus ante vestigio facto. Octoginta millia Indorum in ea regione cæsa, Clitarchus est auctor, multosque captivos sub corona venisse. Rursus Musicani defecerunt; ad quos opprimendos missus est Pithon, qui captum principem gentis, eumdemque defectionis auctorem, adduxit ad regem : quo Alexander in crucem sublato, rursus amnem, in quo classem exspectare se jusserat, repetit.

Quarto deinde die, secundo amne, pervenit ad oppidum, qua iter in regnum erat Sabi. Nuper se ille dediderat; sed oppidani detrectabant imperium, et clauserant portas. Quorum paucitate contempta, rex quingentos Agrianos mœnia subire jusserat, et sensim recedentes elicere extra muros hostem, secuturum profecto, si fugere eos crederet. Agriani, sicut imperatum erat, lacessito hoste, subito terga vertunt; quos barbari effuse sequentes in alios, inter quos ipse rex erat, incidunt. Renovato ergo prœlio ex tribus millibus barbarorum quingenti cæsi sunt, mille capti, ceteri mœnibus urbis inclusi. Sed non, ut prima specie læta victoria, ita eventu quoque fuit; quippe barbari veneno tinxerant gladios : itaque saucii subinde exspirabant; nec causa tam strenuæ mortis excogitari poterat a medicis, quum etiam leves plagæ insanabiles essent. Barbari autem speraverant, incautum et temerarium regem excipi posse : et forte inter promptissimos dimicans intactus evaserat.

Præcipue Ptolemæus lævo humero, leviter quidem saucius, sed majore periculo, quam vulnere affectus, regis sollicitudinem in se converterat. Sanguine conjunctus erat, et quidam Philippo genitum esse credebant;

certe pellice ejus ortum constabat. Idem corporis custos, promptissimusque bellator; et pacis artibus, quam militiæ, major et clarior, modico civilique cultu, liberalis imprimis, aditeque facilis, nihil ex fastu regio adsumpserat. Ob hæc, regi, an popularibus carior esset, dubitari poterat : tum certe primum expertus suorum animos, adeo ut fortunam, in quam postea ascendit, in illo periculo Macedones ominati esse videantur; quippe non levior illis Ptolemæi fuit cura, quam regis : qui et prœlio et sollicitudine fatigatus, quum Ptolemæo adsideret, lectum, in quo ipse acquiesceret, jussit inferri.

In quem ut se recepit, protinus altior insecutus est somnus. Ex quo excitatus, per quietem vidisse se exponit speciem draconis oblatam herbam ferentis ore, quam veneni remedium esse monstrasset : colorem quoque herbæ referebat, agniturum, si quis reperisset, affirmans; inventamque deinde, quippe a multis erat requisita, vulneri imposuit : protinusque dolore finito, intra breve spatium cicatrix quoque obducta est. Barbaros ut prima spes fefellerat, se ipsos urbemque dediderunt. Hinc in proximam gentem Pathaliam perventum est. Rex erat Mœris, qui, urbe deserta, in montes profugerat. Itaque Alexander oppido potitur agrosque populatur. Magnæ inde prædæ actæ sunt pecorum armentorumque, magna vis reperta frumenti. Ducibus deinde sumptis amnis peritis, defluxit ad insulam, medio ferme alveo enatam.

IX. Ibi diutius subsistere coactus, quia duces socordius asservati profugerant, misit, qui conquirerent alios; nec repertis, pervicax cupido visendi Oceanum adeundique terminos mundi adegit, ut sine regionis peritis

flumini ignoto caput suum, totque fortissimorum virorum salutem permitteret. Navigabant ergo omnium, per quæ ferebantur, ignari; quantum inde abesset mare, quæ gentes colerent, quam placidum amnis os, quam patiens longarum navium esset, anceps et cæca æstimatio augurabatur. Unum erat temeritatis solatium perpetua felicitas. Jam cccc stadia processerant, quum gubernatores, agnoscere ipsos auram maris, et haud procul videri sibi Oceanum abesse, indicant regi.

Lætus ille hortari nauticos cœpit, incumberent remis; adesse finem laboris omnibus votis expetitum. Jam nihil gloriæ deesse; nihil obstare virtuti : sine ullo Martis discrimine, sine sanguine orbem terræ ab illis capi. Ne naturam quidem longius posse procedere; brevi incognita nisi immortalibus esse visuros. Paucos tamen navigio emisit in ripam, qui agrestes vagos exciperent; e quibus certiora nosci posse sperabat; illi, scrutati omnia tuguria, tandem latentes reperere. Qui, interrogati quam procul abesset mare, responderunt, nullum ipsos mare ne fama quidem accepisse : ceterum tertio die perveniri posse ad aquam amaram, quæ corrumperet dulcem. Intellectum est, mare destinari ab ignaris naturæ ejus. Itaque ingenti alacritate nautici remigant, et proximo quoque die, quo propius spes admovebatur, crescebat ardor animorum.

Tertio jam die mixtum flumini subibat mare, leni adhuc æstu confundente dispares undas. Tum aliam insulam, medio amni sitam, evecti paulo lentius, quia cursus æstu reverberabatur, applicant classem : et ad commeatus petendos discurrunt, securi casus ejus, qui

supervenit ignaris. Tertia ferme hora erat, quum stata vice Oceanus exæstuans invehi cœpit, et retro flumen urgere; quod primo coercitum, deinde vehementius pulsum, majore impetu adversum agebatur, quam torrentia præcipiti alveo incurrunt. Ignota vulgo freti natura erat, monstraque et iræ deum indicia cernere videbantur. Identidem intumescere mare, et in campos, paulo ante siccos, descendere superfusum. Jamque levatis navigiis, et tota classe dispersa, qui expositi erant, undique ad naves trepidi, et improviso malo attoniti recurrunt. Sed in tumultu festinatio quoque tarda est : hi contis navigia appellebant; hi, dum remos aptari prohibebant, consederant; quidam, enavigare properantes, sed non exspectatis qui simul esse debebant, clauda et inhabilia navigia languide moliebantur : aliæ navium inconsulte ruentes non receperant; pariterque et multitudo, et paucitas festinantes morabatur. Clamor hinc exspectare, hinc ire jubentium, dissonæque voces nusquam idem ac unum tendentium, non oculorum modo usum, sed etiam aurium abstulerant. Ne in gubernatoribus quidem quidquam opis erat, quorum nec exaudiri vox a tumultuantibus poterat, nec imperium a territis incompositisque servari. Ergo collidi inter se naves, abstergerique invicem remi, et alii aliorum navigia urgere cœperunt. Crederes, non unius exercitus classem vehi, sed duorum navale inisse certamen. Incutiebantur puppibus proræ; premebantur a sequentibus, qui antecedentes turbaverant; jurgantium ira perveniebat etiam ad manus.

Jamque æstus totos circa flumen campos inundaverat,

tumulis duntaxat eminentibus, velut insulis parvis; in quos plerique trepidi, omissis navigiis, enare cœperunt. Dispersa classis partim in præalta aqua stabat, qua subsederant valles, partim in vado hærebat, utcunque inæquale terræ fastigium occupaverant undæ; quum subito novus et pristino major terror incutitur. Reciprocari cœpit mare, magno tractu aquis in suum fretum recurrentibus, reddebatque terras paulo ante profundo salo mersas. Igitur destituta navigia alia præcipitantur in proras, alia in latera procumbunt. Strati erant campi sarcinis, armis, avulsarum tabularum remorumque fragmentis. Miles nec egredi in terram, nec in naves subsistere audebat, identidem præsentibus graviora, quæ sequerentur, exspectans. Vix, quæ perpetiebantur, videre ipsos credebant, in sicco naufragia, in amni mare. Nec finis malorum; quippe æstum paulo post mare relaturum, quo navigia allevarentur, ignari, famem et ultima sibimet ominabantur: belluæ quoque, fluctibus destitutæ, terribiles vagabantur.

Jamque nox appetebat, et regem quoque desperatio salutis ægritudine affecerat: non tamen invictum animum curæ obruunt, quin tota nocte præsideret in speculis, equitesque præmitteret ad os amnis, ut, quum mare rursus exæstuare sensissent, præcederent. Navigia quoque lacerata refici, et eversa fluctibus erigi jubet, paratosque esse et intentos, quum rursus mare terras inundasset. Tota ea nocte inter vigilias adhortationesque consumpta, celeriter et equites ingenti cursu refugere; et secutus est æstus: qui primo, aquis leni tractu subeuntibus, cœpit levare navigia; mox, totis campis

inundans, etiam impulit classem : plaususque militum nauticorumque, insperatam salutem immodico celebrantium gaudio, litoribus ripisque resonabat. Unde tantum redisset subito mare? quo pridie refugisset? quænam esset ejusdem elementi natura, modo discors, modo imperio temporum obnoxia, mirabundi réquirebant. Rex, quum ex eo, quod acciderat, conjectaret, post solis ortum statum tempus esse media nocte, ut æstum occuparet, cum paucis navigiis secundo amne defluxit; evectusque os ejus, quadraginta stadia processit in mare, tandem voti sui compos : præsidibusque maris et locorum diis sacrificio facto, ad classem rediit.

X. Hinc adversum flumen subiit classis; et altero die appulsa est haud procul lacu salso, cujus ignota natura plerosque decepit, temere ingressos aquam; quippe scabies corpora invasit, et contagium morbi etiam in alios vulgatum est : oleum remedio fuit. Leonnato deinde præmisso, ut puteos foderet, qua terrestri itinere ducturus exercitum videbatur (quippe sicca erat regio), ipse cum copiis substitit, vernum tempus exspectans. Interim et urbes plerasque condidit. Nearcho atque Onesicrito, nauticæ rei peritis, imperavit, ut validissimas navium deducerent in Oceanum; progressique quoad tuto possent, naturam maris noscerent : vel eodem amne vel Euphrate subire eos posse, quum reverti ad se vellent.

Jamque, mitigata hieme, et navibus, quæ inutiles videbantur, crematis, terra ducebat exercitum. Nonis castris in regionem Arabitarum; inde totidem diebus in Gedrosiorum regionem perventum est. Liber hic populus, concilio habito, dedidit se; nec quidquam deditis

præter commeatus imperatum est. Quinto hinc die venit ad flumen; *Arabum* incolæ appellant. Regio deserta et aquarum inops excipit; quam emensus, in Horitas transit: ibi majorem exercitus partem Hephæstioni tradidit; levem armaturam cum Ptolemæo Leonnatoque partitus est. Tria simul agmina populabantur Indos; magnæque prædæ actæ sunt: maritimos Ptolemæus, ceteros ipse rex, et ab alia parte Leonnatus urebant. In hac quoque regione urbem condidit, deductique sunt in eam Arachosii. Hinc pervenit ad maritimos Indos: desertam vastamque regionem late tenent, ac ne cum finitimis quidem ullo commercii jure miscentur. Ipsa solitudo natura quoque immitia efferavit ingenia: prominent ungues nunquam recisi; comæ hirsutæ et intonsæ sunt: tuguria conchis et ceteris purgamentis maris instruunt; ferarum pellibus tecti, piscibus sole duratis, et majorum quoque belluarum, quas fluctus ejicit, carne vescuntur.

Consumptis igitur alimentis, Macedones primo inopiam, deinde ad ultimum famem sentire cœperunt, radices palmarum (namque sola ea arbor gignitur) ubique rimantes. Sed quum hæc quoque alimenta defecerant, jumenta cædere aggressi, ne equis quidem abstinebant; et quum deessent, quæ sarcinas veherent, spolia de hostibus, propter quæ ultima Orientis peragraverant, cremabant incendio.

Famem deinde pestilentia secuta est: quippe insalubrium ciborum novi succi, ad hoc itineris labor et ægritudo animi, vulgaverant morbos; et nec manere sine clade, nec progredi poterant: manentes fames, progressos acrior pestilentia urgebat. Ergo strati erant campi

pæne pluribus semivivis, quam cadaveribus; ac ne levius quidem ægri sequi poterant: quippe agmen raptim agebatur, tantum singulis ad spem salutis ipsos proficere credentibus, quantum itineris festinando præriperent. Igitur, qui defecerant, notos ignotosque, ut allevarentur, orabant: sed nec jumenta erant, quibus excipi possent; et miles vix arma portabat, imminentisque etiam ipsis facies mali ante oculos erat. Ergo sæpius revocati, ne respicere quidem suos sustinebant, misericordia in formidinem versa. Illi relicti deos testes, sacra communia, regisque implorabant opem: quumque frustra surdas aures fatigarent, in rabiem desperatione versi, parem suo exitum, similesque ipsis amicos et contubernales precabantur.

Rex, dolore simul ac pudore anxius, quia causa tantæ cladis ipse esset, ad Phrataphernem, Parthorum satrapen, misit, qui juberet, camelis cocta cibaria afferre; alios quoque finitimarum regionum præfectos certiores necessitatis suæ fecit. Nec cessatum est ab his. Itaque fame duntaxat vindicatus exercitus tandem in Gedrosiæ fines perducitur. Omnium rerum sola fertilis regio est, in qua stativa habuit, ut vexatos milites quiete firmaret. Hic Leonnati litteras accipit, conflixisse ipsum cum octo millibus peditum et quingentis equitibus Horitarum prospero eventu. A Cratero quoque nuncius venit, Ozinen et Zariaspen, nobiles Persas, defectionem molientes, oppressos a se, in vinculis esse.

Præposito igitur regioni Sibyrtio (namque Menon, præfectus ejus, nuper interierat morbo), in Carmaniam ipse processit. Aspastes erat satrapes gentis, suspectus

res novare voluisse, dum in India rex esset. Quem occurrentem dissimulata ira comiter allocutus, dum exploraret quæ delata erant, in eodem honore habuit. Quum inde præfecti, sicut imperatum erat, equorum jumentorumque jugalium vim ingentem ex omni, quæ sub imperio erat, regione misissent; quibus deerant impedimenta, restituit. Arma quoque ad pristinum refecta sunt cultum : quippe haud procul a Perside aberant, non pacata modo, sed etiam opulenta.

Igitur, ut supra dictum est, æmulatus Patris Liberi non gloriam solum, quam ex illis gentibus deportaverat, sed etiam famam; sive illud triumphus fuit ab eo primum institutus, sive bacchantium lusus, statuit imitari, animo super humanum fastigium elato. Vicos, per quos iter erat, floribus coronisque sterni jubet; liminibus ædium crateras vino repletos, et alia eximiæ magnitudinis vasa disponi; vehicula deinde constrata, ut plures capere milites possent, in tabernaculorum modum ornari, alia candidis velis, alia veste pretiosa. Primi ibant amici et cohors regia, variis redimita floribus coronisque : alibi tibicinum cantus, alibi lyræ sonus audiebatur; item in vehiculis, pro copia cujusque adornatis, comessabundus exercitus, armis, quæ maxime decora erant, circumpendentibus. Ipsum convivasque currus vehebat, crateris aureis ejusdemque materiæ ingentibus poculis prægravis. Hoc modo per dies septem bacchabundum agmen incessit; parata præda, si quid victis saltem adversus comessantes animi fuisset; mille, hercule, viri modo et sobrii, septem dierum crapula graves in suo triumpho capere potuerunt. Sed fortuna, quæ

rebus famam pretiumque constituit, hic quoque militiæ probrum vertit in gloriam; et præsens ætas, et posteritas deinde mirata est, per gentes nondum satis domitas incessisse temulentos, barbaris, quod temeritas erat, fiduciam esse credentibus. Hunc apparatum carnifex sequebatur: quippe satrapes Aspastes, de quo ante dictum est, interfici jussus est; adeo nec luxuriæ quidquam crudelitas, nec crudelitati luxuria obstat.

Q. CURTII RUFI

DE REBUS GESTIS

ALEXANDRI MAGNI

REGIS MACEDONUM

LIBER DECIMUS.

I. Iisdem fere diebus Cleander et Sitalces, et cum Agathone Heracon superveniunt, qui Parmenionem jussu regis occiderant : quinque millia peditum cum equitibus mille; sed et accusatores eos, e provincia cui præfuerant, sequebantur; nec tot facinora, quot admiserant, compensare poterant cædis perquam gratæ regi ministerio. Quippe quum omnia profana spoliassent, ne sacris quidem abstinuerant : virginesque et principes feminarum, stupra perpessæ, corporum ludibria deflebant. Invisum Macedonum nomen avaritia eorum ac libido barbaris fecerat. Inter omnes tamen eminebat Cleandri furor, qui nobilem virginem constupratam servo suo pellicem dederat. Plerique amicorum Alexandri non tam criminum, quæ palam objiciebantur, atrocitatem, quam

memoriam occisi per eos Parmenionis, quod tacitum prodesse reis apud regem poterat, intuebantur; læti recidisse iram in iræ ministros, nec ullam potentiam, scelere quæsitam, cuiquam esse diuturnam. Rex, cognita causa, pronunciavit, ab accusatoribus unum, et id maximum, crimen esse præteritum, desperationem salutis suæ: nunquam enim talia ausuros, qui ipsum ex India sospitem aut optassent reverti, aut credidissent reversurum. Igitur hos quidem vinxit; DC autem militum, qui sævitiæ eorum ministri fuerant, interfici jussit. Eodem die sumptum est supplicium de iis quoque, quos auctores defectionis Persarum Craterus adduxerat.

Haud multo post Nearchus et Onesicritus, quos longius in Oceanum procedere jusserat, superveniunt. Nunciabant autem quædam audita, alia comperta; insulam ostio amnis subjectam auro abundare; inopem equorum esse: singulos equos, ab iis qui ex continenti trajicere auderent, singulis talentis emi: plenum esse belluarum mare: æstu secundo eas ferri magnarum navium corpora æquantes; truci cantu deterritas sequi classem; cum magno æquoris strepitu, velut demersa navigia subisse aquas. Cetera incolis crediderant; inter quæ, Rubrum mare non a colore undarum, ut plerique crederent, sed ab Erythra rege appellari. Esse haud procul a continenti insulam, palmis frequentibus consitam, et in medio fere nemore columnam eminere, Erythræ regis monumentum, litteris gentis ejus scriptam. Adjiciebant, navigia, quæ lixas mercatoresque vexissent, famam auri secutis gubernatoribus, in insulam esse transmissa, nec deinde ab his postea visa. Rex, cognoscendi plura cupidine accensus,

rursus eos terram legere jubet, donec ad Euphraten appellerent classem; inde adverso amne Babylonem subituros. Ipse, animo infinita complexus, statuerat, omni ad Orientem maritima regione perdomita, ex Syria petere Africam, Carthagini infensus; inde, Numidiæ solitudinibus peragratis, cursum Gadis dirigere (ibi namque columnam Herculis esse fama vulgaverat): Hispanias deinde, quas *Iberiam* Græci a flumine Ibero vocabant, adire; et prætervehi Alpes, Italiæque oram, unde in Epirum brevis cursus est. Igitur Mesopotamiæ prætoribus imperavit, materia in Libano monte cæsa, devectaque ad urbem Syriæ Thapsacum, ingentium carinas navium ponere; septiremes omnes esse, deducique Babylonem. Cypriorum regibus imperatum, ut æs, stuppamque, et vela præberent. Hæc agenti Pori et Taxilis regum litteræ traduntur, Abisaren morbo, Philippum, præfectum ipsius, ex vulnere interiisse, oppressosque, qui vulnerassent eum. Igitur Philippo substituit Eudæmonem: dux erat Thracum. Abisaris regnum filio ejus attribuit.

Ventum est deinde Persagadas. Persica est gens, cujus satrapes Orsines erat, nobilitate ac divitiis inter omnes barbaros eminens. Genus ducebat a Cyro, quondam rege Persarum: opes et a majoribus traditas habebat, et ipse longa imperii possessione cumulaverat. Is regi cum omnis generis donis, non ipsi modo ea, sed etiam amicis ejus daturus, occurrit. Equorum domiti greges sequebantur, currusque argento et auro adornati, pretiosa supellex, et nobiles gemmæ, aurea magni ponderis vasa, vestesque purpureæ, et signati argenti talentum quatuor millia. Ceterum tanta benignitas barbaro causa mortis

fuit : nam quum omnes amicos regis donis super ipsorum vota coluisset, Bagoæ spadoni, qui Alexandrum obsequio corporis devinxerat sibi, nullum honorem habuit; admonitusque a quibusdam, quam Alexandro cordi esset, respondit, amicos regis, non scorta se colere, nec moris esse Persis, mares ducere, qui stupro effeminarentur. His auditis, spado potentiam flagitio et dedecore quæsitam in caput nobilissimi et insontis exercuit : namque gentis ejusdem levissimos falsis criminibus adstruxit, monitos, tum demum ea deferre, quum ipse jussisset. Interim quoties sine arbitris erat, credulas regis aures implebat, dissimulans causam iræ, quo gravior criminantis auctoritas esset. Nondum suspectus erat Orsines, jam tamen vilior. Reus enim in secreto agebatur, latentis periculi ignarus : et importunissimum scortum, ne in stupro quidem et dedecoris patientia fraudis oblitum, quoties amorem regis in se accenderat, Orsinen modo avaritiæ, interdum etiam defectionis, arguebat. Jam matura erant in perniciem innocentis mendacia; et fatum, cujus inevitabilis sors est, appetebat. Forte enim sepulcrum Cyri Alexander jussit aperiri, in quo erat conditum ejus corpus, cui dare volebat inferias. Auro argentoque repletum esse crediderat, quippe ita fama Persæ vulgaverant; sed præter clypeum ejus putrem, et arcus duos scythicos, et acinacem, nihil reperit. Ceterum corona aurea imposita, amiculo, cui assueverat ipse, solium, in quo corpus jacebat, velavit, miratus, tanti nominis regem, tantis præditum opibus, haud pretiosius sepultum esse, quam si fuisset e plebe. Proximus erat lateri spado, qui regem

intuens : « Quid mirum, inquit, est, inania sepulcra esse regum, quum satraparum domus aurum inde egestum capere non possint? Quod ad me attinet, ipse hoc bustum antea non videram : sed ex Dario ita accepi, tria millia talentorum condita esse cum Cyro. Hinc illa benignitas in te, ut, quod impune habere non poterat Orsines, donando etiam gratiam iniret. » Concitaverat jam animum in iram, quum ii, quibus negotium idem dederat, superveniunt : hinc Bagoas, hinc ab eo subornati falsis criminibus occupant aures. Antequam accusari se suspicaretur Orsines, in vincula est traditus. Non contentus supplicio insontis spado, ipse morituro manum injecit. Quem Orsines intuens : « Audieram, inquit, in Asia olim regnasse feminas; hoc vero novum est, regnare castratum! » Hic fuit exitus nobilissimi Persarum, nec insontis modo, sed eximiæ quoque benignitatis in regem.

Eodem tempore Phradates regnum affectasse suspectus occiditur. Cœperat esse præceps ad repræsentanda supplicia; idem ad deteriora credenda. Scilicet res secundæ valent commutare naturam, et raro quisquam erga bona sua satis cautus est. Idem enim paulo ante Lyncesten Alexandrum delatum a duobus indicibus damnare non sustinuerat; humiliores quoque reos contra suam voluntatem, quia ceteris videbantur insontes, passus absolvi : hostibus victis regna reduxerat : ad ultimum a semet ipso degeneravit usque adeo, ut adversus libidinem animi, arbitrio scorti, aliis regna daret, aliis adimeret vitam.

Iisdem fere diebus litteras a Cœno accepit de rebus in

Europa et Asia gestis, dum ipse Indiam subigit. Zopyrio, Thraciæ præpositus, dum expeditionem in Getas faceret, tempestatibus procellisque subito coortis, cum toto exercitu oppressus erat. Qua cognita clade, Seuthes Odrysas, populares suos, ad defectionem compulerat. Amissa promemodum Thracia, ne Græcia quidem tumultibus inconcussa mansit. Nam Alexander, punita satraparum quorumdam insolentia, quam, dum in extremo orbe Indorum armis attinetur, per summa scelera atque flagitia in provinciales exercuerant, ceterorum metum intenderat : qui, in paribus delictis idem admissorum præmium exspectantes, in mercenariorum militum fidem confugiebant, illorum manibus, si ad supplicium poscerentur, salutem suam tutaturi; aut pecunia, quanta poterat, coacta, fugam inibant. Ea re cognita, litteræ ad omnes Asiæ prætores missæ sunt, quibus inspectis e vestigio omnes peregrinos milites, qui stipendia sub ipsis facerent, dimittere jubebantur.

Erat inter eos Harpalus, quem Alexander, quod ob ipsius amicitiam olim a Philippo ejectus solum vertisset, inter fidissimos habebat, et post Mazæi mortem satrapia Babyloniæ donaverat, thesaurorumque custodiæ præfecerat. Is igitur quum fiduciam, quam in propensissima regis gratia habere poterat, magnitudine flagitiorum consumpsisset, quinque talentorum millia ex gaza regia rapit, conductaque sex millium mercenariorum manu, in Europam evadit. Jampridem enim luxu et libidinibus in præceps tractus, desperataque apud regem venia, adversus iram ipsius in alienis opibus subsidium circumspicere cœperat; et Athenienses, quorum non contemnendam potentiam,

et apud ceteros Græcos auctoritatem, tum occultum in Macedonas odium norat, sedulo coluerat. Itaque spem suis faciebat, Athenienses, adventu suo cognito, copiisque et pecuniis quas adduceret coram inspectis, protinus arma consiliaque sociaturos esse : nam apud populum imperitum et mobilem, per homines improbos, et avaritia venales, omnia se muneribus consecuturum existimabat.

II. Igitur triginta navibus Sunium transmittunt : promontorium est Atticæ terræ, unde portum urbis petere decreverant. His cognitis, rex, Harpalo Atheniensibusque juxta infestus, classem parari jubet, Athenas protinus petiturus. Quod consilium dum agitat clam, litteræ ei redduntur; Harpalum intrasse quidem Athenas, pecunia conciliasse sibi principum animos; mox concilio plebis habito jussum urbe excedere, ad Græcos milites pervenisse, a quibus interceptum, et, Thimbrone quodam auctore, interemptum per insidias. His lætus in Europam trajiciendi consilium omisit : sed exsules, præter eos qui civili sanguine aspersi erant, recipi ab omnibus Græcorum civitatibus, queis pulsi erant, jussit. Et Græci, haud ausi imperium aspernari, quanquam solvendarum legum id principium esse censebant, bona quoque, quæ exstarent, restituere damnatis. Soli Athenienses, non suæ modo, sed etiam publicæ vindices libertatis, colluvionem hominum, quia ægre ferebant, non regio imperio, sed legibus moribusque patriis regi assueti, prohibuere finibus, omnia potius toleraturi, quam purgamenta quondam urbis suæ, tunc etiam exsilii, admitterent.

Alexander, senioribus militum in patriam remissis, tredecim millia peditum, et duo millia equitum, quæ in Asia retineret, eligi jussit, existimans, modico exercitu continere posse Asiam, quia pluribus locis præsidia disposuisset; nuperque conditas urbes, quas colonis replesset, res renovare cupientibus obstare. Ceterum, prius quam secerneret quos erat retenturus, edixit, ut omnes milites æs alienum profiterentur. Grave plerisque esse compererat; et quanquam ipsorum luxu contractum erat, dissolvere tamen ipse decreverat. Illi tentari ipsos rati, quo facilius ab integris sumptuosos decerneret, prolatando aliquantum extraxerant temporis; et rex satis gnarus, professioni æris pudorem, non contumaciam obstare, mensas totis castris poni jussit, et decem millia talentorum proferri. Tum demum fide facta professi sunt, nec amplius ex tanta pecunia quam centum et triginta talenta superfuere : adeo ille exercitus, tot ditissimarum gentium victor, plus tamen victoriæ, quam prædæ deportavit ex Asia.

Ceterum, ut cognitum est, alios remitti domum, alios retineri, perpetuam eum regni sedem in Asia habiturum rati, vecordes, et disciplinæ militaris immemores, seditiosis vocibus castra complent, regemque ferocius quam alias adorti, omnes simul missionem postulare cœperunt, deformia ora cicatricibus, canitiemque capitum ostentantes. Nec aut præfectorum castigatione, aut verecundia regis deterriti, tumultuoso clamore et militari violentia volentem loqui inhibebant, palam professi, nusquam inde, nisi in patriam, vestigium esse moturos. Tandem silentio facto, magis quia motum esse crede-

bant, quam quia ipsi moveri poterant, quidnam dicturus esset, exspectabant.

Ille : « Quid hæc, inquit, repens consternatio, et tam procax atque effusa licencia denunciat? Eloqui timeo : palam certe rupistis imperium; et precario rex sum, cui non alloquendi, non noscendi monendique, aut intuendi vos jus reliquistis. Equidem quum alios dimittere in patriam, alios mecum paulo post deportare statuerim, tam illos acclamantes video, qui abituri sunt, quam hos, cum quibus præmissos subsequi statui. Quid hoc est rei? dispari in causa idem omnium clamor est! Pervelim scire, utrum, qui discedunt, an qui retinentur, de me querantur. »

Crederes, uno ore omnes sustulisse clamorem; ita pariter ex tota concione responsum est, omnes queri.

Tum ille : « Non hercule, inquit, potest fieri, ut adducar querendi simul omnibus hanc causam esse, quam ostenditis; in qua major pars exercitus non est, ut pote quum plures dimiserim, quam retenturus sum. Subest nimirùm altius malum, quod omnes avertit a me. Quando enim regem universus exercitus deseruit? Ne servi quidem uno grege profugiunt dominos; sed est quidam in illis pudor, a ceteris destitutos relinquendi.

« Verum ego, tam furiosæ consternationis oblitus, remedia insanabilibus conor adhibere. Omnem, hercule, spem, quam ex vobis conceperam, damno; nec ut cum militibus meis, jam enim esse destitistis, sed ut cum ingratissimis oportet, agere decrevi. Secundis rebus, quæ circumfluunt vos, insanire cœpistis, obliti status

ejus, quem beneficio exuistis meo; digni, hercule, qui in eodem consenescatis, quoniam facilius est vobis adversam, quam secundam regere fortunam.

« En tandem! Illyriorum paulo ante et Persarum tributariis Asia et tot gentium spolia fastidio sunt. Modo sub Philippo seminudis amicula ex purpura sordent; aurum et argentum oculi ferre non possunt : lignea enim vasa desiderant, et ex cratibus scuta, rubiginemque gladiorum. Hoc cultu nitentes vos accepi, et quingenta talenta æris alieni, quum omnis regia supellex haud amplius quam sexaginta talentorum esset, meorum operum fundamenta; quibus tamen (absit invidia) imperium maximæ terrarum partis imposui.

« Asiæne pertæsum est, quæ vos gloria rerum gestarum diis pares fecit? In Europam ire properatis, rege deserto, quum pluribus vestrum defuturum viaticum fuerit, ni æs alienum luissem; nempe in asiatica præda. Nec pudet profundo ventre devictarum gentium spolia circumferentes, reverti velle ad liberos conjugesque, quibus pauci præmia victoriæ potestis ostendere. Nam ceterorum, dum etiam spei vestræ obviam istis, arma quoque pignori sunt. Bonis vero militibus cariturus sum, pellicum suarum concubinis : quibus hoc solum ex tantis opibus superest, nisi in quod impenduntur.

« Proinde fugientibus me pateant limites : facessite hinc ocius! ego cum Persis abeuntium terga tutabor. Neminem teneo : liberate oculos meos, ingratissimi cives. Læti vos excipient parentes liberique sine vestro rege redeuntes! obviam ibunt desertoribus transfugisque! Triumphabo me hercule de fuga vestra, et, ubi-

cunque ero, expetam pœnas, hos, cum quibus me relinquitis, colendo præferendoque vobis. Jam autem scietis, et quantum sine rege valeat exercitus, et quid opis in me uno sit. » Desiluit deinde frendens de tribunali, et in medium armatorum agmen se immisit; notatos quoque, qui ferocissime oblocuti erant, singulos manu corripuit : nec ausos repugnare tredecim asservandos custodibus corporis tradidit.

III. Quis crederet, sævam paulo ante concionem obtorpuisse subito metu, et quum ad supplicium videret trahi nihil ausos graviora quam ceteros, tam effusam antea licentiam, atque seditiosam militum violentiam ita compressam, ut non modo nullus ex omnibus irruenti regi restiterit, verum etiam cuncti pavore exanimati, attonitis similes, quid de ipsis quoque statuendum censeret, suspensa mente exspectarent. Itaque sive nominis, quod gentes quæ sub regibus sunt inter deos colunt, sive propria ipsius veneratio, sive fiducia tanta vi exercentis imperium conterruit eos, singulare certe ediderunt patientiæ exemplum : adeoque non sunt accensi supplicio commilitonum, quum sub noctem interfectos esse nossent, ut nihil omiserint, quod singuli magis obedienter ac pie facerent. Nam quum postero die prohibiti aditu venissent, asiaticis modo militibus admissis, lugubrem totis castris edidere clamorem, denunciantes se protinus esse morituros, si rex perseveraret irasci. At ille, pervicacis ad omnia, quæ agitasset, animi, peregrinorum militum concionem advocari jubet, Macedonibus intra castra cohibitis; et quum frequentes coissent, adhibito interprete, talem orationem habuit :

« Quum ex Europa trajicerem in Asiam, multas nobiles gentes, magnam vim hominum imperio meo me additurum esse sperabam. Nec deceptus sum, quod de his credidi famæ. Sed ad illa hoc quoque accessit, quod video fortes viros, erga reges suos pietatis invictæ. Luxu omnia fluere credideram, et nimia felicitate mergi in voluptates : at, hercule, munia militiæ hoc animorum corporumque robore æque impigre toleratis; et, quum fortes viri sitis, non fortitudinem magis, quam fidem colitis. Hoc ego nunc primum profiteor, sed olim scio. Itaque et delectum e vobis juniorum habui, et vos meorum militum corpori immiscui. Idem habitus, eadem arma sunt vobis : obsequium vero et patientia imperii longe præstantior est quam ceteris. Ergo ipse Oxathris Persæ filiam mecum in matrimonio junxi, non dedignatus ex captiva liberos tollere. Mox deinde, quum stirpem generis mei latius propagare cuperem, uxorem Darii filiam duxi, proximisque amicorum auctor fui, ex captivis generandi liberos, ut hoc sacro fœdere omne discrimen victi et victoris excluderem. Proinde genitos esse vos mihi, non adscitos milites, credite. Asiæ et Europæ unum atque idem regnum est. Macedonum vobis arma do. Inveteravi peregrinam novitatem; et cives mei estis, et milites : omnia eumdem ducunt colorem. Nec Persis Macedonum morem adumbrare, nec Macedonibus Persas imitari indecorum est. Ejusdem juris esse debent, qui sub eodem rege victuri sunt. »

Hac oratione habita, Persis corporis sui custodiam credidit; Persas satellites, Persas apparitores fecit. Per quos, quum Macedones, qui huic seditioni occasionem

dedissent, vincti ad supplicia traherentur, unum ex iis, auctoritate et ætate gravem, ad regem ita locutum ferunt :

IV. « Quousque, inquit, animo tuo etiam per supplicia, et quidem externi moris, obsequeris? Milites tui, cives tui, incognita causa, captivis suis ducentibus, trahuntur ad pœnam! Si mortem meruisse judicas, saltem ministros supplicii muta. » Amico animo, si veri patiens fuisset, admonebatur; sed in rabiem ira pervenerat. Itaque rursus (nam parumper, quibus imperatum erat, dubitaverant) mergi in amnem, sicut vincti erant, jussit.

Nec hoc quidem supplicium seditionem militum movit. Namque copiarum duces atque amicos ejus manipuli adeunt, petentes ut, si quos adhuc pristina noxa judicaret esse contactos, juberet interfici : offerre se corpora iræ; trucidaret. Tandem præ dolore vix mentis compotes universi concurrunt ad regiam, armisque ante fores projectis, tunicati adstantes, nuda et obnoxia pœnis corpora admitti flentes orabant : non se deprecari quin suppliciis sontium expiarentur, quæ per contumaciam deliquissent : regis iracundiam sibi morte tristiorem esse. Quumque, dies noctesque ante regiam persistentes, miserabili clamore habituque pœnitentiam suam approbarent, biduum tamen adversus humillimas suorum preces iracundia regis duravit. Tertio die, victus constantia supplicum, processit : incusataque leniter exercitus immodestia, non sine multis utrinque lacrymis, in gratiam secum ipsis redire professus est.

Digna tamen res visa est, quæ majoribus hostiis

expiaretur. Itaque, sacrificio magnifice perpetrato, Macedonum simul Persarumque primores invitavit ad epulas. Novem millia eo convivio excepisse proditum est memoriæ, eosque omnes invitante rege ex eodem cratere libavisse, græcis barbarisque vatibus tum alia fausta vota præeuntibus, tum imprimis ut ea utriusque imperii in idem corpus coalita societas perpetua foret.

Maturata deinde est missio, et infirmissimus quisque exauctorati. Amicorum quoque seniorum quibusdam commeatum dedit, ex queis Clitus cognomento Albus, Gorgiasque, et Polydamas, et Antigenes fuere. Abeuntibus non modo præteriti temporis stipendia cum fide persolvit, verum etiam talentum adjecit in singulos milites, viatici nomine. Filios ex asiaticis uxoribus susceptos (ad decem millia fuisse traditur) apud se relinqui jussit, ne, in Macedoniam cum parentibus transgressi, et conjugibus liberisque prioribus permixti, familias singulorum contentionibus et discordiis implerent; sibi curæ fore pollicitus, ut, patrio more instituti, militiæ artes edocerentur. Ita supra decem veteranorum millia dimissa sunt; additusque est Craterus, qui eos deduceret, ex præcipuis regis amicis. Isti si quid humanitus contigisset, Polyperchonti parere jussi sunt. Litteris etiam ad Antipatrum scriptis, honorem emeritis haberi præcepit, ut quoties ludi atque certamina ederentur, in primis ordinibus coronati spectarent; utque fato functorum liberi, etiam impuberes, in paterna stipendia succederent.

Craterum Macedoniæ continentibusque regionibus cum imperio præesse placuit; Antipatrum cum supplemento juniorum Macedonum ad regem pergere. Verebatur

enim ne per discordiam præfecti cum Olympiade gravis aliqua clades acciperetur. Nam multas ad Alexandrum epistolas mater, multas Antipater miserat; vicissimque alter alterum arroganter et acerbe pleraque facere criminabantur, quæ ad dedecus aut detrimentum regiæ majestatis pertinerent. Postquam enim rumor occisi regis temere vulgatus in Macedoniam penetravisset, mater ejus sororque Cleopatra tumultuatæ fuerant; et hæc quidem paternum regnum, Olympias Epirum invaserat. Forte dum ejusmodi litteræ redduntur, Hephæstion, assuetus omnium arcanorum se participem haberi, resignatas ab Alexandro simul inspiciebat. Neque vetuit eum rex; sed detractum digito annulum ori legentis admovit, nihil eorum quæ perscripta essent, in alios efferendum significans. Incusasse autem ambos fertur, et matris insolentia permotum exclamasse, eam pro habitatione decem mensium, quam in utero sibi præbuisset, gravem mercedem exigere : Antipatrum vero suspectum habuisse, quasi parta ex Spartanis victoria tollentem animos, et imperio tot jam in annos prorogato supra præfecti modum elatum. Itaque quum ejus gravitas atque integritas a quibusdam prædicaretur, subjecit, « exterius quidem album videri; sed si penitus introspiciatur, totum esse purpureum. » Pressit tamen suspicionem suam, neque ullum manifestius abalienati animi indicium prætulit. Credidere tamen plerique, Antipatrum evocari se supplicii causa ratum, impiis machinationibus, regiæ mortis, quæ paulo post secuta est, auctorem exstitisse.

Interea rex, ut imminuti exercitus detrimenta sarciret,

optimum quemque Persarum in Macedonicos ordines allegit : mille etiam præstantissimos segregavit ad propiorem sui corporis custodiam : aliam hastatorum manum, haud pauciores decem millibus, circa regium tabernaculum excubias agere jussit. Hæc agenti Peucestes supervenit cum viginti sagittariorum funditorumque millibus, quos ex sua provincia coegerat. His per exercitum distributis, profectus est Susis, Tigrique amne transmisso, apud Carrhas castra metatus est. Inde quatriduo, per Sittacenen ductis copiis, Sambana processit; ubi per septem dies quietum agmen tenuit. Tridui deinde itinere emenso, Celonas perventum est. Oppidum hoc tenent Bœotia profecti, quos Xerxes sedibus suis excitos in Orientem transtulit; servabantque argumentum originis peculiari sermone, ex Græcis plerumque vocibus constante; ceterum ob commerciorum necessitatem finitimorum barbarorum lingua utebantur. Inde Bagistamen ingressus est, regionem opulentam, et abundantem arborum amœno et fecundo fœtu, ceterisque ad vitæ non usum modo, verum etiam delectationem pertinentibus.

Gravis inter hæc Eumeni cum Hephæstione simultas inciderat. Nam servos Eumenis diversorio, quod pro hero suo anteceperant, Hephæstio proturbavit, ut Evius tibicen eo reciperetur; neque diu post, quum jam sopita odia viderentur, nova exorta contentione adeo recruduerunt, ut etiam in atrox jurgium, et acerba utrinque convicia prorumperent. Sed Alexandri interventu imperioque inimicitiæ saltem in speciem abolitæ sunt : quum ille quidem Hephæstioni etiam minatus esset, qui,

in flagrantissima regis gratia positus, quanquam cupidum reconciliationis, Eumenem pertinacius aversabatur.

Perventum deinde est in Mediæ campos, ubi maxima equorum armenta pascebantur. Nisæos appellant, magnitudine et specie insignes. Supra quinquaginta millia ibi reperta, quum Alexander ea transiret, a comitibus illius adnotatum est, olim triplo plures fuisse; sed inter bellorum turbas maximam earum partem prædones abegisse. Ad triginta dies ibi substitit rex. Eo Atropates, Mediæ satrapa, centum barbaras mulieres adduxit, equitandi peritas, peltisque et securibus armatas : unde quidam crediderunt Amazonum ex gente reliquias fuisse. Septimis deinde castris Ecbatana attigit, Mediæ caput. Ibi solemnia diis sacrificia fecit; ludosque edidit, et in convivia festosque dies laxavit animum, ut mox in novorum operum curam atque ministeria validior intenderetur.

Sed ista volventem velut injecta manu fatum alio traxit, vitamque carissimo amicorum ejus, neque multo post ipsi quoque regi, extorsit. Pueros in stadia certantes spectabat, quum nuntiatur deficere Hephæstionem, qui, morbo ex crapula contracto, septimum jam diem decumbebat. Exterritus amici periculo, statim consurgit, et ad hospitium illius celeriter pergit : neque tamen prius eo pervenit, quam illum mors occupasset. Id regi omnium, quæ in vita pertulerat, adversorum luctuosissimum accidisse certum habetur : eumque magnitudine doloris in lacrymas et lamenta victum, multa animi de gradu dejecti argumenta edidisse. Sed ea qui-

dem varie traduntur : illud inter omnes constat, ut quam decentissimas exsequias ei duceret, non voluisse Ecbatanis sepeliri; sed Babylonem, quo ipse concessurus erat, a Perdicca deferri curasse : ibique funus inaudito antehac exemplo duodecim talentum millibus locavisse. Per universum certe imperium lugeri eum jussit : et ne memoria ejus in exercitu exolesceret, equitibus queis præfuerat nullum præfecit ducem, sed Hephæstionis alam appellari voluit, et quæ ille signa instituisset, ea non immutari. Funebria certamina ludosque, quales nunquam editi fuissent, meditatus, tria artificum millia coegit, qui non multo post in ipsius exsequiis certasse feruntur. Nec amici tam effuso affectu ad conciliandam ejus gratiam segniter usi, certatim reperere per quæ memoria defuncti clarior honoratiorque fieret. Igitur Eumenes, quum se ob simultatem cum Hephæstione regis indignationem incurrisse sensisset, multis auctor fuit, seque et arma sua Hephæstioni consecrandi; pecuniasque ad cohonestandum funus large contulit. Hoc exemplum imitati sunt ceteri; eaque mox processit assentationum impudentia, ut regi mœrore et desiderio defuncti insanienti persuasum tandem fuerit, deum esse Hephæstionem. Quo quidem tempore ex copiarum ducibus Agathocles Samius ad extremum periculi venit, quod illius tumulum præteriens illacrymasse visus esset. Ac nisi Perdiccas, venanti sibi Hephæstionem apparuisse ementitus, per deos omnes, ipsumque Hephæstionem dejerasset, ex ipso se cognovisse, Agathoclem non ut mortuum, et vanæ divinitatis titulis frustra ornatum flevisse, verum ob memoriam pristinæ sodalitatis lacrymas

non tenuisse, vir fortis et de rege bene meritus pietatis in amicum graves pœnas innoxio capite pependisset.

Ceterum, ut paulisper a luctu avocaret animum, in Cossæorum gentem expeditionem suscepit. Juga Mediæ vicina Cossæi tenent, asperum et acre genus, et prædando vitam tolerare solitum. Ab his Persarum reges annuo tributo pacem redimere consueverant, ne, in subjecta decurrentes, infestam latrociniis regionem facerent: nam vim tentantes Persas facile repulerant, asperitate locorum defensi, in quæ se recipiebant, quoties armis superabantur. Iidem muneribus quotannis placabantur, ut regi Ecbatanis, ubi æstiva solebat agere, Babylonem remigranti, tutus per ea loca transitus esset. Hos igitur Alexander bipartito agmine aggressus, intra quadraginta dies perdomuit. Nam ab ipso rege, et Ptolemæo, qui partem exercitus ducebat, sæpe cæsi, ut captivos suos reciperent, permisere se victori. Ille validas urbes opportunis locis exstrui jussit, ne abducto exercitu fera gens obedientiam exueret.

Motis inde castris, ut militem expeditione recenti fessum reficeret, lento agmine Babylonem procedebat: jamque vix triginta ab urbe stadiis aberat, quum Nearchus occurrit, quem per Oceanum et Euphratis ostia Babylonem præmiserat; orabatque, ne fatalem sibi urbem vellet ingredi; compertum id sibi ex Chaldæis, qui multis jam prædictionum eventibus artis suæ certitudinem abunde probavissent. Rex fama eorum hominum, constantique asseveratione motus, dimissis in urbem amicorum plerisque, alia via præter Babylonem ducit, ac ducentis inde stadiis stativa locat. Sed ab Anaxarcho

persuasus, contemptis Chaldæorum monitis, quorum disciplinam inanem aut supervacuam arbitrabatur, urbem intrat.

Legationes eo ex universo ferme orbe confluxerant: quibus per complures dies studiose auditis, deinceps ad Hephæstionis exsequias adjecit animum; quæ summo omnium studio ita celebratæ sunt, ut nullius ad id tempus regis feralia, magnitudine sumptuum, apparatusque celebritate non vicerint. Post hæc cupido incessit regi per Pallacopam amnem ad Arabum confinia navigandi: quo delatus, urbi condendæ commoda sede reperta, Græcorum ætate aut vulneribus invalidos, et si qui sponte remanserant, ibi collocat. Quibus ex sententia perfectis, jam futuri securus, Chaldæos irridebat, quod Babylonem non ingressus tantum esset incolumis, verum etiam excessisset. Enimvero revertenti per paludes, quas Euphrates in Pallacopam effusus efficit, fœdum omen oblatum est: quippe rami desuper impendentes detractum capiti regio diadema projecerunt in fluctus. Quum deinde alia super alia prodigiosa et minacia nuntiarentur, procurandis iis græco simul barbaroque ritu continua sacra facta sunt. Neque tamen expiari præterquam morte regis potuere. Qui quum Nearchum excepisset convivio, jamque cubitum iturus esset, Medii Larissæi obnixis precibus dedit, ut ad eum comessatum veniret; ubi postquam tota nocte perpotasset, male habere cœpit. Ingravescens deinde morbus adeo omnes vires intra sextum diem exhausit, ut ne vocis quidem potestas esset. Interea milites, sollicitudine desiderioque ejus anxii, quanquam obtestantibus ducibus ne valetudinem regis

onerarent, expresserunt, ut in conspectum ejus admitterentur.

V. Intuentibus lacrymæ obortæ præbuere speciem jam non regem, sed funus ejus visentis exercitus. Mœror tamen circumstantium lectum eminebat; quos ut rex adspexit : « Invenietis, inquit, quum excessero, dignum talibus viris regem? » Incredibile dictu audituque, in eodem habitu corporis, in quem se composuerat, quum admissurus milites esset, durasse, donec a toto exercitu illud ultimum persalutatus est : dimissoque vulgo, velut omni vitæ debito liberatus, fatigata membra rejecit. Propiusque adire jussis amicis (nam et vox deficere jam cœperat), detractum annulum digito Perdiccæ tradidit, adjectis mandatis, ut corpus suum ad Ammonem ferri juberet. Quærentibus his, cui relinqueret regnum, respondit : « Ei qui esset optimus : ceterum providere jam, ob id certamen, magnos funebres ludos parari sibi. » Rursus Perdicca interrogante, quando cœlestes honores haberi sibi vellet, dixit, « tum velle, quum ipsi felices essent. » Suprema hæc vox fuit regis, et paulo post exstinguitur.

Ac primo, ploratu, lamentisque, et planctibus tota regia personabat : mox, velut in vasta solitudine, omnia tristi silentio muta torpebant, ad cogitationes, quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri, custodiæ corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regiæ retinere potuerunt; vagique et furentibus similes totam urbem luctu ac mœrore compleverant, nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit.

Ergo qui extra regiam adstiterant, Macedones pariter barbarique, concurrunt; nec poterant victi a victoribus in communi dolore discerni. Persæ, justissimum ac mitissimum dominum, Macedones, optimum ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam mœroris edebant. Nec mœstorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur, tam viridem, et in flore ætatis fortunæque, invidia deum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus et vultus educentis in prœlium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione donantis, occurrebant oculis. Tum Macedonas, divinos honores negasse ei, pœnitebat; impiosque et ingratos fuisse se confitebantur, quod aures ejus debita appellatione fraudassent. Et quum diu nunc in veneratione, nunc in desiderio regis hæsissent, in ipsos versa miseratio est. Macedonia profecti ultra Euphraten, mediis hostibus, novum imperium aspernantibus, destitutos se esse cernebant; sine certo regis herede, sine herede regni, publicas vires ad se quemque tracturum. Bella deinde civilia, quæ secuta sunt, mentibus augurabantur : iterum, non de regno Asiæ, sed de rege, ipsis sanguinem esse fundendum : novis vulneribus veteres rumpendas cicatrices; senes, debiles, modo petita missione a justo rege, nunc morituros pro potentia forsitan satellitis alicujus ignobilis.

Has cogitationes volventibus nox supervenit, terroremque auxit. Milites in armis vigilabant; Babylonii, alius e muris, alius culmine sui quisque tecti prospectabant, quasi certiora visuri : nec quisquam lumina audebat accendere, et, quia oculorum cessabat usus,

fremitus vocesque auribus captabant; ac plerumque vano metu territi, per obscuras semitas, alius alii occursantes, invicem suspecti et solliciti ferebantur. Persæ, comis suo more detonsis, in lugubri veste, cum conjugibus ac liberis, non ut victorem et modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant. Assueti sub rege vivere, non alium, qui imperaret ipsis, digniorem fuisse, confitebantur. Nec muris urbis luctus continebatur; sed proximam regionem ab ea, deinde magnam partem Asiæ cis Euphraten tanti mali fama pervaserat.

Ad Darii quoque matrem celeriter perlata est. Abscissa ergo veste qua induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abjecit. Assidebat ei altera ex neptibus, nuper amissum Hephæstionem, cui nupserat, lugens; propriasque causas doloris in communi mœstitia retractabat. Sed omnium suorum mala Sisygambis una capiebat. Illa suam, illa neptium vicem flebat. Recens dolor etiam præterita revocaverat : crederes modo amissum Darium, et pariter miseræ duorum filiorum exsequias esse ducendas. Flebat mortuos simul vivosque. Quem enim puellarum acturum esse curam? quem alium futurum esse Alexandrum? iterum se captas, iterum excidisse regno : qui mortuo Dario ipsas tueretur, reperisse; qui post Alexandrum respiceret, utique non reperturas. Subibat inter hæc animum, octoginta fratres suos eodem die ab Ocho, sævissimo regum, trucidatos, adjectumque stragi tot filiorum patrem; e septem liberis, quos genuisset ipsa, unum superesse; ipsum Darium floruisse paulisper, ut crudelius posset exstin-

gui. Ad ultimum dolori succumbit, obvolutoque capite, accidentes genibus suis neptem nepotemque aversata, cibo pariter abstinuit et luce; quinto, postquam mori statuerat, die exstincta. Magnum profecto Alexandro indulgentiæ in eam, justitiæque in omnes captivos documentum est mors hujus, quæ, quum sustinuisset post Darium vivere, Alexandro esse superstes erubuit. Et, hercule, juste æstimantibus regem liquet, bona naturæ ejus fuisse; vitia vel fortunæ, vel ætatis. Vis incredibilis animi; laboris patientia promemodum nimia; fortitudo non inter reges modo excellens, sed inter illos quoque quorum hæc sola virtus fuit; liberalitas sæpe majora tribuentis, quam a diis petuntur; clementia in devictos; tot regna aut reddita quibus ea dempserat bello, aut dono data; mortis, cujus metus ceteros exanimat, perpetua contemptio; gloriæ laudisque ut justo major cupido, ita et juveni, et in tantis admittenda rebus; jam pietas erga parentes, quorum Olympiada immortalitati consecrare decreverat, Philippum ultus erat; jam in omnes fere amicos benignitas; erga milites benevolentia; consilium par magnitudini animi, et quantam vix poterat ætas ejus capere, solertia; modus immodicarum cupiditatum; Veneris intra naturale desiderium usus, nec ulla nisi ex permisso voluptas : ingentes profecto dotes erant. Illa fortunæ : diis æquare se, et cœlestes honores accersere, et talia suadentibus oraculis credere, et dedignantibus venerari ipsum vehementius, quam par esset, irasci; in externum habitum mutare corporis cultum; imitari devictarum gentium mores, quas ante victoriam spreverat. Nam iracundiam et cupidinem vini

siculi juventa irritaverat, ita senectus mitigare potuisset. Fatendum est tamen, quum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum a morte revocavit? quoties temere in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ, statuit. Exspectavere eum fata, dum Oriente perdomito aditoque Oceano, quidquid mortalitas capiebat, impleret. Huic regi ducique successor quærebatur : sed major moles erat, quam ut unus subire eam posset. Itaque nomen quoque ejus et fama rerum in totum propemodum orbem, reges ac regna diffudit; clarissimi sunt habiti, qui etiam minimæ parti tantæ fortunæ adhæserunt.

VI. Ceterum Babylone (inde enim divertit oratio) corporis ejus custodes in regiam principes amicorum ducesque copiarum advocavere : secuta est militum turba, cupientium scire, in quem Alexandri fortuna esset transitura. Multi duces, frequentia militum exclusi, regiam intrare non poterant; quum præco, exceptis qui nominatim citarentur, adire prohibuit : sed precarium spernebatur imperium. Ac primum ejulatus ingens ploratusque renovatus est : deinde futuri exspectatio, inhibitis lacrymis, silentium fecit. Tunc Perdicca, regia sella in conspectum vulgi data, in qua diadema vestisque Alexandri cum armis erant, annulum sibi pridie traditum a rege in eadem sede posuit; quorum aspectu rursus obortæ omnibus lacrymæ integravere luctum. Et Perdicca : « Ego quidem, inquit, annulum, quo ille regni atque imperii vires obsignare erat solitus, tradi-

tum ab ipso mihi, reddo vobis. Ceterum, quanquam nulla clades huic, qua affecti sumus, par ab iratis diis excogitari potest, tamen magnitudinem rerum, quas egit, intuentibus credere licet, tantum virum deos accommodasse rebus humanis, quarum sorte completa, cito repeterent eum suæ stirpi. Proinde, quoniam nihil aliud ex eo superest, quam quod semper ab immortalitate subducitur, corpori nominique quam primum justa solvamus, haud obliti, in qua urbe, inter quos simus, quali præside ac rege spoliati. Tractandum est, commilitones, cogitandumque, ut victoriam partam, inter hos de quibus parta est, obtinere possîmus. Capite opus est: hocne uno, an pluribus, in vestra potestate est. Illud scire debetis, militarem sine duce turbam corpus esse sine spiritu. Sextus mensis est, in quo Roxane prægnans est. Optamus ut marem enitatur; cujus regnum diis approbantibus futurum, quando adoleverit : interim, a quibus regi velitis, destinate. » Hæc Perdicca.

Tum Nearchus, « Alexandri modo sanguinem ac stirpem regiæ majestati convenire, neminem ait posse mirari. Ceterum exspectari nondum ortum regem, et, qui jam sit, præteriri, nec animis Macedonum convenire, nec tempori rerum. Esse e Barsine filium regis : huic diadema dandum. » Nulli placebat oratio : itaque suo more hastis scuta quatientes obstrepere perseverabant. Jamque prope seditionem pervenerant, Nearcho pervicacius tuente sententiam.

Tum Ptolemæus : « Digna prorsus est soboles, inquit, quæ Macedonum imperet genti, Roxanes vel Barsinæ filius; cujus nomen quoque Europam dicere pigebit,

majore ex parte captivi! Cur Persas vicerimus, ut stirpi eorum serviamus? quod justi illi reges Darius et Xerxes tot millium agminibus tantisque classibus nequidquam petiverunt. Mea sententia hæc est, ut, sede Alexandri in regia posita, qui consiliis ejus adhibebantur, coeant quoties in commune consulto opus fuerit, eoque, quod major pars eorum decreverit, stetur; duces præfectique copiarum his pareant. »

Ptolemæo quidam, potiores Perdiccæ assentiebantur. Tum Aristonus orsus est dicere, « Alexandrum, consultum cui relinqueret regnum, voluisse optimum deligi : judicatum autem ab ipso optimum Perdiccan, cui annulum tradidisset. Neque enim unum eum assedisse morienti; sed circumferentem oculos ex turba amicorum delegisse, cui traderet. Placere igitur, summam imperii ad Perdiccan deferri. »

Nec dubitavere, quin vera censeret. Itaque universi, procedere in medium Perdiccan, et regis annulum tollere, jubebant. Hærebat inter cupiditatem pudoremque, et, quo modestius quod exspectabat appeteret, pervicacius oblaturos esse credebat. Itaque cunctatus, diuque quid ageret incertus, ad ultimum tamen recessit, et post eos, qui sederant proximi, constitit. At Meleager, unus e ducibus, confirmato animo, quem Perdiccæ cunctatio erexerat : « Nec dii siverint, inquit, ut Alexandri fortuna, tantique regni fastigium in istos humeros ruat : homines certe non ferent. Nihil dico de nobilioribus, quam hic est, sed de viris tantum; quibus invitis nihil perpeti necesse est. Nec vero interest, Roxanes filium, quandoque genitus erit, an Perdiccan regem

habeatis, quum iste sub tutelæ specie regnum occupaturus sit. Itaque nemo ei rex placet, nisi qui nondum natus est; et in tanta omnium festinatione, non justa modo, sed etiam necessaria, exactos menses solus exspectat, et jam divinat, marem esse conceptum; quem vos dubitatis paratum esse vel subdere? Si, me dius fidius, Alexander hunc nobis regem pro se reliquisset, id solum, ex iis quæ imperasset, non faciendum esse censerem. Quin igitur ad diripiendos thesauros discurritis? harum enim opum regiarum utique populus est heres. » Hæc elocutus, per medios armatos erupit, et, qui abeunti viam dederant, ipsum ad pronunciatam prædam sequebantur.

VII. Jamque armatorum circa Meleagrum frequens globus erat, in seditionem ac discordiam versa concione, quum quidam, plerisque Macedonum ignotus, ex infima plebe : « Quid opus est, inquit, armis civilique bello habentibus regem quem quæritis? Aridæus, Philippo genitus, Alexandri paulo ante regis frater, sacrorum ceremoniarumque consors modo, nunc solus heres, præteritur a vobis. Quo merito suo? quidve fecit, cur etiam gentium communi jure fraudetur? Si Alexandro similem quæritis, nunquam reperietis; si proximum, hic solus est. » His auditis, concio primo silentium velut jussa habuit : conclamant deinde pariter, Aridæum vocandum esse, mortemque meritos, qui concionem sine eo habuissent. Tum Pithon, plenus lacrymarum, orditur dicere, « nunc vel maxime miserabilem esse Alexandrum, qui tam bonorum civium militumque fructu et præsentia fraudatus esset. Nomen enim memoriamque regis sui

tantum intuentes, ad cetera caligare eos.» Haud ambigue in juvenem, cui regnum destinabatur, impensa probra; quæ magis ipsi odium, quam Aridæo contemptum attulerunt : quippe dum miserentur, etiam favere cœperunt. Igitur, non alium se quam eum qui ad hanc spem genitus esset, regnare passuros, pertinaci acclamatione declarant, vocarique Aridæum jubent. Quem Meleager, infestus invisusque Perdiccæ, strenue perducit in regiam; et milites *Philippum* consalutatum, regem appellant.

Ceterum hæc vulgi erat vox, principum alia sententia. E quibus Pithon consilium Perdiccæ exsequi cœpit, tutoresque destinat filio ex Roxane futuro, Perdiccan et Leonnatum stirpe regia genitos. Adjecit, ut in Europa Craterus et Antipater res administrarent. Tum jusjurandum a singulis exactum, futuros in potestate regis geniti Alexandro. Meleager, haud injuria metu supplicii territus, cum suis secesserat. Rursus Philippum trahens secum, irrupit regiam, clamitans «suffragari rei publicæ de novo rege paulo ante concepto robur ætatis! Experirentur modo stirpem Philippi, et filium ac fratrem regum duorum; sibimet ipsis potissimum crederent.» Nullum profundum mare, nullum vastum fretum et procellosum tantos ciet fluctus, quantos multitudo motus habet, utique si nova et brevi duratura libertate luxuriat. Pauci Perdiccæ modo electo, plures Philippo quam speraverat, imperium dabant. Nec velle, nec nolle quidquam diu poterant; pœnitebatque modo consilii, modo pœnitentiæ ipsius. Ad ultimum tamen in stirpem regiam inclinavere studiis. Cesserat ex concione Ari-

dæus principum auctoritate conterritus; et, abeunte illo, conticuerat magis, quam languerat militaris favor. Itaque revocatus, vestem fratris eam ipsam, quæ in sella posita fuerat, induitur. Et Meleager, thorace sumpto, capit arma, novique regis satelles sequitur. Phalanx hastis clypeos quatiens, expleturam se sanguine illorum, qui affectaverant nihil ad ipsos pertinens regnum, minabatur : in eadem domo familiaque imperii vices remansuras esse gaudebant; hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam; assuetos se nomen ipsum colere, venerarique, nec quemquam id capere, nisi genitum ut regnaret.

Igitur Perdicca territus conclave, in quo Alexandri corpus jacebat, obserari jubet. Sexcenti cum ipso erant spectatæ virtutis : Ptolemæus quoque se adjunxerat ei, puerorumque regia cohors. Ceterum haud difficulter a tot millibus armatorum claustra perfracta sunt. Et rex quoque irruperat stipatus satellitum turba, quorum princeps erat Meleager. Iratusque Perdicca, hos, qui Alexandri corpus tueri vellent sevocat; sed qui irruperant, eminus tela in ipsum jaciebant : multisque vulneratis, tandem seniores, demptis galeis, quo facilius nosci possent, precari, qui cum Perdicca erant, cœpere, ut absisterent bello, regique et pluribus cederent. Primus Perdicca arma deposuit; ceterique idem fecere. Meleagro deinde suadente, ne a corpore Alexandri discederent, insidiis locum quæri rati, diversa regiæ parte ad Euphraten fugam intendunt. Equitatus, qui ex nobilissimis juvenum constabat, Perdiccan et Leonnatum frequens sequebatur; placebatque excedere urbe, et tendere in

campis. Sed Perdicca ne pedites quidem secuturos ipsum desperabat : itaque, ne abducendo equites abrupisse a cetero exercitu videretur, in urbe substitit.

VIII. At Meleager regem monere non destitit, jus imperii Perdiccæ morte sanciendum esse : ni occupetur impotens animus, res novaturum; meminisse eum, quid de rege meruisset, neminem autem ei satis fidum esse, quem metuat. Rex patiebatur magis, quam assentiebatur. Itaque Meleager silentium pro imperio habuit, misitque regis nomine, qui Perdiccan arcesserent : iisdem mandatum, ut occiderent, si venire dubitaret. Perdicca, nunciato satellitum adventu, sexdecim omnino pueris regiæ cohortis comitatus, in limine domus suæ constitit; castigatosque, et Meleagri mancipia identidem appellans, sic animi vultusque constantia terruit, ut vix mentis compotes fugerent. Perdicca pueros equos jussit conscendere, et cum paucis amicorum ad Leonnatum pervenit, jam firmiore præsidio vim propulsaturus, si quis inferret. Postero die indigna res Macedonibus videbatur, Perdiccan ad mortis periculum adductum; et Meleagri temeritatem armis ultum ire decreverant : atque ille, seditione provisa, quum regem adiisset, interrogare eum cœpit, an Perdiccan comprehendi ipse jussisset. Ille Meleagri instinctu se jussisse respondit; ceterum non debere tumultuari eos; Perdiccan enim vivere. Igitur, concione dimissa, Meleager, equitum maxime defectione perterritus, inopsque consilii (quippe in ipsum periculum reciderat, quod inimico paulo ante intenderat), triduum fere consumpsit incerta consilia volvendo.

Et pristina quidem regiæ species manebat : nam et legati gentium regem adibant, et copiarum duces aderant, et vestibulum satellites armatique compleverant. Sed ingens sua sponte mœstitia ultimæ desperationis index erat : suspectique invicem non adire propius, non colloqui audebant, secretas cogitationes intra se quisque volventes; et ex comparatione regis novi desiderium excitabatur amissi. Ubi ille esset, cujus imperium, cujus auspicium secuti erant, requirebant : destitutos se inter infestas indomitasque gentes, expetituras tot cladium suarum pœnas, quandoque oblata esset occasio. His cogitationibus animos exedebant, quum annunciatur, equites, qui sub Perdicca essent, occupatis circa Babylonem campis, frumentum, quod in urbem invehebatur, retinuisse. Itaque inopia primum, deinde fames esse cœpit; et qui in urbe erant, aut reconciliandam gratiam cum Perdicca, aut armis certandum esse, censebant.

Forte ita acciderat, ut, qui in agris erant, populationem villarum vicorumque veriti, confugerent in urbem; oppidani, quum ipsos alimenta deficerent, urbe excederent, et utrique generi tutior aliena sedes quam sua videretur. Quorum consternationem Macedones veriti, in regiam coeunt; quæque ipsorum sententia esset, exponunt. Placebat autem, legatos ad equites mitti de finienda discordia, armisque ponendis. Igitur a rege legatur Pasas Thessalus, et Amissas Megalopolitanus, et Perilaus : qui quum mandata regis edidissent, non aliter posituros arma equites, quam si rex discordiæ auctores dedidisset, tulere responsum. His renunciatis,

sua sponte milites arma capiunt; quorum tumultu e regia Philippus excitus : « Nihil, inquit, seditione est opus; nam inter se certantium præmia, qui quieverint, occupabunt. Simul mementote, rem esse cum civibus; quibus spem gratiæ cito abrumpere, ad bellum civile properantium est. Altera legatione an mitigari possint, experiamur : et credo, nondum regis corpore sepulto, ad præstanda ei justa omnes esse coituros. Quod ad me attinet, reddere hoc imperium malo, quam exercere civium sanguine : et si nulla alia concordiæ spes est, oro quæsoque, eligite potiorem. » Obortis deinde lacrymis, diadema detrahit capiti, dextram, qua id tenebat, protendens, ut, si quis se digniorem profiteretur, acciperet.

Ingentem spem indolis, ante eum diem fratris claritate suppressæ, ea moderata excitavit oratio. Itaque cuncti instare cœperunt, ut, quæ agitasset, exsequi vellet. Eosdem rursus legat petituros, ut Meleagrum tertium ducem acciperent. Haud ægre id impetratum est : nam et abducere Meleagrum Perdicca a rege cupiebat; et unum duobus imparem futurum esse censebat. Igitur Meleagro cum phalange obviam egresso, Perdicca equitum turmas antecedens occurrit. Utrumque agmen, mutua salutatione facta, coit, in perpetuum, ut arbitrabantur, concordia et pace firmata.

IX. Sed jam fatis admovebantur Macedonum genti bella civilia : nam et insociabile est regnum, et a pluribus expetebatur. Primum ergo collegere vires; deinde disperserunt : et quum pluribus corpus, quam capiebat, onerassent, cetera membra deficere cœperunt; quodque

imperium sub uno stare potuisset, dum a pluribus sustinetur, ruit. Proinde jure meritoque populus romanus salutem se principi suo debere profitetur, cui noctis, quam pæne supremam habuimus, novum sidus illuxit. Hujus hercule, non solis ortus, lucem caliganti reddidit mundo, quum sine suo capite discordia membra trepidarent. Quot ille tum exstinxit faces? quot condidit gladios? quantam tempestatem subita serenitate discussit? Non ergo revirescit solum, sed etiam floret imperium. Absit modo invidia, excipiet hujus seculi tempora ejusdem domus utinam perpetua, certe diuturna posteritas.

Ceterum ut ad ordinem, a quo me contemplatio publicæ felicitatis averterat, redeam, Perdicca unicam spem salutis suæ in Meleagri morte deponebat : vanum eumdem et infidum, celeriterque res novaturum, et sibi maxime infestum occupandum esse. Sed alta dissimulatione consilium premebat, ut opprimeret incautum. Ergo clam quosdam ex copiis, quibus præerat, subornavit, ut, quasi ignoraret ipse, conquererentur palam, Meleagrum æquatum esse Perdiccæ. Quorum sermone Meleager ad se relato, furens ira, Perdiccæ quæ compperisset, exponit. Ille, velut nova re exterritus, admirari, queri, dolentisque speciem ostentare ei cœpit; ad ultimum convenit, ut comprehenderentur tam seditiosæ vocis auctores. Agit Meleager gratias, amplexusque Perdiccan, fidem ejus in se ac benevolentiam collaudat. Tum, communi consilio rationem opprimendi noxios ineunt : placet, exercitum patrio more lustrari; et probabilis causa videbatur præterita discordia.

Macedonum reges ita lustrare soliti erant milites, ut discissæ canis viscera ultimo in campo, in quem deduceretur exercitus, ab utraque abjicerentur parte; intra id spatium armati omnes starent, hinc equites, illinc phalanx. Itaque eo die, quem huic sacro destinaverant, rex cum equitibus elephantisque constiterat contra pedites, queis Meleager præerat. Jam equestre agmen movebatur, et pedites subita formidine ob recentem discordiam, haud sane pacati quidquam exspectantes, parumper addubitavere, an in urbem subducerent copias; quippe pro equitibus planities erat. Ceterum, veriti ne temere commilitonum fidem damnarent, substitere, præparatis ad dimicandum animis, si quis vim inferret. Jam agmina coibant, parvumque intervallum erat, quod aciem utramque divideret. Itaque rex cum una ala obequitare peditibus cœpit, discordiæ auctores, quos tueri ipse debebat, instinctu Perdiccæ ad supplicia deposcens; minabaturque, omnes turmas cum elephantis inducturum se in recusantes. Stupebant improviso malo pedites; nec plus in ipso Meleagro erat aut consilii, aut animi : tutissimum ex præsentibus videbatur, exspectare potius, quam movere fortunam.

Tum Perdicca, ut torpentes et obnoxios vidit, ccc fere, qui Meleagrum erumpentem ex concione, quæ prima habita est post mortem Alexandri, secuti erant, a ceteris discretos, elephantis in conspectu totius exercitus objicit; omnesque belluarum pedibus obtriti sunt, nec prohibente Philippo, nec auctore; apparebatque id modo pro suo vindicaturum, quod approbasset eventus. Hoc bellorum civilium Macedonibus et omen et princi-

pium fuit. Meleager, sero intellecta fraude Perdiccæ, tum quidem, quia ipsius corpori vis non afferebatur, in agmine quietus stetit: at mox, damnata spe salutis, quum ejus nomine, quem ipse fecerat regem, in perniciem suam abutentes videret inimicos, confugit in templum; ac ne loci quidem religione defensus, occiditur.

X. Perdicca, perducto in urbem exercitu, consilium principum virorum habuit, in quo imperium ita dividi placuit, ut rex quidem summam ejus obtineret; satrapes Ptolemæus, Ægypti et Africæ gentium, quæ in ditione erant. Laomedonti Syria cum Phœnice data est; Philotæ Cilicia destinata; Lyciam cum Pamphylia et majore Phrygia obtinere jussus Antigonus; in Cariam Cassander, Menander in Lydiam missi. Phrygiam minorem Hellesponto adjunctam Leonnati provinciam esse jusserunt. Cappadocia Eumeni cum Paphlagonia cessit: præceptum est, ut regionem eam usque ad Trapezunta defenderet, bellum cum Arbate gereret; solus hic detrectabat imperium. Pithon Mediam, Lysimachus Thraciam, appositasque Thraciæ Ponticas gentes obtinere jussi. Qui Indiæ, quique Bactris, et Sogdianis, ceterisque aut Oceani, aut Rubri maris accolis præerant, quibus quisque finibus habuisset, imperii etiam jus obtineret. Decretum est, ut Perdicca cum rege esset, copiisque præesset, quæ regem sequebantur.

Credidere quidam, testamento Alexandri distributas esse provincias; sed famam ejus rei, quanquam ab auctoribus tradita est, vanam fuisse comperimus. Et quidem suas quisque opes, divisis imperii partibus, tuebantur,

quas ipsi fundaverant, si unquam adversus immodicas cupiditates terminus staret. Quippe, paulo ante regis ministri, specie imperii alieni procurandi, singuli ingentia invaserant regna; sublatis certaminum causis, quum et omnes ejusdem gentis essent, et a ceteris suis quisque imperii regione discreti. Sed difficile erat, eo contentos esse, quod obtulerat occasio : quippe sordent prima quæque, quum majora sperantur. Itaque omnibus expeditius videbatur augere regna, quam fuisset accipere.

Septimus dies erat, ex quo corpus regis jacebat in solio, curis omnium ad formandum publicum statum a tam solemni munere aversis. Et non aliis quam Mesopotamiæ regione fervidior æstus exsistit, adeo ut pleraque animalia, quæ in nudo solo deprehendit, exstinguat : tantus est vapor solis et cœli, quo cuncta velut igne torrentur! Fontes aquarum et rari sunt, et incolentium fraude celantur : ipsis usus patet; ignotus est advenis. Ut tandem curare corpus exanimum amicis vacavit, nulla tabe, ne minimo quidem livore corruptum videre, qui intraverant : vigor quoque, qui constat ex spiritu, non destituerat vultum. Itaque Ægyptii Chaldæique, jussi corpus suo more curare, primo non sunt ausi admovere velut spiranti manus : deinde, precati ut jus fasque esset mortalibus attrectare eum, purgavere corpus; repletumque est odoribus aureum solium, et capiti adjecta fortunæ ejus insignia. Veneno necatum esse credidere plerique : filium Antipatri inter ministros, Iollam nomine, patris jussu dedisse. Sæpe certe audita erat vox Alexandri, Antipatrum regium

affectare fastigium; majoremque esse præfecti opibus, ac titulo Spartanæ victoriæ inflatum, omnia a se data asserentem sibi. Credebant etiam, Craterum cum veterum militum manu ad interficiendum eum missum. Vim autem veneni, quod in Macedonia gignitur, talem esse constat, ut ferrum quoque exurat, ungulæ jumenti duntaxat patiens. Stygem appellant fontem, ex quo pestiferum virus emanat. Hoc per Cassandrum allatum, traditumque fratri Iollæ, et ab eo supremæ regis potioni inditum. Hæc utcunque sunt tradita, eorum, quos rumor asperserat, mox potentia exstinxit. Regnum enim Macedoniæ Antipater, et Græciam quoque invasit : soboles deinde excepit, interfectis omnibus quicumque Alexandrum etiam longinqua cognatione contigerant. Ceterum corpus ejus a Ptolemæo, cui Ægyptus cesserat, Memphin, et inde paucis post annis Alexandriam, translatum est; omnisque memoriæ ac nomini honos habetur.

ALPHABETICA

PROPRIORUM NOMINUM

ENODATIO.

Abdalonymus longa cognatione Sidoniorum stirpi regiæ annexus, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua stipe colens, ab Hephæstionis hospitibus ceteris prælatus rex constituitur.

Abdera Thraciæ urbs, alio nomine post dicta *Clazomene*. Inde *Abderites*.

Abydus Asiæ urbs ad Hellespontum sita, Leandri patria.

Acarnania Epiri regio et pars, quam Acheloüs amnis ab Ætolia separat. Inde *Acarnanes*.

Adrastea Troadis oppidum inter Priapum et Parium, ab Adrasto rege nomen habens.

Ægæ Macedoniæ oppidum, olim *Edessa*.

Æolis Græcorum regio in Asia, inter Ioniam et Troadem sita.

Ætolia Græciæ regio inter Acarnaniam et Phocidem. Unde *Ætoli*.

Africus ventus flans ex Africa, scilicet Austrum inter et Zephyrum.

Agenor Phœnicum rex, Beli vel Neptuni filius, paterque Cadmi.

Agriani Pæoniæ populi inter Æmon et Rodopen.

Alinda urbs Cariæ.

Ambracia fuit Epiri urbs, post ab Augusto, quum Antonium vicisset, dicta Nicopolis. Ex Ambracia *Ambracioti*.

Amphipolis, quæ postea Christopolis a Græcis appellata est, hodie *Christopoli* et *Emboli* Turcis, urbs Macedoniæ in Thraciæ confin. juxta Philippos ad oram litoream.

Amphissa urbs Locrorum qui *Ozolæ* dicuntur.

Amphyction Heleni filius, Thermopylarum rex; ab hujus nomine

dicti *Amphyctiones* quia illud amplissimum Græciæ concilium instituit.

ANAXIMENES Lampsacenus orator, præceptor fuit Alexandri Macedonis, quem etiam in bellum est secutus.

ANCYRA Galatiæ urbs, Magnæ Phrygiæ contermina.

ANTISSA oppidum in Lesbo insula.

ARACHOSIA civitas non procul a Massagetis, a Semiramide condita, quæ etiam *Cophen* vocabatur a *Cophe* fluvio qui in Indum influit. Hinc *Arachosii*.

ARADUS, insula Phœniciæ, apud Orthosiam urbem ponte juncta continenti.

ARAXES Armeniæ fluvius super quem Magnus Alexander pontem fecit, et postea etiam Cæsar Augustus.

ARISBA, oppidum Troadis, Mitylenæorum colonia in litore rhœtæo, ab Achille eversum.

ARISTANDER vates apud Plutarchum in Alexandro.

ARISTOGITON nobilis Atheniensis, qui cum Harmodio Hippiam Pisistrati tyranni filium occidit.

ARNE civitas juxta sinum Maliacum.

ARISTOBULUS, Aristobuli filius, inter Alexandri comites fuit, et de rebus ab eo gestis historiam perscripsit.

ASPENDUS Pamphyliæ urbs, Argivorum ædificium. Inde *Aspendii*.

AUTARIATE gens Thesprotica, Chaoniæ proxima.

BARDYLIS Illyricorum rex a Philippo victus.

BORYSTHENES Scytharum magnus fluvius in Euxinum fluens. *Borysthenidæ* populi ad Borysthenem habitantes.

BYBLUS Syriæ Phœniciæ urbs sita in excelso quodam loco, non procul a mari.

CABIRII Bœotiæ populi.

CADUSII populi circa Caspium mare. De his quæri possit non immerito an Israelitarum sint reliquiæ.

CAICUS Mysiæ fluvius.

CARRHÆ urbs Mesopotamiæ vel Assyriæ.

CASSANDER Macedonum rex, regnavit an. 19, Pydnam obsedit et Olympiadem interfici jussit.

CASTABALA Ciliciæ et Phœniciæ civitas.

CAUNUS Cariæ oppidum ad Calbin fluvium. Inde *Caunii*.

Celænæ civitas principalis in Phrygia.

Chæronia Bœotiæ vicus, Plutarchi patria.

Chalcedon Asiæ urbs juxta Bosphorum, contra Byzantium, id est Constantinopolim, sita.

Chalcis urbs metropolis, in Eubœa insula. *Chalcidenses,* hujus urbis incolæ.

Chares Atheniensium dux ad promittendum facilis et promptus, unde proverbium Charetis pollicitationes.

Charidemus Atheniensis ab Alexandro Magno exsulare jussus, qui magno usui Persis fuit, donec ob linguæ libertatem, Darii jussu interfectus est.

Choaspes fluvius Persidis, cujus aqua tam suavis, ut àd potum alia aqua Persarum reges non uterentur.

Clarus, vulgo *Calamo,* Ioniæ civitas Apollinis oraculo nobilis.

Clazomenæ urbs Ioniæ, Anaxagoræ patria.

Clitarchus historicus et Alexandri comes in expeditionibus fuit, ejusque res gestas scripsit, cujus in historia ingenium probatur, fides infamatur, ut scribit Quintilianus.

Colonæ Troadis locus non procul a Lampsaco, Milesiorum colonia.

Corycus mons in Cilicia in quo nascitur optimum crocum. Inde *Corycius.*

Cuma, vel *Cumes* urbs Æolidis celeberrima, Hesiodi poetæ patria.

Curetes Cretæ insulæ primi incolæ qui Jovem infantem nutrierunt.

Cydnus fluvius amœnus et saluber in Cilicia, urbem Tarsum transiens.

Cyprus insula dives in Carpathio vel Cilicio mari, Syriæ et Ciliciæ opposita, et Veneri consecrata. Hinc Venus *Cypris* dicitur.

Cyrene Libyæ urbs inter Ægyptum et Syrtes.

Cyzicus nobilis urbs Asiæ ad Propontidem vel Hellespontum sita, sic dicta a Cyzico Dollonum rege, quem Argonautæ imprudenter occiderunt.

Dactyli Idæi, iidem qui et *Curetes* et *Corybantes.*

Dahæ Scythiæ populi, ex nomadum genere, non longe a Scythis, circa Oxum fluvium, inter Bactrianos et Sogdianos.

Damascus Syriæ urbs antiquissima, palmulorum fertilissima et prunorum, qui inde *Damascena* vocantur.

Dascyleum Bithyniæ urbs ad Propontidem.

Demades Atheniensis orator, plurimum potentia et opibus valuit, quod nihil præter Macedonum et Antipatri gratiam in republica quæreret.

Demaratus Lacedæmoniorum dux, quum exsularet apud Athenienses, bellique contra patriam cerneret apparatum, plus se debere patriæ quam Athenis existimans, clam Lacedæmonios certiores fecit.

Derbices, populi juxta Caucasum.

Diodorus *Siculus* 30 annorum operam impendit in Bibliothecam historicam, in qua agit de Ægyptiis, Assyriis, Medis, Persicis, Græcis, Romanis, Punicis atque aliis; ubi et quanto veritatis studio laborarit, peregrinatione sua in Asia atque Europa ostendit.

Dios Ioniæ oppidum inter Lebedum et Colophonem.

Dirce fons non procul a Thebis.

Doris Græciæ pars quædam, circa Thessaliam. Unde *Doricus*. Doricus vel *Dorii* qui Doride sunt oriundi.

Elatea urbs Phocidis maxima, ab Elato quodam.

Eleus, Thraciæ urbs. Inde *Elei*.

Elis Achaiæ vel Arcadiæ apud quam exercebatur curule certamen in Jovis Olympici honorem. Inde *Eleus*.

Elymiotæ Macedoniæ populi.

Ephesus urbs Asiæ et metropolis Ioniæ, ab Amazonibus condita, et Dianæ templo nobilissima.

Erectheus rex Atheniensis habuit quatuor filias, Procrin, Creusam, Chthoniam, Orithyam, quæ, quum virgines essent, mortem pro patria contempsisse dicuntur.

Eressus urbs in Lesbo, Theophrasti patria.

Eretria Eubœæ urbs clarissima.

Erythræ Asiæ civitas non longe a Chio, ex qua Sibylla fuit quam a patria Erythream vocant.

Getæ populus Thraciæ, vel ut alii dicunt, juxta Thraciam. Sunt enim Getæ juxta Hungariam, qui vulgo vocantur *Walachi* et *Transsylvani,* qui olim *Daci* nominabantur.

Grynium Myrineorum oppidum juxta Clazomenas in quo templum Apollinis et lucus vaticinandi pervetustus.

HALICARNASSUS Cariæ civitas cujus olim regia, Argivorum colonia in qua Mausolei quondam nobilissimum opus extabat. Patria Herodoti et Heracliti poetæ, Callimachi socii ac Dionysii historici, qui res romanas conscripsit.

HALONESUS, maris Ægæi prope Thraciam insula, quam aliquando omnibus qui erant mares cæsis, feminæ tantum tenuisse dicuntur.

HALYS fluvius a monte Tauro ortus et in Euxinum mare desinens, qui quondam Crœsi regnum a Persarum regno divisit.

HEBRUS magnus Thraciæ fluvius, ortum habens a radicibus Hœmi montis.

HERMUS Lydiæ fluvius aureas arenas trahens.

HYDASPES magnus fluvius in Oriente qui per Parthos in Indiam currit Indoque fluvio miscetur; dictus ab *Hydaspe* Medorum rege.

HYRCANIA regio Scythica juxta Parthos, abundans pardis, tigribus et pantheris. Inde *Hircani.*

IASSII Pannoniæ populi.

ILLYRIUM lata regio inter Germaniam, Thraciam et Macedoniam vel Epirum, habens ab uno latere mare Adriaticum, ab altero Danubium. Quæ quidem regio nunc Sclavonia dicitur. Inde *Illyrii.*

IMBROS insula et oppidum prope Samothracem Cabiris et Mercurio sacer.

ISSUS Ciliciæ oppidum circa quod Alexander Darium fudit.

ISTER maximus Europæ fluvius qui inter Germaniam et Hungariam et Scythiam labitur aquilonem versus, ac tandem ruit in Pontum. Dicitur etiam *Danubius.*

LAMPSACUS Hellesponti oppidum, ubi Priapus colebatur. Inde *Lampsaceni.*

LARISSA urbs Thessaliæ a qua Achilles dicitur *Larissæus.*

LEOS Orphei filius, qui tres filias suas virgines Pasitheam, Theopen et Eubulen tradidit immolandas.

LEUCADIA peninsula contra sinum Ambracium, accolarum opera a continente abscissa.

LEUCTRA Bœotiæ oppidum, circa quod Epaminondas Thebanus Lacedæmonios vicit.

LIBANUS mons Phœniciæ, vel inter Syriam et Phœniciam.

LOCRI Græciæ populi in Locride regione juxta Bœotiam.

LYCAONIA minoris Asiæ regio, juxta Ciliciam.

LYCIA Minoris Asiæ regio inter Pamphyliam et Cariam.

LYCUS Asiæ fluvius.

LYRNESSUS Troadis oppidum, quod Achilles evertit, et inde Briseidem abduxit, quæ *Lyrnessus* et *Lyrnessia* dicitur.

LYSANDER Lacedæmonius dux clarus, qui Athenienses prœlio superavit, tandem a Thebanis occisus.

LYSIPPUS clarissimus statuarius, patria Sicyonius; hic ad veritatem optime accessit, quamobrem ab uno Lysippo se fingi voluit Alexander Magnus.

MALEA Græciæ promontorium in Laconia.

MALLOS Ciliciæ oppidum.

MARDI populi Asiæ, in Armeniæ et Mediæ confinibus.

MARDONIUS Persa quem Xerxes apud Salamina victus cum exercitu reliquit, ut belli reliquias foveret; ab Arimnesto Spartiata saxo fuit obrutus.

MAREOTIS *palus*, lacus a meridie Alexandriam alluens, multis Nili fossis auctus.

MARONEA Ciconum civitas in Thracia.

MASSAGETÆ populus Scyticus.

MAUSOLUS Cariæ rex, Artemisiæ maritus, quæ ejus fato perfuncti cineres vino permistos traditur ebibisse; sepulcrum eidem sumptuosissimum exstruxit, quod quidem inter septem orbis miracula nominatum : ab illo omnia pretiosa sepulcra *Mausolea* dicuntur.

MEDA urbs Arabiæ Felicis, hinc *Medari*.

MEGARA Græciæ civitas inter Peloponnesum, Atticam et Bœotiam sita, cujus mœnia, testibus incolis, ab ipso Apolline fuerunt ædificata. Hinc *Megarenses*.

MELAS fluvius in Asia.

MEMNON Tithoni et Auroræ filius, cui Ægyptii posuerunt statuam, quæ, primis solis orientis icta radiis, jactabatur edere sonum canoræ voci similem.

MEMNON Darii Persarum regis dux exercitus, Chium, Methymnam, Eresam ac Pyrrham et Mitylenem vel occupavit, vel vi cepit, quo tempore Alexander primum in Asiam trajecit.

MIMAS Ioniæ mons Colophoni urbi vicinus, contra Chium insulam porrectus.

Mitylene oppidum in insula Lesbo.

Mylassa urbs Cariæ.

Mytilenæ urbs Lesbi maxima juxta Methymnam. Hodie *Metelin*, sicut et insula ipsa. Patria fuit Pittaci ex 7 sapientibus unius, item Alexi poetæ, Diophanis oratoris, et Theophanis historici qui Magno Pompeio admodum fuit familiaris.

Mycale promontorium in continenti situm e regione Sami insulæ.

Mylassa urbs Cariæ.

Myndus urbs Cariæ maritimæ inter Bargyliam et Halicarnassum. Inde *Myndii* et *Myndenses*.

Nectanebos Ægypti rex Platonis temporibus.

Numidæ populi feri in Africa inter Carthaginem et Mauritaniam, quorum regio dicitur *Numidia*.

Odrysii Thraciæ populus.

Pæii Thraciæ populi inter Hebrum et Melam fluv. quorum regio *Pœtica* dicitur.

Pæonia Macedoniæ pars a qua *Pæones* populi dicuntur.

Pagos mons Æolidis.

Pangæus mons Thraciæ.

Pæones Macedoniæ populi in Mysiæ superioris confinio.

Parmenio inter Alexandri Magni comites maxime dilectus.

Parthi populus ferus in Asia circa Persas.

Patara urbs Lyciæ.

Pelasgia Græciæ regnum circa extremam partem Macedoniæ versus Achaiam, olim dicta Thessalia; a qua *Pelasgi* populi.

Pella urbs litoralis Macedoniæ, in qua nati sunt Philippus et Alexander filius ejus, Macedonum reges, qui ob id *Pellæi* dicuntur.

Pellene Achaiæ oppidum in Peloponneso a sinu Corinth. 60 stad. in Austrum recedens, inter Phliuntem et Buram.

Peneus Thessaliæ fluvius inter Ossam et Olympum montes.

Percote urbs fuit Troadis, olim *Percope* dicta.

Perge Pamphyliæ oppidum. Inde *Pergenses*.

Peuce parva insula in uno ostiorum Istri.

Pharos Ægypti parva insula contra Nili ostia et prope urbem Alexandriam.

PHASELIS urbs a Lyciis olim habitata, Lyciæque primitus attributa. Hanc alii Pamphyliæ, alii Lyciæ, alii Cilicum urbem esse dixerunt. Inde *Phaselitæ.*

PHASIS Colchorum grandis fluvius.

PHILOMELUS Phocensium dux, templum Delphicum occupavit, et Locrenses vicit.

PHOCIS Græciæ regio inter Bœotiam et Ætoliam, oraculo Delphico et Helicone Parnassoque montibus inclyta. Hinc fit *Phocensis.*

PHTHIA urbs Thessaliæ Achillis patria.

PINARUS flumen juxta Issum urbem, Ciliciam inter et Syriam.

PISIDIA Asiæ regio, Bithyniæ, Isauriæ, et Pamphyliæ finitima. Populi *Pisidæ* dicuntur.

PISIDÆ, antea *Solymi,* populus barbarus juxta Aspendum et Ciliciam habitans.

PITANE Æolidis urbs prope Caïci fluminis ostium.

POLYCLETUS statuarius clarissimus.

POTIDÆA, Macedoniæ urbs, olim *Cassandria.*

PRACTIUS Troadis fluvius inter Lampsacum et Abydum in Hellespontum influens.

PRIAMUS Laomeduntis filius, rex Trojæ, qui filios quinquaginta habuit. Post Trojæ eversionem, omnibus filiis ejus occisis, ipse senex a Pyrrho fuit occisus.

PROPONTIS pars maris inter Hellespontum et Bosphorum Thracium.

PYRGOTELES gemmarum sculptor eximius, a quo tantum Alexander Magnus se in gemmis sculpi passus est, edictoque alios vetuit.

PYTHON orator Byzantius eloquentissimus apud Philippum Macedoniæ regem.

RHOETEUM Troadis promontorium in quo sepultus fuit Ajax Telamonius.

SACÆ populi in Scythia; Persæ autem omnes Scythas vocant *Sacas* a proxima Sacarum gente.

SAGALASSUS urbs Pisidiæ. Inde *Sagalassenses.*

SARDES urbs Lydiæ caput.

SELGA urbs Pamphyliæ mediterr. Inde *Selgenses.*

SICYON urbs Achaiæ proprie dictæ, non longe ab isthmo Peloponnesiaco, ferax oleis. Hinc fit *Sicyonius.*

SOLÆ civitas insignis Ciliciæ, ab Achivis et Rhodiis ædificata, Arati, Chrysippi et Philemonis comici patria.

STAGYRA Macedoniæ oppidum ad montis Athi radices, in agro Olynthiaco, Aristotelis patria.

STRYMON Thraciæ fluvius ex Hæmo monte profluens, et Thraciam a Macedonia dividens.

STYMPHA mons ex quo Arachtus flumen Epyri profluit.

SYRMUS Triballorum rex.

SYRTES duo sinus in mari Libyco, quorum alter qui Carthagini propinquior est *Minorem Syrtim* vocant; alter qui in Cyrenaicam vergit *Major Syrtis* dicitur.

TARSUS Ciliciæ urbs clara, quam Cydnus præterfluit. Condita fuit a Perseo Jovis et Danaës filio.

TAULANTII populi Macedoniæ mediterr. Dyrrachio finitimi et Apolloniæ.

TELMISSUS, urbs Pisidiæ; inde *Telmissenses*.

TEOS, nunc *Susor*, urbs et portus Ioniæ in ora litorali inter Erythras ad Bor. et Colophonem ad Austr. Anacreontis et Crinnæ poetæ patria.

THESPIA Bœotiæ urbs Thebis proxima. Inde *Thespienses*.

TRIBALLI populus Scythicus juxta Mysios et Paunones, nunc Servii et Rusciani dicuntur.

XANTHUS Lyciæ fluvius.

IN QUINTUM CURTIUM RUFUM

ADNOTATIONES.

LIBER SEXTUS.

Hujus libri sexti principium deest, ut finis quinti libri, igitur Freinshemii supplementa subjicere pergimus usque ad p. 4, lin. 11.

I. Pag. 3. *Victores.* Macedones simulate.

P. 4. *Corpore.* Corporis declinatione.

Clypeo suo exceptum. Ut mos militaris erat.

Jactationem vulnerum. Vulneratum corpus jactare.

Decora. Res bello præclare gestas.

P. 5. *Poplitibus.* In genua se sustinuit.

P. 6. *Dissentire ab animis gratulantium vultus.* Eos gratulari sibi victoriam, quamvis ipsum vinci maluissent.

Ne tacitus quidem indignabatur. Palam indignationem verbis proferebat.

Agere arbitria victoriæ. Suo arbitrio victoria uti.

Præter auctores. Defectionis auctoribus exceptis.

Hic fuit exitus belli. Ex Diodoro hoc prœlium non ante sed post pugnam apud Arbela commissum est.

II. *Vitia vicerunt.* Non subito, sed paulatim.

Intempestiva convivia. Nocturna scilicet, quæ in multam noctem producebantur : quod quidem significat *per*potandi *per*vigilandique, etc., et infra, § 11, igitur, etc.

Ludique. Ludi convivales, de quibus infra.

P. 7. *Victu.* Pro victui. Sic Virg., *Æneid.*, I, 257 :

> Parce metu, Cytherea.

Georg., IV :

> Namque aliæ victu invigilant.

Impulerat. Suo exemplo.

Contentus artificum. Dicitur contentus alicujus rei pro re aliqua : sic dignus est.

Nuper. Ante Darium et Arsen.

In regiam. Eam quæ Ecbatanis erat.

P. 8. *Proxima præda.* Ea esse videtur quam cum Dario ceperant.

Redacta. Collecta.

Nunc caput omnium. Scilicet populorum qui.

Rubro mari. Hoc est, mari Persico et Oceano indico.

Scythæ. De Scythis, a quibus Parthi oriundi credebantur, pauca præmisit, ut post illa, a quibus Scytharum Parthi conditi sunt, posset adjicere. Sed et tempora et loca commiscuit. Scythia Herodoti Græcorumque circa tempora Alexandri ab ostiis Istri septentrionem, tum orientem versus circum Pontum-Euxinum et Paludem-Mœotim, atque longius ultra Tanaim extendebatur. Qui Scythæ cis Tanaim sedes habebant Europæ, qui ultra Asiæ adscribebantur : ergo Scythæ Europæi, a quibus Parthi conditi sunt, non a Bosphoro Cimmerio, sed ex regionibus ultra mare Caspium in Asiam inferiorem penetraverunt.

Graves. Cuicumque vicino populo.

Vasa colligerent. Supellectilem omnem in sarcinas componerent.

P. 9. *Infractos.* Valde fractos, ut *in* vim simplicis augeat.

Vulgi. Militum. Sic Virg., *Æneid.*, II, 119 :

> .... Vulgi quæ vox ut venit ad aures.

III. P. 10. *Quædam.* Scilicet nomina provinciarum.

Precario imperio. Quod quasi de Barbarorum imperio penderet.

Cum feris bestiis. Quæ vox non ad mores Barbarorum spectat,

quorum maxima pars summæ mollitiei dedita erat; sed ad ingenium nondum novæ dominationi assuetum.

P. 10. *Sic ago.* Sic locutus sum.

P. 11. *Sui juris sunt.* Suis, non nostris legibus parent.

Sedem Cyri. Artaxerxem Ochum, principem immitem, ceterosque ejus filios quum necandos curavisset Bagoas, Arsen, natu minimum, in solio collocavit : hoc quoque, quum patrem et fratres ulturus videretur, cum liberis interfecto, successit Darius, iterum hujus Bagoæ beneficio.

Ultimum ausus scelus. Nempe parricidium.

Quatridui. Procul dubio plus quatridui itinere supererat : quod quidem, ut quæ infra, *plana omnia* ad excitandam militum fiduciam congerit, minime vero consentanea.

P. 12. *Non mare illud.* Mare Pamphylicum. De quo vide ad c. v.

Nomini suo. Persico nomini et genti.

IV. *Jubentium.* Rogantium : sic græce κελεύειν.

Cratero relicto. Non relictus est Craterus, sed alia quam ipse rex montes transivit, quod adeo ipse Curtius infra testatur.

CL *stadia emensus.* Ab urbe Hecatompylo.

Ex ipsis radicibus montium. Ex antro in radicibus præcelsæ petræ, Diodorus.

Universus. Cum totis aquis.

Alveolus. Pro alveus, raro.

Interpellat. Alii interpolat; ut supra, c. II. Satietatem epularum ludis interpolabat : nempe interrumpebat.

Dispensatis aquis. Quasi ex æquo divisis.

P. 13. *Et novum.* Alterum canalem sibi aperit.

Ubi aliud os. Ubi fluvius novum exitum habet emergere.

Damnata popularium fide. Quasi suspectam haberet popularium fidem.

Se in præcipiti. In his rerum angustiis positum.

Bagoan. Eumdem de quo supra ad c. III. — Mox de altero Bagoa mentio fiet, quem pæne puerum Nabarzanes Alexandro donavit.

Suam quemque habere fortunam. Sibi quemque consulere.

Deos a deo. Per adulationem dictum, quod sciret Alexandrum pro Jovis filio haberi velle.

P. 14. *Quo Persæ modo.* Scilicet data dextra, aut præsenti, aut per internuncium.

P. 14. *Ducebat agmen.* Aciem agminis tenebat.

Gens bellicosa. Tapuri scilicet et alii ista juga tenentes.

Aditu. Pro aditui; ut supra ad c. II, victu.

Namque perpetua vallis. Ex his quæ paulo infra sequuntur : « Hyrcaniæ fastigium, » ut supra dictum est, « perpetua valle submittitur, » et *tandem* post superatos montes *ad ulteriora* sive plana Hyrcaniæ *perventum est*, quæ mari Caspio terminantur, patet hic sub *valle perpetua* intelligenda esse plana Hyrcaniæ inter illos montes et mare. Sed illa plana causa esse non potuerant, cur Alexandro per montes ipsos transeundum esset. Angustiæ quædam per montes erant, quas Curtius cum perpetua ista valle in unum confudit.

Duo terræ ejus velut brachia excurrunt. Non Hyrcaniæ, ut Curtii opinio est, sed e Strabonis lib. XI, p. 775, montium Armeniorum et Medicorum; qui montes *modico flexu* ea, quæ inter utrumque brachium *media* sunt, sinum faciunt quo terminatur mare Caspium. Non ille sinus, sed ipsa montium brachia, « lunæ maxime similia sunt, quum eminent cornua nondum totum orbem sidere implente. ».

Quidam Caspium. Utrumque nomen ab accolis datum est.

Excæstuans. Hoc est, fluctibus suis multum litoris obruens.

Recipit in se fretum. Recipit undas suas ex litoribus quæ æstu suo circumdabat.

Naturæ suæ. Pristino statu.

Et quidam credidere. Quod æque falsum esse nostris temporibus neminem fugit.

Cujus fastigium. Vide supra notam *namque perpetua vallis.*

P. 15. *Hinc.* Nempe ex principio vallis, qua Hyrcaniam adeunt.

Pomorum. Pro quolibet fructuum genere.

Occupaverint. Anteverterint.

Phrataphernes. Hyrcaniæ et Parthyæorum satrapa.

Arvas. Nomen aliis ignotum.

Tapurorum. Qui partem montium inter Parthienen et Hyrcaniam tenebant.

V. *Ultima Hyrcaniæ.* Minime nondum ad regiam pervenerat, nedum ad ultima provinciæ.

Præcipiti senectute. Extrema.

P. 16. *Mardorum gens.* Hi Mardi litora maris Caspii circa ostia Mardi vel Amardi fluvii tenebant.

P. 17. *Laetiores*. Robustiores.

Qua natura fert. Quocumque ramorum indoles posceret.

Lento vimine. Flexibilibus flagellis caedentibus irritos reddebant securium ictus.

Bucephalam. Sic vocatum quia illi aut bovinum caput erat, aut in femore bovis figura, aut ferox aspectus et torva facies, aut denique quod quum toto corpore niger esset, albam maculam in fronte habebat, bovis caput referentem.

P. 18. *Desperato*. Postquam desperatum fuit. Frequens etiam apud alios loquendi modus.

Stativa. In ea castra unde in Mardos incurrerat.

Inter quae Bagoas erat. Vide notam supra.

Ut supra dictum est. Cap. IV.

Gens Amazonum. Nullas circa Thermodoonta Amazonas fuisse Alexandri temporibus certo certius erat. Nulla igitur inde regina ad regem venire poterat.

Themiscyrae. Themiscyra est regio circa Thermodoonta parvum fluvium Cappadociae, qui juxta promontorium Herculeum in Pontum-Euxinum effunditur; longe igitur ab Hyrcania abest; nec magis iis terris, quae inter Caucasum et Phasin amnem sunt, conterminata est.

Comitata. Passive. Sic Virgil., *Æneid.*, III, 460 :

> . . . . Cursusque dabit venerata secundos.

Sinus vestis. Cf. VIRGIL., *Æneid.*, I, 320 :

> Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes.

P. 19. *Aduritur dextra*. Unde Amazonis nomen, α priv. et μαζός, mamma.

Habitum ejus. Alexander mediocri statura erat; commune autem est Barbaris, ut eminentem staturam in magnam venerationem habeant.

Reddituram. Ex more Amazonum. Liberi mares, apud matres ad duodecimum usque aetatis annum educati, postea ad patres transmittebantur.

VI. *Disciplinam..... salubriter temperatam*. Instituta in regia Macedonum ita temperata, ut nec majori, nec minori quam par erat, dignitate excellerent.

P. 19. *Civilem habitum.* Civibus cum principe communem.

Jacere humi. Προσκυνεῖν.

Purpureum diadema. Quod reges Persarum gestabant circa tiaram. Alexander igitur diadema a Persis, causiam a Macedonibus sumpsit.

Vestemque persicam. Laxam fluitantemque qua omne corpus operiebatur.

P. 20. *Equites.* Nomen est principis in exercitu Macedonum agminis.

Principes. Præfecti militum intelligendi.

Hæc. Instituta Alexandri.

Sensus. Opinio.

Tantæ moræ pretium. Pro tam diuturni belli præmio.

Ingratum. Sic Tac., *Ann.*, 11, 9 : « Vilia servitutis pretia. »

Artaxerxen. More Persarum, qui quum ad regnum venirent, præsertim non educati in spem regni, nomen in aliud quoddam mutabant quod regibus solis addictum foret.

P. 21. *Sanguinis pretium.* Quod sanguinis pretio paraverat.

A finitimis. Quorum unus erat Amminapes, Parthyæorum et Hyrcaniæ satrapa.

Besso imminebat. In Bessum movere decretum erat.

P. 22. *Prærupta rupes.* Mons ascensu difficilis, qua spectat ad occidentem præruptas rupes habens, nudas, arboribus non obsitas.

Ipsi, qua rupes erat. Ipsi obsessi in ea montis parte quæ nuda erat, non arboribus obsita.

Quidquid. Quousque ascendere possent

Favonius. Hic ventus probat Alexandrum ea parte accendisse qua mons occidentem spectabat.

P. 23. *Cæde.* Morte.

Captæ urbis titulo. Gloriam expugnatæ urbis Alexandro reservans.

Drangas. Drangæ Ariis, orientem versus, vicini erant.

VII. *Stativa.* In regione Drangarum.

Exoleti. Vocabulum est quo pueri et juvenes muliebria pati assueti nuncupari solebant.

P. 24. *Pignora utriusque animi.* Intelligendum etiam de mutuo ad agenda patiendaque obsequio.

In parricidio. Pro in parricidium. Sic Sallust., *Cat.*, « in amicis fideles, et passim. »

P. 24. *Versabat animum.* Animo ejus varios sensus injiciebat.

P. 25. *Ex prima cohorte.* Ex eorum numero qui inter præfectos macedonicos primi erant, Alexandro carissimi.

Non vacasse. Regi non vacasse ut suæ delationi attenderet.

P. 26. *Super armentarium.* Hoc est qui armentario præficiebatur.

Curanti. Lavanti scilicet.

Habeo te ereptum. Sic græce ἔχω ποιήσας. Passim apud Herodotum. De hoc usu verbi habeo auxiliarii partes agentis, vide quid dixerit vir doctrina præstantissimus *Villemain, Cours de littérat. franç.*, année 1829-1830, initio.

Inhibitus. Quin necem sibi consciret.

VIII. P. 27. *Concilio amicorum.* Amici hoc loco sunt summi agminum præfecti. Græce ἑταῖροι.

Premendi. Perdendi Philotæ opportunitatem.

P. 28. *Pietatis.* In Alexandrum caritatis.

Tanti ducem exercitus. Parmenionem cum magno exercitu in Media reliquerat.

Ne Cebalini quidem exemplo. Inductum Parmenionis filium ad regem concurrisse.

Index. Cebalinus.

Internuncium. Qui indicium e Cebalino ad Alexandrum deferret.

P. 29. *Credulos esse.* Cuilibet indicio fidem esse adhibendam.

Hi ex amicis. Ut supra intellige summos agminum præfectos.

Ex armigeris. Quæ vox modo simpliciter satellites significat, et reipsa corporis custodes, gallice *gardes-du-corps*, modo, ut nostro loco, ducum supremos, græce σωματοφύλακες.

Præerat. Exercitui in Media præfectus. Vide supra.

P. 30. *Aditum... moliebatur.* Vi aperire tentabat.

Capite velato. Ne agnitus, nondum comperta causa cur comprehensus esset, vulgi consternationem concitaret.

Erat vulgi. De rebus capitalibus inquirendi officium.

Auctoritas. Jus populi scilicet. Hæc verba *auctoritas*, *potestas*, respondent his quæ gallice vocamus, *pouvoir législatif*, *pouvoir exécutif*.

IX. P. 31. *Studio.* Alacritate animi.

Destinabatur. Sive designabatur. Sic infra, c. x, dicit: « Inter conjuratos nemo me nominat. »

P. 31. *Tormenta non timuit.* Rem detulit Cebalinus, etiam cum periculo tormentorum, quæ pati potuisset, ut, in re incerta, cognosceretur cujus ope, consilio, quibus indiciis tantam rem detulisset.

Nihil timuit. Mihi scilicet.

Mutaret, audiret. Pro mutavisset, audivisset.

P. 32. *Spirat.* Affectat.

Orbitas. Apud veteres injuriæ obnoxia erat.

Consobrinus. Pro patruele ponitur : si quidem Amyntas, Perdiccæ, Macedonis regis, filius, fuit sub tutela Philippi patrui.

Modum hominis. Humanæ sortis conditionem.

P. 33. *Viliores mihi facerem.* Si mihi persuaderi passus essem eos beneficiis, quæ in ipsos contuleram, minus dignos esse quam credideram.

Linguæ temeritas. Non solum minacibus verbis me insecutus est, sed etiam gladium in me convertit.

Fidei tutelaque. Prius animo, posterius facto probatur; non enim semper qui fidem alicui habet, ejus tutelæ se credit.

Non sine invidia. Motos miserabili habitu illius quem paulo ante felicem cum invidia viderant.

Cum eo. Cum Philota.

P. 34. *Proditos eos.* Si Alexander occisus fuisset.

Attonitus. Dicitur de arboribus quæ fulmine percutiuntur, et per translationem de iis qui vehementissime commoventur.

Patrio sermone. Dialecto macedonica.

Solum. Non magis Philotas quam Alexander reprehendendus erat, quum rex ipse dialecto macedonica non usus esset.

X. P. 35. *Modum verborum servare.* Abstinere prolixitate.

Animo meo. Cupiditati multa dicendi, quia *verba innocenti reperire facile est.* — *Tempori.* Præsenti sorti, quum vincti hominis invisa defensio est.

Utrinque. Ex utraque parte, et accusantium, et mei ipsius causam dicturi.

Invisa. Ei qui reus vinciri jusserat.

Utcunque licet. Quamvis vinctus sim, quum solutus vinculis causam dicere deberem.

Mea sententia. Nempe silentio.

Qui verebatur. Scilicet insidias regi struere.

P. 36. *Fere noxius acquiescit.* Sæpius in aliorum supplicio solamen habet.

Equuleum. Gallice *chevalet.*

Verum crimen. Veram accusationis causam.

Vel judicium tuum serva. Saltem mane in sententia quam tulisti.

Malis indormientem. Dormientem nec mala quæ mihi impendebant suspicantem.

Non debui. Pro non debuissem.

Potuit tolli de medio. Ceballinum interficiendum facillime curare potuissem.

Me lædunt. Mihi crimini verti possunt.

Non recuso defendere. Quod crimen inter alia quæ mihi objiciuntur, non rejicio, deque illo pariter dicere paratus sum.

Quod non divinavi. Amyntam Alexandro insidiaturum.

P. 38. *Faciebam invidiam.* Non id consilii erat, ut in eum invidiam concitarem.

Interim. Dum in vinculis retineor.

Adhibere vobis parentes. In conspectu vestro parentes collocare, qui luctu et lacrymis vestram misericordiam moveant.

P. 39. *Admonuit me patris mei mentio.* Quam fidem memini patri meo adhibitam fuisse, admonuit.

XI. *Civilis habitus.* Scilicet humanæ et mitioris agendi rationis, quæ inter cives esse debet.

Purgamenta servorum. Infimi loci homines.

Phrygas et Paphlagonas. Proverbium est Phrygas *sero* sapere; Paphlagones autem superstitiosum et stolidum vulgus appellantur.

P. 40. *Veritum.* Metuisse Philotam ne invidiam sibi concitaret.

Manibus eorum. Suis ipsorum manibus.

Gentium jura. Leges quibus inter omnes gentes cautum est, ne insontes torquerentur.

P. 41. *In gratiam regis.* Ut regis sibi gratiam conciliarent.

Non ad quæstionem. Non ad inquirendam veritatem, sed ad eum cruciandum adhibebantur.

Habuit in potestate. Ita sui compos fuit, ut nec clamaret, nec ingemisceret.

Ludificari eum. Craterum a Philota ludibrio haberi.

Supplicio conjunctis sontium. Se remittere legem iis, qui, propter propinquitatem, sontium supplicio conjuncti esse, cum son-

tibus perire deberent. Vide l. III, c. 6, quippe Macedonum more perire debebant, omnium devotis capitibus, qui sanguine contigissent eos.

P. 42. *Proavum.* Pro *abavum;* confusis, ut sæpe, cognationum vocabulis.

Alexandrum. Alexandro Diviti, qui et Philellen, successit Perdiccas Alexandri filius : huic Archelaus Perdiccæ filius, quem a Cratero quodam interemptum ferunt. Perdiccas, qui Ptolemæum, quem occiderat, excepit, in prœlio cum Illyriis interfectus est.

Proximas a nobis partes. Primum post nos conjurationis curam suscepturum esse.

P. 43. *Sceleris.* Conjurationis scilicet cujus Dymnus particeps fuerat.

Causa. Nempe præmium cum quo vocabulo mox illud commutat.

Nisi crederent. Corruptus aperte locus. Levissima mutatione, pro *nisi crederent, si crederent*, et pro *recusaret, recusare* facillime intelligas. Absurdum videtur intelligere Philotam patrem suum sceleris auctorem denuntiare.

Defecerant. Præ timore et conscientia sceleris.

P. 44. *Omnes ergo.* Aut ii non occisi sunt, aut alii fuere duces quibus eadem nomina erant, quia posteris temporibus Amyntas, Peucolaus et Nicanor inter duces Alexandri recensentur; quæ res a Curtio notanda fuit.

Anceps quæstio. Periculosa fuit dubiique exitus quæstio.

LIBER SEPTIMUS.

I. P. 45. *Patris senectus.* LXX annos nati.—*Atque orbitas.* Aissis Hectore, Nicanore, et Philota filiis.

Primus. Parmenion scilicet.

Alterum. Lævum cornu rexerat ad Granicum.

Satisque prudens. Satis expertus et intelligens, otii vitia labore depelli.

P. 46. *Lyncestes Alexander.* Æropi filius, regi in Lycia adhuc versanti struxerat insidias.

A duobus indicibus. Reliqui omnes scriptores de unis insidiis loquuntur, quibus patefactis statim Lyncestes in vincula conjicitur.

P. 46. *Supplicio magis.* Pro sonte habebatur, quamvis non puniretur.

Dolor. Ira.

Itaque ex iis. Suppleri potest « quidam ex iis... confoderunt. » Sic Noster supra, lib. III, 12, 17 : « Ex spadonibus... monstrantibus » pro « quibusdam ex spadonibus monstrantibus. »

Amyntam Andromenis filium.

Ab eo. Philota, *conciliatos* esse Amyntam cum fratribus *sibi*, Alexandro.

Se invitum. Se qui non libenter mala crederet.

P. 47. *Aperuisse fugæ causam.* Manifestum fecisse se ultimi Philotæ consilii conscium et participem fuisse.

Nuper præter consuetudinem. Sunt qui interpretentur : miratus sum cur Amyntæ fratres non ex satellitibus regiis, et Amyntas ipse nec satelles regius, sed peditum amicorum agmini, hoplitis scilicet, præfectus, tali officio, hoc est satellitum officio, *non vice sua* (ce qui n'était pas dans leurs attributions) fungerentur. Qui sensus nimis contortus videtur.

Strenue. Apud Curtium aut semper, aut plerumque, *strenuus et strenue* idem est ac *celer,* sive *promptus* et *celeriter.*

In semetipsum. In Alexandrum.

Utrumque. Amyntam et Simmiam.

Sine præjudicio. Quod damnati non sumus antequam causam nostram dixerimus.

P. 48. *Causam non possumus.* Causæ nequimus diffidere.

Vicisse te invidiam. Sic Sallust., *Jug.* : « Gloria invidiam vicisti. » Longius eminentes sine invidia admiramur.

Accepta. Audita.

Omnes rei sunt. Omnes in culpam incurrunt.

Intra verba. In verbis tantum, nec conspirationem sibi delatam consulto tacuisset.

P. 49. *Eo inficias.* Pro inficior, ab *infectum dicere.*

Dignatione. Dignitate et gratia apud te.

Possemus. Deberemus.

Tui omnes. Nos omnes tibi prorsus dediti.

Nec ab amicis. Ita omnes amici, omnes conscii, nemo innocens.

Conscientiæ. Conscii et participis animi.

Anceps est crimen. Æque reprehendi potest qui equos suos

poscit contra morem solitum, et mandatum regis retinet, ac qui aliena exigit.

P. 50. *Certe.* Saltem.

Integros juvenes. Egregios, ad militiam aptos.

II. P. 51. *Fratrum innocentiæ.* Innocentibus fratribus fuga mea imputetur tanquam criminis indicium.

Suspectus sum. Ergo illi non debent esse suspecti, qui non fugerunt.

Solum. Sola fuga.

Alienus terror. Terror aliorum qui, quum Parmenionem propinqua cognatione contingerent, et secundum legem de qua supra ad cap. IX pariter damnari timerent, in fugam se conjecerant.

Mœstus suam vicem. Usitatissimo apud poetas loquendi genere. Sic Virgil., *Æneid.*,

Os humerosque deo similis.

P. 52. *Studia sua.* Gratiam, favorem.

Parceret. Nempe rex.

Quæ nocere possent. Sæpius reputans quid admittere in regem potuisset, quam qua ratione crimen dilueret.

P. 53. *Deserta.* Est inter Drangianam, ubi tum Alexander erat, et Mediam, magnum desertum salino-nitrosum.

Ceteris quoque. Sitalces, Menidas, et alii.

P. 54. *Vinculum.* Linum circumductum cujus commissuram impressa annulo cera tegebat, continebatque.

Philotæ nomine scriptam. Manu, ut putant, imitatrice.

Gladio haurit. Poetico dicendi genere, pro latus ense transfigit : sic supra *mœstus suam vicem.*

Armigeri. Satellites Parmenionis.

P. 55. *Cleandri metu.* Cleandro metuente.

Materiem consternationis. Hoc est, trepidationis, tumultus, ταραχῆς. Sic Ovid., *Metam.*, alicubi eodem fere sensu :

Consternantur equi.

Exigenti. Qui res omnes felicitatis suæ magnitudini respondere volebat.

Probari non poterat. Mortuo Hegelocho, et absente Parmenione, quos solos conjurationis conscios Philotas confessus erat.

P. 55. *Agentium gratias.* Scilicet Alexandro.

P. 56. *Exceptæ sunt.* Hoc modo quum tabellarii tres stathmos abessent, revocatis iis, litteras resignavit.

Tendere. Castra habere. Sic Virg., *Æneid.*, II, 29 :

..... Hic sævus tendebat Achilles.

Contumeliis. Quod a reliquo exercitu separarentur.

Excepit. Correxit.

III. *Arianorum.* Sæpe commutantur nomina Aria et Ariana. Ariam et Drangianam, duas provincias in unam satrapiam junxit Alexander, quam Curtius Arianam dixit.

Evergetas. Græce Εὐεργέτης.

Caranum. Idem esse videtur quem Arrianus Calanum appellat.

Erigyium. Equitum græcorum præfectum.

Artabazo. Persa est qui, post mortem Darii, Alexandro sese dederat. — *Andronico.* Agerrhi filio, Græcorum præfecto.

Scriba Darii. Officium apud Græcos honorificum ad quod nemo admittebatur, nisi honesto loco, et fide, et industria cognita, quod necesse erat omnium consiliorum eum esse participem.

Arachosios. Arachosia prospectat ad septemtrionem Parapamisum montem, quem Macedones *Caucasum* appellant. Hinc error Curtii, ut Arachosiam ad Ponticum mare pertinere putaret. Commutavit enim Caucasum orientalem cum Caucaso ad Pontum-Euxinum, a quo Arachosia, extrema imperii persici provincia, quam nullum mare alluit, longissime abest.

Occupavit. Assecutus est.

P. 57. *Parapamisadæ.* A Parapamiso monte, qui inter Arachosiam et Bactrianam latissime extenditur.

Gelidissimum septemtrionis axem est. Falsos fines scripsit Curtius; veri fines eorum Parapamisadarum quos Alexander vidit, ad occasum spectant Ariam, ad ortum Indiam cis Indum et alia ejusdem montis juga, longius ortum versus procurrentis, ad septemtrionem Bactrianam.

Latere primo. Hujus vocis *primo* sensus esse videtur, illi in struendo utuntur primo, id est, primum, in ima ædium parte, lateribus ut ceteræ gentes faciunt.

Materiæ. Ligni scilicet. Cæs. : « materiam cædere. » Sic apud Græcos vox ὕλη quamlibet materiam simul et lignum significat.

P. 57. *Montis*. Parapamisus scilicet, cujus maxima pars arboribus carebat.

Carinæ. Scilicet inversæ.

Ad medium. Scilicet tugurium.

Obscura cœli verius umbra.—*Cœli umbra* poetice pro *tenebris*. Credebant veteres, sub ipsum septemtrionis axem, diem tenebris intercipi. Parapamisadarum igitur regioni, quam solito locorum errore, sub gelidissimo septemtrionis axe, magna ex parte sitam dixerat, eadem per diem umbra magis, quam lux tribuitur. Ceterum nec membra descriptionis inter se ipsa concinnari possunt. Si cœli umbra tam obscura fuit, quo tandem modo militum oculis vix præcipue perniciabilis esse potuit, quod maxime fit quum solis fulgore resplendet?

P. 58. *Tanta caligo*. Quænam illa caligo erat per quam fumum conspicere liceret? Videntur potius tuguria incolarum sub nive sic fuisse abscondita, ut per fumum solummodo proderentur.

Ad cultiora loca. Ipsius regionis Parapamisadarum antequam per ultima juga in Bactrianam transiret.

Montem. Quem veteres plerumque Taurum, interdum Caucasum appellare solent.

Asiam dividit. In duas partes, alteram quæ septemtrionem, alteram quæ austrum spectat.

Hinc. Qua ad occasum vergit. — *Illinc*. Qua ad orientem vergit dum per Armeniam, Mediamque et Parthyæam transit, septemtrionem versus habet, et amnem Araxem, et mare Caspium; ulterius orientem versus excurrens a læva prospectat Scythiæ deserta.

A Cappadocia se attollens. Attollitur potius longius, occidentem versus, ex Lyciæ et Cariæ litoribus.

Alia in Hyrcanum. Curtius negligentiæ causa Caspium mare ab Hyrcano distinxit, quum supra VI scripserit : « Quidam Caspium, quidam Hyrcanum appellant. »

IV. P. 59. *Sicut illis gentibus*. Persis, aliisque Asiaticis. Idem mos fuit apud Germanos, ut ex Tacito, *Germ*.

Chorasmios. Chorasmiorum sedes erant circa Oxum, qua ostio propior est : Daharum, sive Daarum, ad mare Caspium, ut ad meridiem Hyrcanis conjuncti essent.—*Indos*. Ab Indis Bessus auxilia exspectare non poterat. Nam ea ipsa via quæ Bactrianam intrare debuissent venerat Alexander.

P. 59. *Ludibrium.* Ludus. Ludere enim dicuntur magi.

P. 60. *Proprium periculum.* Ex sinistro consilii eventu.

Magnum onus. Propter gravitatem muneris regii.

Strenuum metum esse. Metum veloces reddere.

Quin validioris. Cur non ultro, antequam vincaris, Alexandri potentioris amicitiam expetis?

Alienum. Injuria occupatum.—*Justus esse rex.* Jure esse rex, gallice, *roi légitime.*

P. 61. *Propter cœli intemperiem.* Propter hiemem et nives Parapamisi, de quibus supra.

Clientium. Clientes propius magnatibus devincti eos ne in extremis quidem deserebant.

Sesama. Qui orienti frequentissimus cibus et olim fuit et nunc est.

Ducenis quadragenis denariis. Si denarius sive drachma Græcorum respondet circiter 80 cent. nostræ monetæ; 240 denarii æquales sunt 192 fr.; 390 denarii, 312 fr.; 300 den., 240 fr.

Barbari. Thraces scilicet et Cappadoces ut videre est ex Varr., *de Re Rust.*, I, 57.

P. 62. *Mites.* Propter maturitatem. Sic Virg., *Ecl.*, I, 81:

. . . . . Sunt nobis mitia poma.

Quæ mitiora sunt. Quæ soli partes mitiores sunt, fertiliores scilicet.

A Pontico mari. Curtium falso credidisse, Pontum-Euxinum his in terris propinquum esse, ex libro VII, 3, palam est. A Caspio, sive Hyrcano dicere debuit.

Clarior noctis umbra. Opportunior, scilicet quum, ventis non spirantibus nec arenas effundentibus, stellas observare liceat, quarum aspectu iter regant, quod quidem interdiu fieri non potest.

Caligine. Nempe excitatis immodico terræ fervore nebulis. Vide infra, V, initio.

Ultra Tanaim. Hoc est, Iaxarten, Sogdianæ terminum, quem Macedones Tanaim esse putaverunt.

Caranus et Erigyius. Vide supra, VII, 3.

P. 63. *Dempta galea.* Ut agnosceretur.

Viritim. Jugulari certamine.

P. 63. *Is galea dempta.* Ne aliqua parte tutior videretur.

Infestam. Cujus mucro in adversarium intendebatur.

Sarissam. Oblongæ hastæ genus, quæ initio sexdecim cubitorum, hoc est pedum viginti quatuor, fuerat, tunc autem cubitorum quatuordecim, hoc est, pedum unius et viginti.

P. 64. *Cognovissent.* Principio motus sui Lacones cognoscere non poterant ubi Alexander futurus esset, quum ejus rei nuncius ad eum perveniret; hic igitur Alexander tanquam de re nova quam tum primum audiverat, ex communi hominum more pronuntiat.

V. *Deserta Sogdianorum.* Sogdiani communi veterum consensu non ad lævam, sed ultra dextram Oxi ripam locantur. Deserta vero, quæ tum Alexander intrabat, erant inter Bactra et Oxum, ad lævam fluvii. Falso igitur Sogdianorum deserta scripsit Curtius.

Vapor solis. Pro ardore solis, ut alias sæpe.

P. 65. *Utribus.* Uter est sacci genus, ex pellibus maxime hædinis, ad vinum oleumve commodius gestandum.

Intercluso spiritu. Tanta quippe aviditate copiosam aquam bibentibus respirationis via subito præcluditur.

Stramentis refertos. Ne quidquam aquæ admittere possent.

P. 66. *Regni insigni.* An *regio insigni?* Latinum magis foret.

P. 67. *Hostis adjuvisset.* Bessus enim victoriam de Dario adjuvit, Spitamenes de Besso.

Inter hæc. Quum in eo esset ut Oxum transiret.

Quibus matura erat missio. Intellige seniores Macedonum ad bellum non amplius aptos.

Branchidæ. Fuerunt hi Branchidæ non populus aliquis aut civitas, sed familia milesia, cui creditum erat templi Apollinis Didymæi sacerdotium, et quæ ita dicta a Brancho generis auctore fuit.

Didymeon. Sic vocatur Apollo quod geminam numinis sui speciem præfert ipse, illuminando, formandoque lunam. Macrob., *Saturn.*, 1, 17.

Bilingues. Δίγλωττοι proprie sunt qui græce et barbarice loquuntur, hoc loco qui græcum et barbaricum sermonem in unum confundunt.

Proditis. Nempe Milesiis, quod eorum thesauri a Branchidis proditi fuerant.

P. 67. *Liberum arbitrium.* Permisit eis, ut quid vellent, de Branchidis facerent.

Occurrentibus. Milesiis, ut quæ statuisset acciperent.

P. 68. *Velamentis.* Velamenta sunt rami ex lauro, vel oliva, lana velati, circumvoluti, quos supplices aliorum misericordiam et opem implorantes in manibus gerebant. Usitatissimum est apud poetas græcos illud precandi genus.

Tanaim. Iaxartem.

Si cessasset. Si id facere distulisset.

P. 69. *Ut ne aves quidem.* Intellige ut aves circumvolantes, depascendi cadaveris causa, sagitta transfigerent. Quod quidem ex ritu funebri nunc adhuc superstitum magiæ cultorum, quos *Guèbres* vocamus, explicari potest. Qui simul ac mortuum habent, cadaver avibus, præcipue corvis, exponunt, utrum oculum, aut quam aliam corporis partem prius corvi petant, ut inde demortui post mortem fati conjecturam faciant, diligenter observantes. Avibus igitur prohibitis, Bessus hac quoque parte honestæ sepulturæ privabatur.

Tam celebri usu. In tanta sagittandi artem callentium frequentia.

VI. *Mœsti et attoniti.* Vide notam ad lib. VI, c. 9.

Barbaros fefellit subductus. Usitato apud Græcos dicendi genere. Τοὺς βαρβάρους οὐκ ἔλαθεν ὑπαχθεὶς ἐκ τῆς μάχης.

P. 70. *Subire certabant.* Voluit utrosque alterius vicibus lecticam gestare.

Hinc. A Tanai? Alexander Oxum transgressus prius venit Maracanda, et hinc ad Tanaim quod diserte tradidit Arrian., III, 30, 12. Nec aliter esse potuit. Curtius igitur alieno loco hæc de Maracandis inseruit.

Abiorum Scytharum. Macedones nullos invenerunt Abios, sed invenisse crediderunt. Abiorum nomen crediderunt ex Homero, *Iliad.*, XIII, init., qui sunt ex gentibus terrarum incognitarum septemtrionem versus sitarum; quas omnes posteris temporibus sub Scythiæ nomine complectebantur. Macedones igitur ad Tanaim se esse opinantes, accolas fluvii Scythas appellabant, quos circa proprium Tanaim habitare audiverant. Non ignorantes se in terris a Græcia remotissimis versari, quum longissime septemtrionem versus penetrasse crederent, Abios appellabant gentem cujus verum nomen ignorabant. Homerus eos appellabat δικαιοτάτους

ἀνθρώπους. Inde est Curtii : « Justissimos Barbarorum constabat. » Quibus nomen Ἄϐιοι a βία, vis, descendere videbatur, iis Abii sunt vi abstinentes, sive, ut Curtio, armis abstinentes nisi lacessiti : quibus a βίος, victus, iis potissimum ob paupertatem justissimi prædicantur, ut Arriano. Quæ Curtius de *libertatis modico, et æquali usu,* hoc est, moderato et pari inter omnes jure libertatis, adjecit, a veris Scythis ad Abios translata sunt. Schneider. — *Ad eos Scythas.* Etiam Arrianus distinguit inter Scythas Abios et Scythas Europam, hoc est ultra Tanaim sive Iaxartem, incolentes.

P. 70. *Peridam.* Infra, viii. Idem homo *Berdes* vocatur.

Transirent. Voluit Alexander, Iaxartem terminum esse et Scytharum et Macedonum.

Super Bosporo. Intelligitur Bosporus Cimmerius, ut supra, iv.

Claustrum. Ut scilicet et subactos et adhuc subigendos in ea regione per eam sub potestate sua retineret.

P. 71. *Coercendo eos.* Hæc verba spuria Freinshemio videntur.

Transfugarum. Spitamenis et Catenis.

Aliam urbem. Gazam appellat Arrianus.

Corona capit. Scalis ἐν κύκλῳ πάντοθεν muro terreo, et parum alto admotis.

Memaceni. Quorum nomen ceteris ignotum. Sunt forte incolæ septimæ urbis quam Ptol. deditione Aristob. vi captam scripserat Arr., iv, 3.

Itaque Meleagrum. Hæc quum inter se dissentanea sint, lacunam fuisse verisimile est, quam Freinshemius sic explere conatus est : « Itaque Meleagrum et Perdiccam in obsidione ejus *urbis Memacenorum* reliquit. Ipse cum reliquis profectus Crateri (*quoque*) copias suis junxit Cyropolim, ut ante dictum est, obsidentes. » Ut prius hanc urbem caperet. Hæc nisi suppleveris, quomodo explicare est, *ut ante dictum est,* et verbum jungit?

P. 72. *Infestos.* Sine dubio ob pertinaciam oppidanorum.

Ad Meleagrum et Perdiccam. Ut Memacenorum oppidum repugnaret.

Percurato. Omnino curato vulnere.

Incolæ. Arr. tradit urbem habitandam datam esse aliquot Græcorum mercenariis et Macedonibus ἀπομάχοις.

P. 73. *Exoleverunt.* Nondum obliti sunt, sed contra ab aliis distinguuntur.

VII. *Ceterum Scytharum gens.* Corruptissimus locus, quem sic *Schneider* interpretatur. Voluit Curtius (ut supra, VI, 2) summatim quædam de Scythiæ situ præfari, tum pauca de conditione ejus partis addere, quam tum Alexander petebat. Electis igitur verbis « sita ab oriente, » quæ recte ad cod. Voss. 2 omittuntur, scripserat : « Scytharum gens haud procul Thracia ad septemtrionem se vertit ; » quibus verbis idem dicere voluit, quod supra, l. I, sic expressit : Scythæ a lævo Thraciæ latere ad Borysthenem attinent.—*Sarmatarumque, ut quidam credidere, non finitima, sed pars est.* Scythas ergo Herodoti et Sarmatas posteriorum temporum in unam gentem confudit ut supra. *Recta deinde* plaga ab occidente orientem versus *regionem aliam colit, ultra Istrum* vel potius ultra Borysthenem *jacentem,* ad Tanaim usque, qui Europam ab Asia dividit. Hoc ipsum supra, l. I, his verbis expressit : Scythæ inde a Borysthene ad Tanaim alium amnem recta plaga attinent. Intelligendus est verus Tanaïs. Sed quia Iaxartes cum Tanai, ut solet, commutatur, pergit. Scytharum gens *ultima Asiæ, quæ Bactra sunt* (Bactra ut paulo superius, pro Sogdianis dixit), stringit, h. e. juxta Sogdianam, interfluente tamen Tanai, extenditur. Quæ *septemtrioni proxima,* vel *propiora sunt,* sive ad Borysthenem superiorem jaceant, quorum tantum conditio non prorsus incognita erat, sive sint Scythiæ totius, ut docent Scytharum legati, c. VIII, *profundæ inde silvæ excipiunt,* etc. His de Scythia summatim expositis, addit : « Rursus, quæ ad Tanaim et Bactra spectant, » h. e. ea contra, quæ Sogdianis finitima, atque ad Iaxartem sita sunt, quæ tum Alexander intraturus erat, *humano cultu haud disparia sunt,* non dissimilia sunt iis terris quas colunt homines : quod nostris quoque temporibus de magna istarum regionum parte prædicatur.

Non provisum. Quod subito propter novam urbem ad Iaxartem conditam ortum est.

Docere. Jussa dare, si præsertim subitum consilium res posceret.

Hariolos. Sic dictos aiunt quasi *farioloso fari.* Sic veteres *hanum, hœdus,* pro *fanum, fœdus* dixere : cujus rei causa est Æolicum digamma, quod latine sæpissime sic scriberetur F.

Rursus ad superstitionem. Alexander haruspices consuluit non

modo propter vulgus, sed etiam quod eis ipse fidem adhiberet; quæ res ex verbis seq. patet « superstitionem cujus potens non erat. »

P. 74. *Sine rege.* Videntur et Romani sæpius sine imperatore.

Cum custodibus. Corporis custodibus.

Discrimen. Bellum scilicet. Res de qua discrimen agitur.

Sed necessitas. Ea sæpius agere cogit necessitas, quæ ratio prohibeat.

In quorum cervicibus. Quorum cervices servitutis jugo remisimus.

Parere. Alii scribunt : *patere* etiam Europam victoribus.

Qui terminos... metitur spatio. Qui magno itinere opus esse credit ut Scythas Europæos assequamur; nec ultra progressurus est, si modo vicerit prope instantes.

Diremisse. Ex opinione vulgi, dum hoc loco ubi nunc versamur, proximæ sunt Asia et Europa (sic enim falso putabatur).

P. 75. *Ut nesciant.* Sc. pone ut nesciant.

Alemus. Arcessemus. Sic Tac., *Ann.*, III, 41 : « Tiberius aluit dubitatione bellum. »

Melius. Honestius.

Tristia exta. Contrarium sunt exta læta.

Quem... uti metu suo. Ad Erigyium respicit. Sensus est : Scio Erigyium ex suo pavore interpretari in malam partem quæ in extis victimarum apparere ex te didicit. Sic Onosandr., *Strateg.*, c. XXIV : Ὁ φόβος ψευδὴς μάντις ἐστίν.

Quam potest. Quantum denunciari potest.

P. 76. *Nec mea ars.* Et mea ars non tam, quam, etc... Sic græce : Ἡμέας δίκαιον ἔχειν τὸ ἕτερον κέρας, ἤπερ Ἀθηναίους. Δίκαιον pro δικαιότερον, vel μᾶλλον δίκαιον.

Gloriam ad alia. Deos in aliis etiam rebus gloriam esse concessuros.

Invicem... desiliunt. Quem morem apud Germanos quondam, Numidas, aliosque Barbaros, et apud Romanos etiam exstitisse multis exemplis patet.

P. 77. *Cuneos.* Hoc verbum pro quolibet aciei genere sumitur.

VIII. *Thoracem indutus.* Ut spem militis intendat, si regem jam laboribus bellicis parem esse videat.

P. 78. *Modicus habitus.* Vide quæ de hoc more Barbarorum notavimus ad VI, 5.

Sapientiam capere. H. e. apprehendere animo, discere, ut Anacharsidis, Toxaridisque exemplo notum.

Sed ut possit. Quamvis possit.

P. 78. *Tanti numinis*. Scil. solis quem numinis instar Scythæ colebant.

Sic quoque. Etsi corpore modicus.

Arbores magnas. Sic Horat., *Od.* II, 10 :

> . . . . Celsæ graviore casu
> Decidunt turres, feriuntque summos
> Fulgura montes.

Racan, ode *sur la Retraite :*

> Les grands pins sont en but aux coups de la tempête;
> Et la rage des vents abat plutôt le faîte
> Du palais de nos rois, que le toit des bergers.

P. 79. *Minimorum avium*. Hæc sponte in animum revocant fabellam illam nostratis *La Fontaine*, qua leonem a culice victum ostendit.

Dona nobis data sunt. Scil. a diis. Herod., l. IV, 5, refert olim cœlo in Scythiam demissa esse ἄροτρόν τε, καὶ ζυγὸν, καὶ σάγαριν, καὶ φιάλην, omnia ex auro facta.

Cum his. Cum amicis.

In Syriæ regem. Vide Just., II, 3, et I, 2.

Tu qui... latro es. Pari audacia Alexandro respondit ille pirata, quisquis fuit, ex quo quum quæsisset rex, quo scelere impulsus mare haberet infestum : « Eodem, inquit, quo tu orbem terræ. » Cic., *de Rep.*, l. III.

Petisti. Jam enim in partem Indiæ penetraverat.

Esurire. Novas scilicet opes concupiscere.

Satietate parasti famem. Sic Ovid., *Metam.*, 8, 838 :

> . . . . Quo copia major
> Est data, plura petit.

Quo plura haberes. Ut in hydrope, Ovid., *Fast.*, I, 216 :

> Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Succurrit. In mentem venit. Sic Virg., *Æneid.*, II, 317 :

> . . . . Pulchrumque mori succurrit in armis.

P. 80. *Scytharum solitudines*. Σκυθῶν ἐρημία. Aristoph., *Acharn.*, II, 6.

Sequimur. Amamus. Sic Virgil., *Ecl.* II, 64 :

> Florentem cytisum sequitur lasciva capella.
> Te Corydon, o Alexi!

P. 80. *Beneficia.* Sic Seneca, *de Benef.*, III, 15 : « Qui dat beneficia, deos imitatur. »

Eorum. Bellorum scilicet aliarumque rerum quibus gloria magnumque paratur imperium.

Jurando. Græcorum instar, qui jusjurandum plerumque non servant. Eurip., *Iphig. Taur.* :

Πιστὸν Ἑλλὰς οἶδεν οὐδέν.

Acta. Res de quibus inter aliquos convenit.

IX. P. 81. *Clypeatos.* Τοὺς ὁπλίτας.

Qui tormenta intenderent. Machinas sc. quibus tela excuterent.

Ratem solvit. Navigii funem rescidit.

P. 82. *Recipientes equos.* Pro « se in medio suorum recipientes. » Sic Virgil., *Æneid.* :

Dixit, et avertens rosea cervice refulsit, .

pro avertens se.

Vexationem. Laborem pugnæ, utpote qui adhuc corpore invalidus esset.

Liberi patris terminos. Monumenta qualiacumque in terris remotissimis reperta, modo pro Bacchi, modo pro Herculis terminis habita esse videntur.

P. 83. *Ad Maracanda.* His locus ut intelligatur, sciendum est, Menedemum et reliquos duces prius Maracanda pervenisse, cujus arcem a Macedonibus relictis defensam Spitamenes obsidebat. Quem, cognito Menedemi adventu, fugientem Menedemus subsecutus, cum maxima copiarum parte occisus est. Quo facto, Spitamenes reversus denuo Maracandorum arcem obsidebat. Hanc ob causam Alexander cum copiis expeditissimis Maracanda petit.

Inferias. Sacrificia mortuorum umbris persolvi consuetus. Virgil., *Æneid.*, IX, 215 :

Absenti ferat inferias.

X. *Vastæ solitudines.* Ut verisimile est, intelligendæ sunt mediæ inter Oxum et Polytimetum.

Polytimetum vocant. Non potuit ab incolis Polytimetum vocari. Macedones forte nomen barbaricum, quod ignoratur, græce reddiderunt, τὸν Πολυτίμητον

P. 84. *Carmen lætantium.* Id moris fuisse inter omnes Barbaros novi orbis incolas testantur *Châteaubriand*, *Attala*; *Raynal*, *Hist. philos. et polit.*

A tanto rege. Virg., *Æneid.*, x, 829:

> Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
> Æneæ magni dextra cadis.

Bessum Ecbatana duci jussit. Vide supra, vii, 5. Igitur non *eo loco, in quo Darium ipse occiderat*, necatus, sed Ecbatana missus est, ut ibi in Medorum Persarumque, quorum regem occiderat, conventu periret.

Alexander quoque. Sunt qui legendum putent: *Asander*, Philotæ filius, quem Alexander Lydiæ et Ioniæ præfecerat.

P. 85. *Consternationis.* Seditionis Bactrianorum.

Quarto die ad flumen Oxum perventum est. Alexander jam prius Oxum superaverat; sed bis regressus ut Sogdianorum Bactrianorumque seditiones compesceret, rursus *quarto die* a Bactris *ad flumen Oxum* pervenit, Sogdianæ tertium percurrendæ causa.

Ocho. Ochus idem est quem supra, vii, 4. Bactrum amnem appellavit: qui in Oxum cadit.

XI. *Una erat petra.* Sensus connexio est: Alexander reliquam Sogdianam subegerat, præter unam petram Arimazæ.

P. 86. *Naturam.* Vincendi locum quem ipsa natura munierat.

Indiæ. Quam Arachosiæ proximam hieme transgressus erat.

Nihil tam alte. Sic Hor., *Od.* i, 3:

> Nil mortalibus arduum est.

Ovid., *Metam.*, xiv, 113:

> Invia virtuti nulla est via. . . . . .

Tacit., *Hist.*, xxvii: « Nihil virtuti invium. » Et sic exclamabat unus e nostris ducibus, quum quidam factum *impossibile* futurum ipsi dixerint: « Impossible! ce mot-là n'est pas dans mon dictionnaire. »

P. 87. *Portio.* Proportio, ut vulgo dicimus.

Voluntatem. Desiderium meum.

Gradus subinde, queis insisterent. Alii funium laqueis saxa superiora amplexi ascendebant, postquam cuneos inter saxa de-

fixerant, qui post hæc, quum funium adminiculo ascenderent, instar graduum in scalis erant, in quibus pedes collocarent.

P. 87. *Miserabilis facies.* Illud vero miserabile visu erat. Vide CURTIUM, VIII, 2.

P. 88. *Varietas cœli.* Scil. dubia lux. Sic *La Fontaine*, *Les Filles de Minée* :

> L'ombre et le jour luttaient dans les champs azurés.

Signorum concentus. Tubarum, buccinarum, aliorumque instrumentorum quibus signa dantur, concentus.

P. 89. *Ille.* Alexander.

LIBER OCTAVUS.

I. P. 92. *Craterum.* Qui militum in Bactriana relictorum summus præfectus fuisse videtur.

Bosporum. Cimmerium.

Bazaria. Sogdianæ, ut videtur, partem, a Maracandis non longe remotam.

Ætatibus. Nempe sæculis. Sic Ovid., *Metam.*, XII, 187 :

> Vixi
> Annos bis centum, nunc tertia vivitur ætas.

P. 93. *Scivere.* Decreverunt, a *scisco.* Cic., *Offic.*, l. III, c. 2 : « Durius Athenienses sciverunt, ut Æginetis pollices præciderentur. »

Nudo capite. Galea jam priori ictu perfracta.

Hellanice. Rectius Lanice.

P. 94. *Consternatione.* Tumultu. Ut supra, consternantur.

Non alias. Non alio modo tutum, quod se mortuum esse simulavit.

In Illyrios. Reliqui historici hanc expeditionem referunt defuncto jam Philippo. Hoc forsitan intelligendum de expeditione in nescio quos Medaros quibus, hærente ad Bizantium Philippo, bellum clademque intulit. PLUT., *Alex.*, IX.

Initia viserent. Mysteria sc. Græce, ἐποπτεύειν μυστήρια.

Cubabant. Qui infra ipsum ad mensam recumbebant.

P. 94. *Male instituisse Græcos.* Eurip., *Andr.*, 693 :

> Οἴμοι καθ' Ἑλλάδ' ὡς κακῶς νομίζεται,
> Ὅταν τρόπαια πολεμίων στήσει στρατὸς,
> Οὐ τῶν πονούντων τ' οὖργον ἡγοῦνται τόδε,
> Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τὴν δόκησιν ἄρνυται.
> Ὃς εἷς μετ' ἄλλων μυρίων πάλλων δόρυ,
> Οὐδὲν πλέον δρῶν ἑνὸς, ἔχει πλείω λόγον

Juniores senesque. Juniores pro Alexandro, senes pro Philippo contendebant.

P. 95. *Animo.* Græce θυμῷ.

Animi prava contentione. Improba ingenii pervicacia.

Agis arbitrium. Sic VI, 1 : « Non ausus est ipse agere arbitria victoriæ. »

Toties rebellem. Vide ad VII, 11.

Præcipitia ingenia. Naturam ferocem et indomitam.

Atharias. Vide ad V, 2.

Avunculum tuum. Alexandrum Molossum, Epiri regem, fratrem Olympiadis. Vide Aul.-Gell., XVII, 22. — Alexander Molossus illa verba in Italia, anno ante Chr. 326, paulo ante mortem dixisse fertur. Curtius igitur forte anachronismi incusandus est, nam Cliti cædes accidit anno ante Chr. 328, duobus annis ante Alexandri Molossi mortem.

Dolorem. Iram.

P. 96. *Pectore tergum.* Contumeliose dictum, quasi significaret se ipsum objecto pectore regem fugientem protexisse, quod procul a vero aberat.

Attali. Vid. ad VI, 9.

Olim. Jam ante.

Spatiumque potius. Tempus iræ suæ mitigandæ concedat.

P. 97. *I nunc, inquit.* Respexisse videtur Curtius Virgilium, *Æneid.*, II, 547 :

> .... Referes ergo hæc, et nuntius ibis
> Pelidæ genitori : illi mea tristia facta,
> Degeneremque Neoptolemum, narrare memento.

II. *Sed transacta.* Menander a Stobœo laudatus : Οὐδεὶς ξύνιδεν ἐξαμαρτανων, πόσαν ἁμαρτάνει, τὸ μέγεθος ὕστερον δ' ὁρᾷ. Tac., XIV,

10 : « A Cæsare perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est.

P. 97. *Rex*. Emphatice, ipse *rex carnificis* operam exercuit.

Solitudo excipiebat. Licebat, sine teste, liberius pœnitentiæ indulgere.

In tabernaculum. In cubiculum sc., ut qui non in *castris*, sed in *regia* Maracandorum esset.

P. 98. *Omnibus ejus*. Omnibus qui ei quadam necessitudine conjuncti erant.

Servatorum meorum. Pro servatoris mei, Cliti sc. Sic Arr., IV, 2 : Φονέα τε τῶν φίλων.

Latro. Interfector, ut VIII, 8. Hæc esse videtur hujusce sensus ratio. Quum *latrones* (a latendo) plerumque percussores sunt, latro dicitur quisquis per vim et injuriam trucidat.

Ad confirmandum. Ut manifestum faceret se, præ pudore admissi sceleris, a militibus conspici nolle.

Xenippa. Ignotam prorsus regionem, quam tamen ex historiarum nexu Sogdianæ partem fuisse suspicari licet.

P. 99. *Naura*. Legendum videtur cum Arriano, IV, 18, *Nautaca*; quæ urbs in Sogdiana quidem, sed propior Oxo erat.

Parentibus stupro coire. Eur., *Andr.*, V, 173 :

> Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος,
> Πατὴρ δὲ θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται.

Ovid., *Metam.*, X, 33 :

> . . . . Gentes tamen esse feruntur,
> In quibus et nato genitrix, et nata parenti
> Jungitur, et pietas geminato crescit amore.

P. 100. *Alienam cladem*. Eadem quæ aliis, Indis sc., parabatur.

Ceterum mater. Haud omnino absimilia sunt hæc Tacit., *Germ.*, VIII : « Memoriæ proditur, quasdam acies inclinatas jam et labentes, a feminis restitutas, constantia precum, et objectu pectorum, et monstrata cominus captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent. »

Duos juvenes. Sysimithræ natos juvenes.

III. P. 101. *Pro absente*. Loco ipsius absentis conficit.

P. 102. *Nova subinde exsilia.* Fugere coactus Spitamenes modo Messagetes, modo Chorasmios, modo Dahos adiit.

Fastidio præsentium. Earum pellicum quas inter tunc noctes agebat.

Esse, quæ ex ipsa deberet cognoscere. Aliquid esse quod ab ea ipsum doceri oporteret.

P. 103. *Contumeliam.* Vim illatam pudicitiæ.

Oris notas. Vultus lineamenta quibus inter se facies noscitantur. Petron., 108 : « Liquefactum per totum os, atramentum omnia lineamenta confudit. »

Gratiam meriti. Meritum beneficii. Ovid., *Met.*, v, 14 :

> . . . . Meritisne hæc gratia tantis
> Redditur?

Dataphernen. Qui cum Spitamene Bessum prodiderat.

Phradaten. Qui fuerat Mardorum et Tapurorum satrapa.

IV. P. 104. *Mali damno.* Cœli obscuritate et tristitia.

Imber grandinem incutiens. Videtur imbrem et grandinem simul effusum dicere.

Quam vitabatur. Violentia tempestatis major, quam ea quæ vitabatur.

Pertinax vis mali. Diutinus impetus procellæ.

P. 105. *Sufficientem malis.* Non fractum, imo repugnantem malis quibus, etc.

Dolabris. Securibus; quæ vox etiam de ligonibus dicitur quibuscum subruuntur muri.

Stupentia. Torpentia; quod qui stupet torpenti et immoto similis videtur.

Deprehenderat. Ovid., *Met.*, iv, 559 :

> Quo quæque in gestis deprenditur, hæsit in illo.

P. 106. *Sacas.* Supra, vii, 9, legimus Sacas se Alexandro dedisse, eosdem defecisse nusquam dictum est; unde fit ut intelligi non possit in quam cœli plagam ex Sogdiana profectus sit, ab his Sacis pœnas repetiturus : nisi forte intelligas hos Scythas esse eorum e numero ad quos Spitamenes fugerat.

Filia ipsius. Sc. cohortani. Sed et alii consensu Roxanem Oxyartis filiam fuisse tradiderunt, et Curtius ipse, x, 3, et ix, 8.

Quam Roxanem Plut., *de Fort. Alex.*, apud Chortanum ἐν ταῖς αἰχμαλώτισι χορεύειν commemorat.

P. 106. *Non satis cauta mortalitas.* A cujus blanditiis homines non satis cavent. Phæd., II, 1 :

> Verum est aviditas dives et pauper pudor.

Sallust., *Jugurth.* : « Quoniam non satis tuta per se ipsa probitas est. »

P. 107. *Ne inferri nefas arbitrarentur.* Ne existimarent a se Roxanæ stuprum inferri; se quoque, haud secus atque Achilles Briseidem, Roxanem uxorem legitimam ducere velle.

Quantulo contenti esse deberent. Vel potius, ut moneretur omnia inter conjuges esse communicanda.

V. *Bubacene.* Et hoc nomen ignoratur.

P. 108. CXX *millia armatorum.* Ne Alexandrum statim a principio cum tanto exercitu Indiam intrasse putes; in India versanti demum ad tantam multitudinem increvit. Vide CURT., IX, 3; DIOD., XVII, 95; et ARR., *Hist. Ind.*, 19.

Prosternentes humi corpora. Græce προσκυνοῦντες.

Perpetuum malum regum. Rac., *Phèdre*, IV, 6 :

> Détestables flatteurs, présent le plus funeste
> Que puisse faire aux rois la colère céleste.

Nemo enim illorum. Vide VI, 6.

Honestarum artium. Philosophiæ, poetices, oratoriæ.

Chœrilum. De quo Horatius mentionem fecit. Notum est de pacto quod inter eum et Alexandrum intercesserit, ut pro singulis versibus, si boni forent, aureum; si mali, colaphum acciperet.

Nationis vitio. Σικελίζειν de vafris et improbis dicitur.

Castorem. Quatuor deos enumerant, omnes Jovis filios, quibus Alexandrum exæquant, idem fastigium affectantem.

Cessuros. Sic Virg., *Georg.*, I, 34 :

> . . . . Tibi brachia contrahit ardens
> Scorpius, et cœli justa plus parte relinquit.

Vide etiam LUCANUM, in principio *Pharsal.*

P. 109. *Quam vicissent.* Sc. virtute.

P. 109. *Libertas.* Dicendi, παῤῥησία.

Et diuturnum et præcocem. Fructum, qui cito maturuerit, non diu conservari.

P. 110. *Expresserat.* Excitaverat.

Olim. Jampridem.

VI. 111. *Ut supra dictum est.* v, 1.

Ab agasonibus. Agasones idem valet ac equos agentes.

Sedentibus. Ipsi sedebant rex autem accubabat.

In quo deperibat. Quod vehementer adamabat.

P. 112. *Mulier.* Syram appellat Arr.

Attonitæ mentis. Sc. furore quodam turbatæ, cujusmodi fere omnes mulieres erant quæ futura vaticinari credebantur.

P. 113. *Ex cohorte.* Puerorum nobilium.

Curanda corpora. Solemne etiam apud poetas verbum pro *indulgere somno.* Virg., *Æneid.* :

> Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.

Omnibus. Cuilibet viro res ab Epimene aperta esset, idem accidisset, quia *omnibus Philotæ....*

Ex toto. Omnino.

Per se. Per se ipsum, Eurylochum sc.

P. 114. *Eos jam viros esse.* Ex his quæ sequuntur, duplex videtur esse verborum sententia. Non tantam contumeliam a viris ferendam esse; aut fortium virorum esse fortia pati.

Contigissent eos. Vide supra, vi, 11.

Præter Callisthenem. Quod non esset Macedo, sed Olynthius. Cf. viii, 8.

Quo suo merito. Quid mali ipse egisset ut tantum, etc.

VII. *Etiam parentis sui.* Ex more de quo supra : « Quippe Macedonum more perire debebant, etc. »

P. 115. *Ne simplici quidem morte.* Etenim mors Philotæ quasi multiplex tormentis fuit. Virg., *Georg.*, iii, 482 :

> Nec via mortis erat simplex...

Supremum. Ad ultimum. Sic, v, 12 : « Artabazum ultimum illum visurus, amplectitur. » Ter., *And.*, ii, 1 22 :

> Si id facis, hodie me postremum vides.

P. 116. *Quum destinatus sit.* Licet morti sit addictus neque nostro silentio liberari possit.

Justissimo et patientissimo. Ironice dicta.

Sub jugum mitteres. Per translationem pro cogeres, nos victores, Persarum mores induere.

Duci. Absolute, pro « ad supplicium mitti. » Plin., *Epist.*, x, 97 : « Perseverantes duci jussit. » Flor., III, 21 : « Morte damnati duci jubentur. » ..... Cæsar quasi de supplicio admonitus duci jubet.

VIII. *Expressi.* Quum vos Hermolao obstreperetis, imperiose jussi ut, etc. »

Non imprudens. Necnon providens.

P. 117. *Lyncesten.* Lege not. ad VII, 1.

P. 118. *Solitudinem facerem.* Tac., *Agric.*, 30, 7 : « Ubi solitudinem fecere, pacem appellant. »

Communicanda est nostra clementia. Has gentes clementiæ nostræ participes efficere oportet.

P. 119. *Olim.* Vide VII, 11.

Vir videris. Cf. VII, 6.

Ut fidem suam. Ut suam fidelitatem regi manifestam facerent, quum in socios ejusdem cohortis sævire non recusarent.

Revocatus ad vitam. Respexit Curtius ad rem quam ipse non narravit, narrare debuisset supra, VIII, 2. Siquidem Alexandri, post Cliti cædem, mori perseverantis animum Callisthenes placida et modesta oratione erigebat. Vide Just., XII, 6.

IX. P. 120. *India tota ferme spectat orientem.* Non indicat Curtius fines Indiæ, sed situm ejus respectu ad eam Asiam quæ ab occasu Indiæ contermina est. A finibus imperii persici igitur India longiori terrarum spatio in orientem extenditur, quam in Aquilonem Austrumque. Est itaque *minus spatiosa in latitudinem*, quæ est a septemtrione meridiem versus, *quam recta regione*, sive longitudine, ab occidente ortum versus.

Plana sunt cetera. Hoc est, media inter montes Austrum excipientes et Taurum.

Caucaso monte. Sive Tauro.

A colore maris haud multum abhorrentes. Candidas sc. eumdem enim colorem placido quoque mari tribui supra, III, 1 : « Marsyas est liquidus, suas duntaxat undas trahens. Itaque color ejus placido mari similis locum poetarum mendacio facit. »

P. 120. *Magnorum montium juga.* Sunt ii montes qui Indiam septentrionalem cingunt.

Rubro. Erythræo mari, quod ultra Indiam orbem ambire credebatur.

Acesines. Acesinen, non in Gangem, sed in Indum influere, et quæ de motu collisorum fluminum hic dicuntur, confluenti Hydaspis et Acesinis congruere, Freinshemius.

Decursurum in mare. Falsum est quoque Acesinen jam prope a mari abesse, quum intercipiatur.

Erymanthus. Prorsus ignoratur.

Carpitur. In plures alveos dividitur ab incolis ut campos irrigent.

Quia non adeo interfluunt. Quia non tanto spatio, quanto Erymanthus, regionem istam interfluunt.

Aquilones. Indiam meridionalem calore suo adurunt venti ex mari Erythræo spirantes.

P. 121. *Ita.* Hanc ob causam.

Mundus. Cœli tempestas. Mundus apud Lucret., l. v, pro cœlo accipitur:

> . . . . Concussitque micantia sidera mundus.

Naturæ causa. Ratio naturalis, e natura petita.

Erythra rege. Vide supra, III, 2.

Inde. Ex eo lino factæ. Sic Virg., *Æneid.*, III, 663:

> Postquam altos tetigit fluctus et ad æquora venit,
> Luminis effosi fluidum lavit inde cruorem.

Inde, sc. ex his fluctibus.

Libri. Cortices arborum.

Non generat. Gravissime errat Curtius, quum nulla terra majores ac ferociores rhinocerotas generat, quam India, ut nunc omnibus notum est.

Vitiorum commercium. Postquam per commercium vitia sua, nempe luxum et mollitiem, in ceteras gentes intulere.

Libido. Luxuria immodica. Plin., IX, 35: « Mater luxuria margaritis pretia fecit. »

Colunt. Exornant. Sic Petron., *Sat.* 32: « Lacertum ancilla aurea cultum. »

P. 121. *Exæquant.* Depilant quasi leve semper os fuisset. Mart., VII, 52 :

Æquandas semel in genas rogatus.

P. 122. *Seriis rebus obstrepere.* Res serias suo modulamine interpellare.

Capillum. Regis sc.

Inhabili pondere. Pondere quod sagittam inhabilem efficit. Virg.:

. . . . Habilis vigor occupat artus.

Vigor qui habilem præstat.

Quos sapientes vocant. Quos eleganter pro *quod.* Sic græce : ὁ οὐρανὸς, οὓς δὴ πόλους καλοῦμεν. Plat. « Cœlum quos polos vocamus. » Horat. : « Fatale monstrum, *quæ* generosius perire quærens. » *Quæ,* Cleopatra sc.

Occupare fati diem. Antevertere mortis tempus.

P. 123. *Pro dedecore vitæ.* Pro vita inhonesta.

Cui exspectare interrito liceat. Hor., *Sat.* 1 :

. . . . Atqui licet esse beatis.

Orbem. A plenilunio ad plenilunium.

Se curvare cœpit in cornua. Hoc est, a novilunio est ad plenilunium primus mensis; a plenilunio ad novilunium est secundus et sic porro. Igitur ex Curtii mente annus indicus habebat XXIV menses quindecim dierum. Revera autem non amplius quam XII menses, quorum singulos Indi in binas partes dividebant.

X. P. 124. *Munimentis.* Turribus ceterisque munimentis ligneis.

Igni alita. Flamma primo minor, igni sc. alimentis datis ad majorem ignem producta comprehendit. Est *igni* abl. pro *igne* ut sæpissime. Virg., *Æneid.*, IV, 2 :

Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni.

Georg., I, 393 :

Nec minus ex imbri soles, et aperta serena
Prospicere.

Virg., *Georg.*:

Serta procul capiti tantum delapsa jacebant.

Horat. :

Mala ducis avi domum.

Vice versa ablativus sæpe pro dativo usurpatur. Lucr. :

Ut sua cuique hominis nullo sunt pondere membra,
Nec caput est oneri collo.

Propert. :

Quumque male anguineo creditur ore manus.

Terent. :

Me indulgeo. — Te indulgebant.

Pro *mihi*, *tibi*.

P. 124. *Hostium*. Quum illi ex hostibus, Nysæis, qui pugnam experiri tentaverant.

Meron. Græce μηρός, gallice *cuisse*. Falsa est Curtii interpretatio. Siquidem mythus ille antiquior est Alexandro, ex formula loquendi Orientalium ortus, quibus liberi dicuntur ex femore patrum nati. Ovid., *Met.*, III, :

Imperfectus adhuc infans genitricis ab alvo
Eripitur, patrioque tener (si credere dignum est)
Injicitur femori, maternaque tempora complet.

P. 125. *Operatum*. Operandi verbum ad sacra pertinet. Sic Virg., *Georg.*, I, 339 :

. . . . Atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis.

Sic græce ῥέζειν, τελεῖν.

Inter ora. Per medios hostes, coram hostibus. Virg., *Æneid.*, II, 681 :

Namque, manus inter mœstorumque ora parentum.

P. 125. *Oppressique*. Qui oppressi, sc. deprehensi sunt, et qui, etc.

P. 126. *Terra humore diluta*. Quæ cæmenti loco erat.

Dixisse fertur. Plut., *Vit. Alex.*, c. VIII : Τοῦτο μὲν, ὦ φίλοι, τὸ ῥέον αἷμα καὶ οὐκ ἰχὼρ οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν. Senec., *Epist.* LIX, 19 : « Omnes jurant me esse Jovis filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. »

P. 127. *Cumulis*. Cumulatim. Virg. :

> Insequitur cumulo præruptus aquæ mons.

Nulla ope, quæ cerneretur. Turres agebantur rotis, sed latentibus et interius movendis.

Vina libantium. Ritus sacrorum, quo sperabant veniam se facilius impetraturos.

Utcunque genito. Just., XII, 7 : « Quæ (regina) quum se dedisset ei (Alexandro), concubitu redemptum regnum ab Alexandro recepit, illecebris consecuta, quod virtute non potuerat; filiumque ab eo genitum Alexandrum nominavit, qui postea regnum Indorum potitus est. »

XI. *Inconditos*. Sine ordine pugnantes. Flor., I, 17 : « Nam subito inconditos atque palantes aggressus est. »

Aornon. Græce Ἄορνον, ab ἀ priv. ὄρνις. Unde *Avernus* dicitur. Virg., *Æneid.*, VI, 238 et seq. :

> Spelunca alta fuit.....
> Quam super haud ullæ poterant impune volantes
> Tendere iter pennis.....
> Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.

P. 128. *Mullinus*. Ignotum apud alios nomen. Arr., IV, ejus loco habet Ptolemæum, Lagi filium.

Qui fallerent. Ut ii fallerent. Forte *quî* pro *quoi*, *quo*.

Metæ. Rotunda moles in acutum desinens, gallice *borne*.

Præaltus. Sc. maxime profundus, ut quem utrinque asperæ ripæ stringunt et angustant. Sic infra, XII : « Fossa quoque præalta haud procul ripa. »

Ab altera parte. Inter petram ipsam et id cacumen quod Macedones tenebant.

Frondi. Pro *fronde*, ut supra *igni*.

P. 128. *Ex sua cohorte.* Paulo infra *corporis custodes* appellantur. Erant igitur ex cohorte puerorum nobilium.

P. 129. *Vir audaciæ promptæ.* Ipse Alexander.

Alieno exitio. Eadem supra vidimus, VII, 11.

Qui. Ad subeuntes respicit.

P. 130. *Tympana.* Tympana fiebant ex palmæ arboris cavato stipite, cui tintinnabula ex orichalco introrsus adaptabant, et os deinde vasis taurino corio occludebant, atque in altum ferebant, concutiebantque in acie.

Ab integris. Ab iis qui illæsi erant.

Magnæ victoriæ sacrificiis. Sacrificiis quæ facere in magnis victoriis solebat.

XII. P. 131. *Ad flumen Indum.* Debuisset Curtius scribere : Ad eum Indi locum, ubi Hephæstion ad transitum necessaria præparaverat. Non recessit Alexander ab Indo, ad cujus ripam et Aornus et Ecbolina sita erant, sed secundum oram fluminis meridiem versus iter faciebat.

Permisso. Sic Liv. *comperto.* Quum compertum fuisset, et sæpe apud Tac.

P. 132. *Simplicitate.* Candore animi.

Taxilen. A Taxilis, maxima urbe inter Indum et Hydaspem sita.

Ipsi amicisque. Id moris erat in Oriente. Apud Tac., *Ann.*, II, 57 : « In convivio Nabathæi regis, coronæ magnæ aureæ magno pondere Cæsari et Agrippinæ, leves Pisoni et ceteris offeruntur. »

Adjecit. Operam enim dabat ut omnes homines benevolentia superaret. Polyæn., IV, 3 : « Gloriari quin etiam solebat a nullo se beneficiis victum. »

XIII. P. 133. *Barzaentes.* Sic supra, VI, 6, legitur.

Gamaxus. Sive Samaxus, apud alios ignotus.

Sicuti ante dictum est. Lib. VIII, 9.

P. 134. *Ingentes moles.* Elephanti scil.

Parvæ rei discrimine. Levium prœliorum successu tentabant quæ futura esset ultimi fortuna. Sic Liv., III, 61 : « Parva certamina in summum totius profecerant spei.

Inveniret modum. Εὐπρηξίας οὐκ ἐστὶ ἀνθρώποισι οὐδεμία πληθώρη. Herod., VII. Sic Liv. : « Statuere felicitati modum. »

P. 135. *Averteret.* Eodem sensu Liv., XXXVIII, 33 : « Ut ipso certamine averteret a conspectu transeuntium per colles equitum. »

XIV. P. 137. *Strenue invectus est.* Acriter in hostes impetum fecit.

Hostium tenus. Per medios hostes.

Olim mitigatis. Jamdudum assuefactis.

P. 138. *Humanæ magnitudinis.* Erat enim supra quinque cubitos altus, Arr., v, 19. Plutarchus τὸν Πῶρον μηδὲν ἀποδεῖν πρὸς τὸν ἐλέφαντον συμμετρίᾳ scripsit.

Anceps genus auxilii. Sæpe enim, si territi revertuntur, suis maxime detrimento sunt. Sic Liv., de falcatis curribus, xxxvii, 41 : « Eumenes haud ignarus pugnæ, et quam anceps esset auxilii genus. »

P. 139. *Nihil consulebatur in medium.* Hoc est, in commune : alii alia consulebant.

Fugæ circumspiciebant locum. Tac. : « Fugam undique circumspiciebant. »

Manu. Proboscide qua, vice manus, utuntur.

Copidas. A κόπτω. — Suidas : Κόπις ἡ μάχαιρα.

Novi supplicii. Quum ab elephantibus vel traderentur regentibus, vel in altum sublati violenter in terram dejicerentur.

P. 140. *Sed equus ejus.* Bucephalus.

P. 141. *Sed ne sic quidem.* Et tamen satis magna mihi felicitas est, qui primus a te sim fortitudine.

LIBER NONUS.

I. P. 143. *Pro concione laudatos.* Sic Sall., *Jug.* : « Donatum et laudatum magnifice pro concione Jugurtham in prætorium adduxit. »

P. 144. *Magnitudinis inusitatæ serpentes.* Intelligendus est *Boa constrictor.* Strabo, lib. xv, usque ad 140 cubitos, circiter ducentos decem pedes, longitudine æquasse affirmat.

Nomen. Omnibus notum est ex vocabulis ῥίν et κέρας oriri, quod ei ex naribus cornu promineat, magnitudine ac duritie eximium.

Duabus urbibus conditis. Quarum alteram a victoria adversus Indos parta Nicæam, hanc Bucephalam in equi sui memoriam appellavit.

Ad eum esse venturum. Arr., v, 29, narrat Abisarem per (ter-

tios) legatos excusasse valetudinem, Alexandrum excusationem accepisse.

P. 144. *Poro amneque superato.* Male admodum idem *superandi* verbum simul et semel de Poro deque fluvio dictum videtur, sensu admodum dissimili, nimiumque violenta accommodatione.

Umbrosæ. De mirandis his arboribus Strabo, lib. xv, ex Aristobulo tradit tantæ magnitudinis esse, ὥστε ὑφ' ἑνὶ δένδρῳ μεσημβρίζειν σκαζομένους ἱππέας πεντήκοντα.

Remedium. Radix quædam, teste Diodoro.

Hyaroten. Nunc *Rawi.*

P. 145. *Oppidum.* Pimprana nomine.

Corona. Obsidione.

Ad magnam urbem. Cui Sangula nomen.

Invictum exercitum et deorum. Parum usitata constructio. Verba tuentur alio plane simili loco inferius : « Deorum exercitum, et alium Liberum patrem adventare credebant. »

Vulgum. Utroque genere, masculino et neutro. Sic antique, *ornatus, ûs,* et *ornatum, i.*

Deditioni imminebant. Id est omnem occasionem dedendi se captabant. Vide supra, IV, 3; V, 11; VI, 6.

P. 146. *Ut Barbari.* Ut qui sunt Barbari, quantum inter Barbaros fieri potest.

Spectandi infantium habitum. Duos menses natorum Strabo.

Si quos segnes. Tardos sc. et corpore invalidos. Alii scribunt *insignes,* quæ lectio minus placuit. Hujus lectionis sensus esset, *insignes* Aliqua corporis labe. — Contra apud Germanos Tac., *de Mor. Germ.* : « Numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. «

In liberis. Ut liberos quoque pulchros procreent.

Dubitabant Macedones. De Gallis eadem Florus, I, 13; et Just., XXV, 2.

Eminens. Quatuor cubitorum facit Diod., XVII, 91.

Candore. Sic Silius, XII, 229 :

> . . . . . Miro candoris honore,
> Lucet in aure lapis rubris advectus ab undis.

P. 147. *In consepto.* Diod., 92 : Εἰσήγαγεν εἴς τι περίφραγμα λέοντα τέλειον.

P. 147. *Transcribo.* Sic Herod., VIII : Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαί γε μὴν οὐ παντάπασιν ὀφείλω. Suet., *Claud.*, I, 15.

II. *Gangem, maximum.* Non modo totius Indiæ, sed totius etiam orbis veteribus noti.

Aggrammen. Xandramen, e Diodoro.

P. 148. *Ultimæ.* Infimæ. Juven., *Sat.* VIII, 44 :

Vos humiles, inquit, vulgi pars ultima nostri.

Tonsorem. Barbam Indi alebant; qua igitur in re tonsores indici forte occupati fuerint, ex his locis conjicias. Curt., VIII, 9 : « Indi capillum pectunt sæpius quam tondent : mentum semper intonsum est; reliquam oris cutem ad speciem levitatis exæquant. » Arr., *Hist. Ind.*, XVI, 4.

Relegatos. Ipsos Prasios et Gangaridas.

Avaritia gloriæ. Idem est ac *aviditas*. Hor. :

. . . . Graiis, præter laudem, nullius avaris.

P. 149. *Ad liquidum.* Pura omni mendacio fama ad nos pervenit.

Fabulæ. Sic apud Senec., *Suasor.*, II, Porcius Latro : « Arma nobis fabulæ excutiunt? » et paulo supra Triarius : « Non pudet Laconas ne pugna quidem hostium, sed fabula vinci. »

Rarum animal. Non in India, sed in hac Indiæ parte quam Alexander peragravit.

Vanitas... numeravit. Falsa fama supra modum auxit.

Elisa. Sic lib. VIII, c. 13. Hoc verbum *elidere* plane pro coarctare usurpavit Luc., IV, 55 :

Tot potuere manus adjungere Seston Abydo,
Ingestoque solo Phrixeum elidere pontum.

Spatio alvei. Hoc est in spatioso alveo. Sic Juven., *Sat.* :

Incidit Adriaci spatium admirabile rhombi,

pro rhombus spatii admirabilis.

P. 150. *Vadem prædemque.* Vide IV, 4.

Pervenimus. Perventuri sumus. Sic supra, V, 11, *tulerat* pro laturus erat.

P. 151. *Quas illud mare litoribus invehit.* Gemmas margaritasque mare litoribus infundit, ut supra scripsit, VII, 9.

P. 151. *Alumnum commilitonemque.* Suet., *Cæs.*, LXVII, 2 : « Nec milites eos pro concione, sed blandiori nomine commilitones appellabat. »

Infractos. Sic, VI, 2 : « Nunquam abjectos et *infractos* recessisse est. » Scil. valde fractos.

Vulnerati regis. Lib. VIII, 6.

P. 152. *Ire perseverabo.* Sic Achilles apud *Racine*, *Iphig.*, act. I, sc. 2, 107 et sqq.

Ite, deserto rege. Sic illa Cerealis apud Tacit., *Hist.*, IV, 77 : « Ite, nunciate Vespasiano, vel quod propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem. »

III. *Tribunal.* Scil. suggestum.

Exsangues. Propter vulnera; ut infra « corpora exsanguia, tot perfossa vulneribus. »

P. 153. *In alium orbem.* In aliam partem terrarum, ultra Asiam sitam, ut VII, 7.

Regio a meridie. Intellexit eam, quæ inter ea flumina, quæ in Indum cadunt, et ad utramque ipsius Indi oram supererat subigenda, cujus magnitudinem Curtius ignorabat.

P. 154. *Biduum iræ datum est.* Aliud narrat Arr., V, 28 : Θυομένῳ δὲ οὐκ ἐγίγνετο αὐτῷ τὰ ἱερά. Τότε δή..., ὡς πάντα ἐς τὴν ὀπίσω ἀναχώρησιν αὐτῷ ἔφερεν, ἐκφαίνει εἰς τὴν στρατίαν, ὅτι ἔγνωσται ὀπίσω ἀποστρέφειν.

Amplioris formæ. Quinum cubitorum. Diod., c. XCV.

Omnium. Ararum, castrorum, cubilium.

Fallax miraculum. Falsam admirationis materiem. Aræ sic inscriptæ fuerunt, teste Philostrato II, *de Vita Apollonii*, c. XV : Πατρὶ Ἄμμωνι, καὶ Ἡρακλεῖ ἀδελφῷ, καὶ Ἀθηνᾷ Προνοίᾳ, καὶ Διὶ Ὀλυμπίῳ, καὶ Σαμοθρᾷξι Καβείροις, καὶ Ἰνδῷ Ἡλίῳ καὶ ἀδελφῷ Ἀπόλλωνι. Ænea quoque columna, eodem auctore, hic erecta fuit cum hac inscriptione : Ἀλέξανδρος ἐνταῦθα ἔστη, vel ut Suidas habet : Ἐγὼ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ Βασιλεὺς ἔφθασα μέχρι τούτου.

Mille navigiis. Diod., XCV : CC naves ἀφράκτους et DCCC onerarias numerat : Arr., *Hist. Ind.*, XIX, 7, in universum octingentas. Idem vero, *Exped.*, VI, 2, 7, 8, in universum prope bis mille naves fuisse scripsit.

P. 155. *Oppida duo condidit.* Non intellexit Curtius Diodorum suum, qui libro XVII, 89, Alexandrum urbes illas condidisse scripserat, quem locum supra transtulit Curtius, IX, 1, 6. Nunc ad-

dit Diod., xcv : Alexandrum urbibus jam exædificatis nomina imposuisse Nicææ et Bucephalæ. Ex quibus Curtius sua fecit, oblitus quasi eorum, quæ supra scripserat.

P. 155. *Quadraginta ferme stadia.* Paucior admodum multis numerus videtur; igitur emendat Freinshem. : « quadringenta ferme stadia. »

IV. *In qua Hydaspes amnis Acesini committitur.* Hodie Hydaspem cum Acesine confundi negatur.

Ægros relictos esse. Ægros in coloniis ejusmodi relinqui solitos jam observatum est. Alludit ad hunc morem Virg., *Æn.*, v, 715 :

Longævosque senes ac fessos æquore matres,
Et quidquid tecum invalidum, metuensque pericli est,
Delige : et his habeant terris sine mœnia fessi.

P. 156. *Tria flumina... munimento arcis applicant undas.* Quod falsum esse a plurimis notatum est.

Inde ventum est in regionem Oxydracarum Mallorumque. Inde, h. e. post transitum Alexandri per confluentes Acesinis et Indi. Quod falsum esse certissimum est. Malli enim habitabant inter Acesinem, Hydaspe jam auctum, et Hydraoten usque ad coitum Hydraotis et Acesinis, tum quoque ultra Hydraoten juxta hunc et Acesinem amnem usque ad Indum. Necesse est igitur Alexandrum Mallorum fines diu ante, quam ad Indum pervenisset, transisse. Vide Arr., *Exp.*, vi, 4, et *Hist. Ind.*, iv, 10.

P. 157. *Gangen amnem... transmittere.* Ea sic scripta nullum sane sensum habent, quum Gangen ne attigerat quidem macedonicus exercitus. Nisi forte cum Freinshemio interpreteris *transmittere* ut *omittere, prætermittere*, ut eo loco Silius :

Haud fas, Bacche, tuos tacitum transmittere honores;

vel potius credas cum *Telliero* Gangen pro Indum, Curtii librariorumve errore, scriptum esse.

Perpetuam noctem profundo (mari) *incubantem.* Sic Virgil., *Æneid.*, i, 89 :

Ponto nox incubat atra.

Scil. extra solem, sive ultra locum quo sol oritur; ubi ex Curtii opinione *undæ immobiles* sunt, sive glacie congelatæ. Quæ omnia

sive Curtius ipse pro veris habuerit, sive militibus ita visa crediderit, falsa esse, hodie neminem fugit.

P. 157. *Præter has gentes*. Exstabant ad utramque Indi ripam aliæ quoque gentes debellandæ. Finxit Curtius Alexandrum longinquitatem itineris vel nescientem, vel militum causa dissimulantem.

P. 158. *Ad oppidum Oxydracarum*. Non in Oxydracis, sed apud Mallos Alexandro vulnus illud obtigisse certum videtur.

Admovebat. Scil. exercitum.

Exta. Hæc probare possent Alexandri animum non adeo fuisse superstitione captum, ut pluribus locis affirmat Curtius.

P. 159. *Muri corona*. Seu projecturæ murum excedentes per quas pluviæ guttæ extra murum rejiciebantur.

V. P. 160. *Ut antea diximus*, VIII, 1. Adi quoque XEN. *Anab.* IV.

P. 161. *Dolabris*. Erat enim murus terreus, auctore Arriano.

Ptolemæum... huic pugnæ affuisse. Ideoque Σωτῆρα appellatum esse, quod regem objecto scuto servaverit.

Scilicet. Qui utique rem sibi gloriosam non erat negaturus.

P. 162. *Componentium*. Τῶν συγγραφέων. Minime sane Curtio licebat alios increpare, qui ipse elegantiam sermonis multo magis quam ἀκριβείαν narrationis spectavit.

Hamos inesse. Quæ quidem sagittæ gallice vocantur *flèches dentelées*.

P. 163. *Regiam*. H. e. eum locum, ubi rex forte degebat, qualiscumque sit.

VI. *Cubiculum ejus intrant*. Cf. simillimum Lucani locum, V, 680 :

> Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,
> Et non ingratis incessit turba querelis :
> Quo te, dure, tulit virtus temeraria, Cæsar,
> Aut quæ nos viles animas in fata relinques?

P. 164. *In casum*. In perniciem, si ipse perires. Sic Cic. pro *Marcello*, c. 7 : « Quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tua salute contineri suam, et ex unius tua vita pendere omnium? » Et eodem de Cæsare Lucacanus, V, 685 :

> Quum tot in hac anima populorum vita salusque

Pendeat, et tantus caput hoc tibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori. . . . .

P. 164. *Horret animus.* Stat. :

Horret adhuc animus.

Virg., *Æneid.*, II, 12 :

Quanquam animus meminisse horret luctuque refugit.

P. 165. *Licuit paternis opibus.* Eadem nostras *Rac.*, *Iphig.*, act. I, sc. 2, de Achille locutus :

Je puis choisir, dit-on, ou beaucoup d'ans sans gloire,
Ou peu de jours suivis d'une longue mémoire;
Mais puisqu'il faut enfin que j'arrive au tombeau,
Voudrais-je, de la terre inutile fardeau,
Trop avare d'un sang reçu d'une déesse,
Attendre chez mon père une obscure vieillesse,
Et toujours de la gloire évitant le sentier,
Ne laisser aucun nom, et mourir tout entier?

Diu vixi. Cic. pro *Marcellò*, VIII. Tac., *Agric.*, XLIV : « Quantum ad gloriam longissimum ævum peregit. » Sic quoque Cestius apud Senec., *Suas.*, VI. Ea poetice reddidit gallicus et lyricus vates *J.-B. Rousseau :*

Pour qui compte les jours d'une vie inutile,
L'âge du vieux Priam passe celui d'Hector :
Pour qui compte les faits, les ans du jeune Achille
L'égalent à Nestor.

Alium orbem. Juven., *Sat.* X, 168 :

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis,
Æstuat infelix angusto in limite mundi.

P. 166. *Multam... vitam.* Multis rebus præclare gestis insignem. Cic., *Fam.*, II : « Multum nomen est, quod multorum ore celebratur.

Si nihil parvum duxerimus. Pulchre Nazianzenus : Τὸ μικρὸν οὐ μικρὸν, ὅταν ἐκφέρῃ μέγα.

Quandoque. Pro quandocumque.

P. 167. *Garabactra.* Corrupta vox pro *Bactra.* Hæc circa Bactra et Scytharum terminos gesta esse scripsit paulo infra ipse Curtius. Idem Diodorus, XVII, 99 : Οἱ κατὰ τὴν Βακτριανὴν καὶ Σογδιανὴν κατοικισθέντες Ἕλληνες.

Barbaros. Bactrianos.

P. 168. *Duarum gentium.* Sic Arrian., VI, 14.

Nova immutatione. Luxu vel Persis incognito.

Virtutem virium. Virium præstantiam. Cic., *de Leg.*, I, 8 : « Est virtus nihil aliud quam in se perfecta et ad summum perducta natura. »

P. 169. *Justa.* Qualia militum esse solent. Ovid. :

. . . . Labant justo sine pondere naves.

Arietavit. Præcipitavit.

P. 170. *Sæpe minus est constantiæ in rubore, quam in culpa.* Sæpe minus constans est in suspicione ferenda qui insons est, quam is qui scelus admisit.

VIII. *Mille triginta currus.* Nimius sane numerus videtur, si conferas numerum curruum quibuscum Malli et Oxydracæ certamen inierunt : ii enim solummodo *noningenti* erant. Igitur nonnulli conjecerunt scribendum esse : *trecenti erant*, nempe legati; *equites mille*, quos mittere jussi erant; *triginta currus.*

Lacertarum ingentium. In Nysa monte lacerti XXIV in longitudine pedum, colore fulvi, aut punicei, aut cærulei reperti fuisse dicuntur, apud Plin., *Hist. nat.*, VIII, 39.

Per quem erat ipse navigaturus. Scil. primo paululum per Hydraoten et Acesinem, tum per Indum ipsum secundo amne. Arr., VI, 14 et 15.

P. 171. *Hortantium.* Ut eodem tempore remos impellerent.

Ad alias gentes. Quæ gentes sint non satis constat. Intelligendi sunt vel Sodræ, vel Soriani, vel Sogdi.

Musicani. Musicanum non gentis, sed regis nomen esse probatur ex Arrian., VI, 15, § 10 : Τὴν Μουσικανοῦ ἐπικράτειαν; ex Diod., XVII, 102 : Τὴν Μουσικανοῦ χώραν; ex Strab., XV : Τὴν Μουσικανοῦ et τὴν Μουσικανοῦ χώραν.

Teriolte. Apud Arr. vocatur Tyriaspes, IV, 22, 6; V, 20, 13.

Oxathres, prætor Bactrianorum. Oxathres ille, quem Curtius supra, VIII, 2, Oxarten, infra vero, X, 3, iterum Oxathrem ap-

pellat, Bactrianus quidem erat, sed non *prætor Bactrianorum*, quo nomine satrapæ appellari solent. Bactrianorum satrapa erat Amyntas, Nicolai filius, Curt., VIII, 2. Veriora vide in ARR., VI, 15, 6, et § 9.

P. 171. *Validissimam gentis urbem.* Sindomana, metropolin hujus regionis, Arriano auctore, Alexander sine bello, ultro incolis portas aperientibus, intravit.

P. 172. *Suffossi specus.* Cuniculi. — De quo vid. sup., IV, 6; CLAUDIAN., *de Raptu Pros.*, II, 165; CÆSAR, *de Bello Gallico*, VIII, 45.

Octoginta millia. Nimium hunc numerum sine dubio falsum Diodorus scripsit.

Sub corona venisse. Gell., VII, 4 : « Antiquitus mancipia jure belli capta, coronis induta venibant. »

Qua iter in regnum erat Sabi. Vexatissimus ab interpretibus locus. Alii alia conjectarunt; quarum conjecturarum nulla satis placet. Intelligendum videtur, quamdam fuisse urbem in alteris Sabi imperii finibus, quæ simul cum suo rege, deditionem facere noluerat.

Agrianos. Pedites levis armaturæ. Vide supra, IV, 15.

P. 173. *Civilique cultu.* Vide ad VI, 11. Cultus non vestitum modo respicit, sed omnem vitæ rationem, quantum ad curam corporis pertinet. Cic., *de Nat. Deor.*, I, 34.

Fortunam. Regnum, quod post Alexandri mortem in Ægypto ac Libya obtinuit.

Regis. Alii *regi* scribunt, quod magis placet.

Vidisse se... speciem draconis. Non sane draco, sed aliquis rei herbariæ peritus regi indicavit. Inde fabula illa, adulationis gratia adjecta. Cic., *de Div.*, II. — Idem, Just., XII, 10, 3; Diod., XVII, 103.

Pathaliam. Alii scribunt Pattala, -orum.

In montes profugerat. Cis Indum, e regione urbis Tattæ.

Enatam. Quæ in medio prope flumine sensim coaluerat.

IX. *Ibi.* Pattalis.

P. 174. *Orbem terræ.* Hyperbolice pro *terminum terræ.*

Ne naturam quidem. Scil. excluditur a natura Oceanus, ut apud Tac., *Agric.*, XXXIII : « In ipso terrarum ac naturæ fine. »

Destinari. Designari.

Dispares undas. Amaram et dulcem.

P. 174. *Quia cursus æstu reverberabatur.* Quia fluctus æstuantes verberando naves, cursum morabantur.

Cursum. Pro *navibus currentibus.* Poetice Senec., *Thyest.* :

Sic incitatam remige et vento ratem,
Æstus resistens remigi et vento refert.

Ovid., *Epist.* 1, Cydippes, v, 141 :

Ipsa velut navis jactor, quam certus in altum
Propellit Boreas, æstus et unda refert.

Securi casus ejus. Se tutos esse existimantes ab eo casu qui est... Discrepat vox *securus* a voce *tutus. Tutus* cui nihil timendum est significat; *securus*, qui nihil sibi timendum esse arbitratur. Senec. : « Tuta scelera esse possunt, secura non possunt. »

P. 175. *Adversum.* Retrorsum. — Quos æstus, solitis multo majores, nostrates *hautes marées* appellant.

Freti. Oceani, ut supra, VI, 4. Sic poetice Virg.

Bella gerunt venti, fretaque indignantia miscent.

Ovid. :

.... Freta ventis turbida.

Expositi. Qui e navibus in terram descenderant.

Hi, dum remos aptari. Alii scribunt : « hi dum considerent, aptari remos prohibebant. Quod satis placet. Quæ vero subjicit Curtius, iis similia sunt ista Tac., *Ann.*, II, 23, 2 : « Miles pavidus et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestive juvat, officia prudentium corrumpebat. » Liv., XXII, 19, 10; Thucyd., II, 84; Polyb., VI, 42.

Dissonæque voces. Sic apud Ovid., *Met.*, XI, 484 sq.

Abstergerique. Inter se mutuo concursu frangi. Sic Thucyd., II, 84.

P. 176. *Reciprocari.* Redire unde venerat. Flor., II, 8, 9 : « Eubœam insulam reciprocantibus aquis Euripus abscidit. » Liv., III, 30, de navi passive : « Credens quinqueremem rapido in freto deprehensam in adversum æstum reciprocari non posse. »

Destituta. Ab undis.

P. 177. *Post solis ortum statum tempus esse.* Quo mare exæ-

stuaret; nesciebat enim singulis diebus, una ferme hora tardius accedere, recedereque, et necesse esse aliquando contingere, ut solis reditum præterverteret.

P. 177. *Evectusque os.* Ad ostia fluminis delatus.

X. *Hinc.* Ex Oceano.

Urbes plerasque. Freinshemius *urbes portusque* scribere mavult.

Nearcho atque Onesicrito. Nearchus, Androtimi filius, Cres genere, quandiu per flumina navigabatur, præfectus erat classis totius; Onesicritus, Astypalæensis, Alexandri navem regebat.

Eodem amne. Quum Nearchum et Onesicritum eo mandato miserat Alexander, ut litora inter Indi et Euphratis ostia legerent, ut omnes situs, portus, insulas, urbesque ad mare sitas perlustrarent (ex Arr. *Exped.*, VII, 20, 18, 19; *Hist. Ind.*, 32, 11), multum abesse videtur ut *eodem eos amne*, hoc est, Indo *reverti* voluisset : debebant per Euphratem, vel Tigrim, vel per Pasitigrim, ut factum est, ad exercitum reverti. Noluit Alexander ut tantum *progrederentur in Oceano quoad tuto possent*, sive ut Curt., infra, x, 1, 10, dixit, ut *longius in Oceanum*, hoc est in altum *procederent*, sed ut litora legerent. Itaque rectius, x, 1, 16, *rursus terram legere jussum dixit.*

P. 178. *Arabum.* Arabium apud Arr., in *Exped.;* Arabin, in *Hist. Ind.;* hodie *Il Mend*, angustum et modicæ altitudinis. Arabitas qui nomen a flumine traxerunt non subegit Alexander, fugerant enim regem appropinquantem.

Regio deserta. Diod., c. CIV : Πολλὴν, inquit, τὴν ἄνυδρον, οὐκ ὀλίγην δὲ ἔρημον διελθών.

Ibi. Horitas, quum nullam deditionis amicitiæque significationem edidissent, subito aggressurus Alexander exercitum divisit *majorem*, etc.

Urebant. In Curtio aliisque sæpissime est urere pro vastare. Vide IV, 3, 9. Similiter *urbes populari, agros urere* conjungitur libro IV, 1, 9. Ἔγεμε πᾶς τόπος πυρὸς καὶ διαρπαγῆς, ut dixit Diod.

Arachosii. Siquidem, ut testatur Arr., V, 11, 5, Arachosiorum agmen aliquod in exercitu Alexandri conscriptum fuit.

Ungues. Quibus ferri loco utebantur. Arr., *Hist. Ind.*, 24, 9 : Ἦσαν δὲ οἱ ἁλόντες τά τε ἄλλα σώματα δασέες, καὶ τὰς κεφαλὰς, καὶ τοὺς ὄνυχας θηριώδεις.

Namque sola ea arbor gignitur. Arr., VI, 22, alias arbores et

plantas, memoratu dignas, ex hisce desertis recenset; de palmis mentionem non facit.

P. 179. *Finitimarum regionum præfectos.* Intelligendi sunt satrapæ Carmaniæ, Ariæ, ac Drangianæ, Arachosiæ.

In Gedrosiæ fines. Intellige Gedrosiam cultiorem, cujus partem subegerat Alexander, antequam ex Drangiana in Arachosiam transiret.

Regioni. Scil. Gedrosiæ.

P. 180. *Haud procul a Perside.* Carmania enim media est inter Gedrosiam et Persidem.

Ut supra dictum est. VIII, 10.

Non gloriam solum..., sed etiam famam. Non solum veram et germanam Bacchi laudem æmulatus est, quam ille sibi victoria sua ex Indis paraverat; sed etiam æmulatus est famam, nempe τὸν λόγον ὃς ὑπὲρ ἐκείνου ἐλέγετο : eamque famam, illud (sive triumphus fuit, sive lusus) statuit imitari, statuit re ipsa ostendere, quod de Baccho tantum dicebatur, et fama solummodo notum erat.

Cohors regia. Cohors puerorum nobilium.

Parata præda. Tit. Liv., IX : « Longe alius Italiæ quam Indiæ, per quam temulento agmine comessabundus incessit, visus illi habitus esset. »

LIBER DECIMUS.

I. P. 183. *Iisdem fere diebus.* Quum Alexander per Caramaniam duceret.

Jussu regis occiderant. Vel potius qui Polydamam in ea cæde adjuverant.

Servo suo dederat. Qua majorem indignioremque injuriam ne excogitare quidem poterant. Just., XVI, 5 : « Ne quid mali afflictis, honestis domibus deesset, uxores filiasque eorum nubere servis suis, proposita recusantibus morte, compellit. »

P. 184. *Quod tacitum.* Cujus obsequii recordatio, regem, sed tacite, in animo impellere poterat, ut iis ignosceret. Opponitur *tacitum* palam *objecto.*

Hos quidem vinxit. Occisos esse tradiderunt Just., XII, 10;

Diod., XVII, 106; Plut., *Vit. Alex.*, LXVIII; Arr., VI, 27, 10; sed eorum nomina non dederunt.

Quædam audita, alia comperta. H. e. alia audita, alia oculis comperta, ut dixit Curt., V, 4.

Insulam... auro abundare. De qua nihil in Arriano invenitur, nihil in Diodoro. Curtius hæc omnia ex itinerariis mercatorum posterioris ævi sumpsit, qui nec ipsi insulam viderant; sed quum ultra Indum regionem auro abundantem esse audissent, eam et crediderunt insulam esse, *Chrysen* appellantes (Plin., VI, 21; Mela, 3, 7; Dionys. Per., v. 589), et Indi ostiis objectam aliaque multa quæ in geographia videas, de eadem fabulati sunt.

Plenum esse belluarum mare. Hoc est, balænarum; ex quibus Plin., VI, 23, hydros marinos fecit.

Truci cantu. Nautarum qui, Nearcho jubente, assidue et magno strepitu remigantes una cum ipso remorum sonitu ingentes etiam clamores edebant, tubasque clangebant.

Erythra. Græce Ἐρυθρός, gallice *Rouge.*

Insulam. Alio apud alios scriptores nomine appellatur. *Ogyris* dicitur Plinio, VI, 28; Melæ, III, 8; Stephano et Dionysio, 687; Eratostheni *Tyrina;* Nearcho *Doracta*, aut *Borochtha*, apud Strab., XVI. Hodie vocatur *Kismis;* qualecumque vero sit insulæ nomen, hoc tamen ex Nearcho certum est, Macedonas hanc insulam prius non vidisse, quam post reditum Nearchi ex castris Alexandri ad Ananim fluvium, et navigationem per sinum Persicum continuatam. Anachronismus certus est. Nearchus narrare non poterat, quæ tum ignorabat, et postea demum comperit.

In insulam. — *Nosala* vocatam.

Ab his. Scil. reliquis classiariis.

Nec... postea visa. Fingebant enim unam Nereidum in hac insula habitare, eamque cum omnibus congredi qui eo appellerent, et post coitum, in pisces transformatos in mare projicere.

P. 185. *Legere.* Sic Virgil., *Æneid.*, III, 292:

> Litoraque Epiri legimus.

Animo infinita complexus. Lucanus, X, 39, eadem poetice descripsit:

> .... Oceano classes inferre parabat
> Exteriore mari: non illi flamma, nec undæ,
> Nec sterilis Libye, nec Syrticus obstitit Ammon.

Isset in occasus, mundi devexa secutus,
Ambissetque polos, Nilumque a fonte bibisset.
Occurrit suprema dies; naturaque solum
Hunc potuit finem vesano ponere regi.

P. 185. *Omni ad Orientem maritima regione perdomita.* Maritima ad Orientem regio non est Arabiæ, ut putant interpretes, sed Scythiæ et Indiæ a mari Caspio ad sinum Persicum usque, scil. ut opinabatur Alexander (IX, 3).

Si Curtius scripsit Alexandrum ex Syria Africam, Hispaniam et Italiam petere voluisse, non intelligitur cur classis, ex materia in Libano monte cæsa condita, Babylonem deduci potuisset, unde in Arabiam Æthiopiamque et Ægyptum expeditio fieri potuisset, non in Carthaginem Hispaniamque. Scilicet Curtius duas narrationes diversas in unam confudit; quarum utraque paucis exponenda est. Alexander ex India redux Craterum in Ciliciam miserat, cum mandatis scripto comprehensis, ut mille naves longas triremibus grandiores in Phœnicia, Syria, Cilicia et Cypro ad expeditionem in Carthaginem et ceteros, qui litorales Africæ et Hispaniæ vicinasque maritimas ad Siciliam usque regiones incolerent, exstruerentur, etc. Diod., XVIII, 4. Ad hæc respexit Curtius, § 17 et 18. *Ex Syria* Alexandrum *petere* voluisse *Africam* propriam, *Carthagini infensum*, quod Tyriis obsessis auxilia promisisset. « Inde Numidiæ solitudinibus peragratis, cursum *classis* Gadis dirigere. Ibi namque columnam Herculis fuisse famam vulgavisse. Hispanias (seu Hispaniam Ulteriorem et Citeriorem), quas Iberiam Græci a flumine Ibero *et gente Iberorum* vocabant, adire *voluisse*, etc. » Altera narrationum est apud Arr., VII, 19 : Alexandrum, Arabiam subacturum, apud Babylonem magnam classem instruxisse, nautas et classiarios conduxisse ex Phœnicia et reliqua ora maritima, etc. Ad hæc respexit Curtius in seqq. Non debebat scribere : « Igitur Mesopotamiæ prætoribus imperavit. » Nam si ex Syria expeditionem ordiri vellet, eam ob causam naves ex Syria Babylonem non erant devehendæ : nec verisimile est, Alexandrum Mesopotamiæ præfectis curam navium tradidisse : Libanus enim, ex quo materia petenda erat, Syriæ mons est : Thapsacus, ubi naves compaginandæ erant, Syriæ urbs. Igitur sine dubio Phœniciæ et Syriæ præfectis navium comparandarum cura commissa erat. — Hæc Schmied.

P. 185. *Philippum, præfectum.* Machatæ, ut videtur, filium. A mercenariis dolo interfectus est.

Orsines. De quo ad IV, 12, 7, 8.

P. 186. *Bagoæ.* Vide ad VI, 5.

Levissimos. Eodem sensu quo *levis auctor,* IV, 3; VI, 7; fide indignissimos.

Vilior. Minoris gratiæ apud regem.

Importunissimum. Nequissimum.

Dedecoris patientia. Quum muliebria ab Alexandro pateretur.

Sepulcrum Cyri. De quo vid. ARR., VI, 29, cujus epitaphium persica lingua sic græce transtulit VI, 29, 12 : Ὦ ἄνθρωπε ἐγὼ Κῦρός εἰμι ὁ Καμβύσου, ὁ τὴν ἀρχὴν Πέρσαις καταστησάμενος, καὶ τῆς Ἀσίας βασιλεύσας. Μὴ οὖν φθονήσῃς μοι τοῦ μνήματος.

Solium. Sarcophagum. Πύελον apud Arr.

P. 187. *Regnasse feminas.* Ex. c. Semiramiden.

Phradates. De Phradate vide ad VIII, 3.

Repræsentanda. Exercenda.

Satis cautus est. Similiter in lib. III et VIII. De Conone Corn. Nepos, c. V : « Accidit huic quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda, quam in adversa fortuna esset. »

Humiliores quoque. Amyntam, Polemonem, Simmiam.

Reduxerat. Freinshemius, *reddiderat*; Heinsius, *adjunxerat* scripsit.

A Cœno. Male. Cœnus enim in India mortuus erat.

P. 188. *Zopyrio.* Eum non Thraciæ, sed Ponti præfectum facit, et ejus cladem longe ante ista tempora refert Justinus, XII, 1, 4.

Tempestatibus. Scytharum armis, Just., XII, 1.

Ne Græcia quidem. Cetera ad cap. II Freinshemii *supplementa* sunt.

II. P. 189. *Principum animos.* Præcipue oratorum. Demosthenem viginti talentis et calice corrupisse dicitur.

Solvendarum legum. Hoc est, principium hoc esse libertatis suæ dissolvendæ. Græci enim sub nomine sociorum huc usque αὐτόνομοι erant.

P. 190. *Colonis replesset.* Namque, ut dixit Appian., *B. C.*, I, coloniæ tanquam præsidia partis bello provinciis imponebantur.

In Asia. Scil. in Asia Minore.

P. 191. *Repens.* Ex cujus ablativo fit adverbium, *repente*, ut *forte* ex *fors*; alicubi « fors fortuna. »

Pervelim. — *Per* vim simplicis auget, quemadmodum in *pergratus* quæ vox eadem est ac *gratissimus*.

Consternationis. Vide ad lib. VII, 2, quid de hoc verbo dixerim. His, quæ supra dedi, exemplis unum addam ex Sallust., *Hist.*, I : « Equi sine rectoribus exterriti aut saucii consternantur; » id est perturbantur, ut regi vix amplius possint.

P. 192. *Illyriorum... tributariis.* Ne Illyriis amplius tributarii essent Macedones effecit victoriis Philippus. Diod., XVI, 2; et in *Excerpt. Vales.*, p. 338 : Φίλιππος δουλεύουσαν Ἰλλυριοῖς τὴν ἡγεμονίαν παραλαβών; et Just., VII, 5, 1.

Nempe in Asiatica præda. Et nempe ex Asiæ spoliis luissem. Ostendit eos injuria fastidire Asiam, ex qua sibi comparaverint non solum laudem, sed et pecuniam. Liv., XXXIV, 5, 10 : « Jam urbe capta a Gallis, quo redempta urbs est? *Nempe* aurum matronæ, consensu omnium, in publicum contulerunt. »

Profundo ventre... circumferentes. Qui summo luxu ingentem prædam helluati estis.

Nam ceterorum. H. e. eorum qui nulla victoriæ præmia ostendere possunt, *arma quoque pignori sunt*, sive pro pecunia mutuo sumpta oppignerata, *dum etiam spei vestræ obviam istis*, dum in reditu eratis, dum in Macedoniam redire properabatis.

Nisi in quod impenduntur. Nempe nisi illæ pellices in quas tantæ opes impenduntur.

Facessite hinc ocius. H. e. ocius hinc vos facite, ocius abite.

P. 193. *Quantum sine rege.* Polyæn., IV, 3, 7 : « Mandavit ut armati Macedones seorsim a ceteris starent; e regione vero Persæ. Qui quum discessissent : « Deligite, inquit, Macedones, ducem quem volueritis, ego vero Persis utar militibus : si viceritis, faciam omnia quæ volueritis; sin victi fueritis, experti vos nihil per vosmetipsos posse quidem, quietem agite. »

III. *Veneratio.* Cf. III, 6.

Ut nihil omiserint, quod singuli magis obedienter ac pie facerent. Nempe ut singuli certatim in regem obedientiam ac pietatem profiterentur.

P. 194. *Delectum juniorum.* Erant illi juniores (ἐπίγονοι ab Alexandro appellati) macedonicis armis instructi, ad militiam macedonico more exercitati, triginta circiter millia.

P. 194. *Oxathris Persæ filiam.* Roxanem.

Darii filiam. Natu majorem, nomine Statiram ex Diod., XVII, 107, et Plut., LXX; Barsinen ex Arriano, VII, 4.

Genitos. Quia mixti in unam velut gentem coaluimus.

Inveteravi. Ex novis ac peregrinis quasi vetustos milites vos feci.

Eumdem ducunt colorem. Translate pro referunt notam, indolem, aut formam rei. Sen., *Epist.* CVIII : « Novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, et ne colorem quidem duxerint, etc. » Sen. Trag., *Herc. fur.*, v. 345:

> . . . . Ducet e genere inclyto
> Novitas colorem nostra.

Hac oratione habita. Absunt hæc omnia usque ad c. IV.

IV. P. 195. *Externi moris.* Quia in amnem mergebantur. Id enim supplicii genus, apud Barbaros usurpatum (Tac., *Germ.*, XII, 2), apud Græcos et Romanos externi moris erat. Livius enim, I, 51, fin., de Turno Herdonio : « Ut indicta caussa, novo genere lethi, dejectus ad caput aquæ Ferentinæ, crate superne injecta, saxisque congestis mergeretur. »

Trucidaret. Magna est hic lacuna, quam implevit Freinshemius usque ad cap. V.

V. P. 203. *Invenietis.* Just., XII, 15, sic : « Amicos circumstantes percontatur, videantur ne similem sui reperturi regem. » Ita apud Vell. Paterc., II, 14, 3 : « Livius Drusus, quum ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium mœrentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiæ suæ : Ecquando, inquit, propinqui amicique, similem mei civem habebit respublica? »

In eodem habitu corporis. In cubitum erectus, Val. Max., V, 1, 1. — Vide ARR., VII, 26, 2; PLUT., LXXVI; LUCAN., *Pseud.*

Detractum annulum. « Ex quo, ut ait Nepos, II, omnes conjecerunt, eum regnum ei commendasse quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent. »

Ei qui esset optimus. Τῷ κρατίστῳ. Diod., XVII, 17; Arrian., VII, 26, 5 : hoc est ei qui armis plurimum valeret; providebat enim Alexander bellum e successione futurum esse.

Exstinguitur. Ol. 114, 1; Agesia, sive Hegesia, Athenis archonte, principio anni ante Christ. 323, duo et triginta annos et

octo menses natus, post imperium duodecim annorum et octo mensium.

P. 204. *Invidia deum.* Vide Liv., x, 13, 6. — Haud absimilia sunt hæc Tac., *Ann.*, II, 71 : « Si fato concederem, justus mihi dolor etiam adversus deos esset, quod me liberis, patriæ, intra juventam, præmaturo exitu raperent. »

Ultra Euphraten. Qua Syriam a Mesopotamia dirimit.

Certiora. Scil. de morte regis.

P. 205. *Vero desiderio lugebant.* Montesquieu, *Esprit des lois*, x, 13 : « Qu'est-ce que ce conquérant qui est pleuré de tous les peuples qu'il a soumis? qu'est-ce que cet usurpateur sur la mort duquel la famille qu'il a renversée du trône verse des larmes? C'est un trait de cette vie dont les historiens ne nous disent pas que quelque autre conquérant puisse se vanter. »

Altera ex neptibus. Drypetis vocatur.

Vivosque. Oxathrem fratrem : Barsinen, sive potius Statiram et Drypetin, Alexandri et Hephæstionis viduas, quæ mox *puellæ* vocantur; Ochum nepotem. Mortuorum erant plures, sex liberi, duo generi, et alii de quibus mox.

Ab Ocho. « Ochus sævitia et atrocitate omnes superavit. » Plut., in *Vit.*, 49; Just., x, 5, 1. Ocham sororem, atque eamdem socrum, vivam capite defodit, et patruum cum centum et amplius filiis ac nepotibus eodem die interemit.

Unum superesse. Oxathren scil.

P. 206. *Olympiada.* Vide lib. IX, 6.

Philippum ultus erat. Suppl., I.

Veneris intra naturale desiderium usus. Cf. VI, 2 et 5. Si vera sunt quæ prius dixit de Bagoa, ipse sibi contradicit.

Diis. Baccho et Herculi.

P. 207. *Sed major moles erat.* Eamdem fere sententiam pulchre et viride expressit clarissimus nostras *Montesquieu*, *Lysimaque* : « Alexandre mourut, et toutes les nations furent sans maitre. »

Minimæ parti. Ea sic expressit *Bayle*, *Dictionn. philosoph.*, art. *Macédoine* : « Ses conquêtes à la vérité furent brisées en plusieurs pièces après sa mort; mais les morceaux en furent bons, et rendirent célèbre et puissante pendant long-temps la nation grecque dans l'Asie. »

VI. P. 207. *Vulgi.* Militum turbæ. His quæ supra Attali exemplis unum hoc addam ex Virg., *Georg.*, IV, 69 :

Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu),
Continuoque animos vulgi et trepidantia bello
Corda licet longe præsciscere.

Imperii vires. Mandata quæ imperii vis erant. Tumida vox et ambitiosa.

P. 208. *Quarum sorte.* Sic de Julio Cæsare Ovid., *Metam.*, XV, 816 :

Hic sua complevit pro quo, Cytherea, laboras,
Tempora, perfectis quos terræ debuit annis,
Ut deus accedat cœlo, templisque colatur.

Eodem tendit usitata exclamatio, Hor., *Carm.* I, 2, 45 :

Serus in cœlum redeas.

Corpus sine spiritu. Max. Tyr., *Serm.* IX : « Epaminondas quum magnum et pulchrum videret exercitum sine duce : Quanta, inquit, bellua! caput nullum habet. »

Destinate. Designate; ut supra passim.

Suo more. Ammian., XV, 21 : « Quum hastis clypei feriuntur, iræ documentum est et doloris. » Liv., XXVIII, 29 : « Vix finem dicendi fecerat, quum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus qui corona concionem circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit. Adde Polyb., XV, 12.

P. 209. *Justi.* Legitimi.

De nobilioribus. Scil. Leonnato, Aridæo, Alexandri fratre, et Neoptolemo, Alexandri avunculo.

P. 210. *Me dius fidius.* Juramenti formula, veteribus usitata; quasi diceres : *Ita me dius fidius amet*, id est, deus qui fidei præest.

VII. *Philippo genitus.* Ex Philimia Larissæa, saltatrice, ignobili scorto.

Tam bonorum. Caritatem suam in regem mortuum gratia et favore in propinquum ejus certatim et unanimi consensu profitebantur.

P. 211. *Philippum.* Nomen ei Philippum ob memoriam patris imponunt.

Clamitans suffragari rei publicæ. Locus male admodum vexatus, cujus alii aliam interpretationem, varia mutatione, in medium attulerunt; ex quibus unam hanc Heinsii et *Tellier* eligerem : Suffragari spei publicæ de novo rege paullo ante conceptæ.

Quam speraverat. Legit, *quem spreverant*, Acidalius; quæ lectio satis placet.

P. 212. *Seniores.* Ex Meleagri agmine.

Qui cum Perdicca erant. Græce τοὺς περὶ Περδίκκαν.

In campis. H. e. castra habere in campis.

VIII. P. 213. *Meminisse eum.* Perdiccam.

Neminem autem ei. Hæc generatim dicta ad Perdiccam spectant, qui regi non satis fidus esse potest quod eum metuat. « Nam, inquit Minutius Felix, naturale est et odisse, quem times, et, quem oderis, infestare si possis. » Haud absimile est illud Lucretii vs. :

> Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.

Animi vultusque constantia. Inter multa hujus modi exempla, occurrit ille *Coligny*, quem celebravit *Voltaire*, *Henriade*, cant. II.

P. 214. *Et ex comparatione.* Sic apud Suet., *Calig.*, VI, 4 : « Auxit gloriam desideriumque defuncti (Germanici) etiam atrocitas insequentium temporum. » Tac., XIV, 51, 3 : « Civitati grande desiderium ejus mansit, per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria. »

P. 215. *Ut Meleagrum tertium ducem.* Videtur Aridœna, postquam equites in se regem consenserant, Perdiccæ et Leonnato imperii tutelam et procurationem concessisse, sed ea lege, ut tertium Meleagrum in consilio haberent. Quod si ponis, reliqua facillime intelligas.

IX. *Insociabile est regnum.* Ennius apud Ciceronem, *Offic.*, I, 8 : « Nulla sancta societas, nec fides regni est. » Luc., I, 93 :

> Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
> Impatiens consortis erit.

Inde apud Tac., XIII, 7 : « Neroni Britannicum opprimenti pleri-

que ignoscebant, antiquas fratrum discordias, et insociabile regnum existimantes. » Sic apud Homer., *Il.* :

> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
> Εἷς βασιλεύς.

P. 216. *Novum sidus.* Simillima hæc Senecæ de Claudio : « Sidus hoc quod præcipitato in profundum ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. » Cic., pro *Flacco*, XL : « O nox illa quam pæne æternas huic urbi tenebras attulisti! » Liv., VI, 17, 15 : « Non observatam esse memoriam noctis illius, quæ pæne ultima atque æterna nomini romano fuerit. »

Diuturna posteritas. Sic Sil. Ital., III, 625, ubi Jupiter sic Vespasiani filium compellat :

> Tunc, o nate deum, divosque dature, beatas
> Imperio terras patrio rege, tarda senectam
> Hospitia excipient cœli, solioque Quirinus
> Concedet, mediumque parens fraterque locabunt.
> Siderei juxta radiabunt tempora nati.

Dissimulatione premebat. Plane Virg., *Æneid.*, I, 213 :

> Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

P. 217. *Lustrare milites.* Illustrat hunc Curtii locum Jo. Meursius in *Græcia Feriata*, voce *Xanthica*, his verbis : ΞΑΝΘΙΚΑ Macedones celebrant, eratque militum lustratio. Hesychius ξανθικὰ ἑορτὴ Μακεδόνων Ξανθικοῦ μηνὸς ἡ ἀγομένη, ad diem VIII Xanthici, quem Aprili respondere putant. De lustratione militum quod subjungit tum peracta, eam describit Liv., XL, 6, 1 : « Forte lustrandi exercitus venit tempus : cujus solemne est tale. Caput mediæ canis præcisæ et prior pars ad dextram cum extis, posterior ad lævam viæ ponitur : inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur : præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur; proxima est regia cohors, custodesque corporis : postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Mos erat lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ. » Et mox, XL, 13, 3, in Demetrii oratione ad patrem Philippum : « Quis dies? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam,

prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, prævecti sumus, et sequutum est Macedonum agmen. »

P. 217. *Quos tueri ipse debebat.* Quia per eosdem ad summam provectus erat.

X. P. 218. *Ptolemæus.* Lagi filius, Eordæus, corporis custos. *Ægypti et Africæ gentium, quæ in ditione erant,* hoc est, nomi libyci, qui Ægypto ad occasum adjacet, et Hammoniorum atque ὅσα τῆς Ἀῤῥάβων γῆς ξύνερα Αἰγύπτῳ circa Heroopolis ἄρχειν ἐπετάχθη. *Laomedonti.* Larichi filio. *Philotæ.* Eidem forte qui supra v, 2, 5, Angæus appellabatur. *Antigonus.* Philippi filius. *Cassander.* Antipatri filius. *Menander.* Lydiæ satrapa sub Alexandro fuit. *Leonnatus.* Anteæ filius. *Eumenes.* Hieronymi filius.

Solus hic detrectabat imperium. Quæ verba non ad Eumenem, ut nonnulli volunt, sed ad Arbatem spectare mihi videntur.

Pithon. Græce Πείθων, Crateæ filius. *Lysimachus.* Agathoclis filius. *Ceterisque aut Oceani aut Rubri maris* (sinus Persici) *accolis.* Hoc est Gedrosiæ, Carmaniæ, Persidi, Susianæ. Multorum etiam transmisit Curtius præfectorum nomina, quæ ex Diodoro, XVIII, 4; ex Just., 13, 4, addere licet.

Cum rege esset. Tutor et administrator regni.

Vanam fuisse. Lucian., *Dial. mort.*, inter Diogen. et Alex. : Αὐτὰρ εἶπέ μοι, τίνι τὴν τοιαύτην ἀρχὴν καταλέλοιπας; Οὐκ οἶδα, ὦ Διόγενες· οὐ γὰρ ἔφθασα ἐπισκῆψαί τι περὶ αὐτῆς, ἢ τοῦτο μόνον ὅτι ἀποθνήσκων Περδίκκᾳ τὸ δακτύλιον ἐπέδωκα.

P. 219. *Fundaverant.* Fundaturi erant. Sic supra, v, 9.

Mesopotamiæ. H. e. Babyloniæ, cujus ea pars quæ inter flumina est, sæpius Mesopotamia appellatur. Corpus Alexandri Babylone jacebat; sed, quæ est Curtii incuria, quum cœlum Babyloniæ describere deberet, per nomen Mesopotamia, in græco auctore repertum, ad naturam Mesopotamiæ desertæ describendum abstrahitur, quæ ad rem non pertinet.

Fontes aquarum rari sunt. In Babylonia non desunt.

Curare. Scil. condire et odoribus imbuere.

Veneno credidere. Alii veneno, alii morbo ex vinolentia contracto decessisse tradiderunt.

P. 220. *In Macedonia.* Non in Macedonia, sed prope Naucrim in Arcadia.

P. 220. *Interfectis omnibus.* Ex quibus scilicet *Olympiade*, matre Alexandri; *Alexandro*, ejus ex Roxane filio; *Hercule*, altero ejus filio.

A. HUGUET.

FINIS.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 01 12 02 012 6